PART II

TEXT

(Pāṭhyaratnakośa pp. 1–70 Gītaratnakośa pp. 71–623)

ॐ

संगीतराजः

श्री-राजाधिराजेन्द्र-श्री-कुम्भकर्ण-विरचितः

प्रथमः पाठ्यरत्नकोशः

प्रथमोऽनुक्रमणिकोल्लासः

तत्र कर्तृप्रशंसा नाम प्रथमं परीक्षणम्

श्रीगणेशाय नमः ।[1] श्रीवनचामुण्डायै नमः । श्रीदत्तात्रेयाय नमः । श्रीकामाक्ष्यै नमः । श्रीभरताचार्याय नमः । संगीताधिष्ठातृदेवताभ्यो नमः । स्वस्ति शारदायै नमः ।

उद्यद्भास्वच्छतप्रख्यं[2] महो माहेश्वरं नुमः ।
यत्प्रकाशे प्रकाशन्ते भक्तराजीवराजयः ॥१॥

यो गीतानुगतौ(तो)घनत्वपरमो वाद्यावनद्धाननो
[3]नन्दा (न्द्या)द्येकततोक्तरूपसुखि(षि)रो नृत्यप्रधानोऽव्ययः ।
भास्वत्सर्वरसैकगम्यमहिमा विभ्राजते योगिभिः
संगीताय शिवाय शुद्धमहसे तस्मै परस्मै नमः ॥२॥

निर्मथ्यागमसागरं परिलसद्विज्ञानमन्थाद्रिणा
संगीतामृतमुज्जहार जगतामत्यद्भुतानन्ददम् ।
स्फूर्जन्मोहमहाहिदष्टजनतातापापनुत्यै नम-
स्तस्मै श्रीभरताय दिव्यमुनये स्याच्चन्द्रचूडात्मने ॥३॥

यो वेदांश्चतुरोऽवगाह्य चतुरो वक्त्रैश्चतुर्भिश्चतु-
र्वर्गाप्त्यै चतुरस्त्रं(स्त्र)मुख्यरुचिरं वर्णैश्चतुर्भिर्युतम् ।
विज्ञानैकनिकेतनाय भरताचार्याय राज्ञोचिता-
चारार्हं चतुरङ्गनृत्यमदिशत्तस्मै नमो ब्रह्मणे ॥४॥

---

[1] B. begins श्रीगणेशाय नमः । दत्तात्रेयाय नमः । Then the first verse follows.

[2] B. भास्वशत and च् is added above the line before श ।

[3] A. नन्दाद्येकघनोक्तरूपसुखिरो । B. नन्दाद्येकततोक्तरूपशिखरो ।

श्रुत्यादिस्वविभूतिभिर्जगदिदं व्याप्यैव नित्यं स्थिता
दुःखोन्मूलनमूलहेतुरखिलं(ल)स्वर्वासिवन्द्यप्रिया ।
ब्रह्मानन्दरसातिशायिसुखदा ब्रह्मादिभिः संस्तुता
विद्या काचन नूतना विजयते संगीतरूपा शिवा ॥५॥

श्रीवत्सदेवाप्तवरप्रसादोऽस्ति व्याघ्रचामीकरवंशसिन्धुः ।
यो बिभ्रदत्युज्ज्वलधामराज-रत्नानि रत्नाकरतां बिभर्त्ति ॥६॥

तत्रोदितो मन्दिरमिन्दिरायाः श्रीतामराजो द्विजराज आसीत् ।
चित्रं क्षमाभृत्कमलाकरस्य प्रकाशने भासुरवासरेशः ॥७॥

तस्मिंस्ततः पल्लवितः प्रतापैः प्रसूनशोभी यशसां प्रतानैः ।
[1]विनायकप्रत्तधनैः फलाढ्य आमोदनामाजनि कल्पवृक्षः ॥८॥

अमुष्योर्वीभर्तुः प्रतिभटचमूः सङ्गरमुखे
समुल्लासिप्रासप्रमुखधृत्ततत्प्रहरणा ।
कराग्रप्रोद्धु(द्धू)ताचिररुचिसकाशासिफलके-
-ऽनुबिम्बव्याजेन प्रविलयमगादद्भुतमहो ॥९॥

तन्नन्दनो निन्दितचन्दनेन्दुः[2] कुन्दावदातैर्यशसां कदम्बैः ।
श्रीरामनामा प्रबलारिवर्ग–स्वर्गार्गलाभेदनकृन्नृसिंहः[3] ॥१०॥

[4]कल्पान्तोद्धतचण्डवेग[5]-पवनप्रख्यातिविख्यातिभृ-
त्खड्गाग्रप्रविघूर्णनानवरतप्रज्ञापितोद्घट्टनम्[6] ।
क्षत्राकृत्युडुसङ्घमुज्ज्वलयितुं श्रीब्रह्मशैलाम्बर-
व्यापिम्लेच्छघनाभ्रसंघमनघः प्रभ्रंशयामास यः ॥११॥

श्रीपेडराजस्तनयस्तदीयः शुक्लक्षपाजीवितकृत्सदृक्षः ।
अक्षप्रसादाप्तविपक्षपक्षच्छेदैकदाक्ष्यः(दक्षः)क्षणयुक्सपक्षः ॥१२॥

ततोऽवनिं पूर्वजराजगुप्तामुल्लासयन्[7] द्राक् फलिनीं प्रतापैः ।
श्रीह्माङ्गराजः क्षितिपालपाल(:)पद्मावतीप्राणपतिः समासीत् ॥१३॥

---

[1] A. वनीयेक प्रत्तघनैः । B. वनयक प्रत्तधनैः ।
[2] K. gives the reading 'निन्दितशारदेन्दुः' ।
[3] A. कृन्नृसिह ।
[4] A. कल्पातोद्धत ।
[5] B. चंडवेगऽपवन ।
[6] A. प्रज्यापितोद्घट्टनम् । B. प्रज्यापितोद्घटनम् । K. प्रज्ञापितोद्घाटनम् ।
[7] A. B. मुह्लास्यघांद्रीफलिनीं । K· has suggested the above reading.

निर्दूषणस्यापि सतोऽस्य नूनमिदं जना वाच्यमुदाहरन्ति ।
प्रत्यर्थिकीर्तिप्रमदाहृतौ यन्मृधे मृधे मे [१]सुजगत्प्रसिद्धम् ॥१४॥

यः प्रत्यहं तुल्यसुवर्णराशिदानेन देवैश्चकितं व्यलोकि ।
कदाचिदाच्छिद्य नु नो निवासगिरिं द्विजेभ्यः खलु दास्यतीति ॥१५॥

अमुं गयाया जगतीविमुक्तिहेतोर्विमुक्तेर्यवनानुरोधात् ।
शशंसुरस्यान्वयिनः परेऽपि जेष्यन्ति देवा यवनानतिद्राक्[२] ॥१६॥

ततस्तामराजोऽष्टदिक्पानुभावो भुवो भारजातस्य वोढाविरासीत् ।
जगन्मङ्गलश्रीशसेवानुभावाज्जगन्मङ्गलं यं जगुर्जन्मतोऽपि ॥१७॥

दिग्दन्तावलदन्तकान्तिहरणप्रावीण्यवित्कीर्तिना[३]
तत्तद्राजगुणैकदेशमिलनप्रेप्सेष्टसन्मूर्तिना ।
के वान्ये सदृशा भवन्तु गुणिनानेन क्षमापालका
ग्रामीणीकृतराजकेन[४] कवयः किं साम्यतः[५] श्राम्यथ ॥१८॥

यस्मिन् शासति काश्यपीं नयपरे श्रीरामचन्द्रो नु किं
लोकोक्तिः परयोषिदीक्षणकृतभ्रातृत्वमेतीत्ययम् ।
किं सत्सत्यतया त्रिशंकुतनयः श्रीजामदग्न्यो नु किं
प्रत्यर्थि(प्र)नरेश्वरान्तकरणं शार्दूलविक्रीडितम् ॥१९॥

पूर्वराजगुणान् सर्वानेकत्रस्थान् दिदृक्षुणा ।
निर्मितो विधिना तोयं (सोऽयं) सर्वराजगुणातिगः ॥२०॥

कृतेऽमुना कृते सम्यक् कलिना लुप्तकेलिना ।
न कालोऽस्य चिरं स्थातुमिति स्वर्गातिथिः कृतः ॥२१॥

ततस्तं तं विनिर्जेतुकाम(:)काम इवापरः ।
कालसेनोऽस्ति तत्पुत्रो राजा साम्राज्यभाजनम् ॥२२॥

गर्जन्मदोत्सिक्तगजोर्मिमालतौरुष्कसैन्यार्णवमध्यमग्नाम्[६] ।
श्रीब्रह्मशैलावनिमुद्धरन्तं वराहमाद्यं यमिह स्तुवन्ति ॥२३।

अपूर्वा दूतिका काचित् खड्गवल्यस्य भूपतेः ।
अनम्रान्[७] हि भिया चित्रं तत्परान् कुरुते परान् ॥२४॥

---

[१] B. जगत्प्रसिद्धम् ।

[२] K. suggests यवनानितिद्राक् which is also a possible reading.

[३] A. प्राविण्यवित्कीर्तिना ।

[४] B. ग्रामणीकृतराजकेन ।

[५] B. शाम्यतः ।

[६] B. तौरष्क etc. ।

[७] A. अनमान हि भियया ।

अपकुर्वन्नयं चित्रमुपकर्त्ता रिपुष्वपि ।
त्याजयन् पूर्ववनिताः संयोजयति तान् भिया ॥२५॥

मत्सैन्यैर्लुंट्यमानेऽस्मिन् गौर्जरे मालवोऽपि किम् ।
दहत्यस्तं[१] पुरं शश्वन्-निश्शेषीकृतवानमुम् ॥२६॥

गुर्जराधिपतिदन्तवक्त्रतः कृत (त्त) दन्तनिवहस्य निभेन ।
चित्रमेष भुवने निजकीर्त्तेर्बीजवापनविधिं विदधाति ॥२७॥

यः पुराणतिलचर्वणमन्दीभूतकोष्ठचहुतभुक्सुरसङ्घान् ।
प्रेष्ठनूत्नयवनाहुतिदीव्यत्तन्मुखान्[२] वितनुते रणयज्ञे ॥२८॥

यः[३] सुरान् सुखयतीह गुग्गुलु[४] (स्निग्ध) धूपनिवहेन धूपितान् ।
दह्यमानरिपुराजवेश्मगा (न्) गुर्वमेयघनसारचन्दनैः ॥२९॥

चैतन्यं यदि संश्रयेत् सुरतरुः स्वर्गौः[५] पशुत्वं त्यजे-
च्चिन्ताश्मापि सुरत्वमेति फणिनामीशः सुरेज्यो भवेत् ।
पुंस्त्वं वागधिदेवता यदि [६]भजेदीशो विवादातिग-
श्चेत्तत्तद्गुणसाम्यतस्तदुपमां श्रीकालसेनो भजेत् ॥३०॥

स राजराजः करदीकृतान्यनरेश्वरः शासितदृप्तराजः ।
तनोति पुष्ट्यै शिवयोः शिवात्मा संगीतकं दिक्पतिगीतकीर्त्तिः ॥३१॥

दृ (द्र) ष्टव्यं कृतकृत्यतामुपगत (ते) नेदं विधातुं तथा-
धीत्या[७]-शेषमहागमान् वसुमतीं कृत्वा वशे चाखिलाम् ।
दानौघैः[८] परितर्पयन् द्विजवरानर्चन् सुपर्वव्रजं
कामं याचककामदो वितनुते संगीतमुर्वीश्वरः ॥३२।

---

[१] A. B. इत्यास्तंलपुरं । K. suggests the above reading, but is not certain.

[२] A. तन्मुखे ।

[३] B. यः सुखान् ।

[४] A. क्लृप्त for स्निग्ध which is suggested by K. B. omits this word.

[५] B स्वर्गैः । B. divides this verse into two verses numbering 30 and 31.

[६] B. भुजेदीशो ।

[७] A. धीत्योशेष ।

केचिद्दानैकनिष्ठाः कति च (वितरणे[1]) लम्पटाः केचिद्दक्षाः[2]
केचित् कामैकतानाः क्वचन कतिपयेऽगण्यनैपुण्यपण्याः ।
श्रीमान् कालाख्यसेनो नृपतिगुणगणार्णोधिरीशप्रसत्त्यै
संगीतं तद्रसानां जनिरिति तनुते विश्वविश्वोपकृत्यै ॥३३॥

दाक्ष्यं साक्षादिहास्ति व्यवहृतिरतुला राजकार्यविधार्या
नार्याश्चेष्टात्र चेष्टा नयविनयनयौ सप्ततिद्वे कलाश्च ।
औदार्यस्थै (यं) धैर्याकरनिधिरखिलविध (?) [3]ज्ञानविज्ञानवैज्ञं
श्रीमत्कालाख्यसेनो नृप इति तनुतेऽदभ्रसन्दर्भमत्र[4] ॥३४॥

कामं सन्ति परःशताः क्षितिभुजो भूताः परे भाविन-
स्तैस्तैः स्वाचरणक्रमैः स्वसमयप्रोद्यत्प्रभाभास्कराः ।
जातः कोऽप्यतुलप्रभावविभवं (व) प्राग्भारविश्वंभरो
जीयान्निर्जितपूर्वराजचरितः श्रीकालसेनो विभुः ॥३५॥

यं पूर्वं भरताय नाट्यनिगमं पद्मोद्भवः प्रीतितः
साङ्गं शम्भुरदीदृशत् स समयादुत्सन्नकल्पोऽभवत् ।
लोकानां हितकाम्यया स भगवान् श्रीकालसेनक्षमा-
धीशव्याजमुपेत्य वीतविशयं तं वक्ति प्र[5] (?) भूयो वशी ॥३६॥

ग्रन्थान् सम्यगधीत्य बुद्धिविषयं नीत्वानुभूयार्थतः
कृत्वा दर्शनगोचरानभिनयैर्नानाभिनेयाश्रितैः ।
तान् शिष्यप्रतिशिष्यशिष्य (क्ष) णपथं नेतुं यथावस्थितान्
श्रीमत्कालुजिभूपतिः प्रयतते स्वोपज्ञसन्दर्भतः ॥३७॥

यः पूर्वं चतुराननेन चतुरः संस्मृत्य वेदांस्तत-
स्तत्त्रैवर्णिकतां विधानपरतां चावेक्ष्य सम्यक् स्थितः[6] ।
श्रीमत्कालुजिभूपतिः शिवपरः शास्ताखिलक्ष्माभृतां
सं[7] (बध्नाति हि) सार्ववर्णिकमिमं वेदं विदामग्रणीः ॥३८॥

---

[1] A. तरणभुलंपटाः । B. तरण लंपटाः with space left blank for a letter after ण । वितरणे suggested by K.

[2] A. केचिदक्षाः ।

[3] विध does not fit in the metre

[4] B. दर्भसन्दर्भमत्र ।

[5] प्र does not fit in the metre.

[6] A. स्मृतः ।

[7] A. B. संदृ then space for two letters left blank, followed by तकि सार्ववर्णिकमिमं. In A. there is a horizontal line in the blank space. The above reading is suggested by K.

यः श्रुत्वा[१] भरतं चतुर्भिरखिलैर्भाष्यैश्च रत्नाकरं
सोपायं बहुशो विलोक्य निखिलान्नाट्यागमान् वीक्ष्य च ।
गौरीनन्दिमते मतङ्गशिवसङ्गीते सशार्दूलके
दृष्ट्वा दत्तिलदुर्गशक्तिभणितीस्ता नारदोक्तीरपि ॥३९॥

वायुस्वातिमहेन्द्रकश्यपमरुत्सून्वर्जुनाद्यैः कृतान्
रम्भातुम्बुर(रु)कम्बलाश्वतररक्षोराजसन्दर्भितान् ।
श्रीसोमेश्वरभोजराजरचितान् ग्रन्थान् विलोक्य त्वमुं
तत्सारेण समुच्चितेन कुरुते श्रीकालसेनो नृपः ॥४०॥

संगीतरत्नानि गवेषितुं वो यद्यस्ति काङक्षा सुधियस्तदानीम् ।
तेषां प्रदानेऽतितरं प्रवीणः संगीतराजः क्रियतां सुसेव्यः ॥४१॥

यान्यज्ञानमदान्धराजसदने[२] शास्त्रौघकोशान्तरे
गुप्तान्याप्तिपथां(थं)न ति(यान्ति)सुधियः संगीतरत्नान्यहो ।
तेषां चिन्तितमात्रमाप्तुमथ चेदिच्छास्ति तत् सेव्यतां
श्रीमत्कालुजिभूभुजा[३] विर(चितः) संगीतराजोऽन्वहम् ॥४२॥

भरतमतमतीवदुर्गमं यन्मतिविमतेरवगाहितुं प्रवृत्तः ।
तदखिलमपि मे महानुभावाः स्खलितमपि क्षमयोररीकुरुध्वम्[४] ॥४३॥

यस्मात्[५] स्थावरजङ्गमात्मजगतो वृत्तानुकारादिदम्
तत्सापेक्षमतोऽतिमात्रगहनं दुर्ज्ञेयमस्मादृशैः ।
किन्तु स्वानुभवाय बालिशतया सन्दर्भितं यन्मया
तत् सर्वत्र समानदृष्टय इदं संशोधयन्तूत्तमाः ॥४४॥

---

[१] A. श्रुत्वा ।

[२] A. या then something written and deleted by putting two small vertical strokes above; the letter is not at all legible; then न्य; here the line ends and the next line begins with a letter which is lost due to a damage in the paper; it ends in आ and is followed by न; the word is evidently यान्यज्ञानमदान्ध । B. यान्य then space for two letters blank मदान्ध follows. (K.) In spite of this note K. gives the reading यान्यत्यन्त in the text.

B. divides this verse (No. 42) into two verses.

[३] B. भूभुजा; then space for two letters blank and चेत: follows; evidently an obvious damage in the letter चि in A must have been there when B was transcribed. (K.)

[४] B. क्षमयोरुरीकुरुध्वम् ।

[५] B. यस्मान्मया स्थावर ।

दुस्तरं भरताम्भोधिं[1] तरीतुं तरिरेकिका ।
जडान् प्रवचनं(नान्)कर्तुं यद्रामानुकृतिः सताम् ॥४५॥

न प्रार्थयेऽहं सुधियोऽयुक्तयुक्तकृतिं प्रति ।
स्वतस्त उपकुर्वन्ति यत्त(त)श्चन्दनवृत्तयः ॥४६॥

अथवा सर्वभावेन श्रये सहृदयाम्य(न् य) तः ।
ते स्वभावेन कुर्वन्ति श्रयन्तं सममात्मना ॥४७॥

ननु सति गणनातोऽगोचरे नाट्यशास्त्रे
किमिह तव नवोद्यत्तद्विधानप्रयासे ।
इति खलु न नियोज्यं तत्र तत्त्वानिरुक्ते
वदति खनिमनुष्यात्(न्)कौस्तुभः किं मणीन्द्रः ॥४८॥

विचार्यमाणमत्रैव तत्त्वं ग्रन्थान्तरे न[2] तत् ।
मथ्यमाने हि दुग्धाब्धावमृतं न मरुस्थले ॥४९॥

यत्किंचिद्भरतादिभिर्निजनिजे ग्रन्थेऽस्ति सन्दर्भितं
यच्चान्यद्विवृतं विशेषविदुषां वृन्दैः स्ववृत्तिष्वपि ।
यद्य(न्य)स्तं क्वचिदेव किञ्चिदपि चातज्ज्ञैः स्वमत्यं(त्या)वृतं
सर्वं चर्वितचर्वणेन रहितं तद्वस्त्विहालोक्यताम् ॥५०॥

क्वचिल्लक्ष्म परीक्षार्थे(र्थं)मुक्तस्यातिशयाय वा ।
सम्बन्धस्मारणार्थं वा पुनरुक्तिर्न दुष्यति ॥५१॥

इति श्रीसरस्वतीरससमुद्भूतकैरवोद्याननायकेन अभिनवभरताचार्येण गुर्जराम्भोधिनाथमन्थमहीधरेण त्रिसंध्याक्षेत्रसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन अरिराजमत्तमातङ्गपञ्चाननेन प्ररूढपत्रयवनदवदहनदावानलेन प्रत्यर्थिपृथ्वीपतितिमिरततिनिराकरणप्रौढप्रतापमार्त्तण्डेन वैरिवनितावैधव्यदीक्षादानदक्षोद्दण्डकोदण्डदण्डमण्डिताखण्डभुजादण्डेन भूमण्डलाखण्डलेन श्रीब्रह्माद्रिविभुना[3] अध्युष्टतमनरेश्वरेण गजनरतुरङ्गाधीशराजत्रितयतोडरमल्लेन वेदमार्गस्थापनचतुराननेन याचककल्पनाकल्पद्रुमेण वसुन्धरोद्धरणादिवराहेण परमभागवतेन जगदीश्वरीचरणकिंकरेण भवानीपतिप्रसादाप्तवरप्रसादेन[4] राजगुर्वादिबिरुदावलीविराजमानेन राजाधिराजश्रीकालसेनेन विरचिते सङ्गीतराजे पाठ्यरत्नकोशे[5] अनुक्रमणिकोल्लासे कर्त्तृप्रशंसा नाम प्रथमं परीक्षणं समाप्तिं समगात् ॥

॥ इति विततमतीनामभिमतसिद्धिरस्तु ॥

---

[1] B. भरतांभोधिं । Then an ambiguous mark above the first भ ।

[2] A. B. and K, ग्रन्थान्तरेण तत् ।

[3] B. ब्रह्मादिविभुना ।

[4] B. प्रसादाप्ताप्रसादवरप्रसादेन ।

[5] B. रत्नाकरे ।

आरम्भसमर्थनं नाम द्वितीयं परीक्षणम् ।

आरम्भणीयं[1] ननु शास्त्रमेतन्माङ्गल्यरूपं जगतोऽखिलस्य ।
आनन्ददं तुष्टिकरं परं च सुरासुराणां भुवि भूपतीनाम् ॥१॥

नारम्भणीयं[2] ननु धर्मशास्त्रविरोधतो नाटकशास्त्रमेतत् ।
प्रयोजनाभावतया प्रवृत्तिः प्रेक्षावतामत्र न[3] जाघटीति ॥२॥

न शास्त्रतामुष्य तु शङ्कनीया विना प्रवृत्ती(त्ति)भरतोपदेशात् ।
महाजनानामपरिग्रहाच्च मूलप्रमाणप्रविहाणतश्च ॥३॥

न्नो धर्माय विधायकोक्तिविरहाना(न्ना)र्थाय तत्कुत्सना-
न्नो कामाय चिरादनन्यमनसोर्यूनोः स पुंभिः स्मृतः ।
ज्ञानादेव तु सावधारणवचोगुम्फैरिति ज्ञानतो
नान्यस्मादिह मुक्तिरित्यनुचितं संगीतसंकीर्तनम् ॥४॥

ऊचुः प्राग्विद एकजातिविषयं धर्मं त्वमुं नो ततः
प्रायोऽयं विषयो द्विजातिजनुषां धर्मोऽस्तु गानादिकः ।
गाने प्रत्युत तन्निषेधवचनान्युक्तानि मन्वादिभि-
स्तत्प्रामाण्यविचारचारुमतिभिर्माध्यस्थ्यमालम्ब्यताम्[4] ॥५॥

किञ्चात्र स्मरणं प्रमाणपदवीमाटीकते ब्रूतत (ब्रूत चेत्[5])
तन्मूलश्रुतिबाधितं क्वचन किं निमू(र्मू)लमुन्मीलति ।
इत्याद्युक्तनयेन चातिनिपुणं संरूप्यमाणं त्विदं
शास्त्रं नैव विचारचारुतरतामारोहतीह स्फुटम् ॥६॥

ब्रूमोऽथ प्रतिपक्षपक्षविसरत्तत्तदीयोल्लस-
द्वाचोयुक्तिपिशाचिकाभ्रमिभरप्रोद्धूननध्वंसकृत् ।
तन्त्रं तु प्रसरीसरीति सरणिः सत्पक्षकक्षागिरा-
मङ्गीकारिधुरीणकालुजिधरा[6] वागीशवाक्योत्करः ॥७॥

नारम्भणीयं यदवोचदेतत् कश्चिद्द्विपश्चिन्न विचारचारु ।
तदत्र चित्रं तदहो यदस्य जगत्प्रसिद्धेऽप्यपलापलापः ॥८॥

---

[1] B. आरम्भणीयन्ननु ।
[2] B. नारम्भणीयन्ननु ।
[3] B. omits न ।
[4] B. माध्यस्थमालम्ब्यताम् ।
[5] K. suggests this reading.

यद्धर्मशास्त्रेण विरुद्धमेतदुक्तं तदज्ञानविजृम्भितं[1] ते ।
निदानता धर्मतरोरमुष्य [2]मन्वादिभिर्यद्‌गदिताभियुक्तैः ॥९॥[3]

उपवीणयतो(ता)मखद्विषं स च योगिप्रवरोऽभ्यभाषत ।
अमृताभरणस्य[4] तद्वचः कथमाविः(ष्)कुरुते न मानताम् ॥१०॥

निः(ष्)प्रयोजनता योक्ताभियुक्तैरस्य सा कथम् ।
सुखाप्तेर्दुःखहानेश्च[5] मुख्यत्वे सति नो वृथा ॥११॥

ब्रह्माद्वयानन्दरसातिरेकसहोदरास्वादसुखानुभूतेः ।
परात्मतुष्टिः परमास्ति काचित् सा चेत् स्वयं नो मनुषे[6] मनीषिन् ॥१२॥

राजैवात्रोपदेश्यो रघुपतिकुणपाधीशवृत्तोक्त्यनुक्त्या-
चारप्राप्तप्रकर्षेतरफलविभवादेयहेयाप्ततत्त्वः ।
अर्थो धर्मानुषङ्गात(त्त)दनुरपि(भि)मतो रङ्गकोत्तीर्णनर्त्त-
क्यन्वेषात्तत्प्रवृत्त्यै[7] न हि भवति कथं शास्त्रमेतन्निवृत्त्यै ॥१३॥

तस्मादेव तु शास्त्रतास्य नियता [8]तच्छासनाशंसना-
द्‌ब्रह्माद्याप्तपरिग्रहाच्च न तु भो नो मूलमाकांक्षति ।
वेदत्वादिह निर्मितेर्निगमिता धातुः प्रमाणीकृता
तत्सारेण तु सार्ववर्णिकममुं निर्मित्सतः पञ्चमम् ॥१४॥

किं रूपवेद[9] एवायं साम्नः सामैव वा पुनः ।
सामाख्या गीतिषु प्रोक्तेत्यतोऽस्माच्च प्रमाणता ॥१५॥

वेदेनाप्यात्ममूलत्वादिदमेव ह्यपेक्षितम् ।
स्वरजातमुदात्ताद्यस्वि(स्मि)न्नायत्तं यतः स्मृतम् ॥१६॥

तथाहि नादधर्मोऽयमुदात्तादिः स्मृतः स च ।
नादः प्राणाग्निसंयोगाज्जातः [10]श्रुत्यादिभेदभाक्[11] ॥१७॥

श्रुतिभ्यः[12] स्युः स्वराः षड्जर्षभगान्धारमध्यमाः ।
पञ्चमो धैवतश्चाथ निषाद इति तेषु च ॥१८॥

---

[1] A. B. विजृंभनं ।
[2] A. मन्वादिभियद्‌गदिता ।
[3] A. B. combine the 8th and 9th verses.
[4] A. and B अमृतां(B.ता)भरण सुज्ञतद्वचः । K. suggests the above reading.
[5] A. omits विसर्ग of दुःख।
[6] B. मानुषे ।
[7] B. क्यन्वेषाततत्प्रवृत्यै
[8] तछासनाशंसना
[9] K. suggests वेदरूप
[10] A. श्रुत्यादि
[11] B. भेदभाग्
[12] B. श्रुतिभ्य

उदात्ताः[1] समपाः प्रोक्ताः स्वरितौ च रिधौ स्वरौ ।
अनुदात्तौ गनी तस्माज्जगतोऽप्यस्य हेतुता[2] ॥१९॥

अङ्गत्वेनाथवा स्यात्[3] (तत्) प्रामाण्यं तत्त्वमृत्विजाम् ।
चार्यध्य(ा)क्रांतया होमविधानात् खटकेन[4] च ॥२०॥

मानान्तरानधिगतेगा(र्गा)यतीति विधिः स्फुटः ।
औद्गात्रस्य विधानाच्च त्रैकाल्ये नाट्यदर्शनात् ॥२१॥

अश्वमेधक्रतौ गानविधानमपि दृश्यते ।
ब्राह्मणस्य दिवारात्रौ राजन्यस्य च शासनात्[5] ॥२२॥

नाराशंस्यनुगामित्वं यन्निषेधस्य तत्र हि ।
नृदेवो न निषेध्येत नृमात्रस्य निषेधनात् ॥२३॥

शाम्येद्यथाहिदष्टस्य विषेण विषमुल्बणम् ।
तथास्मिन्[6] विषयाकाङ्क्षा विषयासक्तचेतसः ॥२४॥

जीमूतवाहनदधीचिमुखाधिपानां नाट्ये विलोक्य चरितं स्वभिनीयमानम् ।
प्राणैरपि प्रयतते[7] न हितं परस्य कर्तुं मनः खलु नरस्य लघीयसोऽपि ॥२५॥

न नृत्येदिति यन्नृत्यनिषेधः कामवर्गतः ।
तद्ब्रह्मचारिविषये वचनं पर्यवस्यति ॥२६॥

द्विजातिविषयो गाननिषेधो यत्र कुत्रचित् ।
तद्विदां यदपात्रत्वं तत्[8] तद्विद्योपजीविनाम् ॥२७॥

अस्येतिहासवदयं समयः प्रदिष्टोऽनध्यायरूप ऋषिणा निगमानुरोधात् ।
आसादितादिवरगीतकसंप्रयोगाद्धर्माद्यवाप्तिरुदितेह परा मुनीन्द्रैः ॥२८॥

प्रत्यक्षादिप्रमाणानि यथायथमिहार्थतः ।
अष्टावपि विलोक्यानि पुराण इव सूरिभिः ॥२९॥

अप्रस्तुतत्वात्तल्लक्ष्म न वयं व्याहरामहे ।
प्राकट्यमुपयास्यन्ति प्रयोगादेव तानि यत् ॥३०॥

इति श्रीराजाधिराजमहेन्द्रश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे अनुक्रमणिकोल्लासे आरम्भसमर्थनं द्वितीयं परीक्षणम् ।

---

[1] cf नारदीयशिक्षा १।८।८

[2] B. हेतुतां ।

[3] A. अंगत्वेनाथवास्यास्तु ।

[4] K. suggests कठकेन ।

[5] B. combines two verses viz. 22 and 23 into one.

[6] B. तथास्मिन्निविषया ।

[7] K. Suggests [illegible]

[8] B. omits तत ।

उदात्ताः[१] समपाः प्रोक्ताः स्वरितौ च रिधौ स्वरौ ।
अनुदात्तौ गनी तस्माज्जगतोऽप्यस्य हेतुता[२] ॥१९॥

See A.B. vol. IV p. 14 lin. 13

अङ्गत्वेनाथवा स्यात्[३] (तत्) प्रामाण्यं तत्त्वमृत्विजाम् ।
चार्याध्य(ा)क्रांतया होमविधानात् खटकेन[४] च ॥२०॥

मानान्तरानधिगतेगा(र्गा)यतीति विधिः स्फुटः ।
औद्गात्रस्य विधानाच्च त्रैकाल्ये नाट्यदर्शनात् ॥२१॥

अश्वमेधक्रतौ गानविधानमपि दृश्यते ।
ब्राह्मणस्य दिवारात्रौ राजन्यस्य च शासनात्[५] ॥२२॥

नाराशंस्यनुगामित्वं यन्निषेधस्य तत्र हि ।
नृदेवो न निषेध्येत नृमात्रस्य निषेधनात् ॥२३॥

शाम्येद्यथाहिदष्टस्य विषेण विषमुल्बणम् ।
तथास्मिन्[६] विषयाकाङक्षा विषयासक्तचेतसः ॥२४॥

जीमूतवाहनदधीचिमुखाधिपानां नाट्ये विलोक्य चरितं स्वभिनीयमानम् ।
प्राणैरपि प्रयतते[७] न हितं परस्य कर्त्तुं मनः खलु नरस्य लघीयसोऽपि ॥२५॥

न नृत्येदिति यन्नृत्यनिषेधः कामवर्गतः ।
तद्ब्रह्मचारिविषये वचनं पर्यवस्यति ॥२६॥

द्विजातिविषयो गाननिषेधो यत्र कुत्रचित् ।
तद्विदां यदपात्रत्वं तत्[८] तद्विद्योपजीविनाम् ॥२७॥

अस्येतिहासवदयं समयः प्रदिष्टोऽनध्यायरूप ऋषिणा निगमानुरोधात् ।
आसादितादिवरगीतकसंप्रयोगाद्धर्माद्यवाप्तिरुदितेह परा मुनीन्द्रैः ॥२८॥

प्रत्यक्षादिप्रमाणानि यथायथमिहार्थतः ।
अष्टावपि विलोक्यानि पुराण इव सूरिभिः ॥२९॥

अप्रस्तुतत्वात्तल्लक्ष्म न वयं व्याहरामहे ।
प्राकट्यमुपयास्यन्ति प्रयोगादेव तानि यत् ॥३०॥

इति श्रीराजाधिराजमहेन्द्रश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे अनुक्रमणिकोल्लासे आरम्भसमर्थनं द्वितीयं परीक्षणम् ।

---

[१] cf नारदीयशिक्षा १।८।८　　[२] B. हेतुतां ।
[३] A. अंगत्वेनाथवास्यास्तु ।　　[४] K. suggests कठकेन ।
[५] B. combines two verses viz. 22 and 23 into one.
[६] B. तथास्मिन्निविषया ।
[७] K. Suggests प्रयतते(ऽभि)हितं परस्य ।　　[८] B. omits तत् ।

संगीतस्तुतिर्नाम तृतीयं परीक्षणम्

सिद्धप्रमाणभावस्य संगीतस्य निरूप्यते ।
स्वरूपस्य विचारोऽथ कालसेनेन भूभुजा ॥१॥

ऐक्यं जीवपरात्मनोर्दिशति यद्वालेश्वरौ संमदं
तुल्यं लम्भय(द)द्भुतं[1] विगलिताशेषेन्द्रियार्थग्रहौ[2] ।
मायान्तःपतितं म(य)दत्यविरतं संमोहयेन्मायिनं
लोकातीतचमत्कृतं[3] श्रुतिगतं गीतं परं तत् स्तुमः ॥२॥

जीवातुर्गदिनां प्रियाविरहिणां ध्येयं परं योगिनां
दीनानामतिदुःखिनामपि नृणां विश्रांतिभूमिः परा ।
निःस्वानां परशेवधिर्नवनवो भोगोत्करो भोगिनां
गीतं किञ्चिदमेयरूपमहिम प्राग्भारमुज्जृम्भते ॥३॥

गीतमेव वशीकारकार्मणं वशिनामपि ।
त्यक्तान्यकार्यसम्भारा मुनयो यदुपासते ॥४॥

स्वर्गतं पुनरानेतुं शक्तिर्यस्य जगत्त्रये ।
अगोचरः कविगिरां तद्गीतं केन वर्ण्यते ॥५॥

इति राजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे पाठ्यरत्नकोशे
अनुक्रमणिकोल्लासे संगीतस्तुतिर्नाम तृतीयं परीक्षणम् ।

---

[1] A. B. लंभययद्भुतं ।

[2] A. B. विगलिताशेषेन्द्रयार्थग्रहौ ।

[3] A. चमत्क; then a letter written and scored; तिश्रुतिगतं follows.

अनुक्रमणिका नाम चतुर्थं परीक्षणम्

यस्तु निर्वचनं कर्त्तुमवतीर्णोस्तु(ऽस्ति)भूतले ।
तेन श्रीकालसेनेन क्रियते गीतनिर्णयः ॥१॥

सम्यग्गीतं तु संगीतं गीतादित्रितयं तु वा ।
समष्टिव्यष्टिभावेन शब्देनानेन गीयते ॥२॥

त्रिविक्रमक्रमासक्तचेतसा तामराजिना ।
उपक्रमः क्रमं तस्य विधातुं संविधीयते ॥३॥

पाठ्यं नाट्यतनुः परेति परमादृग्वेदतः सामतो
गीतं गीतमनोहरात् कमलभूरादाय वै सृष्टवान् ।
नेपथ्याभिनयौ यजुर्निगमतोऽथाथर्वतस्तान् रसान्
संगीतस्थितपाठ्यगीतविवरे वाद्यं पुनस्तद्द्वयात् ॥४॥

पाठ्यं वाक्यात्मकं वाक्यं सर्वाभिनयमूर्द्धनि ।
भरतेनाभिषिक्तं तद्वाचि [१]यत्नं विधित्सता ॥५॥

प्रबोधस्य प्रबन्धानां विशेषादस्य हेतुता ।
आदावतो नरेन्द्रेण सर्वस्यैतद्विविच्यते ॥६॥

संगीतराजे तत्र स्यू रत्नकोशाः क्रमादमी ।
पाठ्यगीतवाद्यनृत्यरसाह्वास्तत्र च क्रमात् ॥७॥

प्रतिरत्नकोशमुक्ता उल्लासा वेदसम्मिताः[२] ।
परीक्षणानि चत्वारि प्रत्येकं तेषु च क्रमात् ॥८॥

अनुक्रमणिका चाथ स्वरूपं पदवाक्ययोः ।
छन्दांसि भूषणानीह पाठ्योल्लासाः स्मृता अमी ॥९॥

स्वरोत्पत्तिस्तथा रागाः प्रकीर्णकमथापि[३] च ।
प्रबंधाख्यश्च ते गीतरत्नकोशे द्वितीयके ॥१०॥

ततं च सुखि(षि)रं चाथ घनं चैवावनद्धकम् ।
उल्लासाः क्रमतो वाद्यरत्नकोशे प्रकीर्त्तिताः ॥११॥

अंगसंज्ञस्तथा चारीसंज्ञकः करणाभिधः ।
प्रकीर्णकाभिधो नृत्यरत्नकोशे क्रमान्मताः ॥१२॥

रसलक्ष्मविभावादिरनुभावाभिधस्तथा ।
ततः सञ्चारिसंज्ञश्च रत्नकोशे रसाभिधे ॥१३॥

---

१ A. B. यत्तं ।

२ B. सम्मताः ।

३ B. प्रकीर्णमथापि ।

अनुक्रमणिका नाम चतुर्थं परीक्षणम्

यस्तु निर्वचनं कर्त्तुमवतीर्णोस्तु(ऽस्ति)भूतले ।
तेन श्रीकालसेनेन क्रियते गीतनिर्णयः ॥१॥

सम्यग्गीतं तु संगीतं गीतादित्रितयं तु वा ।
समष्टिव्यष्टिभावेन शब्देनानेन गीयते ॥२॥

त्रिविक्रमक्रमासक्तचेतसा तामराजिना ।
उपक्रमः क्रमं तस्य विधातुं संविधीयते ॥३॥

पाठ्यं नाट्यतनुः परेति परमादृग्वेदतः सामतो
गीतं गीतमनोहरात् कमलभूरादाय वै सृष्टवान् ।
नेपथ्याभिनयौ यजुर्निगमतोऽथाथर्वतस्तान् रसान्
संगीतस्थितपाठ्यगीतविवरे वाद्यं पुनस्तद्द्वयात् ॥४॥

पाठ्यं वाक्यात्मकं वाक्यं सर्वाभिनयमूर्द्धनि ।
भरतेनाभिषिक्तं तद्वाचि [१]यत्नं विधित्सता ॥५॥

प्रबोधस्य प्रबन्धानां विशेषादस्य हेतुता ।
आदावतो नरेन्द्रेण सर्वस्यैतद्विविच्यते ॥६॥

संगीतराजे तत्र स्यू रत्नकोशाः क्रमादमी ।
पाठ्यगीतवाद्यनृत्यरसाह्वास्तत्र च क्रमात् ॥७॥

प्रतिरत्नकोशमुक्ता उल्लासा वेदसम्मिताः[२] ।
परीक्षणानि चत्वारि प्रत्येकं तेषु च क्रमात् ॥८॥

अनुक्रमणिका चाथ स्वरूपं पदवाक्ययोः ।
छन्दांसि भूषणानीह पाठ्योल्लासाः स्मृता अमी ॥९॥

स्वरोत्पत्तिस्तथा रागाः प्रकीर्णकमथापि[३] च ।
प्रबंधाख्यश्च ते गीतरत्नकोशे द्वितीयके ॥१०॥

ततं च सुखि(षि)रं चाथ घनं चैवावनद्धकम् ।
उल्लासाः क्रमतो वाद्यरत्नकोशे प्रकीर्त्तिताः ॥११॥

अंगसंज्ञस्तथा चारीसंज्ञकः करणाभिधः ।
प्रकीर्णकाभिधो नृत्यरत्नकोशे क्रमान्मताः ॥१२॥

रसलक्ष्मविभावादिरनुभावाभिधस्तथा ।
ततः सञ्चारिसंज्ञश्च रत्नकोशे रसाभिधे ॥१३॥

---

[१] A. B. यत्तं ।

[२] B. सम्मताः ।

[३] B. प्रकीर्णमथापि ।

अनुक्रमणिकोल्लासे कर्त्तृशंसनमादितः ।
आरम्भसार्थता चेति संगीतस्य स्तुतिस्ततः ॥१४॥

अनुक्रमणिका चेति चतुर्थं परिकीर्त्तितम् ।
पदलक्षणमेतस्मिन् वाक्यलक्षणमेव च ॥१५॥

संज्ञा च परिभाषा चेत्युल्लासे पदनामनि ।
अनुष्टुप्शासनं वृत्तार्ययोः[१] शासनमेव च ॥१६॥

प्रस्तारपरिपाटी च छन्दउल्लास ईरिताः ।
उद्देशो लक्षणानीह ततोऽलंकृतयः पुनः ॥१७॥

गुणदोषाश्च तत्त्वेनोल्लासेऽलंकारसंज्ञके ।
स्थानश्रुतिस्वरग्राममूर्च्छनातानसंज्ञकाः ॥१८॥

साधारणं तथा वर्णाः सालंकाराश्च जातयः ।
दश स्वरगते भेदाश्चतुर्भिश्च परीक्षणैः ॥१९॥

ग्रामरागादिरागाङ्गोपाङ्गे भाषाङ्गनिर्णयः ।
क्रियागा(ङ्गा)नि च[२] वर्ण्यन्ते रागोल्लासे क्रमादिति ॥२०॥

वाग्गेयकारकथनं शब्दभेदाश्च तत्त्वतः ।
गमकाश्च तथा स्थाया वर्णनीयाः प्रकीर्णके ॥२१॥

गीतकानि तथा सूडत्रयमालिक्रमस्थिताः ।
प्रकीर्णकाः[३] प्रबंधाश्च प्रबंधोल्लासगोचराः ॥२२॥

ततोल्लास एकतन्त्रीपञ्चकं नकुलादितः ।
मत्तकोकिलिका चाथ किन्नरी परिकीर्त्यते ॥२३॥

सौखि(षि)रे[४] वेणुनिर्माणं स्वरोत्पत्तिस्तदाश्रिता[५] ।
गुण(णा) दोषाश्च पात्रादि साङ्गोपाङ्गं[६] निरूप्यते ॥२४॥

मार्गतालास्तथा देशीतालास्तत्प्रत्यया अपि ।
काललक्षणमेतस्मिन् घनोल्लासे समाप्यते ॥२५॥

अवनद्धसमुल्लासे वाद्यं पुष्करसंज्ञकम् ।
पाटा वाद्यप्रबंधाश्च पटहादिर्निगद्यते ॥२६॥

अङ्गप्रत्यङ्गभणितिरूपाङ्गनां[७] क्रिया तथा ।
आहार्याभिनयश्चैवमङ्गोल्लासे प्रकाश्यते ॥२७॥

---

१ B. वृत्तायायोः ।
२ B. श्च ।
३ B. प्रकीर्णकाश्च ।
४ B. सौखरे ।
५ A. B. श्रिताः ।
६ A. B. सांगोपांग ।
७ B. रूपकानां

अनुक्रमणिकोल्लासे कर्त्तृशंसनमादितः ।
आरम्भसार्थता चेति संगीतस्य स्तुतिस्ततः ॥१४॥

अनुक्रमणिका चेति चतुर्थं परिकीर्त्तितम् ।
पदलक्षणमेतस्मिन् वाक्यलक्षणमेव च ॥१५॥

संज्ञा च परिभाषा चेत्युल्लासे पदनामनि ।
अनुष्टुप्शासनं वृत्तार्ययो:[१] शासनमेव च ॥१६॥

प्रस्तारपरिपाटी च छन्दउल्लास ईरिताः ।
उद्देशो लक्षणानीह ततोऽलंकृतयः पुनः ॥१७॥

गुणदोषाश्च तत्त्वेनोल्लासेऽलंकारसंज्ञके ।
स्थानश्रुतिस्वरग्राममूर्च्छनातानसंज्ञकाः ॥१८॥

साधारणं तथा वर्णाः सालंकाराश्च जातयः ।
दश स्वरगते भेदाश्चतुर्भिश्च परीक्षणैः ॥१९॥

ग्रामरागादिरागाङ्गोपाङ्गे भाषाङ्गनिर्णयः ।
क्रियागा(ङ्गा)नि च[२] वर्ण्यन्ते रागोल्लासे क्रमादिति ॥२०॥

वाग्गेयकारकथनं शब्दभेदाश्च तत्त्वतः ।
गमकाश्च तथा स्थाया वर्णनीयाः प्रकीर्णके ॥२१॥

गीतकानि तथा सूडत्रयमालिक्रमस्थिताः ।
प्रकीर्णकाः[३] प्रबंधाश्च प्रबंधोल्लासगोचराः ॥२२॥

ततोल्लास एकतन्त्रीपञ्चकं नकुलादितः ।
मत्तकोकिलिका चाथ किन्नरी परिकीर्त्यते ॥२३॥

सौखि(षि)रे[४] वेणुनिर्माणं स्वरोत्पत्तिस्तदाश्रिता[५] ।
गुण(णा) दोषाश्च पात्रादि साङ्गोपाङ्गं[६] निरूप्यते ॥२४॥

मार्गतालास्तथा देशीतालास्तत्प्रत्यया अपि ।
काललक्षणमेतस्मिन् घनोल्लासे समाप्यते ॥२५॥

अवनद्धसमुल्लासे वाद्यं पुष्करसंज्ञकम् ।
पाटा वाद्यप्रबंधाश्च पटहादिर्निगद्यते ॥२६॥

अङ्गप्रत्यङ्गभणितिरूपाङ्गानां[७] क्रिया तथा ।
आहार्याभिनयश्चैवमङ्गोल्लासे प्रकाश्यते ॥२७॥

---

[१] B. वृत्तायययोः ।
[२] B. श्च ।
[३] B. प्रकीर्णकाश्च ।
[४] B. सौखरे ।
[५] A. B. श्रिताः ।
[६] A. B. सांगोपांग । [७] B. रूपकानां

स्थानकानि तथा चार्यः शुद्धदेशीविभेदतः ।
मण्डलानि तदुत्थानि चारिकोल्लासके क्रमात् ॥२८॥

करणानि तथा शुद्धदेशीभेदविभेदतः ।
अङ्गहारा रेचकाश्च करणोल्लास ईरिताः ॥२९॥

वृत्तयश्च तथा न्याया लास्याङ्गानि च तत्त्वतः ।
पात्रलक्षणमित्यस्मिन् प्रकीर्णोल्लास उच्यते ॥३०॥

सभापतिः सभायाश्च निवेशो रसकीर्त्तनम् ।
रसस्वरूपकथनं[1] रसज्ञस्य च वर्णनम् ॥३१॥

रसाश्रयाभिधं चान्यद्रसलक्षणसंज्ञकम् ।
परीक्षणानि चत्वारि रसोल्लासे तु रस्यते ॥३२॥

नायकानां प्रकथनं नायिकालक्षणं तथा ।
चेष्टादीनां विभावानां विभावनमतः परम् ॥३३॥

उद्दीपनविभावाख्यं विभावोल्लासके क्रमात् ।
अनुभावास्त्ववस्थायाः स्वरूपं सात्त्विकाः पुनः ॥३४॥

प्रवासाद्यनुभावाश्चानुभावोल्लासगोचराः ।
निर्वेदादिप्रतिरसं भावावस्थानसूचकम् ॥३५॥

रससङ्करनामाद्यं[2] ग्रन्थस्य च समापनम् ।
परीक्षणानि संचारिसंज्ञकोल्लासके क्रमात् ॥३६॥

येनानुक्रमतः शकान् विशकलीकर्त्तुं रणप्राङ्गणे
तत्तद्गुर्जरदाक्षिणात्यनरपा[3] नीता(:)सदुर्गा वशम् ।
दुर्गेशा[4] महिषाद्रिणा निजसमुन्नत्या स्वया[5] संपदा
साकं तेन चिरादनुक्रमणिकोल्लासः समुल्लासितः ॥३७॥

इति श्रीजगदीश्वरवनदेवनिजगणेन [6]जगदम्बिकाकामाक्षीचरणकिङ्करेण श्रीकामेश्वरीगिरिविभुना अध्युष्टतमनरेश्वरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन श्रीपुरग्रहणसंवर्द्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्त्तिपूरपराजिताचलनायकेन[7] संगमतीर[8]-दुर्गोद्धरणोद्धुत-

---

[1] A. रसत्वस्य च वर्णनम् B. there is some letter started and left off, then follows रसत्वगस्य वर्णनम्, K. suggests the above reading.

[2] B. रसशंकर

[3] B. नगरी

[4] B. दुर्ग्गेशा

[5] K. reads स्वयं

[6] B. कामाक्षा

[7] B. पुरपराजित etc.

[8] B. नीर

स्थानकानि तथा चार्यः शुद्धदेशीविभेदतः ।
मण्डलानि तदुत्थानि चारिकोल्लासके क्रमात् ॥२८॥

करणानि तथा शुद्धदेशीभेदविभेदतः ।
अङ्गहारा रेचकाश्च करणोल्लास ईरिताः ॥२९॥

वृत्तयश्च तथा न्याया लास्याङ्गानि च तत्त्वतः ।
पात्रलक्षणमित्यस्मिन् प्रकीर्णोल्लास उच्यते ॥३०॥

सभापतिः सभायाश्च निवेशो रसकीर्त्तनम् ।
रसस्वरूपकथनं[१] रसज्ञस्य च वर्णनम् ॥३१॥

रसाश्रयाभिधं चान्यद्रसलक्षणसंज्ञकम् ।
परीक्षणानि चत्वारि रसोल्लासे तु रस्यते ॥३२॥

नायकानां प्रकथनं नायिकालिक्षणं तथा ।
चेष्टादीनां विभावानां विभावनमतः परम् ॥३३॥

उद्दीपनविभावाख्यं विभावोल्लासके क्रमात् ।
अनुभावास्त्ववस्थायाः स्वरूपं सात्त्विकाः पुनः ॥३४॥

प्रवासाद्यनुभावाश्चानुभावोल्लासगोचराः ।
निर्वेदादिप्रतिरसं भावावस्थानसूचकम् ॥३५॥

रससङ्करनामाद्यं[२] ग्रन्थस्य च समापनम् ।
परीक्षणानि संचारिसंज्ञकोल्लासके क्रमात् ॥३६॥

येनानुक्रमतः शकान् विशकलीकर्त्तुं रणप्राङ्गणे
तत्तद्गुर्जरदाक्षिणात्यनरपा[३] नीता(:)सदुर्गा वशम् ।
दुर्गेशा[४] महिषाद्रिणा निजसमुन्नत्या स्वया[५] संपदा
साकं तेन चिरादनुक्रमणिकोल्लासः समुल्लासितः ॥३७॥

इति श्रीजगदीश्वरवनदेवनिजगणेन [६]जगदम्बिकाकामाक्षीचरणकिङ्करेण श्रीकामेश्वरीगिरिविभुना अध्युष्टतमनरेश्वरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन श्रीपुरग्रहणसंवर्द्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्त्तिपूरपराजिताचलनायकेन[७] संगमतीर[८]-दुर्गोद्धरणोद्धृत-

---

[१] A. रसत्वस्य च वर्णनम् B. there is some letter started and left off, then follows रसत्वगस्य वर्णनम्, K. suggests the above reading.

[२] B. रसशंकर

[३] B. नगरी

[४] B. दुर्गेशा

[५] K. reads स्वयं

[६] B. कामाक्षा

[७] B. पुरपराजित etc.

[८] B. नीर

सकलमण्डलाधीश्वरेण दमनपुरविध्वंसनवन्दीकृतयवनीनिचयेन महिषमेरुजयाजेयविभवेन शाकम्भरीरमणपरिशीलनपरिप्राप्तशाकम्भरीपरितोषितशाकम्भरीप्रमुखशक्तित्रयेण[१] अष्टादशगिरिशिखरपरिवारिताञ्जनादि[२]-गिरिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण महदम्बमातृकापुरोद्धूलनधर्षितमहोरगपुरेण[३] श्रीवनदेवस्वामिप्रसादरचनापरमेश्वरेण त्र्यम्बकेश्वरसन्निधिकीर्त्तिस्तम्भोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौमस्वर्गतायथार्थीकरणरचितचारुपथेन श्रीकामाक्षा[४]-गिरिनवीननिर्मितिपराजितसुमेरुणा[५] श्रीमहिषाचलोपरि श्रीहरिशरणरचिताचलदुर्गेण[६] अभिनवभरताचार्येण वीणावादनप्रवीणेन-यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण त्रिसंध्याक्षेत्रसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन परमभागवतेन महाराजाधिराजराजश्रीराजमानमृगाङ्कतामराजनंदनेन महाराज्ञी [७]सौभाग्यवती[८]श्रीजसमाम्बिकाहृदयनंदनेन सकलसीमन्तिनीशिरोमणिनिकुम्भराजन्यवंशावतंसमहाराज्ञीश्रीकर्मवतीश्रीलघुमादेवीहृदयाधिनाथेन राजाधिराजश्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां[९] पाठ्यरत्नकोशे अनुक्रमणिकोल्लासे अनुक्रमणिका नाम चतुर्थं परीक्षणम् ।

उल्लासस्य(श्च) प्रथमः [१०]समाप्तिमगात् ॥

इति विततमतीनामभिमत[११]-सिद्धिरस्तु ॥

---

१ B. Omits परितोषितशाकम्भरी

२ A. B. परिवारिताञ्जनाद्रि and omit गिरि K. reads as above.

३ B. धर्षिता

४ K. reads कामाक्षा

५ B. पराजिति

६ B. दुर्गेण

७ K. adds श्री

८ K. Omits श्री before जसमाम्बिका

९ A. संगीतमिमांसायां

१० B. समाप्ति समगादिति

११ B. Omits मत

द्वितीयः पदोल्लासः

पदं नाम प्रथमं परीक्षणम्

अध्यासिताया निजपूर्वपुंभिः पदं सरीसर्त्ति न यः कदाचित् ।
विशुद्धिमत्याः[१] सरणेः स राजा पदं चरीकर्त्ति विचारवर्त्ति (र्त्ती) ॥१॥

पाठ्यं तु द्विविधं ज्ञेयं संस्कृतं प्राकृतं तथा ।
यथावदनयोरङ्गान्याख्यामः पाठ्यसिद्धये ॥२॥

नामाख्यातोपसर्गाश्च निपातास्तद्धिताः कृतः ।
समासाश्च[२] स्वराश्चैव सन्धयोऽथ विभक्तयः ॥३॥

व्यञ्जनान्यङ्गकैरेतैर्नानाधातूपबृंहितम्[३] ।
प्रयोगार्हं[४] प्रविज्ञेयं संस्कृतं पाठ्यमित्यदः ॥४॥

नादादिहेतुको यः स्यादक्षराणां समुच्चयः ।
आनुपूर्वीसमुल्लेखः स शब्दव्यपदेशभाक् ॥५॥

साध्यसाधनसंयोगसामानाधिकरण्यकाः ।
पदार्थप्रतिपत्तिश्च तद्गुणाः पञ्च कीर्त्तिताः ॥६॥

अधिष्ठानं स्वभावश्च गुणाः कार्यान्वयस्तथा ।
तादात्म्यं चेति शब्दस्य विधिः पञ्चविधः स्मृतः ॥७॥

तस्य सप्तविधं प्राहुरधिष्ठानं पुरातनाः ।
मुख्यतादिस्वभावोऽस्य साध्यादिश्च गुणो मतः[५] ॥८॥

प्रसिद्धसाध्यसंबन्धः कार्यान्वय इतीरितः ।
शब्दस्यार्थस्वभावो यस्तादात्म्यं तत्प्रकीर्त्तितम् ॥९॥

प्रकृतिप्रत्ययासत्तौ पदमर्थोपलंभने ।
तत्राभिधत्ते यो मुख्यमर्थं मुख्यः[६] स उच्यते ॥१०॥

---

१ B. विशुद्धिमत्या ।

२ A. समसाश्च ।

३ B. व्यञ्जनान्यङ्गकैरेतैनानाधातूपवृंहितम् ।

४ B. स विज्ञेयं ।

५ B. गुणोत्तमः; then the figures 1 and 2 above मः and त्त respectively to show that these two letters should be trns-posed. (K)

६ B. मुख्य ।

तथा लाक्षणिको मुख्याश्रितमर्थं ब्रवीति यः ।
व्यङ्गयुक्तो[१] व्यञ्जकः स्यादेषां व्यापृतिरुच्यते ॥११॥

अभिधा लक्षणा चाथ[२] व्यञ्जना क्रमतो मता ।
रूढयौगिकमिश्राख्यास्ते शब्दास्त्रिविधाः स्मृताः ॥१२॥

प्रकृतिप्रत्ययद्वारा नत्वर्था रूढिमाश्रिताः ।
मण्डपाखण्डलाद्यास्तु न व्युत्पत्तिमुपाश्रिताः ॥१३॥

गुणेन क्रियया वापि संबन्धेन च यो भवेत् ।
परस्परार्थानुगमः स योग इति कीर्त्यते ॥१४॥

गुणतो नीलकण्ठाद्याः संख्यातः ख(ष)ण्मुखादयः ।
क्रियातः स्रष्टृप्रमुखाः संबन्धाद् भुजगादयः ॥१५॥

मत्वर्था अपि संबन्धे कपालिप्रमुखास्ततः ।
जन्याकृत्सूतिधात्राद्या विश्वकृत्प्रमुखास्ततः ॥१६॥

जनकाद्योनिमुख्याः स्युरात्मयोनिमुखास्ततः[3] ।
अपत्यप्रत्ययाद्येभ्य आदितेयादिकाञ्जगुः ॥१७॥

धार्यधारकसम्बन्धे वृषध्वजपिनाकिनः ।
भोज्यभोजकसंबन्धेऽमृतभुक्तद्व्रतादयः[४] ॥१८॥

पत्युः कांता(:)प्रिया(स्)तुल्याः शिवकान्तादिकास्ततः ।
पत्न्याः प्राणेश्वरमुखा गौरीप्राणेश्वरस्ततः ॥१९॥

सख्युः सखिप्रभृतयस्ततः[५] शिवसखादयः ।
वृषवाहनमुख्याः स्युर्वाह्यवाहकभावतः ॥२०॥

ज्ञात[६](ति)स्वसृदुहित्राद्यैर्हिमवद्दुहितृप्रथाः ।
आश्रयाश्रयिभावेन दिवो(वौ)कःप्रमुखा अपि ॥२१॥

स्युर्वध्यवधकत्वे तु पुरजिन्मुरजिन्मुखाः ।
पतिधार्यत्ववाह्यत्वसंबन्धो हि विवक्षया ॥२२॥

रुद्रे वृषात्तदेकस्मात् पतिलाञ्छनवाहनाः ।
स्याद्व्यक्तिवाचको जातिशब्दोऽपि व्यक्तचिह्नतः ॥२३॥

दक्षिणा दिग्यथागस्ति(स्त्य)निवासत्वेन कीर्त्यते ।
त्रिपञ्चादिपदे(ऽ)थाज्यौ(स्थाप्यौ)शब्दौ[७]हि विषमायुजौ ॥२४॥

---

[१] B. व्यंगयुक्तो ।

[२] B. Omits चाथ ।

[3] मुखात्ततः ।

[४] B. (ऽ) मृतभुक्तव्रतादयः ।

[५] A. स्तत शिवसखादयः ।

[६] B. ज्ञातस्वसृ etc.

[७] B. शब्दो ।

तेन त्रिनेत्रो विषमनेत्रोऽप्ययुङ्नेत्र इत्यपि ।
गुणो विरोधिनं वक्तीतरान्तो नञ्पूर्वकः ॥२५॥

सितेतरोऽसितस्तस्मात् कृष्णो(ऽ)थो व्यपदिश्यते ।
जलादिषु प्राक्पदेषु पर्यायपरिवर्त्तनम् ॥२६॥

जलदस्तोयदस्तस्माज्जलधिर्नीरधिस्तथा ।
जनिरुध्प्रभुतिषु[१] तूत्तरेषु परिवर्तनम् ॥२७॥

सरोरुहं सरोजं च ततः[२] स्यादेवमादिकम् ।
सुरपत्न्यादिषु प्राय उभयोः परिवर्तनम् ॥२८॥

ततः सुरपतिर्देवराजः स्यात्त्रिदशेश्वरः ।
इत्याद्या यौगिकाः शब्दाः परिवृत्त्यसहाश्च ये[३] ॥२९॥

गीर्वाणप्रमुखाः शब्दास्ते मिश्राः परिकीर्त्तिताः ।
एतेषां कविरूढ्यैव ज्ञेयोदाहरणावलिः ॥३०॥

तथा हि समयं प्राहुः कवीनामिह तद्विदः ।
जात्यादिनियमापेक्ष्यमर्थं बध्नन्ति कुत्रचित् ॥३१॥

असन्तमपि बध्नन्ति न सन्तमपि कुत्रचित् ।
दिङ्मात्रमेतदत्रोक्तं [४]नाम्नामन्यान्यपि स्वयम्[५] ।
कालसेनोपदेशेन तर्कयेदनया दिशा ॥३२॥

यद्यशः पदमाधातुं त्रिलोक्यां गोः पदं व्यधात्[६] ।
अपि विष्णुपदं तेन पदं राज्ञा[७] स्थिरीकृतम् ॥३३॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे पदोल्लासे पदपरीक्षणं प्रथमं समाप्तम् ॥

———

[१] A. जनिरुध्रप्रभृतिष्वस्युत्तरेषु । B. जनिरुध्र प्रभृतिषु स्यूत्तरेषु K. suggests the above reading.

[२] B. तत् ।

[३] K. suggests सहाश्रयैः

[४] A. B. नाम्नामन्यापि । K. suggests the above reading.

[५] B. numbers this verse as 32. at the end of two lines.

[६] A. B. व्यथात् ।

[७] K. reads राजा ।

वाक्यं नाम द्वितीयं परीक्षणम्

अतीतो वाक्यमार्गं यो वेदमार्गेण मृग्यते ।
वाक्यवाच्यादिरूपेण तमवाक्यं भजे शिवम् ॥१॥

यतः सर्वः पदार्थोऽयं वाक्यार्थे पर्यवस्यति ।
ततस्तेषां समूहोऽत्र वाक्यं वाक्यविदोच्यते ॥२॥

पदव्यवहृतिर्वाक्ये पदबन्धागता[२] मता ।
द्विविधं तत् पदं ज्ञेयं निबद्धं चूर्णमेव च ॥३॥

तत्र चूर्णपदस्यादौ लक्षणं संगृणाम्यहम् ।
अनिबद्धपदं[३] छन्दोहीनं चानियताक्षरम् ॥४॥

अर्थापेक्षाक्षरोपेतं ज्ञेयं चूर्णपदं बुधैः ।
यतिछ(च्छ)न्द(:)समायुक्तं तथा च नियताक्षरम् ॥५॥

पादैश्चतुर्भिर्नियतं निबद्धं पदमीरितम् ।
एवं नानार्थसंयुक्तैः पदैर्वर्णविभूषितैः ।
पदबन्धाः प्रकर्तव्या यथालक्षणलक्षितः (ताः) ॥६॥

आद्येष्वष्टसु देवता निगदिता वर्गेषु सोमः कुजो
ज्ञेज्यौ शुक्रशनी रविस्तम इति स्यात्तत्फलं च क्रमात् ।
आयुर्वाच्यपदं धनं सुभगता कीर्तिश्च मान्द्यं मृतिः ।
शून्यत्वं मुखतस्तदक्षरवशाद्वर्णस्य गीतादिषु ॥७॥

एवं मित्रावरुणसदनादुच्चरत्प्राणशक्त्या–[५]संगप्रोद्यत्पवनहतितत्स्थानजीर्णोत्करेण[६] ।
आरब्धे तत्पदघटनया[७] कारणं गीतकादेर्लोके[८] सर्वव्यवहृतिपदं वाक्यमन्यन्यरूपि[९] ॥८॥

---

[१] A. वाक वाक्यादिरूपेण । B. वाक् वाक्यादिरूपेण K suggests the above reading.

[२] A. पदबंधागतो ।

[३] B. अनिबद्धपदं ज्ञेयं छंदोहीनं चानियताक्षरम् ।

[४] B. Numbers this verse as 6 at the end of two lines and includes the third line in the seventh verse.

[५] B. संगप्रोद्यत्पवहति etc. ।

[६] A. जार्णोत्करेण ।

[७] B. घट्टनया ।

[८] A. गीतकादे लोके ।

[९] A. B. वाक्यमन्यत्र रूपि ।

प्राकृतं चापि विज्ञेयं संस्कृतस्य विपर्ययात् ।
तद्भवं तत्समं देशीत्येवं त्रैविध्यमस्य तु ॥९॥

स्वरवर्णान्यतां वापि न्यूनतां वापि ये पदे।
न्यस्ता गच्छन्ति संयुक्तास्तद्भवास्ते[१] प्रकीर्तिताः ॥१०॥

तरङ्गलोलसलिलकमलामललक्षणाः ।
तुल्याकृतिधरा ये तु संस्कृते ते च तत्समाः ॥११॥

महाराष्ट्रादिदेशानां भाषामाश्रित्य वर्त्तते ।
यत्तद्देशीति विज्ञेयं सुज्ञेयम(मि)ह तद्विदाम् ॥१२॥

भाषा चित्रप्रबंधेषु गाथादावुपयुज्यते ।
यद्यप्येतत्तथाप्यत्र नास्माभिरिह तन्यते ॥१३॥

यद्वाक्यं राजवृन्देन शिरसा विष्णुमाल्यवत् ।
धार्यते कालसेनेन तेन वाक्यं निरूपितम् ॥१४॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनविरचिते[२] संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे पदोल्लासे वाक्यपरीक्षणं द्वितीयं समाप्तम् ।

---

[१] B. संयुक्तातद्भवास्ते ।

[२] श्रीराजाधिराजकालसेनेन विरचिते ।

संज्ञा नाम तृतीयं परीक्षणम्

व्याकृते जगतां येन नामरूपे नमाम्यहम् ।
तमरूपमनामानं[1] शङ्करं लोकशङ्करम् ॥१॥

गीतं[2] वाद्यं तथा नृत्यं त्रयं संगीतमुच्यते ।
तद्‌द्विधा भिद्यते मार्गदेशीभेदेन तत्त्वतः ॥२॥

मार्गितत्वाद्विरिञ्चेन प्रयुक्तत्वात्तथा(थ)र्षिणा ।
महोदयनिमित्तत्वाद् विख्यातो[3] मार्ग उ(च्य)ते ॥३॥

तदेव रुचिवैचित्र्यात् चित्तरञ्जनकृज्जनैः ।
प्रयुक्तं स्वस्वदेशे यत् ततो देशीति कीर्त्तितम् ॥४॥

छादनादपयत्यादेरुक्ताद्यं छन्द ईरितम्[4] ।
उपमाद्या अलंकाराः पाठ्यालंकृतिहेतवः ॥५॥

स्वरयन्ति मनांसीह श्रोतॄणां स्वार्थतो यतः ।
षड्‌जादिकाः स्वरास्तेन चेत (ते च) साद्यक्षराभिधाः ॥६॥

यथा गोत्रकुलाचारोत्पन्नं पुंनाम सम्मतम् ।
तथा ज्ञेया रसानां च स्वरानामभिधा इमाः ॥७॥

विभूषयन्ति च रसं केयूरादिवदङ्गिनाम्(नम्) ।
श्रवणाच्छ्रुतयस्ताश्च तीव्राद्याः स्वरहेतवः ॥८॥

श्रुत्युत्कर्षापकर्षौ हि विकृति(:)प्रकृतिर्मतौ(ता) ।
व्यवस्थितश्रुतियुता यत्र संवासि(दि)नः स्वराः ॥९॥

मूर्च्छनाद्याश्रयो नाम स ग्राम इति संज्ञितः ।
आरोहेणावरोहेण क्रमेण स्वरसप्तकम् ॥१०॥

रागादेर्मूर्च्छनादत्र[5] मूर्च्छना परिकीर्त्तिता ।
ता एव शुद्धतानाः स्युः षाडवौडुवितीकृताः ॥११॥

पूर्णापूर्णविभेदेन द्विधा या मूर्च्छनाः स्मृताः ।
ता एव कूटतानाः स्युर्व्युत्क्रमोच्चारितस्वराः ॥१२॥

---

[1] B. तमरूपनामानं ।

[2] A. गीतवाद्यं ।

[3] B. द्विषयतो ।

[4] B. इरितम् ।

[5] A. रागादेमूर्च्छनादत्र । B. रागादेर्मूछनादत्र ।

प्रस्तारे पूर्वरूपाणि तेषां मूलक्रमाः स्मृताः ।
साधारणीकृताशेषभूभुजा तामराजिना ॥१३॥

साधारण्यात् स्वरजात्योः साधारणमिहोदितम् ।
स्थाय्यादिभिश्चतुर्धासौ[१] वर्णो गानक्रिया मतः ॥१४॥

एक एव स्वरो यस्तु स्थित्वा स्थित्वा पुनः पुनः ।
प्रयुज्यते स तु स्थायी परावन्वर्थनामकौ ॥१५॥

आरोही चावरोही च संचारी तद्वियोगजः ।
प्रतिपक्षक्षमापालभालं(ला)लंकाररूपिणा ॥१६॥

विशिष्टो वर्णसंघातोऽत्रालंकार उरीकृतः ।
अतारविश्रम[२]-स्वांशापन्यासन्यासभूषणात् ॥१७॥

क्रियते कालसेनेन शुद्धजातिपरिग्रहः ।
स्वनामस्वरविश्रामविशिष्टत्वेन तद्बहिः ॥१८॥

शुद्धलक्ष्मविनाभूता विकृताः किं न[3] (तु)[४] सम्मताः ।
गीतमुद्ग्राह्यते येन स स्वरो ग्रह उच्यते ॥१९॥

प्रयोगे बहुलोंऽशः स्यान्न्यासो गीतसमाप्तिकृत् ।
विदारी गीतखण्डः स्यादपन्यासस्तदन्तकृत् ॥२०॥

विन्यासः स विदार्यंश[५]–पदप्रान्ते स्थितस्तु यः ।
अंशाविवादी संन्यासो वनदेवगणोदितः ॥२१॥

यस्मात्तारस्य मंद्रस्य[६] च गतिरनुवादी च संवादिसंज्ञो
यस्यान्यः[७] स्याद्विवादी स्वर इह जनयेद्यस्तु गेयेऽत्र रक्तिम् ।
न्यासापन्याससंन्यासकविधिकलविन्यासवर्गे ग्रहत्वं
प्राप्तोंऽशो योग्यतातो भवति च बहुलो यो विदार्यां स वादी ॥२२॥

---

[१] B. स्थायादिभि etc. ।

[२] B. अतारविःश्रम ।

[3] A. किन ।

[४] किंच also a possible reading.

[५] B. विदार्यंस ।

[६] A. B. मंद्रस्यावगतीरनुवादी च । K. suggests the above reading.

[७] A. यः स्यान्यः स्याद्विवादी । B. यः, then space for two or three ... follows. K. reads यः स्याद्रादी विवादी ।

राजा स स्याद्विवादी रिपुरिव विवदन् मुख्यमन्त्रीव तस्मिन्
संवादी संवदन् योऽनुवदति[1] खलु तं सोऽनुवादी स्वरोऽस्मिन् ।
अंशत्वं व्यापकत्वे सति पुनरुदितं गेयकर्मण्यमुष्य[2]
क्षोणीसुश्रोणिभर्त्रा[3] तदनु च बहुलत्वं सुगानप्रयोगे ॥२३॥

षाडवं षट्स्वरं प्रोक्तं तत्पञ्चस्वरमौड(डु)वम् ।
पुनरावृत्तिरभ्यास ईषत्स्पर्शोऽत्र लङ्घनम् ॥२४॥

अलङ्घनं तथाभ्यासो बहुत्वे लक्ष्म चक्षते ।
वादिसंवाद्यनपर्यायं तु तदिष्यते[4] ।
अनंशविषयोऽल्पत्वं बहुत्वस्य विपर्ययात् ॥२५॥

हित्वा न्यासादेः स्थितिं यः स्वराणां
मध्ये मध्येऽल्पत्वभाजां कदाचित् ।
सङ्गोंऽशाद्यैः कोऽपि वैचित्र्यहेतुः
प्रोक्तो मार्गः सोऽन्तराख्यः स्वरज्ञैः २६॥

अल्पप्रयोगः(:) सर्वत्र काकली चान्तरः स्वरः ॥२७॥

मन्द्रः प्रसन्नो मृदुसंज्ञकश्च लिपौ भवेद्बिन्दुशिराः स एव ।
तारस्तु दीप्तः परमूर्ध(र्ध्व) रेखा शिरालिपौ त्रिर्वचनात् प्लुत सः ॥२८॥

स्यान्मूर्च्छनायाः प्रथमः स्वरोऽत्र मन्द्रः स एव द्विगुणस्तु तारः ।
तत्पूर्वपूर्वो भवतीह मन्द्रः परः परोऽन्यः स विभूषणेषु ॥२९॥

स्वरसाधारणमुदितं समपेष्वंशेषु नियतमनुरूपम् ।
पञ्चमिकामध्यमिकाजात्योस्तु सषड्जमध्यमयोः ॥३०॥

अल्पद्विश्रुतिकासु जातिषु तथा रागेषु भाषास्विदम्
तावंशौ यदि षड्जमध्यमिकया न स्यात् सहस्थास्नुकम् ।
एवं कौतुकिनात्र[5] (कैमुतिकेन) निश्चितमिदं तत्रापि तस्याश्रयाः
प्रायः स्युर्विकृता[6] इहैव भणितो श्रीब्रह्मशैलेशितुः ॥३१॥

सलयतालपदा स्वरराजिता विविधवर्णविभूषणभूषिता ।
गमकपेशलगानगुणाञ्चिता[7] मुनिवरैरिह गीतिरुदाहृता ॥३२॥

---

[1] A. B. यो ननुवदति, K. suggests the above reading.

[2] B. शक्तिम् ।　　[3] B. भर्त्ता ।

[4] B. ends this verse here and numbers it as 25 and the difference of numbering continues till the end of the परीक्षण ।

[5] A. एवं कौमुतिकेन B. एवं कौतकेन. K. suggests कौतुकिना.

[6] B.स्यूर्वीकृता ।　　[7] B.गानपुणांचिता ।

विचित्रवर्णालंकारो विशेषे(षो)यो ध्वनेरिह ।
ग्रहादिस्वरसन्दर्भो रञ्जको राग उच्यते ॥३३॥

तत्र ग्रामसमुद्भूतपञ्चगीतिसमाश्रयात् ।
शुद्धादिभेदसंभिन्नो ग्रामराग इतीरितः ॥३४॥

तदुद्भवश्चोपरागो रागो रञ्जनकृत्ततः ।
भाव्यते येन तछ्रा(च्छा)या स भाषां (षा) राग उच्यते ॥३५॥

तामाश्रित्य[१] प्रवृत्ता या विभाषा भाषितात्र सा ।
भाषाविभाषयोरन्तरुत्पन्नान्तरभाषिका ॥३६॥

भाषाद्या गीतयस्तिस्रो याष्टिकेयो(नो)ररीकृताः ।
तत्र भाषा समाख्याता मुख्यानन्योपजीविनी ॥३७॥

स्वरनाम्ना स्वराख्या तु देशाख्या देशनामतः ।
आभ्यस्तिसृभ्यो जायन्ते[२] यास्ताः स्युरुपरागजाः ॥३८॥

स्वजात्युद्योतकत्वे येऽनुवर्त्तन्ते तु तामिह ।
अन्यजातिविरूपा ये ते शुद्धा राज(ग)सत्तमाः (राजसम्मताः) ॥३९॥

श्रुतिभिश्च स्वरैश्चैव शुद्धत्वेन च जातिभिः ।
चतुर्भिर्भिद्यते यस्तु स भिन्न इति कीर्त्यते ॥४०॥

रागाङ्गत्वं ग्रामरागच्छायामात्रोपजीवनात् ।
भाषाणामाश्रिता छाया यैस्तदङ्गानि तानि च ॥४१॥

क्रियाङ्गानि च कथ्यन्ते दीपकादिक्रियायुजः ।
श्रोतृचित्तोत्साहकरणयोगाच्च कोविदैः ॥४२॥

अङ्गाश्रयसमुत्पन्नान्युपाङ्गानि च मेनिरे ।
देशीरागत्वमप्यस्य रागाङ्गादेरुदीरितम् ॥४३॥

पदं वागभिधेया स्यात् सा मातुरभिधीयते ।
गेयं धातुस्तयोः कर्त्तोच्यते वाग्गेयकारकः ॥४४॥

गान्धर्वो[३] मार्गदेशीवित् स्वरादिर्मार्गकोविदः ।
गान्धर्वं तत्र विज्ञेयं स्वरतालपदात्मकम् ॥४५॥

पुरा प्रणष्टां देवेभ्यो वाचं गोरूपधारिणीम् ।
अधारयदिति प्रोक्तं गान्धर्वमिह सूरिभिः ॥४६॥

---

१ B. तामिाश्रित्य there are both आ and इ marks.

२ K rightly suggests भिद्यन्ते for जायन्ते ।

३ B. गन्धर्व ।

अत्यर्थमिष्टं देवानामत एव प्रकीर्त्तितम् ।
वंशवीणाशरीरेभ्यः प्रभवस्तस्य संमतः ॥४७॥

तथोक्तम्—　　पदस्थ(:) स्वरसंघात(स्)तालेन सुमितस्तथा ।
प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वमभिधीयते ॥४८॥

पुनर्गीतं पुनर्वाद्यमेवं[1] योज्यं पुनः पुनः ।
अलातचक्रप्रतिमं रसभावविभावकम्[2] ॥४९॥[3]

श्रोतुश्चित्तस्य सुखदो गमकः स्वरकम्पनम् ।
स च वाग इति स्थायी रागस्यावयवः स्मृतः ॥५०॥[4]

यत्ततोऽतिशयारोपो रागस्य भजनं मतम् ।
गमकस्थायवर्णाद्या नानालंकृत्यलंकृता ॥५१॥

रागाल(ला)पनमालप्तिर्भूरिभङ्गिमनोहरा ।
प्रयोगाद्वा तथालापसंज्ञा साक्षरवर्जिता ॥५२॥

अनिबद्धं च तामाहुर्गीतं गीतविशारदाः ।
गातॄणां वादकानां च समूहो वृन्दमुच्यते ॥५३॥

रागोऽभिधीयते गीतं दशलक्षणलक्षितः ।
लक्षणानि च तत्रांशन्यासौ षाडवमौडुवम् ॥५४॥

अल्पत्वं च बहुत्वं च ग्रहोऽपन्याससंयुतः ।
मन्द्रता तारता चापीत्येवं ज्ञेयानि सूरिभिः ॥५५॥

प्रबन्धो रूपकं वस्तुनिबद्धं गीतमुच्यते ।
निबद्धावयवो धातुध(र्ध)राधीशस्य संमतः ॥५६॥

कलाकालप्रमाणेन ताल इत्यभिधीयते ।
अर्ध(र्धं) मात्रा द्वे च तिस्रो द्रुतोलघुगुरुप्लुताः ॥५७॥

क्रमात्तेषां चतुर्णां स्युः संज्ञा दलपगा(गपा) इति ।
द्रुते स्याद्देवता शम्भुर्हिमवद्दुहिता लघौ ।
शिवौ गुरुणि संप्रोक्तौ प्लुते ब्रह्मादयस्त्रयः ॥५८॥

द्रुते व्यञ्जनं व्योम बिन्द्वर्धमात्रं लघौ व्यापकं ह्रस्वमृज्वेकमात्रम् ।
गुरौ वक्रदीर्घौ[5] कला च द्विमात्रं प्लुते सामजत्र्यङ्गदीप्तत्रिमात्रा ॥५९॥

---

[1] B. पुनर्वाद्यमेव ।
[2] B. सभावविभावकम् ।
[3] cf. N. S. २८।७ ।
[4] cf. S. R. ३।८७, ९७ ।
[5] A. दीर्घो ।

अत्यर्थमिष्टं देवानामत एव प्रकीर्त्तितम् ।
वंशवीणाशरीरेभ्यः प्रभवस्तस्य संमतः ॥४७॥

तथोक्तम्— पदस्थ(:) स्वरसंघात(स्)तालेन सुमितस्तथा ।
प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वमभिधीयते ॥४८॥

पुनर्गीतं पुनर्वाद्यमेवं[1] योज्यं पुनः पुनः ।
अलातचक्रप्रतिमं रसभावविभावकम्[2] ॥४९॥[3]

श्रोतुश्चित्तस्य सुखदो गमकः स्वरकम्पनम् ।
स च वाग इति स्थायी रागस्यावयवः स्मृतः ॥५०॥[4] स्थायि

यत्ततोऽतिशयारोपो रागस्य भजनं मतम् ।
गमकस्थायवर्णाद्या नानालंकृत्यलंकृता ॥५१॥

रागाल(ला)पनमालप्तिर्भूरिभङ्गिमनोहरा ।
प्रयोगाद्वा तथालापसंज्ञा साक्षरवर्जिता ॥५२॥

अनिबद्धं च तामाहुर्गीतं गीतविशारदाः ।
गातॄणां वादकानां च समूहो वृन्दमुच्यते ॥५३॥

रागोऽभिधीयते गीतं दशलक्षणलक्षितः ।
लक्षणानि च तत्रांशन्यासौ षाडवमौडुवम् ॥५४॥

अल्पत्वं च बहुत्वं च ग्रहोऽपन्याससंयुतः ।
मन्द्रता तारता चापीत्येवं ज्ञेयानि सूरिभिः ॥५५॥

प्रबन्धो रूपकं वस्तुनिबद्धं गीतमुच्यते ।
निबद्धावयवो धातुध(र्ध)राधीशस्य संमतः ॥५६॥

कलाकालप्रमाणेन ताल इत्यभिधीयते ।
अर्ध(र्धं) मात्रा द्वे च तिस्रो द्रुतोलघुगुरुप्लुताः ॥५७॥

क्रमात्तेषां चतुर्णां स्युः संज्ञा दलपगा(गपा) इति ।
द्रुते स्याद्देवता शम्भुर्हिमवद्दुहिता लघौ ।
शिवौ गुरुणि संप्रोक्तौ प्लुते ब्रह्मादयस्त्रयः ॥५८॥

द्रुते व्यञ्जनं व्योम बिन्द्वर्धमात्रं लघौ व्यापकं ह्रस्वमृज्वेकमात्रम् ।
गुरौ वक्रदीघौ[5] कला च द्विमात्रं प्लुते सामजत्र्यङ्गदीप्तत्रिमात्रा ॥५९॥

---

[1] B. पुनर्वाद्यमेव ।
[2] B. सभावविभावकम् ।
[3] cf. N. S. २८।७ ।
[4] cf. S. R. ३।८७, ९७ ।
[5] A. दीर्घो ।

द्रुतलघ्वादिरूपाढ्यक्रियामानोपलक्षितः ।
गीतादिकं परिच्छिन्दन्[1] कालस्ताल इतीरितः ॥६०॥

पञ्चलघ्वक्षरोच्चारमिता मात्रा कला च सा ।
मार्गभिन्नलयोपेता छोटिका चात्र मार्गिता ॥६१॥

ततः कलाकालकृतो लयः सलयमीरितः ।
तत्प्रवृत्तेर्नियमनं यतिर्यतिभिरीरिता ॥६२॥

ततं वीणादि सुखि(षि)रं वंशादि मुरजादि च ।
अवनद्धं घनं कांस्यं[2] तालादि परिकीर्त्तितम् ॥६३॥

वाद्यवर्णसमूहस्तु पाटः पटुधियां मतः ।
वाद्यमात्रोच्यते तत्तत् पाणियोगेन वादनम् ॥६४॥

रूपादिकं तत्करणं वाद्यप्रकरणे मतम् ।
स्वरास्ते धातवः प्रोक्ता ये प्रहारविशेषजाः ॥६५॥

गुणप्रधानभावेन यासौ व्यवहृतिर्मता ।
वृत्तिर्निगद्यते साद्या वाद्यविद्याविशारदैः ॥६६॥

गीतानुगं त्रिःप्रकारं मतं[3] वाद्यं ततादिकम् ।
विन्यासाः पाटवर्णानां वाद्यानि मुरजादिषु ॥६७॥

स्कन्धादिकम्पः सञ्चः स्यात् कोणः कुल(त?)प इत्यपि ।
वीणादिवादनो दण्डः प्रवीणैरुपवर्ण्यते ॥६८॥

उद्ग्राहादिविधा वाद्यप्रबन्धाः पाटवर्णजाः ।
विभावयन् विचित्रार्थानिङ्गाद्यैर्यः प्रयोगतः ॥६९॥

रसाविर्भावको द्रष्टुर्नटेऽर्थोऽभिनयस्तु सः ।
स चतुर्धा बुधैर्ज्ञेयस्तत्राङ्गैर्दर्शितो मतः ॥७०॥

आङ्गिको वाचिकश्चैव नाटकादिषु तत्त्वतः ।
वाचा विरच्यते यस्तु विज्ञेयः सात्त्विकः पुनः ॥७१॥

विभावितस्तु यो भावैः सात्त्विकैर्भावकेन हि ।
आहार्यः स तु विज्ञेयः किरीटादिविभूषणैः ॥७२॥

---

[1] A. B. परिच्छिदन K. suggests the above reading.

[2] A. कास्यं ।

[3] A. B. वाद्यं ततादिकं मतम् K. suggests the change to accord with the metre.

द्रुतलघ्वादिरूपाढ्यक्रियामानोपलक्षितः ।
गीतादिकं परिच्छिन्दन्[1] कालस्ताल इतीरितः ॥६०॥

पञ्चलघ्वक्षरोच्चारमिता मात्रा कला च सा ।
मार्गभिन्नलयोपेता छोटिका चात्र मार्गिता ॥६१॥

ततः कलाकालकृतो लयः सलयमीरितः ।
तत्प्रवृत्तेर्नियमनं यतिर्यतिभिरीरिता ॥६२॥

ततं वीणादि सुखि(षि)रं वंशादि मुरजादि च ।
अवनद्धं घनं कांस्यं[2] तालादि परिकीर्त्तितम् ॥६३॥

वाद्यवर्णसमूहस्तु पाटः पटुधियां मतः ।
वाद्यमात्रोच्यते तत्तत् पाणियोगेन वादनम् ॥६४॥

रूपादिकं तत्करणं वाद्यप्रकरणे मतम् ।
स्वरास्ते धातवः प्रोक्ता ये प्रहारविशेषजाः ॥६५॥

गुणप्रधानभावेन यासौ व्यवहृतिर्मता ।
वृत्तिर्निगद्यते साद्या वाद्यविद्याविशारदैः ॥६६॥

गीतानुगं त्रिःप्रकारं मतं[3] वाद्यं ततादिकम् ।
विन्यासाः पाटवर्णानां वाद्यानि मुरजादिषु ॥६७॥

स्कन्धादिकम्पः सञ्चः स्यात् कोणः कुल(त?)प इत्यपि ।
वीणादिवादनो दण्डः प्रवीणैरुपवर्ण्यते ॥६८॥

उद्ग्राहादिविधा वाद्यप्रबन्धाः पाटवर्णजाः ।
विभावयन् विचित्रार्थानङ्गाद्यैर्यः प्रयोगतः ॥६९॥

रसाविर्भावको द्रष्टुर्नटेऽर्थोऽभिनयस्तु सः ।
स चतुर्धा बुधैर्ज्ञेयस्तत्राङ्गैर्दर्शितो मतः ॥७०॥

आङ्गिको वाचिकश्चैव नाटकादिषु तत्त्वतः ।
वाचा विरच्यते यस्तु विज्ञेयः सात्त्विकः पुनः ॥७१॥

विभावितस्तु यो भावैः सात्त्विकैर्भावकेन हि ।
आहार्यः स तु विज्ञेयः किरीटादिविभूषणैः ॥७२॥

---

[1] A. B. परिछिदन K. suggests the above reading.

[2] A. कास्यं ।

[3] A. B. वाद्यं ततादिकं मतम् K. suggests the change to accord with the metre.

शोभामाहृत्य जनितो नटेऽनुकृतितः सतः ।
तत्राङ्गाभिनयस्यैतत् त्रयं मुख्यं प्रकीर्तितम् ॥७३॥

शाखा चैवांकुरश्चैव नृत्तं चेति समासतः ।
व्यापाराः करयोर्यत्र विचित्रार्थविबोधकाः ॥७४॥

ते स्मृता वर्त्तनास्तज्ज्ञैस्ताः[1] शाखाः परिकीर्त्तिताः ।
भूतवाक्यार्थविषयमुपजीव्य प्रवर्त्तितः ॥७५॥

चित्तवृत्त्यर्थकोऽङ्गानां व्यापारोऽङ्कुर इ(ई)रितः ।
स एव सूचासंज्ञः स्याद् भाविवाक्योपजीवकः ॥७६॥

अङ्गहारविनिष्पन्नं नृत्तं तु करणाश्रयम् ।
एतच्चतुर्धाभिनयेनोपेतं नाट्यमुच्यते ॥७७॥

नृत्यं तत्राङ्गिकैरेवाभिनयैर्व्यञ्जकं तु यत् ।
भावानां मार्गशब्देन[2] तदेवात्रोपदर्शितम् ॥७८॥

आङ्गिकोक्तेन विधिनाभिनयैर्यद्विना कृतम् ।
गात्रविक्षेपणं तद्धि[3] नृत्तमत्रोपवर्णितम् ॥७९॥

नाट्यादित्रितयं ह्येतद् द्विविधं परिकीर्त्तितम् ।
लास्यतांडवभेदेन तत्र लास्यं तदुच्यते ॥८०॥

ललनाललिताङ्गैर्यत् साधितं कामवर्द्धनम् ।
आसारितादिभिर्गीतैरुद्धतप्रायवर्द्धनैः ॥८१॥

करणैरङ्गहारैश्च निवृत्तं विषमैरिह ।
ताण्डवं तण्डुना प्रोक्तं नृत्तं नृत्तविदो विदुः ॥८२॥

केचिद्भेदत्रयं चान्यत् नृत्यस्याहुर्मनीषिणः ।
विषमं विकटं लघ्वित्यत्र तद्विषमं मतम् ॥८३॥

यदभ्यासवशाद्रज्जुभ्रमणादि प्रदृश्यते ।
विकटं रूपवेषादौ वैरूप्येण प्रवर्त्तितम् ॥८४॥

लघुः स्यात् करणैरल्पैरञ्चिताद्यैर्विशेषितम् ।
नन्वत्र नाट्यशब्दोऽयं नर्त्तने वर्तते कथम् ॥८५॥

यतोऽत्र मुख्यया वृत्त्या रसाविर्भावकत्वतः[4] ।
अभिधत्ते रसं नैतद्वृत्त्या लक्षणया त्वयम् ॥८६॥

---

[1] B. वर्तनास्तज्ञैस्ताः ।
[2] B. मागशब्देन ।
[3] B. तत्रद्धि ।
[4] B. रसाविर्भावकात्ततः ।

रसाभिव्यञ्जकत्वेनाभिनयादिचिकीर्षतः ।
नर्तने नाटयशब्दोऽयं वर्तते नात्र दूषणम् ॥८७॥

अभिनेयपदार्थस्योल्लेखने प्रक्रिया पुनः ।
कुत्रचिल्लोकधर्मीति नाट्यधर्म्यपि कुत्रचित् ॥८८॥

तत्रादौ लोकधर्म्यास्तु लक्षणं प्रोच्यते मया ।
स्वभावाच्चेतसो वृत्तेरुपगन्त्री, विवर्जिता ॥८९॥

विकारेण, विशुद्धा च लोकवार्ताक्रियायुता ।
स्वभावाभिनयोपेता ह्यङ्गलीलां विना कृता ॥९०॥

नानास्त्रीपुंश्रिता लोकधर्मी नाट्यक्रिया स्मृता ।
न श्रूयते यत्र वाक्यं योग्यं श्रवणकर्मणः ॥९१॥

अनुक्तमपि वा यत्र श्रूयते कुतुकादिव ।
लोके यदप्रसिद्धं तु नाट्ये केचित् (कैश्चित्) प्रयुज्यते ॥९२॥

मूर्त्तिमत् साभिलाषं च नाट्यलक्षणलक्षितम् ।
अतिवाक्यक्रियोपेतं स्वरालंकारसंयुतम् ॥९३॥

लीलाङ्गहाराभिनयं रागाभिव्यक्तिकारणम् ।
अश्वत्थपुरुषोपेतमतिसत्त्वविभावकम् ॥९४॥

शैलयानविमानानि चर्मवर्मायुधध्वजाः[1] ।
मूर्तिमन्तः प्रयुज्यन्ते नृत्यते गम्यतेऽपि वा ॥९५॥

ललितैरङ्गविन्यासैस्तथाक्षिप्तपदक्रमैः ।
सुखदुःखक्रियारूपः स्वभावो यस्तु लोकगः ॥९६॥

सोऽङ्गाभिनयसंयुक्तो[2] दिव्यमानुषरक्तिदः ।
ब्रह्मोक्तश्चेतिहासोऽयं नाट्यधर्मीति कीर्तिता ॥९७॥

यस्मात् सर्वोऽपि रागोऽयं नह्यङ्गाभिनयादृते ।
सर्वोऽप्यभिनयो ह्येष पदार्थज्ञानसंभवः ॥९८॥

अङ्गालंकारचेष्टादि नाट्यधर्म्यां प्रतिष्ठितम् ।
अङ्गानि शिर आदीनि प्रत्यङ्गानि तथैव च ॥९९॥

ग्रीवादीनि तथोपाङ्गं दृष्टिपार्श्वादिकं मतम् ।
व्यञ्जकाः स्युर्मनोवृत्तेर्मुखरागा रसाश्रयाः ॥१००॥

---

[1] A. चर्मघर्मायुध B. चर्मधर्मायुध K. suggests the above reading.
[2] A. संयुक्तौ ।

करप्रचाराः करयोर्व्यापाराः करणानि च ।
क्रियाविशेषो हस्तस्य स्वतन्त्रोऽभिनयाय[१] यः ॥१०१॥

निष्पत्तिविषये तानि धूननाद्यास्तु तत्क्रियाः ।
विश्रांतिस्थानकं क्षेत्रं सविलासं करस्य तु ॥१०२॥

सविलासा रसोपेता करपादादिका क्रिया ।
करणं नृत्यकरणं तदेव परिकीर्त्तितम् ॥१०३॥

तदेवो(त्)प्लुतिपूर्वं स्यात् उद्धतप्रायनर्तने ।
अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपः करणैरुपबृंहितः ॥१०४॥

चालनं करपादादे रेचकः सविलासकम् ।
विचित्रं चरणादीनां कर्म चारीसमं कृतम् ॥१०५॥

चारीणां चरणं चित्रं मण्डलं संप्रचक्षते ।
स्थानं स्यादक्रियः कश्चित् सन्निवेशः शरीरगः ॥१०६॥

पुमर्थसाधनी चेष्टा वाङ्मनःकायसंभवा ।
वृत्तिः स्यात् स्वान्यशस्त्राणां[२] कर्त्तुं च्यावनपातने ॥१०७॥

उचिता वर्तनाङ्गस्य सङ्ग्रामे न्याय उच्यते ।
मनोहरा स्थिती रेखा त्वङ्गानां मेलके सति ॥१०८॥

योग्यः श्रमविधिः पात्रं नर्तनाधार इष्यते ।
तदेव गौण्डलीं प्राहुः स्वयं गायननर्तनात् ॥१०९॥

स्यादाचार्य उपाध्याय (:) सम्प्रदायस्तु तद्विदाम् ।
वृन्दमाहुः पद्धतिश्च नृत्यस्य परिपाटिका ॥११०॥

वर्णकैरुपलिप्ताङ्गो लयतालविचक्षणः ।
सभाजनमनोहारी यो नृत्यति स प्रेरणी ॥१११॥

नटोऽभिनयवेदी स्यान्नर्तको मार्गनृत्यवित् ।
रस्यते यः सहृदयैः स रसो रसिकप्रियः ।
शेषं स्वावसरे [३]लक्ष्माभिधास्ये [४]लक्ष्मविन्मुदे ॥११२॥

भूभृत्त्वं भूभृतां येन कुटुम्बीकरणात् कृतम् ।
संज्ञायै केवलं तेन राज्ञा संज्ञा निरूपिता ॥११३॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे पाठ्यरत्नकोशे पदोल्लासे
संज्ञापरीक्षणं तृतीयं समाप्तम् ॥

---

[१] B. स्वतन्त्राभिनयाय ।
[२] B. शास्त्राणां ।
[३] A. B. लक्ष्म्या etc.
[४] A. लक्ष्म्यविन्मुदे ।

परिभाषा नाम चतुर्थं परीक्षणम्

पुमानिति[१] परात्मेति कर्त्तेति परिभाष्यते ।
यस्तीर्थिकैस्तमीशानं भाषातीतं नमाम्यहम् ॥१॥

अंशान्मध्यमसप्तकं स्थितवतस्तारावधावाव्रजे-
त्तारस्थांश्चतुरः स्वरानिह ततो[२] वाक्कामचारः स्मृतः ।
आरोहेदपि तारषड्जमवधिं तं नन्दयन्त्यां विधा-
यारोप्यो गणनाविधाविह परं लुप्तस्वरोऽप्यादृतैः ॥२॥

अंशान्मध्यमसप्तक(कं) स्थितवतो ह्यामन्द्रकस्थांशकं
मन्द्रन्यासकमाप्य[3] वा तदधरत्रिश्रुत्यवस्थावधि ।
कार्यं जात्ववरोहणं निगदिता सीमा परेयं सदा
मन्द्रस्थानगतेरतोऽवगमनेऽर्वाक्कामचारः[४] स्मृतः ॥३॥

पूर्णत्वे सति षाडुवौडुवकृतोरल्पत्वमत्यल्पता
वाक्यादेव विधीयते क्रमतया प्राप्तापि विद्यावता ।
पञ्चम्यां तु विपर्ययेण[५] भवतो जातौ यतस्ते द्वयोः
प्राप्तौ तत्परिसंख्ययैकवचनं प्रायो विधेयास्पदम् ॥४॥

यो(ये)प्रयोगमवन्तीह मिलित्वा षट्स्वरास्तु ते ।
षाडवाः ष(ट्)स्वरं गीतं षाडवं तद्भवं ततः ॥५॥

यस्मिन् वात्युडवस्तदुक्तमुडुवं[६] भूतेषु तत्पञ्चमं
तत्संख्यौडुविकावशेन गदिताः पञ्चस्वरास्त्वौडुवाः ।
संजातास्त इमे तदौडुवितमत्रोक्तं तु गीतं बुधैः
संबन्धात्तत एव विश्रुति[७]-मगात् पञ्चस्वरं त्वौडुवम् ॥६॥

ताल एककले मार्गश्चित्रो[८] गीतिस्तु मागधी ।
द्विकले वार्तिको मार्गो गीतिः संभाविता मता ॥७॥

---

[१] B. पुमान् परमात्मेति, leaves some space blank in the beginning.
[२] K. suggests ततोऽर्वाक्कामचारः ।
[3] A. B. न्यासकमाद्य K. suggests the above reading.
[४] B. गमने वाक्कामचारः ।
[५] B. विपर्येण ।
[६] B. यस्मि वात्युडव etc. ।
[७] B. विश्रुतिं गात् । there is some mark after तिं ।
[८] B. श्रित्तो ।

चतुष्कले तु पृथुला गीतिर्मार्गस्तु दक्षिणः ।
या जातिषु कला प्रोक्ता सा दक्षिणपथाश्रिता[१] ॥८॥

चित्रवार्तिकयोर्ज्ञेया द्विगुणा द्विगुणा तु सा ।
अंशस्वररसस्तज्ज्ञैर्ज्ञातव्यः सर्वजातिषु ॥९॥

अंशश्च जन्यरागाणां ज्ञेयो जनकजातिषु ।
स्यातां मेलापकाभोगौ रूपकेन(ण)क्वचित् क्वचित् ॥१०॥

यत्र वस्तुकृता वस्तु नोक्तमाभोगलक्षणम् ।
पदैस्तत्र प्रयोक्तव्य आभोगो गीतकोविदैः ॥११॥

आभोगध्रुवयोरन्तरतु(त)रो धातुरस्त्रि(स्ति)यः ।
छायालगान्तरे सोऽत्र रूपकेपू(षू)पवर्णितः ॥१२॥

ओव्यादीनि[२] तु यान्यत्र रूपकाणि न्यरूरुपन् ।
केचिन्न तेषु कर्तव्य आभोगः कर्हिचिद्बुधैः ॥१३॥

अत्र यन्मानमाख्यातं तालज्ञैस्तालकर्मणि ।
विश्रान्तियुक्तया काले क्रियया तदिहेष्यते ॥१४॥

धात्वादिवादनं मत्तकोकिलायां यदीरितम्[3] ।
तदेकतन्त्रीमुख्यासु वीणासु स्याद्यथायथम् ॥१५॥

यदेकतन्त्र्यामुद्दिष्टं नकुलादिषु तत् स्मृतम् ।
वेणुप्रवीणा वीणास्थं वेणुष्वतिदिशन्ति तत्[४] ॥१६॥

आहुरेके मानतालयुक्तं द्वाभ्यां विवर्जितम् ।
वीणावाद्यं कश्चिदाह मानेनैतद्विनाकृतम् ॥१७॥

लीलाकृतध्रुवातालयुगं स्यात् स्वेच्छया कृतम् ।
अस्य लक्ष(क्ष्य)-प्रधानत्वाद्व्याख्या लक्ष्यानुसारिणी ॥१८॥

कर्तव्या लक्ष्यतत्त्वज्ञैर्लक्ष्ये[५] लक्ष्म(र)विरोधिनी ।
ग्रहादिनियमो दृष्टोऽनुरोधाच्छास्त्रगोचरः ॥१९॥

लक्ष्येऽन्यस्वरसन्दर्भो नान्यथात्वमिहार्हति ।
स्वस्थानानां चतुष्केण स्वरैः स्वस्थानसंभवैः ॥२०॥

वेणावपि च वीणावद् रागोत्पत्तिरिहोदिता ।
लक्षणेन निरुध्येत यत्र रागस्तु तत्र हि ॥२१॥

---

[१] A. B. दक्षिणपथाश्रिताः ।

[२] B. अव्यादिनी तु यान्यत्र । K. suggests अव्ययादीनि ।

[३] B. तदीरितम् ।

[४] B. वेणुष्वति तत् ।

[५] A. लक्ष्ये, र mark above ल omitted.

लक्षणस्थं द्वितीयादि ग्रहापेक्ष्यं प्रकल्पयेत् ।
किन्तु ग्रहादधो[१] ये स्युः स्वरा लक्ष्मणि तावताम् ।
यथासंभवमेव[२] स्यात् स्थायी रागेश्वरोऽत्र[३] च ॥२२॥

पात्रं रङ्गं प्रविश्य प्रथमत उचितं चातुरस्यं सुरेखं
देहे धृत्वाङ्घ्रियुग्मं सममथ लतया लक्षितं पाणियुग्मम् ।
कृत्वा वामं हृदिस्थं करमपि ललितं प्रायशो [४]नेत्रपात्र-
दक्षः साक्षात्तु तत्तच्चरणमनुगतं नर्त्तनं प्रारभेत ॥२३॥

एकैकं करणं विशिष्टकलया कार्यं गुरुप्रायया
पार्थक्येन तदङ्गहारनिवहेष्वाद्यं हि शेषाण्यतः ।
न्यूनत्वं करणस्य नाप्यधिकता दोषाय तेषु स्फुटं
लक्ष्मस्थं[५] यदसूत्रयत् स्वयमयं वा शब्दमृष्यग्रणीः ॥२४॥

लीनं तत्समनन्तरं सममखं कृत्वा ततो व्यंसितं
पाणी चात्र तु विच्युतौ विरचयन्नालीढकं संश्रयेत् ।
प्रत्यालीढकसन्निवेशविधिनोज्झित्वा तदालीढकं
कार्यं सर्वमशेषमादित इदं सर्वाङ्गहारेष्वपि ॥२५॥

चार्यो युद्धनियुद्धयोर्निगदिता वृत्ति(त्तिं)श्रिता भारतीं
नाट्यादित्रितये गतौ च ललितैरङ्गैः प्रयोज्याश्च ताः ।
मुख्यो यः करपादयोस्तदनुगोऽन्यः स्यात् स चाग्रेसर-
स्तत्र स्यात् समकालता तदुभयोः प्राधान्यसाम्ये सति ॥२६॥

अथवा—

मुख्यत्वं यदि हस्तकस्य चरणस्य स्यात्तदा सोऽग्रगो-
ऽन्यस्य स्यादनुगामितानु समकालत्वं द्वयोः साम्यतः ।
यत्र स्याच्चरणः करस्तदनुगो हस्तस्ततः स्यात्त्रिकं
ह्यङ्गोपाङ्गवय(?)स्तदा चरणयोः स्यात् किङ्करत्वाग्रणीः ॥२७॥

इत्यङ्गस्य नियोजनं चरणयोः प्राधान्य आभासितं
प्राधान्ये करयोस्तदादिगदितं[६] तज्ज्ञैः पदाद्यङ्गकम् ।
चारं[७] चारमुपाश्रय(?)श्चरणयो(:)पृथ्वी यथा स्यात्तथा
कारं कारमपूर्ववत् करयुगं कद्यां [८]भवेत्तत्स्थितिम् ॥२८॥

---

[१] A. ग्रहादधौ ।
[२] B. यथासंभमेव ।
[३] B. रोगेश्वरो ।
[४] K. suggests नेत्रपत्रे दक्षं ।
[५] A. लक्ष्म्यस्थं ।
[६] A. B. करयोलस्तादिगदितं. K. suggests the above reading.
[७] B. वारंवार ।
[८] A. भवेत् स्थितिम् B. भवेत स्थितिम् ।

[1]अर्धेन्दुः स च नाटके स च भवन् सत्पक्षप्रद्योतको
नृत्ते संश्रयते कटीमथ यथाशोभं तु हस्तान्तरम् ।
नेत्रभ्रूवदनास्यरागपवनाद्योपाङ्गकोल्लासिताः
प्रत्यङ्गैरुपबृंहिता [2]इह कराः कार्या रसव्यञ्जकाः ॥२९॥

पात्रैरुत्तममध्यमैः सुललिताः सुव्यक्तलक्ष्मान्विता
योज्या(:) सौष्ठवसंयुतास्तदितरैस्तद्वैपरीत्यान्विताः ।
भालक्षेत्रगताः सदा सदभिनेये वक्षसः क्षेत्रगा-
स्ते स्युर्मध्यमकेऽधमे त्वधरगाश्चेयं व्यवस्था नटे ॥३०॥

श्रेष्ठे[3] सन्निहिता न दूरकलिता मध्येऽधमे दूरगाः
प्रत्यक्षादिषु तत्प्रचार उचितः स्यादल्पताद्यञ्चितः ॥
भीतव्याकुलतन्द्रिमूर्च्छितविषण्णग्लानवृद्धज्वरि-
[4]क्षुत्क्षान्तार्तशयालुतापसजनोन्मत्तप्रमत्तादिषु ।
नो हस्ताभिनयः प्रयोक्तुमुचितः स्यात् कर्कटादिं विना
यस्मात्ते पुरुषस्य भावमखिलं संसूचयन्त्यान्तरम् ॥३१॥

सामस्त्यव्यासयोगैः करकरणमिलद्बाहुसंयोजनैर्या
जायन्ते[5] सख्यरूपाः क्रमत इह रसोल्लासवैचित्र्यतश्च ।
आवर्त्तावर्त्तनास्ता रसमनु रुचिराः स्वेन लास्यानुरूपा
याभिनृ(र्नृ)त्यप्रपञ्चेष्वभिनयचतुराः पाणयोऽनेकशः स्युः ॥३२॥

रेखाया अनतिक्रमास्तु[6] निपुणं नानाविभङ्गि[7]-स्फुर-
त्तत्तद्भावजवर्त्तना विचलिताः शोभाभृतो बाहवः ।
रच्यन्ते यदि चालका निगदितास्तज्ज्ञैस्तदा ते पुनः
शर्वाणीचरणानुरागरसिकश्रीकालजिद्भूभृता ॥३३॥

ओन्तारिगोणीमलपं पदं च छायालगस्थध्रुवकान्त्यसंस्थाः ।
हृदि प्रपूर्वा च तदन्त्यखण्डे-ऽप्यवत्सकस्यापि तथान्त्यखण्डे ॥३४॥

एलादिगामिगजरोपशमान्त्यखण्डे वाद्याश्रिते तु [8]तुडकेऽप्यखिले प्रबंधे ।
प्रायः प्रयोगमुपयान्ति भुजाः समस्ता नान्यत्र ते च कविते(?) सुतरां प्रशस्ताः ॥३५॥

---

[1] A. B. अर्धेंदुः ।

[2] B. इति ।

[3] B. श्रेष्ठेन ।

[4] A. B. क्षुत्क्षान्तार्तशयालुतापस प्रमत्तोन्मत्तमत्तादिषु । The above change is suggested in order to accord with the metre.

[5] K. suggests जायन्तेऽसंख्यरूपाः ।

[6] K. suggests अनतिक्रमात् सुनिपुणं ।

[7] B. नानाविभूंगि ।

[8] A. तुडुके ।

ब्रह्मशैलैकदेशस्थो यो[1] देशानखिलानपि ।
शास्ति तेन तथाभूता परिभाषात्र भाषिता ॥३६॥

यो मूर्ध्नि द्विषतां पदं प्रतिपदं धत्ते पदं स्वं गुणैः
स्फीतैरुन्नमयन् पदार्थमपि यत् स्वं वर्त्मनोल्लङ्घयेत् ।
तेनात्रैकपदे पदे धृतवता कामेन राज्ञा हृदा
शर्वाण्याः पदबन्धहेतुकपदोल्लासः पदे स्थापितः ॥३७॥

इति श्रीजगदीश(श्व)रवनदेवनिजगणेन[2]जगदीश्वरीकामेश्वरीचरणकिङ्करेण श्रीकामाक्षा[3]-गिरिविभुना अध्युष्टतमनरेश्वरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन श्रीपुरग्रहणसंवर्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्त्तिपूरपराजिताचलनायकेन[4]गं(सं)गमतीरदुर्गोद्धरणोद्धृतसकलमण्डलाधीश्वरेण दमनपुरविध्वंसनबन्दीकृतयवनीनिचयेन महिषमेरुजयाजेयविभवेन शाकम्भरीरमणपरिशीलनपरिप्राप्तशाकंभरीपरितोषितशाकम्भरीप्रमुखशक्तित्रयेण अष्टादशगिरिशिखरपरिवारिता[5]-ञ्जनगिरिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण महदम्बमातृकापुरोद्धूलनधर्षिता(त)महोरगपुरेण श्रीवनदेवस्वामिप्रसादरचनापर-[6]परमेश्वरेण [7]त्र्यम्बकेश्वरसन्निधिकीर्त्तिस्तम्भोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौमस्वर्गतायथार्थीकरणरचितचारुपथेन [8]श्रीकामाक्षागिरिनवीननिर्मितिपराजितसुमेरुणा श्रीमहिषाचलोपरि श्रीहरिशरणविरचिताचलदुर्गेण अभिनवभरताचार्येण वीणावादनप्रवीणेन यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण त्रिसन्ध्याक्षेत्रसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन परमभागवतेन महाराजाधिराजश्रीराजमानमृगाङ्कतामराजनन्दनेन महाराज्ञीश्री-[9]सौभाग्यवतीजसमाम्बिकाहृदयनन्दनेन[10] सकलसीमन्तिनीशिरोमणिनिकुम्भराजन्यवंशावतंसमहाराज्ञीश्रीकर्मवती–[11]लघुमादेवीहृदयाधिनाथेन इति[12] राजाधिराजश्रीकालसेनविरचिते[13] संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे पदोल्लासे परिभाषापरीक्षणं चतुर्थं समाप्तम् ॥

(पदोल्लासश्च समाप्तिमगात्)

---

[1] B. ये ।
[2] K reads जगदम्बिकाकामाक्षी etc. ।
[3] K. reads कामेश्वरी ।
[4] B. वलनायकेन ।
[5] K. reads परिवारिताञ्जनादिगिरि etc,
[6] K. omits पर ।
[7] K. reads अम्बकेश्वर ।
[8] B. श्री कामाक्षी ।
[9] A. omits श्री ।
[10] K. reads हृदयानन्दनेन ।
[11] K. adds श्री ।
[12] K. omits इति ।
[13] K. reads कालसेनेन विरचिते which is better. ।

तृतीयश्छन्दउल्लासः

अनुष्टुब् नाम प्रथमं परीक्षणम्

छन्दानुवृत्तकारीणि यस्य छन्दांसि जाग्रति ।
तम (च्) छन्दकृतं वन्दे [1]स्वच्छन्दं गिरिजापतिम् ॥१॥

समासेन प्रबन्धानां मूलभूतानि कानिचित् ।
तत्प्रयोगोपयोगीनि छन्दांसि व्याहरामहे ॥२॥

मयरसतजभनसंज्ञाः कथिता अष्टौ गणाः क्रमेणैते ।
विज्ञेया वर्णभावाः प्रस्तारे ते त्रिकाः सर्वे ॥३॥

सर्वगुरादिल उक्तो मध्यलघुः स्यात्तथान्त्यगुरुलघुकौ ।
मध्यगुरादिगुरन्यौ सर्वलघुः स्यात्तथैवान्त्यः ॥४॥

पृथ्व्यम्बुवह्निमरुदम्बरसूर्यचन्द्र–
नाकाधिदैवतयुता मगणादयोऽमी ।
श्रीवृद्धिमृत्यु[2]-परदेशफलानवाप्ति–
रुत्कीर्त्तिसौख्यफलदा मुनिभिः प्रदिष्टाः ॥५॥

दतचपषा मात्राख्या [3]द्वित्रिचतुःपञ्चषट्कलाः[4] क्रमशः ।
द्वित्रिवेदशर[5]-रसभेदास्तेषामिमे गदिताः ॥६॥

उक्तात्युक्ता तथा[6] मध्या प्रतिष्ठातिप्रतिष्ठिका ।
गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च[7] बृहती पङ्क्तिरित्यपि ॥७॥

त्रिष्टुप् च[8] जगती चातिजगती शक्वरीति च ।
सैवातिपूर्वाष्ट्यत्यष्टी धृतिश्चातिधृतिस्तथा ॥८॥

---

१ B. स्वं छन्दं ।
२ B. मृत्युरपदेश ।
३ B. द्वित्रिः ।
४ B. कला ।
५ B. रसशर ।
६ B. omits तथा ।
७ B. omits च ।
८ B. omits च ।

कृतिश्च प्रकृतिश्चैव कृतिर्विकृतिरेव च ।
संकृत्यभिकृती चैवोक्तानि[१] छन्दांसि नामतः ॥९॥

आरभ्यैकाक्षरात् पादात् षड्विंशत्यक्षरावधिः ।
पादैः क्रमादिमानि स्युः मालावृत्तमतः परम् ॥१०॥

एकमात्रो[२] ऋजुह्न (ह्रं)स्वो लघुज्ञे(ज्ञें)यो गुरुः पुनः ।
नैको दीर्घो विसर्गो (र्गा)न्तः सानुस्वारो द्विमात्रिकः ॥११॥

[३] अङ्घ्र्यादिसंयुते वर्णे व्यञ्जने चाग्रगे लघुः ।
पादान्ते वा लघोर्गत्वं वंशस्थादिषु नो पुनः ॥१२॥

पादान्तेऽत्र युतः कार्यो लुप्तालुप्तविभक्तिके ।
आदिकाक्षरविच्छिन्ने[४] पदान्ते च तथाविधे ॥१३॥

नार्धे समाससन्धी स्तो यतिर्विच्छेदसंज्ञिका ।
[५]ओवित्पदेऽत्र विज्ञेया यतिः श्रुतिसुखा बुधैः ।
यतो मधुरता श्लाघ्या भारत्या भरतादिभिः[६] ॥१४॥

अविशेषे तुरीयांशश्छंदसः पाद इष्यते ।
द्विपद्यादौ द्वितीयांशादिकः पादो यतः स्मृतः ॥१५॥

उक्ता गः [७]श्रीरत्युक्ता गौर्दृष्टा सा स्त्री मो मध्यायाम् ।
नारी[८] शम्भोः पातु त्वां सा कन्या मौ गौ प्रतिष्ठा स्यात् ॥१६॥

यथा—

सेयं कन्या गौरी [९]पायाच्छम्भोर्या शेते हृत्पद्मे ।
अत्युक्ताया रतिगणा भेदा मध्याभवास्तथा ॥१७॥

---

१ A. B. क्तति छंदांसि । K. reads चैवोक्तातिच्छंदांसि ।
२ B. एकमात्र ।
३ A. The letter after अ is not clear. B. अंघ्रादि etc.
४ A. विछिन्ने ।
५ A. ऊ वित्पदे etc.
६ A and B include this third line in the 15th. verse.
७ A. B. श्री अत्युक्ता ।
८ A. includes नारी in the second foot of the verse.
९ A. पायात् शम्भोर्या etc.

कामस्य तु प्रतिष्ठाया भेदा [1]बाणगता मताः ।
अत्युक्ताया लपूर्वा ये तेष्वादावधिको लघुः ॥१८॥

समासमविभेदेन [2]द्विधानुष्टुबिहोच्यते ।
चित्रपदाभ भगा [3]ग उक्ता विद्युन्माला मौ गौ ॥१९॥

जरौ लगौ प्रमाणिका नाराचमत्र तर्लगाः ।
अनुष्टुब्रसना वाद्याद्वक्त्रं ये तुर्यतोऽभीष्टम् ॥२०॥

पथ्यावक्त्रं समुद्दिष्टं तुर्याज्जे युग्मपादयोः ।
तुर्या दो जे नतं-[4]भरम(?)सैर्न विपुलादयः ।
प्रायस्तुर्यो गस्ता स्वो जे युजि षड्भ्यो लघुः सदा ॥२१॥

पञ्चवक्त्रप्रसादाप्तसाम्राज्येन महीभृता ।
कालसेनेन वृत्ताद्यमनुष्टुप् परिकीर्तितम् ॥२२॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे छन्दउल्लासे अनुष्टुप्परीक्षणं

प्रथमं समाप्तम् ।

---

[1] A. बाणगणा ।
[2] B. द्विधा अनुष्टुप् etc.
[3] A. गः
[4] B. नतरभ etc.

वृत्तं नाम द्वितीयं परीक्षणम्

अज्ञातवृत्तं ब्रह्माद्यैः श्रुतवृत्तं महात्मनाम् ।
परिज्ञातजगद्वृत्तं सद्वृत्तं(तं) भजे छि (शि)वम् ।।१।।

अथ वृत्तं प्रकीर्त्यते—

तद्द्विधा वर्णमात्राभ्यां पद्यं चैव चतुष्पदी ।
समैः पादैः समं वृत्तं द्वाभ्यामर्धसमं स्मृतम् ।
उक्ताभ्यां विपरीतं यत् तद्वृत्तं विषमं स्मृतम् ।।२।।

९. अक्षराणि—

भद्रिका भवति रो नरौ ।

१०. अक्षराणि—

उक्ता मत्ता मभसगयुक्ता ।।

११. अक्षराणि—

१. स्यादिन्द्रवज्रा[1] ततजा गुरू चेत् ।।
२. उपेन्द्रवज्रा त (ज) तजा गयुग्मम् ।।
३. रो नरौ लघुगुरू[2] रथोद्धता ।।
४. स्वागता तु रनभा गुरुयुग्मम् ।।
५. वेदे छिन्ना शालिनी मात्तौ गौ[3] ।।
६. दोधकमुक्तमिदं भभभा गौ[4] ।।

१२. अक्षराणि—

१. ख्यातेन्द्रवंशा ततजै रसंयुतैः ।
२. वदन्ति वंशस्थमिदं जतौ जरौ ।।
३. जरद्वयं वदन्ति पञ्चचामरम् ।।
४. [5]द्रुतविलम्बितमत्र नभौ भरौ ।।
५. इह तोटकमम्बुधिसैः प्रथितम् ।।
६. गणैर्यैश्चतुर्भिर्भुजंगप्रयातम् ।।
७. [6]संमता स्रग्विणी रैश्चतुर्भिर्युता ।।

---

[1] A. स्यादिदवज्रा
[2] B. गुरुलघू
[3] A. B. गैः ।
[4] A. B. गैः ।
[5] A. दृत B. द्रत ।
[6] A. B. समंता ।

१३. अक्षराणि—
[1]त्रिच्छेदा मनजरगैः [2]प्रहर्षिणीयम् ॥

१४. अक्षराणि—
ख्याता वसंततिलका भ(त)भजा जगौ गः ॥

१५. अक्षराणि—
वसुयतिरियमुक्ता मालिनी नौ मयौ यः ॥

१६. अक्षराणि—
भ्रौ नननना गुरुश्च वृषभुजगविलसितम् ॥

१७. अक्षराणि—
गुहास्यैवि(र्वि)श्रान्तिर्यमनसभलागः शिखरिणी ॥

१८. अक्षराणि—
१. नसमतभरास्तुर्यैः षड्भिश्चेद्यतिर्हरिणीपदम् ॥
२. यतौ न्यो(न्यौ)यः सोऽत्र मुनिभिरियं चित्रलेखा गदिता ॥

१९. अक्षराणि—
आदित्यैर्यदि मः सजौ सततगाः [3]शार्दूलविक्रीडितम् ॥

२०. अक्षराणि—
अश्वैश्छिन्ना सुगीता मरभनयभलागाङ्कैः सुवदना ॥

२१. अक्षराणि—
विख्याता स्रग्धरेयं मरभनययया सप्तकाश्वैर्यतिश्चेत् ॥

२२. अक्षराणि—
पङ्क्तिर्यतौ भरौ नरनरा मगौ भवति [4]मद्रकं सुललितम् ।

२३. अक्षराणि—
रो न रौ नरनरा लगाविह भवन्ति चेद्भवति चित्रकं तदा ॥

२४. अक्षराणि—
ननभनजननाश्च यगणसहिता मुनियतिललित—[5]लतेयम् ॥

२५. अक्षराणि—
पङ्क्त्या विरतौ तो यो भभनाननन[6]-गुरु किल हरिणशिशुनयना ॥

---

[1] A. त्रिछेदा ।
[2] B. प्रहर्षणीयम् ।
[3] A. शादूल ।
[4] B. मंद्रक ।
[5] B. मुनियतिललितेयमू ।
[6] B. omits third. न ।

२६. अक्षराणि—

अत्राष्टाभी रुद्रैश्छिन्नं ममतनननरसलघुगा भुजङ्गविजृम्भितम् ॥

अथवा—

नजनस(न)भा नननगणलच(ग)का इति वसति भवति सततगतिः ॥

अथ दण्डकाः—

शेषजात्यादिकं मुक्त्वा षड्विंशत्यक्षराधिकम् ।
यत्किंचिद्दृश्यते छन्दस्तत्सर्वं दण्डकं विदुः ॥
[१]नद्वयं रगणाः सप्त [२]चण्डवृद्धिरुदाहृता[3] ॥३॥

अथार्णार्णवव्याल[४]-जीमूतलीला-
करोद्दाम[५]-शङ्खादयः स्युः प्रबन्धाः ॥
परं चोत्तरेणोत्तरेणैककेन
प्रवृद्धाश्च ते रेण विद्वद्भिरूह्याः ॥४॥

एवं मालादिवृत्तानि भवन्त्यन्यान्यनेकशः ।
यथेष्टं रचितानेकशुभनामान्यनुक्रमात् ॥५॥

चरणो यावदेकोनसहस्राक्षरनिर्मितः ।
मालावृत्तानि तावत् स्युरित्यादिष्टं महीभृता ॥६॥

अथवा वर्णयुग्वृद्ध[६]सहस्राक्षरनिर्मितः ।
पादो भवति तावत् स्युर्यथेष्टमिह दर्शनात् ॥७॥

तथाष्टादिभी रैः पदैर्नाद्गुरोः स्युः
परं पन्नगाद्याः प्रबन्धाः परेऽपि ।
ते च दम्भोलिहेलावलीमालती-
केलिकङ्केलि[७]–लीलाविलासादयः ॥८॥

यथेष्टं रगणैः प्रोक्तो लघुपञ्चकतः परैः ।
चण्डकालोऽथ यैः सिंहविक्रान्तो लघुपञ्चकात् ॥९॥

---

[१] K. suggests तद्वयं ।

[२] चण्डवृद्धि is also known as चण्डवृष्टि in some works on Prosody. (cf. Chandaḥ-Prabhākara by Bhanu Kavi, Daṇḍaka-Prakaraṇa).

[3] A. हृतः ।

[४] A. B. व्याज ।

[५] A. करोब्दाम B. करोद्दाम ।

[६] B. वर्णयुग्युद्ध ।

[७] A. B. कङ्केल्लि ।

ल ख(ष)ट्काद्गत्रयाच्चापि यथेष्टं यगणैः परैः ।
मेघमाला दण्डकोऽयं प्रबन्धः सम्मतः सताम् ॥१०॥

स्वेच्छया रगणैः प्रोक्तो मत्तमातङ्गसंज्ञकः ।
कुसुमास्तरणस्तद्वद्यथेष्टं सगणैरिह ॥११॥[1]

सिंहविक्रीडको नाम स्वेच्छया यैः प्रयोजितैः ।
निरन्तरं लघु-गुरू यत्र सोऽनङ्गशेष(ख)रः ॥१२॥

प्रयुज्यते गुरुलघू साशोकपुष्पमञ्जरी ।
यथेष्टं नगणाश्चान्ते गद्वयं कामबाणकः ॥१३॥

यथेष्टा भगणा गौ च स्याद् भुजङ्गविलासकः ।
नद्वयात् स्वेच्छया पञ्चमात्रैरुत्कलिका मता ।
एकैकगणवृद्ध्या स्युरेवमेते ह्यनेकधा ॥१४॥

श्रुतेन यस्य वृत्तेन पवित्रीक्रियते जगत् ।
तेन श्रीकालसेनेन [2]वृत्तमत्रोपवर्णितम् ॥१५॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे पाठ्यरत्नकोशे छन्दउल्लासे वृत्तपरीक्षणं नाम द्वितीयं समाप्तम् ।

---

[1] B. omits this verse.

[2] A. B. वृत्तमात्रोपवर्णितम् ।

आर्यावलोकनं नाम तृतीयं परीक्षणम्

सुरासुरैर्नमस्कार्या[1] स्वकार्यापेक्षयैव या ।
योगिभिश्च हृदा धार्या तामार्यामहमाश्रये ॥१॥

प्रथमेऽर्धे जः षष्ठोन्लो वा गः सप्तमो न विषमे जः ।
अपरेऽर्धे लः षष्ठो लक्ष्मेदं नियतमार्यायाः ॥२॥

पूर्वार्द्धे षष्ठेन्ले तल्ले पूर्वे यतिरिह मुनिगणगे ।
तस्मिन् षष्ठप्रान्ते यतिरुदिता मुनिभिरिह मुख्यैः ॥३॥

अपरार्द्धे पञ्चमकेन्ले सति सोक्ता चतुर्थगणनिधने ।
श्रीकालसेननृपतिर्युक्तामिह वदति तामार्याम् ॥४॥

[2]यस्यामर्धद्वितये भवति यतिश्चत्रयेऽत्र सा पथ्या ।
पूर्वार्द्धे मुखचपला चत्रययतिविरहिता सदाभिमता ॥५॥

जघनविपुला परार्द्धे चत्रययतिविरहिता गदिता ।
प्रोक्ता द्वयोर्द्वयोर्या यतिरहिता चत्रये महाविपुला ॥६॥

शेषा विस्तरभीत्या भेदा नोक्ता मया सुधिया ।
जगणविहीना विषमे चत्वारः पञ्चयुजि चतुर्मात्राः ॥७॥

द्वौ षष्ठाविति चगणास्त[3]-द्घातात् प्रथमदलसंख्या ।
एवमपरार्द्धसंख्या षष्ठे स्याल्लघुनि चैक एकस्मिन्[4] ॥८॥

आर्या(ऽ)संख्योभयदलसंख्याघाताद्विनिर्दिष्टा ।
अन्योऽन्यं प्रथमदले ताडनयाष्टौ शतानि जायन्ते ॥९॥

अर्कसहस्राण्येवं चरमेऽर्धेऽन्योन्यताडनया ।
षट्साहस्री गदिता चतुःशती चाप्युभयदलविकल्पाः ॥१०॥

अन्योऽन्यं ताडनया जायन्ते कोटयश्चाष्टौ ।
[5]लक्षाणामेकोना विंशतिरिह विंशतिः सहस्राणाम् ॥११॥

आर्याभेदा उक्ताः षष्ठे ले त्वेक एकस्मिन् ।
आर्यैवेयं गाथा प्राकृतभाषापथे विनिर्दिष्टा ॥१२॥

---

[1] *B.* नमस्कारा ।
[2] *B.* यस्यामर्धे द्वितीये ।
[3] *K. reads* स्तद्यातात् *and suggests* स्तद्योगात् ।
[4] *B.* चैकस्मिन् ।
[5] *B.* लक्षाणामेनोना ।

गीतिविशेषानधुना शिवजायासेवको ब्रूते ।
द्विर्यस्या आर्याया अभ्यासो जायते दले प्रथमे ॥१३॥

सा तन्नाम्ना गीतिः स्यादुपगीतिस्तदा चरमे ।
दलयोरत्रोभयोः स्यादुग्दीतिः कृते विपर्यासे ।
तत्तन्नाम्ना सर्वा जायन्ते [१]भेदतो ह्यमिताः ॥१४॥

त्रिंशन्मात्रास्तु पूर्वार्द्धे विंशतिः सप्त चापरे ।
सप्तपञ्चाशदुभयोर्मात्रा ज्ञेयास्तु योगतः ॥१५॥

त्रिंशतो येऽधिका वर्णा द्विगुणास्ते त्रयाधिकाः ।
[२]लघवस्तेऽत्र विज्ञेयाः [३]शेषास्तु गुरवो मताः ॥१६॥

ऊनिता अथवा वर्णैर्मात्राः स्युर्गुरवोऽखिलाः ।
गुरुभिस्तूनिता वर्णा लघवः परिकीर्तिताः ॥१७॥

[४]वसन्तोत्सवबन्धः स्यान्नवभिः [५]पञ्चमात्रिकैः ।
द्विपद्यन्ते तथा गीतौ द्विभङ्गिः परिकीर्तितः ॥१८॥

द्विपद्यादौ तथा गीतिरन्ते मध्येऽवलम्बकम् ।
स त्रिभङ्गिर्द्विपदिका दद्वयं चाप्यदद्वयम् ॥१८॥

लघुद्वौ च तथादौ लास्त्रयः कर्पूरपूर्विका ।
तिथिच्छेदेऽश्वचैर्नेऽन्त्ये द्विपदी विषमे वि(ऽपि)जे ॥२०॥

इति वा—

यतिवैचित्र्यतः सप्तचगणैः स्युः परा अपि ।
लयोऽथ भ्रमरपदमुपपूर्वं तदेव हि ॥२१॥

कुङ्कुमो गरुडपदं हरिणीपदमेव च ।
कमलाकरं[६] भ्रमररुतं स्याद्रत्नकण्ठिका ॥२२॥

कुङ्कुमतिलकावली—कदलीपत्रमित्यपि ।
एवमाद्यैस्त्रिभिर्द्वाभ्यां योगे स्याद्वस्त्वनेकशः ॥२३॥

---

१ B. भेदितो ।
२ B. लघवस्तत्र ।
३ B. श्शेषातु ।
४ A. B. वसन्तोत्सवः प्रबन्धः etc ।
५ A. पंचमात्रकैः । B. पंचमातृकैः ।
६ B. adds च after कमलाकरं ।

चतुर्मात्रद्वयं पञ्चमात्रं[१] स्यात् खञ्जनामकः ।
षण्मात्रश्च चतुर्मात्रस्त्रिमात्रश्चोपखञ्जकम् ॥२४॥

षण्मात्रौ द्वौ चतुर्मात्रौ खञ्जिकाथावलम्बकम्।
एते त्रयः पृथग्भेदास्त्रिभङ्गिः स्यात् परैरपि ॥२५॥

त्रिभिर्मनोहरैश्छन्दोभिः[२] स्वेच्छाग्रथितैरपि ।
[३]चद्वयं लघुकान्तौ द्वौ तगणौ चगणद्वयम् ॥२६॥

भगणः[४] सदृशैः पादैश्चतुर्भिर्वस्तुकं भवेत् ।
विषमे सप्त मात्राः स्युः समे यस्य त्रयोदश ॥२७॥

स रासो विषमे पञ्चमात्रौ द्वौ च तथैकदा[५] ।
युग्मे च चत्रयं पञ्चपदी मात्रादिरीरिता ॥२८॥

आसां तृतीयपादस्य प्राप्ते स्यात् पञ्चमेन तु ।
अन्ते तु दोहके वस्तुरडा[६] (?) वा परिकीर्त्तिता ॥२९॥

आद्यन्तयोश्च षण्मात्रे चत्रये मध्यगे सति ।
समे जो वस्तुवदनमोजेजोन्लौ विकल्पतः ॥३०॥

स्याद्रासावलयं पूर्वं मोजश्च [७]चषपौ (पा?) ततः ।
षचतेभ्यः परे ते स्याद्वदनं चोपपूर्वकम् ॥३१॥

षचचाद्दो वदनकं यमिते तेऽडिलाः स्मृताः ।
स्यादष्टषट्चतुष्पाच्च धवलं तन्निरूप्यते ॥३२॥

श्रीयशसो गुणपूर्वं [८]क्रमाद्दोजे तु चत्रयम् ।
[९]दशमे चौ श्रीधवलं तथाद्ये च तृतीयके ॥३३॥

तथाविधे द्वितीये च तथा तुर्यें तु चत्रयम् ।
पञ्चमे सप्तमे द्वौ चौ तश्चैकः समयो(:)पुनः ॥३४॥

---

१ A. मात्र ।
२ A. B. त्रिभिर्मनोहरैः छन्दोभिः ।
3 A. B. looks like वद्वयं ।
४ A. B. भगणश्चदृशैः K. suggests the above reading.
५ A. तथैकदः B. तथैकद ।
६ A. डा is not clear. B. leaves space blank for the indistinct letter.
७ B. मोजश्चषपौ ।
८ A. तत्क्रमादोजे । B. तक्रमादोजे । K. suggests the above reading.
९ B. दसमे ।

चद्वयं दस्तथा चैकश्चत्रयं वा यशःपरम् ।
धवलं तु [1]षड्गौ त्वाद्ये चतुर्थे(ऽपि)तु [2]षद्वयम् ॥३५॥

द्वौ [3]द्वितीये पञ्चमे तु दौ षष्ठे च तृतीयके ।
षद्वयाच्चेऽथ पे कीर्तिधवलं चतुरङ्घ्रिके ॥३६॥

षश्चौ जे ष च वा दस्तो [4]वातः स्याद्गुणपूर्वकम् ।
आद्ययोः [5]षश्चत्रयं च प्रत्येकं त्वन्त्ययोस्तथा ॥३७॥

पञ्च चाः सर्वपादेषु [6]चात्ततो दोऽथ मङ्गलम् ।
आदिस्थे वदनाद्ये तु तदाद्यं [7]धवलादिकम् ॥३८॥

यदाह—
उत्साहहेलावदनाडिलाद्यैर्यद् गीयते मङ्गलवाचि किंचित् ।
तद्रूपकाणामभिधानपूर्वं छन्दोविदो मङ्गलमामनन्ति ॥३९॥

[8]चत्रयं दो यदा पादे तदा [9]कम्बडकं मतम् ।
यत्ता(त्सा) ध्रुवकसंज्ञेयं [10]ध्रुवा त्रेधा मता सताम् ॥४०॥

षट्पदी [11]चतुष्पदी च द्विपदी चेति नामभिः ।
सप्तादिसप्तदशान्तकलाः[12] पादास्तु पूर्वयोः ॥४१॥

तत्र सप्तकले चतौ पदौ गणौ मतौ ।
अष्टाक्षरे पतौ षदौ नवाक्षरे षतौ पचौ ॥४२॥

चद्वयं दोऽथवा पौ च चरणे तु दशाक्षरे ।
चपदाः पञ्च(च)दा वापि रुद्रार्णे चरणे गणाः ॥४३॥

चपताः षचता वेति पादे द्वादशवर्णके ।
त्रयोदशाक्षरे पादे पौ तश्च तषकाः स्मृताः ॥४४॥

---

१ A. षटद्गौ ।
२ B. षट्द्वयम् ।
३ B. द्वितीये तु पंचमे ।
४ B. वातु ।
५ B. षचत्रयं ।
६ A. B. चांततो । K. suggests the above reading.
७ A. धवलादिकान् । B. धवलादिक ।
८ B. चत्रय ।
९ K. suggests कम्बलकम् ।
१० B. ध्रुवो ।
११ A. चतु:पदी ।
१२ B. कालाः ।

चत्रयं दास्तु षश्चौ च चरणे तु चतुर्दशे ।
चत्रयं तोऽथवा पानां त्रयं पञ्चदशाङ्घ्रिके ॥४५॥

चद्वयं चः षोडशाङ्घ्रौ [१]दचदुष्कं तु चद्विकम् ।
पादे सप्तदशकले षश्चौ [२]तश्च त्रयं तु षः[३] ॥४६॥

एवं गुणै[४]स्त्रिभिस्तुल्यै स्तुल्यातुल्यैरतुल्यकैः ।
[५]पादत्रयं भवत्यर्धे षट्पदी सा प्रकीर्तिता ॥४७॥

अस्यामाद्यस्य पादस्य द्वितीयेन तथा पुनः ।
तृतीयस्य तु षष्ठेन तुर्यस्य पञ्चमेन तु ॥४८॥

अनुप्रासस्तु[६] कर्तव्यश्चतुष्पद्यामथोच्यते ।
प्रथमस्य द्वितीयेन तृतीयस्येतरेण तु ॥४९॥

अनुप्रासस्तु कर्तव्यः प्रायेण द्विचतुर्थयोः ।
चतुष्पदी विशेषास्तु वस्तुकार्थसमादयः ॥५०॥

[७]ओं(?)जे कलास्तु सप्ताद्याः षोडशान्ताः समे पुनः ।
प्रत्येकं सैकिकाः सप्तदशान्ताः परिकीर्तिताः ।
व्यामिश्रार्धसमासर्व-[८]समा(ऽ)संकीर्णकाश्च ताः ॥५१॥

चम्पककुसुमसामुद्रकमल्हणकसुभगविलास-[९]केसररावणहस्तकसिंहविजृम्भितमकरन्दिका-मधुकरविलसित-[१०]पञ्चककुसुमावर्ताः ॥

मणिरत्नप्रभाकुङ्कुमतिलक-[११]चम्पकशेखरक्रीडनबकुलामोदमन्मथतिलकमालाविलसितपुण्यामलकनवकुसुमितपल्लवाः ॥

---

१ B. omits द before चतुष्कं ।
२ A. तः च । B. त च । ३ A. पः ।
४ B. एवं ग गुणै ।
५ A. B. पादत्रय भवंत्यर्धे ।
६ B. reads अनुप्रासस्तु कर्तव्यो धीमता द्विचतुर्थयोः, and omits the second line of verse 49, taking the second line of verse 50 after this line. The similarity in the initial portion of verses 49 and 50 (अनुप्रासस्तु कर्तव्य) seems to have caused this confusion.
७ B. ओं ओं जे कलास्तु ।
८ A. B. समा सर्व सर्व etc.
९ B. केशर ।
१० K. suggests चंपक ।
११ A. पंचक शेषर । B. चंपक शेषर ।

मलयमारुतमदनावासमाङ्गलिकाभिसारिकाकुसुमनिरन्तरमदमोदकचन्द्रोद्योतरत्नावल्यः ।

भ्रूवक्रणकमुक्ताफलमालाकोकिलावलीमधुकरवृन्दकेतकीकुसुमनवविद्युन्मालात्रिवलीतर - ङ्गकाणि ॥

अरविन्दकविभ्रमविलसितवदन नवपुष्पन्धयकिन्नरमिथुनविलासविद्याधरविलसितलीला- सारङ्गाः ॥

कामिनीहासापदोहकप्रेमविलासकाञ्चनमालाजलधरविलसिताः ॥

अभिनवमृगांकलेखासहकारकुसुममञ्जरीकामिनीक्रीडनक[२]-कामिनीकङ्कणहस्तकाः ॥

मुखपालनतिलकवसन्तलेखामधुरालापिनीहस्ताः ॥

मुखपंक्तिकुसुमलतागृहे ॥

रत्नमाला च—

इति पञ्चपञ्चाशद्भेदाः ॥

व्यत्य(१)से सुमनोरमापङ्कजकुञ्जरमदनातुरभ्रमरावलीपङ्कजश्रीकिङ्किणीकुङ्कुम- लताशशिशेखरलीलालयाश्चन्द्रहासगोरोचनाकुसुमबाणमालतीकुसुमनागकेसरनवपञ्चकमालावि- द्याधरकुब्जककुसुमकुसुमास्तरणाः ।

मधुकरीसंलापमुखवासः कुङ्कुमलेखाकुवलयदामकलहंससंध्यावलीकुञ्जरललिताकुसु- मवल्यः ।

विद्युल्लतापञ्चाननललितामरकतमाला ॥

अभिनववसन्तश्रीमनोहराक्षिप्तिकाकिन्नरलीलाः ॥

मकरध्वजहासकुसुमाकुलमधुकरभ्रमरविलासमदनविलासविद्याधरहासकुसुमायुधशेखराः॥

उपदोहकदोहकचन्द्रलेखिकासुतालिङ्गनकङ्केल्लिलताभवनानि कुसुमितकेतकीहस्त कुञ्जरविलसितराजहंसाशोकपल्लवच्छायाः ।

अनङ्गलतामन्मथविकसितहुल्लणकानि ।
कज्जललेखाकिलकिञ्चिते शशिबिम्बितं चेति ता बद्धाः ॥
शुद्धद्विपदिकापादे षश्चाः पञ्च च गान्तकाः ।
जो (जौ) स्तः षष्ठद्वितीयौ तु मात्राद्विपदिका ततः ॥५२॥

षष्ठेनैकेन गुरुणा पूर्णा शुद्धैव गान्धिकाः ।
षश्चद्वयं मानबी स्या(त्) पौ तौ लौ चन्द्रिका मता ॥
षश्चत्रयं धृतिस्तारान्तगा [१]षण्पचतुष्टयम् ॥५३॥

---

[१] B. पुष्पचतुष्टयम् ।

इति द्विपदी ॥

आनन्त्यान्न प्रतन्यन्ते[१] द्विपद्यादेर्भिदा मया ।
प्रबंधविधिहेतुत्वात्काश्चिदेव[२] हि वर्णिताः ॥५४॥

कलहंसो नभौ जयौ ।
षो गणद्विपदी नाम चतौ सा स्वरपूर्विका ।
उपगन्धर्वकं नाम षत्रयं चचतुष्टयम् ॥५५॥

दश्चार्कैर्वसुभिः श्रान्तौ[3] (?) तत्संगीतं[४] यतौ पुनः ।
चतुर्दशभिरष्टाभिश्च चरीष(?)श्च सप्तकम् ॥५६॥

त्रिमात्रस्य यतिश्चात्र चतुर्दशभिरष्टभिः ।
चतुर्भिश्च गणैः प्रोक्ता पद्धडी, रासकः पुनः ॥५७॥

मात्राभिरष्टादशभिर्नगणेन यतौ पुनः ।
चतुर्दशभिरेवायं मात्राभिः कथितो बुधैः ॥५८॥

केषांचिज्जातयः सर्वा रासकाः संमते मताः ।
[५]चपञ्चकं लघुगुरू यदि वा रासको मतः ॥
गोपालानां तथा क्रीडा रास इत्यभिधीयते ॥५९॥

विश्वे मे नवतिथयो गुणचन्द्रौ शरविधौ शिखीन्दू च ।
तिथयो विश्वे विषमे समे तु रत्यर्कविश्वमनुरवयः ॥६०॥

गुणचन्द्रौ युगचन्द्रौ षोडशसंख्याकलाः क्रमशः ।
सारसभ्रमरौ[६] हंसः कुररश्चन्द्रलेखकश्चैव ।
कुञ्जरतिलकौ हंसक्रीडो ह्येतेषु निर्दिष्टाः ॥६१॥

लघुभिः पञ्चादिभिरिह यद्येषामद्व(?)यो:[७] शिखान्ते स्यात् ।
तं सूरयो मयूरं नाम शिखाद्विपथकं प्राहुः ॥६२॥

---

१ B. आनन्त्यान्न तन्यन्ते ।

२ A. B. काश्चिदशेषवर्णिताः । K. suggests the above reading.

3 K. suggests श्रान्तेः but perhaps लान्ते or गान्ते can make some sense.

४ B. तत्संगीत यंतौ ।

५ B. च चंपकं ।

६ B. सारसभ्रमरो ।

७ A. The letter between म and यो is not at all distinct, it can be read as द्व ।

रतिरष्टदशमैः कामगणैस्त्रिपदी मता ।
एकादशभिराद्यौ तु मादौ द्विद्विगुणौ मतौ ॥६३॥

चतुर्गुणस्तृतीयस्तु चतुर्थस्त्रिग(गु)णस्तदा ।
[1]यस्यामोजे पञ्चदश कलाः षोडश ताः समे ॥४४॥

अर्धयोर्भिन्नयमकौ कीर्तिता सा चतुष्पदी ।
बाणान्ते चरणौ त्रित्रिगणौ यस्यास्त्रिषष्ठकौ ॥६५॥

चत्वारो द्विद्विगणा सा गणैः कामस्य षट्पदी ।
तृतीये पंचमे चाद्ये मात्राः पञ्चदशैव तु ॥
तुर्ये द्वितीये रवयस्तद्वस्तु परिकीर्तितम् ॥६६॥

प्रबंधस्योपयोगीनि छन्दांस्युक्तानि कानिचित् ।
छन्दःशास्त्रानुसारेणोहनीयानि पराण्यपि ॥६७॥

यस्यार्या धर्मकामार्थं चरितं पर्युपासते ।
तेनार्याकिङ्करेणेदं कृतमार्यावलोकनम् ॥६८॥

इति श्रीराजाधिराजकालसेनमहीमहेन्द्रेण विरचिते संगीतराजे पाठ्यरत्नकोशे छन्दउल्लासे आर्यावलोकनं नाम तृतीयं परीक्षणम्[2] ।

---

१ B. यास्या ।

२ B. adds समाप्तम् ।

प्रस्तारपरिपाटी नाम चतुर्थं परीक्षणम्

येन प्रस्तारमाधातुं भूतानां भूतयोनिना ।
प्रसृतं परमाण्वादि नमस्तस्मै परात्मने ॥१॥

समवृत्तस्य तु पादे[१]-ऽर्धसमस्यार्धेऽखिले तु विषमस्य ।
ये वर्णाः स्युर्गुरवः प्रथमविकल्पे तु ते स्थाप्याः ॥२॥

प्राग्रूपस्याद्याद्गोऽधो ल(:)स्यादुपरि समं तु परम् ।
प्रस्तारे [२]पूर्वविधिस्समयभेदकृदिह भवेत् प्राज्ञः ॥३॥

भूयः कुर्याद्विधिममुं यावत्सर्वलघुर्भवेत् ।
मात्रागणे तु प्राग्रूपमात्रापूर्त्तिं नयेत् सुधीः ॥४॥

चरणस्य व्यवस्थोक्ता नार्यादि (षु) पुरातनैः ।
नष्टाङ्के विषमे सैके गुरुः स्यादर्थिते पुनः ॥५॥

समे चार्धे तदर्धे च नष्टाङ्के लघवो मताः ।
प्रारभ्याद्याद्द्विगुणितानेकतो-[३]ऽङ्कान् समालिखेत् ॥६॥

सैकैर्युक्तैर्लघुकैरुद्दिष्टस्य मितिर्भवेत्[४] ।
उद्दिष्टाङ्कसमाहारात् सैकात् संख्यापि लभ्यते ॥७॥

येन वर्णादिवृत्तानां विन्यासः प्रसृतो भुवि ।
तेन श्रीकालसेनेन प्रस्तारोऽयं प्रपञ्चितः ॥८॥

इति श्रीजगदीशवनदेवनिजगणेन जगदीश्वरीकामाक्षा[५]-चरणकिङ्करेण श्रीब्रह्माद्रिविभुना अध्युष्टतमनरेश्वरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन श्रीपुरग्रहणसंवर्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्तिपुरपराजिताचलनायकेन संगमनीरदुर्गोद्धरणो-[६]द्धृतसकलमण्डलाधीश्वरेण दमनपुरविध्वंसनबन्दीकृतयवनीनिचयेन महिषमेरुजयाजेयविभवेन शाकम्भरीरमणपरिशीलनपरिप्राप्तशाकम्भरीपरितोषितशाकम्भरीप्रमुखशक्तित्रयेण अष्टादशगिरिशिखरपरि-

---

१ B. पादेर्धसमस्यार्धे ।

२ B. पूर्वविधिरसमय ।

३ B. नेकतोकान् ।

४ One syllable is wanting in this line according to the metre.

५ K. reads कामाक्षी ।

६ K. omits द्धरणो in दुर्गोद्धरणोद्धृत ।

वारिताञ्जनगिरिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण महदम्बमातृकापुरोद्धूलनधर्षितमहोरगपुरेण श्रीवनदेवस्वामिप्रसादरचनापरपरमेश्वरेण त्र्यम्बकेश्वरसन्निधिकीर्तिस्तम्भोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौमस्वर्गयथार्थीकरणरचितचारुपथेन श्रीकामेश्वरीगिरिनवीननिर्मितिपराजितसुमेरुणा श्रीमहिषाचलोपरिश्रीहरिचरणरचिताचलदुर्गेण अभिनवभरताचार्येण वीणावादनप्रवीणेन यवनकुलाकाल-[1]कालरात्रिरूपेण त्रिसन्ध्या[2]-क्षेत्रसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन परमभागवतेन [3]महाराजाधिराजमहाराणाश्रीमृगाङ्कतामरराजनन्दनेन महाराज्ञीसौभाग्यवतीजसमाम्बिकाहृदयनन्दनेन सकलसीमन्तिनीशिरोमणिकुम्भराजन्यावतंसमहाराज्ञीश्रीकर्मवतीलघु(घु)मावतीहृदयाधिनाथेन[4] श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे छन्दउल्लासे प्रस्तारपरिपाटी नाम चतुर्थं परीक्षणम् ।

॥ छन्दउल्लासस्तृतीयः समाप्तः ॥

---

[1] A. omits one काल ।

[2] A. सन्ध्य ।

[3] K. omits महाराजाधिराज ।

[4] B. adds इति after नाथेन ।

चतुर्थोऽलंकारोल्लासः

उद्देशो नाम प्रथमं परीक्षणम्

क्रियते स्वस्वसिद्धान्तैस्तीर्थिकैर्यस्य लक्षणम् ।
वृषादिलक्षणं नौमि तमसत्तिसिद्धिलक्षणम् ॥१॥

प्रमदा इव नो भान्ति प्रबन्धाः सुष्ठ्वलंकृताः ।
विलक्षणा अतस्तानि(?)ब्रू(ब्रु)वेऽलंकृतिभिः सह ॥२॥

विभूषणं तथा शोभाभिमानोऽक्षरसंगतिः ।
प्रोत्साहनोदाहरणे निरुक्तं गुणकीर्तनम् ॥३॥

गुणानुवादोऽतिशयो हेतुसारूप्यसिद्धयः ।
पदोच्चयाक्रन्दमिथ्याध्यवसायप्रियाशिषः[१] ॥४॥

प्राप्तिश्च पश्चात्तपनं संशयोत्थानुवर्तनम्[२] ।
कार्यनिर्भासनाख्यान[३]-[४]याच्ञायुक्त्यनुनीतयः[५] ॥५॥

दृष्टान्तप्रतिषिद्धौ (षेधौ) च क्षमा श्रद्धा ततः परम् ।
मनोरथोपपत्ती च कपटं परिदेवनम् ॥६॥

षट्त्रिंश-[६]दुक्तान्येतानि लक्षणानि समासतः ।
उपमाद्यैरलङ्कारैः सम्मितानि च ते यथा ॥७॥

उपमा दीपकं चैव रूपकं यमकं तथा ।
चत्वारोऽमी समादिष्टा अलंकाराः पुरातनैः ॥८॥

लक्षिता लक्षणैरेभिर्नानावृत्तैर्विचित्रिताः ।
बुधैः प्रबन्धाः कर्तव्या नानालंकृत्यलंकृताः ॥९॥

अल्पमुद्दिश्यते येन दीयते बह्वहर्निशम् ।
तेन भूषितविज्ञेन राज्ञोद्दिष्टं विभूषणम् ॥१०॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे पाठ्यरत्नकोशे अलंकारोल्लासे उद्देशपरीक्षणं प्रथमं (समाप्तम्) ।

---

[१] A. प्रियाशिशः (?) B. प्रियाशिखः ।
[२] K. suggests संशयोऽर्थानुवर्तनम् ।
[३] K. suggests निर्भर्त्सनाख्यान ।
[४] A. B. यांचा ।
[५] B. युक्तानुनीतयः ।
[६] B. षड्विंशत्रिंश ।

लक्षणं नाम द्वितीयं परीक्षणम्

महाभूतादिकानर्थान् योऽञ्जसा[1] सृजतीश्वरः ।
अलंकृतिनिमित्तं तं पदार्थानां नमाम्यहम् ॥१॥

यथारसं येषु निरूपितेषु भवन्त्युपादेयगुणाः प्रबन्धाः ।
तदत्र शोभाजननार्थमेषां प्रचक्ष्महे भूषणलक्षणानि ॥२॥

अलङ्कारैर्गुणैश्चैव भूषणैरिव यद्युतम् ।
रूपकं रसवद्भाति तद्भूषणमितीरितम् ॥३॥

यथा—

उच्चस्फाटिकहर्म्यभित्तिविसरत्सत्पद्मरागांशुभिः[2]
सिन्दूरप्रकरैरिवातिविततैर्नित्यं[3] वसन्तोत्सवे ।
चञ्चद्धेमघटावतंसविलसन्नाना[4]-निलिम्पालयै-
रिन्द्रस्येव पुरी विभाति सततं श्रीब्रह्मशैलालयः ॥४॥

इति विभूषणम् ॥१॥

पूर्वसिद्धार्थवाक्येन प्रसिद्धार्थस्य साधनम् ।
यत्र श्लक्ष्णविचित्रार्था तां शोभां जगदुर्बुधाः ॥५॥

यथा—

श्रीकृष्णेन किरीटिनेव शतशो दन्दह्यमाने कुले
शाके कौरववत्सुयोधन इव त्वय्येकशेषं गते ।
त्वं रे मालवभूमिनाथ कुरुषे नो चेन्मदीयं वच-
स्तन्मन्ये [5]विधिनात्तुमीप्सित इदं मन्त्र्यं च शाठ्यं रणे[6] ॥६॥

इति शोभा ॥२॥

---

[1] A. B. योजसा ।

[2] B. विसरसत्पद्म ।

[3] A. वितर्तैर्नित्ये । B. विततेर्नित्ये ।

[4] In the place of नि B. gives the mark for इ(f) but omits न and लंपालयैः follows.

[5] B. विधिनातमीप्सित । K. suggests विधिना त्वमीप्सित ।

[6] B. omits च before शाठ्यं; but space is left blank for one letter.

सहेतुकैर्यो वचनैः प्रतिषिद्धोऽप्यनेकशः[१] ।
न निवर्तेत यत्रासावभिमान इति स्मृतः ॥७॥

यथा—

ये नानर्गलदुर्गवर्गंजयिना (नो) नाजीगणन् वैरिणो
दुर्गाग्र्यो हि कुरङ्ग एष[२] समरे भूपेन शौर्याहृतः ।
ध्वस्ते भीतमभूदलं शककुलं श्रीशुक्लपूर्वे पुरे
त्वं शेषोऽसि विमुञ्च गर्वमधुना [3]स्वं जीवितं पालय ॥८॥

इत्यभिमानः ॥३॥

संश्लेषोऽर्थाक्षरगतो यत्र वैचित्र्यभाग्भवेत् ।[४]
तामत्यक्षरविन्यासां विदुरक्षरसंगतिम्[५] ॥९॥

यथा—

या सुलभानसुरेशान् सुरतरुतः परिजनेन तामस्मै ।
वितरति[६] कालुजिभूपतिरभिमततततिमभिमुखीभूतः ॥१०॥

इत्यक्षरसंगतिः ॥४॥

[७]यत्रास्पष्टगुणोपेतैः सोपमानैर्वचोभरैः ।
गूढार्थैर्नायकोत्साहयोगः प्रोत्साहनं तु तत् ॥११॥

यथा—

उद्दण्डः पटहध्वनिर्घनघनप्रध्वाननाभैरवो[८]
हे (ह्रे) षा तुङ्गतुरङ्गमाग्र्यखुरलीशब्दानुगा श्रूयते ।
दिग्दन्तावलदन्तभेदनपटुर्वीरालिसिंहध्वनि-
र्भिन्दिन् शैलशिलोच्चयान् पुनरहो कस्मादकस्मादिव ॥१२॥

इति प्रोत्साहनम् ॥५॥

श्रवणादेकशब्दस्य यत्र कार्यान्तराण्यपि ।
अनुक्तान्यपि सिद्ध्यन्ति तदुदाहरणं स्मृतम् ॥१३॥

---

१ B. प्रतिषद्धोऽप्यनेकशः ।
२ B. एषस्समरे ।
३ A. स्वजीवितं ।
४ K. suggests तामल्पाक्षर ।
५ B. संगतिः ।
६ A. B. विरति ।
७ K. reads in A. B. यत्रास्यष्ट and suggests यत्रास्त्यष्ट; but A. clearly reads यत्रास्पष्ट ।
८ B. भैरव ।

यथा—

लेखित्वा नलकूबरं पृथुकुचप्रारम्भया रम्भया
वैदर्भी(र्भीं) निषधाधिपेन च रतिं कामेन कृष्णं श्रिया ।
पश्यन्त्यो मुहुरन्वहं नृपसुताः श्रीकालसेनक्षमा-
नाथेन स्वमतुल्यरागविभवाः सादृश्यतोऽकल्पयन् ॥१४॥

इत्युदाहरणम् ॥६॥

तथ्यातथ्यविभेदेन निरुक्तं द्विविधं स्मृतम् ।
सिद्धिप्रसाधितं पूर्वमपरं चाप्रसाधितम् ॥१५॥

तथ्यं यथा—

चन्द्रः काश्मल्यमागात् कथमिति गदिते कश्चिदस्याशयज्ञो-
ऽवादीदस्योदयोऽयं त्रिभुवनधवलीकारकामस्य जाने ।
तच्छ्रीकृष्णस्य राज्ञः कृतमतिविधुभिः कीर्तिपूरैः कृतं मे
[1]तथ्यारम्भेण हृत्स्थो बहिरिति समभूत् कालिमा तथ्यमस्य ॥१६॥

अतथ्यं यथा—

सत्यं नासत्यमेतन्मुनिवचनमहाभ्यासयोगो वहेद्यत्
कौशल्यं कर्मणां नो यदि कथमभजत् सोऽपि राजा द्विजानाम् ।
दृष्ट्वा श्रीकालसेनक्षितिपतियशसां राशिमुद्रिक्तशोभं
हित्वा [2]स्वस्यौचितिं तां [3]निशिचरणचणत्वोचितं कालिमानम् ॥१७॥

इति निरुक्तम् ॥७॥

बहूनां गुणिनां यत्र नानार्थजनितैर्गुणैः ।
एकोऽपदिश्यते तत्तु कीर्त्तितं गुणकीर्त्तनम् ॥१८॥

यथा—

ये दृप्तप्रतियोधशौर्यशमनप्रख्यातवीरव्रताः
प्रद्युम्नप्रतिरूपका वितरण-[4]प्रावीण्यकल्पद्रुमाः ।
[5]तेऽमी दल्लिपुरे हठेन यवनानीताः क्षयं भूभुजा
धृष्टो यातु [6]महम्मदो धुरमिमां कालन्दरीं[7] मन्दधीः ॥१९॥

इति गुणकीर्तनम् ॥८॥

---

१ B. तथ्यापूरेण ।   २ B. स्वस्यौचिति ।
३ K. suggests निशिचरचरण ।
४ A. प्राविण्य ।
५ A. नेपाऽल्लिपुहटेन । B. नेपाद्दुल्लिपुहटेन । K. suggests the above reading. Reading uncertain.
६ A. B. महम्मदोद्धुरमिमां । K. suggests the above reading.
७ B. कालंदरी ।

उत्तमानां गुणैः स्पर्धा हीनानामुपमाकृते ।
गुणानुवादः स प्रोक्तः प्रबन्धे कृष्णभूभुजा ॥२०॥

यथा—

ऋते हिमाद्रिं सरितः सुराणां न संभवः स्यादिति युक्तमेतत् ।
इत्यूह्यते शुभ्रितसर्वलोकां विलोक्य कीर्तिं नृपतेरमुष्य ॥२१॥

सामान्यस्य जनस्यात्र बहूनां गुणकीर्तनैः ।
उत्तमार्थविशेषो यः स प्रोक्तोऽतिशयो बुधैः ॥२२॥

यथा—

पूर्णेन्दुमेतन्मुखमब्जयोर्नि (योनि) र्निर्माय पश्चात् समवाप दौस्थ्यम् ।
तद्दर्शनात् संकुचदासनाब्ज–मिलद्दलोत्पेषणखिन्नगात्रः ॥२३॥

इत्यतिशयः ॥१०॥

बहूनां भावमाणानामनेकार्थविनिर्णयात् ।
सिद्धौ (द्धे) समानवचने हेतुरत्रोपवर्णितः ॥२४॥

यथा—

[१]धिङ्मां शकाधममहं प्रथमोऽभवं य-
द्वैधव्यहेतुरतुलं यवनीकुलानाम् ।
क्षत्रोद्भवे शककुले निधनो(?)निदानं
[२]येनाभियुक्त इति गुर्जरनाथ ऊचे ॥२५॥

इति हेतुः ॥११॥

परोक्षोऽपि हि वाच्योऽर्थो यस्माल्लक्षणसाम्यतः ।
[३]उत्पद्यतेऽनुकरणात्तत्सारूप्यमिहोदितम् ॥२६॥

यथा—

सम्मोचितो मातृपुरं कुलैकः[४] स तादृशः स्थानपुरेऽपराधः ।
एतद्विचिन्त्यास्य लभेत शर्मेत्यादिष्टवान् गुर्जरपः स्वभृत्यान् ॥२७॥

इति सारूप्यम् ॥१२॥

बहूनां तु प्रधानानां तुल्यार्थवचनैरिह ।
एकार्थसाधनं वाक्यं सिद्धिर्बुद्धिमतोच्यते ॥२८॥

---

१ B. धिक मां । A. धिक् मां ।

२ B. यैनाभियुक्त ।

३ B. उत्पत्यते ।

४ K. suggests किलैकः । Reading of the first foot of this verse is uncertain.

यथा—

श्रीतामेन पुरार्जितं भगवतः शम्भोः समाराधने
यच्छ्रीराममुखैश्चितं नृपतिभि[1]-धर्मैकनिष्ठैः सदा ।
[2]कामाक्षीचरणानुचिन्तनबलात् स्फीतीकृतं यत्पुन-
स्तत्पुण्यं नृपकालसेनवपुषा स्फारं समुज्जृम्भते[3] ॥२९॥

इति सिद्धिः ॥१३॥

प्रशंसा क्रियते यत्र नानार्थप्रथनात्मिका ।
पदैर्बहुगुणैरेकवाचकैः स पदोच्चयः ॥३०॥

यथा—

आसप्तलोकमुर्वीमहिनिलयं व्याप्य संस्थिता नित्यम् ।
आभाति विश्वमूर्तेर्वनमालेवास्य कीर्त्तिततिः[4] ॥३१॥

इति पदोच्चयः ॥१४॥

[5]तीव्रार्थ-भाषणं यस्मात् पर-[6]सादृश्ययुक्तिभिः ।
वस्तुस्वरूपोपन्यासे स आक्रन्दः स्मृतो बुधैः ॥३२॥

यथा—

इत्यूह्यते संयति योऽरिवर्गैरज्ञातघातेषु शकेष्वकस्मात् ।
नवावतारं व्यसनस्य कुर्वन् सोऽप्येष कालच्छलकैटभारिः ॥३३॥

इत्याक्रन्दः ॥१५॥

[7]अतस्मिन्नपि यत्रार्थे [8]तुल्यस्यार्थस्य निर्णयः ।
स मिथ्याध्यवसायस्तु प्रबन्धादिषु लक्षणम् ॥३४॥

यथा—

एतन्मे शिशुभाषितं न च रुतं नो कुञ्जभूमिर्गृहं
नो भृंगावलिगुञ्जितं मयि रुषा नाथस्य मेऽहं कृतम् ।
नो [9]वल्यश्चलपाणयः सखिगणा इत्थं हते गुर्जरे
यद्गीतेर्वनमाश्रिता [10]भ्रममगुर्म्लेच्छा गताः सर्वशः ॥३५॥

इति मिथ्याध्यवसायः ॥१६॥

---

१ B. धमैक ।
२ A. B. कामाक्षां ।
३ A. समुजृंभते ।
४ A. कीर्तिः । B. कीर्तितः, K. suggests the above reading.
५ B. तीव्रर्ष्यभाषणं ।
६ A. शादृश्य ।
७ B. एतस्मिन्नपि ।
८ A. B. तुल्यस्यार्थेस्य ।
९ A. वल्यःश्चलपाणयः ।
१० B. भ्रममगुमेल्च्छा । A. भ्रममगुम्लेंछां ।

यत्पूर्वं क्रोधजननमन्ते[1] हर्षप्रवर्धनम् ।
प्रियोक्तिर्गदिता सा ज्ञैराशीर्वादसमन्विता[2] ॥३६॥

यथा—

जित्वानेकपुरा(रो)धृता भुजबलात् कामेश्वरीलीलया
नीत्वा स्वं नगरं रुषा प्रतिभटा[3] ये(ऽ)खर्वगर्वोद्धताः ।
स्वं स्थानं पुनरापयंस्तदधिपा वृद्धत्वशेषीकृता
रामादप्यधिकं तवेति चरितं श्रीकालसेन प्रभो ॥३७॥

इति प्रियोक्तिः ॥१७॥

वाक्यमाशंसनोपेतं मनोरथसमुद्भवम् ।
प्रार्थनीयपरान्या वा साशीः शिष्टैरिहोदिता ॥३८॥

यथा—

यमभ्यमित्रीयितुमुद्यतासि-माशीर्भिरार्या इति वर्धयन्ति ।
यन्मङ्गलं वृत्रवधोद्यतस्य वृत्रद्विषस्तद्भवतेऽद्य भूयात् ॥३९॥

इत्याशीः ॥१८॥

दर्शनादेकदेशस्यानुमानं यस्य कस्यचित् ।
कार्यान्तरस्य सा प्राप्तिर्गदिता तामराजिना ॥४०॥

यथा—

गुर्जरेशगजव्याजराजलक्ष्मीहठाहृतेः ।
अस्मिन् राजकराज्यश्रीरेष्यतीत्यनुमीयते ॥४१॥

इति प्राप्तिः ॥१९॥

कार्ये वाप्यथवाऽकार्ये सहसैवोपपादिते ।
चेतसो यस्तु संतापः स पश्चात्ताप उच्यते ॥४२॥

यथा—

एतत्सैन्यरथे भवाजिविदलद्भूकम्पतर्व्यागमा
मुक्त्वाऽऽकस्मिकजातसंभ्रमवशान्मार्गे कुरङ्गेक्षणाः ।
गत्वाद्रीनिति चिन्तयन्त्यरिगणा दुश्चेष्टितं चेष्टितं
हा कष्टं किमिदं मलेयुरपि ताः क्वास्ताः[4] (?) क्व वा ताः पुनः ॥४३॥

इति पश्चात्तापः ॥२०॥

---

[1] A. B. जननंमंते ।

[2] A. B. राशिर्वादसमन्विताः ।

[3] B. प्रतिभटाः ।

[4] कास्ताः would perhaps be a better reading; कान्ताः would perhaps be still better.

[1]अज्ञाततत्त्वो वाक्यार्थः समाप्तिं यत्र नीयते ।
नानाविचारसम्पन्नः संशयः स उदाहृतः ॥४४॥

यथा—

यमधिकृत्य परः परतोऽपि सन्नजलनिर्जनता वदनोदरात् ।
अयमितः सः किलेति रवश्रुतेर्वदति किं स[2] इहागत इत्यहो ॥४५॥

इति संशयः ॥२१॥

स्नेहाद्दाक्षिण्यतो वापि यत्परस्यानुवर्तनम् ।
विनयादर्थसंयुक्तं सानुवृत्तिरिहोदिता ॥४६॥

कुर्वते सुहृदो यस्य स्वप्राप्तं रक्षितुं तथा ।
[3]जय त्राहीति चाटूनि विनीतवदुपस्थिताः ॥४७॥

इत्यर्थानुवृत्तिः ॥२२॥

केनचिद्धेतुना यत्र दोषाणां गुणयोजनम् ।
गुणेषु दोषयुक्तिर्वा तत् कार्यं कार्यवेदनम् ॥४८॥

यथा—

[4]युष्मच्छासनमद्य यावदपि मे मूर्ध्ना धृतं काङ्क्षया
लक्ष्यामो भुवमित्यथो व्रज सखे यास्याम्यहं स्वेच्छया ।
आ(अ)द्याहं सुभगा न चास्मि गृहिणी नो जीवितेशो भवान्
यस्येत्थं रिपुयोषितामनुवनं वाक्योत्करः श्रूयते ॥४९॥

इति कार्यम् ॥२३॥

[5]निर्भासनमनेकार्थसाधकं[6] युक्तिमद्वचः ।

यथा—

सर्वदं त्वां विजानन्ति सर्वदा सुहृदोऽरयः ॥५०॥

इति निर्भासनम्[7] ॥२४॥

अपृष्टैरथवा पृष्टैराख्यानं निर्णयः स्मृतः ।

---

[1] A. B. अज्ञातत्वो । K. suggests the above reading.
[2] B. कंस ।
[3] B. यत्राहीति space left blank for one letter before य K. suggests अत्रायाहीति ।
[4] A. युष्मछासन । B. युष्मछाशन ।
[5] K. suggests निर्भर्त्सनम् ।
[6] A. B. साकथं । K. suggests the above reading.
[7] A. B. निर्भर्त्सनम् ।

यथा—

मनोरथानामुपरि वर्त्ततेऽयं महीपतिः ।
प(पा)रेरजांसि वृत्तानि यस्येत्याख्यान्ति सूरयः ॥५१॥

[१]इत्याख्यानम् ॥२५॥

क्रोधमुत्पाद्य यद्वाक्यमन्ते हर्षं प्रयच्छति ।
पुनर्यत् प्रियतामेति सा [२]याच्ञा परिकीर्त्तिता ॥५२॥

यथा—

[३]क्रोधौद्धत्येन हत्वा निकृतिकरमिलाधीश्वराणां समूहं
दिष्टचा तस्मिन्नुपेते[४] शममुपरमता(तां) तत्स्वभावो(वे)रिपूणाम् ।
शेषाः सर्वे नमध्वं हतरिपुनिकरं कालसेनं महीन्द्रं
तत्पादप्राज्यसेवोपनतसुखजुषां[५] स्वस्ति राज्ञां कुलेभ्यः ॥५३॥

इति याच्ञा[६] ॥२६॥

अन्योन्यस्यानुकूल्येन महद्भिः समवायतः ।
साध्यते योऽत्र संबन्धः सा युक्तिः परिकीर्त्तिता ॥५४॥

यथा—

अन्योन्यस्यानुकूले(ल्ये)न [७]यस्येच्छन्त्यनुकूलनम् ।
वनदेवमुखालेखाः केषामितरथा कथा ॥५५॥

इति युक्तिः ॥२७॥

[८]अनुनीतिर्वचः क्रोधमपराधं प्रमार्जयेत् ।

यथा—

कुपितं परितोषयन्ति(तं) पुर एवेति समेत्य शात्रवः ।
कुरु नाथ दयां तृणाङ्कुरे किमु ते(ऽ)यं परशोरुपक्रमः ॥५६॥

इत्यनुनयः ॥२८॥

अन्यदृष्टान्ततोऽन्यस्य प्रतिज्ञार्थस्य या नुमा ॥५७॥

---

१ K. reads इति निर्णयः, but both A. B. read इत्याख्यानम् ।
२ A. यां चा, B. या चा ।
३ B. क्रोधोद्धत्येन ।
४ A. तस्मिन्नुपेते ।
५ A. B. सुखंजुषां ।
६ A. B. यां चा ।
७ B. यस्योत्थंत्यनु then some mark above त्थं ।
८ B. अनुरीति ।

यथा—

निदानं नो दैवं न भवति पुनर्हेतुरपरो
निसर्गो यत्साक्षान्न[1] वसति (हि) विद्वत्सु कमला ।
प्रमाणीकर्त्तुं तत् प्रभवतु विधाता पुनरिदं
धनं दायं दायं विघटयति कृष्णः क्षितिपतिः ॥५८॥

इति दृष्टान्तः ॥२९॥

प्रतिषेधः स विज्ञेयः कर्त्तव्यार्थनिवारणम् ।

यथा—

एतत्प्रतापयशसी सूर्यचन्द्रमसाविह ।
अलमाशूदयं प्राप्येत्याहतुः सस्मयस्मितम् ॥५९॥

इति प्रतिषेधः ॥३०॥

अक्रोधः क्रोधजननैर्वाक्यैर्यः सा क्षमा मता ॥६०॥

यथा—

समुद्रमपि यस्योच्चैरतिशेते सहिष्णुता ।
[2]ता (ना) सूयति तथाभूतशेषादीनपि कर्हिचित् ॥६१॥

इति क्षमा ॥३१॥

यत्राभिनयतो भावं जनितैर्वचनैरिह ।
[3]पृच्छ्यतेऽन्योऽथवात्मा तु सा [4]पृच्छेत्यभिधीयते ॥६२॥

यथा—

यद्वैरिस्त्रैणमाह व्यसनवशमदं वन्यभूमावुपैहि[5]
स्वान्तः स्वास्थ्यं किमेभिः प्रकृतकरमुखैर्दुर्लभप्रार्थनैस्तैः ।
यैश्चित्ते रोपितैः स्यादियमतिविरतिस्त्वीदृशी सौख्यहर्त्री
तानद्यैव प्रियत्वादभिलषसि कथं त्वं पुनस्तद्वदश्व (स्व) ॥६३॥

इति पृच्छा ॥३२॥

निजाकारस्य यद्वाक्यं सुश्लिष्टार्थप्रदर्शकम् ।
[6]अन्यापदेशवचनैः कथ्यते स मनोरथः ॥६४॥

---

[1] A. साक्षांन्निवसति ।

[2] नासूयति will make sense with काकु, otherwise सासूयति can also be a possible reading.

[3] B. पृछते ।

[4] A. पृष्ठेत्यभिधीयते । B. पृष्टे ।

[5] A. वन्यभूमादुपैहि । B. वन्यभूमादुपेहि ।

[6] B. अन्योपदेश ।

यथा—

श्रुतिविश्रुतयद्गुणाकरा अपि पारेतटिनीपतिं स्थिताः ।
स्मरसारथिभिर्मनोरथैर्नृपकन्या वृणुते यमीश्वरम् ॥६५॥

इति मनोरथः ॥३३॥

उपपत्तिस्तु दोषाणां प्राप्तानां शमनं पुनः ॥

यथा—

स्वप्नलब्धमपि यं नृपकन्याः काङ्क्षितं नु सुचिरादनुनेतुम् ।
मुञ्च मानमनिदानमिदानीं देहि दर्शनमिदं निगदन्ति ॥६६॥

इति उपपत्तिः ॥३४॥

[१]कपटं छलयोगेनाभिसंधानकरं वचः ॥

यथा—

यथा वैद्यचलादाने चाटूनि यवनेशितुः ॥६७॥

इति कपटम् ॥३५॥

अपराधैर्व्यलीकोत्थैः प्रसिद्धैर्यत्प्रयोजयेत् ।
अर्थान्तरेण संबन्धं ज्ञेयं तत् परिदेवनम् ॥६८॥

यथा—

बलादेते नेशाः समरभुवि संत्याजितभुवा
व्यलीकं वीक्ष्येदं कृतमकृतपूर्वं खलु मया ।
अहो किं कुर्वेऽद्य त्यजति सहसा मां सहचरी
विमुक्तस्नेहोत्थं विचरति वचो यद्रिपुकुले[२] ॥६९॥

इति परिदेवनम् ॥३६॥

रसानामानुकूल्येन येषु न्यस्तेषु रूपकम् ।
[३]भाति तानि समासेषु लक्षणान्युदितानि हि ॥७०॥

न्यस्य लक्षणसंघातं यस्मिन् मेने कृतार्थताम् ।
समुद्रः स्वस्य तेनायं कृतो लक्षणसंग्रहः ॥७१॥

इति [४]श्रीराजाधिराजश्रीकालसेन-[५]महीमहेन्द्रेण विरचिते संगीतराजे पाठ्यरत्नकोशे अलङ्कारोल्लासे लक्षणपरीक्षणं द्वितीयं [६]समाप्तमिति ॥

---

[१] A. कपट ।
[२] A. यद्रिषु कुले, B. येद्रिषुकुले ।
[३] B. भावितानि ।
[४] B. Omits श्री ।
[५] B. Omits महीमहेन्द्रेण ।
[६] B. समाप्तम् ।

शब्दालंकारो नाम तृतीयं परीक्षणम्

विचार्यमाणस्तत्त्वेनोपमैवाखिलवस्तुनः ।
दीपको रूपकमिति श्रये तं शशिभूषणम् ॥१॥

अथं प्रबन्धस्य शरीरमाहुर्योक्ता पदानां घटना ततोऽस्य ।
अलंकृतिस्तेन वदे पुरोऽहमलङ्कृतीरर्थगत(ता)स्ततोऽन्याः[१]।२।

उपमेयस्य यत्र स्यादुपमानसमानता ।
गुणाकृतिसमायोगादुपमा नाम सा मता ॥३॥

धर्मवस्तुविपर्यासनियमानियमादिभिः ।
समुच्चयान्योन्यातिशयोत्प्रेक्षिताद्भुतसंशयैः[२] ॥४॥

मोहनिर्णयनिन्दाचिकित्साश्लेषप्रशंसनैः[३] ।
विरोधप्रतिषेधासंभाविताभूतहेतुभिः ॥५॥

च (चा) टुतत्त्वाख्यानमालाविक्रियाप्रतिवस्तुभिः ।
प्रतिवस्त्वसाधारणवाक्याद्यैः स्यादनेकधा ॥६॥

प्रत्ययाव्ययतुल्यार्थसमासाद्यैश्च हेतुभिः ।
एकस्यैकानेककाभ्यामनेकस्यैककेन[४] च ॥७॥

बहूनां बहुभिः[५] सा स्यात्तद्विकल्पास्त्वनेकशः ।
न ते कात्स्न्र्येन शक्यन्ते भेदा वक्तुं कथंचन ॥८॥

न ते मयोदाह्रियन्ते विस्तरत्रस्तचेतसा ।
लक्ष्ममात्रं मया तेषामुक्तं[६] विस्ता(त)[७] रभीरुणा ॥९॥

नानाधिकरणार्थानां शब्दानामेकवाक्यतः ।
संयोगात् कथनं प्राहुर्दीपकं तद्विदो जनाः ॥१०॥

---

१ B. omits विसर्ग ।

२ B. शंसयैः ।

३ A. adds ख्या सा between चिकित्सा and श्लेष and B. adds only ख्या । K. suggests that मोहनिर्णयनिन्दाचिख्यासाश्लेषप्रशंसनैः can also be a possible reading.

४ B. नेककाभ्यांमनैक ।

५ A. बहुभित्सा ।

६ A. तेषां मुक्तं । B. तेषां चोक्तं ।

७ B. विस्तारः ।

किंचित्साधर्म्यसंपत्तेस्तुल्यावयवलक्षणम् ।
स्वैर्विकल्पैर्विरचितं रूपं रूपकमिष्यते ॥११॥

समस्तमसमस्तं च खण्डं चाखण्डमेव च ।
चतुर्धा तत् समाख्यातं जनस्थानावनीभृता ॥१२॥

वर्णावृत्तिः पदावृत्तिरुभयावृत्तिरित्यपि ।
विकल्पादादिमध्यानां यमकं भिन्नवाच्यगा ॥१३॥

प(पा)दान्तयमकं चैव काञ्चीयमकमेव च ।
समुद्गयमकं चैव विक्रान्तयमकं तथा ॥१४॥

यमकं चक्रवालं च सन्दष्ट[1]-यमकं तथा ।
पादादियमकं चैवमाम्रेडितमथापि च ॥१५॥

चतुर्व्यवसितं चैव मालायमकमेव च ।
एतद्दशविधं ज्ञेयं यमकं लक्षणाश्रयम् ॥१६॥

वर्णसाम्यमनुप्रासः स्फुरद्गुणगणाञ्चितः ।
तत्पदातत्पदत्वेन रच्यते रचितो बुधैः ॥१७॥

अलंकृतमलंकारैरेभिर्लक्षणलक्षितम् ।
रसानुरूपं कर्तव्यं रूपकं रूपकार्थिभिः ॥१७॥

आसंसारं पूर्वराजचरितानुगवेषणात् ।
उपमानीतवृत्तेनोपमाद्या अत्र वर्णिताः ॥१९॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनविरचिते सङ्गीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे अलङ्कारोल्लासे शब्दालंकारपरीक्षणं तृतीयं समाप्तम् ॥

---

[1] A. सन्दृष्ट ।

गुणदोषनाम चतुर्थं परीक्षणम्

गुणातीतोऽपि सगुणः सदोषो दोषवर्जितः ।
मुदे स्तान्मे शिवो नागभूषितोऽप्यगभूषितः ॥१॥[1]

दोषैर्युक्ता गुणैर्मुक्ता(ऽ)लङ्कृतापि न शोभते ।
ललनेव वचोभङ्गी तानतो वच्मि यत्नतः ॥२॥

[2]गूढार्थार्थान्तरैकार्थभिन्नार्थाभिप्लुतार्थकाः ।
न्यायादपेतविषमविसन्ध्यर्थविहीनकाः ॥३॥

शब्दच्युतमिमे दोषा रूपके दश कीर्तिताः ।
गूढार्थं तत्र पर्यायशब्देनाभिहितं मतम् ॥४॥

अर्थान्तरं तु [3]तज्ज्ञेयमवर्ण्यं यत्र वर्ण्यते ।
एकार्थमपि विज्ञेयमेकार्थस्याभिधानतः ॥५॥

भिन्नार्थं भिद्यते यत्रान्योऽर्थोऽन्येन विवक्षितः ।
अभिप्लुतार्थं यत्तत्[4] स्यात्तत्पदेन समस्यते ॥६॥

प्रमाणवर्जितं न्यायादपेतं परिकीर्त्तितम् ।
वृत्तभेदेन विषमं रूपकं परिकीर्त्तितम् ॥७॥

अनुपश्लिष्टशब्दं यत्तद्विसन्धि स्मृतं बुधैः ।
अर्थहीनमसंबद्धं सावशेषार्थमेव च ॥८॥

अपशब्दस्वरं शब्दच्युतं सद्भिरुदाहृतम् ।
सर्वत्र ग्राम्यतैवेष्टा[5] यतः सार्थे(ऽ)रसावहा ॥९॥

एतद्विपर्ययान्(ज्)ज्ञेया गुणा गुणिभिरादृतैः ।
प्रसादश्लेषसमतामाधुर्यौजःसमाधयः ॥१०॥

अर्थव्यक्तिरुदारत्वं कान्तिश्च सुकुमारता ।
दशैते स्युर्गुणास्तेषां विशेषाल्लक्ष्म(चक्ष्म)हे ॥११॥

---

१ A. B. Take this verse as the second one and the second as the first one. This order has been changed in order to keep the 'Mangalā-carana' verse in the beginning.

२ B. गूढार्थार्थांतरैः कार्य ।

३ A. ज्ञेयं मवर्ण्यं ।

४ A. यत्त ।

५ B. ग्राम्यते चेष्टा ।

यथार्थस्य प्रतीतिः स्यादनुक्तापि प्रयोगतः ।
शब्दानां स प्रसादाख्यो गुणो ज्ञेयो बुधैरिह ॥१२॥

ईप्सितार्थविशिष्टानां संबन्धाद्यत् परस्परम् ।
शि(श्लि)ष्टत्वं हि पदानां स श्लेष इत्यभिधीयते ॥१३॥

स्वभावेन स्फुटार्थं स्याद्गहनं तु विचारतः ।
स्वतः सुप्रतिबद्धं च श्लिष्टमिष्टं सतां हि तत् ॥१४॥

नातिचूर्णपदं यत्र न च व्यर्थाभिधायि च ।
न दुर्बोधाभिधानं सा समत्वात् समता मता ॥१५॥

श्रुतमुक्तं तु यद्वाक्यं बहुशोऽपि विदां हृदि ।
पुनः पुनर्नवं भाति तन्माधुर्यमिहोदितम् ॥१६॥

[1]समासवद्भिर्विविधैर्विचित्रैश्च पदैर्युतम् ।
सानुस्वारविसर्गैर्यत्तदोजः परिकीर्त्तितम् ॥१७॥

अभियुक्तोपलभ्यार्थविशेषार्थस्य[2] संपदा ।
संपन्नः कश्चिदर्थो यः स समाधिर्गुणो मतः ॥१८॥

लोकमार्गव्यवस्थातः सुप्रसिद्धाभिधानयुक् ।
या काचिद्रचना काव्ये सार्थव्यक्तिरुदाहृता ॥१९॥

नानाभावैरुपेतं यच्छृङ्गाराद्भुतसंभृतम् ।
दिव्यभावपरीतं तदौदार्यं भणितं गुणः ॥२०॥

चन्द्रवन्मनसो या स्यादाह्लादकरतोक्तिषु ।
[3]लीलाद्यर्थोपपन्ना सा कान्तिर्नाम गुणो मता ।

सुश्लिष्टसन्धिभिः शब्दै(:)सुकुमारार्थयोजितैः ।
सुखप्रयोज्यैर्व्यक्तार्थैर्युक्ता स्यात् सुकुमारतः(ता) ॥२२॥

आर्यावृत्तः(त्त) समन्वितं सुललितं लघ्वक्षरोल्लासितं
रूपं रूपकदीपकैरुपमया चालंकृतं संस्कृतम् ।
शृङ्गारे पुनरद्भुते रसवरे वीरेऽथ रौद्रे भवे-
द्वर्णैर्गौरवगुम्फितैर्जगतिका मुख्यैश्च वृत्तैर्युतम् ॥२३॥

रसेषु शेषेषु यथारसं तु छन्दः प्रयोज्यं विदुषा विलोक्य ।
तस्यानुरूपा घटना पदानामलंक्रिया चाक्षरसंहतिश्च ॥२४॥

---

[1] B. समासविद्भि ।
[2] A. विशेषार्थस्यं संपदा ।
[3] B. लीलाद्यर्थेपपन्नानौसा ।

सुललितललनालपनालापनलघिमानुरूपपदरचनाः ।
नृत्यानुगगतिरुचिराः पदबन्धाः सुकविभिः कार्याः ॥२५॥

रचितविविधमार्गं सन्धिसन्धानयुक्तं
सहृदयसुखगम्यं श्लेषगुप्तार्थहीनम् ।
मृदुसुललितवर्णं चित्रनृत्यानुरूपं
भवति जगति पाठ्यं प्रेक्षकप्रीतिकारि ॥२६॥

यद्गुणा गुणिनामेव दोषनिर्मुक्तिहेतवः ।
तेन श्रीकालसेनेन गुणोल्लासः प्रकीर्त्तितः ॥२७॥

येन क्ष्मावलये समुद्धतमहीनाथा नयं स्वं यश-
[१]स्तद्दोषाः सलयं सनृत्यनिगमं साङ्गं पुनस्तत्सुताः ।
स्वाचारं जनता वदान्यचरितान्यर्थिव्रजाः पाठिताः
पाठ्ये तेन नृपेण चारुभणितौ सद्रत्नकोशः कृतः ॥२८॥

इति निश्शङ्कनिर्भयमल्लेन सकलभूवलयैकवीरेण श्रीकलाकल्याणकुशलेन श्रीकालसेनेन द्वादशसहस्रजनस्थानप्रभृतिवसुन्धरासमुद्धरणैकधीरेण श्रीजगदीश्वरी[२]-वनदेवनिजगणेन श्रीकामेश्वरीचरणकिङ्करेण श्रीब्रह्माद्रिविभुना प्रथमप्रख्यात[३]-तामराज-आमोदराज-रामराज पङ्कराज-ह्याङ्गराज-तामराजेन्द्र-प्रभृति-सकलमहीपालमौलिमाणिक्य--रचितसिंहासनादिसमस्त-प्रशस्तराजचिह्नाधिष्ठातृ[४]-नरेश्वरेण अगस्तिपुरनिरस्तसमस्तवैरिवर्गेण कामाक्षाप्रसादासादितकुन्तीपुरेण शुद्धोद्धतोद्धतपतिनिपातपटुतरवारिधारेण उद्धतपुरनारीनयननीरनिरंतर-साधारणी[५]-समाप्यायितशौर्यतरुवरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन मणिपुरमर्द्दन[६]-दर्शितशौर्येण कल्याणपुरजयाजितजामदग्न्येन[७] स्थानवलयितानेकदरीपरिसरपरित्रासित-मनीरवीरेण श्रीपुरग्रहणसंवर्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्तिपुरपराजिताचलनायकेन राजपुरीविध्वंसनचारुचापरचितेन सुवर्णगिरिखण्डनावनिवज्रहस्तेन [८]नवसारीघनदेवी-युवतीजनवदनयामिनीनाथसिंहिकासुतायमानकरालवालेन पाटलीरणधरणिधीरधनुर्धोकारमुखरितत्रिभुवनेन तारापुरप्रज्वालनसमुद्भूतधूममलिनीकृतसकलवैरिवदनेन कुङकुमपुरजय-दर्शितसिंहविक्रमेण संज्ञापुरोपार्जितरत्नेन वेदिकागिरिनिर्दलनदारुणेन कुरङ्गगिरिकोट-

---

१ K. suggests स्तद्योषा ।
२ A. जगदीश्वर ।
३ A. प्रख्यातं ।
४ A. अधिष्ठात्रि ।
५ A. omits धा of साधारणी ।
६ K. मदन ।
७ A. जामदग्नेन ।
८ K. सवसारी ।

विघट्टनलम्पटोरुनाशीरेण पुण्यस्तम्भो[1]-द्धूलनोद्भूताद्भुतधैर्येण संगमनीरदुर्गोद्धरणोद्धृतसकल-मण्डलाधीश्वरेण शुक्लपुरसमूलोन्मूलनप्राप्तजयश्रिया गिरिपुरडुङ्गरग्रहणसार्थकीकृतोग्राग्रहेण दमनपुरविध्वंसनबन्दीकृतयवनीनिचयेन आमर्दकगिरिशिखरोपरिभावितशकनिकरेण महिष-मेरुजयाजेयविभवेन शाकम्भरीरमणपरिशीलनपरिप्राप्तशाकम्भरीपरितोषितशाकम्भरीप्रमुख-शक्तित्रयेण निजभुजशौर्य[2]-वशीकृतबग्गुलराजप्रमुखमहानिधानेन [3]बेद्दुरभूपालराजकृतसंस्था-पनेन [4]नराणरणकर्म-[5]कर्मठेन [6]तुजारखानमानमर्दनगृहीतराज्यलक्ष्मीसकलभाण्डागारनिच-येन अलङ्गगिरिगहनगह्वरकुहरविहारिवैरिवीरसिन्धुरमर्दननिर्दयकण्ठीरवेण अष्टादशगिरि-शिखर--परिवारिताञ्जनाद्रिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण[9] सप्तविंशतिसहस्रमहाराष्ट्रधराविधूनन प्रबलप्रभञ्जनेन सप्ततिसहस्रगुर्जराम्भोधिमाथ-[10]मन्थमहीधरेण महदम्बमातृकापुरोद्धूलनधर्षि-[8]तामहोरगपुरेण पलायमानअजीमखान-[11]सकलगृहीतजयश्रिया जाङ्गलस्थलजलधितरतुङ्ग-तरङ्गनिकरसंरम्भकुम्भसंभवेन वस्तिसोपारकलहकलितकुन्तजनितकुन्दावदातकीर्तिधवलित-दिगन्तरेण शशकगिरिलुण्ठनपटुतरेण श्रीवनदेवस्वामि[12]-प्रासादरचनापरपरमेश्वरेण श्रीत्र्यम्ब-केश्वरसन्निधिनिर्मितकीर्तिस्तम्भोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौमस्वर्गतायथार्थीकरणरचितचारु-तरुपथेन श्रीकामाक्षागिरिनवीननिर्मितिपराजितसुमेरुणा श्री[13]-महिषाचलोपरिश्रीहरिशरण-रचिताचलदुर्गेण रायंगुरु-वायंगुरु-सेलगुरु[14]-रायाञ्चापरमगुरुवागाङ्गला-रायाञ्चा-मुहवन-रार्याहिसल्लराय-माचल्ल-पूर्वपश्चिमोत्तरदक्षिण-चतुर्दिशां--रायाञ्चाआंबुलाइत्यादि-बिरुदावली-विराजमानेन अध्युष्टतमनरेश्वरेण सबलराज-[15]सम्मूलनाचार्येण दुर्बलराजसंस्थापनाचार्येण पितृ-वैरिसमुद्भूतरोषपोषणमहीपतिमत्तमातङ्गमस्तकाङ्कुशेन अभिनवभार्गवेण राजभुजबलभीमेन हिन्दूकराजगजपतिना आसनसिंहासनसितातपत्रमाणिक्यमालामण्डितवातान्दोलितजयपताकाक-नकदण्डचन्द्रा--[16]वदातचलचामरयुगलमकरध्वजादिराजराजालङ्करणावलोकनमत्सरितमानसे--तरनृपालमौलिनिहितवामचरणेन नलनहुषधुन्धुमारभरतभगीरथमान्धातृमेधातिथिप्रभृतिवीर-

---

१ A. स्तम्बो।
२ K. भुजवीर्यं।
३ K. बोद्धुर।
४ B. नराणराण।
५ B. कर्मं।
६ K. बुजार।
८ धर्षितमहोरगपुरेण seems to be better.
९ K. वर्गेण।
१० K. नाथ।
११ K. षान।
१२ K. प्रसाद।
१३ A. महिखाचल।
१४ K. मेलगुरु।
१५ A. सन्मूलना।
१६ K. चण्डावदात।

राजरत्नोदात्तचरितेन[१] सर्वदा-[२]त्र्यम्बकादिगोदाविमुक्तिसमस्तामुक्तिप्रवितीर्ण-मुक्तिमुक्ताकलापेन श्रीब्रह्मगिरिसन्निधिकृतयुगधर्मानुवर्तिब्रह्मवृन्दाधिष्ठितानेक-यज्ञाद्यखिलसुकृतकृतसत्सलोकेन[३] परमभागवतेन अभिनवभरताचार्येण संगीत[४]मीमांसानिर्माणापरप्रभाकरेण प्रबन्धराजश्रीगीतगोविन्दनिर्माणपरितोषितराधामाधवेन कामाक्षास्तुतिकरणाराधितकामेश्वरीचरणकमलेन श्रीगीतगोविन्दटीकारचनावर्णितसाङ्गश्रृंगाररसेन सकलराजवाग्गेयकारतोडरमल्लेन सकलकविराजचक्रचूडामणिना वीणावादनप्रवीणेन सुशारीरशालिना पद्मनगरजनस्थान-गोदावरी[५]-विराजमानम्लेच्छोच्छेदितचिरकालधर्मसंस्थापनेन संस्कृतभाषामहाराष्ट्रभाषातै[६]-लङ्गकर्णाटकभाषाचतुष्टयरचितनाटकराजचतुष्टयेन याचकजनकल्पनाकल्पद्रुमेण वसन्तसमयसमागतसमस्तसामन्तसीमन्तिनीसीमन्त-[७]सिन्दूरपूरदूरोद्धूलनप्रकटितप्रौढप्रतापेन निसर्गदुर्ग्रहदुर्गवर्गदुर्गमप्राकारपरिखापरिपातपरिखिद्यमानपरिशङ्कितपरिजनपरिवीतप्रत्यर्थिनितम्बिनी[८] -लुण्ठाकार्गलादीर्घभुजायुगलेन धीरोदात्तधीरशान्तधीरोद्धतधीरललित-चतुर्विधनायकगुणग्रामविचारचातुरीचतुराननेन अष्टविधनायिका[९]-हावभावविवेकोद्दामो[१०]-द्दीपितस्मरविलोकनानुभूयमानश्रृंगाररससान्तरनिरन्तरान्तरानन्देन[११] नाटकनाटिकाख्याना-[१२]ख्यायिकाप्रहेलिकाकलाकलाप--कौशल्येन[१३] भारतीयरसदृष्टिभावदृष्टिभावितभावनाभिनवभरताचार्येण नन्दिकेश्वरमतानुवर्तनाराधितत्रिनयनेन परमपराक्रमार्जुनेन अथ बृहन्नटेन सतताराधितधर्मेण अथ वृकोदरेण श्रीसरस्वतीरससमुद्भूतकैरवोद्याननायकेन यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण सततपरा[१४]-भूतसमागतसूर्यवंशीन्द्रसेन-[१५]राजराज्यसंस्थापनदृढाङ्गीकारेण गुर्जर[१६]-राज्य-धराधीशमहमदसुलतानधीरत्वोन्मूलनप्रचण्डपवनेन श्रीविसन्ध्य-[१७]क्षेत्रसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन अरिराजमत्तमातङ्गपञ्चाननेन प्ररूढपत्रयवनदवदहनदावानलेन प्रत्यर्थिपृथिवीपतितिमिरतति-निराकरण-

---

१ A. adds वेदमार्गस्थापनचतुराननेन before सर्वदा।

२ K. अम्बका।

३ K. reads सल्लोकेन।

४ A. मिमांसा।

५ A. B. गोदावरीं।

६ A. तेलंग।

७ A. सिमंत।

८ K. लुण्टार्गला।

९ A. नायका।

१० A. कोद्दोमो।

११ K. नन्दनेन।

१२ A. B. ख्याधिका।

१३ A. कौशळेयेन, B. Omits न।

१४ A. परां।

१५ A. वशीद्रशेन।

१६ B. omits र in गुर्जर।

१७ K. श्रीत्रिसंध्याक्षेत्र। B. संध्यक्षेत्र।

प्रौढप्रतापमार्तण्डेन वैरिवनितावैधव्यदीक्षादानदक्षोद्दण्डकोदण्डमण्डिताखण्डभुजादण्डेन भूमण्डलाखण्डलेन गज [१]नरतुरङ्गाधीशराजत्रितयतोडरमल्लेन वसुन्धरोद्धरणादिवराहेण भवानीपतिप्रसादाप्तापसा(स)द [२]-वरप्रसादेन अनन्यमल्लीकगर्वखण्डनमुशल [३]-हस्तबलभद्रपराक्रमेण महाराजाधिराजमहाराणाश्रीमृगाङ्कतामराजनन्दनेन [४] महाराज्ञी [५]-सौभाग्यवतीजसमाम्बिकाहृदयनन्दनेन विविधविज्ञानविज्ञचमत्कार [६] -चातुरीधुरीणसकलसीमन्तिनीधुरीणशिरोमणिरूपलावण्यलज्जालक्ष्मीनिधानश्रृंगाररसरसीशतराजकन्याप्रवरनिकुम्भराजन्यवंशावतंसमहाराज्ञीश्रीकर्मवतीलखु [७]-मादेवीहृदयाधिनाथेन श्री [८]-महाराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्त्र्यां संगीत [९]-मीमांसायां पाठ्यरत्नकोशे अलङ्कारोल्लासे दोषगुणोल्लासः (दोषगुणपरीक्षणम्) ॥

पाठ्यरत्नकोशश्च समाप्ति समगात् ।

इति [१०]विततमतीनामभिमत [११]-सिद्धिरस्तु ॥

---

१ K. omits नर before तुरंग ।
२ K. reads प्रसादाप्तासाद ।
३ K. मुसल ।
४ A. राजेन्द्रनन्दनेन ।
५ A. adds. श्री before सौभाग्यवती ।
६ A. B. चमत्कारी ।
७ A. B. लषुमा ।
८ A. omits. श्री, B. adds. इति before. महाराजाधिराज ।
९ A. मिमांसा ।
१० A. B. विनत ।
११ B. omits मत ।

ॐ

संगीतराजः

द्वितीयो गीतरत्नकोशः

प्रथमः स्वरोल्लासः

तत्र स्थानादि नाम प्रथमं परीक्षणम्

(प्रथमं स्थानकप्रकरणम्)

पाठ्यात्मकत्वाद्गीतस्य प्राधान्याद्वाद्यनृत्ययोः ।
तस्मादनु ततः पूर्वं तन्निरूपणमिष्यते ॥१॥

नित्यं यः सनकादिभिः[१] स्वहृदये ध्येयः परो निर्गुणो
नादोऽनाहतसंज्ञकः परम[२]-चिद्रूपः स्वभावाकलः ।
सोऽव्याद्वः सगुणाहतस्वनतया श्रुत्यादि-[३]गम्यात्मतां
बिभ्रद्भक्तभवार्त्तिहृत्परशिवः सन्मूर्त्तिरापत्कुलात् ॥२॥

यत्स्वरूपं परं ज्ञात्वा चैतन्यं परमश्नुते ।
चिदात्मानमहं वन्दे नादं ब्रह्मादिवन्दितम् ॥३॥

हरिहरहिरण्यगर्भा यस्य विवर्ताः पुराविदा गदिताः ।
वाचामविषयरूपः स कथं नादो विदां गम्यः ॥४॥

तत्तत्स्थानसमाहतैः प्रकटयन्वर्णोत्करं वर्णतो
वर्णान्तां पदसंहतिं पदततेर्वाक्यातिवाक्यैः पुनः ।
सर्वेऽस्य व्यवहारसिद्धिजनको लोकत्रयस्याप्यतो
हेतुं नादमुदीरयन्ति मुनयस्तस्य क्रमो वर्ण्यते ॥५॥

आहतानाहतत्वेन स द्वेधा गदितो बुधैः ।
अनाहतोऽतिसूक्ष्मत्वादव्यक्तत्वान्न रक्तिदः[४] ॥६॥

---

१ A. सनकादिभि ।
२ B. परमश्चिद्रूपः ।
३ B. श्रुत्यादिर्गम्यात्मतां ।
४ cf. S. R. 1|2|3

श्रुत्यादिद्वारतो गेये जनयन्[१] रक्तिमाहृतः ।
आत्मन्येकाग्रभावेन भुक्ति[२] मुक्तिं प्रयच्छति ॥७॥

स यथोत्पद्यते[3] नादस्तनुते च यथा रतिम् ।
श्रुत्यादिक्रमतो गेये तथा सर्वं [४]प्रपञ्च्यते ॥८॥

पायोर्लिङ्गस्य चान्तर्युगदलकलितं [५]चक्रमाधारसंज्ञं
तस्याः कस्याश्च शक्तेर्गृहमिह गदितं कुण्डलिन्याः कवीन्द्रैः ।
या साक्षाद्देशिकोक्तैः सुवचननिकरैर्योगिभिस्तत्त्वनिष्ठै-
रानीता ब्रह्मरन्ध्रावधिपरमृजुतां मोख्य(क्ष)सौख्यस्य दात्री ॥९॥

षट्पत्रं लिङ्गमूले गृहमिह गदितं कामशक्तेश्च चक्रं
स्वाधिष्ठानं ततो(ऽ)न्यन्मणिपदनिचितं पूरकं भानुगेहम् ।
[६]दिक्पत्रं नाभिदेशे हृदि वसति ततोऽनाहत-[७]द्वादशारं
शैवं ब्राह्मं च विष्णोर्द्विवसुदलमितं कण्ठदेशेऽस्ति चक्रम् ॥१०॥[८]

[९]भानुपत्रं नासिकायां ललनासंज्ञकं ततः ।
भ्रुवोर्मध्ये वह्निपत्रमाज्ञासंज्ञं ततः परम् ॥११॥

मनश्चक्रं च[१०] षट्पत्रं ततः षोडशपत्रकम् ।
सोमचक्रं ततोऽप्यस्ति ब्रह्मरन्ध्रे सुधाधरम् ॥१२॥

सहस्रपत्रं कमलं सुधाधाराभिवर्षुकम् ।
तत्सुधाप्लुतजीवस्य तत्र गीतादि सिद्ध्यति ॥१३॥

स्वाधिष्ठानाधारयोर्मध्यसंस्थं
तप्तस्वर्णाकारमेकाङ्गुलं यत् ।
वह्नेः स्थानं तन्नवभ्योऽङ्गुलेभ्य-
स्तस्माद्ब्रह्मग्रन्थिसंज्ञः प्रदेशः[११] ॥१४॥

---

१ A. रनयन् ।
२ A. भुक्ति मुक्ति B. भुक्तिर्मुक्ति ।
3 B. यथोत्पाद्यते ।
४ B. प्रचक्षते ।
५ B. चक्रसाधारसंज्ञं ।
६ A. दिक्यत्रं ।
७ A. ततोऽनाहतं ।
८ B. this verse is numbered as 9 and the following verses are numbered consecutively.
९ A. भानुपत्र ।
१० B. omits च ।
११ A. प्रदेशें ।

नाभिपद्मं तत्र तत्रास्ति जीवः शम्भोर्नाड्या[1] ब्रह्मरन्ध्रावधिद्राक् ।
कुर्वन्नारोहावरोहौ जलौक(घ)स्तीर्णप्रायः प्रायशस्तत्र तिष्ठन् ॥१५॥

विवक्षुर्जीवोऽयं नुदति हृदिदं हन्ति दहनं
शरीरस्थं स प्रेरयति सपदि प्राणपवनम्[2]।
स्थितो ब्रह्मग्रन्थौ स इह चरति प्राणपवनः
मृजन्नाभेर्वृन्तं[3] हृदयगलमूर्धास्यनिलये ॥१६॥[4]

[5]स्वनोऽतिसूक्ष्मो गदितः सनाभिगो हृदीह सूक्ष्मो गलके च पुष्टः[6] ।
शिरस्यपुष्टो वदने च कृत्रिमो भवेदयं पञ्चविधः स्थितेर्वशात्[7] ॥१७॥

स्वनोऽतिसौक्ष्म्यादिह नाभिगोचरः स कृत्रिमत्वादपि वक्त्रदेशगः ।
विचार्यमाणेष्वपि पञ्चसु ध्रुवं स्वनाविमौ न व्यवहारमर्हतः ॥१८॥

स्थानत्रयव्याप्तिवशेन पुष्टः कण्ठस्थितस्तद्विरहादपुष्टः ।
मूर्ध्नि स्थितः[8] स्याद्धृदयेऽपि सूक्ष्मो नादस्ततोऽयं व्यवहारयोग्यः[9] ॥१९॥

प्राणं नकारं कवयो वदन्ति वह्निं दकारं च समामनन्ति [10] ।
आनन्दहेतूभयशक्तिजत्वान्नादाभिधामेष रवो बिभर्ति ॥२०॥

अनितेः प्राणनार्थस्य दहतेर्दाहकर्मणः ।
संयोगादाद्यशक्तेश्च बीजैरेष विनिर्मितः ॥२१॥

भस्मसात्प्राणिनां[11] पापं कुर्वन्संजीवयंश्च तान् ।
शक्त्या संसाधयन्नर्थान्नाद इत्यभिधीयते ॥२२॥

नादो वा नदतेर्धातो[12]-रिष्यते शब्दकर्मणः ।
[13]कण्ठादूर्ध्वं चरन् प्राणस्तत्तत्स्थाने ध्वनिं दधत् ॥२३॥

---

[1] B. शम्भोर्नाभ्या ।
[2] B. प्राणपावनम् ।
[3] A. B. मृजन्नाभिदन्ता ।
[4] cf. S. R. 1. 3. 3, 4.
[5] B. स्वतोऽति ।
[6] B. षष्ठः ।
[7] cf. Br. sl. 23-25 (p. 3) and S. R. 1. 3. 5
[8] A. B. स्थितस्याहृदयेऽपि ।
[9] A. योज्ञः ।
[10] cf. S R . 1/3/6 & Br. sl. 22 (P. 3)
[11] A. प्राणीनां१
[12] B. नदते धातो ।
[13] कन्दादूर्ध्वं ।

हृत्कण्ठमूर्धसंज्ञानि त्रीणि स्थानानि तस्य च[१] ।
द्वाविंशतिप्रकारेणैकैकस्य स्युर्भिदावशात् ॥२४॥

षट्षष्टिस्थानकान्येव कैश्चिदुक्तानि योगतः ।
द्वाविंशतिविधो मन्द्रो नादः संजायते हृदि ॥२५॥

यथोत्तरमसौ तारः पूर्वपूर्वाभिकांक्षया ।
ध्वनिः संजायते देहे वीणायां तद्विपर्ययात् ॥२६॥

स एव द्विगुणो मध्यः कण्ठस्थाने यथाक्रमम्[२] ।
स एव मस्तके तारः स्यान्मध्याद्द्विगुणः क्रमात् ॥२७॥

॥ इति स्थानकानि ॥

श्रुतिप्रकरणम्

त एव ध्वनयस्तत्र. श्रवणात् श्रुतिसंज्ञकाः ।
श्रुणोतेः श्रवणार्थस्य भावे क्तिः प्रत्यये श्रुतिः ॥२८॥

श्रूयन्त इति वा कर्मसाधनोऽयमिहेष्यताम् ।
श्लिष्टाः सुषुम्णया नाड्यो हृदि द्वाविंशतिः स्थिताः ॥२९॥

तिरश्चीनास्तथा कण्ठे [३]तावत्यश्चैव मूर्धनि[४] ।
मरुदाहतितस्तासु जायन्ते ये पृथक् स्वनाः ॥३०॥

त एव श्रुतयस्तत्र स्वराभिव्यक्तिहेतवः ।
ऊर्ध्वमुद्यन् हृदाकाशे[५] [६]पूर्यते प्रेरितो ध्वनिः ॥३१॥

नानास्थानोपाधिभेदाद्यो नाना प्रतिभासते ।
[७]तं मतङ्गः श्रुतिं प्राह मेघे(ऽ)हर्पति रश्मिवत् ॥३२॥

स्वरान्तरविभागेन द्विधा विश्वावसोर्मते ।
स्थानत्रितयसंयोगात् त्रिविधास्ता [८]मतेऽपरे ॥३३॥[९]

---

[१] B. तु ।
[२] cf. S. R. 1/3/7
[३] B. तावन्त्यः ।
[४] S. R. 1/3/9
[५] B. हृदाकोशे ।
[६] B. पूर्यंत्ते ।
[७] B. त
[८] A. B. मथापरे
[९] cf. Br. P. 4 & 5 for verses 33 &34 above

अन्ये [1]त्रितयवैगुण्यात् त्रैविध्यं प्रतिपेदिरे ।
वातादिदोषसंभिन्नामेके प्राहुश्चतुर्विधाम् ॥३४॥

द्वन्द्वजत्वात्तदानन्त्यं[2] केचित्सूक्ष्मदृशो जगुः ।
चतुस्त्रिद्विश्रुतित्वेन स्वराणां नवधापरे ॥३५॥

द्वाविंशतिः परे प्राहुरन्ये षट्षष्टिमेव ताः ।
विचारस्यासहत्वेन पूर्वेषां पक्षसन्ततेः[3] ॥३६॥

द्वाविंशतिः समाधत्ते कालसेनो [4]धराधिपः ।
ननु द्वाविंशतिरयं नियमो नैव युज्यते ॥३७॥

विद्याविद्भिर्यतो नाना पक्षाः कक्षीकृता इह ।
श्रूयतामवधानेन समाधाननिबन्धनम् ॥३८॥

[5]श्रुतीयत्तावबोधाय साधु साधो सुधाविधम् ।
यत्तावदुक्तमेकैकश्रुतिस्तन्नैव सुन्दरम् ॥३९॥

श्रुत्यात्मना किमेकत्वं तद्विशेषात्मना नु किम् ।
कनकं कनकाकारात्मना भिन्नमपि स्वतः ॥४०॥

कुण्डलाद्यात्मना नानेत्याद्यः पक्षो न सह्यति[6] ।
तथा ननु [7]भवन्नैव द्वितीयोऽप्युपपद्यते ॥४१॥

मिथो[8] व्यावृत्तरूपिण्यो गृह्यन्ते श्रुतयो यतः ।
यद्व्यावृत्तस्वरूपत्वं स्थानोपाधिकृतं हि तत् ॥४२॥

वीच्यादिषु [9]यथा भानोः [10]किं न स्यादेकिका ततः ।
तद्वैरूप्यं क्वचिद्वस्तुन्येकस्मिन्संभवे क्वचित् ॥४३॥

एकं नानेति वदतो नानात्वापत्तितस्तव ।
पूर्वबुद्धिविपर्यासादन्यदेवापतिष्यति ॥४४॥

---

१ B. त्विन्द्रिय ।
२ B. तदानंत्र्यं ।
3 B. omits verse no. 36 and hence the numbering of verses in A & B tallies from verse no. 37.
४ B. नराधिपः ।
५ A. श्रुत्तीयत्ता ।
६ B. सिद्ध्यति ।
७ A. B. भवान्नैव ।
८ B. मिथ्यो ।
९ B. तथा ।
१० B. किन्वेतत्स्यादेकिका ।

तदभेदात्स्वराभेदस्तथा वाद्याद्यसंभवः ।
वादित्वादिविवेकोऽयं स्वरभेदे प्रसज्यते ॥४५॥

वाद्यादिहेतुका रक्तिस्तदभावे कथं भवेत् ।
धारावाहिकविज्ञानमत्राप्यूरीक्रियेत चेत् ॥४६॥

विशिष्टविषयत्वेन तच्च भिन्नावबोधकम् ।
दीपस्य [1]कलिका सेयमितिवच्छ्रुतिरत्र तु ॥४७॥

प्रत्यभिज्ञायते नैव कथमेकत्वमश्नुते ।
अस्तु वैकत्वमेतासां न स्यात्स्वरसमुद्भवः ॥४८॥

एकमारम्भकमहो महत्ते बुद्धिवैभवम् ।
न श्रुतिद्वैतपक्षोऽपि तत्त्वकक्षावगाहकः[2] ॥४९॥

तद्विता (ना) किं स्थानभेदोपाधिजाः स्वरयोगजाः ।
नाद्यस्त्रित्वप्रसक्तेर्नापरो हेतुत्वभङ्गतः ॥५०॥

समस्तं त्रित्वपक्षोऽपि न क्षमः सूक्ष्मचक्षुषाम् ।
स्थानत्रैधात्[3] श्रुतेस्त्रैधं यद्युच्येत विचेतसः ॥५१॥

प्रतिस्थानं मन्द्रमध्यतारभेदव्यवस्थया ।
नवत्वापत्तितः किंचिन्नवत्वं वचसां भवेत् ॥५२॥

नवीना नवता तर्हि भरतोक्तासु युज्यताम् ।
मैवं वोचस्तथा नैव नवता भवतोह्यताम् ॥५३॥

तत्सूत्रार्थानवगमादवधारय तद्यथा ।
द्विकत्रिकचतुष्कास्तु ज्ञेया वंशगताः स्वराः ॥५४॥

द्विश्रुतिः कम्पनाज्जातस्त्रिश्रुतिश्चार्धमुक्तितः ।
चतुःश्रुतिर्व्यक्तमुक्तेरिति श्रुत्यवधारणे ॥५५॥

न विवक्षा यतो वीणास्वराणां सारणावशात् ।
श्रुतीयत्तापरिज्ञानं मुनिनैवोपपादितम् ॥५६॥

संतोष्टव्यं च भवता पक्षे षट्षष्टिसंज्ञके ।
तथा हि श्रुतिसम्बन्धिषट्षष्टित्वं यदीरितम् ॥५७॥

तत्प्रतिस्थानकं द्वाविंशतिश्रुतितयात्र तु ।
स्थानभेदान्न तद्भेदो न मिथोऽन्यः स्वरूपतः ॥५८॥

---

[1] B. कालिका केयं ।
[2] B. अवगाहक ।
[3] B. त्रेधा ।

तत्र न स्थानभेदोऽस्ति रूपभेदकरः क्वचित् ।
तथा हि सौधकक्षासु[१]-त्तरोत्तरगतास्वपि ॥५९॥

संचरन् पृथिवीनाथः स एवैकः[२] प्रतीयते ।
तत्र चेत्प्रत्यभिज्ञास्ते सात्र केन [३]निषिध्यते ॥६०॥

प्रतिस्थानं न चेद्भिन्ना श्रुतिः स्यात्तद्भवत्वतः ।
भिन्नाः स्वराः प्रसज्येरन् तज्जा रागास्तु तत्त्वतः ॥६१॥

[४]त्रिस्थानव्यापिनो न स्युरित्यायुष्मन् सुखी भव ।
आनन्त्यमपि दुःसाध्यमिष्टं साधयतस्तव ॥६२॥

व्यक्तपक्षे[५] भवेत्तस्मिँश्श्रुतीनामप्यनन्तता ।
तदानन्त्यात्स्वरानन्त्यं ततो मुनिशतैरपि ॥६३॥

तद्वैधर्म्यापरिज्ञानाल्लक्ष्म कर्तुं न शक्यते ।
दोषोपाधिकृतो भेदो न स्वरूपस्य भेदकः ॥६४॥

द्विचन्द्रादिमतिर्लोके तात्त्विकत्वं न गाहते ।
विकृतस्वरगास्वासु नान्यताध्यक्षगोचरः ॥६५॥

तद्रूपस्यान्यथाभावो न मानान्तरगोचरः ।
तस्माद्द्वाविंशतिर्मतं राजराजस्य संमतम् ॥६६॥

तदभिव्यक्तये वक्ष्ये द्विविधं श्रुतिमण्डलम् ।
तत्र तण्डाकृति प्रोक्तं श्रुत्युत्पत्तावपि स्फुटम् ॥६७॥

इदानीं मण्डलावृत्त्या [६]सम्यक्त्वेनाभिधीयते ।
तदुदाहृतये पञ्च [७]तिरश्चीनास्तथोर्ध्वगाः ॥६८॥

रेखाः षट्क्रमतो न्यस्याः स्थानद्वाविंशतिप्रमाः[८] ।
तत्र प्रथमरेखातः स्थापनीयाः[९] क्रमेण ताः ॥६९॥

षड्जे कान्ता प्रभावत्यौ सिद्धिश्चैव तु सुप्रभा ।
उग्रा शिखा च दीप्ता च स्युरेता ऋषभानुगाः ॥७०॥

---

[१] B. स्त्तरोत्तरगतस्वपि ।
[२] B. एवैक ।
[३] B. प्रतिषिध्यते ।
[४] B. ध्यायिनो ।
[५] B. पेक्षे ।
[६] सम्यक् केनाभिधीयते ।
[७] A. स्तिरश्चीनाः ।
[८] B. तमाः ।
[९] B. स्थापनीयां ।

निर्ह्रतिर्ह्लादिनीति द्वे गान्धारे वसतः श्रुती ।
क्षान्तिः सर्वंसहा धीरा विभूतिर्मध्यमे स्थिताः[१] ॥७१॥

मालिनी चपला लोला तथा रत्नप्रभावती ।
चतस्रः पञ्चमे ज्ञेया धैवतश्रुतयः पुनः ॥७२॥

[२]विकल्पिनी [३]च [४]शान्ता च[५] हृदयोन्मूलिनी तथा ।
विस्तारिणी प्रसक्ता च निषादस्य श्रुती उभे ॥७३॥

स्वरभेदनिदानं तु श्रुतिजातीरथ ब्रुवे ।
दीप्ताऽऽयता च करुणा [६]मृदुर्मध्येति जातयः[७] ॥७४॥

पञ्च तासां च विज्ञेया व्यवस्थैवं प्रतिस्वरम् ।
षड्जे दीप्तायता चाथ मृदुर्मध्येति संस्थिताः ॥७५॥

ऋषभे करुणा मध्या मृदुर्गान्धारगे पुनः ।
दीप्तायते तथा दीप्ताऽऽयता च मृदुसंज्ञिका ॥७६॥

मध्या च मध्यमे प्रोक्ता जातयः पञ्चमे पुनः ।
मृदुर्मध्यायताख्या च करुणा धैवते पुनः ॥७७॥

करुणा चायता मध्या निषादे वसतस्तथा ।
दीप्ता मध्येति जातीनां तासां भेदानथ ब्रुवे ॥७८॥

तीव्रा रौद्री वज्रिकोग्रा चतस्रो दीप्तिकाभिधाः ।
कुमुद्वत्यायतायाः स्युः क्रोधा चाथ प्रसारिणी ॥७९॥

संदीपनी रोहिणी च पञ्च भेदा इमे क्रमात् ।
दयावती तथालापिन्यथ प्रोक्ता मदन्तिका ॥८०॥

करुणायास्त्रयो भेदा मृदोर्भेदचतुष्टयम् ।
मन्दा च रतिका प्रीतिः क्षमेति मध्याथ षड्विधाः ॥८१॥

छन्दोवती रञ्जनी च मार्जनी रक्तिका तथा ।
रम्या च क्षोभिणीत्यासामथ ब्रूमः स्वरस्थितिम् ॥८२॥

तीव्रा कुमुद्वती मन्दा छन्दोवत्यस्तु षड्जगाः ।
दयावती रञ्जनी च रतिका चर्षभाश्रिताः ॥८३॥

---

[१] B. स्थिता ।

[२] B. विलोकिनी ।

[३-४&५] B. वशा श्रान्ता ।

[६] B. मृदु मध्येति ।

[७] cf. S. R. 1/3/27-38 for verses 74-86 above.

रौद्री क्रोधा च गान्धारे वज्रिका च प्रसारिणी ।
प्रीतिश्च मार्जनीत्येता मध्यमे तद्भिदा मताः ॥८४॥

क्षिती रक्ता च संदीपिन्यालापिन्यथ पञ्चमे ।
मदन्ती रोहिणी रम्याऽभिधास्तिस्रस्तु धैवते ॥८५॥

उग्रा च क्षोभिणीति द्वौ भेदौ प्रोक्तौ निषादगौ ।
घटीयन्त्रवदेतेषु स्याच्छ्रुतीनां व्यवस्थितिः ॥८६॥

द्वात्रिंशदब्जपत्राणां[१] सूच्यग्रेण विभेदने ।
यः कालः स श्रुतेर्मानमुक्तः कैश्चिद्विचक्षणैः ॥८७॥

आयतत्वे[२] मार्दवे च श्रुत्युत्कर्षापकर्षणे ।
यः कालः स श्रुतेर्मानमवोचत्कृष्णभूपतिः ॥८८॥

तत्कालोपाधिवशतोऽप्रत्यक्षोऽपि स्वभावतः ।
स भवेत्सूक्ष्मबुद्धीनां श्रवणेन्द्रियगोचरः ॥८९॥

अथ प्रयोजनं तावत्प्रोच्यते श्रुतिरूपणे ।
विभागो ग्रामयोर्यस्मादेतत् (ज्) ज्ञानेन जायते ॥९०॥

तथाहि पञ्चमः पूर्णः षड्जग्रामस्य बोधकः ।
त्रिश्रुतिर्मध्यमग्राममाचष्टे नेति केचन ॥९१॥

ग्रामभेदो यतो वादिसंवादिज्ञानगोचरः ।
सपौ संवादिनौ षड्जमपौ मध्यममाहतुः ॥९२॥

न तद्वाद्यादिसंवित्तिर्यतः स्याच्छ्रुतितः स्फुटा ।
किंच साधारणकृते स्वरव्युत्पादनं कृतम् ॥९३॥

रक्तिमार्गाच्च्युतानां च[३] न चेद्युक्तं निरूपणम् ।
नैतत्स्वरस्वरूपेण ताः स्युः[४] श्रोत्रसुखावहाः ॥९४॥

तदभिव्यक्तये कुर्वे विपञ्चीद्वन्द्वमादरात् ।
वीणैव श्रुतिसंख्याया लाभे मानं यतो मतम् ॥९५॥

यत्किंचिद्गीयते तच्च सर्वं (वं) तन्त्र्यां प्रतिष्ठितम् ।
तन्त्रिकोणादिवैगुण्ये प्रमाणं वंशजाः स्वराः ॥९६॥

---

१ B. पात्राणां ।
२ B. adds च ।
३ B. omits च ।
४ B. स्स्युः ।

अत्र नादसमत्वार्थं द्वे वीणे सदृशाकृती ।
श्रोतुर्यथैकवीणा च वादने[१] [२]स्यान्मतिस्तथा[3] ॥९७॥

कार्ये निरन्तरे साक्षाद्द्वाविंशतिकतन्त्रिके ।
तयोरेका ध्रुवा कार्या द्वितीया चञ्चला भवेत् ॥९८॥

मध्यतन्त्रिकयोर्न स्याद्यथा ध्वन्यन्तरं तथा ।
स्थाप्या द्वाविंशतिस्तन्त्र्यः प्रत्येकं तासु वादितः ॥९९॥

अतिमन्द्रध्वनेः किंचिदुच्चोच्चतरतायुजः ।
उत्तरोत्तरगास्तन्त्र्यः स्थापनीयाः परा अपि ॥१००॥

उत्तरोत्तरतीव्राः स्युरधराधरवेशिताः ।
तासु यो जायते नादः स ज्ञेयः श्रुतिसंज्ञकः ॥१०१॥

इतः परं तयोः स्थाप्याः सप्त षड्जादयः स्वराः ।
तत्रादितो गणनया स्थाप्यः षड्जश्चतुःश्रुतिः ॥१०२॥

तुरीयायां तु सप्तम्या[४]-मृषभस्त्रिश्रुतिस्ततः ।
नवम्यां द्विश्रुतिर्गस्तु त्रयोदश्यां चतुःश्रुतिः ॥१०३॥

मध्यमः सप्तदश्यां तु पञ्चमोऽथ चतुःश्रुतिः ।
विंशतिप्रमितायां धस्त्रिश्रुतिर्द्विश्रुतिस्ततः ॥१०४॥

द्वाविंशतितमायां [५]निर्निवेश्यास्ते यथाक्रमम् ।
अत्र तत्तत्स्वराविष्टाः श्रुतयो नान्यकारणम् ॥१०५॥

पूर्वासां करणत्वे तु वादित्वादिर्न सिद्ध्यति ।
श्रुतेर्निदर्शनार्थं तु स्यात् ध्रुवैकापरा चला ॥१०६॥

चलायां सारयेत्तन्त्रीः स्वरश्रुतिगताः क्रमात् ।
आनेयाः प्रथमं सप्त स्वराः स्वोपान्त्यतन्त्रिकाम् ॥१०७॥

तत्र ध्रुवास्वरेभ्यस्ते चलवीणागताः स्वराः ।
स्युः श्रुत्यैकैकया हीनाः प्रथमे सारणे कृते ॥१०८॥

---

१ A. द्वादने ।
२ A. स्यात् ।
3 cf. S. R. 1/3/11-22 for verses 97-111 above
४ B. सप्तम्या ऋषभ ।
५ B. omits नि ।

एवमेव द्वितीयायां श्रुतिद्वयलयादिमे ।
श्रुतिद्वयापकृष्टाः [1]स्युर्गनी तत्र चलागतौ ॥१०९॥

द्विश्रुती ध्रुववीणाया ऋधयोर्विशतः क्रमात् ।
त्रिश्रुती तु तृतीयस्यां सपयोर्विशतो रिधौ ॥११०॥

चतुर्थ्यां समपास्तद्वन्निगमेषु विशन्ति हि ।
एवं स्युर्विकृताः सर्वे ध्रुवास्वरव्यपेक्षया ॥१११॥

प्रथमायां सारणायां चलवीणागताः स्वराः ।
द्वितीयस्यां[2] सारणायां चतस्रः श्रुतयः स्फुटाः ॥११२॥

तृतीयस्यां षडेवं तु चतुर्थ्यां द्वादशैव तु ।
लभ्यन्ते श्रुतयः पूर्णा द्वाविंशतिरिति स्फुटम् ॥११३॥

चतस्रः सारणाः प्रोक्ताः स्वराणामिह तत्त्वतः ।
अतः परतरं नास्ति संभवः श्रुत्यभावतः ॥११४॥

श्रुतीयत्तापरिच्छेदस्तारतम्यं स्वराश्रयम् ।
काकल्यादिपरिज्ञानं सारणानां प्रयोजनम् ॥११५॥

पञ्चमो मध्यमग्रामे त्रिश्रुतिर्धैवतः पुनः ।
चतुःश्रुतिरिति ख्यातिर्न [3]तथाप्युपलभ्यते ॥११६॥

संबन्धः प्राक्प्रतीतस्योपलम्भः परिकीर्तितः ।
उपलब्ध्वा (उपलभ्य) न केनापि श्रुतयः प्रागितः स्फुटाः ॥११७॥

किं प्रमाणश्च कीदृश्यो यत्समूहः स्वरो भवेत् ।
योगिगम्यस्वरूपास्ता [4]नास्मदादिग्रहोचिताः ॥११८॥

तथा स्वरूपाभावेऽपि वर्णांशवदिहास्तु चेत् ।
न शास्त्रान्तरतोऽप्येषामुपलब्धेस्तथा नहि ॥११९॥

न सर्वतोपलभ्यन्ते श्रुतयः किन्तु तत्र च ।
कोणादिप्रगुणत्वेन तद्गुम्फोऽस्मिन्प्रकल्प्यते ॥१२०॥

नैव कल्पितवस्तूत्थं विज्ञानं कल्पितं भवेत् ।
न कल्पिते विषाणेऽपि विषाणी शशको भवेत् ॥१२१॥

---

[1] B. स्युः
[2] A. द्वितीयस्या ।
[3] B. तथा ह्युपलभ्यते ।
[4] A. न स्मदादि ।

अत्रोच्यते यथोङ्कारे चतस्रः सार्धमात्रिकाः ।
श्रोतुः प्रतीतिजनकास्तथा सादिशता(गता) इह ॥१२२॥

अनादिवासनावासवशात् श्रोतुर्नरस्य ताः ।
रञ्जयन्ति मनः पूर्णा अपूर्णाश्चापरञ्जिकाः ॥१२३॥

तस्मादत्र प्रमाणं तु गातृश्रोत्रोर्मनो मतम् ।
प्रयोगसौक्ष्म्यादासां तु स्वरसाधारणे यथा ॥१२४॥

स्वरा ग्रामौ मूर्च्छनाश्च नानास्थाना निवृत्तयः ।
शुष्कं (स्वर)साधारणं वर्णा ह्यलंकाराः सधातवः ॥१२५॥

श्रुतयो जातयश्चैव नित्यं स्वरगतात्मकाः ।
दारव्यां समुदायोऽयं वीणायां समुदाहृतः ॥१२६॥

स्वरा ग्रामावलंकारा वर्णाः स्थानानि जातयः ।
साधारणं च शारीर्यां वीणायामेव संग्रहः ॥१२७॥

॥ इति श्रुतिप्रकरणम् ॥

॥ स्वरप्रकरणम् ॥

राजेर्वा रञ्जतेर्वापि स्वरतेर्वा स्वरैरथ ।
रौतेर्वा स्वरशब्दोऽयं निरुक्तः[१] कृष्णभूभुजा ॥१२८॥

राजते जातिरागादौ स्वयं रञ्जयतीह तान् ।
रञ्जकः श्रोतृमनसां मृगान् रञ्जयतीत्यपि ॥१२९॥

शब्दरूपां चित्तवृत्तिं स्वास्थ्यावस्थाविमोचनात् ।
उपताप्य स्वमाधुर्यातिशयेनाक्षिपन्ति ये ॥१३०॥

ते स्वराः स्वरशास्त्रज्ञकालसेनस्य संमताः ।
वामाज्येष्ठाऽम्बिकारौद्री[२]-त्याभिश्चतसृभिर्यतः ॥१३१॥

शक्तिभिश्च तथा तासामंशैर्विकृतमापितैः ।
स्थानत्रयप्रभिन्नाभि-[३]र्नाभेरूर्ध्वं यियासतः ॥१३२॥

ध्वानसञ्ज्ञस्य षड्जादिप्रतीतिः परिकल्पिता ।
अत्र केचिच्छब्दमात्रं स्वरमिच्छन्ति सूरयः ॥१३३॥

---

[१] B. निरुक्ति ।
[२] A. रोद्री ।
[३] A. प्रभिन्नाभि नाभे etc.

अत्रोच्यते यथोङ्कारे चतस्रः सार्धमात्रिकाः ।
श्रोतुः प्रतीतिजनकास्तथा सादिशता (गता) इह ॥१२२॥

अनादिवासनावासवशात् श्रोतुर्नरस्य ताः ।
रञ्जयन्ति मनः पूर्णा अपूर्णाश्चापरञ्जिकाः ॥१२३॥

तस्मादत्र प्रमाणं तु गातृश्रोत्रोर्मनो मतम् ।
प्रयोगसौक्ष्म्यादासां तु स्वरसाधारणे यथा ॥१२४॥

स्वरा ग्रामौ मूर्च्छनाश्च नानास्थाना निवृत्तयः ।
शुष्कं (स्वर) साधारणं वर्णा ह्यलंकाराः सधातवः ॥१२५॥

श्रुतयो जातयश्चैव नित्यं स्वरगतात्मकाः ।
दारव्यां समुदायोऽयं वीणायां समुदाहृतः ॥१२६॥

स्वरा ग्रामावलंकारा वर्णाः स्थानानि जातयः ।
साधारणं च शारीर्यां वीणायामेव संग्रहः ॥१२७॥

॥ इति श्रुतिप्रकरणम् ॥

॥ स्वरप्रकरणम् ॥

राजेर्वा रञ्जतेर्वापि स्वरतेर्वा स्वरैरथ ।
रौतेर्वा स्वरशब्दोऽयं निरुक्तः[1] कृष्णभूभुजा ॥१२८॥

राजते जातिरागादौ स्वयं रञ्जयतीह तान् ।
रञ्जकः श्रोतृमनसां मृगान् रञ्जयतीत्यपि ॥१२९॥

शब्दरूपां चित्तवृत्तिं स्वास्थ्यावस्थाविमोचनात् ।
उपताप्य स्वमाधुर्यातिशयेनाक्षिपन्ति ये ॥१३०॥

ते स्वराः स्वरशास्त्रज्ञकालसेनस्य संमताः ।
वामाज्येष्ठाऽम्बिकारौद्री[2]-त्याभिश्चतसृभिर्यतः ॥१३१॥

शक्तिभिश्च तथा तासामंशैर्विकृतमापितैः ।
स्थानत्रयप्रभिन्नाभि-[3]र्नाभेरूर्ध्वं यियासतः ॥१३२॥

ध्वानसङ्गस्य षड्जादिप्रतीतिः परिकल्पिता ।
अत्र केचिच्छब्दमात्रं स्वरमिच्छन्ति सूरयः ॥१३३॥

---

[1] B. निरुक्ति ।

[2] A. रोद्री ।

[3] A. प्रभिन्नाभि नाभे etc.

तन्मते जलदध्वानः स्वरत्वमुपगच्छति ।
पटे स्युस्तन्तवो यद्वन्न तथा श्रुतयः स्वरे ॥१३४॥

इति श्रुतिसमारब्धः स्वर इत्थं[1] न सुन्दरम् ।
अस्तु वा मिलितानां वा पृथक्स्थान[2]-त्वमिच्छसि ॥१३५॥

नाद्यः क्षणविनाशित्वान्नान्योऽनारम्भकत्वतः ।
स्वरता तत्समूहस्य सुतरामप्यसङ्गता ॥१३६॥

समूहिनामस्फुटत्वाद्वने मृगसमूहवत् ।
गादिवर्णसमूहेऽपि गोशब्दप्रतिपत्तिवत् ॥१३७॥

श्रुतयोऽनुक्रमेणैव न हि दृश्याः कदाचन ।
एककालोपलम्भस्य प्रसक्तेस्तद्द्वयोरिह ॥१३८॥

व्यङ्ग्यव्यञ्जकभावोऽपि नानयोः संभवी स्वतः ।
मिथ्यात्वापत्ति[3]-तस्तासां न विवर्त्तोऽपि संमतः ॥१३९॥

समुच्चयस्य चेत्तत्त्वं नैवमित्यपि सुन्दरम् ।
कथं समुच्चीयमानश्रुतिज्ञानं विना यतः ॥१४०॥

समुच्चयस्योपलब्धिस्तद्धर्मस्य कथं भवेत् ।
श्रुतीनां तिसृणां ग्रामे मध्यमेऽस्ति समुच्चयः ॥१४१॥

षड्जे[4] चतसृणां सोऽस्ति न भिन्नौ पञ्चमौ कथम् ।
संपद्येरन्नेवमष्टौ स्वरा इति विरुद्धता ॥१४२॥

अन्तरः काकली वापि चतुःश्रुतिसमुच्चयात् ।
कथंचिदेव न स्यातां तत्समुच्चयगोचरौ ॥१४३॥

श्रुतिरेव स्वरस्ते चेद् भिन्नत्वात्तत्परस्परम् ।
श्रुतेः स्वरचतुर्ष्यात्मा किं तृतीयश्रुतिर्भवेत् ॥१४४॥

पञ्चमादेरनेकत्वप्रसक्तेरिति नोचितम् ।
श्रुतेरनुस्वनः सोऽथ भवद्भिरभिधीयते ॥१४५॥

अन्यधर्मो न चान्यत्र न्यायादस्मान्न तद्यथा ।
अनुस्वरस्तृतीयः स्यान्न चतुर्था(र्थो?) भवेद् ध्रुवम् ॥१४६॥

---

[1] A. इथं ।
[2] B. स्थानात्व ।
[3] A. आपतितस्तासां ।
[4] A. adds च ।

ग्रामद्वयेऽथ पधयोरनेकत्वं भवत्विह ।
गनिद्वयोस्तथैवास्तु काकल्यन्तरयोर्भिदा ॥१४७॥

सप्तस्वरा इति मतं भिद्येतेत्युक्तमादितः ।
अत्र प्रतिसमाधत्ते कामाक्षाचरणानुगः ॥१४८॥

पूर्वासां तु श्रुतीनां यदुक्ता कैश्चिदहेतुता ।
द्व्यणुकादिक्रमः किं तैर्न दृष्टः सृष्टिगोचरः ॥१४९॥

अस्तु वा किन्तु तेषां च साधु संगीतवेदिता ।
श्रुत्यन्तरसमारब्धशरीरस्वरसंभवः ।:१५०॥

साधारणविधिस्तेषां जातो दत्तजलाञ्जलिः ।
काकल्यन्तरयोस्तस्मात्सुदूरोत्सारिता कथा ॥१५१॥

नेयता यदि कल्प्यन्ते तुर्यादिश्रुतिषु स्वराः ।
स्वोपान्त्यश्रुतिगामित्वे कथं[1] ग्रामविनिर्णयः ॥१५२॥

न चतुर्थ्यात्मको धः स्यान्न पस्त्रिश्रुतिको भवेत् ।
श्रुतेर्नियमतस्तस्माद्ग्रामः कोऽत्रावतिष्ठताम् ॥१५३॥

अन्यासां हेतुता योक्ता तन्तुसंलग्नवालवत् ।
संपद्येरन् ततो विद्वन् त[2] एकश्रुतिकाः स्वराः ॥१५४॥

द्वाविंशतिः श्रुतिरिति सिद्धान्तोऽपि विलीयते ।
पराकरिष्यते तत्रैकस्यारम्भ[3]-कताग्रहः ॥१५५॥

हेतुत्वे समुदायस्य विचारोऽथ प्रवर्तते ।
पृथगारम्भकत्वे तु स्वरानन्त्यं प्रसज्यते ॥१५६॥

वक्तव्ये समुदायस्य तत्त्वे सापेक्षता भवेत् ।
एवं दोषाः प्रसज्येत(ज्येरन्) अन्योन्याश्रयतादयः ॥१५७॥

तदास्तां ग्रामचिन्तास्तमगम[4]-स्वरसङ्कथा ।
पूर्वपूर्वा ततो भूत्वोत्तरोत्तरगतश्रुतेः ॥१५८॥

कारणं च ततस्त्वन्त्या स्वरस्योद्बोधकारण(क?)म् ।
अयं चतुःश्रुतिरयं त्रिश्रुतिश्चेति या कथा ॥१५९॥

न काकैर्भक्षिता किन्तु सापि तेषां महात्मनाम् ।
तस्मात्तत्पूर्वपक्षस्य सिद्धान्तस्य च निर्णयः ॥१६०॥

---

[1] B. adds न ।
[2] B. तावैक ।
[3] B. आरम्भे ।
[4] B. मगमस्त्वर ।

तेषामेव विचारस्य गोचरो नहि मादृशाम् ॥१६१॥

ब्रह्मग्रन्थिसमुत्थवायुहननात्त[1]-त्तत्स्वरस्वाश्रय-[2]
स्थानस्था परुषा श्रुतिर्जनयति स्निग्धानुनादात्मकम् ।
नादं तं स्वरसंज्ञकं निगदति श्रीब्रह्मशैलाधिपः
कामाक्षाचरणारविन्दमधुपः श्रीकालसेनो विभुः ॥१६२॥

अत्रावय[3]-व्यवयवत्वविकल्पसङ्ग-
संभावनाविरहतः किमु संभुवि स्यात् ।
तत्तत्स्वरस्य जनने सुचिरं श्रुतीनां
हेतुत्वमेतदभियुक्ततया न नोद्यम् ॥१६३॥

अचिररुचिसकाशास्तास्वतोऽपीह विद्वान्
ननु चरणसमूहं स्वात्मजं [4]कंचिदेतम् ।
स्फुटमिव जनयन्ति प्रोतरूपं तुरीय-
श्रुतिजनितनिनादे यः स्वरत्वं प्रयाति ॥१६४॥

यदवोचः पुरा भेदोऽनुध्वनेर्ध्वनिभेदतः ।
न तत्कारणभेदेऽपि कार्यभेदो न दृश्यते ॥१६५॥

यथा गोमयसर्पादिवृश्चिकेभ्यो भवन्नपि ।
वृश्चिको न विभिद्येतेत्येतद् दृष्टचरं त्वया ॥१६६॥

स्वराश्रयश्रुतेरेवं तृतीयादिश्रुतेरपि ।
जातध्वनेर्विभेदेऽपि न भेदोऽनुध्वनेरिह ॥१६७॥

यदुक्तं पधयोर्ग्रामद्वयभेदः प्रसज्यते ।
तच्छ्रुत्यनुस्वनैक्येन प्रत्यवस्था न ता न सा ॥१६८॥

गनिद्वयान्न भेदोऽपि काकल्यन्तरयोरपि ।
मार्दवायतता[5]-भेदात् या पञ्चमविभिन्नता ॥१६९॥

ग्रामद्वयेऽपि गदिता निगदा सा सती मता ।
यतः[6] स्थानत्रयोद्भूत[7]-षड्जे भेदः प्रसज्यते ॥१७०॥

---

[1] A. तत्तस्वर ।
[2] B. साश्रय ।
[3] B. अत्रावयवव्यवयत ।
[4] B. किंचिदेतम् ।
[5] B. मार्दवायततो ।
[6] A. यत्स्थान ।
[7] B. भूतः ।

किंचात्र बहुनोक्तेन तीव्रतीव्रतरत्वतः ।
विभे(भि)द्येरन् स्वराः सप्त स्थानत्रितयवर्तिनः ॥१७१॥

वैलक्षण्यादथ[१] व्यक्तेर्भिन्नाः[२] सन्तु पृथक् स्वराः ।
स्वरत्वजातियोगेन तदेकत्वं कुतो न हि ॥१७२॥

अतोऽनुरणनस्यैव मृदुत्वं तीव्रता तथा ।
स्वरोच्चतानीचतयोर्हेतुरित्येव साम्प्रतम् ॥१७३॥

श्रुतेः [३]स्वरत्वपक्षोऽपि पूर्वमेव निराकृतः ।
ग्रामद्वये पञ्चमस्य श्रुतिभेदाच्च या भिदा ॥१७४॥

तदैक्यात्ते[४] श्रुती नैव भिन्ने तत्स्वास्थ्यमाप्यताम् ।
काकलित्वान्निषादस्य गान्धारस्यान्तरत्वतः ॥१७५॥

ऐक्यादैक्यं तच्छ्रुतीनामिति सिद्धान्तवाक्यतः ।
कालसेनधराधीशोपदेशोऽ(शा)मृतपायिनः ॥१७६॥

स्वरशास्त्रविदोऽनेन संचरन्तु पथा[५] बुधाः ।
एवं श्रुतिषु सिद्धासु द्वाविंशतिषु ते स्वराः ॥१७७॥

सिद्धाः सप्तैव तल्लक्ष्म सिद्धमेतदुदाहरेत् ।
श्रुत्यनन्तरभावी यः स्निग्धोऽनुरणनात्मकः[६] ॥१७८॥

योगाद्वा रूढितो वापि स स्वरः श्रोतृरञ्जकः ।
स्वतः स्वस्थानलाभे हि गातृश्रोत्रोः स्वरः स्वयम् ॥१७९॥

रञ्जकः स्यात् श्रुतिस्तत्त्वलाभद्वारेण नित्यशः ।
एको नित्योऽविनाशी च व्यापकः सर्वगोऽपि सन् ॥१८०॥

जातिभाषादिसंयोगादनन्तः कीर्तितः स्वरः ।
द्वयधिष्ठानाः स्मृता वैणाः शारीराश्चेति [७]तेऽत्र च ॥१८१॥

प्राणाभिहननेनैव तीव्रतीव्रतरेण वै ।
शरीर इव वंशेऽपि स्वरनिष्पत्तिरीरिता ॥१८२॥

---

[१] B. वैलक्ष्यणा ।
[२] A. भिन्ना ।
[३] B. स्वरत्वं ।
[४] B. तदैक्यात्तेः ।
[५] B. यथा ।
[६] cf. S. R. 1/3/24, 25.
[७] A. ते त्रय ।

यथाऽऽदर्शे नु बिम्बस्य वामदक्षिणपर्ययः ॥१८३॥

व्यङ्ग्यव्यञ्जकभावो वा तयोरिष्टो बुधैरिह ।
अथवा न विपर्यासः संस्थाने तद्द्वयोरिह ॥१८४॥

वादनस्य तु[1] सौकर्यात्[2] स्थाप्यते सा विपर्ययात् ।
वीणाशब्देन [3]वाग्रूपा सरस्वत्यभिधीयते ॥१८५॥

अथ स्वराणां सादीनां निरुक्तानि समासतः[4] ।
पूर्वशास्त्रानुसारेण कुरुते कालजिन्नृपः ॥१८६॥

उरो-नासा-कण्ठ-तालुजिह्वादन्तेष्वनुक्रमात्[5] ।
षट्सु स्थानेषु जातत्वात्[6] षड्ज इत्यभिधीयते ॥१८७॥

प्रकाशार्थस्य जयतेर्डे [7]गत्यर्थात्षडेः कृतिः ।
टिलोपे षड्ज इत्युक्तः स्वरेषूत्कर्षकारकः ॥१८८॥

नाभेः समुद्गतो[8] वायुरुरःकण्ठ-[9]समाहतः ।[10]
नदद्वृषभवद् यस्मात्तस्माद् ऋषभ ईरितः ॥१८९॥

यद्वा ऋषभवद् भाति[11] ऋषभः परिकीर्तितः ।
नाभेः समुद्गतो वायुः कण्ठशीर्षसमाहतः ॥१९०॥

गान्धर्वसुखहेतुत्वाद् गान्धारः परिकीर्त्तितः ।
गोशब्दोपपदाद्धातोः कर्मण्यण्यथवा मतः ॥१९१॥

स एव मध्यमः प्रोक्तो मध्यस्थानसमाश्रयात् ।
नाभेः समुत्थितो वायुरोष्ठकण्ठशिरोहृदि ॥१९२॥

---

१ B. omits तु ।
२ B. सौव्कुर्यात् ।
३ B. प्राग्रूपा ।
४ A. समासत ।
५ cf. the verse of S. S. quoted by Simhabhūpāla in his commentary on S. R. 1/3/24.
६ A. जातत्वा ।
७ B. र्ङेगत्यर्थात् ।
८ A. समुद्गते ।
९ B. समाहितः ।
१० cf. as in 5 above for verses 189-196 above.
११ B. भाती ।

पञ्चस्थानसमुद्भूतः पञ्चमस्तेन कीर्त्यते ।
विस्तारयत्येक एव ग्रामौ यस्मादयं स्वयम् ॥१९३॥

पञ्चेर्विस्तारवदनात् पञ्चमः सम्मतः सताम् ।
स एव नाभिहृत्कण्ठशिरस्तालुसमाहृतैः ॥१९४॥

जातो यस्मात्ततोऽप्येष पञ्चमो व्यपदिश्यते ।
धीमद्भिरेव बोध्यत्वाद्धैवतोऽयमुदाहृतः ॥१९५॥

निषीदन्ति स्वरा यत्र तं निषादं बुधा[१] जगुः ।
योगरूढिवशादेते न नियोज्या निरुक्तितः ॥१९६॥

मन्द्रं[२] मध्यं च तारं च तेषां स्थानं त्रिधा मतम्[३] ।
स्वरा अपि त्रिधा तेन भिद्यन्ते स्थानभेदतः ॥१९७॥

एते द्विधा पुनः प्रोक्ताः शुद्धाशुद्धविभेदतः[४] ।
श्रुत्युत्कर्षापकर्षाभ्यां हीनाः शुद्धा मताः सताम् ॥१९८॥

तद्युक्ता द्वादश प्रोक्ताः विकृताः स्वरवेदिभिः ।
तद्यथात्र द्विधा षड्जश्च्युताच्युतभेदतः ॥१९९॥

गृह्णीते चेन्निषादोऽस्य श्रुतिमाद्यां तथान्तिमाम् ।
ऋषभः स्यात्तदा षड्जश्च्युतः[५] साधारणीभवेत् ॥२००॥

काकलीत्वे निषादस्य निषादेन श्रुतिद्वये ।
गृहीते द्विश्रुतिः षड्जो भवेदच्युतसंज्ञकः ॥२०१॥

ऋषभोऽपि यदा षाड्जीं श्रुतिमन्त्यामपाहरेत् ।
चतुःश्रुतित्वाद् विकृतः साधारणविधौ तदा ॥२०२॥

साधारण(स्)त्रिश्रुतिः[६] स्यान्मध्यमस्य श्रुतिं श्रयन् ।
स्यादन्तरश्च गान्धारो मध्यमस्य श्रुतिद्वयात् ॥२०३॥

चतुःश्रुतिरिति प्रोक्तौ द्वौ भेदौ विकृताविह ।
मध्यमोऽपि भवेद्द्वेधाऽन्तरसाधारणाश्रयात् ॥२०४॥

---

१ B. जगुर्बुधाः ।
२ B. मन्द्र ।
३ cf. S. R. 1/3/39
४ cf. S. R. 1/3/39–45 for verses 198–210 above.
५ A. चतुः ।
६ A. श्रुति ।

गान्धारस्यान्तरत्वे तु गृहीतेऽस्य श्रुतिद्वये ।
गान्धारेणाच्युतत्वेन तवैको विकृतो मतः ॥२०५॥

साधारणे तु गान्धारः श्रुतिमाद्यां हरेद्यथा ।
[१]पञ्चमश्चान्तिमामस्य तदाऽन्यो विकृतो मतः ॥२०६॥

पञ्चमो मध्यमग्रामे त्रिश्रुतिर्विकृतो भवेत् ।
धैवतेन गृहीतायामन्तिमायां श्रुतौ पुनः ॥२०७॥

मध्यमस्य श्रुतिं प्राप्य साधारण्ये चतुःश्रुतिः ।
धैवतो मध्यमग्रामे विकृतः स्याच्चतुः[२]-श्रुतिः ॥२०८॥

साधारण्ये कैशिके तु निषादस्त्रिश्रुतिर्भवेत् ।
काकलीत्वे पुनः सा स्याच्चतुःश्रुतिरिति द्विधा ॥२०९॥

षड्जे द्वौ ऋषभे चैको[३] गमपेषु द्वयं द्वयम् ।
एको धे नौ द्विकं भेदा द्वादशेमे प्रकीर्तिताः ॥२१०॥

द्वावेको द्वौ द्वयं च द्वितयमथ तथैको द्विकं च क्रमेण
स्युर्भेदा द्वादशैते सरिगमपधनिष्वेवमेव प्रसक्ताः ।
ते शुद्धैः सप्तसंख्यैर्विकृतमुपगता योजिताः सार्धमेतै-
रेकोन(ना)[४]विंशतिख्यात्यथ भुवि य इमान् ब्रूमहे तान्विशिष्य ॥२११॥

षड्जं ब्रूते मयूरः स्वरवरमृषभं चातकाख्यो ब्रवीति
छागो गान्धारसंज्ञं वदति पुनरिमं मध्यमं क्रौञ्चपक्षी ।
प्राप्ते काले वसन्ते निगदति मधुरं पञ्चमं कोकिलाह्वो
मण्डूको धैवताङ्कं कथयति सततं कुञ्जरेन्द्रो निषादम्[५] ॥२१२॥

वादी विवादी[६] संवादी चानुवादीतिसंज्ञकः ।
चतुर्विधाः स्वरास्ते च तल्लक्ष्म प्रागुदाहृतम्[७] ॥२१३॥

---

१ B. पञ्चमस्त्वन्तिमामस्य ।

२ A. चतु ।

३ B. चैका ।

४ रेकोना विंशति is better as it conforms to the order of गुरु syllables in the metre.

५ cf. S. R. 1/3/46-47.

६ B. विवादि ।

७ cf. S. R. 1/3/47

गान्धारस्यान्तरत्वे तु गृहीतेऽस्य श्रुतिद्वये ।
गान्धारेणाच्युतत्वेन तदैको विकृतो मतः ॥२०५॥

साधारणे तु गान्धारः श्रुतिमाद्यां हरेद्यथा ।
[१]पञ्चमश्चान्तिमामस्य तदाऽन्यो विकृतो मतः ॥२०६॥

पञ्चमो मध्यमग्रामे त्रिश्रुतिर्विकृतो भवेत् ।
धैवतेन गृहीतायामन्तिमायां श्रुतौ पुनः ॥२०७॥

मध्यमस्य श्रुतिं प्राप्य साधारण्ये चतुःश्रुतिः ।
धैवतो मध्यमग्रामे विकृतः स्याच्चतुः[२]-श्रुतिः ॥२०८॥

साधारण्ये कैशिके तु निषादस्त्रिश्रुतिर्भवेत् ।
काकलीत्वे पुनः सा स्याच्चतुःश्रुतिरिति द्विधा ॥२०९॥

षड्जे द्वौ ऋषभे चैको[३] गमपेषु द्वयं द्वयम् ।
एको धे नौ द्विकं भेदा द्वादशेमे प्रकीर्तिताः ॥२१०॥

द्वावेको द्वौ द्वयं च द्वितयमथ तथैको द्विकं च क्रमेण
स्युर्भेदा द्वादशैते सरिगमपधनिष्वेवमेव प्रसक्ताः ।
ते शुद्धैः सप्तसंख्यैर्विकृतमुपगता योजिताः सार्धमेतै-
रेकोन(ना)[४]विंशतिख्यात्यथ भुवि य इमान् ब्रूमहे तान्विशिष्य ॥२११॥

षड्जं ब्रूते मयूरः स्वरवरमृषभं चातकाख्यो ब्रवीति
छागो गान्धारसंज्ञं वदति पुनरिमं मध्यमं क्रौञ्चपक्षी ।
प्राप्ते काले वसन्ते निगदति मधुरं पञ्चमं कोकिलाह्वो
मण्डूको धैवताङ्कं कथयति सततं कुञ्जरेन्द्रो निषादम्[५] ॥२१२॥

वादी विवादी[६] संवादी चानुवादीतिसंज्ञकः ।
चतुर्विधाः स्वरास्ते च तल्लक्ष्म प्रागुदाहृतम्[७] ॥२१३॥　S.Ra 1, 1, 2, 3, 23 P. 23

---

[१] B. पञ्चमस्त्वन्तिमामस्य ।

[२] A. चतु ।

[३] B. चैका ।

[४] रेकोना विंशति is better as it conforms to the order of गुरु syllables in the metre.

[५] cf. S. R. 1/3/46-47.

[६] B. विवादि ।

[७] cf. S. R. 1/3/47

१२

उत्पद्येते ययोः श्रुत्योः स्वरौ मध्ये तयोरिह ।
श्रुतयो द्वादशाष्टौ वा तौ स्तः संवादिनौ मिथः[१] ॥२१४॥

स्वरौ निषादगान्धारावन्येषां स्तो विवादिनौ ।
ऋधयोर्वा गनी प्रोक्तौ गन्योर्वा स्तो रिधाविह ॥२१५॥

शेषाणामनुवादित्वं कृष्णभूपस्य सम्मतम्[२] ।
समानश्रुतिकावेव संवादित्वेन सम्मतौ ॥२१६॥

षड्जग्रामे ह्यविकृतौ यथा संवादिनौ सपौ ।
तथा निषादगान्धारौ तद्वत् ऋषभधैवतौ ॥२१७॥

मसौ संवादिनौ यद्वन्मध्यमग्राम ईरितौ ।
तद्वन्न षड्जपौ त्यागात्[३] पञ्चमस्यान्तिमश्रुतेः ॥२१८॥

पञ्चमस्त्रिश्रुतित्वाच्च संवादी ऋषभेण तु ।
षड्जग्राम इव ज्ञेयः संवादो-[४]ऽन्यस्वराश्रयः ॥२१९॥

केषाञ्चिदन्यथा ज्ञेयः संवादस्त[५]-द्यथोच्यते ।
यथा हि मध्यमग्रामे मन्योश्च ऋधयोस्तथा ॥२२०॥

विषमश्रुतिकत्वेऽपि मिथः संवदनं मतम् ।
षड्जग्रामे तु ऋधयोः[६] षड्जसाधारणे तथा ॥२२१॥

श्रुत्युत्कर्षापकर्षाभ्यामष्टश्रुत्यन्तरत्वतः ।
समश्रुतिकतायां तु संवादः स्यादनेकधा ॥२२२॥

षड्जग्रामे तु संवादो(ऽ)समश्रुतिकयोरपि ।
धैवतान्तरयोस्तद्वत् काकल्यन्तरयोरपि ॥२२३॥

मध्यमे [७]च समश्रुत्योः संवादः कैश्चिदिष्यते ।
अष्टश्रुत्यन्तरत्वेऽस्य साम्यात्तत्रोभयत्र च ॥२२४॥

काकल्यन्तरयोर्यत्रान्यतरः केवलो भवेत् ।
समौ संवादिनौ तत्र विषमश्रुतिकावपि ॥२२५॥

---

१ cf. S. R. 1/3/48
२ cf. S. R. 1/3/50
३ B. त्यात् ।
४ B. संवादान्यो ।
५ B. तथोच्यते ।
६ B. ऋषयोः ।
७ B. त्वसमश्रुत्योः ।

उत्पद्येते ययोः श्रुत्योः स्वरौ मध्ये तयोरिह ।
श्रुतयो द्वादशाष्टौ वा तौ स्तः संवादिनौ मिथः[१] ॥२१४॥

स्वरौ निषादगान्धारावन्येषां स्तो विवादिनौ ।
ऋधयोर्वा गनी प्रोक्तौ गन्योर्वा स्तो रिधाविह ॥२१५॥

शेषाणामनुवादित्वं कृष्णभूपस्य सम्मतम्[२] ।
समानश्रुतिकावेव संवादित्वेन सम्मतौ ॥२१६॥

षड्जग्रामे ह्यविकृतौ यथा संवादिनौ सपौ ।
तथा निषादगान्धारौ तद्वत् ऋषभधैवतौ ॥२१७॥

मसौ संवादिनौ यद्वन्मध्यमग्राम ईरितौ ।
तद्वन्न षड्जपौ त्यागात्[३] पञ्चमस्यान्तिमश्रुतेः ॥२१८॥

पञ्चमस्त्रिश्रुतित्वाच्च संवादी ऋषभेण तु ।
षड्जग्राम इव ज्ञेयः संवादो-[४]ऽन्यस्वराश्रयः ॥२१९॥

केषाञ्चिदन्यथा ज्ञेयः संवादस्त[५]-द्यथोच्यते ।
यथा हि मध्यमग्रामे मन्योश्च ऋधयोस्तथा ॥२२०॥

विषमश्रुतिकत्वेऽपि मिथः संवदनं मतम् ।
षड्जग्रामे तु ऋधयोः[६] षड्जसाधारणे तथा ॥२२१॥

श्रुत्युत्कर्षापकर्षाभ्यामष्टश्रुत्यन्तरत्वतः ।
समश्रुतिकतायां तु संवादः स्यादनेकधा ॥२२२॥

षड्जग्रामे तु संवादो(ऽ)समश्रुतिकयोरपि ।
धैवतान्तरयोस्तद्वत् काकल्यन्तरयोरपि ॥२२३॥

मध्यमे [७]च समश्रुत्योः संवादः कैश्चिदिष्यते ।
अष्टश्रुत्यन्तरत्वेऽस्य साम्यात्तत्रोभयत्र च ॥२२४॥

काकल्यन्तरयोर्यत्रान्यतरः केवलो भवेत् ।
समौ संवादिनौ तत्र विषमश्रुतिकावपि ॥२२५॥

---

१ cf. S. R. 1/3/48
२ cf. S. R. 1/3/50
३ B. त्यात् ।
४ B. संवादान्यो ।
५ B. तथोच्यते ।
६ B. ऋषयोः ।
७ B. त्वसमश्रुत्योः ।

साधारणे तु षड्जस्य विषमश्रुतिकौ सपौ ।
मध्यमग्रामगौ ज्ञेयौ कैश्चित्संवादिनौ मिथः ॥२२६॥

काकल्यन्तरयो[१]-र्यत्रान्यतरः केवलो भवेत् ।
न संवादो मिथो मन्योर्गन्योर्वा तत्र सम्मतः ॥२१७॥

साधारणे तु षड्जस्य षड्जग्रामे सपौ समौ ।
न च संवादिनौ स्यातां मिथः संवादिनावपि ॥२२८॥

क्वाप्यसंवादिता[२] प्रोक्ता[३] स्वतः संवादिनामपि ।
असंवादजुषां क्वापि संवादोऽप्यत्र दर्शितः ॥२२९॥

एकस्थानसमुद्भूतस्वराणां भूयसां परैः ।
समानं स्थानमुदितं समानत्वेन तद्यथा ॥२३०॥

उत्पद्यन्ते स्वरा यत्र पीडनात्सरिगादयः ।
पधनित्वं श्रयन्त्येते तदूर्ध्वं पीडने कृते ॥२३१॥

क्रमेणान्योऽन्यमेते[४] तत्-स्यातां संवादिनौ मिथः ।
तस्मादेकस्थानवादः संवाद इति तन्मतम् ॥२३२॥

अस्मादेव तु संवादी नैव लोप्यः कदाचन ।
यतः संवादिनं प्राह रागोत्पत्तेस्तु कारणम् ॥२३३॥

वाद्येव लुप्यते तत्र रागोत्पत्त्यनिमित्ततः ।
कार्यषंपत्ययो (संप्रत्ययो) यस्मात् प्रधाने पर्यवस्यति ॥२३४॥

न लोप्यो मध्यमः क्वापीत्येवमाचार्यसम्मतम् ।
षड्जादेः पञ्चमादेश्च त्रिकस्यातर्यतस्थितः (त्रिकस्यान्तर्यतः स्थितः) ॥२३५॥

अथ प्रतिसमाधत्ते कामाक्षाचरणानुगः ।
सरस्वतीरसोद्भूत-[५]कैरवोद्याननायकः ॥२३६॥

यदवाद्यत्र संवादे[६] समश्रुतिकयोस्तथा ।
षड्जमध्यमिकायां तु जातौ मन्योस्तथा सति ॥२३७॥

---

१ B. यत्तान्यतरः ।
२ B. असंवादिताः ।
३ B. प्रोक्ताः ।
४ B. मेतेऽतः ।
५ A. कैतवौद्यान ।
६ A. संवादो ।

साधारणे तु षड्जस्य विषमश्रुतिकौ सपौ ।
मध्यमग्रामगौ ज्ञेयौ कैश्चित्संवादिनौ मिथः ॥२२६॥

काकल्यन्तरयो[१]-र्यत्रान्यतरः केवलो भवेत् ।
न संवादो मिथो मन्योर्गन्योर्वा तत्र सम्मतः ॥२१७॥

साधारणे तु षड्जस्य षड्जग्रामे सपौ समौ ।
न च संवादिनौ स्यातां मिथः संवादिनावपि ॥२२८॥

क्वाप्यसंवादिता[२] प्रोक्ता[३] स्वतः संवादिनामपि ।
असंवादजुषां क्वापि संवादोऽप्यत्र दर्शितः ॥२२९॥

एकस्थानसमुद्भूतस्वराणां भूयसां परैः ।
समानं स्थानमुदितं समानत्वेन तद्यथा ॥२३०॥

उत्पद्यन्ते स्वरा यत्र पीडनात्सरिगादयः ।
पधनित्वं श्रयन्त्येते तदूर्ध्वं पीडने कृते ॥२३१॥

क्रमेणान्योऽन्यमेते[४] तत्-स्यातां संवादिनौ मिथः ।
तस्मादेकस्थानवादः संवाद इति तन्मतम् ॥२३२॥

अस्मादेव तु संवादी नैव लोप्यः कदाचन ।
यतः संवादिनं प्राह रागोत्पत्तेस्तु कारणम् ॥२३३॥

वाद्येव लुप्यते तत्र रागोत्पत्त्यनिमित्ततः ।
कार्यषंपत्ययो (संप्रत्ययो) यस्मात् प्रधाने पर्यवस्यति ॥२३४॥

न लोप्यो मध्यमः क्वापीत्येवमाचार्यसम्मतम् ।
षड्जादेः पञ्चमादेश्च त्रिकस्यातर्यतस्थितः (त्रिकस्यान्तर्यतः स्थितः) ॥२३५॥

अथ प्रतिसमाधत्ते कामाक्षाचरणानुगः ।
सरस्वतीरसोद्भूत-[५]कैरवोद्याननायकः ॥२३६॥

यदवाद्यत्र संवादे[६] समश्रुतिकयोस्तथा ।
षड्जमध्यमिकायां तु जातौ मन्योस्तथा सति ॥२३७॥

---

१ B. यत्तान्यतरः ।
२ B. असंवादिताः ।
३ B. प्रोक्ताः ।
४ B. मेतेऽतः ।
५ A. कैतवौद्यान ।
६ A. संवादौ ।

संवादिनी(नि) न लोपार्हे निषादो लुप्यते कथम् ।
एवं षड्जोदीच्यवत्यामंशे षड्जे व्यवस्थिते ॥२३८॥

संवादिनः पञ्चमस्य लोपे मध्यम एव यत् ।
संवादिकार्यं कुरुतेऽन्य-[१]त्रापी(पि)ह्येवमु(मू)ह्यताम् ॥२३९॥

अस्तु संवाद्यनेकत्वे तदेकत्वे कथं भवेत् ।
धस्यांशत्वे तु कैशिक्यां संवादो ऋषयोः पुनः ॥२४०॥

ऋषभो लुप्यते तस्मादत्र वक्तुं सुदुर्घटम् ।
उच्यतेऽत्रान्तरः कार्यः संवादी धैवतस्य सः ॥२४१॥

न चान्तरोऽल्पप्रयोगादसंवादी भवेदिह ।
काकल्यन्तरयोरल्पप्रयोगत्वं मतं[२] सताम् ॥२४२॥

यद्युच्येतासमश्रुत्योरसंवादः [३]कदाचन ।
कारमा(र्मा)रव्यां तदा जातौ धैवतेंऽशे रिलोपतः ॥२४३॥

न संवादी न वा तत्रान्तरः कार्यो विधानतः ।
तथा सत्यस्य संवादो न केनाप्युपपद्यते ॥२४४॥

तस्मात् समानश्रुतिता न संवादविधायिका ।
अत्र प्रत्यर्थिनां साक्षात् सिद्धान्तस्य विधायकः ॥२४५॥

सिद्धान्तयति भूनाथः स्वरशास्त्रस्य धर्मवित् ।
तस्माद्ययोर्मध्यगताः श्रुतयो द्वादशाष्ट वा ॥२४६॥

संवादित्वं तयोरेव [४]स्वरयोरिति निश्चयः ।
शुद्धौ निषादगान्धारौ केषाञ्चिद् विकृतावपि ॥२४७॥

तुल्यानुसरणत्वेन पञ्चानां स्तो विवादिनौ ।
विवादित्वं [५]ह्यन्तरत्वे यदुक्तं तत्कथं भवेत् ॥२४८॥

कैशिके त्रिश्रुतित्वेन [६]द्व्यन्तरस्य च हानितः ।
अनयोरेकदेशेऽपि विकृतेनान्यता मता ॥२४९॥

---

१ ऽन्यत्रापि ह्येवमूह्यताम् is better.
२ B. मनः ।
३ B. कथंचन ।
४ A. स्वरयो इति ।
५ A. द्यंतरन्त्वे ।
६ A. ह्यन्तरस्य ।

संवादिनी (नि) न लोपार्हे निषादो लुप्यते कथम् ।
एवं षड्जोदीच्यवत्यामंशे षड्जे व्यवस्थिते ॥२३८॥

संवादिनः पञ्चमस्य लोपे मध्यम एव यत् ।
संवादिकार्यं कुरुतेऽन्य-[१]त्रापी (पि) ह्येवमु (मू) ह्यताम् ॥२३९॥

अस्तु संवाद्यनेकत्वे तदेकत्वे कथं भवेत् ।
धस्यांशत्वे तु कैशिक्यां संवादो ऋधयोः पुनः ॥२४०॥

ऋषभो लुप्यते तस्मादत्र वक्तुं सुदुर्घटम् ।
उच्यतेऽत्रान्तरः कार्यः संवादी धैवतस्य सः ॥२४१॥

न चान्तरोऽल्पप्रयोगादसंवादी भवेदिह ।
काकल्यन्तरयोरल्पप्रयोगत्वं मतं[२] सताम् ॥२४२॥

यद्युच्येतासमश्रुत्योरसंवादः [३]कदाचन ।
कारमा (र्मा) रव्यां तदा जातौ धैवतेंऽशे रिलोपतः ॥२४३॥

न संवादी न वा तत्रान्तरः कार्यो विधानतः ।
तथा सत्यस्य संवादो न केनाप्युपपद्यते ॥२४४॥

तस्मात् समानश्रुतिता न संवादविधायिका ।
अत्र प्रत्यर्थिनां साक्षात् सिद्धान्तस्य विधायकः ॥२४५॥

सिद्धान्तयति भूनाथः स्वरशास्त्रस्य धर्मवित् ।
तस्माद्ययोर्मध्यगताः श्रुतयो द्वादशाष्ट वा ॥२४६॥

संवादित्वं तयोरेव [४]स्वरयोरिति निश्चयः ।
शुद्धौ निषादगान्धारौ केषाञ्चिद् विकृतावपि ॥२४७॥

तुल्यानुसरणत्वेन पञ्चानां स्तो विवादिनौ ।
विवादित्वं [५]ह्यन्तरत्वे यदुक्तं तत्कथं भवेत् ॥२४८॥

कैशिके त्रिश्रुतित्वेन [६]द्व्यन्तरस्य च हानितः ।
अनयोरेकदेशेऽपि विकृतेनान्यता मता ॥२४९॥

---

१ ऽन्यत्रापि ह्येवमूह्यताम् is better.
२ B. मनः ।
३ B. कथंचन ।
४ A. स्वरयो इति ।
५ A. द्यंतरन्त्वे ।
६ A. ह्यन्तरस्य ।

शुद्धवद् विकृतौ तौ हि गनी प्रोक्तौ विवादिनौ ।
गनी विवादिनी (नौ) प्रोक्तौ कैश्चिदेव रिधौ प्रति ॥२५०॥

कैश्चिदन्यैं [1]रिधौ गन्योर्विवादित्वेन कीर्तितौ ।
विवादिनो लङ्घनेन न स्यादिह विवादिता ॥२५१॥

रिगगरिधनिनिधेत्येवंरूपप्रयोगतः ।
स्वराभ्यामूर्ध्ववा (द्वा) रेणोत्प्लुत्ये (त्यो) सु (त्सु) त्य कृते (गति) र्भवेत् ॥२५२॥

वादिसंवादिरचित-[2]रागसिद्ध्यनुकूलनम् ।
अत्रोदाह्रियते किञ्चिद् बालबोधविवृद्धये ॥२५३॥

राजकल्पे ग्रहे षड्जे वादिनि प्रकृते सति[3] ।
संवादिनौ मन्त्रितुल्यौ मपौ तद्वत् प्रयोजितौ ॥२५४॥

[4]तद्द्वयस्यानुसरणादुभौ तत्पोषकौ रिधौ ।
तत्तुल्यकार्यसम्भारकरणाभावतस्तयोः ॥२५५॥

अल्पप्रयोगः कर्त्तव्यो [5]रक्तिवैचित्र्यहेतवे ।
रिधौ प्रत्यर्थिवद्वर्ज्यौं विवादित्वे स्थितौ यतः ॥२५६॥

अत्यल्पमपि वा कार्यस्तत्प्रयोगः क्वचित् क्वचित् ।
रक्तिवैचित्र्यमाधातुमवरोहे विपश्चिता ॥२५७॥

अनेनैव पथान्येषु [6]मेलितेषु स्वरेषु हि ।
वाद्यादिप्ति (त्व) मवाप्तेषु रागरक्तिरवाप्यते ॥२५८॥

[॥ इति वादि-संवाद्यनुवादिप्रकरणम्[7] ॥]

अथ संभववर्णादि स्वराणां प्रोच्यते मया ।[8]
सगमा देववंशोत्थाः पञ्चमः पितृवंशजः ॥२५९॥

ऋषीणां तु कुले जातौ रिधौ निर्दैत्यवंशजः ।
ब्राह्मणाः समपाः प्रोक्ता रिधौ तु क्षत्रियौ स्मृतौ ॥२६०॥

---

१ B. अन्यैः ऋंधौ ।
२ B. राग्य ।
३ cf. R. S. 1/3/50-51 ।
४ B. न द्वयस्य ।
५ A. रक्त्यवैचित्र्य ।
६ B. मिलितेषु ।
७ The स्वरप्रकरण does not end here; this colophon marks the end of वादिसंवाद्यनुवादिप्रकरण within the स्वरप्रकरण ।
८ cf. S. R. 1/3 52-57 for verses 259-62 above.

शुद्धवद् विकृतौ तौ हि गनी प्रोक्तौ विवादिनौ ।
गनी विवादिनी (नौ) प्रोक्तौ कैश्चिदेव रिधौ प्रति ॥२५०॥

कैश्चिदन्यै [१]रिधौ गन्योर्विवादित्वेन कीर्तितौ ।
विवादिनो लङ्घनेन न स्यादिह विवादिता ॥२५१॥

रिगगरिधनिनिधेत्येवंरूपप्रयोगतः ।
स्वराभ्यामूर्ध्ववा(द्वा)रेणोत्प्लुत्ये(त्यो)सु(त्सु)त्य कृते(गति)र्भवेत्॥२५२॥

वादिसंवादिरचित-[२]रागसिद्ध्यनुकूलनम् ।
अत्रोदाह्रियते किञ्चिद् बालबोधविवृद्धये ॥२५३॥

राजकल्पे ग्रहे षड्जे वादिनि प्रकृते सति[३] ।
संवादिनौ मन्त्रितुल्यौ मपौ तद्वत् प्रयोजितौ ॥२५४॥

[४]तद्द्वयस्यानुसरणादुभौ तत्पोषकौ रिधौ ।
तत्तुल्यकार्यसम्भारकरणाभावतस्तयोः ॥२५५॥

अल्पप्रयोगः कर्त्तव्यो [५]रक्तिवैचित्र्यहेतवे ।
रिधौ प्रत्यर्थिवद्वर्ज्यौ विवादित्वे स्थितौ यतः ॥२५६॥

अत्यल्पमपि वा कार्यस्तत्प्रयोगः क्वचित् क्वचित् ।
रक्तिवैचित्र्यमाधातुमवरोहे विपश्चिता ॥२५७॥

अनेनैव पथान्येषु [६]मेलितेषु स्वरेषु हि ।
वाद्यादिप्ति (त्व) मवाप्तेषु रागरक्तिरवाप्यते ॥२५८॥

[॥ इति वादि-संवाद्यनुवादिप्रकरणम्[७] ॥]

अथ संभववर्णादि स्वराणां प्रोच्यते मया ।[८]
सगमा देववंशोत्थाः पञ्चमः पितृवंशजः ॥२५९॥

ऋषीणां तु कुले जातौ रिधौ निर्दैत्यवंशजः ।
ब्राह्मणाः समपाः प्रोक्ता रिधौ तु क्षत्रियौ स्मृतौ ॥२६०॥

---

१ B. अन्यैः ऋधौ ।
२ B. राग्य ।
३ cf. R. S. 1/3/50-51 ।
४ B. न द्वयस्य ।
५ A. रक्त्यवैचित्र्य ।
६ B. मिलितेषु ।
७ The स्वरप्रकरण does not end here; this colophon marks the end of वादिसंवाद्यनुवादिप्रकरण within the स्वरप्रकरण ।
८ cf. S. R. 1/3 52-57 for verses 259-62 above.

वैश्यौ निगौ तथा शूद्रौ काकल्यन्तरसंज्ञकौ ।
षड्जः पद्मप्रभो रिश्च पिञ्जरो गः सुवर्णरुक् ॥२६१॥

कुन्दाभो मो(ऽ)सितः पश्च धः पीतो निश्च कर्बुरः ।
जम्बूद्वीपेऽभवत्[१] षड्जो रिः[२] शाके गः कुशे तु मः ॥२६२॥

क्रौञ्चे पः शाल्मलीद्वीपे धः श्वेते निस्तु पुष्करे[३] ।
वह्निब्रह्मेन्द्रलक्ष्मीशनारदाः सरिगान्मपौ ॥२६३॥

ऋषयो ददृशुः[४] पञ्च तुम्बरुस्तु धनिद्वयम् ।
ज्वलनब्रह्मवाणीशविष्णुनागाश्विभानवः[५] ॥२६४॥

क्रमात्स्वराणां सादीनां सप्तानां देवता इमाः ।
सस्यानुष्टुप् स्मृतं छन्दो गायत्री रेरुदाहृतम् ॥२६५॥

गस्य त्रिष्टुप् च बृहती मस्तु(स्य)पङ्क्तिस्तु पस्य च ।
धस्याप्युष्णिक् समाख्यातं जगती [६]नेरितीव हि [७] ॥२६६॥

शृङ्गारहास्ययोरुक्तौ मपौ तु करुणे गनी ।
सरी वीरेऽद्भुते रौद्रे धो[८] बीभत्से भयानके[९] ॥२६७॥

[१०]स्वयंते यच्चरित्रेण चित्तं ब्रह्मविदामपि ।
तेन श्रीकालसेनेन स्वराः सम्यङ निरूपिताः ॥२६८॥

॥ इति स्वरप्रकरणम् ॥

ग्रामप्रकरणम्

आबालमाचतुर्वक्त्रं यद्गुणग्रामवर्णनम् ।
साधारण्येन कुर्वन्ति लोकास्तं संश्रये शिवम् ॥२६९॥

न हि स्वराणां व्यस्तानां दृष्टादृष्टफलं प्रति ।
उपयोगस्ततस्तेषां समूहं विवृणे वरम् ॥२७०॥

---

१ B. भवेत् ।
२ B. रि शाः के ।
3 A. नारदा ।
४ A. ददृशु ।
५ cf. S. R. 1. 3. 56-58 for verses 263-65 above.
६ B. तेरितीव ।
७ cf. S. R. 1. 3. 58-59.
८ B. धौ ।
९ cf. S. R. 1. 3. 59-60 and N. S. 17. 99, 100.
१० B. स्वयैं तं ।

अविशेषे स्वराणां हि समवाये स्थिते सति ।
षड्जस्य ग्रामता योक्ता सा तत्प्राधान्यतो मता ॥२७१॥

तत्राच्युतस्य षड्जस्य मपयोस्तदवस्थयोः ।
संवादे गदिता षड्जग्रामता तद्विचार्यते ॥२७२॥

ननु साधारणे षड्जे[१] भवेतां न मपौ यदा ।
समश्रुती कथं सेन तथा संवादमर्हतः ॥२७३॥

तदभावे सङ्ग(सुङ्ः)साधा(ध्या)सा षड्जग्रामता तव ।
स्वस्थानस्थितयोर्यस्मात् संवादः सद्भिरिष्यते ॥२७४॥

उच्यते विकृतेः सस्य पूर्वं संवादिनौ मपौ ।
तादवस्थ्ये तु तत्त्वेऽस्य विकृतेनान्यथात्वधीः ॥२७५॥

या शुद्धषड्जधीः पूर्वमुत्पन्ना प्रकृतिस्थिते ।
सद्वासनावशात् सैव विकृतेऽस्मिन्न गच्छति ॥२७६॥

प्रत्यभिज्ञायते सोऽयमिति तज्ज्ञैर्यतः स्फुटम् ।
यथा तानेषु लुप्तेषु षड्जधीरनुवर्तते ॥२७७॥

श्रुत्युत्कर्षापकर्षेऽपि तथाऽत्रापि कथं न सा ।
अन्यथा पञ्चमे लुप्ते षड्जग्रामे स्थिरस्य किम् ॥२७८॥

यस्योत्कर्षापकर्षेण मूर्च्छनाभेदतो भवेत् ।
तानभेदे तु पधयोर्लोप्यालोप्यतया भिदा ॥२७९॥

समयोर्ग्रामयोस्तस्माद् एतल्लक्षणमीरितम् ।
अनिच्छयाऽभ्युपेतव्यं भवता स्थिरबुद्धिना ॥२८०॥

यत्र संवादिनौ स्यातो नित्यं पञ्चमधैवतौ ।
ऋषभस्य तदा तज्ज्ञैर्मध्यमग्राम इष्यते ॥२८१॥

अथवा मध्यमग्रामे धैवतः स्याच्चतुःश्रुतिः ।
अत्र यन्मध्यमग्रामे पञ्चमस्त्रिश्रुतिर्भवेत् ॥२८२॥

भेदनकृत्(भेदकृत्)षड्जतः प्रोक्तः सातत्ये त(तु)न तत्तथा ।
साधारणे मध्यमस्य यतः स्यान्मध्यमेऽप्ययम् ॥२८३॥
चतुःश्रुतिस्ततो नैव भेदकृत्पञ्चमो भवेत् ।
तस्माद्धैवत एवात्र भेदकः सर्वदाऽनयोः ॥२८४॥

---

[१] A. षाड्जे ।

न लोप्यो मध्यमग्रामे पञ्चमो धैवतः पुनः ।
षड्जग्रामे तु सर्वत्र मध्यमो नैव लुप्यते ॥२८५॥

अत्र लोपविधौ केचिन्नो[१]-दयन्ति तथा ह्ययम् ।
लोपो विधीयते यस्तु स किमर्थं तदुच्यते ॥२८६॥

न तावज्जातिषु प्राप्तो नियतस्वरलोपतः ।
षाडवौडवयोस्तत्र विधानं दृश्यते यतः ॥२८७॥

न तानेषूपयोगोऽस्य लोपस्यास्ति यतोऽत्र च ।
नियतस्वरलोपस्य विधिराचार्यसम्मतः ॥२८८॥

लोपप्रयोजकं नान्यद् दृश्यते शास्त्रमञ्जसा ।
अथ चेदस्ति तत् किंवा सामान्यं वा विशेषतः ॥२८९॥

खपुष्पवद् विचारोऽयमसतस्तस्य[२] संभवः ।
तस्योभयस्याभावेन निषेधः कस्य संभवी ॥२९०॥

विपक्षपक्षविक्षेपदक्षः कालुजिभूपतिः ।
अत्र प्रतिसमाधत्ते समाहितमनाः स्वयम् ॥२९१॥

क्वचित्तानादिलोपातिरिक्तो[३] वैचित्र्यहेतुकः ।
ग्रामरागादिके लोपविधिः सद्भिरिहेष्यते ॥२९२॥

यतो मतङ्गमुनिना धपहीना समीरिता ।
टक्करागस्य भाषेयं निपुणं वेगरञ्जिका ॥२९३॥

तद्युक्ता गीततत्त्वज्ञैः सोक्ता वैचित्र्यसिद्धये ।
अत्रो(तो)ऽत्र शास्त्रतोऽप्येतद्रक्तेः[४] प्राधान्यमिष्यते ॥२९४॥

मध्यमस्याविनाशित्वात् [५]षड्जस्यैव तु मुख्यता ।
संवादित्वान्मध्यमस्य सर्वस्वरमुखत्वतः ॥२९५॥

षड्जस्यापि मता [६]ग्रामव्यपदेशत्वधीर्द्वयोः ।
गान्धारस्यापि मुख्यत्वं दिवि देवकुलोद्भवात् ॥२९६॥

---

१ A. नोदयन्ति ।
२ B. तरस्य ।
३ B. रिक्ता ।
४ A. रक्ते ।
५ A. सङ्गस्यैव ।
६ B. ग्राम्यव्यपदेशित्व ।

स्वर्गान्नान्यत्र गान्धार इति पूर्वैरुदीरणात् ।
त्रित्वेऽपि द्वितयस्यैवात्र ग्रामव्यपदेशिता ॥२९७॥

यद्यप्यस्योपलम्भोऽस्ति काश्मीरेषु तथाप्ययम् ।
लक्ष(क्ष्य)लक्षणतत्त्वज्ञैर्नोपदेष्टुं हि शक्यते ॥२९८॥

पूर्वग्रन्थानुसारेण तथाप्यस्यात्र लक्षणम् ।
व्याकरोति महीनाथो लक्ष(क्ष्य)-लक्षणतत्त्ववित् ॥२९९॥

एकैकां श्रुतिमादत्ते गान्धारो रिमयोर्यदि ।
पश्रुतिं भजते धश्च निः श्रयेद् धसयोः श्रुतिम् ॥३००॥

गान्धारग्राममवदत् तदा तं चन्द्रशेखरः ।
लोकवृत्तानुसारित्वादस्य शास्त्रस्य भूतले ॥३०१॥

तत् सुज्ञेयतया तत्र वर्तिनौ षड्जमध्यमौ ।
द्वावेवात्र निरूप्येते कालसेनेन भूभुजा ॥३०२॥

तौ चतुःश्रुतिकत्वेन मुख्यौ सर्वस्वरेष्विव ।
मूर्च्छनापरिसंख्याया निदानत्वादिमौ पुनः ॥३०३॥

ग्रामत्वेन समाख्यातौ तथा ह्येतत्प्रदर्श्यते ।
स्वरौ यावतिथौ स्यातां ग्रामयोः षड्जमध्यमौ ॥३०४॥

मूर्च्छना तावतिथ्येव तद्ग्रामावत एव तौ ।
एवं [1]यद्दत्तिलो ब्रूते मूर्च्छनागणनाधियः(पः) ॥३०५॥

हेतुत्वेन तयोर्मौख्यमत्र युक्तिर्न दृश्यते ।
यतस्तयोः प्रधानत्वे ग्रामत्वव्यपदेशिता ॥३०६॥

तत एव च हेतुत्वं तद्ग्रामे मूर्च्छनाधिपः ।
ततः प्राधान्यमनयोरित्येवं चक्रकं भवेत् ॥३०७॥

तस्माच्छ्रीकालसेनोक्तो नयः प्राधान्यमर्हति ।
अत्र यदृषभादित्वं मूर्च्छनानामभाषत ॥३०८॥

भरतो नायकत्वात्तदनयोः षड्जमध्ययोः ।
ग्रामद्वयेऽथवाद्यन्तमूर्च्छनाख्यापनाय तत् ॥३०९॥

अत्र न्यासविधिस्तावदनयोरिह तन्यते ।
तिर्यक् पञ्चोर्ध्वगाः षट् च रेखाश्चात्र प्रकल्पयेत् ॥३१०॥

स्वरानविकृतानत्र विन्यसेदनुपूर्वतः ।
चतुस्त्रिद्विचतुःसंख्यचतुस्त्रिद्विश्रुतिक्रमात् ॥३११॥

---

[1] B. दन्तिलो ।

षड्जादीन् पूर्वरेखान्तः षड्जग्रामे ह्ययं विधिः ।
मध्यमे मध्यमादींश्च न्यसेत्पूर्ववदत्र तु ॥३१२॥

एकश्रुत्युप (त्यप) कृष्टोऽत्र पञ्चमः किं तु कीर्तितः ।
अथवा धैवतस्यायं त्रिश्रुतेश्च चतुःश्रुतेः ॥३१३॥

प्रयोगाद् ग्रामभेदोऽत्र विज्ञेयो मार्गवेदिभिः ।
संवादित्वादिना भेदाः पूर्वमेव समीरिताः ॥३१४॥

अनयोर्देवते ब्रह्मविष्णू प्रोक्ते पुरातनैः[१] ।
हेमन्तग्रीष्मयोरेतौ [२]गातव्यौ च यथाक्रमम् ॥३१५॥

क्रमात्पूर्वाह्णमध्याह्नौ तयोः कालौ प्रकीर्त्तितौ[३] ॥३१६॥

॥ इति ग्रामौ ॥

मूर्च्छनाप्रकरणम्

मूर्च्छनाः स्युः प्रतिग्रामं सप्त सप्त च ता यथा ।
षड्जे तूत्तरमन्द्रादौ रजनी चोत्तरायता[४] ॥३१६॥[५]

चतुर्थी शुद्धषड्जाख्या पञ्चमी मत्सरीकृता ।
अश्वक्रान्ताभिधा षष्ठी सप्तमी चाभिरुद्गता ॥३१७॥

सौवीरी हरिणाश्वाख्या स्यात्कलोपनतापि[६] च ।
शुद्धमध्या तथा मार्गी पौरवी हृष्यका तथा ॥३१८॥

सप्तैता मूर्च्छनाः प्रोक्ता मध्यमग्रामगाः क्रमात् ।
[७]अत्राधस्थनिषादादेरभावान्मन्द्रसप्तके ॥३१९॥

नारभ्या मूर्च्छनास्तद्वत्तारषड्जाद्यभावतः ।
न तारसप्तके ताः स्युर्मध्यसप्तकतस्त्विमाः ॥३२०॥

आरभ्या मूर्च्छनाः प्राह ब्रह्मशैलावनीश्वराः (रः) ॥३२१॥

---

१ & ३ cf. S. R. 1/4/7, 8

२ B. ज्ञातव्यौ ।

४ B. यतः ।

५ cf. S. R. 1. 4. 10–12 for verses 316–18 above.

६ B. कलोपिनता च ।

७ B. अत्रास्थ ।

१

नि				स		
						रि
ध	[1]ष	ड्ज	ग्रा	मः		
						[2]ग
प				म		

[1] B. षड्जग्रामः is given in the first line.

[2] B. ग is given in the last square.

२

ग				म		
						प
रि	म	ध्य	म	ग्रा	मः	
स				नि		[1]ध

[1] B. ध is found to be in the fifth square from above.

३

रि				ग		
						म
स	गां	धा	र	ग्रा	मः	
नि				[2]ध		[1]प

[1] A. प is found in the fiftth square fiom above.

[2] B. omits ध.

षड्ज‌ग्रामः

						स	रि	ग	म	प	ध	नि
					नि	स	रि	ग	म	प	ध	
				ध	नि	स	रि	ग	म	प		
			प	ध	नि	स	रि	ग	म			
		म	प	ध	नि	स	रि	ग				
	ग	म	प	ध	नि	स	रि					
रि	ग	म	प	ध	नि	स						

मध्यमग्रामः

						म	प	ध	नि	स	रि	ग
					ग	म	प	ध	नि	स	रि	
				रि	ग	म	प	ध	नि	स		
			स	रि	ग	म	प	ध	नि			
		नि	स	रि	ग	म	प	ध				
	ध	नि	स	रि	ग	म	प					
प	ध	नि	स	रि	ग	म						

स	रि	ग	म	प	ध	नि
नि	स	रि	ग	म	प	ध
ध	नि	स	रि	ग	म	प
प	ध	नि	स	रि	ग	म
म	प	ध	नि	स	रि	ग
ग	म	प	ध	नि	स	रि
रि	ग	म	प	ध	नि	स

यथा—

काकल्युत्तरमन्द्रा मूर्च्छना यथा ।

स रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि स ॥१॥

काकलीरजनी यथा ।

नि स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स नि ॥२॥

काकल्युत्तरायता यथा ।

ध नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ध ॥३॥

काकलीशुद्धषड्जा यथा ।

प ध नि स रि ग म प । प म[१] ग रि स नि ध प ॥४॥

काकलीमत्सरीकृद्यथा ।

म प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प म ॥५॥

म	प	ध	नि	स	रि	ग
ग	म	प	ध	नि	स	रि
रि	ग	म	प	ध	नि	स
स	रि	ग	म	प	ध	नि
नि	स	रि	ग	म	प	ध
ध	नि	स	रि	ग	म	प
प	ध	नि	स	रि	ग	म

[१] B. प, ग, म.

काकल्यश्वक्रान्ता यथा ।

ग म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ग ॥६॥

काकल्यभिरुद्गता यथा ।

रि ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प[१] म ग रि ॥७॥

इति षड्जग्रामः (मिकाः) काकलीमूर्च्छनाः ॥

मध्यमग्रामिका मध्य(?)काकलीमूर्च्छना यथा ॥

काकलीसौवीरी यथा ।

म प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प म ॥१॥

काकलीहरिणाश्वा यथा ।

ग म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ग ॥२॥

काकलीकलोपनता यथा :—

रि ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग रि ॥३॥

काकलीशुद्धमध्या यथा :—

स रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि स ॥४॥

काकलीमार्गी यथा :—

नि स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स नि ॥५॥

काकलीपौरवी यथा :—

ध नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ध ॥६॥

काकलीहृष्यका यथा :—

प ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति मध्यमग्रामकाकलीमूर्च्छना, (अथ)मध्यमग्रामान्तरमूर्च्छना ॥

अंतर[२]-सौवीरी यथा :—

म प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प म ॥१॥

अन्तरहरिणाश्वा यथा :—

[३]ग म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प ग म ॥२॥

(अन्तर)कलोपनता यथा :—

रि ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग रि ॥३॥

---

[१] B. पध ।

[२] B. अन्तसौवीरी ।

[३] A. म ग etc. ।

अन्तरशुद्धमध्या यथा :—

स रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि स ॥४॥

अन्तरशुद्धमार्गी यथा :—

नि[१] स रि ग म प ध नि । नि ध प ग रि स नि ॥५॥

अन्तरपौरवी यथा :—

ध नि स रि ग म प ध । ध प[२] म ग रि स नि ध ॥६॥

अन्तरहृष्यका यथा :—

प ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति मध्यग्रामिकान्तरमूर्च्छनाः ॥

(अथ) षड्जग्रामान्तरमूर्च्छनाः ॥

अन्तरोत्तरमन्द्रा यथा :—

स रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि स ॥१॥

अन्तररजनी यथा :—

नि स रि ग म प ध नि । नि ध म प ग रि स नि ॥२॥

अन्तरोत्तरायता यथा :—

ध नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ध ॥३॥

अन्तरशुद्धषड्जा यथा :—

प ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध प ॥४॥

अन्तरमत्सरीकृद् यथा :—

म प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प म ॥५॥

अन्तराश्वक्रांता यथा :—

ग म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ग ॥६॥

अन्तराभिरुद्गता यथा :—

रि ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग रि ॥७॥

इति षड्जग्रामान्तरमूर्च्छनाः ॥

(अथ) षड्जग्रामकाकल्यन्तरमूर्च्छना लिख्यन्ते ।

तद्द्वयोपेतोत्तरमन्द्रा यथा :—

स रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि स ॥१॥

तद्द्वयोपेतरजनी यथा :—

नि स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स नि ॥२॥

---

[१] B. निरसनि etc. ।

[२] B. मप ।

तद्द्वयोपेतोत्तरायता यथा :—

ध नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ध ॥३॥

तद्द्वयोपेतशुद्धषड्जा यथा :—

प ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध प ॥४॥

तद्द्वयोपेतमत्सरीकृद्यथा :—

म प ध नि स रि ग म । [1]म ग रि स नि ध प म ॥५॥

तद्द्वयोपेताश्वक्रांता यथा :—

ग म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ग ॥६॥

तद्द्वयोपेताभिरुद्गता यथा :—

रि ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग रि ॥७॥

इति [2]षड्जग्रामैकद्वयोपेता मूर्च्छनाः ॥ मध्यमग्रामे तद्द्वयोपेता मूर्च्छना [3]आलिख्यन्ते ॥

तद्द्वयोपेता सौवीरी यथा :—

म प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प म ॥१॥

तद्द्वयो(पेता)हरिणाश्वा यथा :—

ग म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ग ॥२॥

तद्द्वयोपेतकलोपनता यथा :—

रि ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग रि ॥३॥

तद्द्वयोपेतशुद्धमध्या यथा :—

स रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि स ॥४॥

तद्द्वयोपेतमार्गी यथा :—

नि स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स नि ॥५॥

तद्द्वयोपेतपौरवी यथा :—

ध नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ध ॥६॥

तद्द्वयोपेतहृष्यका यथा :—

प ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति मध्यमग्रामिकतद्द्वयोपेताः सप्त मूर्च्छनाः ॥

उभयग्रामिकशुद्धकाकल्यन्तरद्वयोपेतमूर्च्छनाप्रस्तारभेदा यथाक्रमेण लिख्यन्ते ।

उत्तरमन्द्राभेदा यथा ।

स रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि स ॥१॥
रि ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग रि ॥२॥

---

[1] A. गम etc. ।

[2] B. शुद्धषड्ज etc. ।

[3] B. लिख्यन्ते ।

ग म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ग ॥३॥
म प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प म ॥४॥
प ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध प ॥५॥
ध नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ध ॥६॥
नि स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स नि ॥७॥

इत्युत्तरमन्द्रा[१]-भेदाः ॥

रजनीभेदा यथा :—

नि स रि ग म प ध (नि) । (नि) ध प[२] म ग रि स नि ॥१॥
स रि ग म प ध नि (स) । (स) नि ध प म ग रि स ॥२॥
रि ग म प ध नि स (रि) । (रि) स नि ध प म ग रि ॥३॥
ग म प ध नि स रि (ग) । (ग) रि स नि ध प म ग ॥४॥
म प ध नि स रि ग (म) । (म) ग रि स नि ध प म ॥५॥
प ध नि स रि ग म (प) । (प) म ग रि स नि ध प ॥६॥
ध नि स रि ग म प (ध) । (ध) प म ग रि स नि ध ॥७॥

इति रजनीभेदाः ॥

अथ मध्यमग्रामिकसप्तमूर्च्छनाभेदक्रमो यथा ॥

सौवीरीभेदा यथा :—

म प ध नि स रि ग (म) । (म) ग रि स नि ध प म ॥१॥
प ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध प ॥२॥
ध नि स रि ग म प (ध) । (ध) प म ग रि स नि ध ॥३॥
नि स रि ग म प ध (नि) । (नि) ध प म ग रि स नि ॥४॥
स रि ग म प ध नि (स) । (स) नि ध प म ग रि स ॥५॥
रि ग म प ध नि स (रि) । (रि) स नि ध प म ग रि ॥६॥
ग म प ध नि स रि (ग) । (ग) रि स नि ध प म ग ॥७॥

इति सौवीरीभेदाः ॥

(अथ) हरिणाश्वाभेदाः :—

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥१॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥२॥

---

[१] B. मन्द्रभेदाः ।   [२] B. मप etc. ।

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥३॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥४॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥५॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥६॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥७॥

इति हरिणाश्वाभेदाः ॥[1]

अथ कलोपनताभेदा यथा :—

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥१॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥२॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥३॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥४॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥५॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥६॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥७॥

इति कलोपनताभेदाः ॥

अथ शुद्धमध्याभेदा यथा :—

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥१॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥२॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥३॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥४॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥५॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥६॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥७॥

इति शुद्धमध्याभेदाः ॥

मार्गीभेदा यथा :—

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥१॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥२॥

---

[1] These varieties of Mūrohanā are illustrated with seven notes and not eight.

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥३॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥४॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥५॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥६॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥७॥

इति मार्गीभेदाः ॥

पौरवीभेदा यथा :—

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥१॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥२॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥३॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥४॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥५॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥६॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति पौरवीमूर्छनाभेदक्रमः ॥

हृष्यकाभेदा यथा :—

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥१॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥२॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥३॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥४॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥५॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥६॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥७॥

इति हृष्यकाभेदाः[1] ॥ षट्पञ्चाशल्लिखिताः (?)॥

इति मध्यमग्रामिकप्रस्तारभेदक्रमः ॥[2]

इत्युभयग्रामिकशुद्धमूर्छनाप्रस्तारभेदाः ॥[3]

---

[1] B. repeats the varieties of हृष्यका ।

[2] A. B. wrongly give this colophon at the end of मार्गी ।

[3] A. B. wrongly give this colophon at the end of पौरवी ।

अथोभयग्रामिकमूर्छनाभेदाः क्रमाल्लिख्यन्ते ॥

काकल्युत्तरमन्द्राभेदा यथा :—

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥१॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥२॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥३॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥४॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥५॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥६॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥७॥

इति काकल्युत्तरमन्द्राभेदक्रमः ॥

काकलीरजनीभेदा यथा :—

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥१॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥२॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥३॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥४॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥५॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥६॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥७॥

इति काकलीरजनीभेदक्रमः ॥

काकल्युत्तर (ायता) भेदक्रमा यथा :—

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥१॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥२॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥३॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥४॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥५॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥६॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति काकल्युत्तरायताभेदक्रमः ॥

अथ काकलीशुद्धषड्जाभेदक्रमो यथा :—

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥१॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥२॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥३॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥४॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥५॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥६॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥७॥

इति काकलीशुद्धषड्जाभेदक्रमः ॥

काकलीमत्सरीकृद्भेदा यथा :—

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥१॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥२॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥३॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥४॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥५॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥६॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥७॥

इति काकलीमत्सरीकृद्भेदक्रमः ॥

अथ काकल्यश्वक्रान्ताभेदक्रमः :—

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥१॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥२॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥३॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥४॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥५॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥६॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥७॥

इति काकल्यश्वक्रान्ताभेदाः ॥

अथ काकल्यभिरुद्गताभेदा यथा :—

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥१॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥२॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥३॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥४॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥५॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥६॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥७॥

इति काकल्यभिरुद्गताभेदाः ॥

इति षड्जग्रामिककाकली[1]-मूर्छनाभेदक्रमः ॥

अथ मध्यमग्रामकाकलीमूर्छनाभेदक्रमा लिख्यन्ते ॥

काकलीसौवीरीभेदक्रमो यथा :—

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥१॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥२॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥३॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥४॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥५॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥६॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥७॥

इति काकलीसौवीरीभेदक्रमः ॥

काकलीहरिणाश्वाभेदा यथा :—

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥१॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥२॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥३॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥४॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥५॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥६॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥७॥

इति काकलीहरिणाश्वाभेदाः ॥

---

[1] A. काकल्य ।

काकलीकलोपनताभेदा यथा ॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥१॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥२॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥३॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥४॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥५॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥६॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥७॥

इति काकलीकलोपनताभेदक्रमः ॥

काकलीशुद्धमध्याभेदा यथा :—

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥१॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥२॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥३॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥४॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥५॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥६॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥७॥

इति काकलीशुद्धमध्याभेदक्रमः ॥

काकलीमार्गीभेदक्रमो यथा :—

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥१॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥२॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥३॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥४॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥५॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥६॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥७॥

इति मार्गीभेदक्रमः ॥

काकलीपौरवीभेदा यथा :—

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥१॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥२॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥३॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥४॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥५॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥६॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति काकलीपौरवीभेदक्रमः ॥

काकलीहृष्यकाभेदा यथा :—

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥१॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥२॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥३॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥४॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥५॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥६॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥७॥

इति काकलीहृष्यकाभेदक्रमः ॥

अथोभय[१]-ग्रामिकान्तरमूर्छनाभेदक्रमा लिख्यन्ते ।

तत्र षड्जग्रामे अन्तरोत्तरमन्द्राभेदा यथा :—

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥१॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥२॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥३॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥४॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥५॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥६॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥७॥

इत्यन्तरोत्तरमन्द्राभेदक्रमः ।

अथान्तररजनीभेदक्रमा यथा[२] :—

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥१॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥२॥

---

[१] B. ग्रामका

[२] B. omits यथा ।

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥३॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥४॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥५॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥६॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥७॥

इत्यन्तररजनीभेदक्रमः[1] ॥

[2]अथान्तरोत्तरा[3]-यताभेदक्रमो यथा :—

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥१॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥२॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥३॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥४॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥५॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥६॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥७॥

इत्यन्तरोत्तरायताभेदक्रमः ॥

अथान्तरशुद्धषड्जाभेदक्रमो यथा :—

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥१॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥२॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥३॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥४॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥५॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥६॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥७॥

इत्यन्तरशुद्धषड्जाभेदक्रमः ॥

अन्तरमत्सरीकृद्भेदा यथा :—

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥१॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥२॥

---

[1] B. क्रमा यथा ।

[2] A. अथोत्तरोत्तर etc.

[3] B. omits ā (ा).

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥३॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥४॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥५॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥६॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥७॥

इत्यन्तरमत्सरीकृद्भेदाः ॥

अन्तराश्वक्रान्ताभेदक्रमो यथा :—

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥१॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥२॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥३॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥४॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥५॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥६॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥७॥

इत्यश्वक्रान्ताभेदाः ॥

अन्तराभिरुद्गताभेदक्रमो यथा :—

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥१॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥२॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥३॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥४॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥५॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥६॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥७॥

इत्यन्तराभिरुद्गताभेदाः ॥

षड्जग्रामि[१]-कान्तरमूर्छनाभेदक्रमः[२] ॥

अथ मध्यमग्रामिकान्तरमूर्छनाभेदक्रमा लिख्यन्ते[३] ॥

---

[१] B. ग्रामान्तर etc. ।

[२] B. क्रमा लिख्यन्ते ।

[३] B. omits this line.

अन्तरसौवीरीभेदक्रमो यथा :—

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥१॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥२॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥३॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥४॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥५॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥६॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥७॥

इत्यन्तरसौवीरीभेदक्रमः ॥

अथान्तरहरिणाश्वाभेदक्रमो यथा :—

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥१॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥२॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥३॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥४॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥५॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥६॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥७॥

इत्यन्तरहरिणाश्वाभेदक्रमः ॥

अथान्तरकलोपनताभेदक्रमो यथा :—

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥१॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥२॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥३॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥४॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥५॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥६॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥७॥

इत्यन्तरकलोपनताभेदाः ॥

अथान्तरशुद्धमध्याभेदक्रमो यथा :—

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥१॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥२॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥३॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥४॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥५॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥६॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥७॥

इत्यन्तरशुद्धमध्याभेदक्रमः ॥

अथान्तरमार्गीभेदक्रमो यथा :—

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥१॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥२॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥३॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥४॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥५॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प[1] ॥६॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥७॥

इत्यन्तरमार्गीभेदाः ॥

अथान्तरपौरवीभेदक्रमो यथा :—

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥१॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥२॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥३॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥४॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥५॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥६॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥७॥

इत्यन्तरपौरवीभेदक्रमः ॥

---

[1] B. omits प ।

अथान्तरहृष्यकाभेदो यथा :—

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥१॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥२॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥३॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥४॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥५॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥६॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥७॥

इत्यन्तरहृष्यकाभेदाः[१] ॥

इत्युभयग्रामि[२]-कान्तरचतुर्द्दशमूर्छनाभेदक्रमाः ॥

अथोभयग्रामिककाकल्यन्तरमूर्छनाभेदाक्रमा लिख्यन्ते ॥

तत्र षड्जग्रामिककाकल्यन्तरोत्तरभेदा यथा :—

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥१॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥२॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥३॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥४॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥५॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥६॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥७॥

इति काकल्यन्तरोत्तरमन्द्रा[३]-भेदाः ।

अथ काकल्यन्तररजनीभेदा यथा :—

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥१॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥२॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥३॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥४॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥५॥

---

[१] B. भेदः ।
[२] B. ग्रामान्तर etc. ।
[३] B. adds यथा ।

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥६॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥७॥

इति काकल्यन्तररजनीभेदाः ॥

अथ काकल्यन्तरोत्तरायताभेदा यथा :—

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥१॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥२॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥३॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥४॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥५॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥६॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति काकल्यन्तरोत्तरायताभेदाः ॥

काकल्तन्यरशुद्धषड्जाभेदा यथा :—

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥१॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥२॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥३॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥४॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥५॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥६॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥७॥

इति[1] काकल्यन्तरशुद्धषड्जाभेदाः ॥

अथ काकल्यन्तरमत्सरीकृद्भेदा यथा :—

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥१॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥२॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥३॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥४॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥५॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥६॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥७॥

इति काकल्यन्तरमत्सरीकृद्भेदाः ॥

---

[1] A. B. इत्यन्तर ।

काकल्यन्तराश्वक्रान्ताभेदा यथा :—

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥१॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥२॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥३॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥४॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥५॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥६॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥७॥

इति काकल्यन्तराश्वक्रान्ताभेदक्रमः ॥

अथ काकल्यन्तराभिरुद्गताभेदा यथा :—

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥१॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥२॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥३॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥४॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥५॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥६॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥७॥

इति काकल्यन्तराभिरुद्गताभेदक्रमः ॥

(इति) [१]षड्जग्रामिकाः काकल्यन्तरमूर्छनाभेदाः[२] ॥

अथ मध्यमग्राममूर्छनाभेदक्रमाः[३]—

काकल्यन्तरसौवीरीभेदा[४] लिख्यन्ते :—

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥१॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥२॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥३॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥४॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥५॥

---

[१] A. षाड्जक्रामिकाः ।　B. षाड्जग्रामिकाः ।

[२] B. भेदक्रमाः ।

[३] B. omits this line.

[४] A. adds यथा ।

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥६॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥७॥
इति काकल्यन्तरसौवीरीभेदक्रमः ॥

अथ काकल्यन्तरहरिणाश्वाभेदो यथा :—

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥१॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥२॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥३॥
(ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध) ॥४॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥५॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥६॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥७॥
इति काकल्यन्तरहरिणाश्वाभेदाः ॥

अथ काकल्यन्तरकलोपनताभेदा यथा :—

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥१॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥२॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥३॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥४॥
ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥५॥
नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥६॥
स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥७॥
इति काकल्यन्तरकलोपनताभेदाः ॥

अथ काकल्यन्तरशुद्धमध्याभेदा यथा :—

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स[1] ॥१॥
रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥२॥
ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥३॥
म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥४॥
प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥५॥

---

[1] A. omits स ।

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥६॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥७॥

इति शुद्धमध्याभेदाः काकल्यन्तराः ॥

अथ काकल्यन्तरमार्गी[1]-भेदा यथा :—

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥१॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥२॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥३॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥४॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥५॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥६॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥७॥

इति काकल्यन्तरमार्गीभेदाः ॥

अथ काकल्यन्तरपौरवीभेदा यथा :—

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥१॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥२॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥३॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥४॥

ग म प ध नि स रि । रि स नि ध प म ग ॥५॥

म प ध नि स रि ग । ग रि स नि ध प म ॥६॥

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥७॥

इति काकल्यन्तरपौरवीभेदक्रमः ॥

अथ काकल्यन्तरहृष्यकाभेदा यथा :—

प ध नि स रि ग म । म ग रि स नि ध प ॥१॥

ध नि स रि ग म प । प म ग रि स नि ध ॥२॥

नि स रि ग म प ध । ध प म ग रि स नि ॥३॥

स रि ग म प ध नि । नि ध प म ग रि स ॥४॥

रि ग म प ध नि स । स नि ध प म ग रि ॥५॥

---

[1] A. मार्गा ।

म ग (ग म) प ध नि स रि। रि स नि ध प म ग ॥६॥

म प ध नि स रि ग। ग रि स नि ध प म ॥७॥

इति काकल्यन्तरहृष्यकाभेदक्रमः ॥

इत्युभयग्रामिक[१]-काकल्यन्तरचतुर्दशमूर्छनाभेदक्रमाः ॥

काकल्यन्तरद्वयोपेतमूर्छनाभेदक्रमाः[२] ॥

काकल्यन्तरद्वयोपेतमूर्छनाभेदक्रमा द्वानवतित्रिशतं लिखिताः ॥

मध्यस्थानस्थ[३]-षड्जेन मूर्च्छनोत्तरमन्द्रिका[४] ॥३२२॥

तस्मादधस्तनैः षड्भिर्निषादाद्यैर्यथाक्रमम् ।
रिपर्यन्तै रजन्याद्याः[५] षडन्याः स्युः[६] पृथक् पृथक् ॥३२३॥

इहोदाहरणं तासां वैशद्यार्थं प्रदर्श्यते ।
मध्यस्थानस्थितात् षड्जादारभ्योत्तरमन्द्रिका ॥३२४॥

मूर्च्छना षड्जसंभूता तन्निषादे समाप्यते ।
एवं मन्द्रनिषादाद्या रजनी मूर्च्छना मता ॥३२५॥

मध्यधैवतपर्यन्तमेवमन्या अपि क्रमात् ।
मन्द्राधराधरस्थानस्वरादारभ्य मूर्च्छनाः ॥३२६॥

मध्याधराधरस्थान-स्वरपर्यन्तमीरिताः ।
ताश्चोत्तरायताद्याः स्युः पञ्च स्वनामसंश्रिताः ॥३२७॥

मध्य[७]-मध्यममारभ्य तद्गान्धारस्वरावधि ।
सौवीरी मूर्च्छना प्रोक्ता मध्यमग्रामसंभवा ॥३२८॥[८]

षडन्या हरिणाश्वाद्या मूर्च्छनाः क्रमतोऽत्र च ।
तदधोऽधः[९]-स्थितैर्गाद्यैः पञ्चमान्तैः प्रकीर्तिताः ॥३२९॥

---

[१] B. ग्राम ।
[२] B. omits this line.
[३] B. omits स्थ ।
[४] cf. S. R. 1. 4. 12.
[५] A. रजन्याधाः ।
[६] A. स्यु ।
[७] B. मध्यममध्यम ।
[८] cf. S. R. 1. 4. 13–15.
[९] A तदधोऽध ।

अन्ये देशीविदस्तज्ज[1]-रागनिष्पत्तिहेतुतः ।
अन्यथा मूर्च्छनाः प्राहुस्तत्प्रकारो निरूप्यते ॥३३०॥

विधायोत्तरमन्द्रान्तं यथावत्षड्जतस्ततः ।
स्थाने षड्जस्य विन्यस्य[2] न्यादींस्तदधराधरान् ॥३३१॥

षड्जादीन् ऋषभादीनां स्थानेषूर्ध्वोर्ध्वतस्ततः ।
विन्यस्य विदधीतान्या रजन्याद्याः क्रमेण तु ॥३३२॥

एवं तु मध्यमग्रामे मध्यमस्थानसंश्रितैः ।
गाद्यैः स्युर्हरिणाश्वाद्या माद्यैर्न्यस्तैस्तदूर्ध्वतः ॥३३३॥

ननु षड्जस्य तन्त्र्यां[3] चेन्निषादः[4] स्थाप्यते तदा ।
षड्जादभिन्न एवायं भवेन्नैव स्वरान्तरम् ॥३३४॥

नैवमुत्तरमन्द्रायां षड्जाद्द्विश्रुतिकान्तरे ।
रजन्या(न्यां) नेश्चतुर्थ्यंशः स स्यादेवं स्वरान्तरात् ॥३३५॥

भवत्येव(वा)भिधा यस्मात्[5] सम्प्रदायोऽत्र तद्विदाम् ।
ऊर्ध्वस्वरमपेक्ष्यैव स्वरः पूर्वोऽथवाधरः ॥३३६॥

स्वरूपं लभते तस्मा[6]-द्युक्तमत्राभ्यधादिदम् ।
स्वरशास्त्रविवेकज्ञः कालसेनो नराधिपः ॥३३७॥

इममाद्रियते पक्षं भरतादेरनादरात् ।
एवं चतुर्दशैव स्युर्ग्रामद्वयसमुद्भवाः[7] ॥३३८॥

चतुर्धा ताः पृथक् शुद्धाः काकलीसंयुताः पुनः ।
अन्तरस्वरसंयुक्ताः काकल्यन्तरसंयुताः ॥३३९॥

षट्पञ्चाशदिति स्युस्ताः काकल्यादिरथोच्यते ।
श्रुतिद्वये तु षड्जस्य निषादेन हृते सति ॥३४०॥

काकलित्वं निषादस्य कीर्त्यते स्वरवेदिभिः ।
एवं तु मध्यमस्यापि गान्धारेण श्रुतिद्वये ॥३४१॥

---

[1] B. तज्जा ।

[2] A. omits विन्यस्य ।

[3] A. तन्त्र्या ।

[4] A. न्निषाद ।

[5] A. यस्मां सप्रदायोत्र तद्विदा ।

[6] B. यस्मा ।

[7] A. समुद्भवा ।

गृहीते(ऽ)न्तरसंज्ञत्वं गान्धारस्य निगद्यते ।
यस्यां यावतिथे स्थाने षड्जग्रामेऽत्र सो[१] भवेत् ॥३४२॥

तावतिथ्येव सा ज्ञेया मूर्च्छना गणनाविधौ ।
एवं तु मध्यमग्रामे[२] दृश्यते मध्यमस्वरः ॥३४३॥

स्थाने यावतिथे ज्ञेया तावतिथ्येव मूर्च्छना ।
प्रत्येकं सप्तधा भूयः षट्पञ्चाशदिमा मताः ॥३४४॥

प्रथमादिस्वरारम्भास्तद्यथात्र निरूप्यते ।
षड्जे तूत्तरमन्द्रादिमूर्च्छनास्तास्वनुक्रमात् ॥३४५॥

प्रत्येकं शेषषण्णां हि मूर्च्छनानां पृथक् स्वरैः ।
आद्यैरुपक्रमादाद्यमूर्च्छनान्त्यस्वरावधिः ॥३४६॥

वादनान्मूर्च्छनाः सप्त सप्त स्युः प्रतिमूर्च्छनम्[३] ।
अष्टाविंशतिधैवं स्यादेकैकात्र विभेदतः ॥३४७॥

एवं स्युर्मध्यमग्रामे सौवीरी मूर्च्छनाभिदा ।
प्रत्येकं मूर्च्छनास्वेतास्वन्यषण्मूर्च्छनादिमैः ॥३४८॥

स्वरैरुपक्रमान्मूलमूर्च्छनान्त्यस्वरावधि ।
मूर्च्छनाः सप्त सप्त स्युर्वादनात्प्रतिमूर्च्छनम् ॥३४९॥

एवमेकैकिका भेदा अष्टाविंशतिधा मताः ।
एते तु मुर्च्छनाभेदाः स्युर्मूलक्रमसंज्ञिताः ॥३५०॥

एभ्यः स्युः कूटतानानां[४] मितिर्मतिमतामिह ।
ऋषभादिक्रमेष्वत्रोत्तरमन्द्रागतेषु तु ॥३५१॥

प्रयुक्तेषु न तारस्थाः षड्जाद्या उपयोगिनः ।
अत्र या मूर्च्छनाः प्राह द्वादशस्वरसंभवाः ॥३५२॥

मतङ्गस्तन्मतं नैव सुन्दरं प्रतिभाति मे ।
अत्रैव कोहलाचार्यो नन्दिकेश्वर एव च ॥३५३॥

मतङ्गमनुसृत्यैवोचतुस्तदिह वर्ण्यते ।
द्वादशस्वरसम्पन्ना ज्ञातव्या मूर्च्छना बुधैः ॥३५४॥

---

१ B. सोऽभवत् ।
२ B. मध्यमे ।
३ A. मूर्छने ।
४ B. तानानामिति etc.

जातिभाषादिसिद्ध्यर्थं तारमन्द्रादिसिद्धये ।
त्रिस्थानप्राप्तिसिद्ध्यर्थं द्वादशस्वरमूर्च्छना ॥३५५॥

प्रयोक्तव्यान्यथा चोक्त(क्ष)षाडवो नैव सिद्ध्यति ।
त्रिस्थानप्राप्तिपर्यन्तं यावद्रागो न मूर्च्छति ॥३५६॥

न [१]तावत्तच्छरीरस्य लाभः संजायते विदाम् ।
न च सप्तस्वरैरेव त्रिस्थानव्याप्तिसंभवः ॥३५७॥

अत्र प्रतिसमाधत्ते तामेन्द्रकुलनन्दनः ।
क्रमात्स्वराणामारोहावरोहौ मूर्च्छनेति यत् ॥३५८॥[२]

लक्षणं तद्विहन्येत क्रमादारोहणादृते ।
यदुक्तं जातिभाषादितारमन्द्रादिसिद्धये ॥३५९॥

द्वादशस्वरगुम्फेन मूर्च्छना स्यात्प्रयोजिका ।
नन्दयन्त्यां तदव्याप्तेस्तत्पञ्चदशसंभवात् ॥३६०॥

षाडवौडुवितास्वतिव्याप्तिर्लोप्यादिसंभवात् ।
असंभवाद्गतार्थत्वात्तारमन्द्रावधौ कृते ॥३६१॥

न तावत्क्रमतोच्चारे रक्तिः कुत्रापि जायते ।
विसंवादिसमावेशाद्रक्तिभङ्गो यतः स्मृतः ॥३६२॥

[३]ईषत्स्पर्शोल्लङ्घनाद्यैः क्रमभङ्गस्य शासनात् ।
कूटतानोपयोगित्वं मुख्यमासां प्रयोजनम् ॥३६३॥

न रागजनिरेषा तच्चार्वी [४]सप्तस्वरैरिता ।
न पृथक्स्वरता तस्मादनंशत्वात्तयोः स्मृता ॥३६४॥

काकल्यन्तरयोर्योगान्न नद(व)स्वरजा ततः ।
सप्तस्वरा भवेदत्र मूर्च्छना सा चतुर्विधा ॥३६५॥

पूर्णाथ षाडवा पञ्चस्वरा साधारणा तथा ।
तिस्रोऽन्वर्था परा काकल्यन्तरस्वरसंभवा ॥३६६॥

षाडवौडुवयोस्तानस्वरूपाभिदितेति चेत् ।
नैवमारोहावरोहौ मूर्च्छनासूदितौ यथा ॥३६७॥

---

१ B. तावच्छरीरस्य ।
२ cf. S. R. 1/4/1.
३ A. इषत् etc.
४ A. सप्ते ।

मिलिनौ (तौ) न तथा तानेष्वेकैकस्य प्रयोगतः ।
अत्र तानत्वसंज्ञास्तीत्यवधार्य प्रधारणम् ॥३६८॥

भूमण्डलाखण्डलोऽत्र कालसेनो [1]नृपाधिपः ।
आसूपायान्तरं ख्याति स्वरशास्त्रविदग्रणीः ॥३६९॥

षड्जग्रामभवा एव मूर्च्छना मध्यमाश्रिताः ।
चित्रं मध्यभवा एव ताः स्युः षड्जगता यथा ॥३७०॥

षड्जे श्रुतिद्वयोत्कर्षाद्गान्धारो धैवतीभवेत् ।
द्विश्रुत्यपचयाद्ग्रामे मध्यमे धो गतां व्रजेत् ॥३७१॥

तद्वशान्मादिकाः षड्जे भजन्ते न्यादितां स्वराः ।
ना(न्याः)द्याः स्युर्मादिका मध्ये श्रुतिसाम्यात्स्वतः[2] स्वराः ॥३७२॥

एवं यावतिथी षड्जग्रामे या मूर्च्छना भवेत् ॥३७३॥

तावतिथ्येव सा मध्ये चित्रमत्राभवत्स्वयम् ।
वैणिकानामयं पन्थाः सुगमः श्रुतिशालिनाम् ॥३७४॥

कालसेनोपदेशोद्यत्सुखपर्यङ्किकाजुषाम् ।
अत्र पर्यनुयुङ्क्तेऽन्यः कश्चिदन्तरसंयुताः ॥३७५॥

कृताः स्युर्मूर्च्छनाः षाड्ज्या भिन्नरूपोपलक्षिताः ।
मध्यमग्रामगाभ्यस्तास्तथा ग्रामे तु मध्यमे ॥३७६॥

धैवतस्यापकर्षेण काकली षट्श्रुतिर्भवेत् ।
तस्माद्दोषद्वयापत्तेर्नैतत्ते घटनामियात् ॥३७७॥

अत्रापरः समाधत्ते षड्जग्रामे(ऽ)न्तरः स्वरः ।
काकली मध्यमग्रामे न प्रयोज्यौ कदाचन ॥३७८॥

इति दूषणदुष्टस्य न कर्णेजपता मता ।
न परीक्षासहं ह्येतदुत्तरम् प्रतिभाति मे ॥३७९॥

प्रयुज्येते यतस्तौ हि ग्रामयोरविशेषतः ।
तथा हि मध्यमग्रामे रागे मालवकैशिके ॥३८०॥

काकल्यन्तरसंयुक्ता भाषा हर्षपुरी सदा ।
गीयते षड्जगा प्रोक्ताऽऽभीरिकापि तथाविधा ॥३८१॥

---

[1] B. नराधिपः ।

[2] A. साम्यत्वतः ।

मिलिनौ (तौ) न तथा तानेष्वेकैकस्य प्रयोगतः ।
अत्र तानत्वसंज्ञास्तीत्यवधार्य प्रधारणम् ॥३६८॥

भूमण्डलाखण्डलोऽत्र कालसेनो [1]नृपाधिपः ।
आसूपायान्तरं ख्याति स्वरशास्त्रविदग्रणीः ॥३६९॥

षड्जग्रामभवा एव मूर्च्छना मध्यमाश्रिताः ।
चित्रं मध्यभवा एव ताः स्युः षड्जगता यथा ॥३७०॥

षड्जे श्रुतिद्वयोत्कर्षाद्गान्धारो धैवतीभवेत् ।
द्विश्रुत्यपचयाद्ग्रामे मध्यमे धो गतां व्रजेत् ॥३७१॥

तद्वशान्मादिकाः षड्जे भजन्ते न्यादितां स्वराः ।
ना(न्याः)द्याः स्युर्मादिका मध्ये श्रुतिसाम्यात्स्वतः[2] स्वराः ॥३७२॥

एवं यावतिथी षड्जग्रामे या मूर्च्छना भवेत् ॥३७३॥

तावतिथ्येव सा मध्ये चित्रमत्राभवत्स्वयम् ।
वैणिकानामयं पन्थाः सुगमः श्रुतिशालिनाम् ॥३७४॥

कालसेनोपदेशोद्यत्सुखपर्यङ्किकाजुषाम् ।
अत्र पर्यनुयुङक्तेऽन्यः कश्चिदन्तरसंयुताः ॥३७५॥

कृताः स्युर्मूर्च्छनाः षाड्ज्या भिन्नरूपोपलक्षिताः ।
मध्यमग्रामगाभ्यस्तास्तथा ग्रामे तु मध्यमे ॥३७६॥

धैवतस्यापकर्षेण काकली षट्श्रुतिर्भवेत् ।
तस्माद्दोषद्वयापत्तेर्नैतत्ते घटनामियात् ॥३७७॥

अत्रापरः समाधत्ते षड्जग्रामे(ऽ)न्तरः स्वरः ।
काकली मध्यमग्रामे न प्रयोज्यौ कदाचन ॥३७८॥

इति दूषणदुष्टस्य न कर्णेजपता मता ।
न परीक्षासहं ह्येतदुत्तरम् प्रतिभाति मे ॥३७९॥

प्रयुज्येते यतस्तौ हि ग्रामयोरविशेषतः ।
तथा हि मध्यमग्रामे रागे मालवकैशिके ॥३८०॥

काकल्यन्तरसंयुक्ता भाषा हर्षपुरी सदा ।
गीयते षड्जगा प्रोक्ताऽऽभीरिकापि तथाविधा ॥३८१॥

---

[1] B. नराधिपः ।
[2] A. साम्यत्वतः ।

तस्माद्ग्रामद्वये प्राप्तिरेतयोरविशेषतः ।
ब्रूते भरततत्त्वज्ञः कालसेनो यदुत्तरम् ॥३८२॥

तच्छि(च्छि)क्षित्वाथ भवथ प्रवीणा वैणिका इह ।
अन्तरस्वर[१]-युक्तापि मूर्च्छनोत्तरमन्द्रिका ॥३८३॥

मध्यस्थानस्थषड्जेनारभ्यतेऽत्र समाप्यते ।
सौवीरी मध्यमध्येनारभ्या स तु चतुर्थकः ॥३८४॥

नित्यं षड्जादयो ह्येता ग्रामयोः[२] स्युः पृथक्-पृथक् ।
अस्मादेवं सुनिष्पन्नं यदप्यन्तरयोगतः ॥३८५॥

भवेदुत्तरमन्द्रासौ[३] सौवीरीति तथाप्यसौ ।
(न)तत्त्वयो(तो)ऽस्ति सौवीरी यतस्तारे[४] समाप्यते ॥३८६॥

अतो भिदान्यथाभेदः किमु स्यान्मूर्च्छनान्तरे ।
मूर्च्छनोत्तरमन्द्राख्या तथा चैवाभिरुद्गता ॥३८७॥

उभयीलुप्तषड्जा तु कथं स्याद्भिन्नरूपिणी ।
यदुक्तं मध्यमग्रामे प्रयुक्ते काकलीस्वरे[५] ॥३८८॥

श्रुतिद्वयापकृष्टे धे गत्वमाप्तेऽत्र काकली ।
षट्श्रुतिः[६] स्याद्विशेषज्ञ तत्रोत्तरमिदं शृणु ॥३८९॥

गान्धारोत्कर्षतो धस्यापकर्षाद्वैणिकैरिह ।
एकैकस्यां मूर्च्छनायां गदितं[७] यद्विधाद्वयम् ॥३९०॥

वैचित्र्यमेव पश्यामो निदानं तत्र नेतरत् ।
मूर्च्छनोत्तरमन्द्राद्याः काकल्या सह संयुताः ॥३९१॥

सौवीर्यादिकतां[८] नैव भजन्ते तत्र कारणम् ।
गान्धारोत्कर्षतः षड्जग्रामिको मध्यमस्वरः ॥३९२॥

---

१ B. संयुक्तापि ।
२ A. omits विसर्ग ।
३ A. omits सौ after उत्तरमन्द्रा ।
४ A. तारं ।
५ B. स्वरम् ।
६ A. omits विसर्ग ।
७ B. गदिता ।
८ A. B. तानैव ।

तस्माद्ग्रामद्वये प्राप्तिरेतयोरविशेषतः ।
ब्रूते भरततत्त्वज्ञः कालसेनो यदुत्तरम् ॥३८२॥

तछि(च्छि)क्षित्वाथ भवथ प्रवीणा वैणिका इह ।
अन्तरस्वर[१]-युक्तापि मूर्च्छनोत्तरमन्द्रिका ॥३८३॥

मध्यस्थानस्थषड्जेनारभ्यतेऽत्र समाप्यते ।
सौवीरी मध्यमध्येनारभ्या स तु चतुर्थकः ॥३८४॥

नित्यं षड्जादयो ह्येता ग्रामयोः[२] स्युः पृथक्-पृथक् ।
अस्मादेवं सुनिष्पन्नं यदप्यन्तरयोगतः ॥३८५॥

भवेदुत्तरमन्द्रासौ[३] सौवीरीति तथाप्यसौ ।
(न)तत्त्वयो(तो)ऽस्ति सौवीरी यतस्तारे[४] समाप्यते ॥३८६॥

अतो भिदान्यथाभेदः किमु स्यान्मूर्च्छनान्तरे ।
मूर्च्छनोत्तरमन्द्राख्या तथा चैवाभिरुद्गता ॥३८७॥

उभयीलुप्तषड्जा तु कथं स्याद्भिन्नरूपिणी ।
यदुक्तं मध्यमग्रामे प्रयुक्ते काकलीस्वरे[५] ॥३८८॥

श्रुतिद्वयापकृष्टे धे गत्वमाप्तेऽत्र काकली ।
षट्श्रुतिः[६] स्याद्विशेषज्ञ तत्रोत्तरमिदं शृणु ॥३८९॥

गान्धारोत्कर्षतो धस्यापकर्षाद्वैणिकैरिह ।
एकैकस्यां मूर्च्छनायां गदितं[७] यद्विधाद्वयम् ॥३९०॥

वैचित्र्यमेव पश्यामो निदानं तत्र नेतरत् ।
मूर्च्छनोत्तरमन्द्राद्याः काकल्या सह संयुताः ॥३९१॥

सोवीर्यादिकतां[८] नैव भजन्ते तत्र कारणम् ।
गान्धारोत्कर्षतः षड्जग्रामिको मध्यमस्वरः ॥३९२॥

---

[१] B. संयुक्तापि ।
[२] A. omits विसर्ग ।
[३] A. omits सौ after उत्तरमन्द्रा ।
[४] A. तारै ।
[५] B. स्वरम् ।
[६] A. omits विसर्ग ।
[७] B. गदिता ।
[८] A. B. तानैव ।

द्विश्रुतिः[१] स्यात्स मध्ये तु चतुःश्रुतिरिति स्फुटम् ।
वैणिकैः काकलीयुक्तास्त्यक्त्वा(क्ता) मध्यममूर्च्छनाः ॥३९३॥

अतो लक्ष्यप्रधानत्वाद्दुष्टा[२] षट्श्रुतिता नहि ।
एताः पूर्णा मया प्रोक्ता मूर्च्छना लक्षणान्विताः[३]॥३९४॥

एताव(श्च) षट्स्वराः प्रोक्ता मुनिभिः षाडवीकृताः ।
पञ्चस्वरास्त्वौडविताः साधारणकृताः पुनः ॥३९५॥

गनी एव श्रुतिद्वन्द्वोत्कृष्टौ साधारणौ मतौ ।
अतस्तदादिका एनास्वेवान्तर्भावमागताः ॥३९६॥

साधारण्ये तु समयोः[४] कैश्चिदाशङ्किता इमाः ।
न तत्त्व(त्त) योः कैशिकत्वादप्रयोगार्हतायुजे[५] ॥३९७॥

श्रुत्युत्कर्षापकर्षाभ्यां स्वरान्यत्वं यदीरितम् ।
मूर्च्छनान्यत्वमत्र स्याद्भावान्यत्वं[६] हि कारणम् ॥३९८॥

यथा येषु स्वरेषु स्यात्कस्माच्चिद्गुम्फभेदतः ।
मालवादिः कैशिकाख्यो रागस्तेषु स्वरेष्वथ ॥३९९॥

टक्कः स्याद्वासनान्यत्वे रचनाया विशेषतः ।
तस्मादत्र विशेषोऽयं न च स्वरकृतो मतः ॥४००॥

पुंप्रयत्नकृतो नैव किन्तु भावान्यताकृतः ।
यथैकस्यां स्त्रियि स्त्रीत्वाविशेषेऽपि विलोक्यते ॥४०१॥

भावान्यत्वे सुताभार्योदासीनादिविविक्तधीः ।
तथा स्याद्वासनान्यत्वे रागान्यत्वादिधीरिति ॥४०२॥

भाव एव हि सर्वत्र पुंसां वस्तुविशेषकृत् ।
एवमेतासु सिद्धासु क्रमसंज्ञा सुवक्ष्यते ॥४०३॥

कूटतानोपयोगित्वे तत्संख्या कृष्णभूभुजा ।
सप्त सप्त प्रतिग्रामं ताः स्युरेवं चतुर्दश ॥४०४॥

---

१ A. omits विसर्ग ।
२ B. adds विसर्ग ।
३ A. omits विसर्ग ।
४ A. omits विसर्ग ।
५ A. युजेः B. युजैः ।
६ B. omits अनुस्वार ।

चतुर्गुणाः कृता जाताः षट्पञ्चाशदिमाः पुनः ।
सप्तभिर्गुणिता जाता द्वानवत्या शतत्रयम् ॥४०५॥[१]

अथासां देवताः[२] प्राह कालसेनो [३]धराधिपः ।
यक्षरक्षोनारदाब्जभवनागाशिवपाशिनः ॥४०६॥

षड्जग्रामेऽनुक्रमेण देवता मूर्च्छनास्विमाः ।
ब्रह्मेन्द्रवायुगन्धर्वसिंहद्रुहिणभानवः ॥४०७॥

क्रमतो मध्यमग्रामे देवता मूर्च्छनास्विमाः ।
नारदोऽन्यानि नामानि तासां पुनरभाषत ॥४०८॥

मुर्च्छनोत्तरमन्द्राद्या द्वितीया चाभिरुद्गता ।
अश्वक्रान्ताथ सौवीरी हृष्यका चोत्तरायता ॥४०९॥

रजनीति मुनीनां स्युः सप्त षड्जस्य मूर्च्छनाः ।
आप्यायनी विश्वहृता चन्द्रा हेमा कर्पादिनी ॥४१०॥

मैत्री [४]चान्द्रमती पित्र्या मध्यमे सप्त मूर्च्छनाः ॥४११॥

॥ इति मूर्च्छनाप्रकरणम् ॥

॥ तानप्रकरणम् ॥

तनोर्तेर्विस्तरार्थस्य तानास्तन्यन्त इत्यतः ।
अनेकधापि ते द्वेधा शुद्धकूटविभेदतः ॥
विशिष्टस्वरलोपेन षाडवौडुवितीकृताः ।
मूर्च्छना एव भणिताः शुद्धास्ताना महीभृता ॥४१२॥

न चैतेषां मूर्च्छनात्वमेषु यत्स्वरलोपनम् ।
नन्वेकस्मिन् स्वरे लुप्ते स्वररूप (स्वरूप) प्रच्युतिः कुतः ॥४१३॥

यदेकदेशविकृतमनन्याकारमीरितम् ।
मैवं रक्तिप्रधानत्वादस्य स्वरविलोपने ॥४१४॥

[५]तानरागान्यतापत्ते रक्तियुक्तिर्दवीयसी ।
तस्मात्सप्तस्वरैर्युक्ता मूर्च्छनोक्ता मनीषिभिः ॥४१५॥

---

[१] cf. S. R. 1. 4. 20-25 for verses 405-411 above.
[२] A. omits विसर्ग ।
[३] B. नराधिपः ।
[४] A. चान्द्रामती S. R. 1. 4. 25 चान्द्रमसी ।
[५] B. ताना etc.

षट्पञ्चस्वरकास्ताना भिद्यन्ते(ऽ)तः पृथक् ततः ।
नन्वेवं मूर्च्छनाः शुद्धाः सान्तराः काकलीयुताः ॥४१६॥

तद्द्वयोपचिताश्चैव षाडवौडुवितीकृताः ।
पृथक् चतुरसी(शी)तिः स्युरिति तद्वचनं यतः ॥४१७॥

शतत्रयं भवेयुस्ते न चैवं मुनिसम्मतम् ।
तानाश्चतुरसी(शी)तिः स्युरिति तद्वचनं यतः ॥४१८॥

विकृतस्वरलोपोऽतो नात्र विद्धि[1] (द्भि)श्चिकीर्षितः ।
प्रामाण्यान्मुनिवाक्यस्य शुद्धा एवात्र सम्मताः ॥४१९॥

ते द्विधा गदिता राज्ञा षाडवौडुवभेदतः ।
ते पुनर्द्विविधा ज्ञेया शुद्धकूटविभेदतः ॥४२०॥

नियतानियतत्वेन क्रमस्यैषां विभिन्नधीः ।
यतस्तल्लक्ष्मशुद्धत्वे स्वराणां नियतः क्रमः ॥४२१॥

कूटत्वे तु व्युत्क्रमोऽत्र स्वराणां मूर्च्छनाजुषाम् ।
स्वरान्तरपरित्यागात् तानभेदाः सहस्रशः ॥४२२॥

संभवन्तोऽपि नान्ये(ऽ)पि भुवो भर्त्ता(र्त्रा) पर्वणिताः ।
[2]यतस्त्वन्तर्भविष्यन्ति कूटतानेषु तत्त्वतः ॥४२३॥

ग्रामद्वयेऽपि तानानां षाडवौडुवसंज्ञिनाम् ।
नष्टोद्दिष्टविधानाय तत्संख्याममभिदध्महे ॥४२४॥

तथो(यो)रथ परिज्ञानोपायं सम्यग्गृणाम्यहम् ।
षाडवौडुवहेतूनां स्वराणां लोपनादिह ॥४२५॥

प्रागुक्तान(न्न)यतस्तानान् सर्वान्संख्याय यत्नतः ।
विनष्टमुत निर्दिष्टं तानं तद्भेदतो वदेत् ॥४२६॥

अत्रैव [3]यतिथस्थानं कीदृक् प्रश्नो[4] यदीदृशः ।
तदा नष्ट इति ज्ञेयस्तानस्यादर्शनादिह ॥४२७॥

---

[1] B. विद्वद्भि etc.

[2] B. यतस्तन्तर्भविष्यन्ति ।

[3] A. अत्रैव तिथ and थ is corrected as तां. B. अत्रैवै तिथ etc. यतिथस्थानं has been suggested as it would convey the meaning of 'as manieth place'.

[4] A. प्रश्नोदयदीदृशः etc ।

ईदृक्(ग्) रूपोऽत्र कथितस्तान(:) प्रश्न इतीदृशे ।
स्वरमर्मविदा राज्ञोद्दिष्टरूपमितीरितम् ॥४२८॥

सप्तषष्टितमस्तानः[1] किंरूप इति नोदिति ।
षड्जग्रामे षाडवानां चत्वारः सप्तका गताः ॥४२९॥

मध्यमे तु त्रयस्तेषामौडवानां त्रयः पुनः ।
षड्जे मध्ये द्वयं तेषामेवं द्वादश सप्तकाः ॥४३०॥

अत्र प्रश्ने व्यतीताः स्युः सप्तका नव तत्र च ।
दशमे सप्तके ज्ञेयो नष्टरूपविनिर्णयः ॥४३१॥

षड्जे सरिपनित्यक्ता मध्यमे सरिगोज्झिताः ।
व्यतीताः सप्तकाः सप्त[3] षाडवास्तदनन्तरम् ॥४३२॥

सपाभ्यां द्विश्रुतिभ्यां च विना षड्जे तु तद्द्वयम् ।
औडुवानामतिक्रान्तमेवं तन्नवकं गतम् ॥४३३॥

दशमे सप्तके षड्जग्रामे रिपविवर्जिते ।
तानभेदोऽयमुदितः सप्तषष्टितमो मतः ॥४३४॥

पधषड्जरिसंज्ञामरतानोऽयं कतिथो भवेत् ।
इत्युद्दिष्टे संशयानो ब्रूते(ऽ)यं ग्रामयोर्द्वयोः ॥४३५॥

विद्यते किं गतः[4] पृष्टो मध्यमस्थो(ऽ)यमीरिते ।
मध्यमे द्विश्रुतिर्द्वो(र्योऽ?)स्ति द्वादशे सप्तके ततः ॥४३६॥

तत्रत्योऽन्तिमतानोऽयमुद्दिष्ट इति वर्ण्यते ।
कीर्त्यते शुद्धतानानां संख्या द्वैग्रामिकी स्फुटा ॥४३७॥

षड्जग्रामे सप्त हीनाः क्रमात्सरिपसप्तमैः ।
अष्टाविंशतिरेवं स्युः षाडवा मध्यमे पुनः ॥४३८॥[5]

वर्जिताः सरिगैः सप्त स्युस्ताना एकविंशतिः ।
एते चैकोनपञ्चाशत् षाडवा ग्रामयोर्द्वयोः ॥४३९॥

[6]अथौडुवान्तयोर्वच्मि ग्रामयोरुभयोरपि ।
सपाभ्यां च[7] गनित्यां(भ्यां) च[8] रिपाभ्यामूनिताः क्रमात्॥४४०॥

---

१ A. तानं । २ A. सप्तः ।
३ cf. S. R 1. 4. 27-29 for 432-33 above.
४ B. मतः ।
५ cf. S. R. 1. 4. 27–31 for verses 438–42 above.
६ B. अथौडुवात्तयोर्वच्मि ।
७ B. ध । ८ रिपाभ्यां मुनिता ।

[१]सप्त षड्जे [२]भवन्त्येवमेकविंशतिरौडुवाः ।
रिधौ गनी क्रमाद्द्वित्वान् मध्यमेऽस्मिश्चतुर्दश ॥४४१॥

एवं द्वैग्रामिकास्ताना पञ्चविंशतिरौडुवाः ।
एवं ग्रामद्वये तानाः षाडवौडुवितीकृताः ॥४४२॥

सर्वे चतुरसी(शी)तिः स्युरेवमेते परिस्फुटाः ।
स्वरलोपकृतोऽमीषां प्रस्तारो लिख्यते यथा ॥४४३॥

अष्टौ रेखा लिखित्वोर्ध्वास्तावतीस्तिर्यगा लिखेत् ।
[३]तत एकोनपञ्चाशत्[४] कोष्ठकेन लिखेत् स्वरान् ॥४४४॥

मूर्च्छनाक्रमवैलोम्याः[५] शुद्धतानेष्वयं क्रमः ।
मूर्च्छनास्तज्जतानानां नामान्यपि लिखेत् क्रमात् ॥४४५॥

अत्र प्रस्तारक्रमो लिख्यते ।

षाडवौडुवसंज्ञकस्तानक्रमो यथा ॥

इति (अथ) षड्जग्रामे षड्जविवर्जिताः सप्त तानाः ॥७॥							
नि	ध	प	म	ग	रि	✱	उत्तरमन्द्रा ॥ अग्निष्टोमः
ध	प	म	ग	रि	✱	नि	रजनी ॥ अत्यग्निष्टोमः
प	म	ग	रि	✱	नि	ध	उत्तरायता ॥ वाजपेयः ॥
म	ग	रि	✱	नि	ध	प	शुद्धषड्जा ॥ षोडशी ॥
ग	रि	✱	नि	ध	प	म	मत्सरीकृता ॥ पुण्डरीकः ॥
रि	✱	नि	ध	प	म	ग	अश्वक्रान्ता ॥ अश्वमेधः ॥
✱	नि	ध	प	म	ग	रि	अभिरुद्गता ॥ राजसूयः ॥

१ B. सप्ते ।
२ B. भवत्येवं चैक ।
३ A. ततः ।
४ A. omits त् ।
५ A. omits विसर्ग ।

इति (अथ) षड्जग्रामे ऋषभवर्जिताः सप्त तानाः ॥१४॥							
नि	ध	प	म	ग	✲	स	उत्तरमन्द्रा ॥ स्विष्टकृत् ॥
ध	प	म	ग	✲	स	नि	रजनी ॥ बहुसुवर्णकः ॥
प	म	ग	✲	स	नि	ध	उत्तरायता ॥ गोसवः ॥
म	ग	✲	स	नि	ध	प	शुद्धषड्जा ॥ महाव्रतः ॥
ग	✲	स	नि	ध	प	म	मत्सरीकृता ॥ विश्वजित् ॥
✲	स	नि	ध	प	म	ग	अश्वक्रान्ता ॥ ब्रह्मयज्ञः ॥
स	नि	ध	प	म	ग	✲[1]	अभिरुद्गता ॥ प्राजापत्यः ॥

[1] B. leaves this square blank.

इति (अथ) षड्जग्रामे पंचमवर्जिताः षाडवाः सप्त तानाः ॥२१॥							
नि	ध	✲	म	ग	रि	स	उत्तरमन्द्रा ॥ अश्वक्रान्तः ॥
ध	✲	म	ग	रि	स	नि	रजनी ॥ रथक्रान्तः ॥
✲	म	ग	रि	स	नि	ध	उत्तरायथा(ता) ॥ विष्णुक्रान्तः ॥
म	ग	रि	स	नि	ध	✲	शुद्धषड्जा ॥ सूर्यक्रान्तः ॥
ग	रि	स	नि	ध	✲	म	मत्सरीकृता ॥ गजक्रान्तः ॥
रि	स	नि	ध	✲	म	ग	अश्वक्रान्ता ॥ बलभृत् (बलिभित्) ॥
स	नि	ध	✲	म	ग	रि	अभिरुद्गता ॥ नागयक्षः (ज्ञः) ॥[1]

[1] S. R. 1-4-76 नागपक्षकः ।

इति (अथ) षड्जग्रामे निषादहीनाः सप्त तानाः ॥ एवं तानाः २८ ॥							
✵	ध	प	म	ग	रि	स	उत्तरमन्द्रा ॥ चातुर्मान्यः (स्यः) ॥[1]
ध	प	म	ग	रि	स	✵	रजनी ॥ संख्या (स्था) ॥
प	म	ग	रि	स	✵	ध	उत्तरायता[2] ॥ [3]शस्त्रम् (शस्त्रः) ॥
म	ग	रि	स	✵	ध	प	शुद्धषड्जा ॥ श्लोक्यः (चोक्थः) ॥
ग	रि	स	✵	ध	प	म	मत्सरीकृता ॥ सौत्रामणी ॥
रि	स	✵	ध	प	म	ग	अश्वक्रान्ता ॥ चित्रा ॥
स	✵	ध	प	म	ग	रि	अभिरुद्गता ॥ उद्भित् ॥

[1] B. चतुर्मान्यः [2] B. उत्तरायत्ता [3] B. शास्त्रम् ।

इति (अथ) मध्यमग्रामे षड्जहीनाः सप्त तानाः ॥७॥							
ग	रि	✵	नि	ध	प	म	सौवीरी ॥ सावित्री ॥
रि	✵	नि	ध	प	म	ग	हारिणाश्वा ॥ अर्धसावित्री ॥
✵	नि	ध	प	म	ग	रि	कलोपनता ॥ सर्वतोभद्रः ॥
नि	ध	प	म	ग	रि	✵	शुद्धमध्या ॥ आदित्यायनः ॥
ध	प	म	ग	रि	✵	नि	मार्गी ॥ गवामयनः ॥
प	म	ग	रि	✵	नि	ध	पौरवी ॥ सर्पाणामयनः ॥
म	ग	रि	✵	नि	ध	प	हृष्यका ॥ कौंद्र(कौण)पायनः ॥

इति (अथ) मध्यग्रामे ऋषभवर्जिताः षाडवाः सप्त तानाः ॥१४॥							
ग	*	स	नि	ध	प	म	सौरवी (सौवीरी) ॥ अग्निचित्[1] ॥
*	स	नि	ध	प	म	ग	हरिणाश्वा ॥ द्वादशाहः ॥
स	नि	ध	प	म	ग	*	कलोपनता ॥ उपांशुः ॥
नि	ध	प	म	ग	*	स	शुद्धमध्या ॥ सोमः ॥
ध	प	म	ग	*	स	नि	मार्गी ॥ अश्वप्रतिग्रहः ॥
प	म	ग	*	स	नि	ध	पौरवी ॥ बर्हिः ॥
म	ग	*	स	नि	ध	प	हृष्यका ॥ अभ्युदयः ॥

[1] A. अग्निवित् ।

इति (अथ) मध्यमग्रामे गान्धारहीनाः षाडवाः सप्त ताना एवं ॥२१॥							
*	रि	स	नि	ध	प	म	सौवीरी ॥ सर्वस्वदक्षिणः ॥
रि	स	नि	ध	प	म	*	हरिणाश्वा ॥ दीक्षा ॥
स	नि	ध	प	म	*	रि	कलोपनता ॥ सोमाख्यः ॥
नि	ध	प	म	*	रि	स	शुद्धमध्या ॥ समित् ॥
ध	प	म	*	रि	स	नि	मार्गी ॥ स्वाहाकारः ॥
प	म	*	रि	स	नि	ध	पौरवी ॥ तनूनपा ॥
म	*	रि	स	नि	ध	प	हृष्यका ॥ गोदोहनः ॥

इति (अथ) षड्जग्रामे षड्जपञ्चमहीना औडवाः[1] सप्त तानाः ॥७॥							
नि	ध	❋	म	ग	रि	❋	उत्तरमन्द्रा ॥ इडा ॥
ध	❋	म	ग	रि	❋	नि	रजनी ॥ नरमेधः ॥
❋	म	ग	रि	❋	नि	ध	उत्तरायता ॥ श्येनः ॥
म	ग	रि	❋	नि	ध	❋	शुद्धषड्जा ॥ वज्रः ॥
ग	रि	❋	नि	ध	❋	म	मत्सरीकृता ॥ इषुः ॥
रि	❋	नि	ध	❋	म	ग	अश्वक्रान्ता ॥ अंगिरा ॥
❋	नि	ध	❋	म	ग	रि	अभिरुद्गता ॥ कंकः ॥

[1] B. औडुवाः ।

इति (अथ) षड्जग्रामे निषाद गांधार हीना औडवाः सप्त तानाः ॥७–१४॥							
❋	ध	प	म	❋	रि	स	उत्तरमन्द्रा ॥ ज्योतिष्टोमः ॥
ध	प	म	❋	रि	स	❋	रजनी ॥ दर्शः ॥[1]
प	म	❋	रि	स	❋	ध	उत्तरायता ॥ नान्द्याख्यः ॥[2]
म	❋	रि	स	❋	ध	प	शुद्धषड्जा ॥ पौर्णमासः ॥
❋	रि	स	❋	ध	प	म	मत्सरीकृता ॥ अश्वप्रतिग्रहः ॥
रि	स	❋	ध	प	म	❋	अश्वक्रान्ता ॥ रात्रिः ॥
स	❋	ध	प	म	❋	रि	अभिरुद्गता ॥ सौभरः ॥

[1] A. B. आदर्शः ।
[2] A. नाद्याख्यः ।

इति (अथ) षड्जग्रामे ऋषभपञ्चमहीना औडवाः[1] सप्त तानाः ॥७–२१॥							
नि	ध	✲	म	ग	✲	स	उत्तरमन्द्रा ॥ सौभाग्यकृत् ॥
ध	✲	म	ग	✲	स	नि	रजनी ॥ कारीरी ॥
✲	म	ग	✲	स	नि	ध	उत्तरायता ॥ शान्तिकृत् ॥
म	ग	✲	स	नि	ध	✲	शुद्धषड्जा ॥ पुष्टिकृत् ॥
ग	✲	स	नि	ध	✲	म	मत्सरीकृता ॥ वैनतेयः ॥
✲	स	नि	ध	✲	म	ग	अश्वक्रान्ता ॥ उच्चाटनः ॥
स	नि	ध	✲	म	ग	✲	अभि द्गता ॥ वशोकरण[2] ॥

[1] B. औडुवाः

[2] B. करणाः ।

इति (अथ) मध्यमग्रामे धैवतर्षभहीना औडवाः सप्त तानाः ॥७॥							
ग	✲	स	नि	✲	प	म	सौवीरी ॥ त्रैलोक्यमोहनः ॥
✲	स	नि	✲	प	म	ग	हरिणाश्वा ॥ वीरः ॥
स	नि	✲	प	म	ग	✲	कलोपनता ॥ कन्दर्पबलशातनः ॥
नि	✲	प	म	ग	✲	स	शुद्धमध्या ॥ शंखचूडः ॥
✲	प	म	ग	✲	स	नि	मार्गी ॥ गजच्छायः ॥
प	म	ग	✲	स	नि	✲	पौरवी ॥ रौद्रः ॥
म	ग	✲	स	नि	✲	प	हृष्यका ॥ विष्णुविक्रमः ॥

अथ (अथ) मध्यमग्रामे गान्धारनिषादहीना औडवाः सप्ततानाः ॥७–१४॥*

✵	रि	स	✵	ध	प	म	सौवीरी ॥ भैरवः ॥
रि	स	✵	ध	प	म	✵	हरिणाश्वा ॥ कामदः ॥
स	✵		प	म	✵	रि	कालोपनता ॥ अवभृथः ॥
	ध	प	म	✵	रि	स	शुद्धमध्या ॥ अष्टाकपालः ॥
ध	प	म	✵	रि	स	✵	मार्गी ॥ स्विष्टंकृत् ॥
प	म	✵	रि	स	✵	[1]ध	पौरवी ॥ वषट्कारः ॥
म	✵	रि	स	✵	[2]ध	प	हृष्यका ॥ मोक्षदः ॥

नेर्लोपादेकरूपत्वाद्रजन्यु[1]-त्तरमन्द्रयोः ।
पस्योत्तरायताशुद्धषाड्ज्योश्च लोपने सति ॥४४६॥

लोपेऽभिरुद्गताऽश्वक्रान्तयोश्च ऋषभस्य तु ।
गलोपेन तथैक्याच्च सौवीरीहरिणाश्वयोः ॥४४७॥

हरिणाश्वाकलोपनतयो[2]-र्ऋषभलोपने ।
शुद्धमध्या ततो मार्गीकलोपनतयोस्तथा ॥४४८॥

तानानामेकरूपत्वाद्भिन्नता स्यात्कथं तव ।
मैवमात्थ विभिन्नत्वे हेतुरत्र निशम्यताम् ॥४४९॥

नाद्यैः षड्जस्य मस्याथ गाद्यैरत्र त्वधस्तनैः ।
मूर्च्छना रजनीमुख्या हरिणाश्वादिकास्तथा ॥४५०॥

आरभ्य नैवोत्पाद्यन्ते तानाः किन्त्वत्र वर्त्मना ।
पूर्वोक्ते[3]-नैव ते षड्जे स्व(स)रिगाद्यैः स्वरैरथ ॥४५१॥

मध्यमे मध्यमाद्यैश्च स्वरैरुत्पाद्य मूर्च्छना(:) ।
ततस्तदाश्रितांस्तानान् भिन्नान्कुर्बीत तत्त्ववित् ॥४५२॥

---

* B. no. 14 is not given.

[1] A. रजन्युत्तर etc.

[2] A. ऋषभलोपने ।

[3] A. पूर्वोक्तनैव ।

अथातः शुद्धतानानां नामानि [1]व्याहरामहे ।
अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोमौ वाजपेयश्च षोडशी ॥४५३[2]

पुण्डरीको[3]-ऽश्वमेधश्च राजसूयस्तथैव च ।
इति षड्जविहीनानां तानानामभिधानता ॥४५४॥

स्विष्टकृद्बहुसौवर्णो[4] गोसवश्च महाव्रतः ।
विश्वजिद्ब्रह्मयज्ञश्च [5]प्राजापत्यस्तथैव च[6] ॥४५५॥

इमा ऋषभहीनानां तानानामभिधानता ।
अश्वक्रान्तो रथक्रान्तो विष्णुक्रान्तस्तृतीयकः ॥४५६॥

सूर्यक्रान्तो गजक्रान्तो बलिभिन्नागयज्ञकः[7] ।
इति पञ्चमहीनानां तानानामभिधाः क्रमात् ॥४५७॥

चातुर्मास्योऽथ [8]संस्थाऽऽख्यः शस्त्रश्चोक्थस्तथैव च ।
सौत्रामणी[9] तथा चित्रा तथा स्यादुद्भिदाह्वयः ॥४५८॥

संज्ञा निषादहीनानां तानानां क्रमतस्त्विमाः ।
इति षड्जसमुद्भूतषाडवानामनुक्रमात् ॥४५९॥

स्वरमर्मविदा राज्ञा संज्ञाज्ञानमधी(धि)-कृता ।
अष्टाविंशतिसंख्याकाः संख्याव(वि)द्भिभुना वराः ॥४६०॥

सावित्री चार्धसावित्री सर्वतोभद्रसंज्ञकः ।
आदित्यानामयनं च गवामयननामकः ॥४६१॥

---

1 A. व्यपाहरामहे ।

2 cf. S. R. 1. 4. 72-90 for 453-76 above.

3 A. पुण्डरीकश्वमेधश्च ।

4 A. स्विष्टकृद्गुसुवर्णो. B. स्विष्टकृद्बहुसुवर्णो ।

5 A. प्रजापत्य etc.

6 A. B. transpose verses 455 and 456. The order has been reversed in order to accord with the author's sequence of enumeration of Tānas.

7 In the preceding chart illustrating these 'Tānas' these two names are read in A. B. as बलभृत् and नागयक्ष ।

8 A. omits portion between ऽथ and स्तथैव च B. reads संस्थाख्य शस्त्रं श्लोक्य etc.

9 A. सौत्रार्मणि ।

सर्पाणामयनः षष्ठः सप्तमः कौड(ण)पायनः ।
इत्यनुक्रमतः [1]षड्जहीनतानाभिधाः स्मृताः ॥४६२॥

अग्निचिद्द्वादशाहश्चोपांशुसोमाह्वयस्तथा ।
अश्वप्रतिग्रहो बर्हिस्तथाभ्युदयसंज्ञकः ॥४६३॥

ऋषभेण विहीनानां तानानामभिधा इमाः ।
सर्वस्वदक्षिणो दीक्षा सोमाख्यः समिदाह्वयः ॥४६४॥

स्वाहाकारस्तनूनपात्तथा [2]गोदोहनो मतः ।
इति गान्धारहीनानां तानानां नामसंग्रहः ॥४६५॥

इति स्युर्मध्यमग्रामे क्रमात्सरिगलोपतः ।
संज्ञाः षट्स्वरतानानामेकविंशतिसंख्यया ॥४६६॥

इडा च नरमेधश्च श्येनो वज्र इषुस्तथा ।
अङ्गिरा कङ्क इत्येताः सपहीनाभिधाः क्रमात् ॥४६७॥

ज्योतिष्टोमस्तथा दर्शो नान्द्याख्यः[3] पौर्णमासकः ।
अश्वप्रतिग्रहो रात्रिः सौभराख्यश्च सप्तमः ॥४६८॥

एता निषादगान्धारहीनानामभिधाः क्रमात् ।
सौभाग्यकृच्च कारीरी शान्तिकृत्पुष्टिकृत्तथा ॥४६९॥

वैनतेयोच्चाटनौ च वशीकरणनामकः ।
पञ्चमर्षभहीनानां तानानां क्रमतोऽभिधाः ॥४७०॥

षड्जग्रामभवा(स्)ताना एकविंशतिरौडुवाः ।
सपाभ्यां द्विश्रुतिभ्यां च रिपाभ्यामूनिताः क्रमात् ॥४७१॥

त्रैलोक्यमोहनो वीरः कन्दर्पबलशातनः ।
शङ्खचूडो गजच्छायो रौद्राख्यो विष्णुविक्रमः ॥४७२॥

क्रमाद्द्विधविहीनानां तानानामभिधा मता ।
भैरवः कामदाख्यश्चावभृथोऽष्टकपालकाः ॥४७३॥

स्विष्टकृच्च वषट्कारो मोक्षदः सप्तमो मतः ।
क्रमान्निषादगान्धारहीनानामभिधा इमाः ॥४७४॥

---

[1] A. षड्जे ।
[2] A. गोदहनो ।
[3] A. नाद्याख्याः ।

इत्येवं मध्यमग्रामे[१] निपुणं गणनावशात् ।
तानाश्चतुर्दशैव स्युरौडुवा द्विस्वरोज्झिताः ॥४७५॥

यद्यज्ञनामकस्तानो यो योऽत्र परिकीर्तितः ।
तं तं सम्यग्विदन्[२]-गानात (त्त) द्यज्ञफलमश्नुते ॥४७६॥

भरतादिपराप्तानां मुनिनां वचसामिह ।
प्रामाण्यादागमत्वेन सुवचत्वादमुष्य तु ॥४७७॥

ननु यागादितः कायक्लेशवित्तादिसाध्यतः ।
यत्फलं तत्कथं तानगानमात्रेण साध्यते ॥४७८॥

तस्मादयुक्तमत्रोक्तं तत्त[३]-न्नामक्रतूद्भवम् ।
तानैरवाप्यते पुण्यमल्पहेतुसमापितैः ॥४७९॥

का गतिस्तर्हि वाक्यानां पराप्तानां च योच्यते ।
अथ वादवदेवास्तु प्रवृत्त्युत्पादकत्वतः ॥४८०॥

उपयोगस्तदुक्तीनां नैतदत्रोपपद्यते ।
यतोऽत्र [४]कायक्लेशादि गौरवं लाघवं तथा ॥४८१॥

कारणानां क्वचिद्दृष्टं न प्रयोजकमाहतैः[५] ।
तथाहि द्वादशाब्दादिबहुकालादिसाध्यतः ॥४८२॥

नाम्नो[६] नारायणस्योक्ता पापनिर्मुक्तिहेतुता ।
क्लेशसाध्यादियागादेरश्वमेधादिनः फलम् ॥४८३॥

वेदनं[७] वेद एवोक्तमविकल्पमबाधितम् ।
अर्थवादविभागस्य विधिशेषत्वतो बुधैः ॥४८४॥

निरणायि[८] प्रमाणत्वं तद्वत्वेऽप्यविमानता ।
उन्मत्तभाषणप्राया नार्थवादा अपि क्वचित् ॥४८५॥

---

[१] A. मध्यमग्रामोर्नैपुणं B. मध्यमग्रामो निपुणं ।
[२] B. विदं ।
[३] B. नाम ।
[४] A. कालः ।
[५] A. cmits विसर्ग ।
[६] A. नाम्ना ।
[७] A. वेदने is struck off. B. वेदन ।
[८] A. निर्णयि ।

तत्तद्विधिसमारोपे बहुशस्तत्र साधितम् ।
न चापि भिन्नहेतुत्वे फलभेदप्रकल्पना ॥४८६॥

गानस्य यजनादेश्च स्वर्गसाधनतां प्रति ।
कृषिसेवादिकाद्यस्मात् फलैक्यं जीवनं प्रति ॥४८७॥

मानातिगार्थोपदेष्टुरीशो(शे)ऽपि परमाप्तता ।
तदुक्तं वाक्यजातस्य [1]त्र्यादेर्मानिता ततः ॥४८८॥

पराप्तत्वाविशेषेण भरतादिमहात्मनाम् ।
तदुक्तं वचसामस्मात् प्रमाणत्वं न हन्यते ॥४८९॥

[2]दृष्टार्थोदाहृतित्वेनादृष्टार्थानां प्रमाणता ।
साधिता प्रोक्तवाक्यत्वात् कारीर्यादिनिदर्शनात् ॥४९०॥

अथवा वेदमूलत्वाद्याज्ञवल्क्यादिवाक्यवत् ।
अबाधितं प्रमाणत्वं साधितं पूर्वमेव हि ॥५९१॥

विधित्वेनापि गानस्य प्रामाण्यमुररीकृतम् ।
तस्माददो(ऽ)प्रतिद्वन्द्वं भरतादिमुनीरितम् ॥४९२॥

यद्यज्ञसंज्ञो यस्तानः स तस्य फलदायकः ।
इति शुद्धाः समुद्दिष्टाः कूटतानानथ ब्रुवे ॥४९३॥

व्युत्क्रमस्वरसंस्थानाः सर्वास्ता एव मूर्च्छनाः ।
कूटतानाभिधानाः[3] स्युरित्युक्तं पृथिवीभुजा ॥४९४॥[4]

एकैकस्यां मूर्च्छनायां प्रस्तारविधिमाश्रिताः ।
व्योमवेदखभूतानि [५०४०] तानाः[5] स्युः क्रमसंयुताः ॥४९५॥

षट्पञ्चाशन्मूर्च्छनास्थाः पूर्णकूटास्तु सक्रमाः ।
एभिः संताडिता जातास्तत्संख्याः संगृणा[6]-म्यहम् ॥४९६॥

खवेदाक्षिद्विनागाश्विमिता [२८२२४०] ग्रामे द्वये भवेत् ।
अथातः षाडवादीनां सम्यक्संख्याः प्रचक्ष्महे ॥४९७॥

---

[1] A. त्र्यादे etc.

[2] B. हृष्टा etc.

[3] A. omits विसर्ग ।

[4] cf. S. R. 1. 4. 33-39 for 494-506 above.

[5] A. omits विसर्ग ।

[6] A. omits ा after ण ।

अन्त्यैकैकस्वरत्यागाद्भेदाः[1] षट्षट्स्वरादिकाः ।
यद्यप्येकस्वरस्यात्र न भेदोऽस्त्येककत्वतः ॥४९८॥

नष्टोद्दिष्टोपयोगित्वात्तथाऽप्यत्रोपवर्णितः ।
अकूटतानतायां तु सत्यां मूलक्रमा इह ॥४९९॥

वर्णिता राजराजेन यतस्तेषूपयोगिनः ।
खाक्षिभूधरसंख्याकास्तानाः[2] [७२०] स्युः षाडवा इह ॥५००॥

व्योमदस्रधरातुल्या [१२०] संख्यौडुवितगामिनी ।
वेदाक्षिगुणितास्तानाः [२४] स्युश्चतुः[3]-स्वरसंज्ञिताः ॥५०१॥

त्रिस्वरा ऋतवः [६] प्रोक्ता द्विस्वरावश्विसंख्यकौ [२] ।
विश्वम्भरामितश्चैकः [१] क्रमान्नामानि सप्तसु ॥५०२॥

पूर्णाश्च षाडवाश्चैवौडुवो[4] वास्तु स्वरान्तरः ।
सामिको गाथिकश्चैव तथैवार्चिक[5]-संज्ञकः ॥५०३॥

अपूर्णेश्वपि तानेषु भेदाश्चत्वार ईरिताः ।
शुद्धादिभेदसंभिन्ना[6] मूर्च्छनावत्पुरातनैः ॥५०४॥

षड्जाद्यौ सान्तरौ द्वौ च माद्यौ द्वौ काकलीयुतौ ।
पृथक् द्विधा ततोऽष्ट स्युश्चतुर्धान्ये परे दश ॥५०५॥

वसुवेदा [४८] इमे भेदाः खाक्षिपर्वत [७२०] ताडिताः ।
व्योमर्त्तुबाणवेदाग्निसंमिता [३४५६०] ग्रामयोर्द्वयोः ॥५०६॥

कूटताना भवन्तीह षाडवाः पाटवान्विताः ।
गान्धाराद्यौ निषादाद्यौ धैवताद्यौ[7] पृथक्-पृथक् ॥५०७॥

चतुर्धान्ये तथाष्टौ च द्वेधा मूलक्रमा इमे ।
खयुगा [४०]-गुणिताः[8] खाक्षिभूमिरौडुवसंज्ञिताः [१२०] ॥५०८॥

---

[1] A. adds विसर्ग ।
[2] A. omits विसर्ग ।
[3] A. omits विसर्ग ।
[4] A. omits विसर्ग ।
[5] A. omits विसर्ग ।
[6] A. षाडवश्चैवौडुवाद्वस्तु B. षाडवश्चैवौडुवाहुस्तु ।
[7] B. omits क ।
[8] B. संपन्ना ।

स्युर्व्योमखवसुर्ब्रह्मवदनैः [४८००] संमिताः स्फुटाः ।
निषादादौ चतुर्धा द्वौ द्वादशान्ये द्विधा क्रमाः ॥५०९॥

दन्ता[३२]युगाश्वि[२४]-संभिन्नास्तानास्तु समुदायतः ।
नागषण्मुखशैलाश्च[७६८]संमिताः स्युश्चतुः[1]-स्वराः ॥५१०॥

मध्यमादौ च शुद्धौ द्वौ द्वादशान्ये द्विधा क्रमाः ।
रसाश्विसंमितास्ते [२६] च ताडिता ऋतुभि[६]स्तथा ॥५११॥

रसेषुवसुधातुल्यास्तानाः[2] [१५६] स्युस्त्रिस्वरात्मिकाः ।
रिगद(ध?)न्यादयोऽष्टौ स्युर्द्विधा षड्जितरे पुनः ॥५१२॥

शुद्धा नेत्राश्विसंख्याः[3] [२२] स्युस्ते जाता दस्रताडिताः ।
युगवेदाः[4] [४४] कूटताना द्विस्वरेषु स्मृता बधैः[5] ॥५१३॥

एकस्वरेष्वभेदत्वा(त्) स्युश्चतुर्दशसंमिताः ।
ताना मूलक्रमा एव पूर्वाचार्यैरुदाहृताः ॥५१४॥

गान्धाराद्यौ निषादाद्यौ द्वौ द्वौ भेदौ तथा सति ।
पूर्वेभ्योऽप्यधिका जाताश्चत्वारो विकृता इह ॥५१५॥

षड्जाद्याश्च[6] निषादाद्या धैवताद्याश्च[7] मूर्च्छनाः ।
मध्यमग्रामगास्तासां कूटा ये पञ्चमोज्झिताः ॥५१६॥

षड्जे तथाविधैस्तानैः स्वरूपैर्न पृथक्प्रमा ।
शुद्धमध्यामूर्च्छनायां शुद्धान्तरविभेदतः ॥५१७॥

चतुःस्वरौ क्रमौ यौ द्वौ तयोर्ये कूटतानकाः ।
वसुवेदास्त्रिस्वरयोः[४८] शुद्धान्तरभिदायुजाः ॥५१८॥

कूटा यद्वा दश प्रोक्तास्तथा गान्धारवर्जितौ ।
द्वौ तानौ द्विस्वरे कूटावेक एकस्वरे त्वयम् ॥५१९॥

---

[1] A. omits विसर्ग ।

[2] A. omits विसर्ग ।

[3] A. omits विसर्ग ।

[4] A. omits विसर्ग ।

[5] A. बुद्धैः ।

[6] A. षड्जाद्या च B. omits च ।

[7] A. B. धैवताद्या च ।

एवमग्निरसा:[६३] कूटाः शुद्धमध्यासमुद्भवाः ।
तानौ[1] चोत्तरमन्द्रायाः पुनरुक्ता मताः[2] सताम् ॥५२०॥

निगयोगात्क्रमा मार्ग्यां ये चत्वार इषु[५] स्वराः ।
तद्भवाः[3] कूटताना ये खवस्वम्बुधिसंमिताः [४८०] ॥५२१॥

चतुःस्वरेषु षण्नन्दा[९६]-स्तानास्त्रिस्वरयोः पुनः ।
गहीनयोर्भानु[१२]-मिता अब्धयो[४]निसरूपयोः ॥५२२॥

क्रमे निषादरूपे द्वावेते स्यू रजनीगतैः ।
कूटतानैः समा वेदनन्दबाणस[4]-संख्यकाः [५९४] ॥५२३॥

निगयोगेन पौरव्यां षट्स्वरा वेदसंमिताः ।
कूटतानाः क्रमात्तेषु खेभनागाक्षिसंमिताः [२८८०] ॥५२४॥

उक्ताः पञ्चस्वरेष्वत्र शून्यनागयुगैर्मिताः[४८०] ।
स्युश्चतुःस्वरयोर्नागयुगसंख्या[८४८] गहीनयोः ॥५२५॥

स्युर्भानव[१२]-स्त्रिस्वरयोर्निगमा धनिरूपयोः ।
एक एव स्वरेष्वेवं बाणनेत्रयुगाग्नयः[३४२५] ॥५२६॥

तानाः[5] स्युः सदृशाकारास्ते तानैरुत्तरायतैः ।
पश्चात्षट्स्वरकाः कूटाः पौरव्यां ये प्रकीर्त्तिताः[6] ॥५२७॥

तानपि प्राक्प्रकटिता[7](न्) षट्स्वरेषु क्रमानपि ।
वसुवेदमितान् [४८] जह्यादुक्तषट्स्वरमध्यतः ॥५२८॥

त्यक्तेषु तेषु सिद्धाः स्यु[8]-र्द्विगुणर्त्विन्दुवह्नयः [६३२] ।[9]
खवेदान्[४०] पौरवीमार्ग्योः क्रमात्प्रागुदितानपि ॥५२९॥

---

[1] A. रुत्तर etc.

[2] A. omits विसर्ग ।

[3] A. omits विसर्ग ।

[4] A. omits स ।

[5] A. omits विसर्ग ।

[6] cf. S. R. 1. 4. 57.

[7] B. adds विसर्ग ।

[8] A. स्युः द्विगुण etc.

[9] A. B. give the above number but according to द्वि-गुण-ऋतु-इन्दु-वह्नि the number should be ३१६३२.

उक्तानप्यौडुवांल्लुपे(प्येत्) तेषु लुप्तेष्वपि स्फुटाः ।
सिद्धाः[१] स्युर्व्योमगगनगिरिपावकसंमिताः[२][३७००] ॥५३०॥

मार्ग्यां च पौरवी[३]-शुद्धमध्ययोश्च चतुःस्वरान् ।
द्वात्रिंशदपि तांस्तानान् [४]क्रमाल्लुप्येत्ततः स्फुटम् ॥५३१॥

तासु वेदाश्विबाणाः[५२४]स्युः सिद्धास्त्रिस्वरकूटकान् ।
क्रमान् रसाक्षिकां[२६]-ल्लुपे(प्ये)देवं स्युर्युगवेधसः[५][१४] ॥५३२॥

तास्वेव द्विस्वरानाशाः[१०] क्रमान् दस्राक्षिकांस्त्यजेत् ॥५३३॥

यद्यप्यमीशां (षां) तानानामकूटत्वे क्रमत्वतः ।
संभवेलो(ल्लो)पनं तावत् तथाप्युक्तं प्रसंगतः ॥५३४॥

लोपनं पौनरुक्तया च[६] शिष्टा युगभुवः [१४] स्थिताः ।
तानराशिमथ ब्रूते राशीकृतमहायशाः ॥५३५॥

क्रमान् दृग्नन्दगुणकैर्मितान्पूर्वेषु[३९२] संत्यजेत् ।
युगभूम्य[१४]-वशिष्टाः[७] स्युरेवमेव[८] स्वरेष्वथ ॥५३६॥

व्योमाग्निनन्दगिरिभूगुणैः परिमिता[३१७९३०] इह ।
मिलिताः कूटतानाः स्युः सर्व एव[९] परिस्फुटाः ॥५३७॥

अथ तेषां परिज्ञानोपायः सम्यक्(ङ्) निरूप्यते ।
ग्रामद्वयसमुत्पन्ना मूर्च्छना याश्चतुर्दश ॥५३८॥

ताः प्रत्येकं लिखेदासामन्त्यान्त्यस्वरलोपतः ।
यावदेकस्वरं भेदाः सप्त स्युः प्रतिमूर्च्छनम् ॥५३९॥

सप्तस्वरः षट्स्वरश्च ततः पञ्चस्वरस्ततः ।
चतुः[१०]-स्वरस्त्रिस्वरश्च द्विस्वरैकस्वराविति ॥५४०॥

---

१ A. omits विसर्ग ।
२ A. omits विसर्ग ।
३ B. पौरवी भेदशुद्ध etc.
४ A क्रमाल्लुपेत्तत ।
५ A. वेधसा ।
६ A. च्च ।
७ A. omits विसर्ग ।
८ A. B. स्युरेकमेव ।
९ A. येव ।
१० A. omits विसर्ग ।

एकस्वरस्तु निर्भेदोऽप्युक्तो नष्टादिसिद्धये ।
[१]एकस्वरश्चार्चिकाख्यो द्विस्वरो गाथिकाभिधा(धः) ॥५४१॥

त्रिस्वरः सामिको नाम चतुर्थो यश्चतुःस्वरः ।
स [२]स्वरान्तरतामान्यो ज्ञेयावौडुवषाडवौ ॥५४२॥

एषां प्रास्तारिकी संख्या तत्तन्मूलक्रमैर्हता[3] ।
यावती जायते मात्रापिण्डसंख्येति गम्यताम् ॥५४३॥

संख्यां प्रास्तारिकीं[४] सर्वां तथा मूलक्रमानपि ।
सर्वेषां कूटतानानां [५]वक्ष्यामोऽग्रे पृथक्-पृथक् ॥५४४॥

एकस्वरादितानानां संख्या [६]प्रास्तारिकी यथा ।
विज्ञायते स प्रकारः कथ्यते प्रतिमूर्च्छनम् ॥५४५॥

ऊर्ध्वमूर्ध्वं लिखेदङ्कानेकादीन् सप्तमान्तिकान् ।
तेषु पूर्वेण पूर्वेण गुणितेऽङ्के परे-परे ॥५४६॥

एकस्वरादितानानां संख्या प्रास्तारिकी भवेत् ।
एतेषां स्वरविन्यास[७]-प्रकारः कथ्यते स्फुटः ॥५४७॥

अष्टौ रेखा लिखे(खि)त्वोर्ध्वास्तावती[८]-स्तिर्यगा लिखेत् ।
ततः(त) एकोनपञ्चाशत् कोष्ठकाः[९] स्युस्ततः[१०]परम् ॥५४८॥

क्रमेण कोष्ठमद्वामभागस्थानधरादितः ।
ऋतुबाणाब्धिवह्न्यक्षिचन्द्रसंख्यान्प्रमार्जयेत् [१ २ ३ ४ ५ ६] ॥५४९॥

ततोऽवशिष्टकोष्ठेषु सप्तादिषु लिखेत्स्वरान् ।
भवन्त्युत्तरमन्द्रायाः सप्त भेदास्ततः क्रमात् ॥५५०॥

---

१ A. एकस्वरचार्चिकाख्यो B. एकस्वरस्त्वार्चिकाख्यो ।
२ B. स्वरानूरता etc.
३ B. adds विसर्ग ।
४ A. omits अनुस्वार ।
५ A. वक्षामोऽग्रे ।
६ A. प्रस्तारिकी ।
७ B. adds विसर्ग ।
८ A. स्तीर्यगा ।
९ A. omits विसर्ग ।
१० B. omits विसर्ग ।

एवमन्यानपि लिखेत्[1] खण्डमरू[2]-स्त्रयोदश ।
प्रत्येकं सप्तधा भिन्ना रजन्याद्यास्तु[3] मूर्च्छनाः ॥५५१॥

सौवीर्याद्यास्तथा सप्त प्रत्येकं तेषु कल्पयेत् ।
अन्त्यान्त्यस्वरलोपेन भेदाः[4] स्युः सप्त ते ततः ॥५५२॥

एवं द्वौ द्वौ खण्डमेरू सदृशौ भवतस्तयोः ।
एकः षड्जग्रामगोऽस्तु मध्यमग्रामगोऽपरः ॥५५३॥

एषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (१)

	५६	स	रि	ग	म	प	ध	नि	५०४०[1]
		४८	स	रि	ग	म	प	ध	७२०
			४०	स	रि	ग	म	प	१२०
				३२	स	रि	ग	म	२४
इति मूलक्रमः					२६	स	रि	ग	६
उत्तरमन्द्राभेदाः						२२	स	रि	२
सप्त तानाः							१	स	१

[1] B. ५४० ।

[1] A. लिखैत् ।
[2] A. खण्डमेरून् स्त्रयोदश B. खण्डमेरून् त्रयोदश ।
[3] A. रजन्याद्या स्यु B. रजन्याद्याः स्यु ।
[4] A. omits विसर्ग ।

[1]एतेषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (२)

५६	म	प	ध	नि	स	रि	ग	५०४०
	४८	म	प	ध	नि	स	रि	७२०
		४०	म	प	ध	नि	स	१२०
			३२	म	प	ध	नि	२४
				२६	म	प	ध	६
					२२	म	प	२
						१	म	१

इति मूलक्रमः

सौवीरीभेदाः सप्ततानाः

[1] B. एषां ।

एतेषां[1] प्रास्तारिकी संख्या ॥ (३)

५६	नि	स	रि	ग	म	प	ध	५०४०
	४८	नि	स	रि	ग	म	प	७२०
		४०	नि	स	रि	ग	म[2]	१२०
			३२	नि	स	रि	ग	२४
				२६	नि	स	रि	६
					२२	नि	स	२
						१	नि	१

इति मूलक्रमः

रजनीभेदाः सप्ततानाः

[1] B. एषां । [2] B. प ।

एतेषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (४)

५६[1]	ग	म	प	ध	नि	स	रि	५०४०
	४८	ग	म	प	ध	नि	स	७२०
		४०	ग	म	प	ध	नि	१२०
			३२	ग	म	प	ध	२४
				२६	ग	म	प	६
					२२	ग	म	२
						१	ग	१

इति मूलक्रमः

हरिणाश्वाभेदाः सप्ततानाः

[1] A. १।

एतेषां[1] प्रास्तारिकी संख्या ॥ (५)

५६	ध	नि	स	रि	ग	म	प	५०४०
	४८	ध	नि	स	रि	ग	म	७२०
		४०	ध	नि	स	रि	ग	१२०
			३२	ध	नि	स	रि	२४
				२६	ध	नि	स	६
					२२	ध	नि	२
						१	ध	१

इति मूलक्रमः

उत्तरायताभेदाः सप्ततानाः

[1] B. एषां।

एतेषां[1] प्रास्तारिकी संख्या ॥ (६)

५६	रि	ग	म	प	ध	नि	स	५०४०
	४८	रि	ग	म	प	ध	नि	७२०
		४०	रि	ग	म	प	ध	१२०
			३२	रि	ग	म	प	२४
				२६	रि	ग	म	६
					२२	रि	ग	२
						१	रि	१

मूलक्रमः

कलोपनताभेदाः सप्ततानाः

B. [1] एषां ।

[1]एतेषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (७)

५६	प	ध	नि	स	रि	ग	म	५०४०
	४८	प	ध	नि	स	रि	ग	७२०
		४०	प	ध	नि	स	रि	१२०
			३२	प	ध	नि	स	२४
				२६	प	ध	नि	६
					२२	प	ध	१
						१	[2]प	१

इति मूलक्रमः

शुद्धषड्जाभेदाः सप्ततानाः

[1] B. एषां । [2] B. स ।

[1]एतेषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (८)

५६	स	रि	ग	म	प	ध	नि	५०४०
	४८	स	रि	ग	म	प	ध	७२०
		४०	स	रि	ग	म	प	१२०
			३२	स	रि	ग	म	२४
				२६	स	रि	ग	६
					२२	स	रि	२
						१	स	१

इति मूलक्रमः

शुद्धमध्याभेदाः सप्ततानाः

[1] B. एषां।

[1]एषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (९)

५६	म	प	ध	नि	स	रि	ग	५०४०
	४८	म	प	ध	नि	स	रि	७२०
		४०	म	प	ध	नि	स	१२०
			३२	म	प	ध	नि	२४
				२६	म	प	ध	६
					२२	म	प	२
						१	म	१

[2]इति मूलक्रमः

मत्सरीकृद्भेदाः सप्ततानाः[3]

[1] B. This line is omitted. [2] B. इति is omitted.
[3] B. सप्ततानाः is omitted.

एतेषां ।स्तारिकी संख्या ॥ (१०)

५६	नि	स	रि	ग	म	प	ध	५०४०
	४८	नि	स	रि	ग	म	प[1]	७२०
		४०	नि	स	रि	ग	म	१२०
			३२	नि	स	रि	ग	२४
				२६	नि	स	रि	६
					२२	नि	स	२
इति मूलक्रमः						१	नि	१

इति मार्गीभेदाः सप्ततानाः[2]

[1] B. म । [2] B. सप्तता ।

[1]एतेषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (११)

५६	ग	म	प	ध	नि	स	रि	५०४०[2]
	४८	ग	म	प	ध	नि	स	७२०
		४०	ग	म	प	ध	नि	१२०
			३२	ग	म	प	ध	२४
				२६	ग	म	प	६
					२२	ग	म	२
इति मूलक्रमः						१	ग	१

अश्वक्रान्ताभे ।ः सप्ततानाः

[1] B. एषां । [2] B. भेदास्सप्ततानाः ।

एतेषां[१] प्रास्तारिकी संख्या ॥ (१२)

५६	ध	नि	स	रि	ग	म	प	५०४०
	४८	ध	नि	स	रि	ग	म	७२०
		४०	ध	नि	स	रि	ग	१२०
			३२	ध	नि	स	रि	२४
				२६	ध	नि	स	६
					२२	ध	नि	२
इति मूलक्रमः						१	ध	१

पौरवीभेदाः सप्ततानाः[२]

[१] B. एषां । [२] B. भेदास्सप्ततानाः ।

एतेषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (१३)

५६	रि	ग	म	प	ध	नि	स	५०४०
	४८	रि	ग	म	प	ध	नि	७२०
		४०	ग	म	प	ध	नि	१२०
			३२	म	प	ध	नि	२४
				२६	प	ध	नि	६
					२२	प	ध	२
इति मूलक्रमः						१	प	१

इति अभिरुद्गताभेदाः सप्ततानाः[२]

[१] B. ६ । [२] सप्ततानाः is omitted.

[1]एषां प्रास्तारिकी संख्या ॥ (१४)

५६	प	ध	नि	स	रि	ग	म	५०४०[2]
	४८	प	ध	नि	स	रि	ग	७२०
		४०	प	ध	नि	स	रि	१२०
			३२	प	ध	नि	स	२४
				२६	प	ध	नि	६
					२२	प	ध	२
इति मूलक्रमः						१	प	१

हृष्यकाभेदाः सप्ततानाः

एवं चतुर्दशैते स्युर्मेरवो मूर्च्छना(:) क्रमात् ।
एषां प्रास्तारिकी संख्यां लिखेद(द्द)क्षिणतः क्रमात् ॥५५४॥

वामभागे क्रमानेषां तानानां विलिखेत् सुधीः ।
एषु व्यक्तं प्रकाशन्ते भेदा वस्वङ्कसंमिताः ॥५५५॥

शुद्धाश्च[3] काकली चैव सान्तरस्तद्द्वयान्वितः ।
भेदाः स्युरिति चत्वारो यस्मिन् भेदे निगौ स्थितौ ॥५५६॥

यत्रार(न)योरन्यतरो द्विश्रुतिर्विद्यते स तु ।
द्विभेदो यत्र नेमौ स्तः (स)शुद्ध इति कथ्यते ॥५५७॥

एतैर्भेदैः क्रमानेषां जानीयान्निपुणः पुमान् ।
यथा तरङ्गा जलधौ ह्रासवृद्धिसमन्विताः ॥५५८॥

तथा रागसमुद्रेऽस्मिस्तरङ्गा इव तानकाः ।
अत्र सप्तस्वरा ये स्युस्ते पूर्णाः कीर्त्तिता मया ॥५५९॥

षट्स्वराद्यास्तु षड्भेदानपूर्णान् जगदुर्बुधाः ।
चतुर्दशसु ये भेदा मूर्च्छनासु चतुर्दश ॥५६०॥

तिर्यक्स्था पङ्क्तिविन्यासाद्विलिखेत्कोष्ठसप्तकम् ।
तत्राद्ये विलिखेदेकं शेषकोष्ठेषु षट्सु च ॥५६१॥

[1] B. एषां ।　　[2] B. ५४० ।

[3] शुद्धा सकाकली is better.

पूर्वसंख्यगुणान् न्यस्येदङ्कानेषु यथाक्रमम् ।
एकस्वरादितानानां संख्या स्यात्प्रतिमूर्च्छनम् ॥५६२॥

इति संख्या

१	२	६	२४	१२०	७२०	५०४०

स्वरान्य(न्त्य)स्य क्रमात्पूर्वं स्थापनीयस्ततः स्वरः ।
पूर्वः पूर्वः पराधस्तादुपरिष्टात्स चेत् स्वरः ॥५६३॥

पूर्वपङ्क्तौ तदा तस्य पूर्वः स्थाप्यः प्रयत्नतः ।
तत्पुरस्तात्स्वराः स्थाप्या यथोपरि तथापरे ॥५६४॥

अवशिष्टान् स्वरान् मूलक्रममाश्रु(श्रि)त्य पृष्ठतः ।
स्थापयेदिति भूभर्त्रा प्रस्तार(:)प्रकटीकृतः ॥५६५॥

उपरिष्टात् समारभ्य सप्ताद्येकान्तकोष्ठकम् ।
एकैकस्य परित्यागादष्टाविंशतिसंख्यया ॥५६६॥

स १

इति प्रस्तारः	स रि रि स	२

स रि ग
रि स ग
स ग रि
ग स रि
रि ग स
ग रि स

स रि ग म प[1]
रि स ग म प
स ग रि म प
ग स रि म प
रि ग स म प
ग रि स म प
स रि म ग प
रि स म ग प
स म रि ग प
म स रि ग प
रि म स ग प
म रि स ग प

[1] B. omits this portion of the right side and that seems to be proper because the permutations of four notes are given next and permutations of five notes (a portion whereof is given here) should not precede those of four notes. Anyway this portion has been completed here by adding the permutations given within brackets upto 24 permutations ending with प. Really speaking 120 permutation should have been given but 'A' ends with स (ग) मरिप after giving some confused permutations as म स रि प, रि म स प and स रि म स प म ।

स (ग) म रि प	रि ग म स प
(ग स म रि प	ग रि म स प
स म ग रि प	रि म ग स प
म स ग रि प	म रि ग स प
ग म स रि प	ग म रि स प
म ग स रि प	म ग रि स प)

॥ ४ ॥

स रि ग म	१	स ग म रि	१३
रि स ग म	२	ग स म रि	१४
स ग रि म	३	स म ग रि	१५
ग स रि म	४	म स ग रि	१६
रि ग स म	५	ग म स रि	१७
ग रि स म	६	म ग स रि	१८
स रि म ग	७	रि ग म स	१९
रि स म ग	८	ग रि म स	२०
स म रि ग	९	रि म ग स	२१
म स रि ग	१०	म रि ग स	२२
रि म स ग	११	ग म रि स	२३
म रि स ग	१२	म ग रि स	२४

॥ २४ ॥

[1]१	०	०	०	०	०	०
	१	२	६	२४	१२०	७२०
		४	१२	४८	२४०	१४४०
			१८	७२	३६०	२१६०
				९६	४८०	२८८०
					६००	३६००
						४३२०

[1] A. wrongly gives zero in this square.

इष्टतानस्वरमितकोष्ठकैरुत संयुतम् ।
त्रिकोणाकारमालिख्य तस्मिन्नुपरितो लिखेत् ॥५६७॥

आद्यपङ्क्तावाद्यकोष्ठ [१]एकमङ्कं परेषु खम् ।
द्वितीयपङ्क्त्यादिकोष्ठे तथैकं शेषपञ्चसु ॥५६८॥

तत्स्वस्वपूर्वकोष्ठाङ्कं कोष्ठसंख्यागुणीकृतम् ।
क्रमेण विलिखेत् तत्तदग्रिमाग्रिमकोष्ठके ॥५६९॥

सिद्धायां तत्र तत्स्थाङ्कं तमेव विलिखेदधः ।
कोष्ठसंख्यागुणं यावद-[२]धरैकैककोष्ठकम् ॥५७०॥

खण्डमेरुरयं तत्र नष्टोद्दिष्टे विलोकयेत् ।
अत्रोर्ध्वपङ्क्तिकोष्ठेषु सप्तसु क्रमतः सुधीः ॥५७१॥

न्यस्येच्चिह्नकरं[३] किंचिद्[४] द्रव्यं मुक्ताफलादिकम् ।
अन्यपङ्क्तिस्थकोष्ठाङ्कैर्यन्मौलैकाङ्कसंयुतैः ॥५७२॥

नष्टसंख्या भवेत्तेषु फलान्याकृष्य तान्यथ ।
निवेशयेत्तदाकृष्टिर्भवेदन्त्यादितः क्रमात् ॥५७३॥

[५]मूलाङ्कावधिरेतस्यामधो यावतिथे पदे[६] ।
फलं तावतियो ज्ञेयः स्वरो मूलक्रमान्तिमान् (मः?) ॥५७४॥

नष्टतानान्तिमस्तस्मिन् स्वरे त्यक्ते क्रमे भवेत् ।
यावत्पूर्त्ति व्रजेत्तानस्तावदेष विधिः[७] स्मृतः ॥
इति नष्टस्य विज्ञेयमुत्तरं रूपनिर्णयात् ॥५७५॥

॥ इति नष्टम् ॥

मूलक्रमान्त्यस्वरतो भवेद्यावतिथः[८] स्वरः ।
उद्दिष्टस्यान्तिमस्तावतिथेऽधस्तात्फलं पदे ॥५७६॥

क्षिपेत्तच्चालये (त्) तत्रान्तिमाल्लब्धं पुनस्त्यजेत् ।
स्वरं मूलक्रमे[९] यावन्मौलैकाङ्कमयं विधिः ॥५७७॥

---

१ B. एव मङ्कं ।
२ A. धैरैक etc.
३ A. omits अनुस्वार ।
४ A. omits द् ।
५ A. मूलंकावधि ।
६ B. पदम् ।
७ A. omits विसर्ग ।
८ A. तिथेः ।
९ B. क्रमो ।

फलाक्रान्ताङ्कयोगेन मेयोद्दिष्टविधिर्बुधैः ।
इत्यन्तरं समुद्दिष्टमुद्दिष्टस्य महीभृता ॥५७८॥

अत्र [१]पङ्क्तिषु सर्वासु सप्तस्वाद्याद्यकोष्ठके ।
येऽङ्काः स्युस्ते द्वितीयस्यां पङ्क्तौ स्वस्वाद्यकोष्ठगैः ॥५७९॥

अङ्कैः संयोजिताः सन्तः [२]संमत्के(सम्यक्त्वे) नैव पण्डितैः ।
तानानामार्चिकादीनां संख्याङ्काः[३] स्युः क्रमादिह ॥५८०॥

आर्चिकादिकसर्वाङ्कयोगान्मौलाङ्कसंयुतान् ।
पूर्णानामिह तानानां संख्या संजायते स्फुटा ॥५८१॥

सा च व्योमयुगाकाशमहाभूतमिता मता ।
कालसेनमहीनाथदर्शितोपायतः स्फुटा ॥५८२॥

अत्र प्रकारान्तरतो नष्टोद्दिष्टविधिं वशी ।
[४] दर्शयत्यकृतप्रज्ञप्रबोधाधानहेतवे ॥५८३॥

स्वस्वपूर्वस्य तानस्य संख्ययाग्रिमतानके ।
[५]भागैर्नष्टविधौ हार्यस्तत्र चेयं स्थितिर्विदाम् ॥५८४॥

यत्र निःशेषतो याति भाज्यस्तत्र त्वयं विधिः ।
न कार्यो याति वा येषां स्वराणां भाग ईप्सितः ॥५८५॥

स्वरो न लभ्यते तत्र लभ्यते भागवर्जिते ।
अत्रोदा-[६]ह्रियते किंचिद् बाल-[७]व्युत्पत्तिहेतवे ॥५८६॥

सप्तस्वराणां प्रस्तारे रूपं खाक्षिनगैर्मितम् ।
नष्टं तत्कीदृशं ब्रूहि यदि त्वं वेत्सि [८]तत्त्वतः ॥५८७॥

स्थिते मूलक्रमे सादौ भागे खाक्षिनगैः सति ।
न निःशेषो व्रजेद्भाग इति लब्धो निषादवान् ॥५८८॥

[९]अवशिष्टे षट्स्वरेऽत्र क्रमे खाक्षीन्दुभाजके ।
क्रमाद्धपमगान्धारर्षभाणां भागसंभवान् (त्) ॥५८९॥

---

[१] A. पक्तिषु ।
[२] B. समक्तेनैव ।
[३] B. संख्याकाः ।
[४] B. दर्शयत्प्रकृतप्राज्ञ ।
[५] A. भागौ नष्ट etc. ।
[६] A. ह्र्यते ।
[७] A. व्यत्पत्ति ।
[८] A. तव्रतः ।
[९] B. व्यवशिष्टे ।

न भागो लभ्यते षड्भ्यो भागो नाशेष इत्यतः[1] ।
अतोऽवशिष्यते पञ्चस्वरक्रम इह क्रमात् ॥५९०॥

भाजका वेदपक्षाः स्युस्तत्र भागस्य संभवान्(त्) ।
क्रमाद्धपमगा नैव लभ्यन्ते पूर्ववर्त्मना ॥५९१॥

भाज्यो निःशेषितव्योऽत्र नेति रिर्लभ्यते स्वरः ।
चतुःस्वरक्रमे चाथ रसैर्भाज्येऽवशेषिते ॥५९२॥

प्राप्यन्ते धपमा नैव गान्धारो लभ्यते यतः ।
पूर्ववन्नैव निःशेषो भागोऽथ त्रिस्वरः क्रमः ॥५९३॥

षट्संख्यो भाजकस्तस्य द्विकाङ्को भागकर्मतः ।
चत्वारो धपयोर्याता द्विकमात्रावशिष्यते ॥५९४॥

न निःशेषादिविधिनोपलब्धो मध्यमः स्वरः ।
द्विसंख्यो द्विस्वरश्चाथ क्रमः क्रमविधिं श्रितः ॥५९५॥

तत्र भूभाजिते याते चैके धस्य तु पञ्चमः ।
प्राप्तश्चैके न संप्राप्तो धैवतः सप्तमः स्वरः ॥५९६॥

एवं धपमगान्धाररिसनीतिपदं स्थितम् ।
नष्टरूपमयोद्दिष्टं विज्ञेयं तत्त्वतो बुधैः ॥५९७॥

नष्टरूपस्वरप्राप्तिनिदानादङ्कराशितः ।
यैर्यैरङ्कैः स्वरो यो यो लभ्यतेऽत्र यथाविधिः ॥५९८॥

तेषां योगादिहादेश्यमुद्दिष्टोत्तरमत्र तु ।
इति तानप्रकरणमीरितं पृथिवीभुजा ॥५९९॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीत-[2]मीमांसायां संगीतरत्नकोशे स्वरगतोल्लासे स्थानादिपरीक्षणं प्रथमम् ।

---

[1] A. इत्र्युतः ।

[2] A. मिमांसायां ।

साधारणं नाम द्वितीयं परीक्षणम्

साधारणीकृताशेषभूभुजा पृथवीभुजा ।
साधारणसमुद्देशः क्रियते निर्विकल्पवान् ॥१॥

वसन्तशीतयोरन्तर्यथोभयगुणाश्रयः ।
कालस्तथा भवेद्गीतं पूर्वापरगुणाश्रयान्(त्) ॥२॥

साधारणं भवेत्तच्च द्विप्रकारतया द्विधा ।
स्वरसंयोगतो जातिसंयोगात्तत्पुनर्मतम्[1] ॥३॥

चतुर्द्धाद्यं तु निसगमध्यमाश्रयतो भवेत् ।
श्रुतिद्वयस्य ग्रहणान्निसयोः स्वरयोरिह ॥४॥

काकलीसाधारणं स्यात्, षड्जसाधारणं पुनः ।
निषादऋषभाभ्यां च षड्जाद्यन्तश्रुतिद्वये[2] ॥५॥

परिगृहीते भवति, तथान्तरविशेषितम् ।
साधारणं तु गमयोः श्रुतियुग्मपरिग्रहात् ॥६॥

मध्यमाद्यन्त(गं)[3] यत्र श्रुतियुग्मं म(ग)पौ स्वरौ ।
गृह्णीतस्तत्र विज्ञेयं मध्यसाधारणं बुधैः ॥७॥

यदत्र मध्यमस्योक्तं बुधैः[4] साधारणं स्फुटम् ।
मध्यमग्राम[5] एव स्यात्तदिति प्राज्ञसंमतम् ॥८॥

स्वस्थानाद्यश्च्युतः स्वीयस्थानमप्राप्तवान् स्वरः ।
साधारणं तु तद्भावो भावः (?) प्राधान्यतः स्मृतम् ॥९॥

अत्र साधारणं केचिद्वदन्ति स्वरकोविदाः ।
षड्जगं मध्यमं(गं) चापि केशाग्रवदणुत्वतः ॥१०॥

कैशिकं नाम तद्गाता कश्चिद्गायति वा न वा ।
साधारणं तु षड्जस्य ति(नि)रिभ्यामुपजीवनात् ॥११॥

---

[1] cf. S. R. 1. 5. 1—10 for 3—24 above.

[2] B. द्वयम् ।

[3] B. मध्यमाद्यन्तः संश्रुत्य ।

[4] B. बुधाः ।

[5] B. omits ग्राम ।

साधारण्यं मध्यमस्य गपाभ्यामुपजीवनात् ।
इतोऽत्र[१] द्विविधं षड्जमध्यमाभ्यां विशेषणात् ॥१२॥

ग्रामसाधारणं केचिदवादिषुरतद्विदः ।
ग्रामेऽपि मध्यमे, नूनं चतुःश्रुतिसमाश्रयात् ॥१३॥

पञ्चमे षड्जतामास्ते (प्ते), षड्जग्रामिकलक्षणे ।
चतुःश्रुतिकतामास्ते (प्ते) धैवते, मध्यमाभिधाम् ॥१४॥

षड्जे गते, भवेल्लक्ष्म षड्जग्रामस्य यत्र तु ।
एक[२]-प्रयोगे दृश्येते ग्रामौ साधारणत्वतः ॥१५॥

तुल्यक्षयतया तत्र ग्रामसाधारणं मतम् ।
श्रितौ विकारे(ऽ)[३]नंशत्वमल्पत्वं वा गनी स्वरौ ॥१६॥

प्रयुज्येते यथा काकल्यन्तरत्वे तथोच्यते ।
उच्चार्य प्रथमं षड्जं काकलीधैवतौ वदेत् ॥१७॥

यद्वा षड्जं समुच्चार्य ततः काकलिनं वदेत् ।
पुनः षड्जं प्रोच्चरेच्च प्रयोगक्रममाश्रितः ॥१८॥[४]

धकाकल्योरन्यतमं 'प्रोच्चरेत् स्वरतत्त्ववित्' ।
उच्चार्य मध्यमं पूर्वं प्रयुञ्जीतान्तरर्षभौ ॥१९॥

यद्वा मध्यममुच्चार्य प्रयुञ्जीतान्तरस्वरम् ।
ततश्च मध्यमो ग्राह्यस्तत्परान्यतमोऽपि च ॥२०॥

अत्रेषदर्थे काशब्दः कले[५]-रविकलः स्मृतः ।
एतौ धर्मौ यत्र शब्दे विद्येते काकलीति सः ॥२१॥

अत्र साधारणं षाड्जं षड्जग्रामे तु[६] संभुवि ।
साधारणं मध्यमस्य मध्यमग्राम एव हि ॥२२॥

षड्जग्रामे काकली हि विद्यते नान्तरः स्वरः ।
स चेदत्रापते(त्)र्तहि काकलीस्वरसंश्रयात् ॥२३॥

---

[१] A. B. इतोत ।

[२] B. एकं ।

[३] A. नांशत्वम् ।

[४] A. repeats this verse and counts it as two verses; this excess of one number contiunes till the end of the परीक्षण ।

[५] B. कल ।

[६] B. नु ।

अन्तरो मध्य(म)ग्रामे नित्यमेवावतिष्ठते ।
तत्र चेत् काकली क्वापि दृश्यते सान्तराश्रयात् ॥२४॥

अत औडुवकृत् षड्जग्रामे काकलवान् स्वरः ।
प्रयुक्ते षाडवं नैव कालजिद्भूपसंमतात् ॥२५॥

मध्यमे त्वौडुवाशंसी काकली नैव कर्हिचित् ।
तनोति षट्स्वरं गीतमिति गीतविदो विदुः ॥२६॥

एवं काकल्यन्तरौ द्वौ षड्जग्रामे यदा तदा ।
षड्जसाधारणं प्रोक्तं भरतज्ञेन भूभुजा ॥२७॥

तथैवान्तरकाकल्यौ ं। मध्यमगतौ यदि ।
तदा मध्यमपूर्वं 'स्यात् साधारणमिह' स्फुटम् ॥२८॥

यत्कैश्चिददेते संप्रोक्ते कैशिके सूक्ष्मदृष्टिभिः ।
साधारणेन तद्राजराजसंमतिमर्हति ॥२९॥

यतोऽभिनवगुप्तोक्तिरहस्यज्ञः क्षमाधिपः ।
अन्यथैतद्वचोगुम्फयुक्तिव्याकरणं व्यधात् ॥३०॥

कैशिकीषड्जकैशिक्यौ यतस्तत्त्वज्ञसंमते ।
ये ते कैशिकमाश्रित्य प्रवृत्तेऽत्र निशम्यताम् ॥३१॥

अल्पप्रयोगता योक्तान्तरकाकलिनोरिह ।
सान्यथा [1]सूत्रयोरत्र बहुत्वस्योररीकृते ॥३२॥

इति चेदुच्यते विद्वन् ते एव तु तथाविधे ।
तत्र वास्तु तयोर्नाम बहुत्वं कांक्षतस्तु मे ॥३३॥

मैवं लोपविधेरत्र निरर्थत्वप्रसंगतः ।
उत्तरोत्तरदोषाणां प्रसंगादस्यतां मुखम् ॥३४॥

क्षेत्रराजमतादेतत् स्वरसाधारणं स्फुटम् ।
कालसेनेन विभुना विवृतं तत्त्वविन्मुदे ॥३५॥

जातिसाधारणमथो यथोद्देशं प्रतन्यते ।
एकांशोपचितास्वेकग्रामजाषु[2](सु) च जातिषु ॥३६॥

यद्गानं समतामाप्तं जातिसाधारणं तु तत् ।
दन्तिलाद्याः पुनरिदं रागानेव प्रचक्षते ॥३७॥

---

[1] B. भूत ।
[2] B. जेषु ।

भिन्नग्रामभवास्वेतत्केषांचन मते मतम् ।
एकांशतादिवशतो[१] न तत्सुज्ञजनप्रियम् ॥३८॥

यत्र श्रुतिसमुत्कर्षात् स्वरोऽन्यस्वरदेशगः ।
विलुप्त इव तत्त्वज्ञैर्गीयते तत्र केन च ॥३९॥

श्रुतिसाधारणं नाम वदं(स्) तत्रोच्यते त्विदम् ।
धैवतर्षभयोश्चैवात्र गान्धारनिषादयोः ॥४०॥

सांकर्ये सन्निकर्षेण स्वरव्यक्तेरभावतः ।
पारिशिष्येण निगयोः स्थितौ तत्र तयोः पुनः ॥४१॥

श्रुतिद्वयोत्कर्षवशात् काकल्यन्तरता स्थिता ।
उत्कृष्येत यदैकान्तु श्रुतिं तत्कैशिकं भवेत् ॥४२॥

एकश्रुतिसमुत्कर्षात् षड्जमध्यमपञ्चमाः ।
पंचश्रुतिकतायोगान्न ते रक्तिप्रदा मताः ॥४३॥

श्रुतिसाधारणं तस्माद्यदुक्तं षण्मुखादिभिः ।
काकल्यन्तरयोश्चैव कैशिकाच्च न तत् पृथक् ॥४४॥

षड्जमध्यमयोश्चैवमपि त्रिश्रुतियोगतः ।
एतद्भिन्नं कुतो न स्यादिति चेदुच्यते त्वया ॥४५॥

प्रज्ञोत्कर्षवशादेवं श्रुत्युत्कर्षविधानवित् ।
भवान् केन निवार्येत गान्धर्वस्यापकर्षकृत् ॥४६॥

पण्डितंमन्यमानैश्च कैश्चिदत्रोपवर्णितम् ।
तान-[२]साधारणं तत्र युक्तिलेशो न विद्यते ॥४७॥

षाडवौडुवयोर्हेतुभूता एता निगाः[३] स्वराः ।
लोप्यतामात्रतस्तेषां विशेषानाश्रयादिह ॥४८॥

अन्तर्भावो[४] ह्यभिमतो न पृथक्तदतः स्मृतम् ।
इति साधारणं नाम सविशेषं निरूपितम् ॥४९॥

असाधारणकर्त्रेदमाश्रितानां महीभुजा ।
केचिदन्ये वदन्त्यत्र द्विस्वरान्तरितौ स्वरौ ॥५०॥

---

१ B. वसतो ।
२ A. साधारणे ।
३ B. नगाः ।
४ B. भावा ।

विवादिनौ तन्मते स्यात्समयोस्तु विवादिता ।
तथा हि पंचमेंऽशत्वमापन्ने बहुधा तथा ॥५१॥

तस्य सन्यासविन्यासयोग्यताऽपि न युज्यते ।
समश्रुतिकता येन हेतुः संवाद ईरिता ॥५२॥

षड्जग्रामे न संवाद(स्)तन्मते सपयोर्भवेत् ।
सा वै तयोः सुप्रसिद्धा दृश्यते तद्विदां वरैः ॥५३॥

अत्र प्रतिसमाधानमीर्यते[1] पृथवीभुजा ।
नाभेरूर्द्ध्वं चरन् वायुः स्पृशन् स्थानचतुष्टयम् ॥५४॥

चतुःश्रुतीर्जनयति समदा(:) षड्जपंचमौ ।
ननु यस्यां स्वरोत्पत्तिः श्रुतौ संताडिते तया ॥५५॥

स्वरे(ऽ)न्यश्रुतिसंघाता स्वरोत्पत्ति(:) प्रदृश्यते ।
रक्तिहानिकरत्वेन न स्थानं स्पृशति[2] क्वचित् ॥५६॥

किं च वायुः शरीरान्तःश्रुतिस्थानानि संस्पृशन् ।
क्रमेण हि प्रतिस्थानं स्वरानुत्पादयन् स्वतः ॥५७॥

अन्त्य[3]-स्वरस्य संस्थाने स्वस्वाप्तः श्रुतिसंज्ञकः ।
स चाल्पश्रुतिसंभूतः स्वरोऽल्प(:)स्यात्तथा बहुः ॥५८॥

बहुश्रुतिसमारब्धो नैवं हि घटनामियात् ।
यतः स्वरस्य बहुताल्पता वा क्वापि दृश्यते ॥५९॥

स्वकारणश्रुतीयत्ताहेतुका नहि कोविदैः ।
किंतु प्रयत्नातिशयजनिता मा प्रतीयते ॥६०॥

तथा हि शिखिना जातः षड्जः कुंजरसंभवम् ।
निषादं द्विश्रुतिमपि नात्यें(त्ये)ति स्वमहत्तया[4] ॥६१॥

तर्ह्यस्तु श्रुतिबाहुल्यं स्वराणां रक्तिकारणम् ।
नासमश्रुतिकत्वेऽत्र कल्प्यमानेऽस्ति कारणम् ॥६२॥

तद्व्य(द्वि ?)-वादिकसंसिद्ध्यै प्रागेव भणितं मया ।
अन्तरालश्रुतिस्थानान् यथा वायु(:) स्पृशन्निव ॥६३॥

---

[1] B. पृथिवीभुजा ।
[2] A. B. पृशते
[3] A. अन्त्यै ।
[4] A. महत्तथा ।

तेषु स्वतां न जनयन्स्वरं जनयतीति चेत् ।
नैतत्, कारणताबाह्यातत्स्पर्शः कथ्यते कथम् ॥६४॥

अत्र वायुरन्तरालश्रुतिस्थाने वहन्नपि ।
स्पृशन् विनाभि[१]-घातेनान्त्यश्रुतौ जनयेत् स्वरम् ॥६४॥

अन्तरालश्रुतिस्पर्शा(ज्)जायते यो ध्वनिः कियान् ।
सोऽस्ति-[२]सूक्ष्मत्वतो योगिगम्यः प्रागेव कीर्त्तितः ॥६६॥

एवं यस्मिन्स्वरे [३]यावच्छ्रुतिस्थानं प्रकीर्तितम् ।
तावच्छ्रुतिक एवायं स्वरः संपद्यते ध्रुवम् ॥६७॥

चतुःश्रुतिस्त्रिश्रुतिश्च द्विश्रुतिश्च क्रमात् स्वराः ।
षड्जश्च ऋषभश्चैव गांधारश्चेति ते त्रयः ॥६८॥

अत्र वेदश्रुतेः सम्य(ग्)वादिनो द्विश्रुतिर्भवेत् ।
विवादी गस्त्रिश्रुती रिरनि(नु)वादी तु मध्यगः ॥६९॥

एकश्रुत्यैव च कथं षड्जगान्धारकौ स्वरौ ।
विलक्षणौ वादिनश्च स्वरस्यर्षभ[४]-संज्ञिनः ॥७०॥

विवादी द्विश्रुतिश्चैकोऽनुवाद्यन्यश्चतुःश्रुतिः ।
कथं च वादिनो गस्य[५] सरी अप्यनुवादिनौ ॥७१॥

सत्यमेतद्यतो लोके हीनं नैवं गुणाधिक(:) ।
विवदेत्तं च विवदन्त्यन्यस्योत्कर्षहेतवे ॥७२॥

जनश्रुतिकतायां तु सत्यां षड्जस्य रिस्वरः ।
उभयोर्मध्यवर्तित्वादनुवाद्येव संमतः ॥७३॥

लोकेऽपि मध्यवर्त्ती स्यादुभयोरनुवादवान् ।
कालसेनमहीन्द्रेण लोकवृत्तानुसारतः ॥७४॥

वाद्यादिसंज्ञा लोकानुसारिण्यः संप्रवर्त्तिताः ।
एवमुक्ततया ख्याताः सरिगा एव ते स्वराः ॥७५॥

---

१ B. भिद्यते ।
२ B. सूक्ष्मत्वता ।
३ A. यावत् श्रुतिस्थानं B. यावन् श्रुतिस्थानं ।
४ A. स्वरस्पर्षभ etc.
५ A. B. गम्यस्य ।

स(प)धनित्वेन तेषां हि मध्यमो(ऽ)वधिमाश्रितः ।
यदभाणि स्वरस्थानश्रुतेरन्तर[1]-गोचराः ॥७६॥

अस्पृशन्नेव जनयेत् स्वरं वायुः श्रुतीरिह ।
तदचारु यतो दारुवीणायां सारणाविधौ ॥७७॥

प्रवृत्तानु(तु ?)लहुंकारप्रयोगेऽध्यक्षगोचरः ।
अन्तरालश्रुतिस्थानस्पर्शः संजायते स्फुटः ॥७८॥

स तु प्रथममञ्जर्याः श्रीरागछाययापि च ।
कामोदाभीरिकयोश्च छायया दृश्यते बुधैः ॥७९॥

अत्रोदाह्री(ह्रि)यते श्रीमान् मातृगुप्तवचो यथा ।
गीयमाने स्वरे श्रोतुः स्वसंवेद्यो(ऽ)णुशः क्रमः ॥८०॥

श्रूयमाणः पुनर्नाद एक एवान्यरञ्जकः ।
संप्रदायविदा नातः परं श्रुत्यप-[2]कर्षणम् ॥८१॥

अलंकारकृताभ्यासैः शरीरेऽपि श्रुतिक्रमः ।
कम्पितान्दोलनकृतौ स्वराणां दृश्यते स्फुटः ॥८२॥

षड्जमध्यमयोः कार्यं कार्यरक्ति-[3]विरोधिकृत् ।
काकलित्वादिना येन यस्य या गृह्यते श्रुतिः ॥८३॥

सा तु तस्यैव ता(ना)-[4]न्यस्य यतस्तत्क्षेत्रगोचरः(गोचरा) ।
तस्मादन्तरकाकल्यौ समयोर्न पृथक्(ङ्)मतौ ॥८४॥

इति साधारणं नाम सविशेषं निरूपितम् ।
असाधारणकर्त्रेह(द)माश्रितानां महीभुजा ॥८५॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे स्वरगतोल्लासे साधारणपरीक्षणम्

द्वितीयं समाप्तम् ।

---

[1] A. रन्त च गोचराः ।
[2] B. श्रुत्युप etc.
[3] B. विशोधकृत् ।
[4] B. तानस्य ।

वर्णालंकारनाम तृतीयं परीक्षणम्

अथ स्थापितवर्णेन कालसेनेन धीमता ।
सद्वर्णितसुवर्णेन क्रियते वर्णनिर्णयः ॥१॥

विचारवचनाद्वर्णे(र्णा) वर्णा वा स्तुति-वाचकात्[1]।
स्तूयन्ते गीतसर्वस्वभूता वर्णा इतीरिताः ॥२॥

विस्तारयन्ति वा गीतं कान्ति गच्छन्ति वा पदे ।
स्थाय्यादिभेदभिन्नास्ते लक्षिताः पूर्वमेव हि ॥३॥

क्षेत्रराजमतादेते राजराजेन धीमता ।
परीक्ष्यन्ते यथान्यायं प्राणा गीतस्य ते यतः ॥४॥

एक एव स्वरो यत्र पदे विच्छिद्य गीयते ।
मुहुर्मुहुः स विज्ञेयस्तत्र स्थायीति लक्षितः ॥५॥

नातिदीर्घगतिः स स्यात्तत्त्वे हि परिहीयते ।
हसितादिरलंकारो यतस्तस्येदृशी गतिः ॥६॥

एक एव स्वरस्तेषु विच्छिद्यैव पुनः पुनः ।
अनेकवारमुच्चार्यमाणः साक्षादिवेक्ष्यते ॥७॥

तत्र स्थायी यथा षाड्ज्यां सा सा सा सा इतीर्यते ।
मध्यमायां यथा मा मा मा मा इत्यप्युदीर्यते ॥८॥

आरोहिणः स्वरा यत्रारोही वर्णः स उच्यते ।
नन्दयन्त्यां यथा रीरी गागा मामाऽथ पाद्वयम् ॥९॥

अधस्तादवरोहन्ति तेऽवरोहिणि वर्णके ।
कार्मारव्यां यथा रीसा गारी निधनिपा इति ॥१०॥

यत्रारोहावरोहौ च[2] व्यत्ययेन क्रमेण वा ।
स्यातां स्वराणां विज्ञेयः संचारी तत्र सूरिभिः ॥११॥

धैवत्यां च तथा जातौ सधधा मधधा निधा ।
धनिधेति स्फुटो वर्णः संचारी परिदृश्यते ॥१२॥

नन्वेतत्त्रयसम्मिश्रो वर्णोऽयं वर्णितः पुरा ।
तत्रारोह्यवरोही च द्वौ सुखेन प्रवर्त्ततताम् ॥१३॥

---

[1] B. याचकात् ।

[2] B. omits च ।

स्थायी तत्र यथा केन प्रवेष्टुमभिवाञ्छति ।
अत्रोच्यते यथा वर्णे संचारिणि पदं भवेत् ॥१४॥

स्थायिवर्णस्य तत्रेयं युक्तिः सम्यङ्‌ निशाम्यताम् ।
स्वरेऽत्र यत्र कुत्रापि चिरं स्थित्वाल्पमेव वा ॥१५॥

आरोहं वावरोहं [1]वा कुरुतेऽनारतं सुगीः ।
तत्रैकरूपगीतेन बाहुल्याच्चिरकालगम् ॥१६॥[2]

मानेन यावता गेयं पदं तावानिह स्फुटम् ।
[3]लक्ष्यते स्थायिवर्णोऽत्र वर्णवर्णककोविदैः ॥१७॥

एकस्मिन् सप्तके पूर्णे वर्णनिष्पत्तिरिष्यते ।
यथा सरिगमपधन्येष आरोहिवर्णकः ॥१८॥

प्रातिलोम्येनावरोही संचारी भू (तू)-भयात्मकः ।
एकस्वरस्थिते स्थायी न सप्तकमपेक्षते ॥१९॥

गीतात्मका अपि पदाधाराः स्थाय्यादयः स्मृताः ।
यथालंक्रियते रामा विलासैः, पदसंहतिः ॥२०॥

तथालंक्रियते वर्णैरिति वर्णविदो विदुः ।
पदानि यत्रालापादौ न स्युरेभिस्तु तत्र किम् ॥२१॥

अलंक्रियेत चेन्नैतत् कण्ठादावसतामपि ।
सतामपि च भूषाणां भूषणत्वं न हीयते ॥२२॥

न भ्राजते चन्द्रमसा विहीना विभावरी संस्कृतवर्जिता च ।
वाणी तथालंक्रियताविहीना गानक्रिया तामिह वच्मि तस्मात् ॥२३॥

स्थाय्यारोह्यवरोही च संचारीति चतुर्विधा ।
लक्षिता पूर्वमेवेयं मया लक्ष्मपरीक्षणे ॥२४॥

विभागशः प्रपञ्चेन लक्ष्यते सा यथाक्रमम् ।
आदिमध्यावसानेषु[4] एषामेकः स्वरो भवेत् ॥२५॥

---

[1] B. च ।

[2] B. numbers this verse as 17 and the difference in numbering continues till no. 33.

[3] A. लक्षिते ।

[4] सन्धि is desirable here in आदिमध्यानवसानेषु and एषामेकः, but it is avoided because of the requirement of metre.

प्रविशन्तु स्वरा अन्ये न वा ते स्थायिवर्णगाः ।
नानागुम्फवशादेते यद्यपि स्युरनेकशः ॥२६॥

अलंकारांस्तथाप्यत्र प्रसिद्धानेव वर्णये ।
प्रसन्नादिः प्रसन्नान्तः प्रसन्नाद्यन्तकः परः ॥२७॥[1]

तुर्यः प्रसन्नमध्यमः (मध्यः) स्यात् पञ्चमः क्रमरेचितः ।
प्रस्तारोऽथ प्रसादश्च सप्तैते स्थायिवर्णगाः ॥२८॥

(१) मन्द्रद्वयात्परे तारे प्रसन्नादिरिहोदितः ।
तथाहि—सं सं सं इति प्रसन्नादिः ॥२९॥

इति तदुदाहृतिरावृता ॥

(२) तद्वैलोम्ये प्रसन्नान्तः, सं सं सं इति प्रसन्नान्तः ॥३०॥

(३) मन्द्रद्वयान्तरा दीप्ते प्रसन्नाद्यन्तसंज्ञकः ।
सं सं सं इति प्रसन्नाद्यन्तकः । इति भवेत् ॥३१॥

(४) तारयोर्मध्यगे पुनर्मन्द्रे प्रसन्नमध्याख्यः ।
सं सं सं इति प्रसन्नमध्यम–इति कीर्त्तितः ॥३२॥

(५) आदावन्ते मूर्च्छनादिस्वरो मध्ये द्वितीयकः ।
प्रथमेयं कला मध्ये स्तस्तृतीयचतुर्थकौ ॥३३॥

सा द्वितीया तृतीया तु मध्यमे (मध्ये) पाद्यैस्त्रिभिर्भवेत् ।
एतत्कलात्रयेणोक्तोऽलंकारः क्रमरेचितः ॥३४॥
संरिसं संगमसं संपधनिसं । इति क्रमरेचितः ॥

(६) प्रस्तारस्तु प्रतिकलं दीप्ते भवति सोऽन्तिगे ।
संरिसं संगमसं संपधनिसं ॥ इति प्रस्तारः ॥३५॥

(७) व्यत्ययात्तारमन्द्राणां प्रसादः स्यात्स एव हि ।
संरिसं संगमसं संपधनिसं ॥ इति प्रसादः ॥३६॥

इति स्थायिगता ह्येतेऽलंकाराः परिकीर्त्तिताः ॥३७॥

अथारोहिगतान् वक्ति कालसेनो धराधिपः ।
विस्तीर्णश्चाथ निष्कर्षो बिन्दुरभ्युच्चयः परः ॥३८॥

हसितप्रेङ्खिताक्षिप्तसन्धिप्रच्छादनास्तथा ।
उद्गीतोद्वाहिताख्यौ च त्रिवर्णो वेणिरित्यमी ॥३९॥

---

[1] cf. S. R. 1. 6. 4-46 for 27-130 verses above.

द्वादशारोहिवर्णस्था अलंकाराः स्मृता बुधैः ।
मन्द्रस्वरैः सविच्छेदैर्दीर्घैरारोहणं क्रमात् ॥४०॥

(१) यत्र स्यात्तत्र विस्तीर्णोऽलंकारः[१] कीर्त्तितो[२] बुधैः ।
सा री गा मा पा धा नी ॥ इति विस्तीर्णः ॥ इति तत्स्वरूपमुदाहृतम् ॥४१॥

(२) द्विस्त्रिश्चतुर्द्वाभ्यासेन स्वरैर्ह्रस्वैर्निरन्तरैः ।
प्रोच्चारान्नाम निष्कर्षोऽलंकारो गदितो यथा ॥४२॥

सस रिरि गग मम पप धध निनीति च । इति निष्कर्षः ॥
त्रिश्चतुर्वा स्वरोच्चारे गात्रवर्णमिमं जगुः ॥४३॥
ससस रिरिरि गगग ममम पपप धधध निनिनि ।

सादिस्वरचतुष्कं च चतुष्कं च पुनः पुनः ॥४४॥
सससस रिरिरिरि गगगग मममम पपपप धधधध
निनिनिनि ॥ इति गात्रवर्णः ॥

(३) प्लुतं ह्रस्वं प्लुतं ह्रस्वं प्लुतं ह्रस्वं प्लुतं ह्रस्वम् ।
समुच्चरन् पदारोहे क्रमाद्बिन्दुस्ततोदितः ॥४५॥

त्रिरुच्चारात् प्लुतीकृत्य षड्जं रिं सकृदेव हि ।
ह्रस्वमुक्त्वा पुनर्गं च प्लुतीकृत्पञ्चमं तथा ॥
ह्रस्वमित्यादि नीयावत्तस्योदाहरणं स्मृतम् ॥४६॥
ससससरि गगगम पपपध निनिनि ॥ इति बिन्दुः ॥

स्वरेऽग्रिमे प्रतिकलं यद्यप्यत्र स्थितिर्भवेत् ।
तथाप्यारोहणस्यैव प्राधान्यादयमिष्यते ॥४७॥

(४) आरोहिवर्णगस्त्वेवमूहनीयं परेष्वपि ।
मध्ये मध्ये चैकैकस्य स्वरस्य त्यागतो भवेत् ॥४८॥
सगपनि ॥ इत्येवं रूपस्वरूपवान् ॥ इत्यभ्युच्चयः ॥

(५) यत्र साद्याः स्वरा वृद्धिमाप्नुवन्त्युत्तरोत्तरम् ।
प्राहुस्तं हसितं नाम तदुदाहरणं यथा ॥४९॥

स रिरि गत्रयं मस्य चतुष्कं पस्य पञ्चकम् ।
धषट्कं सप्तकं नीनामित्युदाहृतिरस्य तु ॥५०॥
स रिरि गगग मममम पपपपप धधधधधध निनिनिनिनिनिनि ॥
इति हसितम् ॥

---

[१] A. ऽलंकारा ।
[२] A. कीर्त्तिता ।

(६) स्वरद्वयं समुच्चार्य ते द्वितीयं परेण च ।
योजयेन्निस्वरं यावदान्दोलनं यथा यदा ॥५१॥

आरोहे क्रमतः प्राह तदा प्रेङ्खितनामकम् ।
सरि-रिग-गम-मप-पध-धनीतिरूपतः ॥५२॥ इति प्रेङ्खितः ॥

(७) अमुनेव क्रमं केचिदामनन्ति विचक्षणाः ।
आक्षिप्तं चामुमेवाह मध्यस्वरविवर्जितम् ॥५३॥
सग गप पनि ॥ इत्याक्षिप्तः ॥ इत्येतद्रूपं कृष्णमहीश्वरः (?) ॥

(८) त्रिस्वराः स्युः कलास्तिस्रो यत्र पूर्वकलान्तिमः ।
स्यादुत्तरकलादौ स सन्धिप्रच्छादनो मतः ॥
सरिगा गमपेति द्वे तृतीया पधनीति यत् ॥५४॥

॥ इति सन्धिप्रच्छादनः ॥

(९,१०,११) द्वे द्वे कले त्रिस्वरे स्तस्तयोराद्यौ च मध्यगौ ।
अन्तिमौ च स्वरौ यत्र त्रिशः प्रोच्चरितौ क्रमात् ॥५५॥

तदोद्गीतोद्वाहिताख्यत्रिवर्णा वर्णिता यथा ।
सत्रयं च रिगौ मानां त्रयमाद्यः पधौ स्वरौ ॥५६॥

सससरिग मममपध ॥ इति उद्गीतः[१] ॥
(सरिरिरिग मपपपध) ॥ इति उद्वाहितः ॥
त्रिवर्णे तु सरी त्रिर्गो मपौ धानां त्रयं तथा ॥५७॥
सरिगगग मपधधध ॥ इति त्रिवर्णः ॥

(१२) षण्णां स्वराणां सादीनां पृथगावृत्तितस्त्रिशः ।
ससस रिरिरीत्यादि धं यावद्वेणिरित्यसौ ॥५८॥

ससस रिरिरि गगग ममम पपप धधध ॥ इति वेणिः ॥
द्वादशार्कप्रभोपेतप्रभावेण महीभृता ।
द्वादशारोहिवर्णस्था अलंकाराः प्रकीर्त्तिताः ॥५९॥

॥ इति द्वादशारोहिवर्णालंकाराः ॥

अवरोहिणि वर्णेऽमी द्वादशाप्यवरोहिता(णः) ।
कालसेनोक्तमाकर्ण्य वाक्यमूह्या[२] विपश्चिता ॥६०॥

प्रसन्नाद्यौ च मन्द्रान्तावारोहिण्यवरोहिणि ।
क्रमाद्विस्तीर्णनिष्कर्षौ कैश्चिदुक्तौ न तद्यथा ॥६१॥

---

[१] A. B. उद्वाहितः । [२] A. B. कालसेनो(ऽ)धुना कर्णवाक्यादूह्या ।

यतोऽलंकृतयः सर्वा आरोहे मन्द्रमादितः ।
अवरोहे तमन्ते च कृत्वा वर्त्तन्त उज्झिताः ॥६२॥

तस्माद्यदुक्तमारोहेऽवरोहे च द्वयोरिह ।
प्रसन्नाद्यं तदा तच्च तदज्ञानविजृम्भितम् ॥६३॥

(इत्यवरोहिवर्णगतालंकाराः)
अथ सञ्चारिणि प्रायः संभवन्तोऽप्यनेकशः ।
अलंकारा न वर्ण्यन्ते यतस्ते लक्ष्मवर्त्मनि ॥६४॥

अप्रसिद्धान्[१] प्रसिद्धांश्च कांश्चित्तानुपवर्णये ।
मन्द्रादिर्मन्द्रमध्यश्च मन्द्रान्तः स्यात्ततःपरम् ॥६५॥

प्रस्तारश्च प्रसादश्च व्यावृत्तस्खलितावपि ।
परिवृत्ताक्षेपबिन्दूद्वाहितोर्मिसमास्तथा ॥६६॥

प्रेङ्खनिष्कूजित[२]-श्येन-[३]क्रमोद्घट्टितरञ्जिताः ।
सन्निवृत्तप्रवृत्तोऽथ वेणुश्च ललित[४]-स्वरः ॥६७॥

हुंकारो ह्लादमानश्च ततः स्यादवलोकितः ।
पञ्चविंशतिरित्येते वर्ण(वर्णे) सञ्चारिणि स्थिताः[५] ॥६८॥

(१) सादिकास्त्रिस्वराः पञ्च कलास्तासु च मध्यगः ।
स्वस्वतृतीयः कर्त्तव्यः स्वरो मन्द्रादिसंज्ञके ॥६९॥

सगरि रिमग[६] गपम मधप पनिध ॥ इति मन्द्रादि ॥

(२) ता एवादिममध्यान्त्या क्रमाच्चेदपरौ तदा ।
मन्द्रमध्ये यथात्र स्याद्गा(त्) सरी माद्रिगौ तथा ॥७०॥

पाद्गमौ धान्मपौ नेश्च पधाविति निदर्शनम् ॥७१॥
गसरि मगरि (मरिग) पगम धमप निपध ॥ इति मन्द्रमध्यः ॥

(३) मन्द्रान्ते तु रिगौ सान्तौ मग(गम)रिमपगेति च ।
पधमा धनिपेत्येवं कलाः पञ्च प्रकीर्तिताः ॥७२॥
रिगम (रिगस) मगरि (गमरि) मपग
पधम धनिप ॥ इति मन्द्रान्तः ॥

---

[१] A. अप्रसिद्धा प्रसिद्धाश्च ।
[२] [३] A. B. add विसर्ग ।
[४] A. B. add विसर्ग ।
[५] A. B. omit विसर्ग ।
[६] A. B. रिगम ।

(४) विमध्यं स्यात् स्वरयुगं प्रोच्य मध्यात् पुनर्युगम् ।
तादृगारोहणे पञ्चकलः[१] प्रस्तार उच्यते ॥७३॥

सग रिम गप मध पनि ॥ इति प्रस्तारः ॥

(५) केचनेमं पुनः प्राहुर्हसितं हरवल्लभम् ॥७४॥

षड्जादारोहणे पूर्वः पूर्वश्चेत्क्रियते स्वरः ।
परस्य पार्श्वयोः स स्यात् प्रसादः षट्कलोऽमलः ॥७५॥

सरिसा रिगरीति द्वे, गमगा मपमा तथा ।
पधपा धनिधा चेति यवनग्राहसम्मतः ॥७५॥ इति प्रसादः ॥

(६) आद्यं[२] मुक्त्वा[३] तृतीयं च द्वितीयं च[४] चतुर्थकम् ।
पुनराद्यं व्रजेदेवमेकैकस्वरहीनतः ॥७६॥
पञ्चस्वराः कला यत्र व्यावृत्तः स [५]चतुष्कलः ।

सगरिमसा प्रथमा रिमगपरीति चान्या ।
गपमधगा तथान्या चतुर्थी मपधनिमा ॥ इति व्यावृत्तः ॥

(७) कलाः प्रयुज्य मन्द्रादेर्द्विश्चतुर्थस्वरान्विताः ।
अवरोहेत चेदेवं चतस्रोऽष्टस्वराः कलाः ॥
क्रोडीकृत्य प्रवर्त्तेतालंकारः स्खलितो यथा ॥७७॥

सगरिसमरिगस रिमगपपगमरि गपमधधमपग
मधपनिनिपधम ॥इति स्खलितः ॥
केचिदेनमलंकारं सन्धिप्रच्छादनं जगुः ॥७८॥

(८) स्वरा (स्वरं) द्वितीयमुल्लङ्घ्य पुनरुल्लङ्घितात् पराः ।
चतस्रस्त्रिस्वरा यत्र कलाः स परिवर्त्तकः ॥
सगमा रिमपेति द्वे गपधा मधनीति च ॥७९॥ इति परिवर्त्तकः[६] ॥

(९) साद्याः पञ्चकलाः पूर्वपूर्वत्यागोर्ध्वसंग्रहात् ।
त्रिस्वराः स्युस्तदाक्षेपः सरिगा रिगमा तथा ॥
गमपा मपधा चेति पधनीति निदर्शनात् ॥८०॥ इत्याक्षेपः ॥

---

[१] B. adds स before प्रस्तारः ।

[२] A. B. omit अनुस्वार ।

[३] B. मुक्ता ।

[४] B. omits च ।

[५] A. B. चतुः कलः ।

[६] A. B. परिवर्त्तितः ।

(१०) [1]आद्यमाद्यं प्लुतीकृत्य सकृदुक्त्वा द्वितीयकम् ।
पुनराद्यं व्रजेद्यत्र स पञ्चस्वरषट्कलः ॥८१॥

ससससरिसेति (यत्र) रित्रयं तु गरी तथा ।
एवं त्रिर्गो मगौ चेति मत्रयं च मपौ तथा ॥
पत्रयं च धपौ तद्वद्धत्रयं च निधौ तथा ॥८२॥

रिरिरिरिगिरि गगगमग मममपम पपपधप
धधधनिध ॥ इति बिन्दुः ॥

(११) चतुःस्वरकलायां तु यत्रैकस्यां त्रयः स्वराः ।
क्रमेण स्युः पुनर्मध्यो यत्र स्यादपराः कलाः ॥
एकैकस्य परित्यागादेवमुद्वाहिते स्मृताः ॥८३॥

सरिगरी रिगमगा गमपमा मपधपा ।
[2]पधनिधेतिरूपाः स्युः कलाः पञ्च क्रमादिमाः ॥८४॥ इति उद्वाहितः ॥

(१२) सादेस्तुर्यं प्लुतीकृत्य पुनराद्यचतुर्थकौ ।
गीतये पुनरेकैकहीनाद्यत्रापरा कला ॥८५॥

पञ्चस्वरा एवमेव स ऊर्मिः स्याच्चतुष्कलः ।
त्रिःस्युर्मपधनीत्येभ्यः समौ रिपौ [3]गधौ मनी ॥८६॥
ममम सम, पपप रिप, धधध गध, निनिनि मनि ॥ इत्यूर्मिः ॥

(१३) तुल्यारोहावरोहाश्च चत्वारः सादिकाः स्वराः ।
एकैकस्यां कलायां स्युरेवमष्टस्वराः कलाः ॥८७॥
(सरिगममगरिस रिगमपपमगरि गमपधधमग
मपधनिनिधपम) ॥ इति समः ॥

(१४) तुल्यारोहावरोहौ च द्वौ स्वरौ यत्र मादिकौ ।
एवं चतुःस्वरा यत्र षट्कलाः प्रेङ्खितस्तु सः ॥८८॥

सरिरिसा रिगगरी गममगा मपपमा ।
पधधपा धनिनिधेत्येवं ताः परिकीर्त्तिताः ॥८९॥
॥ इति प्रेङ्खितः ॥

(१५) साद्यौ द्वौ क्रमतश्चाद्यं तृतीयाद्यं पुनर्वदेत् ।
एवं पञ्चस्वराः पञ्च कला निष्कूजिते मताः ॥९०॥

---

[1] A. B. साद्य साद्यं ।

[2] A. B. पधनिध निरूपाः ।

[3] B. गिधौ ।

सरिसाश्च गसावेका रिगरिमरिरन्यका ।
गमगपगै[१]-स्तृतीया मपमधमकैः[२] परा ॥
पधपन्यश्च पश्चेति पञ्चापीदृङ[3] निरूपिताः ॥९१॥
सरिसगस रिगरिमरि गमगपग मपमधम (पधपनिप) ॥
॥ इति [४]निष्कूजितः ॥

(१६) क्रमात् सरिगमाद्यैः स्यात् श्येनः संवादियुग्मकैः ।
सपौ रिधौ गनी समौ चतस्रः स्युरिमाः कलाः ॥९२॥ इति श्येनः ॥

(१७) आदौ कृत्वा सरिगमान् द्वयं त्रीन् चतुरः स्वरान् ।
आरोहे स भवेत्तत्र स द्वादशकलः क्रमः ॥
क्रमात् स्युश्चतुरावृत्त्या कला द्वित्रिचतुःस्वराः ॥९३॥

(१७) सरिसरिगसरिगमेति साद्या कला मता ।
रिगरिगमरिगमपेति रिस्वरसंभवा ॥९४॥

गमगमपगमपधेति तार्त्तीयकत्वतः ।
मपमपधमपधनीति तुर्यस्वराश्रया ॥९५॥ इति क्रमः ॥

(१८) साद्यात् स्वरद्वयं गीत्वा पञ्चमाच्चतुरः स्वरान् ।
अवरुह्यैवमेकैकत्यागादन्यकलाद्वयम् ॥
यत्र स्यात्तत्र तूद्धट्टः षट्स्वरस्त्रिकलो यथा ॥९६॥

सरिपमगरीत्याद्या रिगधपमगापरा[५] ।
गमनिधपमा प्रोक्ता तृतीयोद्धट्टिते कला[६] ॥९७॥ इत्युद्धट्टितः ॥

(१९) मन्द्रादेस्तु कलाः पञ्चैकैकशः प्रोच्यते ।
प्रसन्नान्ताः क्रियन्ते तद्रञ्जितो जनरञ्जकः ॥९८॥

सगरिसगरिसाद्याऽन्या रिमगरिमगरी ।
गपमगपमगान्या मधपमधपमा (च) ॥
पनिधपनिधपेति सप्तस्वरविराजितः ॥९९॥ इति रञ्जितः ॥

(२०) आद्यं स्वरं पञ्चमं च गीत्वा तुर्यात् स्वरत्रयम् ।
अवरोहन् गायतीह सन्निवृत्त[७]-प्रवृत्तकः ॥१००॥

---

१ A. गमगपगौस्तृतीया B. गमगपगो तृतीया ।
२ B. धमाकेः ।
३ A. पञ्चापीदृशरूपतः B. पञ्चापीदृश रूपितः ।
४ B. निकूजितः ।
५ B. पमरा ।
६ A. कलः B. कलाः ।
७ A. B. add विसर्ग ।

सपमगरि-रिधपमग-गनिधपमाश्च ।
पञ्चस्वरकलाभिः स्यादाभिस्तिसृभिरेष तु ॥१०१॥
सपमगरि रिधपमग गनिधपम ॥ इति सन्निवृत्तप्रवृत्तकः ॥

(२१) द्विरुक्ताद्यं द्वितीयं च चतुर्थं च तृतीयकम् ।
सकृदेवं कला वेणौ चतस्रः पञ्चभिः स्वरैः ॥१०२॥

ससरिमगा तत्राद्या द्वितीया रिरिगपमा ।
तृतीया गगमधपा चतुर्थी ममपनिधा ॥१०२॥ इति वेणिः ॥

(२२) पूर्वद्वितीयतुर्यांश्च प्रोच्य तानवरोहति ।
चतस्रः षट्स्वरा एवं कलाः स्युर्ललिताभिधाः ॥१०३॥

सरिममरिसेत्याद्या रिगपपगरी[1] परा ।
गमधधमगा त्वन्या मपनिनिपमा ततः ॥१०४॥ इति ललितः ॥

(२३) साद्याः सर्वाः कला यत्र ऋषभाद्यवसानिकाः ।
हुङ्कारः स्याद्विनान्त्येन सयावदवरोहणात् ॥१०५॥

अग्नीषुमुनिनन्देशविश्वस्वरयुताः क्रमात् । [३,५,७,९,११,१३]
सरिस-सरिगरिस-सरिगमगरिसा (श्च) ॥
सरिगमपमगरिसेति प्रोक्ता चतुर्थिका ॥१०६॥

सरिगमपधपमगरिसा पञ्चमी, षष्ठी ।
सरिगमपधनिधपमगरिसा[2] हुङ्कारः ॥१०७॥

स्थायिबाहुल्यतः स्थायिवर्णगं केचिदूचिरे ।
सञ्चारस्य प्रधानत्वात् परे सञ्चारिगं विदुः ॥१०८॥

(२४) मन्द्रप्रान्ता ह्लादमाने स्युर्मन्द्रादिकलाः पराः ।
सगरिस-रिमगरि-गपमग-मधपमाः ।
पनिधपा इति प्रोक्ताः पञ्च वेदस्वरा इह ॥१०९॥ इति ह्लादमानः ॥

(२५) गतागते स्वद्वितीयं प्रोच्य षट्स्वरिकाः कलाः ।
चतस्रो यत्र जायन्ते वर्णितः सोऽवलोकितः ॥११०॥

---

[1] S. R. 1. 6. 49 illustrates 'Lalita' by phrases of four 'Svaras' each as सरिमरिस रिगपगरि etc. according to the Lakṣaṇa given therein; but the above illustrative phrases of five 'Svaras' each are in conformity with the Lakṣaṇa given above.

[2] A. B. सरिगमपधनिधपमगरिसेति ।

सगममरिसेत्याद्या रिमपपगरी परा ।
गपधधमगा चान्या तुर्या मधनिनिपमा ॥१११॥ इत्यवलोकितः ॥

आरोहिवर्णमाश्रित्य मन्द्राद्या या अलंक्रियाः ।
सञ्चारिवर्णगाः सम्यक् पञ्चविंशतिरीरिताः ॥११२॥

एतद्विपर्ययादेते सर्वे स्युरवरोहिणि ।
अलंकारेषु [1]मुख्यत्वात् सञ्चारस्यैव तेषु हि ।
कथ्यन्तेऽत्र [2]ततस्तज्ज्ञैरेते सञ्चारिगा इति ॥११३॥

॥ इति सञ्चारिवर्णगतालंकाराः ॥

अन्येऽपि सप्तालंकाराः केषांचन मते मताः ।
संप्रदायानुसारेण तल्लक्ष्म व्याहरेऽधुना ॥११४॥

तारमन्द्रप्रसन्नश्च मन्द्रतारप्रसन्नकः ।
आवर्त्तकः संप्रदानो विधुतोऽप्युपलोकितः ॥११५॥

उल्लासितश्चेति तेषां सप्तमः परिकीर्त्तितः ।
यथा लक्षणमेतेषां, ज्ञातव्या[3] प्रथमा[4] कला[5] ॥११६॥

(१) द्वितीयाद्या पुनस्तद्वदेकैकस्वरहीनतः ।
तारमन्द्रप्रसन्नाख्ये क्रमादाद्यस्वरादपि ॥११७॥

अष्टमस्वरपर्यन्तमारुह्याद्यं व्रजेत्तदा ।
संरिगमपधनिसंसेति स्यात् प्रथमा कला ॥११८॥

॥ इति तारमन्द्रप्रसन्नः ॥

(२) मन्द्रं प्रोच्याष्टमं गीत्वावरोहेण तु सप्तकम् ।
यत्र गायेत्तदा ज्ञेयो मन्द्रतारप्रसन्नकः ॥
संसंनिधपमगरिसां इत्येका कलास्य तु ॥११९॥ इति मन्द्रतारप्रसन्नः ॥

(३) आद्यद्वितीयप्रथमात् द्विर्गीत्वा सकृदेव हि ।
पुनर्द्वितीयप्रथमौ स आवर्त्तकसंज्ञकः ॥१२०॥

ससरिरिससरिसा प्रथमेयं कलास्य तु ।
द्वितीयाद्या पुनस्तित्र एवमेव प्रकीर्त्तिताः ॥१२१॥ इत्यावर्त्तः ॥

---

[1] B. मुखत्वात् ।

[2] A. ततस्तज्ञैरेते B. ततस्तज्ञैरेतैः ।

[3] [4] [5] A. B. add विसर्ग ।

(४) एता एव कला यत्र त्यक्त्वा द्वावन्तिमौ स्वरौ ।
गीयन्ते यदि सः प्रोक्तः संप्रदानाह्वयो बुधैः ॥१२२॥

ससरिरिससा चेति[१] तस्य स्यात् प्रथमा कला ।
एवमेव द्वितीयाद्या एकैकस्वरहानतः ॥१२३॥ इति संप्रदानः ॥

(५) एकान्तरौ स्वरौ यत्र गीयेते युग्ममापितौ ।
[२]त्यक्तादपि तथा युग्मगाने[३] स्युरपराः कलाः ॥१२४॥

चतुःस्वराः पञ्च तदा विधुतो बुधसम्मतः ।
सगसगा रिमरिमेत्येवंरूपास्तु ता मताः ॥१२५॥ इति विधुतः ॥

(६) आद्यद्वितीययोर्युग्मं द्विस्तृतीयद्वितीययोः ।
युग्मं द्विरेक (वं) यत्रैककलायां, शेषपञ्चसु ॥१२६॥

एकैकस्य परित्यागादेवमेव स कथ्यते ।
उपलोलः सरिसरिगरिगरिकलान्वितः ॥
रिगरिगमगमगेत्येवंरूपाः परा अपि ॥१२७॥ इत्युपलोलः ॥

(७) यत्कलायां द्विराद्यः स्यात् तृतीयाद्यतृतीयकाः ।
सकृदेवं परित्यागादेकैकस्य पराः कलाः ॥
चतस्रः स्युः पञ्चकलं तमुल्लासितमूचिरे ॥१२८॥

ससगसगा प्रथमा तथान्या रिरिमरिमा ।
एवं तिस्रोऽपि विज्ञेयाः कलाविद्भिः कलाः पराः ॥१२९॥ इत्युल्लासितः ॥[४]

एवमुक्ता मया सप्तालंकारा लोकवर्त्मगाः ।
अनेनैव पथान्येऽपि स्वयमूह्या विचक्षणैः ॥१३०॥

---

[१] B. चेतिस्य ।

[२] A. त्यक्त्वादपि ।

[३] B. युग्महाने ।

[४] The illustrative phrases of almost all the Alaṁkāras in this chapter are found to be in a state of utter confusion. in the available text of MSS. A and B. They have been reconstructed according to the Lakṣaṇas of the respective Alaṁkāras. Differences in readings of the two MSS. have not been noted in the context of these phrases in order to avoid cumbersome and useless additions to footnotes.

एवं सर्वेऽपि विज्ञेया अष्टाशीति प्रसिद्धितः ।
सामस्त्येन प्रसंख्यातुं ब्रह्मा जिह्मायतेऽपि च ॥१३१॥

वर्णितेष्वङ्गवर्णेषु[1] स्यादलंकारवर्णनम् ।
वृथेति [2]मोद्यमस्तत्र, सन्ति तद्वर्णने यतः ॥१३२॥

प्रयोजनानि, तान्यत्र प्रदर्श्यन्ते यथामति ।
स्वरज्ञानं रक्तिलाभस्तालाङ्गेषु पदेषु च ॥१३३॥

वर्णाङ्गानां विचित्रत्वमित्याद्यबुधसंकथा ।
यथा गातुरलंकारैः स्वस्वस्थानगतैः स्वरैः ॥१३४॥

सुशिक्षितैर्झटित्येव स्वरज्ञानं प्रजायते ।
अलंकारविदः सम्यक् प्रबन्धे[3] करुणाभिधे ॥१३५॥

साक्षाद्रञ्जनकुल्लोके रक्तिलाभो भवेदपि ।
उल्लोप्यकादिगीतेषु यदनेकप्रकारकम् ॥१३६॥

स्थिताख्यं चतुरस्रादिभेदभिन्नमनेकधा ।
कर्त्तव्यं स्थायिना तत्तु वर्णेनैकेन लक्ष्यते ॥१३७॥

तत्र स्यात् स्थायिनैकेन वर्णेनात्र [4]प्रवर्त्तिता ।
एकरूप्या भवेद्गीती रसिकस्यारसावहा ॥१३८॥

अत्र षड्जादिस्वराणां स्थितस्यान्योन्यतावशात् ।
गीते(ऽ)नानात्वतो ज्ञैव(ज्ञेयं) वैरस्यमिति नोचितम् ॥१३९॥

एक एकः स्वरो यस्मात् पुनः पुनरुदीर्यते ।
अवार्यं तत्र वैरस्यं वैचित्र्यस्य प्रहाणतः ॥१४०॥

यत्प्रवृत्ताख्यमत्रोक्ततालाङ्गे च स्थितादिषु ।
आरोहेणैव तत्कार्यं वर्णाङ्गमिति चेप्सितम् ॥१४१॥

आरोहिवर्णविहितप्रवृत्तेन यदीष्यते ।
वर्णाङ्गेन प्रवृत्तं (तु) तद्वैरस्यान्निवार्यते ॥१४२॥

---

[1] A. वर्णितेष्वन्नवर्णेषु B. वर्णितेषून्नवर्णेषु ।
[2] A. मोघवो वर्ण्यं B. मोद्यवो वर्ण्यं ।
[3] A. प्रबन्ध ।
[4] B. प्रकीर्त्तिता ।

वैचित्र्याभावे वत्सादिस्वरक्रमत[१] एरणात् ।
मूर्च्छनानां क्रमेणैवारोहणे सति नौचिती ॥१४३॥

गीतेर्नानात्वतो हानिर्वैरस्यस्येति[२] भाषणे ।
वर्णाङ्गोऽस्ति ततो यत्र स्थायिवर्णानुशासनम् ॥१४४॥

स्थायिवर्णगतास्तत्रालंकाराः स्युः पदे पदे ।
स्वारोहणावरोहेण नैपुण्येन निवेशिताः ॥१४५॥

ननु द्वितीया प्रस्तारे सगमसा कलास्ति या ।
सपधनिसेति तथा प्रसादेऽस्ति तृतीयका ॥१४६॥

तयोरारोहावरोहयोगात् संचारिसंगतिः[३] ।
ततः स्थायी प्रणश्येत नेति वाच्यं विपश्चिता ॥१४७॥

यतोऽत्र स्थायिवर्णः स्यात् [४]प्रधानस्तु ततः स्वरात् ।
स्वरान्तरानुप्रवेशोऽङ्गीकृतः प्रागितः[५] स्फुटम् ॥१४८॥

यतो वर्णान्तरस्यानुप्रवेशेन विनात्र सः ।
न सिद्धेदत एवात्र तत्प्रवेशो निरूपितः[६] ॥१४९॥

स्थायिवर्णोऽत्र लक्ष्येषु गौणवृत्त्या प्रदृश्यते ।
एकस्वरावस्थाने नेतरारोहावरोहिणा ॥१५०॥

विना स्थितादौ तालाङ्गे(ङ्गो)वर्णानां नोपलभ्यते ।
ततश्चारोहे(ऽवरोहे) संचारोऽङ्गीकृतो बुधैः ॥१५१॥

गौणवृत्त्यानुप्रवेशो चारुवर्णान्तरस्य तु ।
नैकरूपे यतः प्रोक्ते सदारोहावरोहणे ॥१५२॥

प्रवृत्ताख्ये च गाढे च तालाङ्गेन क्वचित् स्फुटम् ।
कृते त्वारोहणाद्ये तत् प्रकारान्तरतो बुधैः ॥१५३॥

स्वरान्तरानुप्रवेशो नियतः परिकीर्त्तितः ।
अत्रैवोदाहरन्तीहोत्तरमन्द्रागतेषु च ॥१५४॥

---

[१] A. स्वरक्रम ।

[२] B. वैरस्येति etc.

[३] B. संगमाः ।

[४] A. B. प्रधानं ते ततः स्वरः ।

[५] A. omits विसर्ग ।

[६] A. omits विसर्ग ।

कूटतानेषु सर्वेषु सर्वदारोहिणः स्वराः ।
तथावरोहिणश्चैव स्वस्थानं न त्यजन्ति हि ॥१५५॥

अतस्तन्मूर्च्छनाबुद्धिर्न बाधते यथा तथा ।
वर्णाङ्गत्वजुषामेषां प्रवृत्ते चावगाहके ॥१५६॥

सम्यक् संस्थाप्यमानाना मावृत्त्या[1] तानसंहतौ ।
श्रोतुः सुखकरी काचिद्वैचित्री चात्र दृश्यते ॥१५७॥

सारोहेणावरोहेणालंकारैरेव नान्यथा ।
अतो भूभृदलंकारकालसेनेन भूभृता ॥
निरूपिता अलंकाराः प्रोक्तसम्यक्प्रयोजनाः ॥१५८॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्त्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे स्वरगतोल्लासे वर्णालंकारपरीक्षणं तृतीयम् ।

---

[1] *A. B.* संस्थाप्यमानानामातृत्या etc.

जातिर्नाम चतुर्थं परीक्षणम्

यतः श्रुत्यादिकं सर्वं यत्किंचिद्गीयते जनैः ।
तत्सर्वं जायते याभ्यो जातयस्तेन कीर्त्तिताः ॥१॥

स्वरग्रामादिकग्रामाज्जायन्ते वेति जातयः ।
जायन्ते वा ग्रहादिभ्यो, जायते वा यतः स्फुटम् ॥२॥

रसप्रतीति,-रथवा ब्राह्मणत्वादिजातिवत् ।
शुद्धत्वविकृतत्वादिभेदास्तन्नामतः स्मृताः ॥३॥

तेनेमा जातयः प्रोक्ता भूभृता रागमातृकाः ।[१]
[२]ताश्चाष्टादशधा तत्र विज्ञेया जातिवेदिभिः ॥४॥

रागभाषाविभाषादिदेशीमार्गांशिकादिषु ।
प्रधानान्तरमार्गस्य न्यासाद्यनुगमस्य च ॥५॥

बलेनानुगतज्ञानकृत्त्वष्टादशधा स्थितम् ।
महासामान्यमित्येता जातयः परिकीर्त्तिताः ॥६॥

[३]शुद्धत्वविकृतत्वाख्यविभेदेनात्मनैव हि ।
जन्यत्वं जनकत्वं च भजन्त इति सम्मतिः ॥७॥

शुद्धद्रव्यद्वयेनेह निष्पाद्ये[४] यद्वदिष्यते ।
वेसरद्रव्यता तद्वत् संकरोद्भवजातिषु ॥८॥

तत एव हि तासां तु ख्याता मिश्ररसात्मता ।
गुडकूष्माण्डवत्तज्ज्ञ[५]सर्वलोक-प्रतीतिकृत् ॥९॥

तां (ताः) पुनर्द्विविधा ज्ञेया (:) शुद्धाशुद्धविभेदतः ।
तल्लक्ष्म लक्ष्मप्रस्तावे[६] व्याहृतं[७] पृथवीभुजा[८] ॥१०॥

---

[१] cf. Brh. p. 55.

[२] A. अष्टदशधा ।

[३] A. शुद्धत्वाविकृतत्वाख्य etc.

[४] B. निष्पाद्य ।

[५] A. B. तज्ञ ।

[६] A. प्रास्तावे ।

[७] Vide. S. Raja, 1. 2. 3. 17–19.

[८] B. पृथिवीभुजा ।

स्वकारणस्वरस्याख्याः ख्याताः शुद्धाः स्मृता बुधैः ।
षाड्जी चार्षभिका चाथ गान्धारी मध्यमा तथा ॥११॥

पञ्चमी धैवती चाथ नैषादी सप्त, सादिका(:) ।
षड्जकैशिकिका षड्जोदीच्यवा षड्जमध्यमा ॥१२॥[1]

गान्धारोदीच्यवा रक्तगान्धारी कैशिकी तथा ।
मध्यमोदीच्यवा कार्मारवी गान्धारपञ्चमी ॥१३॥

तथान्ध्री नन्दयन्तीत्येकादश स्युर्विकारतः ।
उभयोर्मिलिता जाता जातयोऽष्टादशैव ताः ॥१४॥

शुद्धानां तत्र शुद्धत्वं विकृतत्वं च सम्मतम् ।
अन्यासां विकृतत्वं हि तद्वै विव्रियते स्फुटम् ॥१५॥

नामस्वरग्रहन्यासापन्यासांशस्वरास्तथा ।
पूर्णाः शुद्धा इति ख्याता मन्द्रमध्यावसानिकाः[2] ॥१४॥

मन्द्र एव यदादिष्टो न्यासोऽत्र भरतादिभिः ।
स तु तारस्वरस्यैव न्यासव्यावृत्तिहेतवे ॥१७॥

मध्यसप्तकगः षड्जो यतः षाड्ज्या(:)समाप्तिकृत् ।
अस्मादेव तु मन्द्रत्वं सुवचं धैवतस्य च ॥१८॥

यद्यत्र मन्द्रसस्य स्यान्न्यासत्वमुररीकृतम् ।
तत्ततो(ऽ)धःस्थले[3] धस्याप्यभावात् कस्य मन्द्रता ॥१९॥

षाड्ज्यां तु[4] धस्य मन्द्रत्वमादृतं हि पुरातनैः ।
मृदुत्वान्मोदकत्वाच्च मन्द्रो यन्मोदने मुदे ॥२०॥

तारे प्लावनार्थस्य तारस्तारयति स्वरान् ।
आप्लावयति यत्प्रोक्तो मध्यो मिश्रस्वरूपवान् ॥२१॥

शुद्धानां विकृतत्वं तु लक्षणानां समुच्चयान् (त्) ।
एकस्य वा द्वयोर्वापि बहूनां वा प्रहाणतः ॥२२॥

---

[1] cf. N. S. 28 and S. R. 1. 7. 8-9.
[2] cf. S. R. 1. 7. 2, 3 and Kallinātha's commentary on the same.
[3] A. स्थलै ।
[4] A. नु ।

न्यासवर्जं[1] समुद्दिष्टं मतङ्गादिमुनीश्वरैः ।
न्यासस्यान्तरमार्गस्य सत्त्वाल्लक्षणगामिनः ॥२३॥

विकृतत्वेऽपि नैतासां जातीनामन्यरूपता ।
लक्षणानि यथा नामस्वरस्य ग्रहता यथा (तथा) ॥२४॥

नामस्वरांशता नामस्वरा सन्यासतापि च ।
संपूर्णत्वमिति त्वेषामेकैकस्य प्रहाणतः ॥२५॥

[2]भवन्ति भेदाश्चत्वारः, पूर्णत्वग्रहयोस्तथा ।
एकस्त्यागेन, पूर्णत्वांशयोस्त्यागात्तथैककः ॥२६॥

संपूर्णत्वापन्यासयोरेकस्त्यागेन जायते ।
ग्रहांशयोः परित्यागाद् ग्रहापन्यासयोस्तथा ॥२७॥

अंशापन्यासयोस्त्यागादेवं षड्[3]द्विप्रहाणतः ।
संपूर्णत्वग्रहांशानां त्रयानां त्यागतस्तथा ॥२८॥

संपूर्णत्वग्रहापन्यासकत्यागविधेरपि ।
अंशापन्यासपूर्णत्वत्यागादपि परः स्मृतः ॥२९॥

अपन्यासांशग्रहाणां त्यागादन्यो मतः सताम् ।
लक्षणत्रयहानेन चतस्रो विकृताभिधाः ॥३०॥

त्यागे चतुर्णामेकः स्यादेवं पञ्चदशोदिताः ।
षाड्ज्या भेदास्तेषु चाष्टौ पूर्णता-परिवर्जिताः ॥३१॥

सप्तान्यलक्षणैर्हीनाः षाड्ज्याः षाडवमेव तत् ।
षाडवौडुवभेदेनार्षभ्यादिषु च षट्स्वपि ॥३२॥

प्रतिस्वमष्टावधिकास्त्रयोविंशतिरित्यतः ।
एवं ते विकृताभेदा [4]वह्निबाणभुवः [१५३]स्मृताः ॥३३॥

विकृतानां तु संसर्गाज्जाता एकादश स्मृताः ।
जातयो विकृतास्तास्तु दन्तिलादिमतोदिताः ॥३४॥

प्रदर्श्यन्ते यथाशास्त्रं, तत्र स्यात् षड्जकैशिकी ।[5]
षाड्जीगान्धारिकायोगादुत्पन्ना, षड्जमध्यमा ॥३५॥

---

[1] A. न्याससर्वं B. न्यासपूर्वं ।
[2] cf. S. R. 1. 7. 4-7 for 26-33 above.
[3] B. omits द्वि ।
[4] A. वह्निबाणसुवः B. वह्निबाणाभुवः ।
[5] cf. S. R. 1. 7. 10-16 for 35-42 above.

षाड्जीमध्यमिका जात्योर्जाता संसर्गतस्ततः ।
गान्धारीपञ्चमीजात्योर्जाता गान्धारपञ्चमी ॥३६॥

गान्धार्यार्षभिकाभ्यां तु जातिरान्ध्री व्यजायत ।
स्यात् षड्जोदीच्यवा षाड्जीगान्धारीधैवतीभवा[1] ॥३७॥

कार्मारवी तु नैषादी पञ्चम्यार्षभिकोद्भवा ।
गान्धार्यार्षभिकापञ्चम्युद्भवा नन्दयन्तिका ॥३८॥

धैवती-मध्यमा-शाड्जी-गान्धार्यश्चापि जातयः ।
गान्धारोदीच्यवाजातिं जनयन्ति समेत्य तु ॥३९॥

एता एव विना षाड्ज्या पञ्चम्या सह संगता(:) ।
मध्यमोदीच्यवाजातिं चतस्रो जनयन्ति हि ॥४०॥

रक्तगान्धारिकाजातिं मिलिता जनयन्त्यमू ।
गान्धारी चैव नैषादी मध्यमा पञ्चमी तथा ॥४१॥

एता एव चतस्रस्तु षाड्ज्याः संयोगमाप्य च ।
कुर्युः संकरसंभूतां तां जातिं कैशिकीमिति ॥४२॥

नन्वेताः शुद्धजातिभ्यः संभवेयुः कथं पृथक् ।
षाड्ज्या व्युत्पन्नतद्भेदविकारयुतजातिवत् ॥४३॥

नैवं, त्यक्तैकैकलक्ष्मतया शुद्धास्तु ता मताः ।
जातिसंसर्गजातत्वादेता जाताः पृथक्ततः ॥४४॥

वर्णादिभ्यो यथा भिन्ना रथकारादयः स्मृताः ।
षाड्ज्यादिकाश्चतस्रस्तु धैवत्यार्षभिके उभे ॥४५॥[2]

निषादी चेति सप्तैताः षड्जग्रामस्य जातयः ।
एकादशावशिष्टाः स्युर्मध्यमग्राममाश्रिताः ॥४६॥

कार्मारवी च गान्धारपञ्चमी षड्जकैशिकी ।
मध्यमोदीच्यवत्येता नित्यपूर्णाः प्रकीर्त्तिताः ॥४७॥

आन्ध्री षाड्जी नन्दयन्ती गान्धारोदीच्यवा तथा ।
एताश्चतस्रः संपूर्णाः षाडवाश्च प्रकीर्त्तिताः ॥४८॥

दशावशिष्टाः संपूर्णा(:) षाडवा [3]औडवा अपि ।
पञ्चमी-मध्यमा-षड्जमध्यमाख्याश्च जातयः ॥४९॥

---

[1] A. धैवतीभुवा B. धैवतीभया ।
[2] cf S. R. 1. 7. 17–20 for 45–49 above.
[3] B. औडुवा ।

तिस्रः प्रोक्ता महीभर्त्रा स्वरसाधारणाश्रयाः ।[१]
साधारणाख्यया चात्र काकली चान्तरो मतः ॥५०॥

षड्जमध्यमिकायां तु जातावंशौ निगौ[२] यदा ।
मध्यमायां निषादोऽशो न स्यात् साधारणं तदा ॥५१॥

मध्यमायां तथा षड्जमध्यमायां तथैव च ।
समपेष्वंशकेषु स्यात् स्वरसाधारणं तदा ॥५२॥

पञ्चम्यां पञ्चमें-[३]ऽशे तु विशेषात्तत्प्रकीर्त्तितम् ।
षड्जमध्यामध्यमयो रिधयोरंशयोः पुनः ॥५३॥

[४]कामचारान्महीभर्त्रा साधारणमुदीरितम् ।
कम्बलाश्वतराद्यैस्तु षाड्ज्यां जातावपि स्मृतम् ॥५४॥

साधारणं तथैतासु चतसृषु च जातिषु ।
स्वल्पे स्वरे च गान्धारे निषादिनि तथा पुनः ॥५५॥

स्वेच्छया रागभाषादौ स्वरसाधारणं स्मृतम् ।
स्वरेभ्यः प्राक्तनाद्रूपाद्वैलक्षण्य[५]-स्वरूपवान् ॥५६॥

यो विशेषः स एवेष्टः साधारण्यप्रयोजकः ।
स्वराणामुच्चनीचत्वं गान्धारे नेष्यतेऽपि यत् ॥५७॥

तथापि रागभाषादौ वैचित्र्यार्थं तदीप्सितम् ।
यद्गेयमधिकृत्यैव भणितं पूर्वसूरिभिः ॥५८॥

अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव[६] विचित्रता[७] ।[८]
चतुःश्रुतिः स्वरो यत्राप्यंशत्वे समवस्थितः ॥५९॥

तत्र साधारणं कार्यं विशेषेण विपश्चिता ।
यस्माच्चतुःश्रुतेर्नाम स्वरो द्विश्रुतिकः पुनः ॥६०॥

---

[१] cf. S. R. 21-24 for 50-62 above.

[२] B. निगौर्यदा ।

[३] A. omits अनुस्वार ।

[४] A. कामाचारन्महीभर्त्रा B. कामाचारं महीभर्त्रा ।

[५] B. वैलक्ष्यण्यस्य स्वरूपवान् ।

[६] A. B. गेयस्यैव ।

[७] A. विचित्रतेति B. विचित्रेति ।

[८] The first half of this verse has been quoted from Śiśupālavadha II, 72.

विलक्षणत्वात्तद्व्यक्तिहानिकृद् बुधसम्मतः ।
तस्माद् द्विश्रुतिको यत्र दुर्बलः स्यात्तदा बुधैः ॥६१॥

साधारणाश्रितं नाम प्रयोक्तव्यमिति स्थितिः ।
पृथगेकांशिका एतास्तिस्रो गान्धारपञ्चमी ॥६२॥

मध्यमोदीच्यवा जातिर्नन्दयन्तीति कीर्त्तिता ।
पञ्चमी धैवती चैव गान्धारोदीच्यवा तथा ॥६३॥

पृथग् द्व्यंशास्तु तिस्रस्तु तद्विद्भिः परिकीर्त्तिताः ।[१]
नैषाद्यार्षभिकाषड्जकैशिक्यस्त्र्यंशिका मताः ॥६४॥

आन्ध्री कार्मारवी षड्जोदीच्यवेति तथा पुनः ।
तिस्रस्तु चतुरंशाः स्युरिति वक्ति महीपतिः ॥६५॥

गान्धारी रक्तगान्धारी षाड्जी मध्यमिका तथा ।
एताश्चतस्रः पञ्चांशाः कालसेनस्य सम्मताः ॥६६॥

षडंशा कैशिकी जातिः सप्तांशा षड्जमध्यमा ।
एवं त्रिषष्टिरंशाः स्युरेतास्वेव च जातिषु ॥६७॥

अंश एव ग्रह(:) प्रोक्तो गीतादौ विनिवेशितः ।
इति त्रिषष्टिर्जात्यंशा ग्रहा(:) स्युरिति केचन ॥६८॥

नैतद्यतो नन्दयन्त्यां[२] पञ्चमोंऽशोऽसमग्रहः ।[३]
ग्रहत्वं तत्र गान्धारस्वरस्यैव हि सम्मतम् ॥६९॥

केषांचन मते[४] तेंऽशा दशैवेति न संगतम् ।
तदुक्ते [५]प्रायिकत्वेन दृश्यते सर्वजातिषु ॥७०॥

ग्रहस्य विकृतिः सा तु रागभाषादिषु स्फुटा ।[६]
रागाध्याये विशेषेण बाहुल्येन विलोक्यते ॥७१॥

यस्मिन्नुच्चरिते सम्यग् रागव्यक्तिः प्रजायते ।
यस्यानुवादिसंवादी स्वरौ स्तो, योंऽशतां व्रजेत् ॥७२॥

---

[१] cf. S. R. 1. 7. 26-28 for 64-67 above.
[२] A. नन्दयत्यां ।
[३] A. B. पञ्चमों(ऽ)श समग्रहः ।
[४] A. मत ।
[५] B. प्रायकत्वेन ।
[६] B. adds विसर्ग ।

प्रबन्धान्तर्वर्तिनीषु विदारीषु व्यपेक्षया ।
तारमन्द्रव्यवस्था स्याद् बहुतान्यव्यपेक्षया ॥७३॥

प्रयोगे ग्रहता[१]-न्यासापन्यासत्वस्वरूपता ।
सन्यासः स्याच्च विन्यासो महिम्नान्यस्वरान् जयेत् ॥७४॥

स्वरस्यांशत्वमेभिस्तु लक्षणैर्दशभिः स्मृतम् ।
ग्रहांशौ तारमन्द्रौ च न्यासापन्यासकौ तथा ॥७५॥[२]

तथा सन्यासविन्यासावल्पताबहुते ततः ।
तथैवान्तरमार्गस्तु षाडवौडुविते क्वचित् ॥७६॥

क्वचिद् ग्रहणतो नित्यपूर्णां[३] जातिं विहाय च ।
षाडवौडुवितत्वे स्त इति तद्विज्ञसंकथा ॥७७॥

प्रोक्तानि जातिष्वेतानि लक्षणानि त्रयोदश ।
तत्र ग्रहांशयोर्लक्ष्म लक्षणेषु निरूपितम् ॥७८॥

तयोः प्रसंगतस्तारमन्द्रावपि तदेरितौ ।
जातेः समाप्तिकृन्न्यास एकविंशतिधोदिता ॥७९॥

सप्तानां शुद्धजातीनां[४] न्यासाः स्युरादिमस्वराः ।[५]
द्वौ न्यासौ षड्जमध्यायां गदितौ तु समौ स्वरौ ॥८०॥

उदीच्यवानां त्रितये न्यासः स्यान् मध्यमस्वरः ।
कैशिक्यां निपगा न्यासाः कार्मारव्यां तु पञ्चमः ॥८१॥

गान्धारः कथितो न्यासः शिष्टपञ्चसु जातिषु ।
एवं न्यासाः समुद्दिष्टाः समासादेकविंशतिः ॥८२॥

अपन्यासः स्वरो नाम विदारीणां समाप्तिकृत् ।
ननु न्यासादपन्यासः कथमेवं पृथग् भवेत् ॥८३॥

नैवं, न्यासस्तु जात्यादेरन्त[६] एवावतिष्ठते ।
अपन्यासः पुनस्तत्रान्तराले खण्डकं तु यत् ॥८४॥

समापयेत्तदेवात्र न्यासात् पार्थक्यमर्हति ।
नैषाद्यान्ध्र्यार्षभीकार्मारवीमध्यमिकासु च ॥८५॥

---

१ A. B. ग्रहतां ।
२ cf. S. R. 1. 7. 29-30 for 75-78 above.
३ A. B. नित्यपूर्णा जातिर्विहाय ।
४ B. न्यासारादिमा स्वराः ।
५ cf. S. R. 38-40 for 80-82 above.
६ A. जात्यादेरत ।

अंशा [1]एव स्वराः प्रोक्ता अपन्यासा महीभुजा ।[2]
एकोनविंशतिरमी एतासां स्युः समेत्य वै ॥८६॥

उदीच्यवानां त्रितयेऽपन्यासौ षड्जधैवतौ ।
मध्यमो रक्तगान्धार्यां चतसृष्वेवमीरिताः ॥८७॥

अपन्यासाः सप्तसंख्या, गान्धार्यां द्वौ सपौ तथा ।
कैशिक्यां निसपाश्चैते त्रयोऽपन्याससंज्ञकाः ॥८८॥

एवं जातिद्वये पञ्चापन्यासाः संगता मिथः ।
रिपौ गान्धारपञ्चम्यामपन्यासौ प्रकीर्त्तितौ ॥८९॥

रिनिसाः स्युरपन्यासाः पञ्चमीजातिसंश्रिताः ।
एवं जातिद्वये पञ्चापन्यासाः [3]संगता मिथः ॥९०॥

षाड्ज्यां गपावपन्यासौ धैवत्यां रिमधास्तथा ।
एवं पञ्चैतयोर्जात्योरपन्यासाः समागताः ॥९१॥

नन्दयन्त्यां तथा प्रोक्तावपन्यासौ मपौ स्वरौ ।
[4]कैशिक्यां सप्त (षट् च) ते प्रोक्ता ऋषभेण विना स्वराः ॥९२॥

एवं जातिद्वये प्रोक्तमपन्यासाष्टकं बुधैः ।
सप्त[5]-स्वरानपन्यासान् कैशिक्यां केचिदब्रुवन् ॥९३॥

सप्तापन्यासिकां प्राहुः षड्जमध्यमिकां बुधाः ।
अत्रांशा एवापन्यासा [6]भवन्त्येकोनविंशतिः ॥९४॥

अपन्यासा एव चान्ये सप्तत्रिंशन्मताः स्वराः ।
एवं सर्वे ह्यपन्यासाः षट्पञ्चाशत् प्रकीर्त्तिताः ॥९५॥

कैशिक्यां सप्त चैते स्युस्तदा ते मिलिता मिथः ।
सर्वजातिष्वपन्यासाः सप्तपञ्चाशदीरिताः ॥९६॥

गीते स्यातामपन्यासक्रियानुगमने रतौ ।
सन्यासस्त्वथ विन्यासस्तावादौ प्रोक्तलक्षणौ ॥९७॥

---

१ A. एकस्वराः ।
२ cf. S. R. 41-47 for 86-96 above.
३ B. मिलिता मिथः ।
४ A. B. कौशिक्यां ।
५ A. B. सप्तस्वरामपन्यासात् ।
६ A. भवत्येकोनविंशतिः ।

विन्यासस्य प्रयोगोऽत्र न सर्वत्र मतः सताम् ।
दन्तिलाद्यैरतो नाम नहि शास्त्रेषु लक्षितः ॥९८॥

अथ सन्यासविन्यासावपन्यासस्वरस्य चेत् ।
पर्यायत्वे स्थितौ तत्तल्लक्ष्मोक्तिः स्यादनर्थिका ॥९९॥

अपन्यासोऽथ सन्यासो[1] वस्तुन्युक्तो यथा भवेत् ।
पौनरुक्त्यभयात्तत्र भेदस्याङ्गीक्रियोचिता ॥१००॥

दशलक्षणयोगित्वमंशस्योक्तं यदीश्वरैः ।
तदेतेषामनन्यत्वे भङ्गमाप्नोति तत्त्वतः ॥१०१॥

चेदिमौ नैव भिन्नौ स्तोऽपन्यासस्वरतः स्वरौ ।
सप्तपञ्चाशदेतौ स्तः किं न स्यातां पृथक् पृथक् ॥१०२॥

किंवाचार्येण यत्प्रोक्त[2]-मानन्त्यमनयोरिह ।
व्याहन्येत्तत्तदर्द्धे यच्छ्रद्धेयं तस्य गौरवात् ॥१०३॥

अंशसंवादिनौ वांशौ तौ स्यातामत[3] एव हि ।
बहुत्वं द्विविधं प्रोक्तं मुनिभिर्भरतादिभिः ॥१०४॥

स्वरस्यालङ्घनाद् वापि पुनः पुनरुदीरणात् ।
यस्य स्याद् बहुधाभ्यासः स संवादी निगद्यते ॥१०५॥

अलङ्घनाद्यद्बहुत्वं [4]वादिसंवादिनोरिह ।
अतोऽनयोरिदं नाम पर्यायत्वे स्थितं [5]सदा ॥१०६॥

एतद्विपर्ययादुक्तमल्पत्वं च सदा बुधैः ।
प्रायोऽनभ्यास उदितोऽनंशीभूत[6]-स्वरेषु हि ॥१०७॥

क्वचिल्लक्ष्यानुरोधेन लोप्यस्वरगतो मतः ।
स्वरात् स्वरान्तरं गच्छन् गाता तन्मध्यवर्त्तिनम् ॥१०८॥

मना(क्)स्पृशति तत्प्रोक्तं लङ्घनं पूर्वसूरिभिः ।
लङ्घनं वर्जनं प्राहुः केचिद् गीतविशारदाः ॥१०९॥

---

[1] A. B. सन्यासौ ।

[2] B. यत्प्रोक्तं चानन्त्यं etc.

[3] B. मतमेव ।

[4] A. B. अलङ्घनाद्यबहुत्वं स वादी (A. संवादी) वाद्यवेदिनाम् ।

[5] B. यदा ।

[6] A. भूतो ।

एवं न लङ्घनात् स्यातां षाडवौडुविते पृथक् ।
यतोऽस्य विषयः प्रायो मतो लङ्घ्यस्वरो विदाम् ॥११०॥

लोप्यस्वरोऽथ वानंशीभूतः प्रायो विलङ्घ्यते ।
लोप्यस्वरावलेः प्रायः पुनः पुनरुदीरणात् ॥१११॥

अनभ्यासादनंशानां लोप्यानां लङ्घनेऽपि (च) ।
यः प्रयोगः सोऽन्तराख्यो मार्गः कैश्चिदिहोच्यते ॥११२॥

साहित्यकृतसौहित्यः कालसेनो [१]धराधिपः ।
अन्यथान्तरमार्गं तमाचष्टे वैदिकाग्रणीः[२] ॥११३॥

मध्यमस्वरमाश्रित्य विदार्यन्तरवर्त्तिनाम् ।
स्वराणामल्पताभाजां यथा [३]रक्तिर्विलङ्घनैः ॥११४॥

न्यासादिभिः क्वचित् किंचिदनभ्यासैः सुशोभनैः ।
गानवैचित्र्यहेतुर्या क्रियते स्वरसंगतिः ॥११५॥

स प्रोक्तोऽन्तरमार्गोऽयं विविच्य पुनरुच्यते ।
सन्यासन्यासविन्यासापन्यासांशस्वरैरिह ॥११६॥

अल्पताविषयस्यापि स्वरस्यैकस्य सूरिभिः ।
क्वचित् क्वचित् प्रयोगेण योज्यमानस्य वैणिकैः ॥११७॥

सामर्थ्याज्जायते गाने बहुधा तद्यथोच्यते ।
कार्मारवीजातिगाने गान्धारस्य स्वरस्य च ॥११८॥

जातस्यान्तरमार्गत्वं संगत्या बहुभिः स्वरैः ।
प्रयुक्ता बहुता दृष्टा गीतशास्त्रविशारदैः ॥११९॥

जातिष्वपि यदा वादिसंवादिबहुता भवेत् ।
अल्पता(ऽ)[४]-नंशलोप्यानां तदा स्यात् समता स्वतः ॥१२०॥

न वाच्यैवं गते साम्ये जातीनामेकता बुधैः ।
जातयोंऽशादिभिः साक्षात्तुल्यत्वं प्रापिता अपि ॥१२१॥

न्यस्यस्य (च) विशेषेण विचित्रस्वरयोगिना ।
तथैवान्तरमार्गेण रक्त्युत्पत्तिविशेषतः ॥१२२॥

---

१ B. नराधिपः ।
२ A. B. वैरिकाग्रणीः ।
३ A. रक्त etc.
४ B. नांश etc.

मिथो भिन्ना भवन्त्येव न स्यादेकत्वमित्यतः ।
असावन्तरमार्गो यो भरताद्यैः समीरितः ॥१२३॥

स सम्यगवगन्तव्यः प्रायोऽविकृतजातिषु ।
जातिप्रकरणे ज्ञेयं चतुर्दशसु जातिषु ॥१२४॥

स्थितत्वात् षाडवं नाम चतुर्दशविधं बुधैः ।
अंशस्वरविभेदेन पुनरप्येतदेव हि ॥१२५॥

नगाब्धितुल्यं जायेत विस्तरेण प्रपञ्चितम् ॥१२६॥

दशजात्यनुषङ्गेणाप्यौडुवं दशधा भवेत् ।
तस्यांशस्य विभेदेन पुनस्त्रिशद्भिदा मताः ॥१२७॥

येषु स्वरेषु या प्रोक्ता बहुता चाल्पतापि वा ।
अनुक्तापि हि सा ज्ञेया जातिष्वेषु स्वरेषु हि ॥१२८॥

जातीनां विषये प्राप्ता याल्पता बहुतापि वा ।
क्वचिदुत्कृष्यते चापकृष्यते सा क्वचित् पुनः ॥१२९॥

निषिद्ध्यते पुनः क्वापि अप्राप्ता (च) विधीयते ।
मध्यमायां यथा जातौ गस्यानंशत्वमीयुषः ॥१३०॥

लोप्यत्वादल्पताप्राप्तौ सत्यामपि विशे (शि) ष्यते ।
गान्धारेऽस्त्यल्पता नाम प्रयोगे मुनिवाक्यतः ॥१३१॥

संप्राप्तायामल्पतायामुत्कर्षोऽत्र विधीयते ।
अंशत्वभागिनो गस्य षाड्ज्यां जातौ यथा पुनः ॥१३२॥

संप्राप्ता बहुता सा तु कृष्यते संप्रदायतः ।
इत्येवं बहुनोत्कर्ष उक्तो (ऽ) सिद्धो (ऽ) पि च स्वतः ॥१३३॥

षड्जमध्यमिकायां तु जातौ नेरंशताजुषः ।
प्राप्तायां बहुतायां तु लोप्यत्वादल्पता स्थिता ॥१३४॥

एवं विप्रतिषेधस्य समाधानमिहोच्यते ।
यत्रैवांशो भवेद्वस्तु तत्रांशस्य बहुत्वगीः ॥१३५॥

बहुताप्यस्यासंवादादप्राप्तापि विधीयते ।
अन्येषु च स्वरेष्वंशेष्वल्पत्वं तु विधीयते ॥१३६॥

जातौ तु रक्तगान्धार्यां धैवतस्याप्यनंशिनः ।
लोप्यत्वादल्पताप्राप्तौ बहुत्वं तु विधीयते ॥१३७॥

मिथो भिन्ना भवन्त्येव न स्यादेकत्वमित्यतः ।
असावन्तरमार्गो यो भरताद्यैः समीरितः ॥१२३॥

S.R. 1, 7, 53

स सम्यगवगन्तव्यः प्रायोऽविकृतजातिषु ।
जातिप्रकरणे ज्ञेयं चतुर्दशसु जातिषु ॥१२४॥

स्थितत्वात् षाडवं नाम चतुर्दशविधं बुधैः ।
अंशस्वरविभेदेन पुनरप्येतदेव हि ॥१२५॥

नगाब्धितुल्यं जायेत विस्तरेण प्रपञ्चितम् ॥१२६॥

दशजात्यनुषङ्गेणाप्यौडुवं दशधा भवेत् ।
तस्यांशस्य विभेदेन पुनस्त्रिंशद्विधा मताः ॥१२७॥

येषु स्वरेषु या प्रोक्ता बहुता चाल्पतापि वा ।
अनुक्तापि हि सा ज्ञेया जातिष्वेषु स्वरेषु हि ॥१२८॥

जातीनां विषये प्राप्ता याल्पता बहुतापि वा ।
क्वचिदुत्कृष्यते चापकृष्यते सा क्वचित् पुनः ॥१२९॥

निषिद्ध्यते पुनः क्वापि अप्राप्ता (च) विधीयते ।
मध्यमायां यथा जातौ गस्यानंशत्वमीयुषः ॥१३०॥

लोप्यत्वादल्पताप्राप्तौ सत्यामपि विशे (शि) ष्यते ।
गान्धारेऽत्यल्पता नाम प्रयोगे मुनिवाक्यतः ॥१३१॥

संप्राप्तायामल्पतायामुत्कर्षोऽत्र विधीयते ।
अंशत्वभागिनो गस्य षाड्ज्यां जातौ यथा पुनः ॥१३२॥

संप्राप्ता बहुता सा तु कृष्यते संप्रदायतः ।
इत्येवं बहुनोत्कर्ष उक्तो (ऽ) सिद्धो (ऽ) पि च स्वतः ॥१३३॥

षड्जमध्यमिकायां तु जातौ नेरंशताजुषः ।
प्राप्तायां बहुतायां तु लोप्यत्वादल्पता स्थिता ॥१३४॥

एवं विप्रतिषेधस्य समाधानमिहोच्यते ।
यत्रैवांशो भवेद्वस्तु तत्रांशस्य बहुत्वगीः ॥१३५॥

बहुताप्यस्यासंवादादप्राप्तापि विधीयते ।
अन्येषु च स्वरेष्वंशेष्वल्पत्वं तु विधीयते ॥१३६॥

जातौ तु रक्तगान्धार्यां धैवतस्याप्यनंशिनः ।
लोप्यत्वादल्पताप्राप्तौ बहुत्वं तु विधीयते ॥१३७॥

स्वरः षाडवकारी तु पूर्णत्वेऽल्पो विधीयते ।
तथौडुवितकारी तु [1]स्यादत्यल्पतरो विधे(ः) ॥१३८॥

एतयोस्तु विपर्यासः पञ्चम्यामुदितः पुरा ।
इति सामान्यलक्ष्मोक्तं जातीनामिह तत्त्वतः ॥१३९॥

विशेषलक्षणं ब्रूते तासामथ नराधिपः ।
अत्रोद्देशक्रममुक्त्वा, षड्जग्रामस्य जातयः ॥१४०॥

लक्ष्यन्ते प्रथमं पश्चात् मध्यमग्रामगास्तु ताः ।

॥ अथ षाड्जी ॥

रिनिषादौ विना षाड्ज्यामंशाः पञ्चस्वराः स्मृताः ॥१४१॥[2]

गान्धारपञ्चमौ प्रोक्तावपन्यासौ स्वराविह ।
न्यासः षड्जोऽत्र लोपेन षाडवं स्यान्निषादिनः ॥१४२॥

पूर्णत्वे काकली चाथ क्वचिद् ज्ञेयो निषादवान् ।
गान्धारस्यात्र बाहुल्यं संगतिः सगयोः पुनः ॥१४३॥

मधयोश्च विधातव्या गान्धारेंऽशे न षाडवम् ।
मूर्च्छना धैवताद्या स्यात् कलाः स्युर्द्वादशात्र च ॥१४४॥

षट्पितापुत्रकस्ताल एकद्विकचतुष्कलः ।
मार्गाः क्रमादिह ज्ञेयाश्चित्रवार्त्तिकदक्षिणाः ॥१४५॥

गीतिः स्यान्मागधी चित्रे वृत्तौ संभाविता तथा ।
दक्षिणे पृथुला ज्ञेया कला चाष्टगुरुः[3] स्मृता ॥१४७॥

[4]प्रथमप्रेक्षणे चास्या विनियोग(ः) प्रकीर्त्तितः ।
नैष्क्रामिक्यां ध्रुवायां च वराटी दृश्यतेऽत्र च ॥१४८॥

[5]शृङ्गाराद्भुतवीराश्च रसा अस्यां प्रकीर्त्तिताः ।
प्रस्तारोऽस्या यथाशास्त्रं तन्यते कृष्णभूभुजा ॥१४९॥

---

[1] A. स्यादल्पतरो ।
[2] cf. S. R. 60-63 for 142-48 above.
[3] चाष्टलघुः would be a better reading.
[4] A. B. प्रथमं ।
[5] B. शृङ्गारवीरकरुणाद्भुताः ।

पूर्वस्यां साचतुष्कं तु पा निधौ पा धनीति च[1] ।
री गमौ गाद्वयं सा च रिगौ धपौ च धा इति ॥१५०॥

द्वितीयस्यां, तृतीयस्यां रिगौ सा री [2]च गा तथा ।
सा सात्रयं, चतुर्थ्यां तु द्विर्धा निधौ निसौ निधौ ॥१५१॥

पा साद्वयं च, पञ्चम्यां नी धा पा च धनी इति ।
री गा सा गा ऽथ, षष्ठ्यां द्विःसां धनी इति पा तथा ॥१५२॥

सांचतुष्कं च, सप्तम्यां द्विःसां गासां [3]चतुस्तु मां ।
मास्वरात् पममा गा तु धनी निधौ च पा तथा ॥१५३॥

मास्वरात् परिगाष्टम्यां, गाद्वयं च मा (भवेयुः) ।
[4]गा सांनां चतुष्कं च, धा सा रिगरित्रयं मगौ ॥१५४॥

सा मांत्रयं दशम्यां च, धनी पाथ धनी इति ।
रीगा री सेति, द्वादश्यां [5]रिगौ सारी तु गा तथा ॥१५५॥

सांचतुष्कमिति प्रोक्ताः षाड्ज्यां द्वादश ताः कलाः ।१५६॥

१. सा[6] सा सा सा पा[7] निध पा धनि
तं ० भ व ल ला० ० ट०[8]

२. री गम गा गा सा रिग धप धा
[9]न य० नां ० बु जा० ०० धि

---

[1] An elaborate introductory note to this portion of 'Jāti-prastāra' is appended at the end of this chapter in order to avoid extra-ordinarily cumbrous footnotes.

[2] A. गा च ।

[3] A. B. चतुर्षु माम् ।

[4] A. B. गा सामेषां चतुष्कं च धा सा रिग रयो मगौ ।

[5] B. omits रि ।

[6] A. B. add the sign of 'Mandra-sthāna' on all 'Sās' in the first, third, sixth, seventh (Mās also), nīnth and twelfth Kalās.

[7] A. धा ।

[8] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—
तं भवललाटनयनाम्बुजाधिकं नगसूनुप्रणयकेलिसमुद्भवं ।
सरसकृततिलकपङ्कानुलेपनं प्रणमामि कामदेहेन्धनानलम् ॥

[9] A. B. omit the verbal line under Kalā 2.

३.	रिग	सा	री	गा	सा	सा	सा	सा
	कं०	०	०	०	०	०	०	०
४.	धा	धा	निध	निसां[1]	निध	पा	सां	सां
	न	ग	सू	००	नु	प्र	ण	य
५.	नी	धा	पा	धनी	री	गा	सा	गा
	के	०	लि	००	स	मु	०	द्भ
६.	सा	सा	धनि	पा	सा	सा	सा	सा
	वं	०	००	०	०	०	०	०
७.	सा	सा	गा	सा	मा	मा	मा	मा
	स	र	स	कृ	त	ति	ल	क
८.	मा	पमम	गा	धनि	निध	पा	मा	परिग
	पं	०००	का	०	नु	ले	०	प००
९.	गा	गा	मा	गा	सा	सा	सा	सा
	नं	०	०	०	०	०	०	०
१०.	धा	सा	रिगरि	मग	सा	मा	मा	मा
	प्र	ण	मा००	००	मि	का	०	म
११.	धा	नी	पा	धनि	री	गा	री	सा
	दे	०	हें	००	ध	ना	०	न
१२.	रिग	सा	री	गा	सा	सा	सा	सा
	लं	०	०	०	०	०	०	०

॥ इति षाड्जी जातिः ॥१॥

॥ अथ आर्षभी जातिः ॥

आर्षभ्यां तु ग्रहांशापन्यासा(:) स्युर्निरिधाः स्वराः ।
न्यासोऽस्या ऋषभे प्रोक्त ईषत्स्पर्शोऽस्ति[2] पञ्चमः ॥१५७॥

---

[1] A. B. omit the sign of Tāra-sthāna on 'Sās'.

[2] A. B. स्पर्शो त्रिपञ्चमः ।

यथारक्ति स्वरैः शेषैर्निगयोः संगति(:) स्मृता[१] ।
मूर्च्छना पञ्चमादिश्च षड्जलोपेन षाडवम् ॥१५८॥

औडुवं सपलोपेन तालश्चच्चत्पुटो मतः ।
[२]प्राग्वदष्टौ कलाश्चात्र विनियोगस्तु पूर्ववत् ॥१५९॥

[३]देशीमधुकरीरागौ [४]दृश्येते रागवेदिभिः ॥१६०॥

वीररौद्राद्भुतरसा दृश्यन्ते रसवेदिभिः ।
[५]भरतादिमतादस्याः प्रस्तारोऽथ प्रतन्यते ॥१६१॥

री गा सा च रिगौ धा रिमौ गा रिद्वयमादितः ।
री री निधौ निधौ पा मा पमौ रिमौ द्वितीयतः ॥१६२॥

मा धा नीधा तथा पा पा सा गा तार्त्तीयिका कला ।
चतुर्थ्यां नी धनी चाथ रिगौ गरी सधौ गरी ॥१६३॥

रिद्वयं नी तु, पञ्चम्यां रिमगौ च रिसौ घसौ ।
सरी सरी मगौ (गमौ?) मेति, निधौ पारी च री रिपौ ॥१६४॥

गरी मधौ (सधौ) सेति षष्ठ्यां, सप्तम्यां तु रिसौ रिगौ ।
क्रमाद् द्विर्द्वि(स्)त्रयं मानां गरी इति, तथाष्टमी ॥१६५॥

सानी री च मसौ री (मा सरी) च सधौ गरी ततोऽपि री ।
इत्यार्षभ्यां क्रमादुक्ता कलासु स्वरपद्धतिः[६] ॥१६६॥

१. री गा सा रिग धा रिम गा रिरि
[७]गु ण लो ०० च ना० ० धि०

---

[१] A. B. add विसर्ग ।

[२] B. प्राग्वदेष्टौ ।

[३] A. B. repeat the latter half of verse 159 as the first half of verse 160.

[४] A. रागो दृश्यते ।

[५] It is notable that Bharata does not give 'Prastāras' of 'Jātis'.

[६] A.स्वरपह्नुतिः ।

[७] The verbal structure of this प्रस्तार-गीत is as follows :—

गुणलोचनाधिकमनन्तममरमजरमजेयमजम्* ।
प्रणमामि दिव्यमणिदर्पणामलनिकेतं भवममेयम् ॥

* S. R. गुणलोचना··· ··· ··· ··· ··· ··· ··· ···मक्षयमजेयम् ॥

२. री री निध निध पा मा पम रिम
क म नं० ०० त म म र

३. मा धा नी धा पा पा सा गा
म ज र म जे ० ० य

४. नी धनि रिग गरि सधं[१] गरि रिरि नी
म जं० ०० ०० ०० ०० ०० ०

५. री मग रिस धंस सरि सरि गम मा
प्र ण० मा० ०० मि० दि० ०० व्य

६. निध पा री री रिप गरि सधं सा
म० णि द ० पं० णा० ०० म

७, रिस रिस रिग रिग मा मा मा गरि
ल० नि० के० ०० ० तं ० ००

८. सा नी री मा सरि सधं गरि री
भ व म मे ०० ०० यं० ०

॥ इत्यार्षभी जातिः ॥२॥

॥ अथ धैवती जातिः ॥

रिधौ धैवतिकायां तु स्वरावंशौ प्रकीर्त्तितौ ।
अपन्यासास्त्रयः प्रोक्ता रिधमाः पूर्वसूरभिः ॥१६७॥

[२]धो न्यासः षाडवं प्रोक्तं पञ्चमस्य विलोपतः ।
औडवं समयोर्लोपात् षड्जपञ्चमकौ स्वरौ ॥१६८॥

पूर्णत्वेऽल्पतयास्पर्शावुभावारोहिवर्णगौ ।
मूर्च्छना ऋषभाद्या स्यात् कला द्वादश कीर्त्तिताः ॥१६९॥

षाड्जीवदन्यदेवात्र सर्वं[3] ज्ञेयं विपश्चिता ।
भयानकः सबीभत्सो वीरश्चात्र रसाः स्मृताः ॥१७०॥

---

[१] A. B. omit the sign of 'Mandra sthāna' on ध in the fourth sixth and eightth Kalās.

[२] A .B. धौ ।

[3] A. सर्वंज्ञेयं ।

रागाश्च [1]सिंहली देशी चोक्षकैशिकसंज्ञिकाः ।
दृश्यन्ते (हि) समासेन प्रस्तारोऽस्याः प्रदर्श्यते ॥१७१॥

धाधा निपौ धपौ मानां चतुष्कं प्रथमा कला ।
धाधा निसौ निधौ सानां चतुष्कं च द्वितीयिका ॥१७२॥

सधौ धापा मधौ धा निधौ पा निधौ तृतीयिका ।
द्विः साधा (साद्या) द्वी रिगौ सा च रिगौ द्विः सां चतुर्थिका ॥१७३॥

धाधा नीपा तथा धापा मामा पञ्चमिका कला ।
षष्ठ्यां द्विर्धा पा मधौ धा द्विर्निधौ धाथ, सप्तमी ॥१७४॥

द्विर्धा निसौ निधौ तद्वन्निधौ पानां त्रयं तथा ।
रिगौ सानां त्रयं नीनां चतुष्कं च कलाष्टमी ॥१७५॥

नवम्यां सा रिगौ द्विः स्तः सा नी सा धाद्वयं तथा ।
रिग री च मगौ मानां पञ्चकं दशमी कला ॥१७६॥

द्विर्नी [2]द्विर्धा पा रिगौ सा रिगावेकादशी कला ।
द्वादश्यां धाद्वयं सा मा द्विर्धा नी धा स्वरावलिः ॥१७७॥

इति धैवतिकायां स्यात् कलासु स्वरपद्धतिः ॥१७८॥

१. धा धा निप धप मा मा मा मा
त रु णा० ०० म ले ० न्दु

२. धा धा निसं निध सां सां सां सां[3]
म णि भू० ०० षि ता ० म

३. संध धा पा मध धा निध पा निध
ल० शि रो ०० ० ०० जं ००

४. सा सा रिग रिग सा रिग सा सा
भु ज गा० ०० धि पै० ० क

५. धा धा नी पा धा पा मा मा
कु ० ण्ड ल वि ला ० स

---

[1] B. सींहली ।

[2] B. द्विधा ।

[3] A. B. omit the sign of 'Tāra-sthāna' on all 'Sās' and S. R. omits it only in the third Kalā.

६. धा धा पा मध धा निध निध धा
कृ त शो ०० ० भं ०० ०

७. धा धा निसं[1] निध निध पा पा पा
न ग सू० ०० नु० ल ० क्ष्मी

८. रिग सा सा सा नीं नीं नीं नीं
दे० ० हा ० र्ध मि ० श्रि

९. सा रिग रिग सा नीं सा धां धां
त श० री० ० ० ० रं ०

१०. रिग[2] री मग मा मा मा मा मा
प्र ण मा० ० मि भू ० त

११. नी नी धा धा पा रिग सा रिग
गी ० तो ० प हा० ० र०

१२. धा धा सा मा धा धा नी धा
प रि तु ० ० ० ष्टं ०[3]

॥इति धैवती जातिः ॥३॥

॥ अथ नैषादी जातिः ॥

[4]निर्न्यासः स्यात्तु नैषाद्यामपन्यासग्रहांशकाः ।
निषादर्षभगान्धाराः कलाः षोडश कीर्त्तिताः ॥१७९॥

तालश्चच्चत्पुटो ज्ञेयो मूर्च्छना गादिका स्मृता ।
अनंशानां बहुत्वं च शेषं लक्षणमिष्यते ॥१८०॥

---

[1] A. B. omit the signs of 'Tāra-Mandra-sthāna' in the seventh, eightth and ninth Kalās.

[2] B. रिम ।

[3] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :-

तरुणामलेन्दुमणिभूषितामलशिरोजं
भुजगाधिपैककुण्डलविलासकृतशोभम् ।
नगसूनुलक्ष्मीदेहार्धमिश्रितशरीरं
प्रणमामि भूतगीतोपहारपरितुष्टम् ॥

[4] A. B. निर्यासः ।

धैवत्यामिव [१]चैतस्यां विनियोगोऽपि कीर्त्यते ।
[२]प्रथमप्रेक्षणे रागाश्चोक्षसाधारितः पुनः ॥१८१॥

देशी वेलावली चेति दृश्यन्ते जातिवेदिभिः ।
करुणाद्भुतवीराश्च रसा अत्र प्रकीर्त्तिताः ॥१८२॥

प्रस्तारोऽस्या यथाशास्त्रं प्रदर्शयति भूपतिः ।
नीचतुष्कं तथा सा धा नीद्वयं प्रथमा कला ॥१८३॥

पा धा सा धा नीचतुष्कं द्वितीयाथ, तृतीयिका ॥
द्विः सागा [३]नीद्वयं धानी, चतुर्थ्यां साद्वयं च धा ॥१८४॥

नीपञ्चकं च, पञ्चम्यां द्विः [४]सागौ मांचतुष्ककम् ।
षष्ठ्यां नीपा तथा धापा मांचतुष्कं च, सप्तमी ॥१८५॥

रीगां द्विः सां पुना रीगा नीद्वयं च, तथाष्टमी ।
नीद्वयं पा धनी नीनां चतुष्कं, नवमी पुनः ॥१८६॥

द्विः सा गा सा मांचतुष्कं, दशम्यां माचतुष्ककम् ।
नी धा द्विर्मेति, धा धा नीद्वयं[५] रीगाथ माद्वयम् ॥१८७॥

एकादश्यां, तथा द्विर्मौ पा धनी नीचतुष्ककम् ।
द्वादश्यां, च त्रयोदश्यां द्विः पा द्विर्नी [६]चतुश्च री ॥१८८॥

रीगा द्विर्मां तथा रीगा द्विः सा चेति चतुर्दशी ।
पञ्चदश्यां तथा धा मा री गा सा धा च नीद्वयम् ॥१८९॥

द्विर्मा री गा नीचतुष्कं कला स्यात् षोडशी परा ॥१९०॥

१.　नी　नी　नी　नी　सां　धा　नी　नी
　　[७]तं　०　सु　र　व　०　न्दि　त

---

[१] B. चेतस्यां ।
[२] A. B. प्रथमापेक्षणे ।
[३] A. B. नीत्रयो ।
[४] A. सागो B. सागा ।
[५] A. B. omit अनुस्वार ।
[६] B. चतुस्वरी ।
[७] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :
तं सुरवन्दितमहिषमहाऽसुरमथनमुमापरिभोगयुतं*
नगसुतकामिनीदिव्यविशेषकसूचकशुभनखदर्पणकम् ।
अहिमुखमणिखचितोज्ज्वलनूपुरबालभुजङ्गमरवकलितं
द्रुतमभिव्रजामि शरणमनिन्दित पा(प)दयुगपङ्कज (स)विलासम् ॥
* S. R.……मुमापति भोगयुतं । A. B.……मुमापरिभागयुतम् ।

२. पा धा सा धां नीं नीं नीं नीं
म हि ष म हा ० सु र

३. सा सा गा गा नी नी धा नी
म थ न मु मा ० प रि

४. सा॑ सा॑ धा नी नी नी नी नी
भो ० ग यु तं ० ० ०

५. सा सा गा गा मां मां मां मां
न ग सु त का ० मि नी

६. नीं पां धां पां मां मां मां मां
दि ० व्य वि शे ० ष क

७. [1]री॑ गा॑ सा॑ सा॑ री॑ गा॑ नी नी
सू ० च क शु भ न ख

८. नी नी पा धनि नी नी नी नी
द ० र्प ण० कं ० ० ०

९. सा सा गा सा मां मां मां मां
अ हि मु ख म णि ख चि

१०. मा मा मा मा नी धा मा मा
तो ० ज्ज्व ल नू ० पु र

११. धा धा नी नी री गा मां मां
बा ० ल भु जं ० ग म

१२. मां मां पां धंनिं नीं नीं नीं नीं
र व क लिं० ० तं ० ०

१३. पां पां नीं नीं री री री री
द्रु त म भि व्र जा ० मि

१४. री गा मा मा री गा सा सा
श र ण म नि ० न्दि त

[1] A. B. give dots on the first five 'Svaras' but they have been changed into signs for 'Tāra sthāna' on the model of S. R.

१५. धा मा री गा सा धा नी नी
प द यु ग पं ० क ज

१६. मा मा री गा नी नी नी नी
स वि ला ० ० ० सं ०

॥ इति नैषादी जातिः ॥४॥

॥ अथ षड्जकैशिकी जातिः ॥

[१]अंशाः स्युः षड्जकैशिक्यां षड्जगान्धारपञ्चमाः ।
गान्धारे न्यसनं प्रोक्तं बहुता धनिषादयोः ॥१९१॥

रिमयोरल्पता [२]तु स्यात् तालश्चच्चत्पुटो मतः ।
कला(:) स्युः षोडश प्राग्वद् द्वितीयप्रेक्षणे तथा ॥१९२॥

प्रावेशिक्यां ध्रुवायां तु विनियोजनमीरितम् ।
देशी वेलावली हिन्दोलको गान्धारपञ्चमः ॥१९३॥

रागाः प्रायेण दृश्यन्ते चत्वारः सूक्ष्मदर्शिभिः ।
कैशिकस्य प्रयोगेण षड्जसाधारणस्तदा ॥१९४॥

शृङ्गारहास्यकरुणा जातावस्यां रसाः स्फुटाः ।
प्रस्तारोऽस्या यथाशास्त्रं तन्यते कृष्णभूभुजा ॥१९५॥

द्विः सा मा पा गरी मग (मगौ)[३]माद्वयं प्रथमा कला ।
चत्वारो मस्तु तावन्तः सा इति स्याद् ि तीयिका ॥१९६॥

द्विकं प्रत्येकतो धापाधानां नी (री?) रिमकौ ततः ।
तृतीया स्याच्चतुर्थी तु द्वी री षद्कं तु [४]नीं इति ॥१९७॥

पञ्चम्यां धाद्वयं पाथ[५] धनी (द्विश्च) मापाद्वयम् ।
षष्ठ्यां द्विर्वा पा धनी तु द्विर्वा द्विः पाथ सप्तमी ॥१९८॥

अष्टभिः सास्वरै-र्धानां त्रयं पा धनी धात्रयम् ।
अष्टमी, [६]नवमी त्रिः सा रिगौ सा च रिगौ द्विर्धा ॥१९९॥

---

[१] A. B. जातौ ।

[२] A. B. त्वं स्यां ।

[३] B. गाद्वयं ।

[४] A. B. नीमिति ।

[५] A. adds धा।

[६] A. B. नवमीतिस्सा ।

माधा द्विः पा[1] द्विर्धा[2] नी द्विर्दशम्येकादशी तथा ।
रीद्वयं गाचतुष्कं[3] सा गा, अथ द्वादशी कला ॥२००॥

धा सरी री सरी री सात्रयं चैव, [4]त्रयोदशी ।
सा सरी री सरी री तु सात्रयं, तु चतुर्द्दशी ॥२०१॥

माचतुष्कं निधौ तद्वत् पधौ [5]द्विर्मा(ऽथ), नीद्वयम् ।
पा पमौ पा पमौ पञ्चदशी स्यात्तु पधौ रिगौ ॥२०२॥

स्युः षोडश्यामष्टगाः षड्जकैशिक्यां स्वरावलिः ॥२०३॥

१.	सा	सा	[6]मा	पा	गरि	मग	मा	मा
	[7]दे	०	०	०	००	००	०	०
२.	मा	मा	मा	मा	सा	सा	सा	सा
	वं	०	०	०	०	०	०	०
३.	धा	धा	पा	पा	धा	धा	री	रिम
	अ	स	क	ल	श	शि	ति	ल०
४.	री	री	नी	नी	नी	नी	नी	नी
	कं	०	०	०	०	०	०	०
५.	धा	धा	पा	धनि	मा	मा	पा	पा
	द्वि	र	द	ग०	तिं	०	०	०

---

[1] A. B. add निधा ।
[2] A. B. द्विधा ।
[3] A. B. चतुः कं ।
[4] B. चतुर्दशी ।
[5] A. B. निर्मा ।
[6] A. B. पा मा ।
[7] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—

देवमसकलशशितिलकं द्विरदगतिं
निपुणमतिं *मुग्धमुखाम्बुरुहदिव्यकान्तिम् ।
†हरममृतोदधिनिनादमचलवरसूनुदेहार्द्धमिश्रितशरीरं
प्रणमामि तमहमनुपममुखकमलम् ॥

* A. B. पुष्ट etc ।
† S. R. हरमम्बुदोदधि etc.

६. धा धा पा धनि धा धा पा पा
नि पु ण म० तिं ० ० ०

७. सा सा सा सा सा सा सा सा
मु ० ग्ध मु खा ० ० म्बु

८. धा धा धा पा धनि धा धा धा
रु ह दि ० व्य० का ० न्ति

९. सा सा सा रिग सा रिग धा धा
हृ र म ०० मृ तो० ० द

१०. मा धा पा पा धा धा नी नी
धि नि ना ० दं ० ० ०

११. री री गा सा सां सां सां गां
अ च ल व र सू ० नु

१२. धा सरि री सरि री सा सा सा
दे ०० हा ०० र्ध मि ० श्रि

१३. सां सांरिं रीं सांरिं रीं सां सां सां
त श री ०० रं ० ० ०

१४. मा मा मा मा निध पध मा मा
प्र ण मा ० मि० तम हं ०

१५. नी नी पा पम पा पम पध रिग
अ नु प म० मु० ख० क० म०

१६. गा गा गा गा गा गा गा गा
लं ० ० ० ० ० ० ०

।। इति षड्जकैशिकी जातिः ।।५।।

।। अथ षड्जोदीच्यवा जातिः ।।

स्युः षड्जोदीच्यवत्यां तु षड्जमध्यमधैवताः ।
निषादश्च ग्रहांशाख्या अपन्यासौ सधौ स्वरौ ।।२०४।।

न्यासस्तु मध्यमस्तस्यां[१] षाडवं स्याद् रिलोपतः ।
औडुवं रिपलोपेन मन्द्रगान्धारभूरिता ॥२०५॥

रिसयोर्बहुतांशानां संगतिः स्यात् परस्परम् ।
मूर्च्छना गस्वराद्या तु धैवतेंऽशे न षाडवम् ॥२०६॥

रसौ शृङ्गारहास्याख्यौ दृश्येतेऽत्र परिस्फुटौ ।
षाड्ज्यां जातौ समुद्दिष्टं तालरागकलादिकम् ॥२०७॥

तत्सर्वमिह विज्ञेयं प्रस्तारोऽस्यास्तथोच्यते ।
चतुष्कं च चतुष्कं च सानां मानां कलादिमा[२] ॥२०८॥

द्विर्गा पा मा तथा गा मा मा धेति स्याद् द्वितीयिका[३] ।
द्विः सा मा गा तथा धा पा नी धेति स्यात्तृतीयिका ॥२०९॥

धा नी द्विः सा तथा धा नी पा मेति स्याच्चतुर्थिका ।
आद्यन्ते गां मां च मध्ये षट्कं सानां तु पञ्चमी ॥२१०॥

द्विर्धा पा धा तथा पा नी षष्ठी स्याद्धाद्वयं तथा ।
सां मां गांत्रितयं मां च साद्वयं सप्तमी कला ॥२११॥

नी धा पा धा तथा पा मा मा धाऽष्टम्यां स्वरावलिः ।
नवम्यां साद्वयं द्विर्मा द्विः पा नी धेति कीर्त्तितम् ॥२१२॥

धानी द्विः सा तथा धा नी पा मा तु दशमी कला ।
एकादश्यां मुखेऽन्त्ये[४] गा मध्ये षट्कं तु सा इति ॥२१३॥

द्विर्धा पा धा तथा मानां चतुष्कं द्वादशी कला ।
इति षड्जोदीच्यवायां स्वरावलिरुदाहृता ॥२१४॥

वातेस्तु गमनार्थस्योदीच्यान्वाचि यतस्ततः ।
उदीच्यवेति कथितोदीच्या अस्याः [५]प्रयोजकाः ॥२१५॥

इत्येतद् दृश्यते गीतं बाहुल्याद्देशनामयुक् ।
यथा काम्बोजिका गौडी [६]टक्कमालवपञ्चमाः ॥२१६॥

---

[१] B. तेषां ।
[२] B. adds विसर्ग ।
[३] A. द्वितीयका ।
[४] A. मुखेऽन्त्यै ।
[५] A. योजकाः ।
[६] A. ट्टक etc.

१. सा सा सा सा मा मा मा मा
[1]शै ० ० ० ० ० ० ०

२. गा गा पा मा गा मा मा धा
ले ० ० ० ० ० ० ०

३. सा सा मा गा धा पा नी धा
श ० ० सू ० ० नु ०

४. धा नी सा सा धा नी पा मा
प्र ण य ० प्र सं ० ग

५. गां सां सां सां सां सां सां मां[2]
स वि ला ० स खे ० ल

६. धा धा पा धा पा नी धा धा
न वि नो ० ० ० दं ०

७. सां मां गां गां गां मां सां सां
अ ० धि ० क ० ० ०

८. नी धा पा धा पा मा मा धा
मु खे ० ० ० ० ० न्दु

९. [3]सां सां मा मा पा पा नी धा
न य नं ० ० ० ० ०

१०. धा नी सा सा धा नी पा मा
न मा ० ० ० मि ० ०

११. गा [4]सा सा सा सा सा सा गा
दे ० वा ० सु रे ० श

१२. धा धा पा धा मा मा मा मा
न व रु चि रं ० ० ०

॥ इति षड्जोदीच्यवा जातिः ॥६॥

---

[1] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—

शैलेशसूनुप्रणयप्रसंगसविलास†खेलनविनोद-
मधिकमुखेन्दुनयनं नमामि देवासुरेश §नवरुचिरम् ।

† A. B. कीलन । § S. R. तव रुचिरम् ।

[2] A. B. सा ।

[3] A. B. omit sign for 'Tāra-sthāna' on both 'Sās'.

[4] A. B. मा ।

॥ अथ षड्जमध्यमा जातिः ॥

षड्जमध्यमिकाजातौ स्वराः सप्त प्रकीर्त्तिताः ।
अंशग्रहावपन्यासा न्यासौ स्तः षड्जमध्यमौ ॥२१७॥

स्वराणां संगतिः कार्या सर्वेषां स्वेच्छया बुधैः ।
[1]नेर्लोपात् षाडवं प्रोक्तमौडुवं निगलोपतः ॥२१८॥

गान्धारान्यस्वरेष्वंशेष्वल्पस्पर्शो[2] निषादवान् ।
षाडवौडुवयोर्द्वेषं कुर्वाते नु गनी स्वरौ ॥२१९॥

यत्र वादी निषादः स्यान्नाल्पस्तत्र विधीयते ।
कलारागादिकं सर्वमस्यां षाड्ज्यामिवेरितम् ॥२२०॥

शृङ्गाराद्भुतवीराश्च रसा अत्र प्रतिष्ठिताः ।
मध्यमादिरिह ज्ञेया मूर्च्छनाविनियोजनम् ॥२२१॥

षड्जोदीच्यवतीवत् स्यात् प्रस्तारोऽस्या निगद्यते ।
मागा सगौ पा धपौ पा निधौ आद्या निमौ तथा ॥२२२॥

द्विर्मा सा च रिगौ गमौ निधौ पधौ च पान्त्यका[3] ।
मा गा री गा द्विर्मा द्विः सा तृतीया च, चतुर्थिका ॥२२३॥

मा मगमा द्विर्मा निधौ पधौ पमौ गमगास्तु ।
धा पधौ स्तः परी गमौ गरी मसौ सधौ समौ ॥२२४॥

पञ्चमी, निधौ सारी मगमा मा च चतुष्ककम् ।
षष्ठीयं, सप्तमी चाथ माद्वयं मगमास्तथा ॥२२५॥

मधौ धपौ पधौ चाथ पमौ गमगका इति ।
अष्टम्यां धा पधौ चाथ परी रिगौ मगौ रिगौ ॥२२६॥

सधसा सा,-ऽथ नवमी द्विर्मा धनी धसौ धपौ ।
धमौ द्विः पा,-ऽथ दशमी मा पूर्वं मगमाश्च मा ॥२२७॥

निगौ पधौ पमौ चाथ गमौ च गसगाः क्रमात् ।
एकादशी कला धा च पधौ परी रिगौ मगौ ॥२२८॥

रिगौ च सधसाः सा,-ऽथ द्वादशी सा निगद्यते ।
निधौ सारी च मगमा माचतुष्कमितीदृशी ॥२२९॥

---

[1] A. B. निर्लोपात् ।
[2] A. B. स्पर्शे ।
[3] A. B. पान्यिका ।

प्रकृतिः सर्वरागाणामियमुक्ता महीभुजा ।
नन्दिकेश्वरसम्मत्या तदुक्तिरभिधीयते ॥२३०॥

एकैव षड्जमध्या तु ज्ञेया सर्वरसाश्रया ।
तस्या मिश्रत्वतः प्रोक्तः सर्वरागसमुद्भवः ॥२३१॥

१. मा गा सग पा धप पा निध निम
[1]र ज नि० व धू० ० मु० ख०

२. [2]मा मा सा रिग गम निध पध पा
वि ला ० स० लो० ०० ०० च

३. मा गा री गा मा मा सा सा
नं ० ० ० ० ० ० ०

४. मा मगम मा मा निध पध पम गमग
प्र वि० क सि त० कु० मु० द००

५. धा पध परि गम गरि मस सधं सम
द ल० फे० ०० न० स० ०० न्नि०

६. निध सा री मगम मा मा मा मा
भं० ० ० ००० ० ० ० ०

७. [3]मा मा मगम मध धप पध पम गमग
का ० मि०० ज० न० न० य० न००

---

[1] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :–

रजनिवधूमुखविलासलोचनं
प्रविकसितकुमुददलफेनसन्निभम् ।
कामिजननयनहृदयाभिनन्दिनं
प्रणमामि देवं *कुमुदाधिवासिनम् ॥

* A. B. मुकुटाधिवासिनम् ।

[2] S. R. adds sign of 'Tāra-sthāna' on the first five 'Svaras'.

[3] S. R. adds the sign for Mandra-sthāna on all the 'Svaras'.

८. धा पध परि रिग मग रिग सधंस सा
हृ द या ०० भि० न० ००० न्व

९. मा मा धनि धसं पध धम पा पा
नं ० ०० ०० ०० ०० ० ०

१०. मा मगम मा निध पध पम गम गसग
प्र ण०० मा ०० मि० दे० वं० ००

११. धा पध परि रिग मग रिग सधंस सा
कु मु० दा० ०० धि० वा० ००० सि

१२. निध सा री मगम मा मा मा मा
नं० ० ० ०० ० ० ० ०

॥ इति षड्जमध्या जातिः ॥७॥

लक्षिता जातयः सप्त षड्जग्रामसमाश्रिताः ।
अथैकादश वर्ण्यन्ते मध्यमग्रामजातयः ॥२३२॥

॥ अथ गान्धारी जातिः ॥

रिधवर्जाः स्वराः पञ्च गान्धार्यंसंशताजुषः ।
गांधारे न्यसनं षड्जपावपन्याससंज्ञकौ ॥२३३॥

अन्येषां संगतिः कार्या न्यासांशाभ्यां रिलोपतः ।
षाडवं रिधलोपाभ्यामौडुवं रिधतो व्रजेत् ॥२३४॥

षाडवं पञ्चमेंऽशे तो (नो), निसमध्यमपञ्चमाः ।
अंशाश्चेन्न तदा कार्यमौडुवं जातिवेदिना ॥२३५॥

मूर्च्छना धैवतादिः स्यात् कलाः षोडश कीर्त्तिताः ।
तालश्चच्चत्पुटो ज्ञेयो विनियोगः प्रकीर्त्तितः ॥२३६॥

तृतीयप्रेक्षणगतध्रुवागाने पुरातनैः ।
रसस्तु करुणो ज्ञेयो गान्धार्यां गीतवेदिभिः ॥२३७॥

देशी वेलावली तद्वद् रागो गान्धारपञ्चमः ।
दृश्यतेऽथ यथाशास्त्रं प्रस्तारोऽस्याः प्रदर्श्यते ॥२३८॥

गांद्वय सां तथा नीसां त्रिर्गाद्या,—ऽथ द्वितीयिका[१]।
गा गमौ पाद्वयं चाथ धपौ मा च निधौ निसौ ॥२३९॥

निधौ पनी च मा पा री गात्रयं तु तृतीयिका।
द्वितीया च चतुर्थी स्यान्मात्राभिस्ताभिरेव हि ॥२४०॥

निधौ पनी मा परिगाः पञ्चमी गाचतुष्टयम्।
गा सा त्रिर्गा गमौ द्विर्गा षष्ठी, स्यात् सप्तमी पुनः ॥२४१॥

द्वितीयावदष्टमी च पञ्चमीवत् प्रकीर्त्तिता।
री गा मा च पधौ री गा माद्वयं नवमी कला ॥२४२॥

दशमी नीभिरष्टाभिस्तुर्यैकादशिका मता।
पञ्चमी च द्वादशी स्यान्नीयुगं [२]पां च नीं इति ॥२४३॥

गा मा सा सा त्रयोदश्यां षष्ठीवत् स्याच्चतुर्दशी।
गा पा द्विर्मा निधौ पञ्चदश्यां निसौ निधौ पनी ॥२४४॥

मातः स्युः परिगा गानां षट्कं स्यात् षोडशी कला।
इति गान्धारिका जातिकलासु स्यात् स्वरावलिः ॥२४५॥

१.	[३]गा	गा	सा	नी	सा	गा	गा	गा
	[४]ए	०	०	०	तं	०	०	०
२.	गा	गम	पा	पा	धप	मा	निध	निस[३]
	र	ज०	नि	व	धू०	०	मु०	ख०

---

[१] A. द्वितीयका।

[२] A. B. पाञ्चनीमिति।

[३] A. B. add sign for 'Mandra-sthāna' on the first five 'Svaras' in this line.

[४] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—

एतं रजनिवधूमुख †विभ्रमदं ‡निशातमोऽपनुदं
||भवमुखविलासवपुश्चारुममलमृदुकिरणममृतभवम्।
रजतगिरिशिखरमणिशकलशङ्खवरयुवतिदन्तपङ्क्तिनिभं
प्रणमामि प्रणयरतिकलहरवनुदं§ शशिनम्॥

† A. B. विभ्रमपममयं।

‡ S. R. निशामय वरोरु।

|| S. R. तव मुख etc.

§ A. B. कलहपरिनुदं।

[३] A. B. omit sign of 'Tāra-sthāna' on स।

३. निध पनि मा पा री गा गा गा
वि० ०० ० भ्र म ० दं ०

४. गा गम पा पा धा पम निध निसं[4]
नि शा० ० त सो प० नु० दं०

५. निध पनि मा परिग गा गा गा गा
भ व मु ख०० वि ला ० स

६. गा सा गा गा गा गम गा गा
व पु श्चा ० रु म० म ल

७. मा गम पा पा धप मा निध निसं[1]
मृ दु० ० कि र० णं ०० ००

८. निध पनि मा परिग गा गा गा गा
अ० मृ० त भ०० वं ० ० ०

९. री गा मा पध री गा मा मा
र ज त गि० रि शि ख र

१०. नी नी नी नी नी नी नी नी
म णि श क ल शं ० ख

११. गा गम पा पा धप नी निध निसं[2]
व र० यु व ति० द ०० न्त०

१२. निध पनि मा परिग गा गा गा गा
पं० ०० क्ति नि०० भं ० ० ०

१३. नी नी पा नी गा मा सा[3] सा
प्र ण मा ० मि प्र ण य

१४. गा सा गा गा गा गम गा गा
र ति क ल ह र० व नु

---

[1] [2] A. B. omit sign of 'Tara-sthāna' on स।

[3] A. B. मा।

१५. गा पा मा मा निध निस[1] निध पनि
दं ० ० ० ०० ०० ०० ००

१६. मा परिग गा गा गा गा गा गा
श शि०० ० ० नं ० ० ०

॥ इति गान्धारी जातिः ॥८॥

॥ अथ मध्यमा जातिः ॥

मध्यमायां स्वराः पञ्च गान्धारेण निषादिना ।
विना ग्रहांशापन्यासाः स्युर्न्यासो मध्यमस्वरः ॥२४६॥

गान्धारस्य विलोपेन षाडवं परिकीर्त्तितम् ।
अस्यामौडुवितं लोपात् स्याद् गान्धारनिषादिनोः ॥२४७॥

गान्धारोऽल्पप्रयोगः स्याद् बहुलौ षड्जमध्यमौ ।
ऋषभाद्या मूर्च्छनाऽस्यां तालश्चच्चत्पुटोऽभिधः ॥२४८॥

अष्टौ कला ध्रुवागाने तृतीयप्रेक्षणे बुधैः ।
नियोज्यान्धालिका देशी चोक्षषाडवसंज्ञकाः ॥२४९॥

रागा दृश्यन्त एतस्यां हास्यशृङ्गारकौ रसौ ।
गानप्रपञ्चसिद्ध्यर्थं प्रस्तारोऽथ प्रदर्श्यते ॥२५०॥

त्रिर्मा द्विः पा धनी पूर्वा निधौ पमा, चाथापरा ।
मा पमौ[2] माथ सां मां गां रीद्वयं,[3] तु तृतीयिका ॥२५१॥

द्विर्मा रिमौ गमौ मानां चतुष्कं च चतुर्थिका ।
मा निधौ च निसौ निधौ पमौ पधौ च माद्वयम् ॥२५२॥

नीद्वयं रीद्वयं नी री पाद्वयं पञ्चमी कला ।
नी पमौ धा च मा सानां चतुष्कं षष्ठिका स्मृता ॥२५३॥

गा नी सा गा धपौ माथ धनी सां सप्तमी कला ।
पा सा पा निध पामानां चतुष्कं स्यात्तथाष्टमी ॥२५४॥

इति मध्यमिकाजातेः कलापद्धतिरीरिता ॥२५५॥

---

[1] A. B. omit sign of 'Tara-sthāna' on स ।

[2] B. मपौ ।

[3] B. omits द्वयं etc. ।

१. मा मा मा पा पा धनि निध पम
[१]पा ० ० तु भ व० मू० ००

२. मा पम मा सा मा गा री री
र्द्ध ज० न य नं ० ० ०

३. मा मा रिम गम मा मा मा मा
कि री ०० ०० ० ० ट ०

४. मा[२] निध निस[३] निध पम पध मा मा
म णि० द० ०० र्प० णं० ० ०

५. [४]नीं नीं री री नीं री पा पा
गौ ० री ० क र प ०

६. नीं[५] पम धा मा सा सा सा सा
ल्ल वां० ० ० गु लि ० सु

७. [६]गा नी सा गा धप मा धनि सा
ते ० ० ० जि० ० तं० ०

८. पा सा[७] पा निधप मा मा मा मा
सु कि र ००० णं ० ० ०

॥ इति मध्यमिका जातिः ॥९॥

---

[१] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :–

पातु भवमूर्द्धनयनं* किरीटमणिदर्पणम् ।
गौरीकरपल्लवाङ्गुलिसुतेजितं सुकिरणम् ॥

* S. R. भवमूर्द्धजानन ।

[२–३] A. B. omit sign of 'Tara sthāna' on मा and स ।

[४] A. B. omit sign of 'Mandra-sthāna' on the three Nīs in this line.

[५] A. B. as above.

[६ ७] A. B. omit sign of 'Tāra-sthāna' on गा सा गा सा, सा ।

॥ अथ पञ्चमी जातिः ॥

पञ्चम्यां तु ग्रहावंशौ प्रोक्तावृषभपञ्चमौ ।
अपन्यासाः स्वराः प्रोक्ता निषादर्षभपञ्चमाः ॥२५६॥

न्यासः स्यात् पञ्चमस्तत्र गस्य षाडवहेतुता[1] ।
[2]गन्योरौडुवकारित्वं समगाः स्वल्पका मताः ॥२५७॥

रिमयोः संगतिः कार्या पूर्णत्वे गान्निषादिनम्[3] ।
मनाग् व्रजेदौडुवितं ऋषभांशेन चेप्सितम् ॥२५८॥

अष्टौ कला विनिर्दिष्टा ऋषभादिकमूर्च्छना ।
रसावपि च संप्रोक्तौ हास्यशृङ्गारसंज्ञकौ ॥२५९॥

तालश्चच्चत्पुटो ज्ञेयस्तृतीयप्रेक्षणे भवेत् ।
विनियोगो ध्रुवागाने देशी चान्धालिका तथा ॥२६०॥

चोक्षपञ्चमरागाश्च प्रस्तारोऽस्या अथोच्यते ।
पा धनी नीद्वयं मानी मापेति प्रथमा कला ॥२६१॥

गा सा मा पा द्विर्द्विरेवं द्वितीया-ऽथ तृतीयिका ।
पाद्वयं धा त्रयं नीनां गा सा, त्वथ चतुर्थिका ॥२६२॥

पा मा धा नी निधौ पानां त्रयं पञ्चमिका ततः ।
पाद्वयेन तथा रीणां षट्केन परिकीर्त्तिता ॥२६३॥

मा रिगौ सा पधौ नीनां चतुष्केण च षष्ठिका ॥
सात्रयं माथ पानां तु चतुष्केण च सप्तमी ॥२६४॥

धा मा धा नीचतुष्कं च पानामष्टमिका कला ।
इति पञ्चमिका जातिः स्वरावल्याऽनया मता ॥२६५॥

(पञ्चमी)

१.	पा	धनि	नी	नी	मां	नी	मा	पा
	[4]ह	र०	मू	०	र्द्ध	जा	०	न

---

[1] A. हेतुना ।

[2] A. गत्यौ । B. गत्यो ।

[3] A. निषादनम् ।

[4] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—
हरमूर्द्धजाननं† महेशममरपतिबाहुस्तम्भनमनन्तम् ।
तं प्रणमामि पुरुषमुखपद्मलक्ष्मीहरमम्बिकापतिमजेयम् ॥

† A. B. हरमूर्च्छंजानलं ।

२. गां गां सां सां मां मां पां पां
नं म हे ० श स म र

३. [१]पां पां धां नीं नीं नीं गा सा
प ति बा ० हु स्तं ० भ

४. पा मा धा नी निध पा पा पा
न म नं ० तं० ० ० ०

५. पा पा [२]री री री री री री
प्र ण मा ० मि पु रु ष

६. [३]मां निग सा पध नी नी नी नी
मु ख० प ०० श्र ल ०क्ष्मी

७. सा सा सा मा पा पा पा पा
ह र म ० म्बि का ० प

८. धा मा धा नी पा पा पा पा
ति म जे ० यं ० ० ०

॥ इति पञ्चमिका जातिः ॥१०॥

॥ अथ रक्तगान्धारी जातिः ॥

जातौ तु रक्तगान्धार्यां धैवतर्षभवर्जिताः ।
पञ्च स्वराः स्मृता अंशा ग्रहाश्च, निधयोस्तथा ॥२६६॥

बाहुल्यं, षाडवं प्रोक्तं रिलोपाद्, रिधलोपतः ।
औडुवं, पञ्चमांशस्तु द्वेष्टि[४] षट्स्वरतामथ ॥२६७॥

द्विषन्त्यौडुवितं षड्जनिमपाः[५], सन्निधिर्मिथः ।
कार्यं तथा मेलनं तु सगयोः स्वरयोरिह ॥२६८॥

---

[१] A. B. omit the sign of 'Mandra-sthāna' on the first six 'Svaras' in this line.

[२] S. R. adds the sign of 'Tāra-sthāna' on the six 'Ris' in this line.

[३] A. B. मां रिग सां ।

[४] A. B. द्वस्ति ।

[५] A. B. षड्जनिमयोः ।

गान्धारे न्यसनं प्रोक्तमपन्यासौ सपाविह ।
कला द्वादश षाड्जीवत् ऋषभादिस्तु मूर्च्छना ॥२६९॥

हास्यशृङ्गारसंज्ञौ तु रसावत्र प्रकीर्त्तितौ ।
पञ्चपाणिस्तथा तालस्तृतीयप्रेक्षणे तथा ॥२७०॥

विनियोगो ध्रुवागाने प्रस्तारोऽथ विधीयते ।
पानी द्विः सा तथा गा सा पानीति प्रथमा कला ॥२७१॥

सा पा मा गा क्रमाद् द्विर्द्विर्द्वितीयस्यां स्वरावलिः ।
मा पा धा पा मा पा धपौ मगौ [1]तृतीयिका ॥२७२॥

चतुर्थी माष्टभि,-र्धा नी पा पमौ धा च नी तथा ।
पाद्वयं पञ्चमी षष्ठी मा पा माथ धनी[2] तथा ॥२७३॥

पास्वराणां चतुष्केण, री गा मा[3] अथ पञ्च पाः ।
सप्तम्यष्टमिका रीगाऽतः मा पापञ्चभिः स्मृता ॥२७४॥

पाष्टकान्नवमी, री गा द्विःसा री गात्रयेण च ।
दशम्येकादशी गा पा पा धमौ धा निधौ द्विः पा ॥२७५॥

मास्वरात् परिगा मा च पञ्चगा द्वादशी कला ।
इति स्याद्रक्तगान्धार्यामिकादश्यां स्वरावलिः ॥२७६॥

१. पा नी सा सा गा सा पा नी
[4]तं ० बा ० ल र ज नि

२. [5]सां सां पा पा मा मा गा गा
क र ति ल क भू ० ष

३. मा पा धा पा मा पा धप मग
ण वि भू ० ० ० ०० ००

४. मा मा मा मा मा मा मा मा
तिं ० ० ० ० ० ० ०

---

[1] A. तृतीयका ।

[2] A. B. धनिद्वयम् ।

[3] A. B. मामथ ।

[4] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :–
तं बालरजनिकरतिलकभूषणविभूतिम् ।
प्रणमामि गौरीवदनारविन्दप्रीतिकरम् ॥

५. [1]धा नी पा पम धा नी पा पा
ऽ ऽ ऽ ऽऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

६. [2]मा पा मा धनि पा पा पा पा
ऽ ऽ ऽ ऽऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

७. री गा मा पा पा पा पा पा
प्र ण मा ऽ मि गौ ऽ री

८. री [3]गा मा पा पा पा पा पा
व द ना ऽ र विं ऽ ऽ

९. पा पा पा पा पा पा पा पा
द ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

१०. री गा सा सा री गा गा गा
प्री ऽ ति क रं ऽ ऽ ऽ

११. [4]गा पा पा धम धा निध पा पा
ऽ ऽ ऽ ऽऽ ऽ ऽऽ ऽ ऽ

१२. [5]मा परिग मा गा गा गा गा गा
ऽ ऽऽऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ

॥ इति रक्तगान्धारी जातिः ॥११॥

॥ अथ गान्धारोदीच्यवा जातिः ॥

गान्धारोदीच्यवत्यां तु ग्रहावंशौ समौ स्वरौ ।
मध्यमे न्यसनं विद्यादपन्यासौ सपौ स्वरौ ॥२७७॥

---

[1] S. R. adds sign of 'Mandra-sthāna' on all the 'Svaras' in this line.

[2] S. R. as above.

[3] S. R. adds sign of 'Tāra-sthāna' on all the 'Svaras' in this line except the first री ।

[4] S. R. adds sign of 'Tāra-sthāna' on all the 'Svaras' in this line except the last two 'Pās'.

[5] S. R. adds sign of 'Tāra-sthāna' on all the 'Svaras' in this line.

रिलोपात् षाडवं प्रोक्तमनंशानामिहाल्पता ।
संपूर्णत्वे स्वराणां स्यात्, षाडवत्वे तथाल्पता ॥२७८॥

निगपञ्चमधानां स्याद्, रिधयोः संगतिर्मिथः ।
शृङ्गाराद्भुतहास्यास्तु रसा[1] ज्ञेया यथारसम् ॥२७९॥

तालश्चच्चत्पुटो ज्ञेयः कलाः षोडश कीर्त्तिताः ।
मूर्च्छना धैवताद्या तु चतुर्थप्रेक्षणे मता ॥२८०॥

विनियोगो ध्रुवागाने प्रस्तारोऽथ प्रदर्श्यते ।
द्विः सा पा मा पा धपौ च पामेति प्रथमा कला ॥२८१॥

धा पा द्विर्मा चतुष्कं च सानां तत्र [2]द्वितीयिका ।
धानी द्विर्द्विः क्रमात् सा मा पा इति स्यात् तृतीयिका ॥२८२॥

चतुर्थी चाष्टभिर्नीभि-, द्विर्मा धा च निसौ तथा ।
नीचतुष्कं तु पञ्चम्यां, मा पा मा परिगास्तु सां ॥२८३॥

गा तथा साद्वयं षष्ठी, गा गमौ पा पधौ गा (च) ।
धनी पाद्वितयं चाथ सप्तम्या,-मष्टमी पुनः ॥२८४॥

री गा सा च सधौ द्विर्नी धाद्वयं, नवमी पुनः ।
गा रिगौ सा सनी गा तु रिगौ[3] साद्वितयं तथा ॥२८५॥

साचतुष्कं दशम्यां तु मनी धनी च नीद्वयम् ।
एकादशी [4]च षष्ठीवद्, गा सा गा सा च मा च पा ॥२८६॥

मा तथा परिगाः प्रोक्ता द्वादश्यां, च त्रयोदशी ।
गाषट्कं साद्वयं, चाथ चतुर्दश्यां च नीद्वयम् ॥२८७॥

---

[1] A. रसो ।

[2] B. द्वितीयका ।

[3] B. रिगा ।

[4] B. omits च ।

[5] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—
सौम्यगौरीमुखाम्बुरुहदिव्यतिलकपरिचुम्बितार्चितसुपादं
प्रविकसितहेमकमलनिभम् ।
अतिरुचिरकान्तिनखदर्पणामलनिकेतनं*
† मनसिजशरीरताडनं प्रणमामि गौरिचरणयुगमनुपमम् ॥

* S. R. निकेतं । † A. B. शिवशरीरताण्डवं ।

त्री री गा सा रिगौ द्विर्गा द्वितीया-ऽथ तृतीयिका ।
नीभिरष्टाभिराख्याता, चतुर्थी नीद्वयं धपौ ॥२९५॥

मा निधौ च निधौ द्विः पा, पञ्चमी पाद्वयेन च ।
रीणां षट्केन, षष्ठी तु मा रिगौ सा सधौ तथा ॥२९६॥

चतुष्कं नीस्वराणां, स्यात् सा पा नी मा च पाद्वयम् ।
गाद्वयं सप्तमी, प्रोक्ताष्टमी[1] गा पा च मा निधौ ॥२९७॥

नीद्वयं साद्वयं, चाथ नवमी पाद्वयं च मा ।
निधौ पानां चतुष्केण, दशमी तु कलोच्यते ॥२९८॥

मा पा मा च रिगौ गानां चतुष्कमथ कीर्त्यते ।
गा पा मा पा नीचतुष्कमेकादश्यां स्वरावलिः ॥२९९॥

मा पा मा परिग गानां चतुष्कं द्वादशी कला ।
गात्रयं माद्वयं चाथ निधौ द्विर्नी त्रयोदशी ॥३००॥

द्विर्नी धपौ मा निधौ च निधौ द्विः पा चतुर्दशी ।
री गां(च) सांद्वयं माथ निधन्यो नीद्वयं तथा ॥३०१॥

पञ्चदश्यां, च षोडश्यां द्विर्नी धापाद्वयं द्विर्मा ।
मध्यमोदीच्यवायां तु त्रयोदश्यां स्वरावलिः ॥३०२॥

१.	पा	धनि	नी	नी	मा	मा	नी	पा
	[2]दे	००	हा	०	र्द्ध	रू	०	प
२.	री	री	री	गा	सा	रिग	गा	गा
	म	ति	का	०	न्ति	म०	म	ल
३.	नी	नी	नी	नी	नी	नी	नी	नी
	म	म	ले	०	न्दु	कु	०	न्द
४.	नी	नी	धप	मा	निध	निध	पा	पा
	कु	मु	००	द	नि०	भं०	०	०

---

[1] A. B. षष्ठी ।

[2] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—

देहार्द्धरूपकान्तिममलममलेन्दुकुन्दकुमुदनिभं
चामीकराम्बुरुहदिव्यकान्तिप्रवरगणपूजितमजेयम् ।
†सुराभिष्टुतमनिलमनोजवमम्बुदोदधिनिनादमतिहासं
शिवशान्तमसुरचमूमथनं रङ्गे त्रैलोक्यनतचरणम् ॥

† A. B. सुरसिद्धमनुजवरमम्बुदोदधि etc.

५.	पा	पा	री	री	री	री	री	री
	चा	०	मी	०	क	रा	०	म्बु
६.	मा	रिग	सा	सधं[१]	नीं	नीं	नीं	नीं
	रु	हु०	दि	००	व्य	का	०	न्ति
७.	सा	पा	नी	मा	पा	पा	गा	गा
	प्र	व	र	ग	ण	पू	०	जि
८.	[२]गां	पां	मां	निधं	नीं	नीं	सा	सा
	त	म	जे	००	यं	०	०	०
९.	[३]पा	पा	मा	निध	पा	पा	पा	पा
	सु	रा	भि	ष्टु०	त	म	नि	ल
१०.	[४]मां	पां	मां	रिग	गा	गा	गा	गा
	म	नो	०	ज०	व	म	०	म्बु
११.	गा	पा	मा	पा	नी	नी	नी	नी
	दो	०	द	धि	नि	ना	०	द
१२.	मा	पा	मा	परिग	गा	गा	गा	गा
	म	ति	हा	०००	सं	०	०	०
१३.	[५]गा	गा	गा	मा	मा	निध	नी	नी
	शि	वं	शा	०	न्त	म०	सु	र
१४.	नी	नी	धप	मा	निध	निध	पा	पा
	च	मू	००	म	थ०	नं०	०	०

[१] [२] A. B. omit sign of 'Mandra-sthāna' on ध नी नी नी नी and on all the 'Svaras' in the 8th. kalā.

[३] S. R. adds sign of 'Mandra-sthāna' on all the 'Svaras' in this line.

[४] A. B. omit sign of 'Mandra-sthāna' on मा पा मा ।

[५] S. R. adds sign of 'Tāra-sthāna' on all the 'Svaras' in this line and in the 15 th. and 16 th. kalās (lines).

१५. री गा[1] सा सा मा निधनि नी नी
व ० न्दे ० त्रै लो०० ० क्य

१६. नी नी धा पा धा पा मा मा
न त च र णं ० ० ०

॥ इति मध्यमोदीच्यवा जातिः ॥ १३ ॥

॥ अथ गान्धारपञ्चमी जातिः ॥

जातौ गान्धारपञ्चम्यां पञ्चमोंऽशो ग्रहो, रिपौ ।
अपन्यासौ च गान्धारे न्यसनं, संगतिः पुनः ॥३०३॥

गान्धारीपञ्चमीजात्योरिवात्रापि विधीयते ।
तालश्चच्चत्पुटो ज्ञेयो मूर्च्छना गादिका मता ॥३०४॥

कलाः षोडशसंख्याका भवन्ति, विनियोजनम् ।
चतुर्थप्रेक्षणे गाने ध्रुवायां परिकीर्त्तितम् ॥३०५॥

हास्यशृङ्गारकरुणास्तस्यां च रसाः स्मृताः ।
प्रस्तारोऽस्या यथाशास्त्रं परिपाट्या विरच्यते ॥३०६॥

पा पमौ च मधौ नी च धपौ मा धाद्यका[2] नी तु ।
सनिनि प्रथमा मात्रा धा षट्पाभिर्द्वितीयिका ॥३०७॥

धा नी द्विर्द्विः पृथक् सा मा पां [3]इति स्यात्तृतीयिका ।
चतुर्थी चाष्टभिर्नीभिः, पञ्चमी नीद्वयं धपौ ॥३०८॥

माद्वयं निधयोर्द्विः पा, षष्ठी द्विः पाथ रीस्वराः ।
षाडवं, सप्तमी प्रोक्ता मा रिगौ सा सधौ तथा ॥३०९॥

नीनां चतुष्क,-मष्टम्यां नी री सा च रिसौ तथा ।
रीचतुष्कं, नवम्यां तु नी गा सा च निगौ तथा ॥३१०॥

नीचतुष्कं, दशम्यां च द्विर्नीमेति द्विः पा द्विर्गा ।
गा पा मा पा नीचतुष्कमेकादश्यां प्रकीर्त्तितम् ॥३११॥

मा पा मा परिगा गानां चतुष्कं द्वादशी कला ।
द्विर्नी पा धा च नी गानां त्रितयेण त्रयोदशी ॥३१२॥

---

[1] A. B. add sign of 'Mandra-sthāna' on गा सा सा ।

[2] A. माधायिका गती । B. माघायिकी ।

[3] A. B. पामिति ।

चतुर्द्दशी चतुर्थीवत्, तथा पञ्चदशी कला ।
मा पा धा नी [1]सनिन्यस्तु धा च पाद्वितयेन च ॥३१३॥

मां पां मां तथा परिगा गाचतुष्कं[2] तु षोडशी ॥३१४॥

१. पा पम मध नी धप मा धा नी
[3]कां ०० ०० ० ०० ० ० ०

२. सनिनि धा पा पा पा पा पा पा
तं०० ० ० ० ० ० ० ०

३. धा नी सा सा मा मा पा पा
वा ० मै ० क दे ० श

४. नी नी नी नी नी नी नी नी
प्रें ० खो ० ल मा ० न

५. नी नी धप मा निध निध पा पा
क म ल० नि भं० ०० ० ०

६. पा पा री री री री री री
व र सु र भि कु सु म

७. मा रिग सा सध नी नी नी नी
गं ०० धा ०० धि वा ० सि

८. नी [4]री सा रिस री री री री
त ० म नो० ० ज्ञ ० ०

९. नी गा सा निग नी नी नी नी
न ग रा ०० ज सू ० नु

---

१ A. B. सनिनयो ।

२ A. adds च ।

३ The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—
कान्तं वामैकदेशप्रेङ्खोलमानकमलनिभं वरसुरभिकुसुम-
गन्धाधिवासितमनोज्ञनगराजसूनुरतिरागरभसकेलिकुचग्रहलीलम्* ।
तं प्रणमामि देवं चन्द्रार्द्धमण्डितविलासकीलनविनोदम् ।
* A. B. क्रीतम् ।

४ A. B. omit sign of 'Tāra-sthāna' on री सा etc. in this line.

१०. [१]नी मा नी मा पा पा गा गा
र ति रा ० ग र भ स

११. गा [२]पा मा पा नी नी नी नी
के ० ली ० कु च ० ग्र

१२. मा पा मा परिग गा गा गा गा
ह ी ० लं०० ० तं ० ०

१३. [३]नीं नीं पां धां नीं गा गा गा
प्र ण मा ० मि दे ० वं

१४. [४]नीं नीं नीं नीं नीं नीं नीं नीं
च ० न्द्रा ० र्द्धं मं ० डि

१५. [५]मां पां धां नीं सनिनि धां पां पां
त वि ला ० स०० की ० ल

१६. मा पा मा परिग गा गा गा गा
न वि नो ००० दं ० ० ०

॥ इति गान्धारपञ्चमी जातिः ॥१४॥

॥ अथ आन्ध्री जातिः ॥

आन्ध्र्यामंशा ग्रहाश्चैव चत्वारस्तु स्वराः स्मृताः ।
निषादर्षभगान्धारपञ्चमाः, संगतिः पुनः ॥३१५॥

रिगयोर्निधयोरिष्टा, तत्रांशानुक्रमेण च ।
गमनं न्यासपर्यन्तं मध्यमादिश्च मूर्च्छना ॥३१६॥

---

[१] [२] S. R. adds sign of 'Mandra-sthāna' on the first six 'Svaras' in the 10th Kalā and on the last seven in the 11th Kalā.

[३] A. B. omit sign of 'Mandra-sthāna' on the first five 'Svaras' but add it on the last three.

[४] A. B. omit sign of 'Mandra-sthāna' on all 'Nīs.'

[५] A. B. omit sign of 'Mandra-sthāna' on all the 'Svaras' in this Kalā and S. R. adds it on the first four only.

अंशा एव त्वपन्यासा, न्यासो गान्धार ईरितः ।
षाडवं षड्जलोपेन, गीतितालकलादिकम् ॥३१७॥

विनियोगश्च गान्धारपञ्चमीवदिहेष्यते ।
वीररौद्राद्भुतरसाः शृङ्गारश्चेति कीर्त्तिताः ॥३१८॥

भरतादिमतादस्याः प्रस्तारः संविधीयते ।
रीभिरष्टाभिराद्या स्याद्, रीगाद्वितयस्तथा ॥३१९॥

रीचतुष्टयतस्त्वन्या,[1] रीगा रीमा द्विकं द्विकम् ।
तृतीयस्यां, चतुर्थ्यां तु रीगा सा च धनी तथा ॥३२०॥

नीचतुष्कं च, पञ्चम्यां नी री नी री धनिद्वयम् ।
पाद्विकं, चाथ षष्ठ्यां तु मा पा मा च रिगौ तथा ॥३२१॥

गाचतुष्कं च, सप्तम्यां रीद्वयं गा समौ तथा ।
माद्वयं पाद्वयं, चाथ षष्ठीवत् स्यादिहाष्टमी ॥३२२॥

गाषट्कादाद्यगौ धानी नवम्यां परिकीर्त्तितौ ।
दशमी चाष्टमीवत्, स्यान्निरीत्येतौ स्वरौ पुनः ॥३२३॥

प्रत्येकमेकादश्यां[2] तु चतुष्कत्वेन सम्मतौ ।
रीद्वयं स्यात्तथा गा नी सान्योः प्रत्येकतो द्विकम् ॥३२४॥

द्वादश्यां, च त्रयोदश्यां दशमीवत् स्वरावलिः ।
सप्तमीवच्चतुर्दश्यां, पञ्चदश्यां च माद्वयम् ॥३२५॥

नीद्वयं च तथा सारी गापेति स्यात् स्वरावलिः ।
रिगौ गासप्तकं चेति षोडश्यां परिकीर्त्तितम् ॥३२६॥

आन्ध्र्यामियं पञ्चदश्यां संप्रोक्ता स्वरपद्धतिः ॥३२७॥

१.	री	री	री	री	री	री	री	री
	[3]त	रु	णे	०	न्दु	कु	सु	म

---

[1] A. B. रीचतुष्टयस्तन्या ।

[2] A. B. प्रत्येकमेकादश्यांस्तश्चतुष्कत्वेन ।

[3] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—

तरुणेन्दुकुसुमखचितजटं त्रिदिवनदीसलिलधौतमुखं
नगसूनुप्रणयं वेदनिधिं परिणाहितुहिनशैलगृहम् ।
अमृतभवं गुणरहितं तमवनिरविशशिज्वलनजलपवनगगनतनुं
शरणं व्रजामि *शुभमतिकृतनिलयम् ॥

* A. B. शुभ्रमति etc.

२. री गा री गा री री री री
ख चि त ज टं ० ० ०

३. री री गा गा री री मा मा
त्रि दि व न दी स लि ल

४. री गा सा धनि [1]नीं नीं नीं नीं
धौ ० त मु० खं ० ० ०

५. [2]नीं री नीं री धंनिं धंनिं पां पां
न ग सू ० नु० प्र० ण य

६. [3]मां पां मां रिग गा गा गा गा
वे ० द नि० धि० ० ०

७. री री गा सम मा मा पा पा
प रि णा ०० हि तु हि न

८. [4]मां पां मां रिग गा गा गा गा
शै ० ल गृ० हं ० ० ०

९. [5]धां नीं गा गा गा गा गा गा
अ मृ त भ वं ० ० ०

१०. मा पा मा रिग गा गा गा गा
गु ण र हि० तं ० ० ०

११. नी नी नी नी री री री री
त म व नि र वि श शि

१२. री री गा नी सा सा नी नी
ज्व ल न ज ल प व न

१३. [6]मा पा मा रिग गा गा गा गा[7]
ग ग न त० नुं ० ० ०

---

[1] [2] [3] [4] [5] A. B. omit sign of 'Mandra-sthāna' on all the 'Svaras' marked above.

[6] A. B. पा पा मा गरि etc.

[7] S. R. adds sign of 'Tara-sthāna on all the 'Svaras' in 13-16 Kalās.

१४.	री	री	गा	सम	मा	मा	पा	पा
	श	र	णं	००	व्र	जा	०	मि
१५.	मा	मा	नी	नी	सा	री	गा	पा
	शु	भ	म	ति	कृ	त	नि	ल
१६.	रिग	गा	गा	गा	गा	गा	गा	गा
	यं०	०	०	०	०	०	०	०

॥ इति आन्ध्री जातिः ॥१५॥

॥ अथ नन्दयन्ती जातिः ॥

जातौ तु नन्दयन्त्यां स्यात् पञ्चमोंऽशो ग्रहस्तथा ।
गान्धारग्रहता चास्यां सर्वगीतज्ञसम्मता ॥३२८॥

न्यासो गान्धार एव स्यात् पञ्चमो मध्यमस्तथा ।
अपन्यासतया ख्यातौ, ऋषभे मन्द्रदेशगे ॥३२९॥

[1]बाहुल्यं, षाडवं प्रोक्तं षड्जलोपेन धीमता ।
तालश्चच्चत्पुटो ज्ञेयो मूर्च्छना पञ्चमादिका ॥३३०॥

द्वात्रिंशदिह च प्रोक्ताः कलाः, स्याद् विनियोजनम् ।
प्रथमप्रेक्षणे गाने ध्रुवायाः, स्यू रसा इमे ॥३३१॥

शृंगारहास्यकरुणाः प्रस्तारोऽस्याः पुनर्यथा ।
गाचतुष्कं च पाद्वन्द्वं धपौ मा प्रथमा[2] कला ॥३३२॥

द्वितीया पञ्चकं धानां नी सनी च निधौ तथा ।
पाष्टकेन तृतीया स्याद् धा नी पा मा च गां इति ॥३३३॥

चतुष्केण चतुर्थी स्यान्,—मारी गाषट्कतः परा ।
धा पा मा पा धा धनी च षष्ठी स्या(त्) पाद्वयेन च ॥३३४॥

सप्तमी स्याच्चतुर्थीवत् पमौ पानां त्रयेण च ।
माचतुष्कादष्टमी, स्यान्नवमी सप्तमीव च ॥३३५॥

दशमी साष्टकेन स्याद्,—री गा मा पाचतुष्ककम् ।
नी चेत्येकादशी, रीणां चतुष्कं पाद्वयं तथा ॥३३६॥

---

[1] A. B. बहुत्वात् ।
[2] A. B. repeat प्रथमा ।

माद्वयं द्वादशी[१] प्रोक्ता, धा नी सनिनयोऽथ धा ।
पाचतुष्कं त्रयोदश्यां, नवमीवच्चतुर्द्दशी ॥३३७॥

गा पात्रयं च धा[२] मानां त्रयं पञ्चदशी कला ।
द्विर्धा नी धा पाचतुष्कं कलैषात्र तु षोडशी[३] ॥३३८॥

री गा मा पा पमौ द्विः[४] पा नीति सप्तदशी स्मृता[५] ।
रीपेत्येतच्चतुष्केण पृथगष्टादशी कला ॥३३९॥

पाचतुष्कं च धा [६]त्रिमैंकोनविंशतिका कला ।
नी पा गा च गमौ गानां चतुष्कं[७] नखसंख्यिका ॥३४०॥

रीद्वयं गाद्वयं मानां चतुष्कं तत्परा मता ।
नी पा नी मा तथा नी धा द्विः पा द्वाविंशति[८] (:) कला ॥३४१॥

साद्वयं च धनी धा च पाचतुष्कं च तत्परा ।
मा पा मा परिगा द्विर्गा द्विः सां इति जिनैर्मिता ॥३४२॥

रीगा मापा द्विर्द्विरेवं कला स्यात्तत्त्वसम्मिता ।
रीत्रयं गाद्वयं चाथ रिगौ द्विर्मा ततः परा ॥३४३॥

मा नी पा नी गाचतुष्कं सप्तविंशतिसम्मिता ।
माद्वयं पाद्वयं धा च धनी निधौ च मा परा ॥३४४॥

धाद्वयं सा तथा नी धा नी पा पेति ततः परा ।
रीचतुष्कं च मा पा धा मेति त्रिंशत्तमा मता ॥३४५॥

नीचतुष्कं तथा धा पा माद्वयेन ततः परा ।
मापूर्वं परिगा पश्चाद् गाषट्कं दन्तसम्मिता ॥३४६॥

जातिः स्यान्नन्दयन्त्येषा प्रवरा सर्वजातिषु ॥३४७॥

---

[१] B. दशमी ।
[२] A. B. धु ।
[३] B. चतुर्द्दशी ।
[४] A. omits विसर्ग ।
[५] B. कला ।
[६] A. त्रीमैको etc. B. त्रीमेको etc.
[७] A. omits अनुस्वार ।
[८] B. द्वाविंशती ।

बभाण वेधा विषये यथाऽस्या वचस्तथोदाह्रियते यथावत् ।
सकृत् प्रयुक्तापि हि नन्दयन्ती[1] यथाविधि ब्रह्महणं पुनाति[2] ॥३४८॥

१.	गा	गा	गा	गा	पा	पा	धप	मा
	[3]हे	०	०	०	०	०	००	०
२.	धा	धा	धा	धा	धा	नी	सनि	निध
	०	०	०	०	०	०	००	००
३.	[4]पा	पा	पा	पा	पा	पा	पा	पा
	तुं	०	०	०	०	०	०	०
४.	[5]धां	नीं	पां	मां	गां	गां	गां	गां
	वे	०	दा	०	ङ्ग	वे	०	दा
५.	मा	री	गा	गा	गा	गा	गा	गा
	क	र	क	म	ल	यो	०	निं
६.	धा	पा	मा	पा	धा	धनि	पा	पा
	त	मो	०	र	जो	००	वि	व

[1] A. नन्दयन्ति । [2] A. B. पुनातीति ।

[3] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—

हेतुं* वेदाङ्गवेदाकरकमलयोनिं तमोरजोविवर्जितं हरं†
‡भवहरं कमलगृहं शिवं शान्ति§-सन्निवेशनमपूर्वं
भूषणलीलमुरगेशभोगभासुशुभपृथुलम् ।
$अवनिपतिसूनुकरपङ्कजामलविलासकीलनविनोदं
स्फटिकमणिरजतसितनवदुकूलक्षीरोदसागरनिकाशं
अजशिरःकपालपृथुभाजनं वन्दे सुखदं
हरदेहममलमधुसूदनसुतेजो¶-ऽधिकसुगतियोनिम् ॥

* S. R. सौम्यं ।
† A. B. omit हरं ।
‡ S. R. भवहर ।
§ S. R. शान्तं etc.
$ S. R. अचलपति etc.
¶ A. B. सुतेजस्थितेषु गतियोनिम् ।

[4] S. R. adds sign of 'Mandrā sthāna' on all Pās in this Kalā.

[5] A. B. omit the sign of 'Mandra-sthāna' on the first four 'Svaras'.

७.	धा	नी	मा	पा	गा	गा	गा	गा
	०	जि	तं	०	०	०	०	०
८.	पम	पा	पा	पा	मा	मा	मा	मा
	हृ०	रं	०	०	०	०	०	०
९.	धा	नी	मा	पा	गा	गा	गा	गा
	भ	व	हृ	रं	०	क	म	ल
१०.	सा	सा	सा	सा	सा	सा	सा	सा
	गृ	हं	०	०	०	०	०	०
११.	री	गा	मा	पा	पा	पा	पा	नी
	शि	वं	शा	०	न्ति	स	०	न्नि
१२.	[1]री	री	री	री	पा	पा	मा	मा
	वे	०	श	न	म	पू	०	वँ
१३.	धा	नी	[2]संनिनि	धा	पा	पा	पा	पा
	भू	०	ष००	ण	ली	०	लं	०
१४.	धा	नी	मा	पा	गा	गा	गा	गा
	उ	र	गे	०	श	भो	०	ग
१५.	गा	पा	पा	पा	धा	पा	मा	मा
	भा	०	सु	र	शु	भ	पृ	थु
१६.	धा	धा	नी	धा	पा	पा	पा	पा
	लं	०	०	०	०	०	०	०
१७.	री	गा	मा	पा	पम	पा	पा	नी
	अ	व	नि	प	ति०	सू	०	नु
१८.	री	री	री	री	पा	पा	पा	पा
	क	र	पं	०	क	जा	०	म
१९.	पा	पा	पा	पा	धा	मा	मा	मा
	ल	वि	ला	०	स	की	०	ल

[1] S. R. adds the sign of 'Mandra-sthāna' on all the notes in Kalās 12-14, 18, 20, 21, excepting the last three 'Svaras' of the 13th Kalā and स in the same.

[2] A. B. omit the sign of 'Tāra-sthāna' on स।

२०.	नी	पा	गा	गम	गा	गा	गा	गा
	न	वि	नो	००	दं	०	०	०
२१.	री	री	गा	गा	मा	मा	मा	मा
	स्फ	टि	क	म	णि	र	ज	त
२२.	नी	पा	नी	मा	नी	धा	पा	पा
	सि	त	न	व	दु	कू	०	ल
२३.	[1]सां	सां	धनि	धा	पा	पा	पा	पा
	क्षी	०	रो०	०	द	सा	०	ग
२४.	मा	पा	मा	परिग	गा	गा	[2]सां	सां
	र	नि	का	०००	शं	०	०	०
२५.	री	री	गा	गा	मा	मा	पा	पा
	अ	ज	शि	रः	क	पा	०	ल
२६.	री	री	री	गा	गा	रिग	मा	मा
	पृ	थु	भा	०	०	ज०	नं	०
२७.	मा	नी	पा	नी	गा	गा	गा	गा
	व	०	न्दे	०	सु	ख	दं	०
२८.	मा	मा	पा	पा	धा	धनि	निध	मा
	ह	र	दे	०	ह	म०	म०	ल
२९.	धा	धा	सा	नी	धा	नी	पा	पा
	म	धु	सू	०	द	न	०	सु
३०.	[1]री	री	री	री	मा	पा	धा	मा
	ते	०	जो	ऽ	धि	क	०	सु
३१.	नी	नी	नी	नी	धा	पा	मा	मा
	ग	ति	यो	०	०	०	०	०

---

[1] [2] A. B. omit sign of 'Tāra-sthāna' on सा ।

[1] S. R. adds the sign of 'Tāra-sthāna' on four 'Rīs' in this Kalā.

३२. मा परिग गा गा गा गा गा गा

० ००० नि ० ० ० ० ०

॥ इति नन्दयन्ती जातिः ॥१६॥

॥ अथ कार्मारवी जातिः ॥

कार्मारव्यां तथा जातौ भवन्त्यंशा ग्रहा अपि[१] ।
निषादर्षभसंज्ञौ च पञ्चमौ धैवतस्तथा ॥३४९॥

अंशा एव ह्यपन्यासा न्यासः[२] स्यात् पञ्चमः स्वरः ।
तथैवान्तरमार्गत्वादनंशबहुता मता ॥३५०॥

गान्धारोऽत्यन्तबहुलः सर्वांशः स्वरसंगतिः[३] ।
कलाः षोडश[४] विज्ञेयास्तालश्चच्चत्पुटाभिधः ॥३५१॥

मूर्च्छना षड्जमुख्या स्याद् रागः स्यात् प्रकृतेरिव ।
करुणाद्भुतशृङ्गारा रसाः स्युर्विनियोजनम् ॥३५२॥

पञ्चमप्रेक्षणे गाने ध्रुवायाः परिकीर्त्तितम् ।
प्रस्तारोऽथ प्रतिकलं[५] यथावदभिधीयते ॥३५३॥

रीभिरष्टाभिराद्या मा गा सा गा च नीत्रयम्[६] ।
द्वितीया,-ऽथ तृतीया तु नी मा नी मा द्विः पा द्विर्गा ॥३५४॥

गा पा मा पा नीचतुष्कं चतुर्थी, पञ्चमी तथा ।
री गा सा नी तथा रीगाद्वयेन परिकीर्त्तिता ॥३५५॥

षष्ठी री गा तथा री सा नी धनी पाद्वयेन च ।
मा पा मा परिगा गानां चतुष्केण च सप्तमी ॥३५६॥

रीत्रयं तु समौ द्विर्मा द्विः पा स्यादष्टमी कला ।
नवमी सप्तमीवत् स्याद्, धानी मापा तथैव च ॥३५७॥

---

१ A. ग्रहापि ।

२ A. omits विसर्ग ।

३ A. repeats verses 351-54.

४ A. षोडष ।

५ A. B. करं ।

६ A. B. नीद्वयम् ।

धानी सासेति दशमी, तथैकादशिका कला ।
नीभिरष्टाभिराख्याता, सा[1] सा धानी सनी इति ॥३५८॥

निधौ द्विः पा द्वादशी, तु सप्तमीवत् त्रयोदशी ।
नीद्वयं पा धनी गानां चतुष्कं च चतुर्दशी ॥३५९॥

सा री गा सा नीचतुष्कं कला पञ्चदशीरिता ।
नीद्वयं धाद्वयं पानां चतुष्केण तु षोडशी ॥३६०॥

१.	री	री	री	री	री	री	री	री
	[2]तं	०	स्था	०	णु	ल	लि	त
२.	मा	गा	सा	गा	सा	नी	नी	नी
	वा	०	मां	०	ग	स	०	क्त
३.	[3]नी	मा	नी	मा	पा	पा	गा	गा
	ग	ति	ते	०	जः	प्र	स	र
४.	गा	पा	मा	पा	नी	नी	नी	नी
	को	०	पा	०	ग्नि	का	०	न्ति
५.	[4]री	गां	सां	नी	रीं	गां	रीं	गां
	फ	णि	प	ति	मु	खं	०	०

१ A. B. मा ।

२ The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—
तं स्थाणुललितवामाङ्ग*सक्तमतितेजःप्रबल ‡कोपाग्निकान्ति फणिपति-मुखमुरोविपुलसागरनिकेतं $ सितपन्नगेन्द्रमतिकान्तम् ।
षण्मुखविनोदकरपल्लवाङ्गुलिविलासकीलनविनोदं
प्रणमामि देवयज्ञोपवीतकम्¶ ॥
* A. B. संसक्त ।
‡ S. R. प्रसरसौधांशुकान्ति ।
$ A. B. निकेतनं ।
¶ A. B. यज्ञोपवीतम् ।

३ S. R. adds sign of 'Mandra-sthāna' on the first six 'Svaras'.

४ A. B. omit the sign of 'Tāra-sthāna' on all the 'Svaras' in this 'Kalā' and S. R. adds it on the fourth 'Svara' नी also.

६.	री	गा	री	सा	निध	नी	पा	पा
	उ	रो	०	वि	पु०	ल	सा	ग
७.	[१]मा	पा	मा	परिग	गा	गा	गा	गा
	र	नि	के	०००	तं	०	०	०
८.	री	री	री	सम	मा	मा	पा	पा
	सि	त	प	००	न्न	गे	०	न्द्र
९.	मा	पा	मा	परिग	गा	गा	गा	गा
	म	ति	का	०००	न्तं	०	०	०
१०.	धा	नी	मा	पा	धा	नी	सा	सा
	ष	०	ण्मु	ख	वि	नो	०	द
११.	नी	नी	नी	नी	नी	नी	नी	नी
	क	र	प	०	ल्ल	वा	०	ङ्गु
१२.	[२]सा	सा	धां	नीं	सनि	निधं	पां	पां
	लि	वि	ला	०	स०	की०	०	ल
१३.	सा	पा	मा	परिग	गा	गा	गा	गा
	न	वि	नो	०००	दं	०	०	०
१४.	नी	नी	पा	धनि	गा	गा	गा	गा
	प्र	ण	मा	००	मि	दे	०	व
१५.	[३]सा	री	गा	सा	नी	नी	नी	नी
	य	०	ज्ञो	०	प	वी	०	त
१६.	नी	नी	धा	धा	पा	पा	पा	पा
	कं	०	०	०	०	०	०	०

॥ इति कार्मारवी जातिः ॥१७॥

---

१ S. R. adds the sign of 'Tāra-sthāna' on the first four units in this Kalā.

२ S. R. adds the sign of 'Mandra-sthāna' on the first four 'Svaras' in this 'Kalā' and A. B. add it on the first two only.

3 S. R. adds the sign of 'Tāra-sthāna' on all the 'Svaras' in the 15th and 16th Kalās.

॥ अथ कैशिकी जातिः ॥

कैशिक्यां तु ग्रहा अंशा ऋषभादपरे स्वराः ।
निषादधैवतावंशौ[१] यदा न्यासास्तदेरिताः ॥३६१॥

निगपाः, पञ्चमो न्यासो निधावंशौ यदा तदा ।
न्यासं पञ्चमकं हित्वा गनी [२]न्यासत्वमाप्नुतः ॥३६२॥

औडुवं रिधलोपेन रिलोपात् षाडवं मतम् ।
ऋषभः स्वल्प एव स्याद् बहुता पनिषादयोः ॥३६३॥

पञ्चमेंऽशे नौडुवं स्याद् ऋषभेंऽशे न षाडवम् ।
स्वराणां संगतिश्चात्र कर्त्तव्या स्वेच्छया बुधैः ॥३६४॥

मूर्च्छना गादिका प्रोक्ता तालश्चच्चत्पुटो बुधैः ।
कलाद्वादशकं प्रोक्तं रसौ शृङ्गारहास्यकौ ॥३६५॥

गीत्यादिकं तु षाड्जीवद्, विनियोगः पुनः स्मृतः ।
पञ्चमप्रेक्षणगतध्रुवागाने विचक्षणैः ॥३६६॥

अंशा एव [३]भवन्त्यस्मादपन्यासास्तु तद्यथा ।
पा धनि पा धनि गानां चतुष्कं प्रथमा कला ॥३६७॥

पात्रयं निधयोर्द्वन्द्वं पात्रयं च द्वितीयिका ॥
धा नी द्विः सा चतू री च तृतीयाथ, चतुर्थिका ॥३६८॥

सात्रयं च तथा रीगा मात्रयं, पञ्चमी पुनः ।
मा धा नी धा तथा माधा मा पा चेति प्रकीर्त्तिता ॥३६९॥

गा री सा च धनि रीणां चतुष्कं तत्परा[४] स्मृता ।
गारी द्विः सां तथा पा धा द्विर्मां इत्येव सप्तमी ॥३७०॥

त्रिर्गा द्विर्मा निधनयो द्विर्नीत्यष्टमिका कला ।
गाद्वयं नीद्वयं गानां चतुष्कं नवमी तथा ॥३७१॥

द्विर्गा द्विर्नी निधौ पानां त्रयेण दशमी मता ।
एकादश्यां द्विधा मापा पा धमौ माद्वयं तथा ॥३७२॥

सा मा गा च निधनयो द्विर्नी द्विर्गा ततः परा ।
कैशिक्यामियमाख्याता स्वरपद्धतिरादितः ॥३७३॥

---

१ A. धैवतांशौ ।

२ A. B. न्यासत्वभा(मा ?)पुनः ।

३ A. B. भवन्त्यस्मात् मपन्यासास्तु etc.

४ A. पारा ।

१.	पा	धनि	पा	धनि	गा	गा	गा	गा
	[1]के	००	ली	००	ह	०	त	०
२.	पा	पा	पा	निध	निध	पा	पा	पा
	का	०	म	त०	नु०	०	०	०
३.	धा	नी	[2]सां	सां	री	री	री	री
	वि	०	भ्र	म	वि	ला	०	सं
४.	सा	सा	सा	रिग	मा	मा	मा	मा
	ति	ल	क	यु०	तं	०	०	०
५.	[3]मा	धा	नी	धा	मा	धा	मा	पा
	मू	०	र्धो	०	र्ध्व	बा	०	ल
६.	गा	री	सा	धनि	री	री	री	री
	सो	०	म	नि०	भं	०	०	०
७.	गा	री	सा	सा	पा	धा	मा	मा
	मु	ख	क	म	लं	०	०	०
८.	गा	गा	गा	मा	मा	निध	नी	नी
	अ	स	म	०	हा	००	ट	क
९.	गा	गा	नी	नी	गा	गा	गा	गा
	स	रो	०	०	जं	०	०	०
१०.	[4]गा	गा	गा	नी	निध	पा	पा	पा
	हृ	दि	सु	ख	दं०	०	०	०

[1] The verbal structure of this प्रस्तारगीत is as follows :—

केलीहतकामतनुविभ्रमविलासं तिलकयुतं मू*-र्धोर्ध्वबालसोमनिभम् ।
मुखकमलमसमहाटकसरोजं हृदि सुखदं प्रणमामि लोचनविशेषम् ॥

* A. B. चूडार्धबाल etc.

[2] A. B. omit the sign of 'Tāra-sthāna' on the two 'Sās' in this Kalā but add the sign of 'Mandra-sthāna' on four 'Rīs'.

[3] S. R. adds the sign of 'Mandra-sthāna' on all the 'Svaras' in this Kalā.

[4] S. R. adds the sign of 'Tāra-sthāna' on all the 'Svaras' in Kalās 10-12.

११. मा पा मा पा पा धम मा मा
प्र ण मा ० मि लो० ० च

१२. सा मा गा निध नी नी गा गा
न वि शे ०० षं ० ० ०

॥ इति कैशिकी जातिः ॥१८॥

यदुक्तं कैशिकं पूर्वं तद्योगात् कैशिकी मता ।
प्रायः [1]साधारारागाणामुद्भवो यत ईरितः ॥३७४॥

स्याद् द्वादशकला षाड्जी धैवती षड्जमध्यमा ।
कैशिकी रक्तगान्धारी षड्जोदीच्यवती तथा ॥३७५॥

कलाषोडशभिश्चान्ध्री गान्धारी च निषादिनी ।
कार्मारवी च गान्धारोदीच्यवा षड्जकैशिकी ॥३७६॥

[2]मध्यमोदीच्यवा चैव तथा गान्धारपञ्चमी ।
अष्टाभिस्तु कलाभिः स्यादार्षभी मध्यमा तथा ॥३७७॥

पञ्चमी, चैव द्वात्रिंशत्कलिका नन्दयन्तिका ।
षड् द्वादशभिरेवं स्युरष्टौ षोडशभिस्तथा ॥३७८॥

तिस्रोऽष्टाभिस्तथैका तु द्वात्रिंशत्कलिका मता ।
यासु तालविशेषोऽत्र नोक्तस्तत्र विधीयते ॥३७९॥

क्रमादेककलश्चाथ[3] द्विकलश्च चतुष्कलः ।
चच्चत्पुटस्तथा मार्गाश्चित्रवार्त्तिकदक्षिणाः ॥३८०॥

गीतिः[4] स्यान्मागधी चित्रे वृत्तौ संभाविता तथा ।
दक्षिणे[5] पृथुला ज्ञेया ग्रहाश्चैव क्रमेण तु ॥३८१॥

---

[1] B. साधारणरागाणामुद्भवो ।

[2] A. reads the second line of this verse and the first line of the next verse (378) together so as to form verse no. 377 and the first line of 377 is read along with the second line of 378.

[3] A. omits अथ ।

[4] A. omits विसर्ग ।

[5] B. adds विसर्ग ।

अनागतो ग्रहश्चित्रे वार्त्तिके च समो[1] मतः ।
अतीतो दक्षिणे मार्गे तथैवावयवः[2] पुनः ॥३८२॥

क्रमान्मार्गत्रयेऽप्येषो[3]-ऽनुगतस्तत्त्वमित्यपि ।
यतयश्च समाश्चित्रे वृत्तौ [4]स्रोतो(?)गता मता ॥३८३॥

गोपुच्छा दक्षिणे ख्याता लयाश्चैव त्रयः क्रमात् ।
द्रुतो मध्यो विलम्बश्चोपरिपाणिस्तु चित्रगः ॥३८४॥

वार्त्तिके समपाणिः स्यादवपाणिस्तु दक्षिणे ।
मागध्यादिक[5]-गीतीनां गाने जातिषु दृश्यते ॥३८५॥

योजनाविपरीता तु सा च सम्यक् प्रपञ्च्यते ।
यदा चित्रे दक्षिणोक्ता गीतिस्तज्ज्ञैः[6] प्रयुज्यते ॥३८६॥

तदा सा मागधीत्येवं नाम्ना विपरिवर्त्तते ।
चित्रे यदा तु[7] वृत्तिस्था गीतिः सम्यक् प्रयुज्यते ॥३८७॥

तदा संभाविता शब्दवाच्या सा स्यान्न संशयः ।
यदा तु दक्षिणावृत्तौ चित्रो मार्गः प्रयुज्यते ॥३८८॥

तदा सा चित्रगीतिः स्यादिति गीतज्ञभाषितम् ।
द्विमात्रा स्यात् कला चित्रे चतुर्मात्रा तु[8] वार्त्तिके ॥३८९॥

दक्षिणे चाष्टमात्रा तु ब्रह्मशैलेशसम्मता ।
तेन चित्रे द्विमात्रा या कला सा वार्तिके पुनः ॥३९०॥

चतुर्मात्राष्टमात्रा तु सैव स्याद्दक्षिणे पथि ।
एवमत्र तु या प्रोक्ता कलासंख्या पुरातनैः ॥३९१॥

दक्षिणे[9]-ऽस्याश्रिता या तु ज्ञेया सैवेयमध्वनिः ।
वार्तिके द्विगुणत्वेन ज्ञेया पूर्वोक्तरीतितः ॥३९२॥

---

[1] A. B. समौ ।
[2] A. B. तथैवावयवा ।
[3] A. B. ऽप्येधो ।
[4] A. B. श्रोतो ।
[5] A. omits क ।
[6] A. तज्ञै B. तज्ञैः ।
[7] B. नु ।
[8] A. नु ।
[9] A. दक्षिणधाश्रिता B. दक्षिणाधाश्रिता ।

चतुर्गुणा तु सैवेह चित्रे ज्ञेया विपश्चिता ।
ध्रुवकादिकलापातः चित्रे स्यादष्टमात्रिकः ॥३९३॥

वार्त्तिके तु चतुर्मात्रस्त्वावापादिस्तु दक्षिणे ।
ध्रुवाविधाने कर्त्तव्यं जातिगानं प्रयोक्तृभिः ॥३९४॥

षड्जादयः स्वराः सप्त काकल्यन्तरसंज्ञिकौ ।
[१]उत्कृष्टपञ्चमश्चैव (?) तद्वद्धैवतकः[२] पुनः ॥३९५॥

षड्जमध्यमसाधाराः स्वराश्चत्वार एव हि ।
जातिष्वेते प्रयोक्तव्या नित्यं पञ्चदशैव तु ॥३९६॥

काकल्यन्तरसंयोगाच्चतुःस्त्रिर्द्व्येकै[३]-कश्रुतीन् ।
रागादिषु प्रयुञ्जीत स्वरान् सर्वान् विचक्षणः ॥३९७॥

वृद्धकश्यपसम्मत्या कालसेनो नराधिपः ।
इत्याह तत्र नाशंक्या संप्रदायभिया यतः ॥३९८॥

यद्यपि स्यान्न गान्धर्वे कुत्रा[४]-प्येकश्रुतिस्वरः ।
तथापि लक्ष्ये वैचित्र्यसिद्ध्यै तत्त्वं न दुष्यति ॥३९९॥

ग्रामद्वयविभेदेन तुल्यश्रुतिकताजुषाम् ।
स्वराणां यस्तु संवादो [५]निहितः पूर्वमेव हि ॥४००॥

तत्रांशानां विकल्पेन यत्र यस्य तु संभवेत् ।
संवादस्तत्र चैकस्य द्वयोर्वा लोपने सति ॥४०१॥

षाडवं स्यादौडुवं वा मूर्च्छनातानजातिषु ।
यतः संवादिनो लोपस्तद्धेतुत्वे न कीर्त्तितः ॥४०२॥

भट्टाभिनवगुप्तादिसम्मतेः कृष्णभूभुजा ।
चत्वारः स्युः स्वरा एव[६] षड्जे, मध्ये त्रयः पुनः ॥४०३॥

संपादकाः षाडवस्यौडुवितस्यापि हेतवः ।
षड्जग्रामे त्रयो, द्वौ च मध्यमग्राम ईरितौ ॥४०४॥

---

[१] अपकृष्टपञ्चमश्च would, perhaps, be a better reading.
[२] A. omits विसर्ग ।
[३] A. B. द्व्येकक etc.
[४] A. कुत्रोप्येक etc.
[५] विहितः would, perhaps, be a better reading.
[६] A. B. एवं षड्जमध्ये ।

मध्यमस्याविनाशित्वात् संवादेऽपि न लोपनम् ।
विशाखिलादिभिर्या तु धपयोरप्यनाशिता ॥४०५॥

उक्ता, सा मुनिवाक्येन विरोधान्न समञ्जसा ।
प्रसक्तानुप्रसक्तेन स्यादेवं ग्रन्थगौरवम् ॥४०६॥

इति संक्षिप्यते युक्तिर्वैरिसंक्षेपकारिणा ।
ये जातिषु स्वराः प्रोक्ता अंशत्वेन क्षमाभृता ॥४०७॥

तेषु यः स्याद्रसः स स्यात्तदंशास्वपि जातिषु ।
यो यया जन्यते रागस्तस्मिन् योंऽशः स्वरो भवेत् ॥४०८॥

स दृश्यते बुधैरंशः प्रायो जनकजातिषु ।
ब्रह्मोक्तपदसन्दर्भा जातयो या मयोदिताः[1] ॥४०९॥

शंकरस्य स्तुतौ तास्तु यथालक्ष्म प्रयोजिताः ।
अपि ब्रह्महणं पापात् त्रायन्ति किमुतान्यकम् ॥४१०॥

तथा च स्मर्यते वायुपुराणादौ महर्षिभिः ।
[2]प्रोच्चरेद्वीणया यश्च शृणुयात् षड्जशब्दया ॥४११॥

प्रत्यहं सन्ध्ययोस्तौ तु रुद्रलोकं गमिष्यतः ।
तन्नारदीयशिक्षायां पुराणेष्वपि पठ्यते ॥४१२॥

सदस्येताः प्रगायन् वै शृण्वन् पापैः प्रमुच्यते ।
वेदेन संमिता एता यतः सामसमुद्भवाः ॥४१३॥

ततः [3]सामाक्षराणीव मात्रामात्रमपि स्फुटम् ।
एतासां नान्यथा कार्यं प्रत्यवायभिया क्वचित् ॥४१४॥

इति जातीः सुजातस्य(?) परीक्षणविचक्षणः[4] ।
लक्ष्यलक्षणतत्त्वज्ञो लक्षयन् लक्षणानुगः ॥४१५॥

अथ भरतमतंगसम्मतिज्ञो निगदति कालुजिभूपतिः प्रोक्तम् ।
सुललितपदसामतुल्यं विधिमुखपद्मभवं कपालगानम् ॥४१६॥

पुरा कल्पे च कल्पान्ते भुजगेन्द्रेण शम्भुना ।
ग्रथ्यमाने जटाजूटे पीडितोऽभून्निशाकरः ॥४१७॥

---

१ A. omits विसर्ग ।

२ A. प्रोच्चारयेद् etc.

३ A. समाक्षराणीव ।

४ B. omits विसर्ग ।

तस्मात् प्रस्यन्दमानेनामृतेन प्लाविता सती ।
प्रतिकल्पमनेकेषां ब्रह्मणा ग्रथिता गले ॥४१८॥

कपालसन्ततिगर्तातुं प्रवृत्ता जीविता सती ।
तद्गानमुदितस्तत्र त्रस्यद्दिग्गजमण्डलम् ॥४१९॥

[1]चलत्कुलाचलं भ्रश्यद्भूतलं पतदम्बरम् ।
स्खलद्ब्रह्माण्डपिण्डं च प्रणश्यत्फणिपुङ्गवम् ॥४२०॥

उद्वेलत्सप्तकूपारं ननर्त्त वृषभध्वजः ।
नृत्यान्ते तस्य सुश्रावगद्यपद्याद्यलंकृतैः ॥४२१॥

सर्वभाषामयैः स्तोत्रैर्दिव्यै-[2]र्देवमनोहरैः ।
[3]स्तुवन्तीं तां कपालानां मालामानन्दनिर्भरः ॥४२२॥

तुष्टः प्रोवाच तां यो मां स्तोत्रेणानेन भक्तितः ।
स्तोष्यति प्रणयात् तस्मै भुक्ति मुक्ति च शाश्वतीम् ॥४२३॥

प्रदास्यामि प्रसन्नोऽहमुमया सहितोऽन्वहम् ।
कपालगानं तदिदं प्रसिद्धं वेदसम्मितम् ॥४२४॥

विवृणोति महीपालो[4] मतङ्गस्य[5] मतादिह ।
न तथा प्रीयते देवो नानाभावैः [6]सुपूजितः ॥४२५॥

यथा कपालगानेन सामगानसमेन वै ।
ब्राह्मं कपालगानं तु ज्ञेयं षाडवरागतः ॥४२६॥

तालश्चच्चत्पुटस्तत्र क्रमादेककलादितः ॥४२७॥

---

[1] A. B. चलन् ।

[2] A. omits रेफ on देव ।

[3] A. स्तुवन्ति B. स्तुवन्ती ।

[4] B. महीपाल ।

[5] The extant text of 'Bṛhaddeśī' does not include the treatment of 'Kapālagāna'. cf S. R. 1. 8. 1-25 for the succeeding portion on Kapālagāna above (p. 253)

[6] A. सुपूजितैः ।

१. सा सा रि ग म पा ध नि ० री री ० ० म पा ध नि[१]
[२]दे व शे ख रं च न्द्र क ला पा भू षि तं[3] जू ट ध रं

२. स ग सा रि ग म प ध नि नि ० ० पा ० ० ० मा ० ० सा ० ० ० रि गं म
फ णि म णि दी धि ति म ण्डि त ० ० पा ० ० ० णिं ० ० सु र न दी स लि ल[४]

३. पा धा ० नि ० स मा ० पा सा ० रि ० नि धा पा मा गा धा ० धा सा
धौ त ज टा जू टं न य ना न ल दी पि त भा लं ग र ल ० वि नि[५]

४. रि ग मा मा मा पा धा री नी नी नी नी नी सा रि ग ० ० म ध नि धा
ग र ण ० ० नि र्ग त का न्ति ० ० मु नि ज न सं स्तु त नि र्म लम्

॥ इति प्रथमं ब्राह्मं कपालगानम् ॥

षट्पितापुत्रके ताले रूपसाधारण(णं)गतः (गतम्) ।
पैतामहं द्वितीयं स्यादित्युक्तं पृथिवीभृता ॥४२८॥

---

१ The text of all the 'Kapālagānas' is in a very corrupt state in both A and B. Mss. There is no uniformity in the number of 'Mātrās' in each 'Kalā' nor are the 'Laghu' and 'Guru' syllables accorded due duration in the notation. As these 'Kapālagānas' are not to be found in any other published text and as no definite hints are available in the present text, a reconstruction of these 'Gānas' has not been attempted here. The text of this notated portion is being reproduced almost in the same state as found in the Mss.

२ The verbal structure of this 'Kapālagāna' is as follows :–

देवशेखरं चन्द्रकलापाभूषितं जूटधरं
फणिमणिदीधितिमण्डितपाणि सुरनदीसलिल-
धौतजटाजूटं नयनानलदीपितभालं गरलविनि-
गरणनिर्गतकान्ति मुनिजनसंस्तुतनिर्मलम् ॥

3 B. भूषित etc.

४ A. B. complete the second 'Kalā' with सुरनदीसलि and give the ल of सलिल in the beginning of the next 'Kalā'.

५ A. B. end the third 'Kalā' with गरल वि and begin the fourth Kalā with नीगल००ल etc.

१. नी नी ० ० स रि ० ० ० ग ० ० ० म ० ० प ० ० ध ० ० धा
[1]गौ री ० ० मु ख ० ० ० क ० ० ० म ० ० ल ० ० प रि म ल

२. स नि रि ग ० ० म ० ० पा ध म ० ० ध प
मिलि त म धु ० ० क र ० ० झं का र ० ०

३. प ० ० प ध स ० ० ० प ध ० ० स ० ० ग ० ० म ० ० ध ० नि ०
० ० ० मु ख रि ० ० ० त ० ० ० नि ० ० खि ल दि ग्व ल यं ० ० गि रि

४. नि ० ० प ध ० ० म ० ० ग रि ० ० स ० ० ०
त ० ० न या ० ० कु ० ० च ल ० ग्न क रम् ० ०

॥ इति पैतामहं द्वितीयं कपालगानम् ॥

हैरण्यगर्भं तार्तीयं शुद्धपञ्चमरागतः ॥४२९॥

१. स स स स रि ग म म पा ० ० ० ध नि ० ० सा
[2]त्रि पु र यु व ति मु ख क ० ० ० म ल ० ० ०

२. ध नि स नि ध नि ध नि सा प म ध नि सा प
मु कु ० ० ल ० न ० ० ० तु हि न ० ०

३. म ध नि सा म प ध म स रि रि रि ग म प ध
क ० ० ० रं ० ० ० ० सु र प ति शि रो[3] ०

४. नि स नि ध स स ग म म प ध नि प म नि ध स रिग
मु कु ट घ ट्टि त प द यु ग ल न ख म णि शि ख म्

॥इति हैरण्यगर्भं तृतीयं कपालगानम्॥

चतुर्थं द्रौहिणं शुद्धपञ्चमाभिधरागतः ।
अत्रापि पूर्ववत्तालवर्णौ ज्ञेयौ समासतः ॥४३०॥

---

[1] The verbal structure of this 'Kapālagāna' is as follows :–
गौरीमुखकमलपरिमलमिलितमधुकरझङ्कार-
मुखरितनिखिलदिग्वलयं गिरितनयाकुचलग्नकरम् ॥

[2] The verbal structure of this Kapālagāna' is as follows :—
त्रिपुरयुवतिमुखकमलमुकुलनतुहिन-
करं सुरपतिशिरोमुकुटघट्टितपदयुगलनखमणिशिखम् ॥

[3] A. B. end the third 'Kalā' with सुरपति ० ० शि and रो is given in the beginning of the next Kalā.

१. ग रि ० स स ध नि ० ० ग म ० ० प ध नि ध सा
[1]भु जं ० ० ग ० भो ग ० ० ० प रि ० ० पी ० त

२. म म ग रि प प ध नि स रि ग ग रि सा
त नुं सि त द श न विकट मु ख म् ० ०

३. प प नि ध प म ध नि स रि नि ध ग म सा
दी पि त[2] तृ ती य ० न ० य नं ० ० ० ०

४. प म प ध स रि ग म प ध नि स रि सा
त्रि शू ल ० वि भी ष ० ण पा ० णिम् ० ०

॥ इति द्रौहिणं चतुर्थं कपालगानम् ॥

वैरिञ्चं पञ्चमं गानं शुद्धसाधारिताभिधे ।
रागे तथेष्टतालेन गीयते करुणे रसे ॥४३१॥

१. स स स नि नि प ध ध म ग म म म ग रि सा
[3]त्रि पु र यु व ति क ० र व ल ० य भ ञ्ज नं

२. री री नी नी नी नी स ग ग म प स म नि ध नि
अ न्ध क व नि ता ल ला ट ति ल क ह र म् ०

३. ग ग नि नि रि स ग म प म धा नी सा नि ग म प ध
दि ति सु त द यि ता मु ० ख कु ङ्कु म ना श क र म्

४. म म नि नि स स पा ग ग ग रि सा सा
सु र व र नि क र सं स्तु त च र णम्

॥ इति वैरिञ्चं कपालगानम् ॥

स्वयंभुवः कपालेन षष्ठं गानं समीरितम् ।
तालश्चञ्चत्पुटस्तत्र रागो वेसरषाडवः ॥४३२॥

---

[1] The verbal structure of this 'Kapālagāna' is as follows :—

भुजङ्गभोगपरिपीततनुं सितदशनविकटमुखम् ।
दीपिततृतीयनयनं त्रिशूलविभीषणपाणिम् ॥

[2] A. B. दीपि etc.

[3] The verbal structure of this 'Kapālagāna' is as follows :-

त्रिपुरयुवतिकरवलयभञ्जनं अन्धकवनिताललाटतिलकहरम् ।
दितिसुतदयितामुखकुङ्कुमनाशकरं सुरवरनिकरसंस्तुतचरणम् ॥

१. री री री स स स ग म प ध ध ध सा सा
[1]क र त ल वि ल स न सं हृ त व ल यं

२. ग म स म म म री री स स नि ध नि नि ध प ध पा
प ० द भ र ० वि न मि त कं ० पि त ध र णि म्

३. म ० म ० स रि म प ध नि नि ध रि ग सा सा
च र ण स ० रो रु ह शो भि त नृ त्तं ० ० ०

४. प प प म ग रि ग नि ध नि स स रि म
त्रि भु व न वि भ्र म वि ल सि त क रु णम्

॥ इति स्वायम्भुवं षष्ठं कपालगानम् ॥

सप्तमं तु कलायेन (कपालेन) चतुराननचञ्चुना ।
मालवश्रीति रागे स्यात्तालः (ले)स्यात् पञ्चपाणिके ॥४३३॥

१. ध ध ध ध ध ग ध स रि ग म प ध मा
[2]वृ ष प ति वा हृ न ब धि रि त[3] ग ग नं

२. नी नी नी नी ध प म रि ग ग रि सा
शा र द श शि नि भ शं ख वि भू षम्

३. रि रि रि रि रि म प प प धा नि नि धा रि रि रि सा
गि रि त न या कु च कु ङ्कु म पा णिं ० ० ० ० ०

४. ग ग म ग प प ध नि सा नि ध नि नि सा
भ ० स्म ० वि भू ० षि त नि र्म ल दे हम्

॥ इति सप्तमं चातुराननं कपालगानम् ॥

शतानन्दस्य संबन्धिकपालेन यदीरितम् ।
तद्गानं पञ्चपाणौ स्याद्रागे स्यात् षड्जकैशिके ॥
वर्णः संचारिसंज्ञः स्यात् प्रस्तारोऽथ प्रदर्श्यते ॥४३४॥

---

१ The verbal structure of this 'Kapālagāna' is as follows :–
करतलविलसनसंहृतवलयं पदभरविनमितकम्पितधरणिम् ।
चरणसरोरुहकम्पितनृत्तं त्रिभुवनविभ्रमविलसितकरुणम् ॥

२ The verbal structure of this 'Kapālagāna' is as follows :–
वृषपतिवाहनबधिरितगगनं शारदशशिनिभशङ्खविभूषम् ।
गिरितनयाकुचकुङ्कुमपाणिं भस्मविभूषितनिर्मलदेहम् ॥

३ A. B. बधिरिति etc.

१. म स रि ग म प ध नि ध नि ध नि प ध रि म म
[1]व र [2]सु र मु कु टा लं कृ त च र णं ० ० ० ०

२. ग स रि ग ध [3]म प नि ग नि ध प म पा
दि ति ज ग जा सु र ० ० ० च र्म प टम्

३. प प नि ध ग रि म म स म नि ध स नि सा
त्रि भु व न दु ० रि त ० नि वा र ण हे तुं

४. म म स रि ध नि प प नि नि नि नि[4] ग रि सा
व र दं ० शु भ [5]दं ० त म हं ० व न्दे ०

॥ इति [6]बीभत्सरसे शातानन्दमष्टमं कपालगानम् ॥

महाकल्पविभेदेन नामान्तरजुषो विधेः ।
कपालैरष्टभिर्गीतं प्रथामित्थमगात्ततः ॥४३५॥

कपालगानं वेदेन समानमिति वर्ण्यते ।
तेनेष्टं सकलैर्यज्ञैर्गीतं सामभिरन्वहम् ॥४३६॥

य इदं शृणुयाद् भक्त्या गायेद् वा शिवसन्निधौ ।
आदौ ब्राह्मकपालं तु पैतामहमतः परम् ॥४३७॥

हैरण्यगर्भमपि च द्रौहिणं तदनन्तरम् ।
वैरिञ्चं पञ्चमं[7] प्रोक्तं षष्ठं स्वायम्भुवं तथा ॥४३८॥

चातुराननमत्रान्यत् शातानन्दं तथाष्टमम् ।
एतत्प्रणीतगानानि गायतीह सदाशिवः ॥४३९॥

सकृत् प्रणीतैरेतैः शिवानन्दप्रदैः पदैः ।
तुष्टो ददाति देवेशो यत् सुरैरपि दुर्लभम् ॥४४०॥

॥ इति ब्राह्मकपालगानं समाप्तम् ॥

---

[1] The verbal structure of this 'Kapālagāna' is as follows :—
वरसुरमुकुटालंकृतचरणं दितिजगजासुरचर्मपटम् ।
त्रिभुवनदुरितनिवारणहेतुं वरदं शुभदं तमहं वन्दे ॥

[2] A. B. सर।

[3] B. प म।

[4] B. नी।

[5] A. B. शुभं।

[6] A. विभत्सरसे।

[7] A. पञ्चमे।

कण्ठालम्बिभुजङ्गानां सोष्मफूत्कारवायुभिः ।
प्रदीप्ताङ्कालनेत्राग्ने-[1]र्ज्वालाभिस्तापिताद्विधोः ॥४४१॥

प्रश्रवत्सौधधाराभिः शनैरुज्जीवितैः पुनः ।
कण्ठस्थविष्णुविन्ध्याग्निसूर्येन्द्रादिकपालकैः ॥४४२॥

नृत्यन्तं शंकरं प्रेक्ष्य यद्गीतं सामसन्निभम् ।
कपालगानमाहुस्तत् कश्यपप्रमुखा द्विजाः ॥४४३॥

तदेवोद्ध्रियते राज्ञा धर्मोद्धरणहेतुना ।
एतत् स्वरपदैर्युक्तं यो गायति शिवाग्रतः ॥
स सप्तजन्मजं पापं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥४४४॥

१. सा सा रि ग ध नि प प म ध गा
भै र व रू प न र शि रो भा लम्

२. [2]रि रि नि ध धा म ध नि स ध नि धा

३. प ध प म प ध ग रि सा रि ग म ध नि ध
त्रि भु व न पा ल क[3] श शि ति ल क म् ० ०

४. ध नि प ध रि ग म ध ध ध म ध ग म धा
सि त वृ ष भ ग म नं ० दु रि त ह र म्

(भैरवरूपनरशिरोभालं·····························।
त्रिभुवनपालकशशितिलकं, सितवृषभगमनं दुरितहरम् ॥)

॥ इति प्रथमम् ॥

१. स रि ग ध नि प ध ग रि ग म स ग रि ध प ध मा
शु द्ध स्फ टि क ० सु नि र्म ल दे ह म् ० ० ० ० ०

२. प म प ध ग रि ग म ग रि ध प ध मा
प द्मा स न कृ त ० ० ध्या न र तं ० ०

३. स नि ध प प ध म ध म ग म गा
न र मा ला धृ त ज्ञा न त नुं ० ०

---

[1] A. जालाभि etc.

[2] A. B. repeat this line of 'Svaras' and omit the verbal structure of this 'Kalā'.

[3] B. पालन ।

४. रि म प ध म ग रि ध ध रि ध ध नि धा
तं प्र ण तो ऽ स्मि स दा शि व मू र्त्ति म् ०

(शुद्धस्फटिकसुनिर्मलदेहं, पद्मासनकृतध्यानरतम् ।
नरमालाधृतज्ञानतनुं, तं प्रणतोऽस्मि सदाशिवमूर्त्तिम् ॥)

॥ इति द्वितीयम् ॥

१. ग रि रि ग रि ग म ध म म म म[1] स नि ध
अ न्ध क शू ल वि भि न्न त नुं ० ० ० ० ०

२. प ध म ध नि ध ग स रि ग म प धा
कृ ता न्तं का ल वि ला सं ० ० ० ० ०

३. ग रि ग म प ध म ध स नि ध नि गा रि गा
पु र त्र य भ स्मी क र णं ० ० ० ० ० ०

४. म म रि ध ग म [2]ग रि ध प प ध ग रि गा
ज ग तां र क्ष णं पा र्व ती ना थ म् ० ० ०

(अन्धकशूलविभिन्नतनुं, कृतान्तं कालविलासम् ।
पुरत्रयभस्मीकरणं, जगतां रक्षणं पार्वतीनाथम् ॥)

॥ (इति) शेषगानं तृतीयम् ॥

१. म ध रि रि ध ध म ध नि ध म ध नि म ध नि ध स नि स रि धा
ऊ र्ध्वं[3] मु म या प रि वी त त नुं न मा मि शि वं ० ० ० ० ० ०

२. ध नि ग म प ध रि ग म ध म ध ग रि सा
शि र सि ग ङ्गा म्बु ध रं ज टा मु कु टं ० ०

३. रि ग प ध म म ध स म नि ध नि रि ग मा
ना ना वि ष ध र शो भि त दे हं ० ० ० ०

४. रि म ग ग रि ग म स ध नि ध प ध मा
भ स्म वि भू षि त श शि ति ल क म् ० ०

(ऊर्ध्वमुमया परिवीततनुं नमामि शिवं, शिरसि गङ्गाम्बुधरं जटामुकुटम् ।
नानाविषधरशोभितदेहं, भस्मविभूषितशशितिलकम् ॥)

॥ (इति) आदित्यगानं चतुर्थम् ॥

---

[1] B. omits fourth म ।
[2] B. गरि गम धप etc.
[3] A. B. ऊर्ध्वं उमया ।

१. प प रि ग म पा ध ध नि ध ध नि धा ध नि प ध स रि ग रि
वे द प रि प ठि त त नुं शु द्ध ज्ञा न वि भू षि त गा[१] त्रं ० ०

२. रि ग म प ध नि ध स स ग म ध नि धा ० ० ०[२]
न मा मि प र म व्य यं सौ म्य मु खं म हे श्व र म्

३. प रि ग रि प प प ध ध नि ध प ध म ध धा
ज्वा ला ज टि लं पिं ग ल ने त्रं क रा ल क र म्

४. स स रि ग ग रि ग स प ध म धा नि ध धा प ध नि धा धा
दु रि त ह रं प र मा क्ष र म न्त्रं स क ल ज्यो तिः क र म्

(वेदपरिपठिततनुं शुद्धज्ञानविभूषितगात्रं, नमामि परमव्ययं सौम्यमुखं महेश्वरम् ।
ज्वालाजटिलं पिङ्गलनेत्रं करालकरं, दुरितहरं परमाक्षरमन्त्रं सकलज्योतिःकरम् ।।)

।। (इति) इन्द्रगानं पञ्चमम् ।।

१. ध ध प म प म ध नि ध नि प ध नि प ध नि[३]ध नि
भृ कु टी क रा लं ० वि कृ त मु खं ० ०[४]० ० ००

२. स स म ध ध नि स स रि ग म प ध नि सा
त प न्ने त्रा ग्नि[५] द ग्ध त नु म् ० ० ० ० ०

३. रि ग रि ग स नि ध प ध स नि ध सा
ज ग त्सं ह र ण त्रि न य नं ० ते [६]ऽज

४. [७]ध रि ध रि रि ध ध रि म ध नि प म नि
[८]मां र क्ष स दा शि व त व कि ङ्क र म् ०

(भृकुटीकरालं विकृतमुखं, तपन्नेत्राग्निदग्धतनुम् ।
जगत्संहरणत्रिनयनं ते ऽज, मां रक्ष सदाशिव तव किङ्करम् ।।)

।। (इति) कामगानं षष्ठम् ।।

---

[१] B. पात्रं ।

[२] A. B. omit the zeros in this line and B gives three zeros after महेश्वरम् ।

[३] B. omits the second धनि ।

[४] A. B. omit the last four zeros.

[५] B. तपन्नेत्राग्नि ।

[६] A. B. तेज ।

[७] धरि धरि मरि धरि etc.

[८] A. B. मम ।

१. नि ध नि ध ध नि ध रि ग ग म स रि गा
नि र्म ल ते जं नि र्म ल[१] व पु षं ० ० ०

२. स रि ग म म रि ग ध ध नि ध ध नि ध नि
सू र्य को टि स म प्र भं ज टा मु कु ट ध रम्

३. रि ग ग म म रि ग प ध म ध ध नि धा
ज्ञा न प र मा र्थ र त म् ० ० ० ० ०

४. नि ध स नि ध नि ध म प ध म ध ध नि सा
ज न्म ज रा म र णा र्त्ति ह रं ० शि व म् ०[२]

(निर्मलतेजं निर्मलवपुषं, सूर्यकोटिसमप्रभं जटामुकुटधरम् ।
ज्ञानपरमार्थरतं, जन्मजरामरणार्त्तिहरं शिवम् ॥)

॥ इति धर्मराजगानं सप्तमम्[3] ॥

१. म म ग ध स स स रि ग ग ग ग म ध स नि धा
प्र ल य दि वा क र ० स दृ शं व पु षं[४] ० ० ०

२. स स स स ध नि म म म म ध ध नि ध सा
हु त व ह न य नं ० ० ० ० ० ० ० ०[५]

३. गा री गा मा ध नि स स प ध म ध ध नि धा
ज्व लि तो[६] ल्का मु खं वि द्यु ज्जि ह्वं म् ० ० ० ०[७]

४. म म ध प म ध म ध ध नि ध ध प ध नि
दं ष्ट्रा क रा लं भी ष ण व द न म् ० ० ०

(प्रलयदिवाकरसदृशं वपुषं, हुतवहनयनम् ।
ज्वलितोल्कामुखं विद्युज्जिह्वं, दंष्ट्राकरालं भीषणवदनम् ॥)

॥ (इति) वरुणगानमष्टमम् ॥

---

[१] A. B. add three zeros after निर्मल ।

[२] A. B. give three zeros.

[3] B. adds पूर्णम् ।

[४] A. B. वपु ० ० and षं is carried over to the beginning of the next line.

[५] A. B. give only four zeros.

[६] A. ज्वलितोऽल्का etc.

[७] A. B. give only two zeros.

इत्थं देवकपालसङ्घभणितं गीतं पुरारेः पुरो
भक्त्या गायति यः पुमान् स्वरपदैः संदर्भितं नित्यशः ।
स व्याधूय सहस्रजन्मजनितं पापं फलं चाश्नुते
यज्ञानेकसमुद्भवं निरवधि प्राप्नोति भोगान् बहून् ॥४४५॥

॥ इति नानादेवकपालगानं समाप्तम् ॥

व्याघ्रचामरभूपालकुलालंकरणं(णो) विभुः ।
शुद्धजातिभुवां लक्ष्म कपालानां ब्रवीत्यथ ॥४४६॥

यद्यया जन्यते जात्या कपालं तत्र चेष्यते ।
रागस्तज्जातिवर्त्त्येषा राजराजस्य संमतिः ॥४४७॥

॥ अथ षाड्जीकपालम् ॥१॥

यस्मिन्नंशो ग्रहो षड्जोऽपन्यासश्च तथा बहू ।
गान्धारपञ्चमौ, चाथ निषादर्षभधैवताः ॥४४८॥

पञ्चमश्चाल्पका, लङ्घ्य ऋषभश्च तथोदितः ।
कला द्वादशसंख्याका गान्धारे न्यसनं तथा ॥४४९॥

षाड्ज्या जातेः कपालं तद् ब्रवीति स्वरकोविदः ।
अस्याथ प्रोच्यते राज्ञा ब्रह्मप्रोक्ता पदावली ॥४५०॥

झण्टुं झण्टुं खट्वाङ्गधरम् ० ० ० ॥१॥ दंष्ट्राकरालम् ॥२॥
तडित्सदृशजिह्वम् ॥३॥ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ ॥४॥
बहुरूपवदनम् ॥५॥ घनघोरनादम् ॥६॥
हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ ॥७॥ ॐ ॐ झौं[१] रौ हौ[२] हौ हौ हौ ॥८॥
नृमुण्डमण्डितम् ॥९॥ हूं हूं[३] कह कह हूं हूं ॥१०॥
कृतविकटमुखम् ॥११॥ नमामि देवं भैरवम् ॥१२॥

इति षाड्जीकपालानां पदानि द्वादश स्फुटम् ॥४५१॥

॥ अथार्षभीकपालम् ॥२॥

यस्मिन्नंशो ग्रहोऽपन्यासस्तथर्षभ ईरितः ।
न्यासस्तु मध्यमः प्रोक्तः स्वल्पे[४] गनिपधा मताः ॥४५२॥

---

१ S. R. हां ।
२ S. R. adds अनुस्वार on the four 'Haus'.
३ A. कहकहूं ।
४ A. adds न after स्वल्पे ।

सोऽत्यल्पोऽष्टकलं तत् स्यात्[१] कपालं चार्षभीगतम् ॥४५३॥

झण्टुं झण्टुं[२] ॥१॥ दंष्ट्राकरालम्[३] ॥२॥ [४]ॐ ॐ हौं त्रैं हौ हौ हौ हौ ॥३॥
हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ हौ[५] ॥४॥ वरसुरभिकुसुम ॥५॥ र्चाचितगात्रम् ॥६॥
कपालहस्तम् ॥७॥ नमामि देवम् ॥८॥

इत्यार्षभ्याः समुद्दिष्टा कपालपदसन्ततिः ॥४५४॥

॥ अथ गान्धारीकपालम् ॥३॥

यस्मिन्नंशो ग्रहो न्यासोऽपन्यासो मध्यमः स्वरः ।
बहुधा धैवतेऽल्पत्वं सरिगाणाम्,—औडुवम् ॥४५५॥

पञ्चमर्षभयोर्लोपात्, कलाष्टकविभूषितम् ।
तद्गान्धारीकपालं स्यादिति भूमीन्द्रभाषितम् ॥४५६॥

चलत्तरङ्ग ॥१॥ भङ्गुरम[६] ॥२॥ नेकरेणु ॥३॥
पिञ्जरम्[७] ॥४॥ सुरासुरैः ॥५॥ सुसेवितम्[८] ॥६॥
पुनातु[९] ॥७॥ जाह्नवीजलम् ॥८॥ [१०]बिन्दुभिरष्टमी कला ॥९॥

इति गान्धारिकाजातेः कपालपदपद्धतिः ॥४५७॥

॥ अथ मध्यमाकपालम् ॥४॥

मध्यमोंऽशो[११] ग्रहो यत्र निषादर्षभपञ्चमाः ।
गान्धारश्चाल्पका न्यासो मध्यमस्तु कला नव[१२] ॥
कपालं मध्यमाजातेस्तदुक्तं कृष्णभूभुजा ॥४५८॥

---

[१] B. repeats स्यात् ।
[२] S. R. adds खट्वाङ्गधरम् ।
[३] S. R. adds तडित्सदृशजिह्वम् ।
[४] S. R. omits this phrase.
[५] B. gives only four 'Haus.'
[६] A. B. भङ्गुरं अ ॥२॥ S. R. भङ्गुरं ॥२॥ अनेक etc.
[७] S. R. पिञ्जरं सु ॥४॥
[८] S. R. रासुरैः सुसेवितं पु ॥५॥
[९] A. B. पुनातु जा ॥७॥ S. R. पुनातु जाह्न ॥६॥
[१०] S. R. मां बिन्दुभिः ॥८॥
[११] B. मध्यमेंऽशो ।
[१२] A. adds विसर्ग ।

[१]शूलकपालपाणि- ॥१॥　त्रिपुरविनाशि- ॥२॥
शशाङ्कधारिणम् ॥३॥　त्रिनयनत्रिशूलम्[२] ॥४॥
सततमुमया सहितम्[३] ॥५॥　तं वरदम् ॥६॥
है है है है है है[४] ॥७॥　हौ है है है हो ॥८॥
नौमि महादेवम् ॥९॥

इति स्यान्मध्यमाजातेः कपालानां पदावलिः ॥४५९॥

॥ अथ पञ्चमीकपालम् ॥५॥

ऋषभोंऽशः स्वरो[५] यत्र ग्रहः षड्जस्तथाल्पकाः ।
षड्जमध्यमगान्धारनिषादधैवतस्वराः ॥४६०॥

एतदष्टकलं नाम कपालं पञ्चमीभवम् ॥४५७॥

[६]जयति विषमनयन ॥१॥　मदनतनुदहन ॥२॥
वरवृषभगमन ॥३॥　(त्रि) पुरदहन ॥४॥
नतसकलभुवन ॥५॥　सितकमलवदन ॥६॥
[७]भुवनभयहर ॥७॥　भव शरणम् ॥८॥

इत्युद्दिष्टानि पञ्चम्याः कपालानां पदानि च ॥४६१॥

॥ अथ धैवतीकपालम् ॥६॥

यत्र स्यात् पञ्चमो न्यासो बहू मध्यमधैवतौ ।
गान्धारर्षभकावल्पौ [८]स्यातां, तद्धैवतीभवम् ॥४६२॥

षाड्ज्या इवाष्टकलिकं कपालं समुदीरितम् ॥४६३॥

अग्निज्वाला ॥१॥ शिखावलि ॥२॥ मांसशोणित ॥३॥ भोजिनि ॥४॥
सर्वाहारिणि[९] ॥५॥ निर्मांसे ॥६॥ चापर्णे[१०] ॥७॥ नमोऽस्तु ते ॥८॥

---

१ A. B शूलि । S. R. शूल कपाल ॥१॥
२ A. त्रिशूल । B. त्रिशूलत्रिनयन ।
३ S. R. सततमुमया सहि ॥५॥ तं वरदं ॥६॥
४ S. R. gives eight 'Haus' each in the seventh and eighth 'Kalās'.
५ A. यत्र स्वरो ।
६ S. R. जय ।
७ S. R. भव मे भयहरण ॥७॥
८ A.तरान्त धैवतीभवम् । B. तरान्तद्धैवतीभवम् ।
९ S. R. सर्वाहारि ॥५॥ णि निर्मांसे ॥६॥
१० S. R. चर्ममुण्डे ॥७॥

धैवत्यास्तु कपालानामित्युक्ता पदसंहतिः ॥४६४॥

॥ अथ नैषादीकपालम् ॥७॥

षड्जो ग्रहस्तथा न्यासस्तथांशो, यत्र चाल्पकौ ।
गान्धारर्षभौ, चातिबहुत्वं परिकीर्त्तितम् ॥४६५॥

निधमानां स्वराणां च, तदष्टकलिकं मतम् ।
नैषादीजातिसंजातं कपालं कीर्त्तितं यथा ॥४६६॥

सरसगजचर्मपटं ॥१॥ भीमभुजङ्गमानद्धजटम् ॥१॥
[1]कहकहहुंकृतविकटमुखम् ॥३॥ नमत[2] शिवं हरमजितम् ॥४॥
[3]चण्डतुण्डमजेयम् ॥५॥ कपालमण्डितमुकुटम् ॥६॥
कामदर्पविध्वंसकरम् ॥७॥ नमत[4] हरं [5]परमशिवम् ॥८॥

इति नैषादिकाजातेः कपालानि यथाविधि[6] ॥४६७॥

एवं यो गायति प्रीतः पुरतः पार्वतीपतेः ।
ब्रह्मप्रोक्तपदैरेभिः स्वरैः स्वस्थानशालिभिः ॥४६८॥

सप्तेमानि कपालानां पदानि प्रथ(थि)तोऽन्वहम् ।
स सम्यक् फलमाप्नोति क्रतुकोटिसमुद्भवम् ॥४६९॥

॥ इति त्रिविधकपालगानं संपूर्णम् ॥

इति त्रिविधमेवात्र गानं कापालिकं वरम् ।
कपालिप्रीतये राज्ञा कालसेनेन वर्णितम्[7] ॥४७०॥

यत्कम्बलाख्यनागेन प्रीयते(प्रीतये) पार्वतीपतेः ।
गीतं स्वरपदैर्युक्तं प्रदेशे कुण्डलस्य च ॥४७१॥

स्थितेन, पञ्चमीजातिमुपजीव्यलयान्वितम् ।
तद्गानं कम्बलं नाम प्रसिद्धं मार्गवर्त्मनि ॥४७२॥

---

[1] S. R. कहकहहुंकृतिविकृतमुखम् ।
[2] B. नमित । S. R. नम तं etc.
[3] A. B. चन्द्रमुण्डमजेयम् ।
[4] S. R. नम तं etc.
[5] B. परमं शिवम् ।
[6] A. adds विसर्ग ।
[7] B. वर्णितः ।

पञ्चमांशग्रहं[1] षड्जन्यासं [2]बहुलरिस्वरम् ।
अल्पमध्यमगान्धारधम[3]-पन्यासपञ्चमम् ॥४७३॥

स्वराणां बहुभिर्भेदैरल्पताबहुतावशात् ।
अन्वितं कम्बलं गानमीरितं मार्गवेदिभिः ॥४७४॥

कर्णोपान्तनिविष्टेन कम्बलेनेदमीरितम् ।
श्रुत्वा कम्बलनागाय वरं प्रादान्महेश्वरः ॥४७५॥

प्रीणयिष्यति यो नित्यं गीतेनानेन भक्तितः ।
संपूज्य तेन क्लृप्तं मे तोषणं कल्पकोटितः ॥४७६॥

नन्द्यादिभ्योऽधिको मे स इत्याह भगवाञ्छिवः ।
इति कम्बलनागस्य गीतं सम्यगुदीरितम् ॥
प्रत्यर्थिवनितादत्तवैधव्येन महीभृता ॥४७७॥

॥ इति कम्बलगानं समाप्तम् ॥

अथ सद्गीतयशसा प्रतन्यन्तेऽत्र [4]गीतयः ।[5]
गीतिश्चतुर्धा विज्ञेया मागधी चार्धमागधी ॥४७८॥

संभाविता च पृथुलेत्यासां लक्षणमुच्यते ।
कलानां त्रितयं यत्र मागध्यां परिकीर्त्तितम् ॥४७९॥

तत्पूर्वस्यां कलायां तु विलम्बितलयं पदम् ।
प्रयुज्याथ द्वितीयस्यां पदान्तरयुतं पदम् ॥४८०॥

पुनस्तदेव मध्येन लयेन समलंकृतम् ।
गायेदथ तृतीयस्यां कलायां च द्रुते लये ॥४८१॥

[6]प्रयोज्येते पदे एव तृतीयपदसंयुते[7]।
त्रिरावृत्तिरियं यत्र पदानामेवमीर्यते ॥४८२॥

[8]गीतिमर्मविदा सा तु मागधी गीतिरीरिता ।
इति स्यान्मागधी गीतिस्त्रिरावृत्त[9]-पदैरिह ॥४८३॥

---

[1] A. omits अनुस्वार ।

[2] B. बहुलमीश्वरम् ।

[3] Separate this सन्धि as अल्पमध्यमगान्धारधम्+अपन्यासपञ्चमम् ।

[4] A. B. गीयतः ।

[5] cf. S. R. 1. 8. 14-25 for verses 478–501 above.

[6] B. प्रयोज्यते ।

[7] B. संयुतम् । [8] B. गीतिर्मर्म etc. [9] B. त्रिरावृत्ति ।

विलम्बिते लये पूर्वं पदस्यान्त्यं दलं यथा ।
साकं[१] मध्यपदेन स्यान्मध्यस्य तु पदस्य च ॥४८४॥

मा मा मा मा ॥१॥	धनि धनि सनि धा ॥२॥	रिग रिग [२]मग रिम ॥३॥
रा ० मो ०	रा० मो० नि० त्यं	रा० मो० नित्यं पायात्

मा गा गा सा ॥१॥	धा सा धा नी ॥२॥	पा धा मा मा
रा ० मो ०	मो नि त्यं ०	त्यं पा यात् ०

मध्ये लये तथैवान्त्यं दलं तार्त्तीयकेन च ।
पदेन गीयते साकं द्रुतेन च[३] लयेन च ॥४८५॥

तदार्धमागधी प्रोक्ता गीतिः कृष्णक्षमाभुजा ।
इत्यर्धमागधी प्रोक्ता पदार्द्धावृत्तिपेशला ॥४८६॥

गुर्वक्षरैश्चतुर्भिस्तु पदैः[४] स्यात् प्रथमा कला ।
तस्या एव तु मध्यस्थे पदे द्वे द्विर्द्विरीरिते ॥४८७॥

द्वितीयस्यां कलायां तु तृतीया तु पुनर्यथा ।
प्रथमा स्यात्तथा यत्र गीतिः संभाविता तु सा ॥४८८॥

॥ इति संभाविता गीतिः ॥

मा धा री[५] गा ॥१॥	री गा सा सा ॥२॥	नी धा नी सा ॥३॥	पा निध मा मा ॥४॥
भ ० क्तं[६] ०	रा ० मो ०	नि ० त्यं ०	पा ०० यात् ०

गीतिः[७] स्यात् पृथुला भूरिलघ्वक्षरपदान्विता ।
अन्यत् संभावितालक्ष्म ज्ञेयं लयपदादिकम् ॥४८९॥

तालश्चञ्चत्पुटो वर्णः संचारिप्रमुखो मतः ।
यतयस्तु समाद्याः स्यू रीतिः[८] स्यात् कैशिकीमुखा ॥४९०॥

---

[१] B. यथा ।
[२] A. B. मा गा री मा ।
[३] B. omits च ।
[४] A. omits विसर्ग ।
[५] A. रि ।
[६] A. omits अनुस्वार ।
[७],[८] A. omits विसर्ग ।

संभाविता स्याद्द्विकले वार्त्तिके पृथुला पुनः ।
चतुष्कले दक्षिणाख्ये मार्गे प्रोक्ता महीभुजा ॥४९१॥

री गा सा सा ॥१॥	नी धा नी सा ॥२॥	मा गा री मा ॥३॥
[1]भ क्तं रा मो	रा मो नि त्यं	प्र ण म त

सा धनि धा धा ॥१॥	धा पा धा नी ॥२॥	सा धा धा नी ॥३॥
सु र० व र	ह रि ह र	व पु षं ०

मा धा री गा ॥१॥	री गा गा सा ॥२॥	नी धा सा नी ॥३॥	धा नी नी धा ॥४॥
सु र व र	सु र व र	ह रि ह र	ह रि ह र

मा गा री मा ॥१॥	सा धनि धा धा ॥२॥	पा नी धप मा ॥३॥	धा सा धा नी ॥४॥
प्र ण म त	सु र० व र	ह रि ह० र	व पु षं ०

यद्वा यथाक्षरे युग्मे यद्‍गुरुद्वयमादिमम् ।
चगणत्वं तदापाद्य प्रयोज्यं चित्रमार्गतः[2] ॥४९२॥

प्रथमायां कलायां तु द्वितीयस्यां तदेव हि ।
गुरुद्वयं द्विरावृत्तं चगणं ध्रुवकादिभिः ॥४९३॥

मात्राभिरष्टभिर्मार्गे वार्तिके सकलः पुनः ।
चतुष्कलस्तृतीयस्यां कलायां दक्षिणे पथि ॥४९४॥

प्रयोज्यो, मागधी-[3]गीतिरियमुक्ता महीभुजा ।
इति पक्षान्तरेणोक्ता मागधी गीतिरुत्तमा ॥४९५॥

॥ इति पक्षान्तरेण मागधी गीतिः ॥

। । ऽ । । ऽ	। । ऽ । । ऽ । । ऽ । । ऽ
स स री रि ग मा ॥१॥	स ग मा प ग मा म ग सा प ध मा ॥२॥
त म हं प र मं	व र दं त्रि दि वा धि प तिं स त तं

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
मा मा मा मा पा धा पा मा धा नी नी धा पा मा मा गा
दे वं शा न्तं श ङ्व त्पा पा पा ना स क्तं भ क्त्या व न्दे

चञ्चत्पुटे तृतीयो यो लघुः स च गुणार्धभाक् ।
प्रथमायां कलायां स्याद् द्वितीयस्यां पुनर्लघौ ॥४९६॥

---

[1] A. भुक्तं ।
[2] A. omits विसर्ग ।
[3] A. गीतिरयमुक्ता ।

तथाविधोऽन्तिमश्चाथ चगणार्धयुतः प्लुतः ।
तृतीयस्यां कलायां तु भवेद्युग्मो यथाक्षरः ॥४९७॥

ध्रुवका सर्पिणी चाथ पताका पतिता तथा ।
प्रथमायामिमा मात्रा द्वितीयस्यामथाष्ट च ॥४९८॥

ध्रुवकाद्याः स्मृता मात्रास्तृतीयस्यां तथा पुनः ।
पताका पतिते चोभे प्रयोज्ये द्विगुणीकृते ॥४९९॥

इति पक्षान्तरेणार्धमागधी गीतिरूहिता ।
यद्वच्चञ्चत्पुटे तद्वदुभे तालान्तरेष्वपि ॥५००॥

संभाविता तु द्विकले युग्मे मार्गे च वार्त्तिके ।
भूरिभिर्गुरुभिर्योज्या, पृथुला दक्षिणे पथि ॥
भूरिभिर्लघुभिर्योज्या[1] तथा युग्मे चतुष्कले ॥५०१॥

सा सा(स) मा प ॥१॥	पा मा म पा म ग री ॥२॥	गा मा म पा ॥३॥
रा म का म	ना पू र कं क ल[2] ये	र क्षों ऽत कम्
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ	। । । । । । । । । । ।	
री गा मा गा पा मा धा मा ।१।	[3]रि ग म ग म प ध म ग ग	रि रि स स म म[4]
ल क्ष्मी स क्तं वि ष्णुं व न्दे	मु र रि पु च र ण क म ल	यु ग मु रो न मत[5]

द्वयोरुदाहरणे ॥ इति संभावितोदाहरणम् ॥ इति पृथुलोदाहरणम् ॥ इति गीतिप्रकरणम् ॥

इत्थमेतत्स्वरगतं दशभेदमिहोदितम् ।
सविशेषं शककुलाकालकालेन भूभुजा ॥५०२॥

नन्वेतद्दशधा शास्त्रे कथमुक्तं महर्षिणा ।
न गानेषूपयोगोऽस्ति मूर्च्छनादेशतोच्यते ॥५०३॥

नातीव तूपयुज्यन्ते गाने यद्यपि मूर्च्छनाः ।
तथापि वैदिके कर्मण्युपयोगोऽस्ति शाश्वतः ॥५०४॥

ऋग्भाषासामगानादौ श्रूयते चोपयोगिता ।
तिस्रो गायति यो गाथा यज्ञेषूत्तरमन्द्रया ॥५०५॥

---

[1] B. योज्य द्वयोरुदाहरणे ।

[2] A. B. कवये ।

[3] A. B. । । । । । । । । । । । ।
री गा मा गा मा पा धा मा गा गा

[4] A. B. री री सा सा मा मा ।

[5] A. B. युगमुखनमत ।

तथाविधोऽन्तिमश्चाथ चगणार्धयुतः प्लुतः ।
तृतीयस्यां कलायां तु भवेद्युग्मो यथाक्षरः ॥४९७॥

ध्रुवका सर्पिणी चाथ पताका पतिता तथा ।
प्रथमायामिमा मात्रा द्वितीयस्यामथाष्ट च ॥४९८॥

ध्रुवकाद्याः स्मृता मात्रास्तृतीयस्यां तथा पुनः ।
पताका पतिते चोभे प्रयोज्ये द्विगुणीकृते ॥४९९॥

इति पक्षान्तरेणार्धमागधी गीतिरूहिता ।
यद्वच्चञ्चत्पुटे तद्वदुभे तालान्तरेष्वपि ॥५००॥

संभाविता तु द्विकले युग्मे मार्गे च वार्त्तिके ।
भूरिभिर्गुरुभिर्योज्या, पृथुला दक्षिणे पथि ॥
भूरिभिर्लघुभिर्योज्या[1] तथा युग्मे चतुष्कले ॥५०१॥

सा सा(स) मा प ॥१॥	पा मा म पा म ग री ॥२॥	गा मा म पा ॥३॥
रा म का म	ना पू र कं क ल[2] ये	र क्षों ऽत कम्

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ	। । । । । । । । । ।	
री गा मा गा पा मा धा मा ।१।	[3]रि ग म ग म प ध म ग ग	रि रि स स म म[4]
ल क्ष्मी स क्तं वि ष्णुं व न्दे	मु र रि पु च र ण क म ल	यु ग मु रो न मत[5]

द्वयोरुदाहरणे ॥ इति संभावितोदाहरणम् ॥ इति पृथुलोदाहरणम् ॥ इति गीतिप्रकरणम् ॥

इत्थमेतत्स्वरगतं दशभेदमिहोदितम् ।
सविशेषं शककुलाकालकालेन भूभुजा ॥५०२॥

नन्वेतद्दशधा शास्त्रे कथमुक्तं महर्षिणा ।
न गानेषूपयोगोऽस्ति मूर्च्छनादेशतोच्यते ॥५०३॥

नातीव तूपयुज्यन्ते गाने यद्यपि मूर्च्छनाः ।
तथापि वैदिके कर्मण्युपयोगोऽस्ति शाश्वतः ॥५०४॥

ऋग्भाषासामगानादौ श्रूयते चोपयोगिता ।
तिस्रो गायति यो गाथा यज्ञेषूत्तरमन्द्रया ॥५०५॥

---

[1] B. योज्य द्वयोरुदाहरणे ।

[2] A. B. कवये ।

। । । । । । । । । । ।
[3] A. B. री गा मा गा मा पा धा मा गा गा

[4] A. B. री री सा सा मा मा ।

[5] A. B. युगमुखनमत ।

संगताः, स नरः पापैर्मुच्यते लोकजिद् भवेत् ।
श्रूयते च तथा दृष्टं [१]प्रयोक्तुस्तानगानतः ॥५०६॥

यदग्निष्टोमयागेन[२]-प्राप्यते [३]याज्ञिकैः फलम् ।
अग्निष्टोमकतानेन शिवं गीत्वा तु तत् फलम् ॥५०७॥

सदग्निष्टोमसामानि[४] शृण्वन्तः पातकैर्नराः ।
प्रमुच्यन्ते[५] जयन्तीह लोकानिति परा श्रुतिः ॥५०८॥

अग्निष्टोमकमेकं स्याद् द्वितीयं वाजपेयकम् ।
इत्यादिकनिरुक्तानां द्वारा तत्फलभागिता ॥५०९॥

दृष्ट्वा वायुपुराणादावित्यादीन् नामतोऽर्थवत् ।
गणनं तद्दशविधं सार्थं स्वरगतं मतम् ॥५१०॥

यतः साधारणादीनां तत्र तत्र निरूपितम् ।
प्रयोजनमतः सार्थं समाप्तिं समगादिदम् ॥५११॥

ग्रामान् गृह्णात्यनेकानयमिह सततलोऽत्येषमायाति याते-
ऽत्यायाते श्रूयतेऽत्र श्रुतिरपरतया चित्स्वरा मूर्च्छनाद्या ।
एकस्मिन् श्रीशरागे समितिषु शतशो नाट्यमूर्द्ध(न्य) हीना
गृध्राक्षो[६]-ऽत्रानुनादादभिनवभरतः कालसेनोऽत्र चित्रम् ॥५१२॥

इति श्रीजगदीशवनदेवनिजगणेन जगदीश्वरीकामेश्वरीचरणकिङ्करेण श्रीकामाक्षागिरिविभुना अध्युष्टतमनरेश्वरेण भीष्मपुरजयानीतानेककन्यारत्नेन श्रीपुरग्रहणसंवर्द्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्त्तिपूरपराजिताचलनायकेन संगमतीरदुर्गोद्धरणोद्धृतसकलमण्डलाधीश्वरेण दमनपुरविध्वंसनबन्दीकृतयवनीनिचयेन महिषमेरुजयाजेयविभवेन शाकम्भरीरमणपरिशीलनपरिप्राप्तशाकम्भरीप्रमुखशक्तित्रयेण अष्टादशगिरिशिखरपरिवारिताञ्जनाद्रिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण महदम्बमातृकापुरोद्धूलनर्धषितमहोरगपुरेण श्रीवनदेवस्वामिप्रसादरचनापरपरमेश्वरेण त्र्यम्बकेश्वरसन्निधिकीर्तिस्तम्भोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौमस्वर्ग[७]-यथार्थीकरणरचितचारुपथेन श्रीकामाक्षागिरिनवीननिर्मितपराजितसुमेरुणा श्रीमहिषाचलोपरिश्रीहरिशरण-

---

[१] A. प्रयोक्तुंस्तानगानतः ।　B. प्रयोक्तुं तानगानतः ।
[२] B. योगेन ।
[३] A. याग्निकैः ।
[४] A. B. साम ।
[५] A. B. प्रमुच्यते ।
[६] A. B. गृध्रास्यां etc.
[७] B. omits स्वर्ग ।

रचिताचलदुर्गेण[1] अभिनवभरताचार्येण वीणावादनप्रवीणेन यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण त्रिसन्ध्यक्षेत्रसमुद्भवसंभवरोहिणीरमणेन परमभागवतेन महाराजाधिराजश्रीविराजमानमृगाङ्क-तामराजनन्दनेन महाराज्ञीसौभाग्यवती[2]-श्रीजसमम्बिकाहृदयनन्दनेन सकलसीमन्तिनीशिरो-मणिनिकुंभराजन्यवंशावतंसमहाराज्ञीश्रीकर्मवतीलषुमादेवीहृदयाधिनाथेन राजाधिराजश्रीकाल-सेनेन विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे स्वरगतोल्लासे जात्यादिपरीक्षणं चतुर्थं समाप्तम् । उल्लासश्च समाप्तिं समगादिति विततमतीनामभिमत-सिद्धिरस्तु ॥

॥ स्वस्ति श्रीभरताचार्याय नमः ॥

APPENDIX

INTRODUCTORY NOTE TO THE TEXT OF JĀTI-PRASTĀRA

The text of 'Jāti-Prastāra' is found in a very corrupt condition in Mss. A & B and its reconstruction has presented many serious difficulties. In this connection the following points will be of interest and profit to the readers for a correct appraisal of the reconstructed text :—

1. The order of 'Svaras' in each 'Kalā' of the 'Jāti-Prastāras' has been stated in the verses preceding each 'Prastāra-Gīta'. These verses and the corresponding 'Prastāra-Gītas' in notation have been thoroughly compared in order to establish total agreement between the two. Wherever a difference has been detected, the corresponding portion of 'Saṅgīta Ratnākara' has been referred to and that reading which agrees with the latter, has been given preference in the reconstructed text. Consequently necessary corrections have been made in the verses or the notated portions as the case may be.

2. The scribes of the two Mss., available to us, appear to have no acquaintance with the signs for 'Tāra' and 'Mandra-Sthānas' in notation. The sign for 'Tāra-Sthāna' is not given

---

[1] B. दर्गेण ।

[2] B. gives श्री before सौभाग्यवती ।

anywhere in the text and the sign for 'Mandra-Sthāna' has been taken to be identical with 'Anusvāra'. For example सां इति has been written as सामिति. In reconstructing these signs a comparison of our text with the corresponding text of 'Saṅgīta Ratnākara' has been very useful but in many cases changes have had to be made in our text independently. For example, where सध or सनि are found as 'Laghu' components of one 'Mātrā' either स should be 'Tāra' or ध or नि should be 'Mandra' so that the natural flow of 'Svaras' can be maintained. Necessary additions or alterations have been made in this respect, keeping in view the practical aspect of these notations i. e. facilitation of actual performance has been the main consideration. Thus the additions or alterations have had to be restricted to those cases where the original text presented an impracticable combination of notes. No liberty has been taken in order to improve the æsthetic quality of these compositions. In the verses descriptive of the Kalās in 'Jāti-Prastāras', the signs for 'Mandra-Sthāna' have been reproduced without any discrimination.

3. The corresponding text of Saṅgīta Ratnākara has been compared also with another viewpoint viz. the duration accorded to 'Laghu' and 'Guru' syllables in the respective verbal structures. Necessary corrections have been made independently for according due duration to 'Laghu' and 'Guru' syllables as far as possible within the extremely limited scope permissible under established norms of text-reconstruction. Similarly, the splitting of words and phrases under different Kalās has been rationalised as far as possible. For example, in नैषादी जाति, the phrase पदयुगपंकज (स) विलासं has been split in the fifteenth and sixteenth Kalās as पदयुगपंक ज (स) विलासं in A. B. and S. R., but we have changed it as पदयुगपंकज (स) विलासम्।

4. Our text generally gives brackets under those units (Mātrās) where a unit comprises more than one 'Svara', but there are many lacunæ and errors in this respect, which have been filled up and corrected in the reconstructed text. It is

worth mentioning that brackets are not found in the text of Saṅgīta Ratnākara.

5. The differences in readings of the verbal structures of 'Prastāra-Gītas' have been noted after comparing our text of Saṅgīta Rāja with that of Saṅgīta Ratnākara. In some cases very interesting differences have come to light.

6. As there is wide difference in the order of 'Prastāra-Gītas' followed in our text and Saṅgīta Ratnākara, the following list of references from the latter may be useful for ready reference :—

संगीतरत्नाकरे प्रथमे स्वराध्याये सप्तमं जातिप्रकरणम्

	श्लोक संख्या		श्लोक संख्या
षाड्जी जातिः	६०–६२	षड्जमध्यमा	८५– ८८
आर्षभी जातिः	६४–६६	गांधारोदीच्यवा	८८– ९१
गांधारी	६७–६९	रक्तगांधारी	९१– ९४
मध्यमा	७०–७२	कैशिकी	९५– ९८
पंचमी	७३–७५	मध्यमोदीच्यवा	९९–१००
धैवती	७५–७७	कार्मारवी	१०१–१०२
नैषादी	७७–७८	गांधारपंचमी	१०३–१०४
षड्जकैशिकी	७९–८०	आंध्री	१०५–१०६
षड्जोदीच्यवा	८१–८५	नन्दयन्ती	१०७–१०९

द्वितीयो रागोल्लासः

तत्र ग्रामरागादि नाम प्रथमं परीक्षणम्

॥ स्वस्ति श्रीभरताचार्याय नमः ॥

भवानीपादपद्मानुरागरञ्जितचेतसा
क्रियते राजराजेन विशुद्धा रागपद्धतिः ॥१॥

यो विरागी स्मृतः कामविकामीकरणे बुधैः ।
तं रागिणं गिरिसुतावदने नौमि शङ्करम् ॥२॥

रागो रामाश्रयत्वेन वर्द्धते प्रायशो यतः ।
ततो मे वर्द्धतामेष रागो रामाश्रयः सदा ॥३॥

भरतादिभिराचार्यैर्नोक्तं मार्गैकर्दाशिभिः ।
यद्रागराजिगं रूपं मार्गदेशीसमाश्रयम् ॥४॥

मतङ्गादिबृहद्देशीविदां मतमुपाश्रितः ।
कालसेनो विवृणुते लक्ष्यलक्ष्मयुतं हि तत् ॥५॥

रागाणां पूर्व(र्ण)ता तद्वत् षाडवौडुवितापि च ।
तथा ग्रामविभागश्च ग्रहांशादिविनिर्णयः ॥६॥

मूर्च्छनातानवर्णादिज्ञानं स्थानविनिश्चयः ।
यथास्वं प्रत्ययोत्पत्तिः स्वस्थानानां चतुष्टये ॥७॥

जायते तद्विदां साक्षात् सकृदस्मिन् परीक्षणे ।
श्रुते तथा प्रयतते लक्ष्म कर्तुं [1]धराधिपः॥८॥

षाडवौडुवहेतुत्वं यस्य(पस्य ?)यत्र विलोक्यते ।
[2]स ग्रामो मध्यमो, धस्य यत्रैवं तत्र षड्जता ॥९॥

कश्यपप्रमुखैरत्र यथास्वमति वर्णितम् ।
स्वरूपं रागशब्दस्य यथावत्तदिहोच्यते ॥१०॥

---

[1] B. नराधिपः ।

[2] B. संग्रामो ।

स्वरवर्णविशिष्टेन ध्वनिभेदेन यत्परम् ।[१]
रज्यते येन सततं (सच्चित्तं) स रागः सम्मतः सताम् ॥११॥

योऽसौ ध्वनिविशेषस्तु स्वरवर्णविभूषितः ।
रञ्जको जनचित्तानां स रागः कथितो बुधैः ॥१२॥

पञ्च षट् सप्तसंख्याकस्वरसन्दर्भरूपवान् ।
ग्रामद्वितयजात्युत्थो रञ्जको राग उच्यते ॥१३॥

रागोऽयं रञ्जतेर्धातोः कर्त्रर्थे घञि सम्मतः ।
यौगिको रञ्जकत्वेन वर्णितः कारकादिवत् ॥१४॥

अथ वर्णादिवद्रागशब्दोऽयं रूढितो मतः ।
योगरूढोऽथवा रागशब्दः पङ्कजशब्दवत् ॥१५॥

उत्पत्तिस्तस्य रागस्य वर्ण्यतेऽत्र यथार्थतः ।
सामवेदात् समभवन् स्वराः षड्जादयः पुरा ॥१६॥

स्वरेभ्यो ग्रामसम्भूतिर्ग्रामेभ्यो जातयोऽभवन् ।
जातिभ्यो रागसंभूतिरित्याद्यमुनिसंकथा ॥१७॥

स रागो [२]दशधा कैश्चिन्नवधा कैश्चिदिष्यते ।
तदत्र दर्श्यतेऽस्माभिर्मतङ्गादिमतादिह ॥१८॥

ग्रामरागाश्चोपरागा[३] रागा भाषाविभाषिकाः ।
तथैवान्तरभाषाख्या रागाङ्गान्यखिलान्यपि[४] ॥१९॥

भाषाङ्गान्यप्युपाङ्गानि क्रियाङ्गानीति ते दश ।
रागत्वजात्याक्रान्तत्वे समाने रागशब्दने ॥२०॥

यदेकस्य विभज्योक्तं रागत्वं तं न विद्महे ।
रञ्जनाद्रागता रागभाषाङ्गादेरपीष्यते ॥२१॥

न व्यक्तिर्दृश्यते[५] काचिद् भिन्ना रागस्वरूपिणी ।
[६]तदेष्वन्तर्भवन्त्येते ये रागास्तन्मते पृथक् ॥२२॥

---

१ cf. Bṛ. 280-84 and Kallinātha's commentary on S. R. 2-1. 1. for 11-15 above.

२ B. देशधा ।

३ A. B. ग्रामरागांश्चोपरागान् रागान् etc.

४ A. adds च ।

५ B. व्यक्ति दृश्यते कांचित् ।

६ A. तदेष्वन्तभवत्येते । B. तदेष्वन्तभवन्त्येते ।

अतोऽत्र केवलं रागशब्दवाच्यं विमुच्य तम् ।
रागे तन्नवधा प्राह भवानीपतिरागवान् ॥२३॥

ते पुनर्द्विविधा ज्ञेया मार्गदेशीविभेदतः ।
ग्रामरागा विभज्यन्ते तत्रोद्देशक्रमादिह ॥२४॥

ते पञ्चधा समादिष्टाः पञ्चगीतिसमाश्रयात् ।
ताश्च नानामुनिमताद् गीतयः स्युरनेकधा ॥२५॥

भरतेन चतुर्धोक्ता मागधी चार्धमागधी[1] ।
संभाविता च पृथुलेत्यथ सप्तापि ता इति ॥२६॥

प्रथमा शुद्धगीतिः स्याद् भिन्ना चैव ततः परा ।
गौडी गीतिस्तृतीया[2] स्याद् रागगीतिश्चतुर्विधा(०चतुर्थिका)॥२७॥

साधारणा तथा भाषा विभाषा चैव सप्तमी ।
मतङ्गोक्ता इमाः सप्त दुर्गशक्तिमते पुनः ॥२८॥

गीतयः पञ्च विज्ञेया शुद्धा भिन्ना च वेसरा ।
गौडी साधारणा चेति याष्टिकेन पुनस्तथा ॥२९॥

भाषा चैव विभाषा च तथैवान्तरभाषिका ।
तिस्रस्तु गीतयः प्रोक्ताः कश्यपेन [3]पुनस्तथा ॥३०॥

भाषा चैव विभाषा च [4]गीतिद्वन्द्वमुदाहृतम् ।
भाषैव गीतिरेका स्यात् शार्दूलमुनिसम्मता ॥३१॥

दुर्गशक्तिमतादेताः शुद्धाद्या अत्र गीतयः ।
पञ्चैवाभ्युपगम्यन्ते कालसेनेन भूभुजा ॥३२॥

मन्द्रमन्द्रतरैस्तारस्थानगैर्ललितैः स्वरैः ।
समैः संपूर्णश्रुतिकैः शुद्धा गीतिरुदाहृता ॥३३॥

भिन्ना तु सूक्ष्मैर्मधुरैर्गमकैरन्विता स्वरैः ।
तारमन्द्रगतैर्वक्रैर्विकृतैः परिकीर्तिता ॥३४॥

गाढैः स्थानत्रयव्याप्तिपेशलैर्गमकैर्युता ।
स्वरैरोहाटिकायोगाल्ललितै[5]र्गौडिका मता ॥३५॥

---

[1] cf. Bṛ. 285-308 and S. R. 2-1. 2-7 and Kallinātha's and Siṁhabhūpāla's commentaries thereon for 26-40 above.

[2] B. तृतीयः स्यात् ।

[3] A. omits पुनः ।

[4] A. B. गीतिर्द्वन्द्व etc.

[5] A. ललितै गौडिका ।

उ (ओ) हाटी तत्र गमकैर्द्रुतद्रुततरैः स्वरैः ।
कम्पितैर्मन्द्रदेशस्थै[१]-र्हृन्न्यस्ते चिबुके सति ॥३६॥

हकारौकारयोगेन जायते न्याससयोगतः ।
वेगवद्भिः स्वरैर्युक्ता वर्णानां च चतुष्टये ॥३७॥

नितरां रञ्जकत्वेन वेसरा गीतिरुच्यते ।
वेगवत्स्वरसंयोगाच्चैव[२] वेगस्वरेति च ॥३८॥

रागगीतिरिति प्रोक्ता कश्यपेन महर्षिणा ।
अथैतासां चतसृणां[३] गीतीनां लक्ष्मयोगतः ॥३९॥

साधारण्येन मुनिना गीतिः साधारणोदिता ।
ग्रामरागानथो वच्मि गीतीरेताः समाश्रितान् ॥४०॥

ते च शुद्धादिगीतीनां योगाच्छुद्धादयः स्मृताः ।
तत्र स्यात् प्रथमस्तेषु शुद्धकैशिकमध्यमः[४] ॥४१॥

शुद्धसाधारितश्चैव षड्जग्रामस्तृतीयकः ।
षड्जग्रामसमुत्पन्नास्त्रयः शुद्धाः प्रकीर्त्तिताः ॥४२॥

चत्वारो मध्यमग्रामे शुद्धास्तत्र तु पञ्चमः ।
मध्यमग्रामसंज्ञश्च षाडवः शुद्धकैशिकः ॥४३॥

एवं शुद्धास्तु सप्तैव, शुद्धत्वे हेतुरुच्यते[५] ।
स्वजातेः पोषकत्वं च, यथात (व) दनुवर्तनम् ॥४४॥

अन्यजातिविरूपत्वमिति पूर्वैरुदीरितम् ।

[इति सप्त शुद्धाः]

उद्दिश्यन्ते तु भिन्नास्तु[६] तत्र कैशिकमध्यमः ॥४५॥

षड्जग्रामगतौ द्वौ[७] तु मध्यमग्रामगास्त्रयः ।
तानः कैशिकनामा च भिन्नपञ्चमसंज्ञितः ॥४६॥

---

१ A. B. देशस्थै हृन्यस्ते । २ A. संयोगाश्चैव । B. संयोगास्वैव ।
३ B. गीतानां
४ cf. Bṛ. 311-12 and S. R. 2. 1. 8-9 for verses 41-43 above.
५ cf. Bṛ. 317.
६ cf. Bṛ. 313 and S. R. 2-1. 10.
७ A. तौ । भिन्नषड्ज is omitted in the enumeration of two 'Bhinna Rāgas' of 'Ṣaḍjagrāma'.

भिन्नाः पञ्चेति विज्ञेयाः, चतुर्द्धा भिन्नतोदिता ।[1]
तत्र शुद्धत्वभिन्नोऽसौ यः स्वजात्यनुवर्त्तकः ॥४७॥

निषेधन्नन्यजाती (श्) च जातिभिन्नस्तु स स्मृतः ।
स्वजातिवादिसंस्थानो बहु (:) स्वल्पोऽथवापि सन् ॥४८॥

सूक्ष्मसूक्ष्मैः प्रयोगैस्तु श्रुतिभिन्नः[2] स उच्यते ।
स्वरो द्विश्रुतिको यत्र जायतेऽथ चतुःश्रुतिः ॥४९॥

स्वरो वाद्यनुवादी वा लुप्यते यत्र चेच्छया ।
न्यासोऽनुवादिनि स्याच्चेत् स्वरभिन्नस्तु उच्यते ॥५०॥

तत्र स्यात् कैशिकः शुद्धभिन्नकैशिकमध्यमः ।
जातिभिन्नस्तथा तानः श्रुतिभिन्न उदाहृतः ॥५१॥

स्वरभिन्नौ स्मृतौ भिन्नषड्जपञ्चमको (कौ) बुधैः ।
सत्यप्यन्येषु रागेषु शुद्धभिन्नादिलक्षणे ॥५२॥

भिन्नत्वं तेषु यन्नास्ति तत्र गीतिस्तु कारणम् ॥५३॥

षड्जग्रामे स्थितौ[3] गौडौ[4] गौडकैशिकमध्यमः ।
गौडपञ्चमकश्चेति द्वौ तथा गौडकैशिकः ॥५४॥

मध्यमग्रामगश्चैक इति गौडास्त्रयः स्मृतः ।
[5]अथाष्टौ वेसराः [6]षड्जग्रामे टक्काभिधस्ततः ॥५५॥

वेसरः षाडवान्तश्च[7] सौवीरश्चेति ते त्रयः ।
ग्रामे तु मध्यमे प्रोक्तौ बोट्टमालवकैशिकौ ॥५६॥

मालवः पञ्चमान्तश्च तथा द्वैग्रामिकः पुनः ।
टक्ककैशिकहिन्दोलावित्यष्टौ वेसराः स्मृताः ॥५७॥

---

[1] cf. Bṛ. 322 p. 88.
[2] B. omits विसर्ग ।
[3] B. स्मृतौ ।
[4] cf. Bṛ. 313 and S. R. 2-1. 10-11
[5] cf. Bṛ. 314-15 and S. R. 2-1. 11-13
[6] A. B. षड्जः ग्रामे ।
[7] A. B. षडवान्तश्चासौवीरश्चेति ।

[१]त्रयस्तु रूपसाधारशकभम्माणपञ्चमाः[२] ।
षड्जग्रामे, मध्यमे तु नर्त्तगान्धारपञ्चमौ ॥५८॥

षड्जकैशिकनामा च, द्विग्रामः ककुभः स्मृतः ।
एवं साधारणाः सप्त ग्रामयोरुभयोरपि ॥५९॥

एवमेते ग्रामरागास्त्रिंशत् संपरिकीर्त्तिताः ।
शकादिस्तिलकष्टक्कः सैन्धवो राज(नाग)-पञ्चमः[३] ॥६०॥

भावनापञ्चमो नागगान्धारो रेवगुप्तकः ।
पञ्चमः षाडवान्तश्च कोकिलापञ्चमस्तथा ॥६१॥

इत्यष्टावुपरागाः स्युर्दुर्गशक्तिमते मताः ।
मतङ्गो रेवगुप्तञ्च टक्कसैन्धवमेव च ॥६२॥

साधारणेषु निक्षिप्य न च तान (व) ब्रवीदथ ।
ग्रामरागानगणयद् द्वात्रिंशदिति तद्युजेः ॥
पञ्चैव चोपरागान् स विना पञ्चमषाडवम्[४] ॥६३॥

ग्रामरागेषु निक्षिप्य कश्चित् पञ्चमषाडवम् ।
त्रयस्त्रिंशदिति प्राह न तदाचार्यसम्मतम् ॥६४॥

भिन्नषड्जाख्यहिन्दोल[५]-टक्कमालवपञ्चमाः ।
भाषाणां जनका वेदसंख्याः शार्दूलसम्मताः ॥६५॥

टक्कपञ्चमहिन्दोलमालवादिककैशिकाः ।
ककुभो भिन्नषड्जश्च षण्मतङ्गमते मताः ॥६६॥

[६]सौवीरः ककुभष्टक्कः पञ्चमो भिन्नपञ्चमः ।
टक्ककैशिक-हिन्दोल-बोट्ट-मालवकैशिकाः ॥६७॥

गान्धारपञ्चमो भिन्नषड्जो वेसरषाडवः ।
मालवः पञ्चमान्तश्च[७] तानः पञ्चमषाडवः ॥६८॥

---

[१] A. यत्रस्तु । B. यदस्तु ।

[२] cf. Br. 316 and S. R. 2-1. 13-14.

[३] cf. S. R. 2. 1. 15-16.

[४] The extant text of Bṛhaddeśī does not refer to Uparāgas.

[५] B. हिन्दोलष्टक्क ।

[६] cf. S. R. 2. 1. 19-21, for 67-69 above.

[७] B. पञ्चमान्तेश्च ।

भाषाणां जनकाः पञ्चदशैते याष्टिके मते ।[1]
भणन्ति केचिदाचार्या रेवं गुप्तं तु षोडशम् ॥६९॥

एषां मते ग्रामरागा द्वात्रिंशदिह सम्मताः ।
षाडवः ककुभो भिन्नकैशिकष्टक्ककैशिकः ॥७०॥

हिन्दोलो भिन्नषड्जश्च बोट्टमालवकैशिकौ ।
भिन्नपञ्चमसौवीरगौडकैशिकसंज्ञकाः ॥७१॥

गान्धारपञ्चमश्चेति काश्यपे द्वादशोदिताः ।
एवं नानामुनिमते भाषाणां जननं प्रति ॥७२॥

विकल्पे पुनरुक्तेन विना सप्तदशैव ते ।
अष्टादशाथवापि स्युः केषांचन मते त्विमे ॥७३॥

सत्येवं याष्टिकस्यैव मतं पञ्चदशाश्रयम् ।
भाषाणां जनकत्वे तु वयमत्राद्रियामहे ॥७४॥

एभ्यो भाषाः समुत्पन्ना भाषाभ्यश्च विभाषिकाः ।
विभाषाभ्यः समुत्पन्नास्तथैवान्तरभाषिकाः ॥७५॥

आलापभेदो रागाणां भाषेत्याहुर्मनीषिणः ।
प्रतिरागमथो भाषा कीर्त्यंते पूर्वशास्त्रतः ॥७६॥

साधारिता च गान्धारी सौवीरी वेगमध्यमा[2] ।
भाषाश्चतस्रः सौवीरे ककुभे भिन्नपञ्चमी ॥७७॥

काम्बोजी मध्यमग्रामा रगन्ती मधुरी तथा ।
शकमिश्रेति षट् प्रोक्तास्तित्रश्चैव विभाषिकाः ॥७८॥

आभीरिका मधुकरी भोगवर्द्धनिका तथा ।
एकैवान्तरभाषा तु शालवाहनिकाभिधा ॥७९॥

त्रवणा मध्यमग्रामदेहा मालववेसरी ।
कोलाहला च वैरञ्जी छेवाटी त्रवणोद्भवा ॥८०॥

सौराष्ट्री पञ्चमी दोह्या तथा पञ्चमलक्षिता ।
गान्धारपञ्चमी तानवलिता वेगरञ्जिका ॥८१॥[3]

---

[1] cf. S. R. 2-1. 19-21.

[2] cf. S. R. 2. 1. 21-47 for 77-134 above.

[3] B. transposes verses 81-82.

ललिता मालवी ताना वेसरी रविचन्द्रिका ।
सैन्धव्याभीरिकेत्युक्ता मतङ्गेनैकविंशतिः ॥८२॥

टक्करागसमुद्भूता भाषाश्चैव विभाषिकाः ।
भावन्यान्ध्री गूर्जरी च तथा देवारवर्द्धिनी ॥८३॥

चतस्रः पञ्चमे रागे दश भाषास्तु ता यथा ।
कैशिकी त्रावणी तानोद्भवाऽऽभीरी च गुर्जरी ॥८४॥

सैन्धवी दाक्षिणात्याऽऽन्ध्री माङ्गली भावनीति च ।
विभाषाद्वितयं चाथ भम्माण्यन्धालिका तथा ॥८५॥

भिन्नपञ्चमके भाषा शुद्धभिन्ना वराटिका ।
विशालिन्यपरा प्रोक्ता तथा धैवतभूषिता ॥८६॥

चतस्रस्तु विभाषैका कैशिकीति मता सताम् ।
टक्ककैशिकरागे तु भाषाद्वन्द्वमुदीरितम् ॥८७॥

मालवा भिन्नललिता द्राविड्येका विभाषिका ।
छेवाटी वेसरी चूतमञ्जरी षड्जमध्यमा ॥८८॥

पिञ्जरी भिन्नपौराली गौडी मालववेसरी ।
मधुरीति समाख्याता हिन्दोलेन च भाषिका ॥८९॥

बोट्टे स्यान्माङ्गलीत्येका भाषा शार्दूलसम्मता ।
खञ्जिनी गुर्जरी हर्षपुरी मालववेसरी ॥९०॥

मङ्गाली माङ्गली गौडी पौराली चार्धवेसरी ।
शुद्धा मालवरूपा च सैन्धव्याभीरिकेति च ॥९१॥

त्रयोदशेति विज्ञेया भाषा मालवकैशिके ।
देवारवर्द्धिनी चाथ तद्वत् काम्बोजिकापि च ॥९२॥

विभाषाद्वितयं चात्र विज्ञेयं दत्तिलोदितम् ।
गान्धारपञ्चमे रागे भाषा गान्धारिकैकिका ॥९३॥

षड्जभाषा च कालिङ्गी तुम्बरी ललिता ततः ।
श्रीकण्ठिका च बाङ्गाली गान्धारी स्वरवल्लिका ॥९४॥

गान्धारवल्ली कच्छेल्ली दाक्षिणात्या निषादिनी ।
त्रवणा मध्यमा शुद्धा सैन्धवी च पुलिन्दिका ॥९५॥

भाषाः सप्तदश ज्ञेया विद्वद्भिर्भिन्नषड्जके ।
देवारवर्द्धनी तद्वत् पौराली मालवी तथा ॥९६॥

कालिन्दीति चतस्रस्तु विभाषाः परिकीर्त्तिताः ।
अत्र भाषे भवेतां द्वे रागे वेसरषाडवे ॥९७॥

एका नट्टाभिधा चान्या संप्रोक्ता बाह्यषाडवा ।
विभाषाद्वितयं तद्वत् श्रीकण्ठी पार्वती तथा ॥९८॥

विभावनी वेदवती भावनीति समाख्यया ।
तिस्रो भाषास्तु विज्ञेया रागे मालवपञ्चमे ॥९९॥

ताने तानोद्भवा भाषैकैव प्रोक्ता पुरातनैः ।
ज्ञेया पोताभिधैकैव भाषा पञ्चमषाडवे ॥१००॥

विभाषा [१]पल्लवीत्येका तिस्रश्चान्तरभाषिका(:) ।
प्रथमा भासवलिता द्वितीया करणावली ॥१०१॥

तृतीया शकललिता याष्टिकेनोररीकृता ।
चतस्रोऽनुक्तजनकाः पल्लव्याद्याः स्मृता बुधैः ॥१०२॥

प्रोचुर्भाषांशकामेके तद्विदो रेवगुप्तके ।
एवं भाषा(:) षण्णवतिर्विभाषा विंशति(:)स्मृताः ॥१०३॥

चतस्रोऽन्तरभाषा(:)स्युर्ग्रामरागान् समाश्रिताः ।
चातुर्विध्यं बृहद्देश्यां मतङ्गो निरदीधरत् ॥१०४॥

भाषाणां तत्र मुख्याः[२] [३]स्युर्भाषाः काश्चन काश्चन ।
स्वराख्यया समाख्याता(:) काश्चिद्देशाख्यया पुनः ॥१०५॥

उपरागभवाः काश्चित्तत्र मुख्यास्तु ताः स्मृताः ।
अनन्याश्रयगा यास्तु यास्तु ख्याताः स्वराख्यया[४] ॥१०६॥

स्वराख्यास्ता(:) स्मृता देशे नाम्नाख्यातास्तु देशजाः ।
उपरागभवा भाषाः प्रोच्यन्ते चोपरागजाः ॥१०७॥

टक्के मुख्या समाख्याता भाषा मालववेसरी ।
सौराष्ट्रिका सैन्धवी च मालवी चेति देशजाः ॥१०८॥

त्रवणी त्रवणोद्भूता ललिता वेगरञ्जिका ।
कोलाहला तथा ताना[५] स्मृताः षडुपरागजाः ॥१०९॥

---

१ B. पल्लकी ।
२ A. omits विसर्ग ।
३ A. स्यु: भाषाः ।
४ ५ A. B. add विसर्ग ।

स्वराभिधा मध्यदेहा तथा पञ्चमलक्षिता ।
आभीरी पञ्चमे मुख्या सौराष्ट्री गुर्जरी तथा ॥११०॥

[१]दाक्षिणात्या सैन्धवी च बाङ्गाली देशजाः स्मृताः ।
त्रवणा कैशिकीति द्वे उपरागसमुत्थिते ॥१११॥

हिन्दोलके स्मृता मुख्या भाषा मालवकैशिकी ।
गौडी काम्बोजकेति द्वे देशजे तत्र कीर्त्तिते ॥११२॥

उपरागभवा भाषा छेवाटी कीर्त्तितैकिका ।
मालवा नु समाख्याता मुख्या मालववेसरे ॥११३॥

मालवी सैन्धवी हर्षपुरी गौडी च बाङ्गली(बङ्गाली) ।
पञ्च स्युर्देशजा भाषा भिन्नषड्जभवा अथ ॥११४॥

शुद्धषड्जा तु मध्यैका दाक्षिणात्या च सैन्धवी ।
बाङ्गाली [२]चेति तिस्रः स्युर्देशजाश्चोपरागजाः ॥१२५॥

श्रीकण्ठी त्रवणाख्या च ललिता ककुभे पुनः ।
मुख्या रगन्तिकैका स्यादाभीरी देशसंभवा ॥११६॥

उपरागभवा भिन्नपञ्चमी परिकीर्त्तिता ।
त्रवणा मध्यमग्रामदेहा गान्धारपञ्चमी ॥११७॥

कोलाहला च वैरञ्जी छेवाटी त्रवणोद्भवा ।
वाहेर्या ललिता चैव सौराष्ट्री रविचन्द्रिका ॥११८॥

गुर्जरी सैन्धवी चैव तथा मालववेसरी ।
पञ्चमा याष्टिकस्यैता मते षोडशभाषिकाः ॥११९॥

टक्कोद्भवा विभाषैका पोताख्या तत्र कीर्त्तिता ।
पौराली [३]हर्षपुर्यूर्ध्ववेसरी गुर्जरी तथा ॥१२०॥

सैन्धव्याभीरिका चैव बाङ्गाली खञ्जरी तथा ।
अष्टौ भाषाः समुत्पन्ना रागान्मालवकैशिकात् ॥१२१॥

विभाषैका तु [४]शुद्धाऽस्ति [५]मधुरी भोगवर्द्धनी ।
काम्बोजी शकमिश्रा च मध्यमग्रामिका तथा ॥१२२॥

---

[१] A. दक्षिणान्या ।

[२] B. चेतिस्रः ।

[३] A. B. हर्षपुर्युर्द्धवेसरी ।

[४] A. B. शुद्धे(ऽ)स्ति । [५] B. माधुरी ।

शालवाहनिका भिन्नपञ्चमी ककुभोद्भवा ।
सप्त भाषा विनिर्दिष्टा वेसरी षड्जमध्यमा ॥१२३॥

छेवाटी मधुरी चूतमञ्जरी पञ्च भाषिकाः ।
हिन्दोलाख्यात् समुत्पन्ना भावन्यान्ध्री च सैन्धवी ॥१२४॥

तानोद्भवा त्रावणी च बाङ्गाली पञ्चमोद्भवाः ।
[1]षड् भाषास्तु चतस्रः [2]स्युर्विभाषा गुर्जरी पुनः ॥१२५॥

दाक्षिणात्याऽऽभीरिका च पञ्चमी याष्टिके मते ।
भिन्नषड्जा समुत्पन्ना शुद्धा गान्धारिका तथा ॥१२६॥

सैन्धवीभाषिकास्तिस्रो विभाषा [3]दाक्षिणात्यिका ।
श्रीकण्ठी चैव पौराली बाङ्गाली च क्रमादिमाः ॥१२७॥

चतस्रोऽन्तरभाषे द्वे क(का)लिन्दी च पुलिन्दिका ।
साधारिका च गान्धारी-सौवीरी-वेगमध्यमाः ॥१२८॥

सौवीरिका[4] चतस्रः स्यु-[5]र्भिन्नपञ्चमतः पुनः ।
शुद्धभिन्ना विशाला च तथा धैवतभूषिता ॥१२९॥

विशालेति(?) चतस्रः स्युरथ मालवपञ्चमात् ।
भावन्येका स्मृता भाषा बाङ्गाली बोट्टरागतः ॥१३०॥

टक्ककैशिकतस्तिस्रो द्रावडी मालवी तथा ।
तृतीया भिन्नवलिता चतुर्णां तु मते मताः ॥१३१॥

भाषाः [6]सार्धशतं सर्वाश्चत्वारिंशन्नवाधिकाः ।
विभाषाश्चान्तराख्यास्तु चतस्रः परिकीर्त्तिताः ॥१३२॥

समाने नाम्नि भाषाणां हेतुरागभिदावशात् ।
विभिन्नता स्वरूपतो न गण्या पुनरुक्तितः[7] ॥१३३॥

संकीर्णदेशजा(जे)मूला छायामात्रेति नामभिः ।
याष्टिकेनोदिता एताः सुज्ञानानामत(:) स्फुटाः ॥१३४॥

॥इति ग्रामरागोपरागभाषाविभाषान्तरभाषोद्देशः ॥

---

१ B. षट् भाषास्तु ।
२ A. B. स्वविभाषा ।
३ B. दक्षिणात्मिका ।
४ B. सौवीराच्चतस्रः ।
५ B. पञ्चमरागतः ।
६ B. सार्धं ।
७ A. पुनरुक्तिता ।

॥ इति ग्रामरागोपरागभाषाविभाषान्तरभाषोद्देशः ॥

अधुना ग्रामरागाणां लक्षणं प्रतिपाद्यते ।
उद्देशक्रममाश्रित्य भरताचार्यसम्मतम् ॥१३५॥

नन्वेषां ग्रामसंबन्धः कथमत्रोपदिश्यते ।
आचार्यवचनादेव तद्वाक्यं दर्श्यते यथा ॥१३६॥

षाडवो मध्यमग्रामे पञ्चमः कैशिकस्तथा ।
षड्जे साधारितश्चैव तथा कैशिकमध्यमः ॥१३७॥

[1]मुखे तु मध्यमग्रामः षड्ज(ः) प्रतिमुखे तथा ।
गर्भे साधारितश्चैव ह्यवमर्षे तु पञ्चमः ॥१३८॥

संहारे कैशिकः प्रोक्तः [2]पूर्वरङ्गे तु षाडवः ।
चित्रस्याष्टादशाङ्गस्य त्वन्ते कैशिकमध्यमः ॥१३९॥

शुद्धानां विनियोगोऽयं ब्रह्मणा समुदाहृतम् (तः) ॥१४०॥इति॥

यस्य ग्रामस्य संबन्धे या जातिरिह वर्त्तते ।
तया यो जन्यते रागः स तद्ग्राम ईरितः ॥१४१॥

यस्मिन् वा दृश्यते रागे यस्य ग्रामस्य मूर्च्छना ।
स स्यात्तद्ग्रामसम्बन्ध इति काश्यपनिर्णय ः ॥१४२॥

त्रि(द्)चतुःश्रुतिकत्वं तु यस्य मध्यमषड्जयोः ।
नियामकमिति प्रोक्तं प्रागेव पृथिवीभुजा ॥१४३॥

इत्येषां परिभाषाऽत्रानुक्तग्रामविशेषके ।
रागे ग्रामविशेषाय विज्ञातव्या विपश्चिता ॥१४४॥

॥ अथ शुद्धग्रामरागाः ॥

॥अथ शुद्धकैशिकमध्यमः ॥१॥

जातिभ्यां कैशिकीशुद्धमध्यमाभ्यां समुत्थितः ।
तारस्थानस्थ-[3]षड्जांशग्रहः काकलिना युतः ॥१४५॥

स्वल्पगान्धारकोपेतः पञ्चमर्षभवर्जितः ।
प्रसन्नान्तोऽलंक्रियालंकृतः [4]षड्जादिमूर्च्छनः ॥१४६॥

---

[1] cf. N. S. 32. 451-54. and Bṛh. p. 87.
[2] A. B. पूर्वरागे ।
[3] A. षङ्काश B. षट्कांश ।
[4] B. षट्ज्यादि ।

मध्यमस्वरगन्यासो वर्णेनैवावरोहिणा ।
उपेतो वासरस्याद्ये प्रहरे संप्रयुज्यते ॥१४७॥

रसेष्वद्भुतवीराख्यरौद्रेष्वाद्ये तथा पुनः ।
सन्धौ निर्वहणाख्ये तु शशाङ्कप्रीतिकारकः ॥१४८॥

षड्जग्रामसमुद्भूतः शुद्धकैशिकमध्यमः ।
नन्वयं मध्यमग्राम-[1]जातकैशिकिकोद्भवः ॥१४९॥

कथमत्र भवद्भिस्तु षड्जग्रामे तु वर्ण्यते ।
सत्यं यज्जातिजो रागो यः स्यात्तद्ग्रामग्रामिता ॥१५०॥

तस्य यद्यपि संसिद्धा तथाप्यत्रोपदर्श्यते ।
पञ्चमर्षभहीनत्वात् षड्जग्रामनिवासिता ॥१५१॥

आलापो रूपकञ्चैव करणं वर्त्तनी तथा ।
आक्षिप्तिका चेतिरूपै[2] राग(:)स्यात् पञ्चभि(:)स्फुटः ॥१५२॥

ग्रहोंऽशस्तारमन्द्रौ च न्यासोऽपन्यास एव च ।
व्यक्तिं गच्छन्ति यत्रैते स रागालाप ईरितः ॥१५३॥

रागालापवदेव स्याद्रूपकं किन्तु तत्र च ।
पृथक् क्रियन्ते वाद्यादेः स्वरा ये स्युर्विवादिनः ॥१५४॥

चित्रादिमार्गत्रितये ताले चञ्चत्पुटादिके ।
संदर्भिता स्वरपदैरुदिताऽऽक्षिप्तिका बुधैः ॥१५५॥

करणस्य भिदाः सन्ति बोध्या वर्त्तनिकापि च ।
प्रोक्ता कारणवद्रूपं रूपकेषु तयोरतः ॥१५६॥

निरूपयिष्यते यस्मात्तदन्तर्गामिता तयोः ।
तत्रालापचतुर्भिस्तु स्वस्थानैः प्रकटीभवेत् ॥१५७॥

भवानीपतिरागेण विरागेण विगर्हिते ।
मृषालापविहीनेन राज्ञालापः प्रदर्श्यते ॥१५८॥

यस्मिन् रागे ग्रहो यस्तं स्थायिनं परिकल्प्य च ।
तृतीयान्दोलनादूर्ध्वं द्वितीयस्मिन् विलम्ब्य च ॥१५९॥

न्यासस्वरविरामे च स्वस्थानं प्रथमं स्मृतम् ।
ग्रहा(त्)तूर्येषु वेदाब्धिन्यासैः प्रोक्तो द्वितीयकः ॥१६०॥

तुर्याद्याब्धियुगान् कृत्वा स्थित्वा पञ्चमके ततः ।
विधाय रसबाणाब्धीन् न्यासेनान्त्ये तृतीयकम् ॥१६१॥

---

[1] A. B. ग्रामकैशिकिकोद्भवः ।

[2] B. adds विसर्ग ।

ग्रहाब्धिवेदबाणाग्निनागान् कृत्वा विलम्ब्य च ।
द्वितीयमग्निपक्षौ च विधाय न्यसनस्वरे ॥१६२॥

न्यासाच्चतुर्थं स्वस्थानमित्युक्तं पृथिवीभृता ।
अत्र या गणना प्रोक्ता द्वितीयादिस्वरादितः ॥१६३॥

असौ विज्ञेन विज्ञेया वर्जयित्वा विवादिनम् ।
द्विःसा मां धां तथा सा च निधौ सनी च सांत्रयम् ॥१६४॥

धा नि द्विर्मा तथा सा गाद्वयं सा धाद्वयं च सां ।
निधौ सनी द्विः सा धा मा माधौ मगौ ग सत्रयम् ॥१६५॥

धा मा सगौ च सा गा मा धा सनी धा च सांत्रयम् ।
धानी द्विर्मा तथा सा गाद्वयं मा धाद्वयं च सां ॥१६६॥

निधौ सनी द्विःसां धा मा मधौ सगौ गसत्रयम् ।
धा मा सगौ च सा गा मा धा सनी धा च सांत्रयम् ॥१६७॥

नी मा धीयतो (?मन्द्रमागतो)न्यास आलापः प्रसृतः पटुः ।
प्रत्येकं द्विः समधमा धमन्यो धमसांत्रयम् ॥१६८॥

द्विरेवं तु पुनर्द्विः सां गसौ गमौ मधौ समौ ।
निधौ त्रिःसां धमौ द्विर्द्विरित्येकं वा (वि)रमिष्यत ॥१६९॥

धमौ मगौ मसौ गसौ गमौ धमौ धसौ गनी ।
गाद्वयं सात्रयं मानां चतुष्ट्वं करणे स्मृतम् ॥१७०॥

द्विः सा धा पा तथा मा धा पा मां[1] इति कलादिमा ।
धा पा द्विर्द्विस्तु सारी मांद्वयं[2] स्यादपरा कला ॥१७१॥

नी धा मा नी तथा धा नी साद्वयं तु तृतीयिका ।
नी धा नी पञ्चकं सानां चतुर्थी, पञ्चमी पुनः ॥१७२॥

द्विर्धा सा मा तथा द्वी री द्विः सा, षष्ठी ततः स्मृता ।
द्विर्धा मागाद्वयं मागा, सप्तम्यां नी च धा तथा ॥१७३॥

मा नी धा नी तथा द्विः सा, कला स्यादष्टमी पुनः ।
धा सा धा नी माचतुष्कमित्येवं स्यात् स्वरावलिः ॥१७४॥

---

[1] A. B. पामामिति ।
[2] A. B. मांत्रयं ।

१. सां सां धां पां मां धां पां मां[1]
[2]ॐ ० का ० र मू ० र्त्ति

२. धा पा सा सा री री मा मा
सं ० स्थं ० मा ० त्रा ०

३. नी धा मा नी धा नी [3]सा सा
त्र य भू ० षि तं ० ०[4]

४. नी धा नी [5]सा सा सा सा सा
क ला ० ती ० तं ० ०

५. धा धा [6]सा मा री री सा सा
व र दं ० व रं ० व

६. धा धा [7]मा मा [8]गा गा मा गा
रे ० ण्यं ० गो ० विं ०

७. नी धा मा नी धा नी सा सा
द क सं ० स्तु तं ० ०

८. [9]धां सा धां नीं मां मां मां मां
वं ० ० दे ० ० ० ०

ब्रह्मप्रोक्तानि जानीयात् पदान्याक्षिप्तिकासु च ।
वर्त्तनीकरणेनैव व्याख्यापि (स्यात्) क्वचित् क्वचित् ॥१७५॥

पार्थक्येनोच्यते क्वापि क्वचित् स्यादुभयं पृथक् ।
मतङ्गादिमहाचार्यसम्मतैकानुसारिणा ॥१७६॥

---

१ S. R. सां सां धा पा मा धां पां मां ।

२ The verbal structure is as follows :—
ॐकारमूर्त्तिसंस्थं मात्रात्रयविभूषितम् ।
कलातीतं वरदं वरं वरेण्यं गोविन्दकसंस्तुतं वन्दे ॥

३ A. B. सा सां; S. R. सां सां ।

४ A. B. and S. R. क and the fourth Kalā begins with ला ० ।

५ S. R. सां सां सां सां सां ।

६ A. B. सां मा; S. R. मां मां ।

७ A. B. मा गां गा मा ।

८ S. R. गां गां मां गां ।

९ A. B. सां मां धां नी मां मां मा मा; S. R. धां सा धां नी मां मां मां मां ।

निरूप्यते मया सम्यक्(ग्) भाषादिष्वेव रूपकम् ।
इति प्रोक्ता(क्तो) मया सम्यक् शुद्धकैशिकमध्यमः ॥१७७॥

॥ अथ शुद्धसाधारितः ॥२॥

षड्जमध्यमिकाजातेरुद्भूतः पूर्णतामितः ।
षड्जादिमूर्च्छनस्तारस्थानषड्जग्रहांशकः ॥१७८॥

अल्पद्विश्रुतिको [१]न्यासमध्यमेन विभूषितः ।
अवरोहिणि वर्णे स्यादलंकारस्तथाऽत्र च ॥१७९॥

प्रसन्नान्तो, दिनस्याद्ये प्रहरे गीयते बुधैः ।
विनियोगोऽस्य विज्ञेयो गर्भसन्धौ, रसौ पुनः ॥१८०॥

वीररौद्रौ, कतिपये शृङ्गारमपि मन्वते ।
शुद्धसाधारितो रागो विज्ञेयो रविदैवतः[२] ॥१८१॥

षड्जपञ्चमधा री [३]पाद्वयं धर्षभपञ्चमाः ।
धप धा सांद्वयं पा धा नी धा पा माद्वयं च री ॥१८२॥

पा धा रीति त्रयाणां स्याद् द्वयं पाधाथ साद्वयम् ।
धा मां री मां मधौ रीं सा सांद्वयं सरिगा अपि ॥१८३॥

पा धा रीति द्वयं द्विः स्यात् पाधेति द्वितयं पुनः ।
त्रिःसां रीगा तथा सापा धानी धा पा च मांद्वयम् ॥१८४॥

इत्यालापोऽथ करणं द्विर्द्विः सप धरी रिपा ।
धमौ द्विः [४]सां इदं खण्डं द्विर्द्विरन्यत् पुनः स्मृतम् ॥१८५॥

रिरी पधौ[५] धनी द्विःपौ रिपौ धसौ च साद्वयम् ।
रिमसाद्वितयञ्चेति तृतीयं द्विरथोच्यते ॥
ससौ धसौ रिगौ द्विःसां पाधा निधपमाद्वयम् ॥१८६॥

द्विः सा धा नी पाचतुष्कं प्रथमा,-ऽथ द्वितीयिका ।
धा नी री पा पृथग् द्विर्द्वि-,स्तृतीया री च पात्रयम् ॥१८७॥

---

१ A. न्यासे ।
२ B. देवतः ।
३ B. च धाद्वयं ।
४ A. B. सामिदम् ।
५ B. पपौ ।

धा नी पा मेति, धा मा धा पञ्चसा(:) स्युश्चतुर्थिका ।
द्विर्धा सा धा तथा सा री गा [1]सां इति च पञ्चमी ॥१८८॥

री गा षट् पास्तु षष्ठ्यां स्यु,-र्धामाद्वितयतः[2] पुनः ।
सांचतुष्कं च सप्तम्या,-मष्टमी तु कलोच्यते ॥१८९॥

पा मा(धा) निधौ च पा मानां चतुष्कमिति कीर्त्तिता(तः) ।
शुद्धसाधारितो रागो ब्रह्मशैलावनीभृता ॥१९०॥

१. सा सा धा नी पा पा पा पा
[3]उ द य गि रि शि ख र

२. धा धा नी नी [4]री री पा पा
शि खा ० तु र ग खु र

३. री पा पा पा धा नी पा[5] मा
[6]धू ० त वि भि ० न्न ०

४. धा मा धा सा सा सा सा सा
घ न ति मि रः ० ० ०

५. धा धा सा धा सा री गा सा
ग ग न त ल स क ल

६. री गा पा पा पा पा पा पा
वि लु लि त स ह ० स्र

७. धा मा धा मा सां सां सां सां
कि र णो ० ज य तु ०

८. पा धा निध पा [7]मा मा मा मा
भा ० ०० ० नु: ० ० ०

---

[1] A. B. सामिति ।

[2] A. B. द्वितियतः ।

[3] The verbal structure is as follows :—
उदयगिरिशिखर*-शिखातुरगखुर†-धूतविभिन्नघनतिमिरः ।
गगनतलसकलविलुलितसहस्रकिरणो जयतु भानुः ॥
* S. R. शेखर । † S. R. क्षत ।

[4] S. R. रीं रीं ।

[5] B. धा ।

[6] A. B. र धू त ० वि भि ० न्न; S. R. र ० क्षत etc.

[7] S. R. मा पा मा मा ।

॥ अथ षड्जग्रामः ॥३॥

षड्जमध्यमया जात्या जातः पूर्णस्वरस्तथा ।
तारषड्जग्रहांशश्च मध्यमन्यासभूषितः ॥१९१॥

षड्जादिमूर्च्छनोपेतः काकल्यन्त(र)राजितः ।
षड्जापन्यासवान् गेयो वीररौद्राद्भुते रसे ॥१९२॥

प्रसन्नान्तालंकृतिकस्तथा वर्णेऽवरोहिणि ।
दिनस्य प्रथमे यामे देवतागुरुदैवतः ॥१९३॥

प्रावृट्काले प्रतिमुखे विनियुक्तो महर्षिणा ।
षड्जग्रामाभिधो रागः षड्जग्रामसमुद्भवः ॥१९४॥

द्विः सां रि ग धगौ री ग स निं धा पा ध धा रि ग ।
सां रि गा स रि गा पा नि धनि सा स म सा ग सा ॥१९५॥

रिगपा निधपा पा मेत्यालापः, करणं तथा ।
ससौ गधौ गरी सा सा नि धा पा पा री री गधा ॥१९६॥

गरी षड्जाष्टकं [१]मन्द्रमिति खण्डं द्विवारतः ।
नी धा री री ग धा गा री सा सा नी धाथ पाद्वयम् ॥१९७॥

री री पपौ निधौ नी साश्चत्वारश्च रिसौ रिगौ ।
धा निधौ प पगौ मानां त्रयमाक्षिप्तिका ततः ॥१९८॥

[२]रीद्वयं च तथा गा धा गा री सांद्वन्द्वमादिमा ।
धापारीति पृथग् द्विः स्याद् [३]गाधान्त्याऽथ तृतीयिका ॥१९९॥

गा री षट्कं [४]मन्द्रसानां, द्विः सा गा च धनी इति ।
नीचतुष्कं चतुर्थी तु, पञ्चमी गा रिगौ [५]द्विर्धा ॥२००॥

गा री द्विः [६]सां, अथो षष्ठी नी धा द्विः पा द्वी री द्विः सा ।
[७]नी धा नी साचतुष्कं च सरिसाः सप्तमी कला ॥२०१॥

---

[१] A. मण्डमिति ।

[२] A. रीद्वयं च तथा गान्धारी साद्वन्द्वमादिमा; B. रीद्वयं च तथा गा धा री सांद्वन्द्वमादिमा ।

[३] A. B. गान्धान्याथ ।

[४] A. B. मान्द्रषड्जां ।

[५] A. B. द्विधा ।

[६] A. B. सामथो ।

[७] A. B. नीसा नीधां ।

पा धा निधौ च पा मन्द्रमध्यमानां चतुष्ककम् ।
अष्टमीति यथार्थाख्यः षड्जग्रामो निरूपितः ॥२०२॥

१. [1]री री गा धा गा री [2]सा सा
[3]स ज य तु भू ० ता ०

२. [4]धा धा पा पा री री गा धा
धि प तिः ० प रि क र

३. गा री [5]सां सां सां सां सां सां
भो ० गी ० न्द्र कु ० ण्ड

४. सा सा गा धनि नी नी नी नी
ला ० भ र० णः ० ० ०

५. गा रिग धा धा गा [6]री सां सां
ग ज० च ० र्म प ट नि

६. नी धा पा पा री री [7]सा सा
व स नः ० श शा ० ङ्क

७. नी धा नी [8]सा सा सा सा सरिस
चू ० डा ० म णिः ० ०००

८. पा धा निध पा मां मां मां मां
शं ० ०० भुः ० ० ० ०

॥ अथ शुद्धपञ्चमः ॥४॥

मध्यमापञ्चमीजातिसंजातः काकलीयुतः ।
अन्तरस्वरसंयुक्तो विरामाञ्चितपञ्चमः ॥२०३॥

---

१ S. R. री री गा सा गा री गा सा ।
२ A. B. सां सां ।
३ The verbal structure is as follows :—
स जयतु भूताधिपतिः परिकरभोगीन्द्रकुण्डलाभरणः ।
गजचर्मपटनिवसनः शशाङ्कचूडामणिः शम्भुः ॥
४ S. R. नी धा etc.
५ S. R. सा सा सा सा सा सा ।
६ S. R. गरि सा सा ।
७ S. R. पा पा ।
८ A. B. सा सां सां सां ।

मध्यसप्तकसंस्थानपञ्चमांशग्रहस्तथा ।
हृष्यकामूर्च्छनोपेतः कामकामादिदैवतः ॥२०४॥

प्रसन्नादिविभूषश्च पूर्णः संचारिवर्णवान् ।
षड्जापन्याससंयुक्तः स्वल्पद्विश्रुतिकः स्वरः ॥२०५॥

विनियुक्त ऋतौ ग्रीष्मे प्रहरे वासरादिमे ।
शृङ्गारहास्ययोरेव रसयोरवमर्शके ॥
सन्धौ नाटकसंबन्धे शुद्धपञ्चमसंज्ञकः ॥२०६॥

पा धा मा धा नि धा पा पा प ध नी रिमयोर्युग्मम् ।
पधमाश्च धनी धा पात्रयं धानिरिगा द्वि(:) सां ॥२०७॥

मा पमौ गा री री मा प धा मा धनिधपा प सा ।
गा नी धा पा पनी री मा पा धा मा ध नि धा प पा ॥२०८॥

इत्यालापोऽथ करणं माचतुष्कं धमौ धमौ[१] ।
निधौ पा पेति [२]षड्जं द्विः पपौ धनी रिमौ पपौ ॥२०९॥

मधौ निधौ पपौ चेति द्वितीयं च पपौ धनी ।
पृथग् द्विः स्यू रिगसरिग[3]-रयश्च मगौ मपौ ॥
धमा-धधौ[४] निधौ[५] पेति गदिताऽऽक्षिप्तिका ततः ॥२१०॥

पांचतुष्कं[६] द्वी री द्विः [७]सां आद्या, पा गा पमौ च गा ।
रीत्रयं सा द्वितीया तु, मासारीणां द्विकं द्विकम् ॥२११॥

गा सां इति तृतीया तु, मा गा पमौ च गा तथा ।
रींत्रय सां चतुर्थी तु, रीमापानां पृथक् पृथक् ॥२१२॥

द्विकं धामेति पञ्चमी, मा धा द्विः सां [८]नी धा द्विः पा ।
षष्ठी, धा नी री मा री तु मात्रयं सप्तमी कला ॥
धां मां धां नी तथा पानां चतुष्कं वसुसम्मिता ॥२१३॥

---

[१] B. धधौ ।
[२] B. खण्डं ।
[3] A. B. add रि ।
[४] B. निधौ ।
[५] B. धधौ ।
[६] A. पांचतुर्थं ।
[७] A. B. सामाद्या ।
[८] A. B. निधा च पाद्वयम् ।

१. [1]पां पां पां पां रीं रीं सां सां
[2]ज य वि ष म न य न

२. पा गा पम गा री री री सा
म द न० त नु द ह न

३. [3]मां मां सां सां रीं रीं गां सां
व र वृ ष भ ग म न

४. मां गां पंमं गां [4]रीं रीं रीं सां
पु र द० ह न ० ० ०

५. [5]रीं रीं मां मां पां पां धा मा
न त स क ल भु व न

६. मा धा सां सां नी धा [6]पा पा
न त स क ल भु व न

७. धां नीं रीं मां रीं मां [7]मा मा
भ व म म भ य ह र

८. [8]धां मां धां नीं पां पां पां पां
भ व श र णं ० ० ०

---

[1] A. B. पां पां पां पां री री सां सां (B. सा); S. R. सां सां सां सां रीं रीं गां सां।

[2] The verbal structure is as follows :—
जय विषमनयन ! मदनतनुदहन ! वरवृषभगमन पुरदहन !
नतसकलभुवन ! सितकमलवदन ! *भव मम भयहर ! भव शरणम्।
* A. B. omit भव मम भय हर and repeat भव शरणम् in the eightth Kalā.

[3] S. R. मा सा etc.

[4] A. B. मा मा पम गां रीं री री सां; S. R. मा गां पम गा रीं रीं रीं रीं।

[5] S. R. रीं रीं मां मां पा मा धा मा।

[6] S. R. पा मा।

[7] S. R. पा पा।

[8] S. R. धा मां धा नीं पा पा पा पां।

इत्युक्तः पञ्चमो रागो मध्यमग्रामसंभवः ॥२१४॥

॥ अथ मध्यमग्रामः ॥५॥

गान्धारिकामध्यमाख्यापञ्चमीजातिसंभवः ।
मन्द्रषड्जग्रहांशश्च मध्यमन्याससंयुतः ॥२१५॥

सकाकलीकः सौवीरमूर्च्छनो ध्रुववल्लभः ।
अवरोहिणि वर्णे स्यात् प्रसन्नादिविभूषितः ॥२१६॥

नियोज्यो वासरस्याद्ये प्रहरे ग्रीष्मकालगे ।
शृङ्गारहास्ययोराद्यैः संप्रोक्तौ रसयो रसौ ॥२१७॥

मुखसन्धौ नाटकस्य, मध्यमग्रामसंभवः ।
संपूर्णे मध्यमग्रामे रागोऽस्यालाप ईर्यते ॥२१८॥

सा नी धा पा धा धरी गां सा रि [1]गां नी स सा ग पां ।
पपपा नी पनी सा सां गा सां निध नि नी नि री ॥२१९॥

गा सां पा च मपौ नीधामेति चालाप ईरितः ।
पृथक् सपगसा द्विर्द्वी रिगौ निसौ च सांद्वयम् ॥२२०॥

सगपा द्विः पृथङ मन्द्रा धमौ धनिसनीधपा ।
पात्रयं नी पनी सानां त्रयं गा च सनी धनी ॥२२१॥

त्रिर्नी री गा द्वि(:) सा पा पा मा पा नि ध प माद्वयम् ।
इत्येतत् करणं नामाऽऽक्षिप्तिका प्रोच्यते मया ॥२२२॥

द्विः सां द्विर्मां पुनस्तद्वदेषा स्यात् प्रथमा कला ।
द्विर्मा गा मां धा नी द्विःसा द्वितीया,-ऽथ तृतीयिका ॥२२३॥

सां मां पां सां द्विकं चैषां, चतुर्थी तु तथा पुनः ।
री गा नी पञ्चकं सानां, पञ्चम्यां नीचतुष्कतः ॥२२४॥

धा पा मा मामथो (मां अथो) षष्ठ्यां गा सामिति (सां इति) स्वरौ द्विशः ।
धा नी द्विः सामथो (सां अथो) नीं री गां नीं सां पां द्वयं द्वयम् ॥
सप्तमी, चाष्टमी द्विः सां निधौ पा मांचतुष्ककम् ॥२२५॥

---

[1] B. गा नीं ।

१. [१]सां सां मां मां पां पां मां मां
[२]अ म र गु रु म म र

२. [3]मां मां गां मां धां नीं सा सा
प ति म जे ० यं ० ०

३. सां सां मां मां पां पां सां सां
जि त म द नं श शि श

४. [४]री गा नी सां सा सा सा सा
क ल ति ल कं ० ० ०

५. [५]नीं नीं नीं नीं धां पां मां मां
ग ण श त प रि वृ त

६. गां मां गां मां धां नीं सां सां
म शु भ ह रं ० ० ०

७. नीं रीं गां नीं सां सां पां पां
प्र ण म त सि त वृ ष

८. सा सा निध पा [६]मां मां मां मां
र थ ग० म नं ० ० ०

[७]मध्यमग्रामरागोऽयं षड्जापन्यासभूषितः ।
सालापकरणाक्षिप्तिकादिरूप उदाहृतः ॥२२६॥

---

१ In accordance with verse 223 the first Kalā should read as सां सां मां मां सां सां मां मां । A. B. सां सां मां मां पा पा मा मा; S. R. सां सां गां गां पां पां मा मा ।

२ The verbal structure is as follows :—

अमरगुरुममरपति-*मजेयं, जितमदनं †शशिशकलतिलकम् ।
गणशतपरिवृत‡-मशुभहरं, प्रणमत सितवृषरथगमनम् ॥

* S. R. मजयम् ।

† S. R. सकलशशितिलकम् ।

‡ A. परिवृत्त ।

3 A. B. मा मा गा मा धा नी सा सा । S. R. गां मा मां मा धा नी सां सा ।

४ A. B. and S. R. री गा नी सा सां सां सां सां ।

५ A. B. नी नी नी नी धा पा मा मां; S. R. नीं नीं नीं नीं धा पा मा मा ।

६ S. R. मा मा मा मा ।

७ B. मध्यमरागरागोऽयं ।

॥ अथ शुद्धषाडवः ॥६॥

मध्यमाजातिसंजातस्तारमध्यमकग्रहः ।
मध्यमांशन्यासयुक्तो मध्यमादिकमूर्च्छनः ॥२२७॥

काकल्यन्तरसंयुक्तः प्रसन्नान्तरभूषितः ।
अवरोह्यादिवर्णश्च[१] स्वल्पगान्धारपञ्चमः ॥२२८॥

संपूर्णः पूर्वरङ्गे च प्रयोक्तव्यो मनीषिभिः ।
शृंगारहास्यरसयोर्दैत्यदैवतदैवतः ॥२२९॥

दिनस्य प्रथमे यामे गेयोऽयं शुद्धषाडवः ।
मा सा री नी ध सा धा नी मा पा पा धनी मा ध सा ॥२३०॥

री मा धा सा ध मा री गा मा मा धा मा रि गा रि नी ।
ध सा धा नी च माद्वन्द्वमित्यालापः प्रकीर्त्तितः ॥२३१॥

ममौ रिगौ समौ संसं[२] इति द्विःखण्डमादिमम् ।
धनी स सा धनी मा मां सकृदन्यद् द्विशः पुनः ॥२३२॥

म प नी म ध सा री गा री गा मा री ग मायुगम् ।
करणं वर्त्तनी चाथ प्रोच्यते, मा धनी धपौ ॥२३३॥

मा रिमौ निधधा धौ सौ रिगौ सौ धनिधा [३]पमां ।
मा गां री गा म मा धा मा गा री गा स ग री ग सा ॥२३४॥

सा धनी मा धनी धा सा धनी मानां चतुष्ककम् ।
वर्त्तन्येषा समुद्दिष्टाऽऽक्षिप्तिका तूच्यतेऽधुना ॥२३५॥

प्रथमा माद्वयं धा नी सा धा नी पा प्रकीर्त्तिता ।
धा नी मा सा तथा मा री मा नीति स्यात्ततः परा ॥२३६॥

धा नी द्विः सा गा रिगौ धाद्वयं चान्या, चतुर्थिका ।
सा धा सा च मगौ मानां चतुष्कं, पञ्चमी पुनः ॥२३७॥

मगौ री गा मात्रयं च पमो [४]गाऽथोऽपि, षष्ठिका ।
री गा मांषट्कमथ च, सप्तमी नी च धा तथा ॥२३८॥

---

[१] A. B. वर्णाद्यः ।
[२] A. B. ससमिति ।
[३] A. B. पमाम् ।
[४] A. B. गाथावि षष्ठिका ।

नी धा सानां चतुष्केणाष्टमी गा रीद्वयं च गा ।
मांचतुष्कमिति प्रोक्ताऽऽक्षिप्तिकायां स्वरावलि : ॥२३९॥

१. [1]मा मा धा नी सा धा नी पा
[2]पृ थु ग ० ण्ड ग लि त

२. [3]धा नी मा सा मा री [4]मा नी
म द ज ल त ति सौ ०

३. [5]धां नीं सा सा गा रिग धा धा
र भ ल ० ग्न ष० ० ट्प

४. सा धा सा मग मां मां मां मां
द स मू ०० हं ० ० ०

५. मग री गा मा मा मा पम गा
मु० ख मि ० न्द्र नी ०० ल

६. री गा [6]मां मां मां मां मां मां
श क लै ० भूं ० षि त

७. [7]नी धा नी धा सा सा सा सा
मि व ग ण प ते ० ०

८. गा री री गा मां मां मां मां
० ० जं य तु ० ० ०

इत्युक्तः षाडवः शुद्धो रागराजिविभूषणम् ॥२४०॥

---

[1] S. R. मां मां धां धां ।

[2] The verbal structure is as follows :—
पृथुगण्डगलित-*मदजलततिसौरभलग्नषट्पदसमूहम् ।
मुखमिन्द्रनीलशकलैर्भूषितमिव †गणपतेर्जयतु ॥
* S. R. मतजनमति
† A. B. गणपतिर्जयतु ।

[3] S. R. धा नीं मां मां मां री मांरी ।

[4] B. गा ।

[5] A. B. धा नी सां सां etc.; S. R. धां नीं सां सां etc.

[6] S. R. सां सां etc.

[7] A. B. नी धा नी धा सां सां सां सां; S. R. नी धां नी धां सां सां सां सा ।

॥ अथ शुद्धकैशिकः ॥७॥

कार्मारवीकैशिकीभ्यामुत्पन्नः काकलीयुतः ।
संपूर्णः सावरोही च प्रसन्नान्तेन भूषितः ॥२४१॥

षड्जादिमूर्च्छनस्तारषड्जांशग्रहपेशलः ।
पञ्चमस्वरविश्रामः पृथिवीसुतदैवतः ॥२४२॥

वीररौद्राद्भुतरसो विनियोज्यो मनीषिभिः ।
सन्धौ निर्वहणे ज्ञेयः शिशिरे वासरादिमे ॥२४३॥

प्रहरे ज्ञेय (गेय) कालज्ञैः शुद्धकैशिकसंज्ञकः ।
सा सगौ सा सरी गा मा सा नी सा री सधा मधा ॥२४४॥

मा धा नी धा प मा गा मा पा पेत्यालाप ईरितः ।
स मरी सरिगा सा म ग म सा रि स सा द्विशः ॥२४५॥

मन्द्रषड्जचतुष्कं च रिरी ममौ पपौ धमौ ।
धसौ धनी समन्द्राणां चतुष्कं रिगसा पधौ[1] ॥२४६॥

द्विशो धमौ चाथ पमौ पधा सां च चतुष्टयम् ।
वर्त्तन्येषाऽऽक्षिप्तिका तु प्रोच्यते धरणीधृता ॥२४७॥

षट् सा नी धेति तत्राद्या, द्विः सा री मा च सा तथा ।
री गा मेति द्वितीया तु, तृतीया तु कलोच्यते ॥२४८॥

मा गा री पञ्चकं सानां, चतुर्थी सांचतुष्कतः ।
नी सा नी नी तु, पञ्चम्यां द्विर्मा गा री द्विर्मा द्विः पा ॥२४९॥

धा नी पा धा तथा माधाद्वयं षष्ठ्यथ, सप्तमी ।
सांचतुष्कं तथा नी धा पाद्वयेन प्रकीर्त्तिता ॥२५०॥

धा मा गा सा पाचतुष्कमष्टम्यां च स्वरावलिः ॥२५१॥

१. [2]सा सा सा सा सा सा नी धा
[3]अ ० ग्नि ० ज्वा ० ला ०[4]

---

[1] A. पघा ।

[2] A. B. सां सां etc.

[3] The verbal structure is as follows :—
अग्निज्वाला*-शिखाकेशि ! मांसशोणितभोजिनि !
सर्वाहारिणि ! †निर्मांसे ! चर्ममुण्डे ! नमोऽस्तु ते ॥
* A. B. मिखाकेसि etc. † A. B. निर्मांसि ।

[4] A. B. and S. R. read मि and शि respectively and the next Kalā starts with खा ।

२. सा सा री मा सा री गा मा
शि खा ० के ० शि ० ०

३. [१]मा गा री सा सा सा सा सा
मां ० स शो ० ० णि त

४. [२]सा सा सा सा नी सा नी नी
भो ० ० जि नि ० ० ०

५. मा मा गा री मा मा पा पा
स ० र्वा ० हा ० रि णि

६. धा नी पा [३]धा मा धा मा धा
नि ० र्मां ० से ० ० ०

७. [४]सा सा सा सा नी धा पा पा
च ० र्म मु ० ण्डे ० ०[५]

८. [६]धा मा गा सा पा पा पा पा
न मो ० ऽस्तु ते ० ० ०

शूद्धकैशिकसंज्ञोऽयं रागः सम्यङ्‌ निरूपितः ।
मध्यमग्रामसंबन्धी, शुद्धाः सप्तापि कीर्त्तिताः ॥२५२॥

॥ अथ भिन्नरागाः ॥

॥ अथ भिन्नकैशिकमध्यमः ॥१॥(८)

षड्जग्रामसमुद्भूतः षड्जमध्यमिकोद्भवः ।
वर्णे संचारिणि स्फीतः काकलीस्वरराजितः ॥२५३॥

षड्जग्रहांशापन्यासो मध्यमन्यासभूषितः ।
षड्जादिमूर्च्छनः पूर्णः प्रसन्नादिविभूषणः ॥२५४॥

वीररौद्राद्भुतरसो नक्षत्राधीशदैवतः ।
वासरप्रथमे यामे नियोज्योऽयं मनीषिभिः ॥२५५॥

---

१ S. R. सा etc.
२ A. B. सां सां सां सां नी सा नी नी; S. R. सा सा सा सा नी सा नी नी ।
३ S. R. मा धा मा धा सा ।
४ A. B. सां सां सां सां etc.
५ A. B. and S. R. न and the eihtth 'Kalā' begins with मो ।
६ S. R. धा नी गा मा etc.

गमकैर्मन्द्रभूयिष्ठैर्भिन्नकैशिकमध्यमः ।
सा नी धा सा मां ममौ मा मगयुगं च गा मा मा ॥२५६॥

धा धा नी धा स(म)युग्मं सा गा मा धा नि धा स सा ।
मा धा [1]मधौ गमौ सा गा सधौ धा मा स सा ग मा ॥२५७॥

धा नी धा सा सा मधौ च पमौ पञ्चममायुगम् ।
इत्यालापो वर्त्तनी च ससौ निधौ ससौ ममौ ॥२५८॥

मधौ मगौ मधौ निमौ मनी धानी मधौ ममौ ।
निधौ नी पञ्चकं सानां धधौ ममौ मसौ सगौ ॥२५९॥

मसौ समौ धधौ धधौ ममौ धमौ गमौ मधौ ।
संचतुष्कं धम धध पा मा पामेति कीर्तिता ॥२६०॥

द्विः सा नी धा द्विः सा द्विर्मा प्रथमा, -ऽथ द्वितीयिका ।
मा धा मा गा पुनर्मा धा नी मेति स्यात्, तृतीयिका ॥२६१॥

मा नी धा नी पुनर्माधा नीमे,-त्यथ चतुर्थिका ।
नी धा नी पञ्चकं सानां, पञ्चम्यां न्यादिसात्रयम् ॥२६२॥

नी धा पा पेति, धा नी मा पा गा री माद्वयं तथा ।
षष्ठी, सप्तमिका पा मात्रयं धा नी पमौ गुरू ॥२६३॥

सा धा धा नी माचतुष्कमष्टम्याक्षिप्तिका स्मृता ॥२६४॥

१.	सा	सा	नी	धा	सा	सा	मा	मा
	[2]बृ	ह	दु	द	र	वि	क	ट
२.	मा	धा	मा	गा	मा	धा	नी	मा
	ग	०	म	न	र	ज	स	वि
३.	मा	नी	धा	नी	मा	धा	नी	[3]मा
	भ	०	क्तं	०	सु	वि	पु	ल

---

[1] B. गधौ ।

[2] The verbal structure is as follows :—

बृहदुदरविकटगमन-*रजसविभक्तं सुविपुलपीनांगम् ।
अरिदमन-†विषमलोचनं सुरनमितं विनायकं वन्दे ॥

* A. B. रजठ, S. R. जरठ । जठरविभक्तं can also be a possible reading.

† A. रिषभ ।

[3] S. R. नी ।

४. नी धा नी सां सां सां सां सां[१]
पी ० नां ० गं ० ० ०

५. [२]नी सां सां सां नी धा पा पा
अ रि द म न वि ष म

६. धा नी मा [३]पा गा री मा मा
लो ० च न सु र न मि

७. [४]पा मा मा मा धा नी पा मा
तं ० वि ना ० य कं ०

८. [५]धा सा धा नी मा मा मा मा
व ० ० न्दे ० ० ० ०

इत्येष कथितो रागो भिन्नकैशिकमध्यमः ॥२६५॥

॥ अथ भिन्नषड्जः ॥२॥ (९)

षड्जग्रामे भिन्नषड्जः षड्जोदीच्यवतीभवः ।
मध्यमस्वरविश्रामः पञ्चमर्षभवर्जितः ॥२६६॥

धैवतांशग्रहश्चारुः प्रसन्नान्तविभूषणः ।
संचारिवर्णरुचिरः काकल्यन्तरराजितः ॥२६७॥

सार्वभौमोत्सवे गेय उत्तरायतमूर्च्छनः ।
[६]हैमन्ते प्रथमे यामे चतुराननदैवतः ॥२६८॥

भयानके च बीभत्से रसेऽस्यालाप ईर्यते ।
धा मा मगौ तथा सा सां सगौ मधौ धधौ निधौ ॥२६९॥

गमगा माद्वयं तद्वन्मगौ मधौ मगौ ससौ ।
समौ गसौ मगौ धानां त्रयं म नि स सांत्रयम् ॥२७०॥

निगौ निसौ निधौ धा च स नीमन्द्रस्य पञ्चकम् ।
गसौ गमौ धाद्वयं च निधौ मगौ द्विर्मा च धा ॥२७१॥

---

[१] A. B. नी धा नी सां सां सां सां सां; S. R. नी धा नी सा सा सा सा सा ।
[२] A. B. नी सा सा सां S. R. मा मस सा सा etc.
[३] S. R. मा ।
[४] S. R. मा मा मा मा धा नी मा मा ।
[५] S. R. सा ।
[६] B. हिमन्ते ।

धनी नि नि गमौ गा च द्विर्मालापः प्रकीर्त्तितः ।
धा [1]धगौ मा मधौ मगौ द्विःसां समौ मधौ द्विर्धा ॥२७२॥

धनी धपौ माद्वयं च द्विरिदं खण्डमादिमम् ।
मममा मधमा गसौ ससगा मधधा धधौ ॥२७३॥

धनी धमौ निधौ निसौ मन्द्रषड्जचतुष्ककम् ।
निसौ निगौ निसौ निनी द्विर्धा सधौ धनी धपौ ॥२७४॥

निगौ त्रिर्मा मगौ मधौ मगौ ससौ सगौ मधौ ।
द्विर्धा धनी धपौ मगौ माद्वयं वर्त्तनी त्वियम् ॥२७५॥

त्रिर्धा नी धा च पा मा गा प्रथमा,-ऽथ द्वितीयिका ।
[2]सागांमानी च त्रिर्धा नी, धा पा मा गा सगौ मधौ ॥२७६॥

गुरवः स्युस्तृतीयस्यां, पा धा (धा धा) नी गा च मा स्वराः ।
चतुर्धा तु चतुर्थ्यां स्यु,-र्मा नी धा नी च मन्द्रसा ॥२७७॥

चत्वारः पञ्चमी, षष्ठी नी गां सां नी च धात्रयम् ।
नीं अथो सप्तमी प्रोक्ता तृतीयावद,-थाष्टमी ॥
चतुर्थीवदियं ख्याताऽऽक्षिप्तिका भिन्नषड्जगा ॥२७८॥

१. धा धा धा नी धा पा मा गा
[3]च ल ० त्त रं ० ० ग

२. [4]सा गा मा नी धा धा धा नी
भं ० ० गु रं ० ० अ

३. धा पा मा गा सा गा [5]मा धा
ने ० ० क रे ० ० णु

४. [6]धा धा नी गा मा मा मा मा
पि ० ० ञ्ज रं ० ० सु

---

[1] B. धमौ ।

[2] B. omits the second line of verse 276 and the first line of 277.

[3] The verbal structure is as follows :—
चलत्तरङ्गभङ्गुरमनेकरेणुपिञ्जरम् ।
सुरासुरैः सुसेवितं पुनातु जाह्नवीजलम् ॥

[4] A. B.सां गां etc. ; S. R. सा गां मा नी धांधांधां नी ।

[5] S. R. साधा ।

[6] A. B. धा पा etc; S. R. धा धा नी गा मां मां मां मां ।

५. मा नी धा नी सां सां सां सां
रा ० ० सु रैः ० ० सु

६. [1]नीं गा सा नीं धां धां धां नीं
से ० ० वि तं ० ० पु

७. धा पा मा गा सा गा मा धा
ना ० ० तु जा ० ० ह्न

८. धा धा नी गा मा मा मा मा
वी ० ० ज लं ० ० ०

॥ अथ भिन्नतानः ॥३॥(१०)

मध्यमापञ्चमीजातिसंजातो भिन्नतानकः ।
मध्यमग्रामरागोऽयं पञ्चमांशग्रहस्तथा ॥२७९॥

विहीन[2] ऋषभेणाथो ऋषभाल्पतया युतः[3] ।
मध्यमस्वरविश्रामः स्वल्पमध्यमकोऽथवा ॥२८०॥

वर्णे संचारिणि ख्यातः प्रसन्नादिविभूषणः ।
हृष्यकामूर्च्छनोपेतः काकलीस्वरपेशलः ॥२८१॥

वासरप्रथमे यामे शृङ्गारे विनियुज्यते ।
निषाददुर्बलः प्रोक्तो भवानीपतिदैवतः ॥२८२॥

अत्र यद्गदितं तज्ज्ञैर्दुर्बलत्वं निषादिनः ।
तद्धेतुजातिजं चिन्त्यं रिदौर्बल्यं पुनर्बुधैः ॥२८३॥

पात्रयं धाद्वयं धानी धा पा पा धपमा ध मा ।
म गा म मा प सा गा मा सपगरिसपञ्चमाः ॥२८४॥

त्रिस्त्रिर्मधौ पारिपा(ः) स्युर्द्विर्द्विर्निपधमात्रयम् ।
इत्यालापो, वर्त्तनी च पनी सग पनी द्विशः ॥२८५॥

पनी संगं गसं गा मा पा धा पा म ग मा पपौ ।
चतुः पा संद्वयं धानी पाद्वयं सत्रयं गगौ ॥
पानी सा गां मा प धा पा मगां मामेति कीर्त्तिता ॥२८६॥

---

[1] A. B. नी गां सां नी धा धा धां नीं; S. R. नी गां सा नी धां धां धा नी ।
[2] A. विहीनो ।
[3] B. पुनः ।

पा नी सा गा पृथग् द्विर्द्विराद्या, सागां मधौ मगौ ।
संचतुष्कं द्वितीया तु, तृतीयाऽथ कलोच्यते ॥२८७॥

सा गा मा पा तथा धा पा द्विर्मगौ, तु चतुर्थिका ।
सा गा मा पञ्चकं पानां, धा पा द्विः सा [1]द्विः पा द्विर्धा ॥२८८॥

पञ्चमी, साद्वयं द्विःपा धापा मागेति तत्परा[2] ।
धा पा मपौ मगौ द्विःसां पा मा (मा पा) सप्तम्यथा,-ष्टमी ॥२८९॥

धा पा मगौ च माः पञ्चाक्षिप्तिका भिन्नतानगा[3] ॥२९०॥

१. पा पा नी नी सा सा गा गा
[4]ह र व र मु कु ट ०[5]

२. [6]सा गा [7]मध मग सां सां सां सां
ज टा ०० लु० लि तं ० ०

३. सा गा मा पा धा पा मग[8] मग
अ म र व धू ० कु० च०

४. सा गा मा पा पा पा पा पा
प रि म लि तं ० ० ०

५. धा पा सा [9]सा पा पा धा धा
ब हु वि ध कु सु म ०[10]

---

[1] A. B. द्विपा द्विधा ।
[2] [3] A. B. add विसर्ग ।
[4] The verbal structure is as follows :—
हरवरमुकुटजटालुलितं, अमरवधूकुचपरिमलितम् ।
बहुविधकुसुम-*रजोरुणितं, †विजयति गंगाविमलजलम् ॥
* A. B. रजसा रुणितं ।
† S. R. विजयते ।
[5] A. B. and S. R. end the first Kalā with ज and begin the next with टा ।
[6] A. B. and S. R. सा गां etc.
[7] [8] S. R. मप ।
[9] S. R. मा ।
[10] A. B. and S. R. end the fifth Kalā with र and begin the sixth with ज and जो respectively.

६. सा सा पा पा धा पा मा गा
र जो ० रु णि तं ० ०

७. धा पा [1]मप मग [2]सां सां मां पां
वि ज य० ति० गं ० गा ०

८. धा पा मग मा मा मा मा मा
वि म ल० ज लं ० ० ०

॥ अथ भिन्नकैशिकः ॥४॥ (११)

कार्मारव्याश्च कैशिक्या उद्भूतो भिन्नकैशिकः ।
ग्रामे मध्यमसंज्ञे तु षड्जांशग्रहगोचरः ॥२९१॥

संपूर्णः पञ्चमन्यासः काकलीस्वरसंयुतः ।
चारुसंचारिवर्णाढ्यः प्रसन्नादिविभूषणः ॥२९२॥

भूरिमन्द्रस्वरयुतस्तथा षड्जादिमूर्च्छनः ।
नियोज्यः शिशिरे यामे वासरस्यादिमे पुनः ॥२९३॥

दानवीरेऽद्भुते रौद्रे रसे शंकरवल्लभः ।
सा सा धा सा निधौ सा नी त्रिः सां नी[3] मां च पां तथा ॥२९४॥

धा मां धा सा निधौ सा नी द्विःसां सां री स मां सरी ।
सा गा धा नी [4]स धा सा म पां मा पौ पाद्वयं तथा ॥२९५॥

इत्यालापः सदालापविज्ञेनात्र निरूपितः ।
द्विः सा धमौ धपौ मा री मपौ धा मा च धा पुनः ॥२९६॥

षण्मन्द्रसा रीद्वयं च सा री गा मा च सारिसा ।
सा मा धा पाद्वयं सा री मा पा धा सेति च द्वयम् ।
धा पा मा पात्रयं प्रोक्ता वर्त्तन्याक्षिप्तिका पुनः ॥२९७॥

सांचतुष्कं द्विर्द्वी री मा(ऽऽ)द्या, द्वितीया च पाद्वयम् ।
सा सा मा पेति, माद्वन्द्वं पमौ पाः पञ्च चापरा ॥२९८॥

---

[1] S. R. पम मपग सां गां मां पां ।
[2] A. B. सा सां मा पा ।
[3] B. री ।
[4] B. धसा ।

द्विर्मा सनी मन्द्रषड्जपञ्चकं तु चतुर्थिका ।
पञ्चमी साष्टकेन स्यान् नी गा सा सा च धा तथा ॥२९९॥

पामापेति तदन्या च, मा धा सा पा च धा च मा ।
रीमेति सप्तमी प्रोक्ता तृतीयावदथाष्टमी ॥३००॥

१. [1]सा सा सा सा री री मा मा
[2]इ ० ० न्द्र नी ० ० ल

२. [3]पा पा मा धा सा सा मा पा
स ० ० प्र भं ० ० म

३. [4]मा मा पम पा पा पा पा पा
दा ० ०० न्ध ग ० ० न्ध

४. मा मा [5]सनि सा सां सां सां सां
वा ० ०० सि तं ० ० ०

५. सा सा सा सा सा सा सा सा
ए ० ० क दं ० ० त

६. नी गा सा सा धा पा मा [6]पा
शो ० ० भि तं ० ० न

७. मा धा सा पा धा मा री मा
मा ० ० मि तं ० ० वि

८. मा मा पम पा पा पा पा पा
ना ० ०० य कं ० ० ०

भिन्नकैशिकरागोऽयमित्युक्तः पृथिवीभृता ॥३०१॥

---

[1] S. R. सां सां सां सां etc.

[2] The verbal structure is as follows :—
इन्द्रनीलसप्रभं *मदान्धगन्धवासितम् ।
एकदन्तशोभितं नमामि तं विनायकम् ॥
* A. B. मददानगन्ध etc.

[3] S. R. मा मा पम पा पा पा पा पा ।

[4] S. R. मा धा सा पा धा मा री सा ।

[5] A. B. and S. R. सनि सां सां सां सां सां ।

[6] A. B. धा ।

॥ अथ भिन्नपञ्चमः ॥५॥ (१२)

मध्यमग्रामसंभूतो भिन्नपञ्चक(म)संज्ञकः ।
मध्यमापञ्चमीजातिसंजातः पञ्चमान्तकः ॥३०२॥

धैवतांशग्रहश्चैव पौरवीमूर्च्छनान्वितः ।
क्वचिन्निषादसंयुक्तः काकलीकलितः क्वचित् ॥३०३॥

संचारिवर्णविस्तीर्णः प्रसन्नाद्येन भूषितः ।
भयानकाख्यबीभत्सरसः सौरिप्रियस्तथा ॥३०४॥

विनियुक्तः सूत्रधारप्रवेशेऽयं मनीषिभिः ।
ग्रीष्मे प्राक् प्रहरे गेयो गानकालविचक्षणैः ॥
अत्र द्विश्रुतिकौ स्वल्पौ केषांचन मते मतौ ॥३०५॥

धा मा नी धा पनी धा मा पमा पा पा पगौ मगौ ।
पगौ मगौ [१]मगौ मागा रीत्रयं माप पा धमा ॥३०६॥

नी धा धपौ धनी धा च धपौ धनी च धैवतः ।
धा धा मा धा स सा साम गरी गस गसौ गसौ ॥३०७॥

सा नी नी धैवतो धा नी पधधा धा धा च मात्रयम् ।
द्विःसालापो, वर्त्तनी तु धससा गर्षभौ मनी ॥३०८॥

धधौ पधौ पनी धौ च खण्डमाद्यमिदं द्विशः ।
धपौ धनी धपौ मनी रिगौ रिनी धधौ पमौ ॥३०९॥

गमौ पपौ रिरी माध ममौ धपौ धधौ पनी ।
धनी षड्जत्रयं गारी रिरी निधौ धधौ पधौ ॥॥३१०॥

ममौ गमौ मगौ नी धा पनी धापां च मां च गां ।
मां पां (च)पामथो (पां अथो) ख्याताऽऽक्षिप्तिका तद्यथोच्यते ॥३११॥

री मा धपौ धाद्वयं च धनी धपौ च मादिमा ।
धा सा नी धा सा[२] (पा) निधौ मा मा द्वितीया,ततः परा ॥३१२॥

मा री मा धा धपौ धा [३]धपौ मा, नी धा पधौ नि (नी)धा ।
धाद्वयं(त्रयं) मा चतुर्थी, री मा धासा च नीं तथा ॥३१३॥

---

[१] B. omits second मगौ ।
[२] A. B. add नी धा पा ।
[३] A. B. च मेति ।

गां सां नी पञ्चमी, चैव धा पनी धात्रयं तु मा ।
री मा षष्ठी, सप्तमी धा पमौ गरी च मा धपौ ॥३१४॥

धा पधौ मा,-ऽऽष्टमी नी धा पधौ धनी च धा तथा ।
मा पादद्वयेन संप्रोक्ताऽऽक्षिप्तिका भिन्नपञ्चमी[1] ॥
इत्यवं पूर्णतामाप्ताः पञ्चभिन्नाः समासतः ॥३१५॥

१. [2]री मा धप धा धा धनि धप मा
[3]वि म ल० श शि ख० ०० ण्ड

२. धा सा नी धा पा निध [4]मा मा
धा ० ० रि णं ०० ० ०

३. मा री मा धा धप धा धप मा
अ म र ग ण० न मि० त

४. नी धा पध [5]नी धा धा [6]धा मा
म भ व० भ यं ० ० ०

५. री मा धा [7]सा नी गा सा नी
वं ० दे ० त्रि लो ० क

६. धा पनि धा धा धा मा री मा
ना ०० थं ० गं ० गा ०

७. धा पम गरि [8]मा धप धा [9]पध मा
स रि० ०० त् स० लि ०० ल

---

[1] B. पञ्चमे ।
[2] S. R. धा मा etc.
[3] The verbal structure is as follows :—

विमलशशिखण्डधारिण-,ममरगणनमितमभ*वभयम् ।
वन्दे त्रिलोकनाथंगङ्गा†सरित्सलिलधौतजटम् ॥

* A. B. मभवं भवं । † A.B. सरि सलिल etc.

[4] S. R. मां मा ।
[5] S. R. धनि धा धा धा धा ।
[6] B. मा धा ।
[7] S. R. मा नी गा मा नी ।
[8] A. B. and S. R. मां ।
[9] S. R. धप मा ।

८. नी धा पध धनि धा मा पा पा

धौ ० त० ज० टं ० ० ०

॥ अथ गौडरागाः ॥

॥ अथ गौडकैशिकमध्यमः ॥१॥ (१३)

षड्जग्रामसमुद्भूतः षड्जमध्यमसंज्ञया ।
जात्याऽयं जनितो रागो गौडकैशिकमध्यमः ॥३१६॥

षड्जग्रहांशापन्यासस्तथा षड्जादिमूर्च्छनः ।
काकलिकलितः पूर्णो वर्णेनारोहिणा युतः ॥३१७॥

प्रसन्नमध्यालंकारो नक्षत्राधीशदैवतः ।
सभयानकवीराख्यरसद्वयविवर्जितः ॥
गेयो मध्याह्नकाले तु रागविद्भिः प्रयोगतः ॥३१८॥

ससौ मधौ मसौ धासौ सधसाद्वितयं सरी ।
मा गा मानां चतुष्कं ध मध री ध चतुष्कनी ॥३१९॥

धनी ध मा ध मा गा ध [1]रि ध नी धसमा द्विशः ।
धधौ षड्जचतुष्कं च ध स री स स धा ध स ॥३२०॥

सत्रयं री ग री मा प गसगा सधसद्वयम् ।
चतुष्कं मध्यमानां च धमधा रिचतुष्ककम् ॥३२१॥

धरिधा धनिधा धा स धपमा गा रितुर्यकम् ।
गरिगा गधसा साध धसधा धसरी धरी ॥३२२॥

ममधा रिरिधा नी ध निमधा मसधा रि धा ।
नि ध नी मधगा[2] गा ध रि ध नी धात्रयं सतः ॥३२३॥

धधौ ससौ सरी गा रि म रि गा स ग सा ध सा ।
स मध्यमचतुष्कं च धमधा रिचतुष्ककम् ॥३२४॥

धरी मध्यनि षट्कं तु धैवतानां पधौ पमौ ।
रिचतुष्कं गरी मा गं धसधा मसधा द्विशः ॥३२५॥

री ध री ममधा द्वी री धनिधा म ध नी मधा ।
मगधा रि ध नी धा ध सत्रयं धौ सतुर्यकम् ॥३२६॥

---

[1] B. मा ध मा गा ध ।

[2] B. मा ।

रि ग रि म रि गा सा ग सा त्रिर्नी सनिसाः पुनः ।
एकादश धसा रीमाः पञ्च धत्रयतो मसौ ॥३२७॥

गसा द्विर्मा धमपधा द्विर्मेत्यालाप ईरितः ।
धत्रयं सद्वयं धश्च धत्रयं सधमा म धा ॥३२८॥

मम (सस) मध्यमषट्कं च धमगा नी च धत्रयम् ।
रि ध धाद्वितयं धौ नी धौ सौ त्रिस्त्रि[१]-र्द्वसौ च धौ ॥३२९॥

स म धा रि स री गा स स स धा षड्जतुर्यकम् ।
मचतुष्कं धमा धा ध नि ध धा धनिधा ग धा ॥३३०॥

सगधा ध ध धा सापौ मधमा रिगमा धधौ ।
सधधा रिचतुष्कं च गममा धमधा निधौ ॥३३१॥

निधौ धैवतषट्कं च रिमध्यं नी च सत्रयम् ।
ध स धा मां पृथक् तूर्या रित्रयं गसगा ध सा ॥३३२॥

ध ध सा स ध सा धा स स ध सा रिरिमा म धा ।
धमधात्रयतो री च धत्रयं नी धतुर्यकम् ॥३३३॥

गं सत्रयं च गं त्रिर्धा [२]सपतो धमयोस्त्रयम् ।
रिगगा मा गषड्जौ च पधमा मधमा ममा ॥३३४॥

पृथग् द्विर्द्वी रि धा री धा द्विः सगौ धौ स पा ध मा ।
म म गा माद्वयेनोक्तं करणं कृष्णभूभुजा ॥३३५॥

साष्टकाद्या तृतीयस्थधैवता, ऽथ [३]द्वितीयिका ।
मा मां सा सां तथा धा सा रीमेति स्यात्, तृतीयिका ॥३३६॥

ममौ री साचतुष्कं च गरी समयुगं तथा ।
चतुर्मां च चतुःसां च चतुर्थी, पञ्चमी पुनः ॥३३७॥

माधामागा द्विधा भूता, षष्ठी मा धा च साद्वयम् ।
निधा सासेति, सा सां मा मगौ री गा [४]च सा सनी ॥३३८॥

सप्तमी, चाष्टमी या तु विज्ञेयाऽऽक्षिप्तिका कला ।
धा सा पा धा मगौ मानां त्रयेण विबुधैरियम् ॥३३९॥

---

[१] A. र्ह्यसौ B. र्द्वसौ ।

[२] A. सपाता ।

[३] A. द्वितीयका ।

[४] A. B. ससौ च नी ।

१. सा सा धा सा [1]सा सा सा सा
[2]त रु ण र वि स दृ श

२. [3]मां मां सा सा धां सा री मा
भा ० सु र वि क ट ज

३. मम री सा सा सा सा गरि सम
टा० ० जू ० ट शे ख० र०

४. मां मां मां मां सां सां सां सां
प रि र चि ता ० ० ०

५. मा धा मा गा मा धा मा गा
हि म शि ख रि शि ख र

६. [4]मां धां सा सा नीं धां सा सा
मा ० ल ० श र ण ग

७. [5]सां सां मां मग री गा सा [6]सनि
ता ० पा ०० तु वः ० स०

८. [7]धां सा पा धा मग मा मा मा
दा ० गं ० गा० ० ० ०

इत्युक्तो लक्षणोपेतो गौडकैशिकमध्यमः ॥३४०॥

॥ अथ गौडपञ्चमः ॥२॥ (१४)

षड्जग्रामे षड्जमध्याधैवतीजातिसंभवः ।
धग्रहो धैवतांशश्च मध्यमान्तः पर्वाजितः ॥३४१॥

---

[1] S. R. सां सां सां सां ।

[2] The verbal structure is as follows :—
तरुणरविसदृश*-भासुरविकटजटाजूट-†शेखर-‡परिचरिता ।
हिमशिखरिशिखर-$मालशरणगता पातु वः सदा गंगा ॥
* A. B. सदृशं । † S. R. शिखर । ‡ S. R. परिरचिता ।
$ A. B. मालाशरणगतात् ।

[3] A. B. मा मां सा सां धा etc.; S. R. मां मां सा सा etc.

[4] A. B. and S. R. मा धा सा सा नी धा सा सा ।

[5] S. R. सां सां मा etc.

[6] A. B. and S. R. सनि ।

[7] A. B. and S. R. धा etc.

काकलीस्वरसंयुक्तस्तथान्तरविराजितः ।
प्रसन्नमध्यालंकारो धैवतादिकमूर्च्छनः ॥३४२॥

आरोहिवर्णरुचिरो नित्यं शौरिस्मरप्रियः ।
भयानकाख्यबीभत्सविप्रलम्भरसः पुरः ॥३४३॥

विनियोगोऽस्य विज्ञेयो ग्रीष्मेऽह्नो मध्ययामयोः ।
उद्भटे नटने गौडपञ्चमस्य पुरातनैः ॥३४४॥

धा मा द्विर्धो मध्यमश्च धा मा स नि ध मा नि धा ।
नी धत्रयं निधद्वन्द्वं सरिगा मरिगा रि मा ॥३४५॥

मधधा नी त्रयं धानां मगमा द्विः सधैवताः ।
[१]षण्निधन्यश्चतुर्धा धः स ध नी ध स री गगौ ॥३४६॥

[२]ध नी धत्रयतो नीमौ मनिधा गससा म गा ।
मापञ्चकं धमौ त्रिर्धो द्विर्निधौ मा च धत्रयम् ॥३४७॥

निधन्यो धचतुष्कं मौ ध मा[३] धा ध ध नी ध नी ।
धममा गौ ससगसा धमन्यो म ध नी ध नी ॥३४८॥

सोऽष्टधा नि ध नी धानां चतुष्कं नि ध नी च धाः ।
चत्वारः, स ध नी धा स रि ग धा ध नि धत्रयम् ॥३४९॥

नि म पमौ नि धगौ सोऽतः[४] सपञ्चकमध्यमः ।
धमगा च धमौ त्रिर्ह्लौ (त्रिर्द्धौ ?) नि ध नी ध म मा ध धा ॥३५०॥

निधधा निनिधा धा स धत्रयं मधधौ निधौ ।
निधन्यो धमधा मागौ सौ मगौ मो धपञ्चकम् ॥३५१॥

द्विर्निधौ गससा मा ग ममधा मा सरिमा म गा ।
मधधाद्वितयं[५] त्रिर्धो नि ध धा स ध धा निधा ॥३५२॥

धौ मधौ सरिमा गा मा मा त्रिर्धो गोऽष्टधा[६] निधौ ।
निधमा मगमाद्वन्द्वमालापे परिकीर्त्तितम् ॥३५३॥

---

१ A. षण्निर्धन्यश्चतुर्धा । B. षण्धन्यश्चतुर्धा ।
२ B. धा ।
३ B. धा ।
४ A. B. सो मराः ।
५ A repeats द्वितयं ।
६ A. B. त्रिधो गोर्कधा ।

त्रिःसो मधो(मधौ) धनिधसा धनिधा धसरी ग धा ।
नि धा म गा ममौ धा म ध मध्यमचतुष्ककम् ॥३५४॥

निधधा रिधधा त्रिर्मो धगौ मधौ धनीद्वयम् ।
धा समौ मसमा मा ध धधनिधा त्रयं च सं ॥३५५॥

धनिधा ध म री गा नि म ध मा ध स री म धौ ।
म ध मा पञ्चकं धानां त्रिर्निधौ निमधा म मा ॥
गमाद्वयेन करणं कीर्त्तितं कीर्त्तिमीप्सता ॥३५६॥

धा धा सा धा तथा सांसां द्विवारं प्रथमा कला ।
षड्धां सांधा द्वितीया(स्याद्), द्विःसां त्रिर्मां ततः परा ॥३५७॥

[1]त्रिर्धां इति, चतुर्थी तु त्रिर्धा मापञ्चकेन तु ।
एतद्विपर्ययादुक्ता पञ्चमी, च ततः परा ॥३५८॥

धा नी धा माचतुष्केण [2]चान्तगेन तु, सप्तमी ।
मा धा धा धेति मागेति मामेति स्याद,-थाष्टमी ॥३५९॥

त्रिर्धा धनी च गा त्रिर्माऽऽक्षिप्तिकेयमुदाहृता ।
पञ्चस्वरसमारब्धगौडपञ्चमसंज्ञितः(ता) ॥३६०॥

१. [3]धां धां सा धां सां सां सां सां
[4]घ न च ल न खि ० न्न

२. [5]धां धां धां धां धां धां [6]सा धां
प ० न्न ग वि ष म वि

३. सां सां मां मां मां धा धा धा
निः ० श्वा ० स धू ० म

४. धा धा [7]धा मा मा मा मा मा
धू ० म्र श शि ० ० ०

---

[1] A. B. त्रिर्धामिति ।

[2] A. B. मातङ्गेन ।

[3] A. B. धा धा सा धा सां सां सां सां; S. R. धा धा मा धा सां सां सां सां ।

[4] The verbal structure is as follows :—
घनचलनखिन्नपन्नगविषमविनिःश्वासधूमधूम्रशशि-
विरचितकपालमालं जयति जटामण्डलं शम्भोः ॥

[5] S. R. धा धा धा धा धा धा सा धा ।

[6] A. B. सां ।

[7] S. R. मा गा etc.

५. मा मा मा [1]मा मा धा धा धा
वि र चि त क पा ० ल

६. धा नी धा मा मा मा मा गा
मा ० लं ० ज य ति ज

७. मा धा धा धा मा [2]गा मा मा
टा ० मं ० ड लं ० ०

८. धा धा धा धनि गा मा मा मा
शं ० ० भोः० ० ० ० ०

॥ अथ गौडकैशिकः ॥३॥ (१५)

कैशिकीषड्जमध्याभ्यामुद्भूतो मध्यमाभिधे ।
ग्रामे षड्जग्रहांशोऽयं संपूर्णो गौडकैशिकः ॥३६१॥

षड्जादिमूर्च्छनः प्रान्तपञ्चमः काकलीयुतः ।
प्रसन्नादिविभूषश्च वर्णेनारोहिणा युतः ॥३६२॥

वीररौद्राद्भुतरसः करुणोपेतगीतिमान् ।
नियोज्यः शिशिरे काले दैने यामद्वये तथा ॥३६३॥

शंकरप्रीतये गेयो गानतत्त्वविचक्षणैः ।
नन्वयं मध्यमग्रामे कथं रागः प्रतीयते ॥३६४॥

ग्रामद्वितयजात्युत्थो युज्यते तद्द्वयानुगः ।
नैवम्,-अस्य प्रयोगेषु स्वरौ पञ्चमधैवतौ ॥३६५॥

त्रिश्चतुःश्रुतिकौ तज्ज्ञैर्दृश्येतेऽतः स्वकारणे ।
जातिद्वयसमुत्थाने भिन्नत्वे(त्वै)कगतिः स्फुटः ॥३६६॥

कार्मारवीकैशिकीभ्यामुत्पत्तिः कैश्चिदीरिता ।
अस्य तन्न विचारार्हं प्रयोगे दृश्यते यतः ॥३६७॥

षड्जो ग्रहस्ततः षड्जमध्यकैशिकिके उभे ।
कारणत्वेन वर्ण्येते एतदेव हि सुन्दरम् ॥
संगीतशास्त्रमीमांसामांसलप्रज्ञसम्मतम् ॥३६८॥

---

[1] S. R. गा।
[2] S. R. मा।

सा सा सगौ स नि स री गत्रयं स म मा पमौ ।
निपौ पगौ मगौ री री ग म मा सा सनी सरी ॥३६९॥

मगौ पमौ पपौ रीमौ पा पा निरिमपा धसा ।
सनी द्वादश सा मा ग सगसा नी च सास्तु षट् ॥३७०॥

गससा मगमा री ग सगसा धसपा धपा ।
मा प मा पाद्वयं चैव पमौ द्विःपा धपत्रयम् ॥३७१॥

पमौ धपौ धरी रि रि म रि मा स रि मा ध सा ।
नी पञ्चदशकं सस्य गान्धारसगसा नि च ॥३७२॥

गमध्यं षड्जषट्कं च गमौ रि ग सगौ सधौ ।
स प धा प म पा पा ध म ग गा म प पा प गा ॥३७३॥

ग म गा[1] ग स मा गा ग नि नि पा नि प गा म गा ।
ससौ निपद्वयं त्रिर्गो प म गा म ग मा रिरी ॥३७४॥

रिगौ ममौ च साः पञ्चदश गा सधसा गधौ ।
स रि पा मा पमा द्विः सा आलापोऽयं निदर्शितः ॥३७५॥

निसौ निधौ ससौ रीमौ रिगौ सामौ ममौ पपौ ।
निगौ री री रिमौ रीगौ रिमौ सामौ रिमौ रिगौ ॥३७६॥

सा मगौ ध स री मा प पमपा रि म री म पा ।
पा रि मा प नि री री रि म प धा स ध सा प धा ॥३७७॥

त्रिः सो नि सा समौ गौ री स ग सा पञ्चमस्वराः ।
स ध धा स ध मा मा म प पा गा म प नी नि च ॥३७८॥

प प धा नि ग गा गा प स म गा रि रि री म मा ।
मा षड्जत्रितयं नी च निसौ गा री रिमौ गमौ[2] ॥३७९॥

सगौ गा पा प नी धा नि गमगा धधमा रि सा ।
द्विर्गसौ नि ध सा धा स रि मा पमौ च पत्रयम् ॥३८०॥

म ध मा रि म री सा ध सा री रि म मगौ मपौ ।
स ध धा स म मा पा प म प पा पपपा ग गा ॥
म म पा पेति करणं करणस्फुरणो व्यधात् ॥३८१॥

---

[1] B. मा ।
[2] B. मगौ ।

सन्योः पृथक् चतुष्कं च प्रथमा,-ऽऽथ द्वितीयिका ।
नी नी सा री तथा री गा सा सा,-ऽथ स्यात्तृतीयिका ॥३८२॥

द्विःसा [१]रीसा त्रिश,-स्तुर्या पृथग् रीमाचतुष्टयम् ।
पृथक् सारीचतुष्कं च पञ्चम्यां, साचतुष्ककम् ॥३८३॥

द्विर्मा री गा तु षष्ठी तु, री त्रिर्मा पाचतुष्टयम् ।
सप्तमी, चाष्टमी रीणां पानां चैव चतुष्कतः ॥३८४॥

सा रीत्रयं द्विर्द्विरेव सानीति नवमी स्मृता ।
दशमी नीद्वयं सानी रीमेति द्वितयेन च ॥३८५॥

सा सा समौ गरी सा पा सधौ धनी ततः परा ।
पधौ धपौ पपौ द्विस्तो मपौ द्विश्चेति पाद्वयम् ॥३८६॥

द्वादश्यथ, द्विशः स्यातां पधौ चैव रिमौ पमौ ।
धातस्त्रिःसा त्रयोदश्यां, धा नी पधौ च मा ततः ॥
पाचतुष्कं चतुर्दश्यामित्युक्ताऽऽक्षिप्तिका ध्रुवा ॥३८७॥

१. सा सा सा सा [२]नीं नीं नीं नीं
[३]भ ० स्मा ० भ्यं ० ग वि

२. [४]नीं नीं सा री री गा सा सा
भू ० षि त दे ० हं ०

३. सा सा री सा री सा री सा
सु र व र मु नि स हि

४. री री री री मा मा मा मा
तं ० ० ० भी ० म भु

५. सा सा सा सा री री री री
जं ० ग म वे ० ष्टि त

---

१ A. B. रीसारी etc.

२ A. B. and S. R. नी नी नी नी ।

३ The verbal structure is as follows :—
भस्माभ्यङ्गविभूषितदेहं सुरवरमुनिसहितं
भीमभुजङ्गमवेष्टितबाहुं सुरवरनमितपदम् ।
*चन्द्रकलाकरसंततिधवलं† सुरसरिदम्बुधरं
प्रणमत सततं ‡निष्कलं सकलं परमशिवमजेयम् ॥
* S. R. चन्द्रकराकर । † S. R. धवल । ‡ A. B. निकलं ।

४ A. B. and S. R. नी नी ।

६. सा सा सा सा मा मा री [1]गा
बा ० हुं ० सु र व र

७. री मा मा मा पा पा पा पा
न मि त प दं ० ० ०

८. री री री री पा पा पा पा
[2]च ० न्द्र क ला ० क र

९. सा री री री सा सा नी नी
सं ० त ति ध व लं ०

१०. नी नी सा नी री [3]गा री गा
सु र स रि दं ० बु ध

११. सा सा सम गरि सा सा [4]सध धनि
रं ० ०० ०० प्र ण म० त०

१२. पध [5]धप पप पप मप मप पा पा
स० त० तं० ०० नि० ०० ष्क लं

१३. पध पध रिम पम धा सा सा सा
स० क० लं० ०० प र म ०

१४. धा नी पध मा पा पा पा पा
[6]शि व ०० म जे ० यं ०

॥ अथ वेसररागाः ॥

॥ टक्कः (वेसरः) ॥१॥ (१६)

षड्जग्रामसमुद्भूतः षड्जमध्यमया ततः ।
धैवत्या च समारब्धः स्वल्पपञ्चमनिस्वनः ॥३८८॥

षड्जन्यासग्रहांशश्च काकल्यन्तरराजितः ।
चारुसंचारिवर्णेन प्रसन्नान्तेन भूषितः ॥३८९॥

षड्जादिमूर्च्छनः पूर्णः पार्वतीपतिवल्लभः ।
वीररौद्राद्भुतरसो विशेषाद् युद्धवीरयुक् ॥३९०॥

---

[1] S. R. मा ।

[2] The verbal structure of Kalās 7 and 8 is transposed in B.

[3] S. R. मा ।

[4] A. B. and S. R. सध ।

[5] S. R पध ।

[6] B. omits शिवम ।

गेयोऽह्नः पश्चिमे यामे वर्षाकाले विपश्चिता ।
टक्को वेसररागोऽयमस्य.लापो निरूप्यते ॥३९१॥

सा धा मा री म गा गा स म ध नी स रि गा सरी ।
मगमा धनिधा माध म री री रिमगा म सा ॥३९२॥

मगमा ध नि धा सा ध म रि गा सा ग धा नि मा ।
चतुःसा ग स सा सा म रि ग सा स स गा ध धा ॥३९३॥

धग सा स स धौ नी ध ध म धा मा गरी गरी ।
रि नि नी ध नि नी धा म ध म सा रि गरी मरी ॥३९४॥

स ग सा स ग सा सा री ग धा सा नि नि सास्तु षट् ।
ग स सा स म गा धा स[1] म नि धा ध स धा ध धा ॥३९५॥

म म धा म रि गा सा ग ध नि सा मात्रयं धनी ।
धनिमा म ध सा नी ध म धा म रि ग सा ग धा ॥३९६॥

नि सा सा सससा धा ध त्रिर्मो ग रि गरी निधौ ।
धमधा मरि री री म ग ग सा षड्जपञ्चकम् ॥३९७॥

ग स सा म ग मा सा स ग स सा नि ध नी ससौ ।
ग स गा स ग मा नी धा षड्जसप्तकतो रिगौ ॥३९८॥

म म गा स नि सा मा ध म धमौ धौ निनी ममौ ।
ध ग सा स म री गा स ग ध नी नि म धा ध नी ॥३९९॥

दश स्युः, षोडशैते च निधमा धाष्टकं सधौ ।
निधमा धाष्टकं तद्वद् ग स गा स ग नी ध मा ॥४००॥

माष्टकं च धमौ गा री माद्वयं च ग सा ग धा ।
नी सा सा कथितश्चायमालापः पृथिवीभुजा ॥४०१॥

ससधा मरिगा री नि धा मा म ध सरी स स ।
ग धा ध स स धा धा सा ध गरी गर्षभत्रयम् ॥४०२॥

नि रि सा म मधौ नी धा म ध सा धाः पृथग् द्विशः ।
ग रि मा सगमा नी ध नि म धा स ध नी स सौ ॥४०३॥

म सनी स ध[2] धा नी सा ग धनी साचतुष्टयम् ।
मा धा गा रीचतुष्कं मा मा नी धा नी च सात्रयम् ॥४०४॥

---

[1] B. म ।

[2] A. B. add नि ।

गमधा धनिधा धा सा ससमा रिगमा गसा ।
नि धनी धाद्वयं सानां पञ्चकं म ध मा च धा ॥४०५॥

धनी धपौ मधौ सा मा मा धा म रि ग सा स गा ।
धा धनी धा स धा नी सा पञ्च धा धा गमा ससा ॥४०६॥

सा गा सा सा ग मा धा च ममौ धधौ म रीद्वयम् ।
ग सा धनी त्रिशः षड्ज(:) करणं परिकीर्त्तितम् ॥४०७॥

साद्वयं धाद्वयं मा गा द्विर्माद्या, -ऽथ द्वितीयिका ।
सा सनी धा पञ्च साः स्यु, -स्तृतीया साद्वयं द्विर्गा ॥४०८॥

सामागामेति, तुर्या धा सा निधौ षड्जपञ्चकम् ।
धा नी सा गा तथा गा धा मा गा पञ्चमिका कला ॥४०९॥

द्विः सा धा नी सनी धानां त्रयं षष्ठी, च सप्तमी ।
द्विः सा पा नी द्विसो(शो) मा गा, अष्टम्यां गाद्वयं च धा ॥
नी साचतुष्टयं प्रोक्ताऽऽक्षिप्तिका टक्कसंश्रया ॥४१०॥

१. सा सा धा धा मा [1]गा मा मा
[2]सु र मु कु ट म णि मा
२. सा [3]सनि धा सा सा सा सा सा
ला ०० र्चि त च र णं ०
३. सा सा गा गा सा मा गा मा
सु र वृ ० क्ष कु सु म
४. धा [4]सां निध सां सा सा सा सा
वा ० सि० त मु कु टं ०
५. धा नी सा गा [5]गा धा मा गा
श शि श क ल कि र ण

---

[1] S. R. मा ।

[2] The verbal structure is as follows :—
सुरमुकुटमणि-*मालार्चितचरणं सुरवृक्षकुसुमवासितमुकुटम् ।
शशिशकलकिरण-†विच्छुरितजटं प्रणमत पशुपतिमजममरम् ॥
* S. R. मणिगणार्चित etc. † A. B. विछुरिवत ।

[3] A. B. and S. R. सनि ।

[4] A. B. and S. R. सा निध सा etc.

[5] S. R. मा ।

६. सा सा धा नी [१]सनि धा धा धा
वि ० च्छु रि त० ज टं ०

७. सा सा पा नी मा गा मा गा
प्र ण म त प शु प ति

८. गा गा धा नी सा सा सा सा
म ज म म रं ० ० ०

॥ वेसरषाडवः ॥२॥ (१७)

षड्जग्रामसमुद्भूतो रागो वेसरषाडवः ।
षड्जमध्यमिकाजातिजातो गमकपेशलः ॥
मध्यमांशग्रहन्यासकाकल्यन्तरसंयुतः ॥४११॥

आरोहिवर्णरुचिरप्रसन्नादिविभूषणः ।
दैत्यपूज्यप्रियः पूर्णः शान्तशृङ्गाररहास्ययुक् ॥४१२॥

वासरस्यान्तियामोक्तगानकालकलोत्करः ।
मतङ्गादिमतप्रोक्तमत्सरीकृतमूर्च्छनः ॥४१३॥

मा सा री गा सा री गा मा मा गा मा सा मा मा री मा ।
पा धा नी पौ निधौ मा नी धा सा सा सा [२]धा सा री गा ॥४१४॥

धा सा नी धा निधौ त्रिः पा संधौ संगौ मारी गारी ।
मा मा मा री गा री धा मा मंरी मंगौ संगौ रीसौ ॥४१५॥

मंसौ संनी धंनी धंसौ सा नी धा नी धंपौ संगौ ।
संमौ री री चत्वारो मा सा मं धा नी सा रि गा मौ ॥४१६॥

मं गं सं नी धा नी धं सं धा नी धं पं पा पा पं नी ।
धं नी धा मौ मा मा मा नी धा धं धं गं सं सं सं गं ॥४१७॥

री री गा मा मा गा री री गा सा सा सा री री गा मा ।
मा मा री री गा री री धा मा मा मा री री गा धा री ॥४१८॥

री मं री सा री गा सा गा सा धा नी धा सा सा धा नी[३] ।
मं मं मं धं मं री री मौ री गा सं गं सा धं नी धं ॥४१९॥

---

[१] A. B. and S. R. सनि ।

[२] B. साधा ।

[३] A. B. add धमा ।

सं नी धा पा माष्टौ पा नी धं नी धं नी धं नी मं(?)[१] ।
नी धा धा सा धं धं गं सं सं गं धं धं सं धं धं मं ॥४२०॥

री गा सा गा सा धा सा री गा मं री गा मा मा मं री ।
सं सं री मं मा मा मं री गं मा मं री गं री गं री ॥४२१॥

धं री री धा चत्वारो री री धा धा मं [२]गा री मा(?)[३] ।
री गा री नी नी धा मा धा मं री री मं री गा सा गा ॥४२२॥

सा धा सा री गं मा री गा मं गा मा मा मं मं मं गं ।
द्विर्धा मा धा मं री रीमौ सं गं सं धं नीधौ सानी ॥४२३॥

धा नी धा पञ्च दिक्पा नी ? धा नी धा धा नी धा नी मं ।
नी नी धा नी धा धा मा गा सं गं सं धं नी धं सं नी ॥४२४॥

धं नी धं सं री गा गा री सं नी धा सा पा धा सा री ।
चत्वारो मा इत्यालापष्टक्के राज्ञा निरूपितः ॥४२५॥

म म ग स म स मं गं पञ्च मा री चतुर्द्धा
मरि मम ध ध नी धा नी ध धा सं ध नी धा ।
ध ध म रि ग म पं पं धैवतो धं नि नी मां
म म रि म रिम मं नी धैवताः पञ्च नीधाः ॥४२६॥

स स स नि ध स रि गा त्रिर्मधा त्रिश्च री गो
म म रि म रि ग नी पं धं म मं री ग री मं ।
रि ग स स ध नि धं सं धं नि धं धं प धं . (?)
ध ग स करणमुक्तं मांचतुष्केण राज्ञा ॥४२७॥

मा गा री सा री मा री सा प्रथमा, -ऽथ द्वितीयिका ।
री सा री गा मांचतुष्कं, तृतीया तु पुनः स्मृता ॥४२८॥

मा री गा सा तथा नी धा द्विः सा, चाथ चतुर्थिका ।
पा धा सा री गा त्रयेण मानामथ, द्वी री द्विः पा ॥४२९॥

मा पा धा नी पञ्चमी च, षष्ठी पां धां द्विर्मां च री ।
गा री सा, सप्तमी मा री गा सा नी धा द्विर्मा पुनः ॥४३०॥

---

[१] One syllable is missing.
[२] B. omits गा री मा ।
[३] One syllable is missing.

अष्टम्यां च कलायां पा पा सा री साचतुष्ककम् ।
इत्युक्ताऽऽक्षिप्तिका राज्ञा रागे वेसरषाडवे ॥४३१॥

१. मा गा री सा री [१]मा री सा
[२]इं ० द गो ० ब म णि

२. री सा री गा मां मां मां मां
दा ० रु सं ० चि अं ०

३. मा री गा सा नी धा सा सा
फु ० ळ्ळ कं ० द ळ मि

४. पा धा सा री गा मा मा मा
ळि ० ध सो ० हि अं ०

५. री री पा पा मा पा धा नी
म ० त्त द ० द्दु र णि

६. [३]पा धा मा मा री गा री सा
ना ० अ मो ० हि अं ०

७. मा री गा सा नी धा [४]मा मा
का ० ण णं ० सु र हि

८. पा [५]पा सा री [६]मा मा मा मा
गं ० ध सी ० अ ळं ०

॥ सौवीरः ॥३॥ (१८)

षड्जग्रामसमुद्भूतः षड्जमध्यमिकाभवः ।
काकलीकलितः षड्जग्रहांशन्यासपेशलः ॥४३२॥

---

[१] S. R. गा ।

[२] The verbal structure is as follows :—

*इन्दगोबमणिदारु-†संचिअं फुळ्ळकं दळ-‡मिळिन्धसोहिअम् ।
मत्तदद्दुर-$णिनाअ-§मोहिअं काणणं सुरहिगन्ध-§सीअळम् ॥

* A. B. इन्द्रगोपमणि । † B. संजयं । ‡ S. R. सिलिन्ध ।
$ A. B. निनाय । § S. R. सोहिअं । § A. B. सीलयम् ।
A. B. read य for अ and ल for ळ in all cases.
(इन्द्रगोपमणिदारुसञ्चितं फुल्लकं दलमिलिन्दशोभितम् ।
मत्तदर्दुरनिनादमोहितं काननं सुरभिगन्धशीतलम् ।)

[३] A. B. पां धां मां मां; S. R. पा धा मा गा ।

[४] S. R. सा सा ।

[५] S. R. धा ।

[६] S. R. गा ।

स्वल्पद्विश्रुतिकस्थानस्फूर्जत्षड्जादिमूर्च्छनः ।
सावरोहिप्रसन्नाद्यलंकृतः पूर्णतायुतः ॥४३३॥

[1]गृहितापससंन्यासिप्रवेशाद्युक्तगानयुक् ।
वीररौद्राद्भुतरसोऽन्तिमयामनियोगयुक् ॥
सुशान्तरसभूयिष्ठः सौवीरः शंकरप्रियः ॥४३४॥

स स प प धनि धा पा पाध सा सा प [2]पा धा · (?) ।
ध धा म ग री म ग री सं नि सा ····(?) ॥४३५॥

प ध स नि स स मं मं सं मं सं सं स मं सं
ग स स ग रि गा मं मं गं सं सं ध नी [3]धं ।
स नि ध नि ध ध पा पं पं [4]ध धं मं नि धं धं
प प प ध ध सं नि धं सं स पं पा प पं धं ॥४३६॥

ध स स रि रि गं री मं रि गं सं ग सं नि
ध स स प प [5]धं धं धं स निं सां स सं सं ।
म ग स स स स गं सं सं स गं रिं रि गं सं
स ग प ध नि ध धं मं सं स सं धं ध निं धं ॥४३७॥

स नि ध नि ध ध पं पं पा प री पं प निं धं
ध नि ध नि नि पं निं धं धं स सं सं ध धं मं ।
रि रि ग ध म म रिं रिं गं स सं गं ध धं गं
स स स ध नि धं सं निं ध निं ध ध पा पं. (?)॥४३८॥

प प प ग ध रि सं गं मं म रिं सं ग सं नी
ध स स प प ध धं सं निं स सं सं स पं पं ।
प ध ध ध नि नि निं सं सं स सं रिं स रिं रिं
रि ध रि प ध ध सं निं सा स धा धं ग रिं रिं ॥४३९॥

ध म म रि रि रि ग सं सं ग धं धं···(?)
ग स स स ध निं सं धं सं नि धं नी ध पं पं ।
ध रि नि ध स ध ग रिं सं ग रिं सं नि धं धं
स प प ध ध स निं सालाप उक्तोऽत्र राज्ञा ॥४४०॥

---

[1] A. गृहितापसमन्यासि । B. गृहितापसमन्यासे ।
[2] B. प ।
[3] B. सं ।
[4] B. धं ।
[5] B. ध ।

षड्जसपञ्चमनीधा धा धा, नि म म [1]पञ्चम नी धा धा नी ।
षड्जससा रि री री पं री पं, पं नि धा धा ध ध धा सा धं नी ॥४४१॥

धा प प पं ध ध सं सं री री, री ग रि गा रि स सा मं मं री ।
गा स स सं स म री सा सा नी, धा प म धं नि स सा मा सं मं ॥४४२॥

सा म स सा स म सा सा सा सा, मा रि ग गा स ग सा गं मा गा ।
सा स स गं स नि धं नी धं गं, नी ध ध धं नि ध मं पं पं गं ॥४४३॥

धं ग ग गं ग ग गा री सा सा, नी ध प पा प ध धा [2]धं नी . (?)।
नी स स सा म ग गा री री री, री रि म सं म ध गं गा मं सं ॥४४४॥

सं प ध सा ध नि नी धा नी नी, धं प रि पं प प पा धा धं धं ।
सा स स धं ध ध धा मा मा मा, री रि रि री म रि मा री गा सा ॥४४५॥

सा ध नि धा स ध नी धा धा री, पं प प पं ध ध धा धा नी नी ।
पं प प मं ध ध नी सा सा सा, उक्तमदः करणं भूभर्त्रा ॥४४६॥

साष्टभिः प्रथमा, चान्या नी धापानां पृथग् द्वयम् ।
पामेत्यथ, तृतीया तु नी धा सा धा च नी ततः ॥४४७॥

धा पाद्वयं, चतुर्थी धा गा धा सापञ्चकेण(न) तु ।
पञ्चमी सात्रयं नी सा सा री गेति, तथा परा ॥४४८॥

सा गा धाद्वयतो नी धा पा मेति, स्यात्ततः परा ।
नी धा सा धा च नी धा पाद्वयेना, -ष्टमिका पुनः ॥
द्विर्गा धा सा चतुःसान्ता सौवीराक्षिप्तिका मता ॥४४९॥

१.	सां	सां	सां	सां	सां	सां	सां	सां
	[3]त	रु	ण	त	रु	शि	ख	र
२.	नी	नी	धा	धा	पा	पा	पा	मा
	कु	सु	म	भ	र	न	मि	त
३.	नी	धा	सा	धा	नी	धा	पा	पा
	मृ	दु	सु	र	भि	प	व	न

---

[1] A. पञ्च ।

[2] B. omits धं ।

[3] The verbal structure is as follows :—
तरुणतरुशिखरकुसुमभरनमित-मृदुसुरभिपवनधुतविटपे ।
कानने कुञ्जरो भ्रमति मदललितलीलागतिः ॥

४. धा गा धा सा सा [1]सा सा सा
धु त वि ट पे ० ० ०

५. सां सां सां [2]नीं सा सा री गा
का ० ० न नें ० ० ०

६. सा गा धा धा नी धा पा [3]मा
कुं ० ० ज रो ० ० ०

७. नी धा सा धा नी धा पा पा
भ्र म ति म द ल लि त

८. [4]गा गा धा सा सां सां सां सां
ली ० ला ० ग तिः ० ०

॥ अथ बोट्टः ॥४॥ (१९)

पञ्चमीषड्जमध्याभ्यामुत्पत्तिर्यस्य वर्ण्यते ।
स बोट्टरागो विज्ञेयो मध्यमस्वरविश्रमी ॥४५०॥

ग्रहांशपञ्चमः स्वल्पगान्धारः काकलीयुतः ।
संपूर्णः पञ्चमाद्युक्तमूर्च्छनामूर्च्छितोदयः ॥४५१॥

आरोहिवर्णसंपृक्तप्रसन्नान्तोपलक्षितः ।
नियोज्यः पश्चिमे यामे वासरस्योत्सवे तथा ॥४५२॥

शृङ्गारहास्यरसयोर्भवानीपतिवल्लभः ।
यद्यप्यस्य जनिं ग्रामद्वयजातिसमुद्भवाम् ॥४५३॥

विलोक्य मध्यमग्रामसंबन्धः कैश्चिदीर्यते ।
तथापि पञ्चमस्यात्र चतुःश्रुतिकतावशात् ॥४५४॥

प्रयोगे प्राह संगीतमीमांसकविचक्षणः ।
षड्जग्रामैकसंबन्धं कृष्णः क्ष्मापालपुङ्गवः ॥४५५॥

प प प प नि ध नि ध नी मं मं धनी सा ध नी मं
म म [5]ग रि रि स री पं पं स सं मं प निं धं ।
स ग रि रि प रि षड्जं पञ्चकं पञ्चमानां
ऋषभरिरिपनी धं मं ग सं गं स गं गं ॥४५६॥

---

[1] S. R. सां सां सां । [2] A. B. and S. R. नी ।
[3] S. R. पा ।
[4] A. B. गा गां धा सा सां सां सां सां; S. R. गां गां धा सां सां सां सां सां ।
[5] B. omits ग ।

म म रि म म रि मा गा री ग पा पा ध सं धं
स म म रि प रि पं धं पं प पं पा स री मं ।
[१]प प म म म प रि पं धं पं प पं पा स री मं
प प म म प प धं धं निं प धं मा रि धं धं
ध ध प प म म गं गं रिं धरी धा रि री पं ॥४५७॥

प ध प म प ग रिं मा मा नि नी सं ग रि गं
रि ग म ग रि ग पं पं पञ्चमो माचतुष्कम् ।
कथित इह नृपेणालाप इत्थं सलीलं
करणमथ करस्थं कार्यते कोविदानाम् ॥४५८॥

प प ध ध नि ध धं मं मा म धा मं सं ··(?)
रि प म प नि नि मैतत्खण्डकं द्विःप्रयोज्यम् ।
प प नि नि ध नि निं पं नि प धं सं म रिं गं
स ग रि प म म चैतत्खण्डमेत[२]-द्द्वितीयम् ॥४५९॥

प प नि नि ध ध पं पं मं [३]ग गं गं रि रिं सं
ग म म नि ध नि धा धं धं नि पं पं ध धं मं ।
प ध म म ग म रिं रिं पं रि पं मं ग मा मा
नृपतिमुकुटरत्नं (त्नो) वक्त्यथाक्षिप्तिकाख्यम् ॥४६०॥

पा नी सा धा [४]साचतुष्कं प्रथमा, -ऽथ द्वितीयिका ।
धापामध्यगतं मापा माद्वयं च, तृतीयिका ॥४६१॥

धा पा मा गा तथा री गा सा नीत्यथ, चतुर्थिका ।
सा री मा पञ्चकं पानां, सा री मा पाचतुष्ककम् ॥४६२॥

धेति स्यात् पञ्चमी, षष्ठी द्विः सा द्वि(:) पा च धा पुनः ।
पा मा गा, सप्तमी प्रोक्ता तृतीयावद,-थाष्टमी ॥
द्विः पा पमौ गमौ गा मा माद्विकेन प्रकीर्तिता ॥४६३॥

१. [५]पा नी सा धा सा सा सा सा
[६]प व न वि लु लि त ०

---

[१] B. repeats this line; one foot is extra in this verse.

[२] B. द्वितीयम् ।

[३] B. म ।

[४] A. धाचतुष्कं ।

[५] S. R. सा धा सा सा etc.

[६] The verbal structure is as follows :—

पवनविलुलित-भ्रमितमधुकर-जलजरेणु-परिपिञ्जरिते ।
*मदमन्दगति-हंसवधू-र्विचरति विकसितकुमुदवने ॥

* A. B. भ्रमितमधुकर ।

२.	धा	पा	मा	पा	धा	पा	मा	मा
	अ	मि	त	म	धु	क	र	०
३.	धा	पा	मा	गा	री	गा	सा	नीं[1]
	ज	ल	ज	रे	०	णु	प	रि
४.	सा	री	मा	पा	पा	पा	पा	पा
	पिं	०	ज	रि	ते	०	०	०
५.	सा	री	मा	पा	पा	पा	पा	धा
	म	द	मं	०	द	ग	ति	०
६.	[2]सा	सा	पा	पा	धा	पा	मा	गा
	हं	०	स	व	धू	०	०	०
७.	धा	पा	मा	गा	री	गा	सा	नी
	वि	च	र	ति	वि	क	सि	त
८.	पा	पा	पम	गम	[3]गा	मा	मा	मा
	कु	मु	द०	व०	ने	०	०	०

॥ अथ मालवकैशिकः ॥५॥ (२०)

कैशिकीजातिसंजातो ग्रहांशन्याससस्वरः ।
काकलीकलितः स्वल्पधैवतो मध्यमाभिधे ॥४६४॥

ग्रामे संगीयते विद्भिर्मूर्च्छतषड्जादिमूर्च्छनः ।
आरोहिवर्णविस्तीर्णः स्वरसन्ततिपेशलः ॥४६५॥

प्रसन्नमध्यालंकारो विप्रलम्भे रसे तथा ।
वीरे रौद्रेऽद्भुते गेयो वासरस्यान्तिमे दले ॥४६६॥

शिशिरे केशवप्रीत्यै रागो मालवकैशिकः ।
केचित् पञ्चमविश्रामं मन्यन्ते केचन त्विमम् ॥४६७॥

गान्धारकृतसंपूर्त्तिमेतन्नादरमर्हति ।
गान्धारस्य विवादित्वान्या(श्या)सस्तत्र न युज्यते ॥४६८॥

तस्मात् संगीतमीमांसापार-[4]दर्शी नरेश्वरः ।
न्यासं सस्वरमेवास्य मन्यते [5]भरतोक्तिवत् ॥४६९॥

---

[1] S. R. निध । A. B. नी ।
[2] A. B. सां सां ।
[3] S. R. मा ।
[4] A. B. दृष्ट्वा ।
[5] भरतोक्तिवित् is also a possible reading.

स सं पं ग मं री स नी सा स री मा
म नी नी रि री सा प नी री प सं सं ।
म गा मा प सं नी स नी पा प नी पा
[१]स मा नी ग मा री स मा नी स पा पं ॥४७०॥

स गं गं स पं पं नि सं सं नि री सं
प नी सं नि सं सं ग मं मं ग मं मं ।
[२]स गं गं म गं गं नि नी सं स सं सं
इहालाप उक्तः सदालापकर्त्रा ॥४७१॥

करणमथ स सं पं मं ग पं नी ग पा पं
प प ग म ग प गा री री ग मं सं स मं सं ।
स [३]म प म स स पं मं मं ग सं धं नि पं पं
स रि [४]प म नि रि सं नी [५]सं नि री सं स नी सं ॥४७२॥

द्विः सा द्विः पा तथा गा मा गा पेति प्रथमा कला ।
धा नी पा पा तथा धानी गागेति स्याद् द्वितीयिका ॥४७३॥

सांसांमध्यगतं पां सां सा नी पा नी तृतीयिका ।
री धा सनी पञ्च षड्जाश्चतुर्थी, पञ्चमी पुनः ॥४७४॥

पा नी री पा तथा नी री री सनी च, ततः परा ।
पा नी री च गमौ री गा री सनी, सप्तमी पुनः ॥४७५॥

सापानीनां पृथग् युग्मं पमौ नी, चाष्टमी तथा ।
सां इत्यष्टभिराख्याताऽऽक्षिप्ता मालवकैशिकी ॥४७६॥

१. सा सा पा पा गा मा गा पा
[६]च ० न्द्रा ० भ र णं ०

२. धा नी पा पा धा नी गा गा
ह रं नी ० ल क ० ण्ठ

---

[१] B. सं ।
[२] B. सं ।
[३] B. स ।
[४] B. मप ।
[५] B. सरी etc. (intermediary नि is omitted).
[६] The verbal structure is as follows :—
चन्द्राभरणं हरं नीलकण्ठमहिवलयं त्रिपुरहरम् ।
मृगाङ्कनयनं गिरिनिलयं नमत सदा मदनाङ्गहरम् ॥

३. [१]सां पां सां सां सा नी पा नी
म हि व ल यं ० ० ०

४. री धा [२]सनि सा सां सां सां सां
त्रि पु र० ह र ० ० ०

५. पा नी री पा नी री री सनि[३]
मृ गां ० क न य नं ००

६. पा नी री गम री गा री सनि[४]
गि रि नि ल० यं ० ० ००

७. सा सा पा पा नी नी पम नी
न म त स दा ० म० द

८. सां सां सां सां सां [५]सां सां सां
नां ० ग ह रं ० ० ०

॥ अथ मालवपञ्चमः ॥६॥ (२१)

पञ्चमीमध्यमाजातिजातो मालवपञ्चमः ।
मध्यमग्रामरागोऽयं हृष्यकामूर्च्छनायुतः ॥४७७॥

पञ्चमांशग्रहन्यासः प्रसन्नान्तविभूषणः ।
आरोहिवर्णरुचिरः स्वल्पद्विश्रुतिकस्वरः ॥४७८॥

काकलीकलितो गेयो हास्यशृङ्गारयोरसौ ।
विप्रलम्भिनि संपूर्णः कञ्चुकीनां प्रवेशने ॥
दिनस्य पश्चिमे यामे केतुतुष्टिकरः परः ॥४७९॥

प म रि ग स ध नी धं पा प धा नी म री मं
प ग प ध म रि मा सा नी ध नी सा री गा मा ।
प नि प ध म प ध नि धा मा री रि मा मा ग सा सा
स म प प ध ग सं धं सा ध नी सा रि मं मं ॥४८०॥

---

[१] S. R. सा ।
[२] A. B. सनि सां etc. S. R. सनि सा सा सा सा सा ।
[३] [४] A. B. and S. R. सनि ।
[५] S. R. सा सा सा ।

स रि ग स रि ग गं गं सं स गं सा स री पं
म म नि नि ध ध पं पं पं ध मं . (?) स सं धं ।
नि नि ध ध प प मं मं गं ग री री नि नी धं
ध प ध म ग स धा नी धा प धं मं स धा पा ॥४८१॥

निगदित इति राज्ञाऽऽलापकः प्रोच्यतेऽथो
करणमिह सुरागे पञ्चमे मालवाद्ये ।
म प ध म म रि गं सं धं नि मं नी ध स[1] द्विः
सकलमिदमथान्यत् प्रोच्यते चैकवारम् ॥४८२॥

ध ध [2]ध नि [3]ध नि रिं सं पं प पं पं ध पं मं
अथ म म प ध नि धं सं नि धं पं प रि गं ।
म प ध नि ध स धं नि पं प धम्मं(धं मं) प धं सं
ध नि म म नि नि धं धं पा प धं मं नि पा पं ॥४८३॥

पा नी सनी सा मगौ च रिगौ सा च पमौ पुनः ।
द्विः पा सा मा गमौ गा च निधौ नीति द्वितीयिका ॥४८४॥

पा मा सा च गमौ गा नी माद्वयेन तृतीयिका ।
रिमौ गसौ धसौ धनी पाचतुष्कं चतुर्थिका ॥४८५॥

पमौ धमौ सात्रयं गा सा निधौ पञ्चमी पुनः ।
निधौ सानां चतुष्कं री गा मेत्यथ, तु सप्तमी ॥
तृतीया च चतुर्थीवदष्टम्याक्षिप्तिका मता ॥४८६॥

१. [4]पा नी [5]संनि सां मग रिग सा पम
[6]ध्या ० न० म यं० ०० न वि०

---

[1] B. सं ।
[2] B. निध ।
[3] B. omits ध ।
[4] S. R. गा री सनि सा ।
[5] A. B. सनि सा ।
[6] The verbal structure is as follows :—
ध्यानमयं न विमुञ्चति *न †व्याहरति विशति ‡सरःसलिले ।
विधुनोति पक्षयुगलं नरेन्द्रहंसो निजप्रियाविरहे ॥
* S. R. दीनं । † A. B. व्याहरेति विशति (B. omits विशति) ।
‡ A. B. सरसलिले ।

२.	पा	पा	सा	मा	गम	गा	निध	नी
	मुं	०	च	ति	००	०	न०	०
३.	[1]पा	मा	सा	गम	गा	नी	मा	मा
	व्या	०	ह	र०	ति	वि	श	ति
४.	रिम	गस	धस[2]	धनि	पा	पा	पा	पा
	स०	रः०	००	स०	लि	ले	०	०
५.	पम	धम	सा	सा	सा	गा	सा	निध
	वि०	धु०	नो	०	ति	प	०	क्ष०
६.	निध	सा	सा	सा	सा	री	गा	मा
	यु०	ग	लं	०	न	रे	०	न्द्र
७.	[3]पा	मा	सा	गम	गा	नी	सा	मा
	हं	०	सो	००	नि	०	ज	०
८.	रिम[4]	गस	धस	धनि	पा	पा	पा	पा
	प्रि०	या०	वि०	र०	हे	०	०	०

॥ टक्ककैशिकः ॥७॥ (२२)

उभयग्रामसंभूतो धैवतीमध्यमोद्भवः ।
धैवतांशग्रहन्यासः काकल्यन्तरराजितः ॥४८७॥

आरोहिवर्णरुचिरः प्रसन्नादिविभूषणः ।
ज्ञेयाऽत्र रागतत्त्वज्ञैर्मूर्च्छना स्वो(चो)त्तरायता ॥४८८॥

नियोगः सौविदल्लस्य प्रवेशोऽस्य निगद्यते ।
दिनस्य पश्चिमे यामे योगः प्रोद्दामनर्तने ॥४८९॥

संपूर्णः कामकामारिदैवतष्टक्ककैशिकः ।
सभयानकबीभत्से रसे रसविदीरितः ॥४९०।

---

[1] S. R. री मग पा पम पा पा धप मा ।
[2] A. B. धस, S. R. धम ।
[3] S. R. धा मा रिग सा निध सा पा मा ।
[4] S. R. मरि ।

वीररौद्राद्भुतरसान् केचनात्रापि मन्वते ।
निषादषड्जयोर्लोपादौडुवं प्राह [1]कश्यपः ॥४९१॥

उभयग्रामसंभूतजातिजातत्वतोऽप्यमुम् ।
पं(प)चतुःश्रुतिकत्वेन श्रीकृष्णः प्राह षड्जगम् ॥४९२॥

ध सा धा प धा मा म गा री म गा सा
स नी गा स नी सा मरी गा स धा सा ।
ध धा री रि रिं मा म री गा स सा धा
स री गा ध सा मा [2]ध सं सं स सं सं ॥४९३॥

ध पं मं ध धं धं स सं धं ध धा पं
म धा री धं पा मा ग री सा रि सा धं ।
ध मं धम्म (धं म) सा री स रिं धं प धं धा
धमालापके (धं आलापके) नी ग सं सं नि धं धं ॥४९४॥

॥ इत्यालापः ॥

करणमथ ध सं गं मं ध पं मं प धं धं
ध रि ध ध ध स धा धं धं स धा धं स मं धं ।
ध प म स रि रि री मं पं म मं धं प धं पं
ध ध स ध स स मं सं मं ध सं मं म धं धं ॥४९५॥

[3]मा पां सां पञ्चकं धानां प्रथमा,-ऽथ द्वितीयिका ।
द्विर्धा री गा तथा द्विः सा रीगे(ति)स्यात् तृतीयिका ॥४९६॥

धाद्वयान्तगतं(तो) मां तु पञ्च धा,-ऽथ चतुर्थिका ।
तृतीयावत्, पञ्चमी तु धांद्वयं सांद्वयं तथा ॥४९७॥

गा री मामेति, षष्ठी तु रीद्वयं माद्वयं तथा ।
धारी मामेति, धा(:) सप्त सप्तमी सा इति स्वरः ॥
अष्टमी स्याच्चतुर्थीवदित्याक्षिप्तिकिका कला ॥४९८॥

---

[1] B. केशवः ।

[2] B. धं स etc.

[3] In accordance with the notation of this Kalā as found in our text and S. R., this line should read as :—
धापञ्चकं च मा पा सा etc.

१. धा धा धा धा धा मा पा [1]सा
[2]श्री ० म ० त्क ट त ट

२. धा धा री गा [3]सा सा री गा
वि ग लि त म द म दि

३. धां धां मां धां धां धां धां धां
रा ० मो ० द म ० त्त

४. [4]धां धां मां धां धां धां धां धां
म धु प कु लं ० ० ०

५. धां धां [5]सा सा गा री मा मा
कु लि श ध र क म ल

६. री री मा मा धा री मा मा
यो ० नि ० प्र भृ ति नु

७. धा धा धा धा धा धा धा सा
तं ० ० ग ० ण ० प

८. धा पा मा धा धा धा धा धा
तिं ० व ० न्दे ० ० ०

॥ अथ हिन्दोलः ॥८॥ (२३)

धैवत्यार्षभिकावर्जशुद्धजातिसमुद्भवः ।
ग्रहांशन्यासषड्जश्च धैवतर्षभवर्जितः ॥४९९॥

आरोहिवर्णसंयुक्तः प्रसन्नादिविभूषणः ।
काकलीस्वरभूयिष्ठः शुद्धमध्यादिमूर्च्छनः ॥५००॥

वीररौद्राद्भुतरसो नियोज्यो वासरान्तिमे ।
यामे वसन्तकाले च शम्बरारिप्रियंकरः ॥५०१॥

---

[1] S. R. पा ।

[2] The verbal structure is as follows :—
श्रीमत्कटतटविगलितमदमदिरामोदमत्तमधुपकुलम् ।
कुलिशधरकमलयोनिप्रभृतिनुतं गणपतिं वन्दे ।

[3] A. B. and S. R. सां सां ।

[4] S. R. मा ।

[5] A. B. and S. R. सां सां ।

संभोगे च विशेषेण हिन्दोलः स्यादिहौडुवः ।
केचिद् ऋषभलोपेन हिन्दोलं षड्जसंश्रितम् ॥५०२॥

वदन्ति, तन्मतं नाहं मतङ्गादिविरोधतः ।
धैवतस्याविलोपेन द्विग्रामत्वेऽपि मध्यगम् ॥५०३॥

मध्यमग्रामजात्युत्थं शुद्धमध्याख्यमूर्च्छनम् ।
अमुं रागविवेकज्ञः प्राह श्रीकालजिन्नृपः ॥५०४॥

स सा नी प पा म ग पा सा म नी सा
ग मा मा म गा मा प मा गा प पा सा ।
ग मं मं ग मं मं ग नी पा प मं गं
स गं गं स नी पं स नी पं[१] स नी पं ॥५०५॥

स सा सं ग सन्नी (सं नी) स गा सं ग मं गं
प गं गं स सं गं स गं पं म नी पं ।
स नी मं ग पं गं प नी सा ग सं मं ।
स गं सं नि मं नी ससालाप उक्तः ॥५०६॥

करणमथ स गं पं मं ग पं मं स गं गं
स ग नि नि प नि पं पं गं ग पं मं ग गं गं ।
स स नि स स नि मं गं गं ग सं सं नि सं गं
प नि नि नि स नि स गं गं सं ग सं नि स सं सं[२] ॥५०७॥

सा सा मा गा तथा सा गा मापेति प्रथमा, परा ।
पमौ गां सां तथा सां सां गा मा मां इति, चापरा ॥५०८॥

नी सा धा नी तथा पा नी गा पेत्यथ, चतुर्थिका ।
नी सां त्रिश्च (द्विः सा) सनी गां च सधौ नी,-त्यथ पञ्चमी ॥५०९॥

द्विर्नी सां गा तथा सा नी पाद्वयेना, -थ तत्परा ।
पमौ गा सा तथा सा च गमौ गा मा च पा इति ॥५१०॥

सप्तमी स्यात्तृतीयाव, -दष्टमी तु कलोच्यते ।
द्विर्निसौ च तथा सा गा साचतुष्कमिति स्फुटा ॥५११॥

---

१ B. सं ।
२ One syllable is extra in this foot.

१. सा सा मा गा सा गा मा पा
[१]स मु प न त स क ल

२. पम गा [२]सा सा सा गा मा [3]मा
म० भि नु त ज नौ ० घ

३. नी [४]सां [५]धा नी पा नी गा पा
प रि तु ० ष्ट मा ० न

४. [६]नीं सा सा सा सनिं गा सधं नीं
स हं ० सं ०० ० ०० ०

५. [७]नीं नीं सा गा सा नी पा पा
प्रि य त म स हृ च र

६. पम गा सा सा गम गा पा पा
स० हि तं ० म० द नां ०

७. [८]नी [९]सां धा नी [१०]सां नी गा पा
ग वि ना ० श नं ० ०

८. [११]निंस निंस सा गा सा सा सा सा
नौ० ०० ० ० मि ० ० ०

॥ अथ साधारणरागाः ॥

॥ अथ रूपसाधारः ॥१॥ (२४)

नैषादीषड्जमध्याभ्यां जातिभ्यामाप्तसंभवः ।
षड्जग्रामेण संबन्धः (संबद्धः) षड्जांशग्रहपेशलः ॥५१२॥

---

[१] The verbal structure is as follows :—
समुपनतसकलमभिनुतजनौघपरितुष्टमानसहंसम् ।
प्रियतमसह-*चरसहितं मदनाङ्गविनाशनं नौमि ॥
* S. R. सुरमहितं ।

[२] [3] A. B. सां and मां respectively.

[४] A. B. and S. R. सा ।

[५] S. R. पा ।

[६] A. B. नी सां सां सां सनि गा सध नी; S. R. नी सां सां सा सनि गा सप नी ।

[७] A. B. नी नी सां etc.; S. R. नी नी सा etc.

[८] S. R. नी सा पा नी पा नी गा पा ।

[९] [१०] A. B. सा; सा ।   [११] A. B. and S. R. निस निस ।

मध्यमस्वरविश्रामः पूर्ण (:) काकलिना युतः ।
षड्जादिमूर्च्छनः स्वल्पपञ्चमर्षभनिस्वनः ।।५१३।।

प्रसन्नमध्यालंकारालंकृतश्चावरोहिणि ।
वर्णे रौद्रेऽद्भुते वीरे करुणे च रसे स्मृतः ।।
रूपसाधाररागोऽयं सहस्रकरदैवतः ।।५१४।।

स नी धा स नी सा स गा मा प धा मा
नि नी धं (धा) स सा धा ध री धा स नी सं(सा) ।
स पा धा स री गा [१]स गा सा प धा मा
ध नी धा नी(नि)मा गा म मा सा ग मा मा ।।५१५।।

अथो सा ध सा धा प धा सा स मा मा
ग सा गा ध पा धा स सा मा ग नि धा ।
स सा गं ग सा धा प पा धा स सा गा
स सा गा स गा सा स धा पा ध मा मा ।।५१६।।

।। इत्यालापद्वयम् ।।

करणमथ स धं सं निं ध नी स स पा मं
प म प स नि धं धं ग स धं(धा)धं नि सं मं ।
म म ग ग स स गं धं सं ग सं सं ध निं धं
प स स ग स स धं नि धं ध मा मं ग मा मा ।।५१७।।

मा नी धा सा पृथग् द्विर्द्विराद्या, नी च द्वयं च धा ।
मा साचतुष्कतोऽन्या, सा सा नी धा पा च माद्वयम्(मा तथा)।।५१८।।

मा गा तृतीया, तूर्या तु रीद्वयं सा च नीद्वयम् ।
धा साद्वयेन गदिता, माचतुष्कं तु नीद्वयम् ।।५१९।।

धाद्वयं पञ्चमी, षष्ठी सापाद्वन्द्वं पृथक् ततः ।
माचतुष्कं, सप्तमी च त्रिर्मा द्विर्नी च धा तथा ।।५२०।।

साद्वयेना, -ष्टमी प्रोक्ता द्विर्नी धा पञ्च सा इति ।
मासेत्यथ पृथक्त्वेन नवमी, दशमी पुनः ।।५२१।।

द्विः सा नी धा तथा द्विः सा पामेति स्यात्ततः परा ।
माद्वयं नीत्रयं धा साद्वन्द्वं, द्वादशिका ततः ।।
द्विः सा पा धा तथा नामी(मानां)चतुष्कमिति कीर्त्तिता ।।५२२।।

---

[१] B. ध ।

१. मा मा नी नी धा धा सा सा
[1]स ० द्यो ० जा ० तं ०

२. नी नी धा मा सा सा सा सा
वा ० म म घो ० रं ०

३. सा सा नी धा पा मा मा [2]गा
त ० त्पु रु ष मी ० ०

४. [3]री री सा नीं नीं धां सा सा
शा ० ० नं ० ० ० ०

५. मा मा मा मा नी नी धा धा
वि ० श्वं ० वि ० ष्णुं ०

६. सा सा पा पा मा मा मा मा
वे ० द प दं ० ० ०

७. मा मा [4]मा नी नी धा सा सा
सू ० क्ष्म म चिं ० त्य म

८. नी नी धा सा सा सा सा सा
ज न क म जा ० तं ०

९. मा मा मा मा सा सा सा सा
प्र ण मा ० मि ह रं ०

१०. सा सा नी धा सा सा [5]पा मा
स ० द्गु रुं ० ० ० ०

११. मा मा नी नी नी धा सा सा
श र ण म भ य म ०

१२. सा सा पा धा मा मा मा मा
हं ० प र मं ० ० ०

---

[1] The verbal structure is as follows :—

सद्योजातं *वाममघोरं तत्पुरुषमीशानं विश्वं विष्णुं वेदपदम् ।

सूक्ष्ममचिन्त्यमजनकमजातं प्रणमामि हरं सद्गुरुं शरणमभय†महं परमम् ॥

* A. B. वाममधुरं । † S. R. –मभवमहं ।

[2] S. R. मा ।

[3] A. B. रीं रीं सां नीं नीं धा सा सा; S. R. सां रीं सां नीं नी धा सा सा ।

[4] S. R. नी ।

[5] S. R. सा सा ।

॥ अथ शकः ॥२॥ (२५)

षाड्जीधैवतिकाजातिजातः सांशग्रहान्तिमः ।
षड्जादिमूर्च्छनस्तद्वत् काकल्यन्तरसंयुतः ॥५२३॥

आरोहिवर्णरुचिरः संपूर्णः स्वरगुम्फवान् ।
प्रसन्नमध्यालंकारो रसयोर्वीरहास्ययोः ॥५२४॥

नियोज्यो नाटके सन्धौ सद्भिर्निर्वहणे तथा ।
साधारणां श्रितो गीतिं शकः शंकरवल्लभः ॥
अत्र कश्चित् समाचष्टे पीडनं पञ्चमस्य च ॥५२५॥

सनी धनी सा प ध नी स री सा[१]
स सा रि गा धा ध नि नी स री सा ।
नी धा स सा नी ध स नी ध पा नी
स गा म धा धा नि नि री स[२] गा सा ॥५२६॥

॥ इत्यालापः ॥

करणमथ स सा नी गा म मा पा ध धा गा
स रि रि ग म ग सौ गं मं ग मा धा ध सं सं ।
रि रि ध ध म ध मा मा धा स री सं म री मं
ध ध प प म म गं गा सं स सा नी स सं सं ॥५२७॥

॥ इति करणम् ॥

स सं नी ध नी सा स सा सं स सा सं
स नी नी नि सा री रि गा मा ग सं मं ।
रि री री म सं धं ध धं सं स [३]सं गं . . (?)
गा म मा गं ग नी नी स मं सं . . (?) ॥५२८॥

॥ इति वा करणम् ॥[४]

॥ अथ भम्माणपञ्चमः ॥३॥ (२६)

शुद्धमध्यमिकाजातः पूर्णो भम्माणपञ्चमः ।
ग्रहांशन्यासषड्जश्च षड्जग्रामसमुद्भवः ॥५२९॥

---

१ B. री ।

२ B. ग सा सा ।

३ B. गं गं ।

४ 'Ākṣiptikā' is not given for this Rāga in our text and in S. R.

पञ्चमस्वरविश्रामः काकलीस्वरसंयुतः ।
वर्णेनारोहिणा वर्ण्यः स्वल्पगान्धारनिस्वनः ॥५३०॥

प्रसन्नमध्यालंकारः सषड्जादिकमूर्च्छनः ।
विनियुक्तः पथि भ्रष्टे वने श्रान्ते शिवप्रियः ॥
वीररौद्राद्भुतरसोऽप्यस्यालाप उदीर्यते ॥५३१॥

सा री री स रि री स री रि प ध धा धा धा प धा पं प धा
पा धा पा म म मा म पा म ग रि री धा धं प पा धा स धा।
सा सा री रि स सा स मा ग रि स सा नी नी ध पं पं प धं
पं पं पं प म मं पं मं म म म मा सामेति सालापताः (तः) ॥५३२॥

॥ इत्यालापः ॥

सा सा सा स रि री रि री स रि रि पा पा धा प धा धा ध धा
पं धं धं प प पं म पं म प प पा पा धं ध मा मा म धा ।
मा गा री रि रि री रि धा रि रि ध पा पा पा ध धा धा स सा
सा री री स स मा रि गं ध प प धा पा मा प पा मा ग सा ॥५३३॥

॥ इति करणम् ॥

सा सा री गा रिगौ सा धा मा पूर्वा,-थ द्वितीयिका ।
धा पा (पा धा) पधौ पमौ पा पा धा पमौ तु, तृतीयिका ॥५३४॥

सा री मा पाद्वयं धा च पधौ पमौ, चतुर्थिका ।
पा धनी च पमौ चैव धसौ सानां चतुष्टयम् ॥५३५॥

रीद्वयं मा पमौ रिगौ सा धा मा, पञ्चमी ततः ।
त्रिः पा पधौ पाचतुष्कं षष्ठी, सप्तमिका तु नी ॥५३६॥

पा मा धसौ रिगौ साऽथ धनी चैव पमौ तथा ।
पा धा पा च धपौ मानां चतुष्कमियमष्टमी ॥५३७॥

१. [1]सा सा री गा रिग सा धा मा
[2]गु रु ज घ न० ल लि तं

---

[1] S. R. री गा मा सा etc.

[2] The verbal structure is as follows :—

गुरुजघनललितं *मृदुचरणपतनमतिशुभगमनं मदयति ।
प्रियमुदिता मधुरमधुमदपरवशहृदया भृशं तन्वी ॥

* A. B. मृदुचरणपतनगतिशुभगमन मदगति; S. R. मृदुचरणपतनं गतिसुभगगमनं ।

२. पा धा पध पम पा पा धा पम
मृ दु च० र० ण प त न०

३. सा री मा पा पा धा [1]पध पम
म ति सु भ ग ग म० नं०

४. पा धनि पम [2]धसं सा सा सा सा
म द० य० ति० ० ० ० ०

५. री री मा पम रिग सा धा मा
प्रि य मु दि० ता० म धु र

६. पा पा [3]पा पध पा पा पा पा
म धु म द० प र व श

७. [4]नी पा मा धसं रिग सा धनि पम
हृ द या ०० भृ० शं ०० ००

८. पा धा पा धप मा मा मा मा
त ० ० ०० न्वी ० ० ०

॥ अथ नर्त्तः ॥४॥ (२७)

मध्यमग्रामसंभूतमध्यमापञ्चमीभवः[5] ।
मध्यमस्वरविश्रामः पञ्चमांशग्रहस्तथा ॥५३८॥

स्वल्पगान्धारनिस्वानः पञ्चमादिकमूर्च्छनः ।
प्रसन्नमध्यालंकारस्तथा संचारिवर्णवान् ॥५३९॥

काकलीस्वरसंयुक्तः संग्रामे विनियुज्यते ।
वीराख्यमहाचारीमण्डले रसयोरसौ ॥
शृङ्गारहास्ययोर्गेयो नर्त्तरागो मनीषिभिः ॥५४०॥

दुर्गशक्तिरिमं प्राह धस्य त्रिश्रुतितावशात् ।
षड्जग्रामेण संबन्धं (संबद्धं) धैवतीजातिहेतुतः ॥५४१॥

---

[1] S. R. पम मप ।
[2] A. B. and S. R. धस ।
[3] S. R. पध ।
[4] A. B. नी पा मा धस S. R. मा मा पा धस ।
[5] B. भुवः ।

प पा सा मं गा मा प प स नि ध पा पा नि नि स सा
स गा सा नी धा नी नि नि नि नि नि गा सा स स स सा ।
नि नी नी नी नी धं ध प प ध म मा गा ग स स मा
ग सा गा नी नी नी ध ध प प ध मं पं ध स स मम् ॥५४२॥

॥ इत्यालापः ॥

प पा स गा पा प स सं ग गं नि, नि धा प पं निं नि स निं नि धं सं ।
नि धा प मा पा प म गा नि नी प, ध निं ग मं गा म म मा म मा मं ॥५४३॥

॥ इति करणम् ॥

द्विः पा मा गा तथा द्विः पा गासेति प्रथमा, ततः ।
सापञ्चकं च मा गा सा द्वितीया,-ऽथ तृतीयिका ॥५४४॥

गमपा गुरवो मा गा (मा)द्वयं पेति, तत्परा ।
द्विर्मा पा मा तथा पानां चतुष्केणाथ, पञ्चमी ॥५४५॥

नीसाद्वन्द्वं साचतुष्कं, षष्ठी सा गा च नी च धा ।
पाचतुष्कं, सप्तमी तु नीसाद्वन्द्वं च मा च धा ॥५४६॥

पाद्वयेना,-ष्टमी पा मा गा (मा) मानां[1] चतुष्टयम् ।
इत्युक्ताऽऽक्षिप्तिका राज्ञा कालसेनेन रागजा ॥५४७॥

१. पा पा मा गा पा पा गा सा
[2]अ न व र त ग लि त

२. [3]सा सा सां सां सा मा गा सा
म द ज ल दु ० र्दि न

३. गा मा पा मा गा मा मा [4]पा
धा ० रौ ० घ सि ० क्त

४. [5]सा मा पा मा पा पा पा पा
भु व न त ल ० ० ०

---

[1] A. B. add च ।

[2] The verbal structure is as follows :—
अनवरतगलितमदजलदुर्द्दिनधारौघसिक्तभुवनतल !
मधुकरकुलान्धकारितदिनदिङ्मुखगजमुख ! नमस्ते ॥

[3] A. B. सां सां सां सां सां etc.

[4] S. R. मा ।

[5] S. R. मा गा मा पा मा पा पा पा ।

५. [1]नी सां नी सां सा सा सा सा
म धु क र कु ला ० न्ध

६. सा गा नी धा पा पा पा पा
का ० रि त दि न दि ०

७. [2]नी सां नी सां मा धा पा पा
ङ्मु ख ग ज मु ख ० ०

८. [3]पा सा गा मा मा मा मा मा
न म ० स्ते ० ० ० ०

॥ अथ गान्धारपञ्चमः ॥५॥ (२८)

गान्धारीरक्तगान्धार्योर्जात्योः संप्राप्तसंभवः ।
गान्धारांशग्रहन्यासः क्वचिद्वांशग्रहान्तभाक् ॥५४८॥

हारिणाश्वासमुल्लासिमूर्च्छनः काकलीयुतः ।
प्रसन्नमध्यालंकारः पूर्णः संचारिवर्णवान् ॥५४९॥

नियोज्यः करुणे हास्ये विस्मये वाद्भुते तथा ।
राहुप्रियो मध्यमाख्ये ग्रामे गान्धारपञ्चमः ॥५५०॥

अस्यापि धैवतीजाति[4]-जन्यत्वं षड्जसंश्रयम् ।
पस्य त्रिश्रुतितायोगाद् दुर्गशक्तिरभाषत ॥५५१॥

भरतादिकसम्मत्या ब्रह्मशैलाधिपः पुनः ।
मध्यमग्रामसंबन्धमाचष्टे शास्त्रनोदनात् ॥५५२॥

ग ग रि रि स प नी सा गं ग पा सा ग गा मं
म प ध नि ध नि पं मं नी ध नी सं स नी धं ।
नि नि ध प प म गं गा गा स सा सं म मा मं
ग ग ग रि स नि पा नी सं ग पं गं स मं गं ॥५५३॥

॥ इत्यालापः ॥

द्विरिह ग रि स नी सा गा द्विशो मं ग गं मं
म म नि ध ध नि गा धं गं म पं पं धनी धं ।
प प रि स म स सा नी धं स मा मं म पा मं
प प म ग प म सं सं सं स सं गं ग गं गं ॥५५४॥

॥ इति करणम् ॥

---

[1] [2] A. B. and S. R. नी सा नी सा etc.

[3] S. R. मा पा गा गा etc.

[4] A. B. add विसर्ग ।

गा नी सागाद्वयं द्विर्गा प्रथमा,-ऽथ द्वितीयिका ।
मा पा गा पा तथा गानां चतुष्कं च, तृतीयिका ॥५५५॥

गा पा सा गाचतुष्कं च गनी,-त्यथ चतुर्थिका ।
नी पा मा च पमौ गानां चतुष्कमथ, पञ्चमी ॥५५६॥

गा गा गनीद्वयं नीनां त्रयेण च निसौ तथा ।
षष्ठी च नी पा मा पमौ च गाचतुष्कं, च सप्तमी ॥५५७॥

पा मा सा गाचतुष्केण सनी चैव, तथाष्टमी ।
चतुर्थीवदिह प्रोक्ताऽऽक्षिप्तिकात्र पुरातनैः ॥५५८॥

१. [1]गा नी सा गा सा गा गा गा
[2]पिं ० ग ल ज टा ० क

२. मा पा [3]गा पा गा गा गा गा
ला ० पे ० नि प तं ०

३. गा पा सा गा गा गा गा गनि
ती ० ज य ति जा ० ह्न०

४. नी पा मा पम गा गा गा गा
वी ० स त० तं ० ० ०

५. गा गा [4]गनि गनि नी नी नी [5]निस
पू ० र्णा० ०० हु ति रि व०

६. नी पा मा पम गा गा गा गा
हु त भु जि० सु स मि द्ध

---

[1] S. R. सा ।

[2] The verbal structure is as follows :—
पिङ्गलजटाकलापे निपतन्ती जयति जाह्नवी सततम् ।
पूर्णाहुतिरिव हुतभुजि *सुसमिद्धे पयसः कपर्दिनोऽपमुदे† ॥
* S. R. सुसमिधि ।
† A. B. कपर्द्दिनो धनुदे । S. R. कपर्द्दिमोऽपनुदे ।

[3] S. R. मा ।

[4] S. R. गा ।

[5] A. B. and S. R. निस ।

७. [१]पा मा सा गा गा गा गा [२]सनिं
प य सः ० क प ० हिं०

८. नी पा मा पम गा गा गा गा
नो ० ऽप मु० दे ० ० ०

॥ अथ षड्जकैशिकः ॥६॥ (२९)

मध्यमग्रामसंभूतकैशिकीजातिसंभवः ।
षड्जर्षभग्रहांशश्च गनिस्वरविरामवान् ॥५५९॥

अत्यल्पर्षभनिस्वानो मन्द्रगान्धारषड्जभाक् ।
आरोहि(ह)शालिगान्धारनिषादस्वरमञ्जुलः ॥५६०॥

प्रसन्नाद्यन्तभूषाढ्यो गेयो वर्णेऽवरोहिणि ।
गिरीशप्रीतिजननो रागोऽयं षड्जकैशिकः ॥
नियोज्यस्तद्विदां वृन्दैर्वीरे रौद्रेऽद्भुते रसे ॥५६१॥

स सा नि री सा म प मा प पा मा
म मा म नी नी ध ध मा म धा धा ।
म मा ध सा सा म म धा म सा सा
ध धा म मा धा नि ध नी ध नी नी ॥५६२॥

॥ इत्यालापः ॥

स सा नि री सा नि स सा म पा नी,
पा नी ध पा पा परि धा रिरी पं ।
मा मा रि री पं रि ग सं रि सा री,
स नी ध पा नी स नि सा नि नी (च) ॥५६३॥

॥ इति करणम् ॥

सार्योर्द्वन्द्वं साचतुष्कं प्रथमा,-ऽथ द्वितीयिका ।
सा तु नीनां चतुष्कं सा नी री,-त्यथ तृतीयिका ॥५६४॥

रीपञ्चकं च गा द्विः सा, नी सा नी पञ्चरिस्वरैः ।
चतुर्थी, पञ्चमी मा मा पा पा मा मा सगौ च री ॥५६५॥

---

[१] S. R. मा पा सा गा गा गा मा गनि ।

[२] A. B. सनि ।

रिसौ सा नीद्वयं द्विः पा द्विर्नी षष्ठी, च सप्तमी ।
सापञ्चभिर्नीत्रयेणा,-ष्टमी री री तथा रिसौ ॥
नीपञ्चकेण विज्ञेयाऽऽक्षिप्तिका षड्जकैशिके ॥५६६॥

१. सा री सा री सा सा सा सा
[1]दी ० ह र फ णि ० द

२. सा नी नी नी नी सा नीं[2] री
ना ० ले ० म हि ह र

३. री री री री री गा सा सा
के ० स र दि सा ० ०

४. [3]नीं सा नीं री री री री री
मु ह द लि ले ० ० ०

५. मा मा पा पा मा मा सग री
पि अ इ का ० ल भ० म

६. रिस सा नी नी पा पा नी नी
रो० ० ० ० ० ० ० ०

७. सा सा सा सा सा नी नी नी
ज ण म अ रं ० दं ०

८. री री रिस नी नी नी नी नी
पु ह र० प उ मे ० ०

॥ अथ ककुभः ॥७॥ (३०)

धैवतीमध्यमोपेतपञ्चमीजातिसंभवः ।
द्वैग्रामिको धैवतांशग्रहः पञ्चमविश्रमः ॥५६७॥

प्रसन्नमध्यालंकार उत्तरायतमूर्च्छनः ।
आरोहिवर्णरुचिरो मृतदैवतदैवतः ॥५६८॥

---

[1] The verbal structure is as follows :—
दीहरफणिन्दनाले महिहरकेसरदिसामुहदलिले ।
पिअइ कालभमरो जणमअरन्दं पुहरपउमे ॥
(दीर्घफणीन्द्रनाले महिधरकेशरदिशामुखदलिते ।
पिबति कालभ्रमरो जनमकरन्दं प्रहरपद्मे ॥)

[2] A. B. and S. R. नी ।

[3] A. B. and S. R. नी सा नी etc.

मध्यमप्रकृतौ योज्यः करुणे शरदागमे ।
संपूर्णो वासरे गेयः ककुभो मध्ययामयोः ॥५६९॥

उभयग्रामजातिभ्यो जाति(त)त्वे सति यद्यपि ।
द्वैग्रामिकत्वमेतस्य कथ्यते मुनिपुङ्गवैः ॥५७०॥

तथापि पधयोस्तावच्चतुःस्त्रिःश्रुतिकत्वतः ।
प्राह रागविवेकज्ञः कृष्ण(:) षड्जानुगामिताम् ॥५७१॥

ध म म ग रि री सा सं नि नी धा ग मा पं
प ग म ध ध म मा नी सं नि सं निं नि धा नी[१] ।
ध नि नि ग ग ध गा री सा स नी मं ग गा री
रि रि स स नि नि धा धं धं ध पा पा ध पा पा ॥५७२॥

॥ इत्यालापः ॥

[२]ध सा सा ध धा सा स री गा स धा पा
ध धा पा म गा री म मा मा ध पा धा[३] ।
[४]ध पा धा प पा मा म पा धा स री (गा)
[५]मा रि गा सा ध मा पा रि मा पा प पा ॥५७३॥

धाद्वन्द्वमध्यगं द्विः सा रीद्वयान्ता च पूर्विका ।
त्रिर्धा पाधाद्वयं पा मा(पा च) द्वितीयाऽथ, तृतीयिका ॥५७४॥

द्वी री द्विर्मा तथा पा धा पा मा,-ऽथ स्याच्चतुर्थिका ।
पा धा पा पञ्चकं मानां, पञ्चम्यां रीद्वयं तथा ॥५७५॥

माद्वयं धाद्वयं पा मा, षष्ठ्यां पा मा च पाद्वयम् ।
धाद्वयं च तथा पा मा, पा धा पा मा च सा त्वथ ॥
री सा री सप्तमी प्रोक्ता, गा सा पाषट्कतः परा ॥५७६॥

१. धा धा सा सा धा धा री री
[६]यो ० ना ० म य ० त्र

---

[१] B. नीं ।
[२] A. B. add धा, but that is redundant in the metre.
[३] A. omits धा ।
[४] A. B. add धा which does not fit in the metre.
[५] The metre is changed in the fourth foot.
[६] The verbal structure is as follows :—

यो नाम यत्र निवसति करोति परिरक्षणं स खलु तस्य ।
मुग्धे ! वससि च हृदये दहसि च सततं नृशंसाऽसि ॥

२. धा धा धा [1]पा धा पा धा मा
नि व स ति क रो ० ति

३. री री मा मा पा धा पा मा
प रि र ० क्ष णं ० स

४. पा धा पा मा मा मा मा मा
ख लु त ० स्य ० ० ०

५. री री मा मा धा धा पा मा
मु ० ग्धे ० व स सि च

६. पा मा पा पा धा धा पा मा
हृ द ये ० द ह सि च

७. पा धा पा मा सा री सा री
स त तं ० नृ शं ० ०

८. गा सा पा पा पा पा पा पा
सा ० ० ० सि ० ० ०

इति त्रिंशदिमे प्रोक्ता ग्रामरागा महीभुजा ।
अथोपरागा वर्ण्यन्ते वसुसंख्याः समासतः ॥५७७॥

रेवगुप्तं तथा टक्कसैन्धवं केचनापरे ।
साधारणेषु निक्षिप्य नव तानब्रुवन् ततः ॥५७८॥

ग्रामरागा मते तेषां द्वात्रिंशदिति सम्मताः ।
पञ्चैव चोपरागाः [2]स्युर्हित्वा पञ्चमषाडवम् ॥५७९॥

॥ अथोपरागाः ॥

॥ अथ शकतिलकः ॥१॥

धैवतीपञ्चमीयुक्तनैषादीजातिसंभवः ।
निषादांशग्रहः पूर्णः पञ्चमस्वरविश्रमः ॥५७०॥

काकलीस्वरसंयुक्तो निषादादिकमूर्च्छनः ।
संचारिवर्णरुचिरः प्रसन्नान्तविभूषणः ॥५८१॥

शकादितिलकाख्योऽयमुपरागोऽथ[3] प्रकीर्त्तितः ।
धैवतीकरणत्वेन षड्जग्रामनिबन्धनः ॥५८२॥

---

[1] S. R. धा पा धा पा मा ।
[2] B. स्तु ।
[3] A. रागः ।

ज्ञात्वा जात्यंशबाहुल्यं सर्वरागेषु कोविदैः ।
निर्देश्या मूर्च्छनेत्याह कालसेनो नराधिपः ॥५८३॥

नी नी री नि स नी ग गा स स ध धा मा मा म नी धा नि पा
धम्मा(धं मा) धम्म(धं म) नि धा म नी ग म प नी नी नी नि सा री ग मा ।
मा पा पं म प धा नि नी नि ग प धा मा पा ध मं पा नि नी
री गा री ग प नी स री ग म प धा री री ग मा मा प पा ॥५८४॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ टक्कसैन्धवः ॥२॥

षड्जग्रामसमुद्भूतः षाड्जीधैवतिकोद्भवः ।
ग्रहांशन्यासषड्जश्च काकलीकलनिस्वनः ॥५८५॥

षड्जादिमूर्च्छनः पूर्णस्तथान्तरविराजितः ।
आरोहिवर्णरुचिरो मन्द्राद्यन्तविभूषितः ॥५८६॥

स्वल्पपञ्चमनिस्वानो रसे वीरे नियुज्यते ।
टक्कसैन्धवरागोऽयं देवराजप्रियंकरः ॥५८७॥

सा सा नी धा नि नी गा म ध प म म ग मा नी नि सा धा ग मा गा
मा धा नी सा स नी सा नि स ध ग म म गा गं स सं सं म मं सं ।
गं गा धा धं ध नी धा ध सं नि ध ध म गा गा ध गा री रि री धा
मा री गा री नि धा धा ग म ध नि स म धा धा म नी सा स सा सां ॥५८८॥

सं सं धं पं स नी निं स म नि नि ग ग गा मा प धा पं प गं गं
सा धं धं सं स नी नी ध ध स नि स स सा सं स गं मं प धा रि ।
सं सं सा सं स गं गं ध ध प ध ध प नी नी ध धा गा रि री सा
सा निं नी धं ध मा मं ध ध नि नि ध ध मा धा नि मा सा नि सा सम्(सं) ॥५८९॥

॥ इति करणम् ॥

॥ स पुनः पुनरनुक्रमः ॥

द्विः सा धा सा तथा सानां चतुष्कं प्रथमा कला ।
द्विर्मा द्विः सां तथा धा सा रीमेति स्याद्द्वितीयिका ॥५९०॥

मसौ री सा सा गरी च समौ रीति तृतीयिका ।
साचतुष्कं गरी मा सा धेति तुर्या,-ऽथ पञ्चमी ॥५९१॥

मागामाधाद्वयं द्विर्द्वि(:), षष्ठी साद्वितयं च नी ।
धा सात्रयं समौ चेति, री गा सा च धनी च धा ॥
सा पा धेति परा, द्विर्गा मागासेति द्विशोऽष्टमी ॥५९२॥

॥ इति प्रथमाक्षिप्तिका ॥

१. सा सा [1]धां सा सां सां सां सां
*त रु ण र वि स दृ श

२. मां मां सां सां [2]धां सा री मा
भा ० सु र वि क ट ज

३. मस री सा सा गरि सम री रिम
टा० ० जू ० ट० शि० ख र०

४. सा सा सा सा गरि मा सा धा
प रि ग लि त० ० ० ०

५. मा गा मा धा मा गा मा धा
हि म शि ख रि शि ख र

६. सा सा नी धा सा सा सा सम
मा ० ला ० प्र स ० न्न०

७. री ग। सा धनि धा [3]सा पा धा
स लि ला ०० ० पा ० तु

८. गा गा मा गा सा मा गा सा[4]
गं ० ० गा ० ० ० ०

स नि ध स नि नि गं गा मा ध मा मा ग मा मा
ग म म नि ध म मं मां गा स नी सा स गा सा।
नि स स स ग स सा सं मा स सा गा म मा गा
ग स स ग स ध नी सा सं नि नी धा ध गं गं ॥५९३॥

ध म म रि रि म री री मं स सा नी नि धा धा
ग म ध म म रि री मा री रि सा सा स नी नी।
ध ध ग म ध ग मं धा गा म नी नी ध नी नी
ध नि नि ग ध नि सा सा मा ग नी धा स सा सं ॥५९४॥

॥ इति वा आलापः ॥

---

[1] [2] A. B. धा।

* The verbal structure is as follows :—
तरुणरविसदृशभासुरविकटजटाजूटशिखरपरिगलित-
हिमशिखरिशिखरमाला प्रसन्नसलिला पातु गङ्गा ॥

[3] A. B. सा।

[4] This Ākṣiptikā as well as the next are not found in S. R.

सं सं सं सं स नी सं नि म ध म म ग मा मा ध मा गं स सा गं
मं मं मं नी ध नी नी स स स म नि धा धा स सा नी ग सा सा ।
नी धा मा धा म मं गं ध ध ध ग ध रि री मं ध पा पा प [1]मा नी
नी सा धा धा ध पा पं म ग ग म स ध नी सं स धा नी ध सा सं ॥५९५॥

॥ इति वा आलापः ॥

सा नी धा च सनी चैव निगौ मा धा च साऽऽदिमा ।
मा गा मा पा च नी धा मा गमौ द्वितीयिका, परा ॥५९६॥

[2]धा नी सा च सनी चैव ससौ नी साद्वयं तथा ।
सा गा पा च समौ मानां चतुष्केण चतुर्थिका ॥५९७॥

द्विर्गा गधौ निसौ चैव सनी निधौ च धा च गा ।
पञ्चमी, च तथा षष्ठी रिगौ रिसौ सनी निधौ ॥५९८॥

धा गा मा धेति, सप्तम्यां गा मा धा च गमौ निनी ।
धनी निगौ तु सान्या तु, द्विर्मा धा नी चतुष्टयम् ॥
सानामित्यष्टमी प्रोक्ताऽऽक्षिप्तिकायां स्वरावलिः ॥५९९॥

१. [3]सा नीं धां सनिं निंग मा धा सा
[4]श शि ति ल० क० ज टा ०

२. मा गा मा पा नी धा मा गम
जू ० टं ० क ट को ००

३. धा नी [5]सा संनि संसं नी सां सां
र ग भू ०० ष० णं ० सु

४. सा गा पा सम मा मा मा मा
नी ० ल ग० लं ० ० ०

---

[1] B. गा ।

[2] A. B. मा ।

[3] A. B. सा नी धा सनि निग etc.

[4] The verbal structure is as follows :
शशितिलकजटाजूटं कटकोरगभूषणं सुनीलगलम् ।
गिरितनयार्द्धशरीरं तं नमत हरं शिवासहितम् ॥

[5] A. B. सा सनि सस नी सा सा ।

५. गा गा गध [1]निस सनि निध गा गा
गि रि त० न० या० ०० ई श

६. रिग रिस [2]सनि निध धा गा मा धा
री० ०० रं० ०० तं ० न म

७. [3]गा मा धा गम निनि धनि निग सा
त ह रं ०० शि० वा० ०० ०

८. मा मा धा नी सा सा सा सा
स ० हि ० ० तं ० ०

॥ इति द्वितीयाक्षिप्तिका ॥

॥ अथ [4]राजपञ्चमः ॥३॥

मध्यमग्रामसंभूतमध्यमापञ्चमीभवः ।
मध्यमांशग्रहः षड्जविश्रान्तिस्थानपेशलः ॥६००॥

स्वल्पधैवतनिस्वानो मध्यमादिकमूर्च्छनः ।
मन्द्राल्तालंक्रियोपेतोऽवरोहिक्रमचारवान् ॥
राजपञ्चमनामायं [5]सप्तस्वरसमस्वरः ॥६०१॥

म म प म प प पा मा पा ध पा मा प पा मा
प ध नि स नि प मं मं धं प धा नी स नी सं ।
नि नि स स स नि री गा री ध नी सं नि सा सं
स नि स रि रि ग मा पं मं ग री सं नि सा सा ॥६०२॥

सा सा नी रि ग री स नी ध नि ध पा पा पा रि मा पा रि मा
पा पा पा म नि धा नि धा[6] ध प प मा धा धा नि सा री ग सा ।
गा पा पं म प धा म धा प म ध पा मा मा ध मा सा रि गा
गा री री स नि नी ध मा प प प पाऽऽलापोऽयमित्थं कृतः ॥६०३॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] A. B. निस सनि ।

[2] A. B. सनि ।

[3] A. B. सा गा धा मग etc.

[4] This name is read as नागपञ्चम in S. R. 2. 1. 16.

[5] A. B. सप्तमस्वर etc.

[6] A. B. add निधा once more.

॥ अथ भावनापञ्चमः ॥४॥

पञ्चमी कैशिकी चैव नन्दयन्ती समेत्य यम् ।
मध्यमग्रामसंबन्धं भावनापञ्चमाह्वयम् ॥६०४॥

पञ्चमांशग्रहन्यासस्वल्पर्षभविराजितम् ।
सावरोहिप्रसन्नान्तालंक्रियासमलंकृतम् ॥६०५॥

हृष्यकामूर्च्छनोपेतं सप्तस्वरसमन्वितम् ।
प्राकृतै रसकालाद्यैरुपेतं जनयन्ति हि ॥
तस्यालापो यथान्यासं दर्श्यतेऽत्र समासतः ॥६०६॥

प म ग रि स नि धं निं सा रि गा मं प धा धं
प प म ग रि स नी धं सं नि धं पं प मं गं ।
प प म म प म गं गं रिं स गं मं म पं धं
ध प म प प म गं गं सं नि धं धं प पा पं ॥६०७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ नागगान्धारः ॥५॥

यं समेते जनयतो(तः) कैशिकीनन्दयन्तिके ।
मध्यमग्रामसंबन्धे नागगान्धारसंज्ञकम् ॥६०८॥

सगान्धारस्वरन्यासो गान्धारांशग्रहस्तथा ।
अल्पषड्जस्वरः सावरोही काकलिना युतः ॥६०९॥

मन्द्रान्तालंक्रियायुक्तो गान्धारादिकमूर्च्छनः ।
संपूर्णश्च प्रकृतिजैर्विनियोगादिभिर्युतः ॥६१०॥

अस्यालापो ग गं गं म म प ध म म पा धा नि सं धा रि री सं
गा मा पं धा नि धा नि ध प प स नि रि नी री ग मा गा रि गं गं ।
री गा पा मा ग गं गं म प ध नि रि स री नी स नी नी स निं धा
धा पा पा मा म गा गं प प ध नि स रि गा गा प मा धा प पं पं ॥६११॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ रेवगुप्तः ॥६॥

षड्जग्रामसमुद्भूतमध्यमार्षभिकोद्भवः ।
सकाकलीमध्यमान्तो ऋषभांशग्रहस्तथा ॥६१२॥

प्रसन्नाद्यन्तभूषाढ्य(:)पूर्णश्चारोहिवर्णवान् ।
षड्जादिमूर्च्छनो योज्यो वीर(रे) रौद्रेऽद्भुते रसे ॥६१३॥

[1]तथात्युद्भटचारीकमण्डले वीरसंगरे ।
चन्द्रशेखरतुष्ट्यर्थं रेवगुप्तः सदा बुधैः ॥६१४॥

री सं नी री म गा मा म पा मा मा गा ममौ गमौ ।
मगौ पपौ गमौ मा ग ग री री नि नि धा ध पां ॥६१५॥

प प नी प नि मं मा म नि प सं नी नि नी रि री ।
री रि सं नि नी नी मा ग धा रि री नि नि नी रि नी ॥६१६॥

रि री म गा म गा मा मा म म गा ग म धा म धा ।
म ध मा म ग गा गा री रि गा म मा ग री रि री ॥
नि नि धं नी स री मा म ग रि नी नि ध नी म मा ॥६१७॥

॥ इत्यालापः ॥

रि री रि नि ध पा धा नी ध म मा प रि री रि धा ।
पा प नी नी म नी री सा नि री सा नि रि सा नि री ॥६१८॥

सा स नी री रि री गा स नि ध नी ध प नी म म ।
सा म मा प प पा पा सा नी नि गा रि रि गा स री ॥६१९॥

रि सा नी नी ग धा री री गा गा री सा नि नी रि पा ।
ग मा गा री रि मा गा री स मा गा री स नी रि री ॥६२०॥

रि री म म ग पा नी प प नी नी री रि गा म सा ।
म म धा म म गा मा ध री री नी नी ग सा ग सा ॥६२१॥

नी पा पं रि रि सं पा म प म धं ध स मं म मं ।
रि पा पं म नि गा री रि म सा नी नि नि गा रि री ॥६२२॥

स स नी नि म पं मं [2]सं स प मं ग म गा म रि ।
री री रि रि नि गं मं म रि स गा ग रि री म मा॥६२३॥

ध नि धा ध म धा नी पा पा मा म प स मं नि नी ।
नि स नी नि ग री री ग नि नी री रि स नी नि री ॥६२४॥

ग रि सा नी रि री गा रि स नी नि रि म री स नी ।
नि रि नी नि ध पा पा प प म गा रि म मा ग मा ॥
नि रि गा म ग री मा नी नि म गा मा म मा स च ॥६२५॥

॥ इति करणम् ॥

---

[1] B. तथात्यद्भुत etc.　[2] B. मं ।

रि री गा म म मा मा गा री नी पा प म पा प गा ।
स नि पेति द्विशः सा नी रि री गा प प नी प पाः ॥६२६॥

नी नि सा रि ग नी नी री री नि म मा म ग री रि मा ।
ध प मा ग रि री गा म रि ग नी स ध नी प पा ॥६२७॥

नि गा रि ध नि धा धं ध ग गा रि रि ग मा प नी ।
प स धा नि रि गा धा म पा पा री ग म मा ग गा ॥६२८॥

प मा म म ध पा पा प रि नि नी गा म री ग म ।
रि ग सा स म मा गा री री सा स रि नि मा नि नि ॥६२९॥

स स री रि नि सा नी स स ग गा नि नि गा स मा ।
म नि नी ग म सा री ग प प मा म रि गा स री ॥६३०॥

रि रि सा ध ध नी नी ग गं गा रि ग म री ग मा ।
रि म धा म म मा चेति द्वितीयं करणं स्मृतम् ॥६३१॥

॥ इति द्वितीयं करणम् ॥

रि री स स रि री मा म ग मा म ग म गा म रि ।
ग म पा प म गा री ग रि रि गा म म गा ध रि ॥६३२॥

ग रि नी ध नि पं पा म म ध नी म म मा नि धा ।
नि म नी पा प नि नि पा नि प री स नी नि रि .(?)॥६३३॥

रि सा स नि नि री री म ग मा धा ग मा ग गा ।
म ध धा म ग मा मा ध रि ध मा ध म मा ग री ॥६३४॥

रि रि गा ग म मा मा ग रि री नि नी ध नी ध नी ।
नि स सा री रि ग ग गा स ग गा म मा . . . (?) ॥
मामेति करणं प्रोक्तं तृतीयं पृथिवीभुजा ॥६३५॥

॥ इति तृतीयं करणम् ॥

नी सा द्विः पा नीचतुष्कं प्रथमा,-ऽथ द्वितीयिका ।
सा नी सा पञ्चकं रीणां, सा गा री री च मा च गा ॥६३६॥

रीद्वयं च तृतीया स्यात्, सा(गा) री सा सा च नी च सा ।
नीद्वयं तु चतुर्थी स्याद् द्विर्मा ग मां च पाद्वयम् ॥६३७॥

नीधेति पञ्चमी, षष्ठी पा मा गा री च गा च री ।
सा नी च, सप्तमी द्विः सा नी री सा नी च सा च री ॥
गा री गा च मगौ(गमौ) मानां चतुष्कमष्टमी कला ॥६३८॥

१. नी सा पा पा नी नी नी नी
[1]ग रु अ णि अं ० ब म

२. सा नी सा री री री री री
णो ० ह रि आ ० त णु

३. सा गा री री मा गा री री
अं ० गी ० पी ० ण ०

४. गा री सा सा नी सा नी नी
प उ ह रि या ० ० ०

५. मा मा गा मां पा पा नी धा
म य ण वि ला ० स णि

६. पा मा गा री गा री सा नी
र ० क्ख उ अ म्ह उ ०

७. सा सा नी री सा नी सा री
गौ ० रि ० म हि स वि

८. गा री गा गम मां मां मां मां
आ ० र णि० आ ० ० ०

॥ इत्याक्षिप्तिका ॥

॥ अथ पञ्चमषाडवः ॥७॥

षड्जग्रामेण संबद्धो धैवत्यार्षभिकोद्भवः ।
ऋषभांशग्रहन्यासो मध्यमान्तेति कस्यचित् ॥६३९॥

संपूर्णः काकलीयुक्तः कलोपनतया युतः ।
आरोहिवर्णभूयिष्ठः प्रसन्नाद्यन्तभूषणः ॥६४०॥

वीर(रे) रौद्रेऽद्भुतरसे हास्येऽपि विनियुज्यते ।
प्रयुक्तः पार्वतीकान्तप्रीतयेऽभीष्टमीप्सुभिः ॥६४१॥

---

[1] The verbal structure is as follows :—
गरुअणिअंबमणोहरिआ ! तणुअंगी*पीण(प)उहरिया ।
मयणविलासणि ! †रक्खउ अम्हउ गौरि! महिसविआरणिआ ॥
* A. B. षीण ।   † A. B. ररखउ ।
(गुरुनितम्बमनोहरे ! तन्वङ्गि ! पीनपयोधरे ! मदनविलासिनि ! रक्ष अस्मान् गौरि ! महिषविदारिणि ।)
This Ākṣiptikā is not found in S. R.

ब्रुवते मध्यमग्रामसंबन्धं [1]केचनास्य तु ।
न तत्र युक्तिलेशोऽस्ति विद्वत्संतोषणक्षमः ॥६४२॥

यतः सर्वेषु रागेषु ग्रामसंबन्ध ईरितः ।
स्वहेतुजातिजन्यत्वाद् भरतादिमुनीश्वरैः ॥६४३॥

धैवत्यार्षभिके चास्य निदानं जगदुर्विदः ।
अतः संगीतमीमांसापारदृष्टिर्नरेश्वरः ॥
षड्जग्रामेण संबद्धमाह पञ्चमषाडवम् ॥६४४॥

री री री ग रि सा रि री नि रि रि री री री म गा मा म गा
मा मा मा म म गा म पा प ग म मा गा गा रि री री ग री ।
गा मा पा स ध नी ध सं नि ध नि धं धं पं नि मं पं नि मं
नी री री रि ग री म गा म म म मा मा गा ग मं गा म गं ॥६४५॥

पा पं गं ग म नी नि धा ध प प मा मा (मा) ग री री रि गा
सा री गा स ग सं ध नी नि ध स नी धा नी धं (ध) धं पं नि मं ।
पा री री रि ग मं प धं नि रि रि नी री री नी ग मं मा म पं[2]
री सा मा म म री रि मा ग म (म) मेत्यालापसंलापनम् ॥६४६॥

॥ इत्यालापः ॥

रि गा मं मा मा गा रि रि म प नि पा सा नि नि नि नी
म मा पा पा मा मा स रि रि ग रि मा मा ग रि रि मा ।
प नी पा सा पा नी नि नि म म प गा मा ग म रि री
ग री मा मा री गा स स ग म सं सा नी ध प प नी ॥६४७॥

मा मं मा रि रि मा पा नी पा सा नी प स नी म री ।
री सा नी स स नी री गा म षड्ज म ग गा रि री ॥६४८॥

॥ इति करणम् ॥

री मा द्विर्मा तथा गा रीत्रयमाद्या, द्वितीयिका ।
द्विर्मा री मा तथा रीणां चतुष्कं च, तृतीयिका ॥६४९॥

री गा री धा तथा नी मा द्विर्नी,-त्यथ चतुर्थिका ।
धा मा धा नी च गा रीणां त्रयेण च, ततः परा ॥६५०॥

रीत्रयं गा तथा रीणां चतुष्कं, च ततः परा ।
रीत्रयं गा च नीत्येतच्चतुष्केणाथ सप्तमी ॥६५१॥

---

[1] A. केचिदस्य ।
[2] The metre is broken in this foot.

मा नी द्विर्मा तथा नी मा सा री,-त्यष्टमिका त्वथ ।
मा गा मा गा तथा रीणां चतुष्केण विनिर्मिता ॥६५२॥

१. री मा मा मा गा री री री
[1]स क ल सु र न मि त

२. मा मा री मा री री री री
वि म ल मृ दु च र ण

३. री गा री धा नी मा नी नी
द्व य स रो ० ज ० यु

४. धा मा धा नी गा री री री
ग ल म म र गु रु श

५. री री री गा री री री री
र ण म म ल मु प ०

६. री री री गा नी नी नी नी
या ० मि द या ० लु ०

७. मा नी मा मा नी मा सा री
म सु र सु र ज यि न

८. मा गा मा गा री री री री
म जे ० ० यं ० ० ०

॥ इत्याक्षिप्तिका ॥

॥ अथ कोकिलापञ्चमः ॥८॥

मध्यमग्रामसंबन्धकैशिकीपञ्चमीभवः ।
मध्यमांशग्रहस्तद्वत् पञ्चमस्वरविश्रमः ॥६५३॥

सौवीरीमूर्च्छनायुक्तः स्वल्पर्षभनिषादवान् ।
कोकिलापञ्चमो नाम संपूर्णः कामदैवतः ॥६५४॥

स मा पा सा पा धा नि स ग म प धा मा ग रि स सा
स सा नी नी नी धा स म म प ध नी पा ध नी ध नी ।
प धा नी धा नी सा रि स ध म म पा धा नि स रि गा
म गा री सा सा नी ध प ध प ध पा नी ध प प पा ॥६५५॥

॥ इत्यालापः ॥
॥ इति उपरागाः ॥

---

[1] The verbal structure is as follows :—
सकलसुरनमितविमलमृदुचरणद्वयसरोजयुगलममरगुरु-
शरणममलमुपयामि दयालुमसुरसुरजयिनमजेयम् ॥

॥ अथ भाषा विभाषाश्च ॥

जनकानुक्रमाद् भाषाः सद्भावैकसमाश्रयः ।
लक्षयत्याद्यगीतज्ञमतङ्गादिमतादथ ॥६५६॥

॥ अथ सौवीरकजनिता भाषाः ॥१॥

॥ अथ साधारिता भाषा ॥१॥

सौवीरकसमुत्पन्ना भाषा साधारिताह्वया ।
षड्जग्रहांशा संपूर्णा मध्यमस्वरविश्रमा ॥
षड्जधैवतसंवादा गान्धारर्षभसंगता ॥६५७॥

स सा स धा नी··················(?) ।
स ग सा स सगारीसा धनी पम रि गा म म ॥६५८॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गान्धारी भाषा ॥२॥

निषादांशग्रहा षड्जन्यासाल्पर्षभनिस्वना ।
बहुमध्यमगान्धारा सौवीरकसमुद्भवा ॥
भाषा गान्धारिका नाम पूर्णा स्यात् करुणे रसे ॥६५९॥

नी नी माम गमारीसा गमपा धपमा मगा ।
गं गा मध्यम गा री सा पमगा गमगा ससा ॥६६०॥

॥ अथ वेगमध्यमा भाषा ॥३॥

षड्जग्रामे वेगमध्या सौवीरकसमुद्भवा ।
मध्यमांशग्रहा षड्जन्यासा बहुलमध्यमा ॥
संगत्या मपयोर्युक्ता सप्तस्वरविराजिता ॥६६१॥

म म सा रि ग सा मा पा प म गा प ध मा नि धा ।
ध नि पा स ध नी पा मा म ग री ग रि सा स सा ॥६६२॥

॥ इत्यालाप: ॥

॥ अथ सौवीरी भाषा ॥४॥

सौवीरके मूलभाषा षड्जांशग्रहविश्रमा ।
धैवतर्षभसंवादा षड्जधैवतसंगता ॥
सौवीरिको (का) रसे वीरे षड्जपञ्चमभूयसी ॥६६३॥

सा सा सा नी ध सा मा धा नी धा प प ध पा ध सा ।
स धा नि धा नि गा री मा स री सा म ध नी ध मा ॥६६४॥

॥ इत्यालापः ॥

इति सौवीरके भाषाश्चतस्रः परीकीर्त्तिता (:) ॥६६५॥

॥ अथ ककुभजनिता भाषाः ॥२॥

॥ अथ रगन्ती भाषा ॥१॥ (५)

षड्जग्रामसमुद्भूता रगन्ती ककुभोद्भवा ।
धैवतांशग्रहन्यासा बहुस्फुरितधैवता ॥६६६॥

गान्धारर्षभभूयिष्ठा मन्द्रमध्यममण्डिता ।
धैवतस्वरभूयिष्ठैर्गमकैस्तारगोचरैः ॥६६७॥

लक्षिता पञ्चमेनापन्यासा मङ्गलकर्मणि ।
गीयते गीततत्त्वज्ञैरुक्तिः श्रीकृष्णभूपतेः ॥६६८॥

धाधा सन्नी (सं नी) स नी धा ध ध ध स म ध धा धा प मा पा प पा सा
नी नी धा धा प धा मा ध ध ध प म ध पा मा ध पा मा प पा पं ।
मा धा पा मा ध नी सा नि स स ध नि ध पा सा ध धा धा प मं धा
पा म। धा पा म पा पा प म प ध म प धा धा म नी नी ध धा धा ॥६६९॥

॥ इत्यालापः ॥

प प म म नि नि धा धं धं स नी सं ध सं सं
नि ध ध पुनरिदं री री रि री सं नि सं नी ।
स स स ध प म धा नी नी ध पा मं म पा धं
नि स रि स नि स पा मं नी ध पा सं नि धा धा ॥६७०॥

॥ इति रूपकम् ॥

॥ अथ भिन्नपञ्चमी भाषा ॥२॥ (६)

षड्जग्रामसमुद्भूतककुभे जनिता [1]यथा ।
धैवतांशग्रहन्यासा धापन्यासा धमन्द्रगा ॥६७१॥

माध्यमैरार्षभैस्तानैः पाञ्चमैर्धैवतैरपि ।
संयुक्तोज्झितगान्धारा भाषेयं भिन्नपञ्चमी ॥
विप्रलम्भे नियोक्तव्येत्याह शङ्करकिङ्करः ॥६७२॥

धाधा रीरी मरी मा मा मा पा म प पधा पधा ।
धा प मा प म पा पा पं म म पा म म माधनी ॥६७३॥

नी ध नी सा पधा पा मा ध प सा म म गा रि धा ।
मा ध धा पा म मा प (पा) नी नी धा ध प म धं ध धा ॥६७४॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] B. युधा ।

धा सा नि सा नि नी धा नी ध पपा ध ध पा ध पा ।
गा म नी ध नि धा धा ध द्विरिदं खण्डमादितः ॥६७५॥

धा धा मा म नि धा नि धं स ध . (?) री री री रि मा मा मं मा ।
पा धा नी ध प धा म मा नि म प धा नी सा नि सा मा प सा ॥
नी धा नी ध म मा री (रि) री स स रि नी नी सा नि धा धा नि पा ।
पा धा मा म प धा नी (नि) सा स प ध नी सा नी ध पा धा ध धा ॥६७६॥

॥ इति रूपकालङ्कारः (रूपकालापः) ॥

॥ अथ आभीरी भाषा ॥३॥ (७)

धैवतांशग्रहन्यासा मन्द्रस्थानावसानिका ।
तारपञ्चमकोपेता भूरिमध्यमनिस्वना ॥६७७॥

निषादषड्जसम्भूतगमकैरुपशोभिता ।
निर्वेदननियोगार्हाभीरी ककुभभाषिका ॥६७८॥

ध ध ध म म म मा मा गा म मा मं ध धा धं
ध म म ग म प पा धं मा म धा धा प मा गं ।
म प ग रि रि रि सा नी नी स नी री स नी सा
नि ग म म म ग नी सा नी ध धा पा ध धा धं ॥६७९॥

ध ध स प प ध धा री री नि मा मा स धा धं
ध ध म म ग म मा गा मा प पा धं ध धा ध ।
प म म प म ग री री री स नी सा रि गा मा
म ग रि स नि ध पा मा धं ध धालाप एषः ॥६८०॥

॥ इत्यालापः ॥

धा धा मा म म मा धा ध ध गा मा म ग गा म मा ॥
ग सा गा प प पा धा धा खण्डमेतद् द्विरुच्यते ॥६८१॥

धा धा पा प म मा प मा ग नि नि नी सा री स सा नी ध धा
पा मा धा प म धा ध धं प म ध सा पा धा स री री रि री ।
मा मा गा ग ग गा ध धा ध ध प पा मा धा म मा गा ग री
री सा सा रि रि धा नि धा नि रि रि नी धा धा ध धं रूपकम् ॥६८२॥

॥ इति रूपकालङ्कारः (रूपकालापः) ॥

॥ अथ मध्यमग्रामा भाषा ॥४॥ (८)

ककुभे मध्यमग्रामा भाषा धैवतविभ्रमा ।
मध्यमांशग्रहा पूर्णा सङ्कीर्णा रिधसङ्गता ॥६८३॥

म मा धा म म पा धा नी ग रि मा प रि पा रि सा ।
सा रि मा म प धा नी धा म म पा मधपा रि सा ॥६८४॥

॥ इत्यालापः ॥

म म मा नि ध मा पा म म प मा रि स स द्विशः ।
म म मा म ध नी सा नि नि ध पा म ग री स म ॥
ग रि मा रि म मा पा ध ध नि सा स धनी स सा ॥६८५॥

॥ इति रूपकालङ्कारः (रूपकालापः)॥

॥ अथ शातवाहनी भाषा ॥५॥ (९)

ऋषभांशग्रहा धान्ता मध्यमर्षभसंगता ।
दुर्बलेन निषादेनोपेता ककुभसम्भवा ॥
मध्यमग्रामसंबद्धा[1] भाषेयं शातवाहनी ॥६८६॥

रि री रि म म री री रि स ग मा प प धा नि री ।
रि रि सा रि स मा मा री ग रि मा स ध नी स धा ॥६८७॥

॥ इत्यालापः ॥

रि रि गा रि ग मा री ग रि ग मा म प धा स धा ।
नि ध पा प ध नी सा ध ध स नी प म गा रि धा ॥६८८॥

द्विरिद्वं रि रि री गा रि म रि गा सरि गा रि गा ।
ग म पा प म धा नि ध ध नि धा प ध मा ध धा ॥६८९॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ भोगवर्द्धनी भाषा ॥६॥ (१०)

निषादांशग्रहा भाषा ककुभे भोगवर्द्धनी ।
स्वल्पर्षभसमायुक्ता धैवतन्यासभूषिता ॥६९०॥

निगयोर्गपयोर्युक्ता संगत्या गानमाश्रिता ।
षड्जग्रामे त्वथालापः कीर्त्यते कीर्त्तिमीप्सुना ॥६९१॥

नि नि धा प ध नी नी धा नि ग पा प ग मा रि सा ।
नि ग पा ग प गा नी ग प ग मा रि ग मा प धा ॥६९२॥

॥ इत्यालापः ॥

नि नि ध नि ग नि ग प मा धा नि, नि नि गा गा पा ध पा ध नी ग प धा ।
नि नि ध नि गा प नि प नि नी रि, ग प ग प ध नी द्विरेतद्यो ॥६९३॥

---

[1] B. संबन्धा ।

नि नि ध नि पञ्चम ग प गा ग प, स रि गा ऋषभगा प गा म प धा ।
नि ग ग प ध नि स नि स ध नी नि, ग प ग प ग नी ध प प नि गा ध ॥६९४॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ मधुरी भाषा ॥७॥ (११)

पञ्चमांशग्रहा धान्ता निगयोर्गपयोरपि ।
धैवतर्षभयोश्चैव संगत्या संगथा(ता)मिथः ॥
मधुरी ककुभे भाषा षडजग्रामसमाश्रिता ॥६९५॥

पञ्चम प नि ग म नि ग म प ग, प ध रि प प नी ध पा ग नी ग प गा[१] ।
ध रि रि ध नि ग प ग प ग मा नि, ग म प ध रि सा नि नि ग धा धा धा ॥६९६॥

॥ इत्यालापः ॥

प प गा नि ग मा धा रि ग प धा रि ग सा ग धा ।
द्विरिदं प प गा नी ग ग प धा रि रि धा स नि ॥
प प पञ्चम गा पा प म प गा रि ध री म धा ॥६९७॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ शकमिश्रा भाषा ॥८॥ (१२)

निषादांशग्रहा भाषा शकमिश्रा रिविश्रमा ।
निधयोः[२] सधयोर्युक्ता संगत्या ककुभाश्रिता ॥
षड्जग्रामेण संबद्धा मधुरैर्गमकैर्युता ॥६९८॥

नि नि धा स ध नी पा धा री[३] री ग नि ग री नि धा ।
नि ध सा ध नि मा गा रि प ध पा म ग री रि री ॥६९९॥

॥ इत्यालापः ॥

नि नी नी नि नी धा रि गा सा रि रीति
द्विशो नी नि धा धा नि नी धा प धा री ।
नि सा धा नि पा मा प गा री स धा री
ध नी सं ध नी सा ध नी सा म गा री ॥७००॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[१] One syllable is extra in this foot.

[२] A. omits विसर्ग ।

[३] B. नि ।

॥ अथ काम्बोजी भाषा ॥९॥ (१३)

धैवतांशग्रहन्यासा[१] षड्जग्रामसमाश्रया ।
षड्जधैवतसंवादा पञ्चमर्षभसंगता ॥
काम्बोजी ककुभे भाषा सप्तस्वरसमस्वना ॥७०१॥

ध धा धैवत पा सा ध ध स नी स ध मा ग री ।
ध म धा स ध सा पा ध ध ध धा स प धा प धा ॥७०२॥

॥ इत्यालापः ॥

ध धा धा म सा धा स धा धा स धं सा, ध नी सा ध नी म रि गा धा द्विरेतत् ।
ध धं सं ध धं धं[२] ध नी सं ध नी धं, प मं गं ग गा री ग सं गं स धं धं ॥७०३॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ ककुभजनिते विभाषे ॥

॥ अथ मधुकरी विभाषा ॥१॥

भाषाभीरिकया[३] जाता विभाषा ककुभाश्रिता ।
षड्जग्रामेण संबद्धा गमान्यस्वरभूयसी ॥७०४॥

धैवतांशग्रहन्यासा गापन्यासविराजिता ।
नाम्ना मधुकरीत्येषा हृद्दाहे विनियुज्यते ॥७०५॥

धा ध धा स नि धा धा प म धा ग रि स री प धा ।
ध प ध ध प धा मा ग स रि गा प ध नी ध धा ॥७०६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भोगवर्द्धनी विभाषा ॥२॥

तथैव याष्टिकेनोक्ता विभाषा भोगवर्द्धनी ।
षड्जग्रामेण संबद्धा ककुभे तारमन्द्रगा ॥७०७॥

धैवतांशग्रहन्यासा ऋषभेण विवर्जिता ।
षड्जान्यस्वरभूयिष्ठा गापन्यासा, नियोजिता ॥
वैराग्येऽप्यथवा [५]संन्यासे,-ऽस्या आलाप ईर्यते ॥७०८॥

---

[१] B. adds विसर्ग ।
[२] B. पं ।
[३] B. भाषाभीरिकतया ।
[४] A. ज्ञाता ।
[५] A. B. न्यासमस्या ।

धा धा (धा) ध[१] ग मा प पा प म ग पा पा पा म गा गा म नी
धा सा नी ग स नी ध पा म ग म नी धा पा म धा धा ध पा ।
मा धा पा म ध धा ध गा स प ग मा पा पा प गा मा नि धा
सा नी सा स नि धा प मा ग प नि धा धा धा प मा धा ध धा ॥७०९॥

॥ इत्यालापः ॥

धा धा धा प म धा पा म गा म मा म ध धा ध पा ।
म धा पा म ध धा गा स म म[२] धा नि नि ध द्विशः ॥७१०॥

ध स ध ध नि नि नी धा नी प पा पा ग गा मं
ध प म ध प म धा नी धा ध नी सा ध धा नी ।
ध म प प म म धं गं गं ग गा मं म धं धं
नि नि नि स स ध धं गा मा ध पा मा ध नी धा ॥७११॥

॥ इति रूपकम् ॥

इति भाषा नव द्वे च विभाषे ककुभे मताः ।
रक्ताङ्गी रक्तवसना वाहनं बकमाश्रिता[३] ॥७१२॥

॥ इति भाषाविभाषासहितः ककुभः समाप्तः ॥

॥ अथ टक्कजनिता भाषाः ॥३॥

॥ अथ पौराली भाषा ॥१॥ (१४)

मध्यमांशग्रहा पूर्णा मध्यमग्रामगानयुक् ।
पौरालीति ध मा पा मा ग म पा प ध मा रि सा ॥७१३॥

॥ इत्यालापः ॥

म म मध्यम प गं ग म प गा स प गा रि सा ।
ग रिं मा स रि सा मा प म रि सेति द्विरुच्यते ॥७१४॥

म म मा म ध पा नी धा ध प मा प ग मा रि सा ।
स रि गा रि ग मा मा प प ध नी म ध नी स सा ॥७१५॥

॥ अथ दोह्या भाषा ॥२॥ (१५)

तथैव मध्यमग्रामे दोह्या टक्कसमुद्भवा ।
गान्धारांशग्रहा षड्जन्यासा रिपविवर्जिता ॥७१६॥

---

१ B. धा ।
२ B. ध ।
३ This line does not seem to fit in the context.

मा गा सधौ नि ध ध नी[1] स नि धा ध मा मा
धा नी स सा म म ध मा ग म नी ध [2]सा सा ।
सा गा म गा म ग ध नी नि ध धा नि [3]गा मा
धा नी नि मा ग म म सा स म सा स सं सा ॥७१७॥

॥ इत्यालापः ॥

ग म मा ध नि धा नी धा ध नि सा नि ध सा द्विशः ।
नि नि धा ध नि सा गा म ध नि मा ग म सा म मा ॥७१८॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ देवारवर्द्धनी भाषा ॥३॥ (१६)

देवारवर्द्धनी भाषा संपूर्णा टक्कसंभवा ।
षड्जन्यासा पञ्चमांशग्रहा रिसधभूयसी ॥७१९॥

पा पा नि सा स नि स सा रि रि धा प पा मा
मा धा स सा स नि स री रि नि री ध मा गा ।
पा धा स सा नि ध ग मा रि ग री ग मा पा
धा नी नि सा स स ध नी ध स नी स सा सा ॥७२०॥

॥ इत्यालापः ॥

पा पं नि सं स नि स री रि ध सा द्विरेतत्
पा मा म धा स स नि सा रि रि नी रि धा मा ।
गा पा ध सा स नि ध गा म रि गा रि गा मा
पा धा नि नी स स स धा नि ध सा नि सा सा ॥७२१॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ त्रावणी भाषा ॥४॥ (१७)

धैवतांशग्रहा सान्ता टक्कज्ञो(टक्केनो)द्भविता मता ।
रिपयोस्त्यागतो भाषा त्रावणी षड्जसंश्रया ॥७२२॥

धा मा ग धा मा ग म मा ध धा नी, सा सा म धा नी स स मा ध नी सा ।
सा गा ग मा गा स स मा ग सा गा, गा मा म पा धा ग म सा नि सा सा ॥७२३॥

॥ इत्यालापः ।

[1] A. नि ।
[2] A. B. add मनी before सा सा ।
[3] A. B. add सं before गा मा ।

ध म ग ध म ग मा मं धं ध नी सं द्विरेतत्
ध स म ध नि स सा गा मं ग गं गा म गा सा ।
स स म ग स ग मा गा मा म पा धा म गा सा
नि स स नि स स सा सं रूपकालाप एवः ॥७२४॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथालम्बी भाषा ॥५॥ (१८)

आलम्बी टक्कभाषैव षड्जन्यासग्रहांशिका ।
षड्जग्रामेण संबद्धा संपूर्णा रिगसंगता ॥७२५॥

सा सा सा ध स सा री मा मा मा नी ध (स) सा स सा ।
[१]नि ध पा धा पा म पा पा ध स ग रि गा नि सा सा ॥७२६॥

॥ इत्यालापः ॥

स सं स धं सं स रि मा म मा नी
ध सा द्विरेतत् स स नी ध पा धा ।
पा मा म मा पा ध स सा स गा री[२]
गा (नी) नि धा नी स स सेति चान्यत् ॥७२७॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ शार्दूली भाषा ॥६॥ (१९)

निषादांशग्रहा सान्ता षाडवा पस्य लोपतः ।
[3]स्वल्पार्षभकनिस्वना षड्जग्रामनिवासिनी ॥
भाषा शार्दूलिकानाम्नी शार्दूलमुनिसम्मता ॥७२८॥

नि नी नि सा नि री रि मा नि पा ध नी स नी म धा
म री स नी ग सा स सा गरी सनी धमा [४]ध मा ।
ध री स गा म सा नि सा म नी नि मा स नी ग सा
स नी स मा नि नी म सा नि मा ग सा स सा इति ॥७२९॥

॥ इत्यालापः ॥

नि नि नि स नि रि री मा नी प धा सा द्विरेतत्
रि म ध म रि स नी गा सा स सा गा नि सा नी ।
ध म म ध ध रि सं गं सं स नी सा म नी नी
म स नि स ग स सा सा रूपकालाप एवः ॥७३०॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[१] A. B. नि ध पा धा पा म म पा पा ध स स ग ग रि गा नि सा सा ।

[२] A. B. पा मा म मा प ध सा स सा गा रि गा रि ।

[3] B. स्वल्पार्षभनिस्वना । [४] B. मधा ।

॥ अथ मालववेसरी भाषा ॥७॥ (२०)

षड्जग्रहांशकन्यासा गधतारा रिपोज्झिता ।
निषादषड्जबहुला तारगान्धारधैवता ॥७३१॥

मन्द्रमध्यमषड्जा च धापन्यासविराजिता ।
औडुवा टक्कभाषैका नाम्ना मालववेसरी ॥
नियोज्या समरे वीरैर्मतङ्गमतवेदिभिः ॥७३२॥

सा सा नि धा नि नि ध नी स स नी ध धा सा
[1]गा सा स सा स नि ध नी स स सा नि सा सा ।
गा सा स सा नि ग नि धा नि नि धा नि सा सा
मा मा स सा स नि ध सा स स नी ध गा गा ॥७३३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ त्रवणा भाषा ॥८॥ (२१)

त्रवणा टक्कभाषा स्यात् [2]षड्जग्रामसमाश्रया ।
षड्जांशग्रहणन्यास[3]-मन्द्रषड्जा रिपोज्झिता ॥७३४॥

अत एवौडुवा तारगान्धारस्वरमध्यमा ।
निषादषड्जबहुला[4] तथा बहुलधैवता ॥७३५॥

सा सा स सा नि ध स सा स नि धा नि धा नी
सा सा स नी ध स स सा स नि धा ग गा सा ।
सा सा नि धा नि स स मा ग ग सा स सा नी
धा नी ध नी नि ध स सा ध नि मा नि धा मा ॥७३६॥

मा मा म गा ध स स नी ध स सा स नी धा
नी धा नि नी ध स स सा नि ध नी ध नी नी ।
धा सा स धा नि स ग गा स स मा नि धा नी
सा सा स सालपनमेतदिह [5]न्यरूपि ॥७३७॥

॥ इत्यालापः ॥

म गा म गा षड्ज स गा म गा मा, ध धा म धा मा ग स गा स सा धा ।
नी धा स नी धा स नि धा स गा सा, नी धा नि सा सेति च रूपकं वै ॥७३८॥

॥ इति रूपकालापः ॥

[1] B. सा गा ।
[2] A. B. षड्जग्रामसमाश्रयात् ।
[3] A. न्यासा ।
[4] A. बहुलो ।
[5] A. B. -दिहान्यरूपि ।

॥ अथ त्रवणोद्भवा भाषा ॥९॥ (२२)

षड्जग्रहांशकन्यासा तारषड्जगधैवता ।
गापन्यासौडुवा चात्र पञ्चमर्षभवर्जिता ॥७३९॥

षड्जगान्धारबहुला स्पर्द्धायां विनियोगभाक् ।
त्रवणोद्भवा टक्कभाषा षड्जग्रामसमाश्रया ॥७४०॥

स सा ग मा ग मा ग मा ग सा स सा स गा म मा
ग गा ग गा म मा म गा ग गा म धा म धा म सा ।
नि धा स नी ध मा म गा ग सा म मा नि धा स नी
ध सा नि धा स नी ध गा ग मा नि धा नि सा स सा ॥७४१॥

॥ इत्यालापः ॥

सा सा मा गा सा गा म ग ग ग म गा धा म ध म सा
द्विशः सा नी धा मा ग म ग स म मा धा नि ध स नी
धा सा नी गा गा सा स ग ग ग ग मा धा म ध स सा
नी धा मा मा गा गा स नि ध नि ध धा सा नि ध ग सा ॥७४२॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ ललिता भाषा ॥१०॥ (२३)

टक्कभाषैव ललिता ग्रहांशन्यासषड्जभाक् ।
पञ्चमर्षभहीना च तारगान्धारधैवता ॥७४३॥

षड्जानुमन्द्र[१]-बहुला गमधस्वरराजिता ।
ललिता ललितै(:)स्तोभैर्ललितैरुत्कटैः स्वरैः ॥७४४॥

षाडवा याष्टिकमते ऋषभैकविलोपतः ।
संग्रामे विनियोक्तव्या वीरोत्साहविवर्द्धनी ॥७४५॥

सा सा स सा म म ध धा ध ध धा म धा मा
मा गा ग सा स स ग मा स ग मा ध धा धा ।
धा धा ध मा ध नि नि धा म म गा म सा सा
सा धा नि नी ध नि नि गा···(?) म सा सा ॥७४६॥

गा धा नि धा नि ध स सा स म गा स मा गा
सा मा ग धैवत ध धा ध ध धा म धा मा ।
मा गा ग सा स स ग सा स ग मा ध धा धा
धा(धा) ध मा ध नि नि धा म म गा ग सा सा ॥७४७॥

---

[१] A. B. मन्द्रा ।

सा धा नि नी ध नि नि धा ध नि गा म सा सा
गा धा नि धा नि ध स सा स म गा स मा गा ।
सा मा ग धैवत ध धा ध म धा निषादा
नी धा ग मा ग ग म सा ध नि नी नि धा नी ॥
नी धा ध नी ग ग स गा स नि धा नि सा सा[1] ॥७४८॥

॥ इत्यालापः ॥

सा सा मा धा ध धा धं ध ध म म ग ध ग सा द्विः स सा गा म धा
धा नी धा मा ध मा धं म ध म ग ग म सा सा स सा गा ग सा गं ।
मा सं गं मं ध धा धं नि ध ध ध नि म मं मं ध मं गं स सं सं ।
गं सं सा सा स सा नी ध ध नि ध नि ग गा सा ग धा नी स सा सा ॥७४९॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ वेगरञ्जी भाषा ॥११॥ (२४)

षड्जग्रामे टक्कभाषा वेगरञ्जीति कीर्तिता ।
षड्जस्वरग्रहां[2]-शान्ता मन्द्रस्थाननिषादयुक् ॥७५०॥

औडुवा पधहीनत्वादितरै-[3]र्भूयसी स्वरैः ।
माने विलम्बिते प्रोक्ता रसे शृङ्गारनामनि ॥७५१॥

ननूक्तमविनाशित्वं[4] धैवतस्य महर्षिणा ।
षड्जग्रामे कथं लोपशासनं धैवतस्य ते[5] ॥७५२॥

तस्या(:) षाडवकारीति तत्रोत्तरमिदं शृणु ।
उपरागजभाषात्वादासु लोपो न दुष्यति ॥
यतो न लोपनियम उपरागेषु दृश्यते ॥७५३॥

सा सा स नी स रि स नी ग म सा स सा नी
सा री स मा म म रि सा नी(नि) स नी स री सा ।
री सा रि सा नि स नि सा म ग री स री सा
नी सा रि गा नि ग स गा स स री स नी नी ॥७५४॥

सा री नि सा नि स नि सा स म गा म नी गा
नी सा नि सा नि स रि सा स रि(सा) स नी सा ।
नी सा ग गा रि स नि सा नि स री ग नी सा
गा सा स सा नि स स सालपनं प्रदिष्टम् ॥७५५॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] One foot is extra in this verse. [2] B. ग्रहा ।
[3] A. भूयसी । [4] A. B. omit अनुस्वार । [5] A. तो ।

सा सा गं ग ग री स नी स स नि सा री गा रि मा गा ग नी
सा गा री म म गा ग री रि स रि गा नी सा नि नी नी नि नी ।
सं सं सं रि रि गं म री स रि स मं मा री ग मं मा रि गं
री नी सा म ग री स नी रि ग ग सा सा रूपकं रूपितम् ॥७५६॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ सौराष्ट्री भाषा ॥१२॥ (२५)

षड्जग्रामे टक्कभाषा पलोपेनौडुवा मता ।
षड्जस्वर-[१]ग्रहांशान्तोपेता स्वर-र(रि)भूयसी ॥७५७॥

निषादबहुला मन्द्रमध्यस्थानकृताश्रया ।
सौराष्ट्रिका प्रयोज्येयं रसे करुणनामनि ॥७५८॥

सा धा नि नी ध नि ध धा ध नि सा नि धा नी
मा सा ग नी ध स ध नी ध स धा नि धा मा।
मा गा ग सा स नि ध सा नि ध नी नि धा नी
नी नी नि धा नि स ध नी ध निषाद सा सा ॥७५९॥

॥ इत्यालापः ॥

स नी ध नी नि नी म नी ध नी स सा ध नी द्विशः
नि नी नि नी ध मा नि नी ध मा नि धा ध सा रि री ।
म मा ध मा म धा रि गा स सा स सा स गा ध नी
नि नी नि नी नि सा नि सा ग नी ध सा नि सा स सा ॥७६०॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ मध्यमदेहा भाषा ॥१३॥ (२६)

षड्जांशग्रहणन्यासा पञ्चमर्षभवर्जिता ।
तारधैवतगान्धारा मन्द्रमध्यमसंश्रया ॥७६१॥

मध्यधैवतषड्जाल्या नियोज्या वीर उत्तमे ।
उद्धटप्रायगमका षड्जग्रामसमाश्रया ॥
भाषा मध्यमदेहेयं प्रस्तारो(ऽ)स्याः प्रतन्यते ॥७६२॥

स सा स धा सा स स धा नि सा नी, स नी ध सा सा स ध नी स नी धा ।
म मा म गा मा ध नि नी ध सा पा, नि धा प मा धा स ध मा म सा सा ॥७६३॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[१] A. B. ग्रहांशान्तापेत ।

स स ध स ध म मा गा मा ध नी नी ध नी नी
ध म ध नि स नि गं गा सा स धा नी ध मा मा ।
म म ध नि नि ध मा नी नी ध धा धा नि सा गा
स नि ध ग स स धा मा मा स सा सेति रूपम् ॥७६४॥

॥ इति मध्यमदेहाभाषायां रूपकालापः ॥

॥ अथ ताना भाषा ॥१४॥ (२७)

ताना [1]टक्कसमुद्भूता भाषा षड्जसमाश्रया ।
षड्जांशग्रहणन्यासा पञ्चमर्षभवर्जिता ॥७६५॥

तारगान्धारभूयिष्ठा मन्द्रषड्जविभूषिता ।
औडुवा करुणे योज्या प्रस्तारो(ऽ)स्याः प्रदर्श्यते ॥७६६॥

स स स स म ध सा सं सा स मा धा स सा सा
नि स नि ध ध स मा धा सा ग सा धा नि सा सा ।
म म ध स स प सा मं धा स सा नी नि सा नी
ध स नि ध स स सा धं सा ग मा धा नि सा सा ॥७६७॥

॥ इत्यालापः ॥

स सं सं ग सं नी ध नी नी ध धा मं,, म धा मा नि सा नी स नी नी स मं गं ।
नि नी सं स सं सं ग सं नी नि सं नी, ध धं नी ध मं धा म गं धं स नी सा ॥७६८॥

॥ इति रूपकालङ्कारः (रूपकालापः) ॥

॥ अथ पञ्चमलक्षिता भाषा ॥१५॥ (२८)

टक्करागसमुद्भूता भाषा पञ्चमलक्षिता ।
षड्जस्वरग्रहांशान्ता षड्जापन्यासभूषिता ॥६६९॥

रिलोपादौडुवा दीप्ता सगमध्यमपञ्चमैः ।
युद्धवीरे नियोक्तव्या मन्द्रषड्जविभूषिता ।'७७०॥

सा सा सा सा स गा मा पा पं पं पं पं प मा ग री ।
ग सा सा पा ग सा पा मा नी नी धा नी स सं स सा ॥७७१॥

॥ इत्यालापः ॥

स नि ध नि ध प पा पं पा म पा मा म गा मां
ग स स स ग म पा नी सं नि धं निं ध मं धं ।
म ग ग म प प मा गं सा स सा सं नि धं सं
नि ध स नि ध नि धं सं सं ग गं धा नि सा सं ॥७७२॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[1] B. ष्टक्क ।

॥ अथ कोलाहला भाषा ॥१६॥ (२९)

षड्जग्रहांशा सन्यासा मध्यमस्वरभूयसी ।
षाडवेयं मतङ्गस्य मते पञ्चमलोपतः ॥७७३॥

औडुवा निपलोपेन याष्टिकस्य मते सतः ।
मन्द्रधैवतषड्जाख्या कलहे विनियुज्यते ॥
कोलाहला टक्कभाषा षड्जग्रामसमाश्रया ॥७७४॥

सा सा सा सा स सा सा स रि ग म म ग मा गा रि री सा रि री धा
मा री गा री ध मं मं ग म म रि ध स धा सं ग री रि(री)म गं धा ।
गा मं री गं स सा सं स रि ग म रि ग मा गा रि गा री ध धं धं
मं मा मा री ध मा गा स ध स ग रि म मा धा ग सा री ग सा सा ॥७७५॥

॥ इत्यालापः ॥

स धं स री गं(म)ध मं ग मं धं, म गं म गा मं ग रि सा नि धा सं ।
रि गं ग री गं म ध सं द्विरेतत्, स सं स मं गं रि म मं रि सं नी ॥७७६॥

ध सा रि सा गा रि ग सा रि मा मा, ध मं रि गा मं स ध नी ध सा री ।
ग मा म धा सा रि ग सा नि धा सा, रि गा स मा गा म रि गा स सा सा ॥७७७॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ सैन्धवी भाषा ॥१७॥ (३०)

तथैव टक्कभाषा स्यात् षड्जग्रामे तु सैन्धवी ।
षड्जांशग्रहणन्यासा पञ्चमर्षभवर्जिता ॥७७८॥
औडुवा मन्द्रषड्जाख्या तारगान्धारमध्यमा ।
स्वरलङ्घनयोगाढ्यनानागमकपेशला ॥
वीराद्भुतरसा योज्या संग्रामे नाट्यकर्मणि ॥७७९॥

मा मा सा स स गा स सा नि नि स नी धा धा ध मा धा म धा
मा नी धा ध ध धा म गा नि नि स नी नी गा ग सा सा द्विशः ।
सा मा गा ग स गा म धा म म ग सा सा नी नि धा धा म गा
धा नी नी नि ध नी स गा म ध ध मा धा नी ग गा सा स सा ॥७८०॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ मालवी भाषा ॥१८॥ (३१)

षड्जग्रामे टक्करागे भाषा मालविका स्मृता ।
षड्जांशग्रहणन्यासा ऋषभेण विवर्जिता ॥७८१॥

औडुवा षड्जगान्धारपञ्चमैर्दीप्तिमागता ।
भाषेयं मालवी नाम योज्या वाक्कलहे बुधैः ।।
मालवादेः पञ्चमस्य टक्करागस्य मिश्रणात् ।।७८२।।

स स सा म म पा म नि धा ध ग पा म ग गा
स स गा ग ग सा नि ध सा ध प गा ग म पा ।
म ग गा स स पा स स पा प प पा नि ध नी
स ग सा नि ध धा म प मा ग स सा नि ध सा ।।७८३।।

।। इत्यालापः ।।

पा नी पा म प मा प मा ग ग ग सा सा गा ध सा सा ग मा
गा गा पा म ग गा ग सा ग ध स सा पा पा नि नी धा नि सा ।
सा गा मा ग स नी ध नी स ग ध धा धा गा प मा पञ्च मा
गान्धारो ग स षड्ज नी ध रि स गा धा नी स सा रूपकम् ।।७८४।।

।। इति रूपकालापः ।।

।। अथ त्रवणा भाषा ।।१९।। (३२)

मध्यमांशग्रहा हीनपञ्चमा षड्जविश्रमा ।
निषादवद्धैवतयोः षड्जधैवतयोः क्रमात् ।।७८५।।

संगत्या सहिता टक्के त्रवणा याष्टिके मते ।
रसे वीरे प्रयोक्तव्या मध्यमग्रामसंश्रया ।।७८६।।

मा धा सा स नि धा नि सा नि ध ग सा सा धा नि सा मा ग मा
मा गा सा स स धा स सा स ग म गा नी धा म री गा रि मा ।
री गा सा स नि धा स सा नि ध नि मा सा नी ध सा मा नि धा
सा मा गा म ग मा ग सा नि ध नि सा सा सेति सालापगी (:) ।।७८७।।

।। इत्यालापः ।।

।। अथ त्रवणोद्भवा भाषा ।।२०।। (३३)

त्रवणोद्भवा टक्कभाषा मध्यम (मध्य) ग्रामसंश्रया ।
मध्यमांशग्रहा षड्जन्यासा पञ्चमवर्जिता ।।७८८।।

धैवतर्षभगान्धारभूयसी षट्स्वरैर्युता ।
संकीर्णा करुणे वीरे रसे योज्या मनीषिभिः ।।७८९।।

म नी नि नी स सा स री रि री ग मा ग मा ग मा
रि गा नि नी नि धा ध मा स गा रि गा ध सा ग री ।
स नी ग नी ध सा रि गा रि मा ग मा ग नी नि नी
स सा ससेतिरूपतो निरूपितो (ऽ) त्र रञ्जकः ।।७९०।।

।। इति आलापः ।।

॥ अथ वैरञ्जी भाषा ॥२१॥ (३४)

टक्करागसमुद्भूता मध्यमग्रामसंश्रया ।
गान्धारांशग्रहा षड्जन्यासा पञ्चमवर्जिता ॥७९१॥

षड्जधैवतयोस्तद्वद्गान्धारर्षभयोरपि ।
संगत्या सहिता भाषा वैरञ्जी परिकीर्तिता ॥७९२॥

मध्यमे यद्यपि प्रोक्ता पञ्चमस्या-[1]विलोपतः ।
तथापि न्यासमाश्रित्य तल्लोपो नैव दुष्यति ॥७९३॥

गा गा म म ग सा मा धा गा मा मा गा रि गा स सा ।
सा नी गा नी ग री सा नी नी धा धा नी ग नी म गा ॥७९४॥

रि स नी ध नि सा सा गा म म गा गा स सा स नी ।
ग नी ग गा ध धा गा री रि ग गा म प धा ध मा ॥७९५॥

म म री ग स सा सा नी ग नि गा नी नि धा म धा ।
नि ध मा स नि गा री म म रि सा नि ध मा स सा ॥७९६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ छेवाटी भाषा ॥२२॥ (३५)

षड्जस्वरग्रहांशान्ता पूर्णा बहुलमध्यमा ।
षड्जमध्यमसंवादा गनिसंगतिसंगता ॥७९७॥

छेवाटी टक्कभाषेयं षड्जग्रामसमाश्रया ।
दिवसस्यान्तिमे यामे [2]गातव्या गीतकोविदैः ॥७९८॥

सा गा गा म ग पा प मा प म प सा गा मा म गा मा स सा
सा मा गा प प पा ध नी ध ध प मा मा मा ग सा सा ग नी ।
धा नी सा स स सा ध नी ग रि ग मा पा धा नि सा नी ग री
धा नी सा स नि धा प मा ग स नि गा नी सा स सालापगीः ॥७९९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ मालववेसरी भाषा ॥२३॥ (३६)

टक्कभाषैव गदिता तज्ज्ञैर्मालववेसरी ।
निषादांशग्रहा सान्ता सगयोः समयोस्तथा ॥
संगत्या संगता ग्रामे षड्जे पञ्चमलोपतः ॥८००॥

---

[1] A. विलोपित: ।
[2] B. ज्ञातव्या ।

नि धा नि नी सा स नि मा स सा धा, ग धा ध सा मा म स गा स सा सा ।
ग धा ध धा सा स ग मा ध मा मा, गा री (म) मा मा ग स सा स गा सा ॥८०१॥

नी धा ध धा नी स रि गा म गा मा, धा नी ध मा मा म म गा(स) सा सा ।
सा गा स नी धा नि ध धा ध नी सा, मा सा स मा गा स ग सा स सा सा ॥८०२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गूर्जरी भाषा ॥२४॥ (३७)

निषादांशग्रहा षड्जप्रान्ता पूर्णस्वरा [१]पुनः ।
षड्जमध्यमसंवादा निरिभ्यां संगता तथा ॥
गूर्जरी टक्कभाषैषा षड्जग्रामसमाश्रया ॥८०३॥

नि सा स नी पा प नि धा नि नी मा, स सा स नी सा रि रि सा म गा री ।
रि धा प गा पा रि रि नी नि धा पा, ध नी ध नी मा स स सेति सान्ता ॥८०४॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ सौराष्ट्री भाषा ॥२५॥ (३८)

पूर्णा सौराष्ट्रिका टक्कभाषा षड्जस्वरान्तिमा ।
निषादांशग्रहा षड्जग्रामगानोपशोभिता ॥८०५॥

नि नि नि ध नी सा स नि नि नि री गा ।
[२]स स स ग गा सा ग स ध नि नी धा[३] ॥८०६॥

म ग मा नि नि नी नि ध सा म म नी, नि नि धा स स गा म ध नी ध ध नी ।
ध म मा स रि धा स स गा स नि धा, निससालपनं गदितं विभुना ॥८०७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ सैंधवी भाषा ॥२६॥ (३९)

षड्जन्यासा मध्यमांशग्रहा धैवतभूषिता ।
पूर्णा मध्यमषड्जाभ्यां सधाभ्यां संगता [४]मिथः ॥
सैन्धवी टक्कभाषा स्यान् मध्यमग्रामसंश्रया ॥८०८॥

मा मा मा म नि नी धा धा स रि सा नि ध धा ध नी ।
नी री नी धा ध धा नी सा सा ध नी प ध पा म मा ॥८०९॥

---

[१] B. adds विसर्ग ।
[२] A. B. स स सा ग ग स ग स ध नी नी धा ।
[३] Two feet are wanting in this verse.
[४] A. मथः ।

ग स सा ध स नी धा मा मा सा री ग म पा प धा ।
नि प धा प म गा री री रि नि ध धा स नी . . (?) ॥८१०॥

गा मा मा म ध नी पा धा पा मा ग रि रि नि री (?) ।
नि ध धा ध नि सा री पा म म मा म स सा इति ॥८११॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ वेसरी भाषा ॥२७॥ (४०)

वेसरी टक्कभाषा स्यात् षाडवी पविवर्जिता ।
षड्जस्वरग्रहांशान्ता संगता धनिषादयोः ॥
षड्जधैवतयोश्चैव रसे वीरे नियुज्यते ॥८१२॥

सा सा सा ध नि गा सा सा मा मा मा म म गा स सा ।
स प मा ग रि सा सा धा नी धा सा सेति सम्मता ॥८१३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ पञ्चमी भाषा ॥२८॥ (४१)

पञ्चमांशग्रहा षड्जन्यासा टक्कसमुद्भवा ।
पञ्चमर्षभसंवादा षड्जमध्यमसंगता ॥
संपूर्णा पञ्चमी भाषा मध्यमग्रामसंश्रया ॥८१४॥

प प रि प रि प पा पं मा प पा मा प सा सं
रि रि रि नि ध ध पा पं पा स मा री ग मा मं ।
रि स प स प प गा री सा स री पा प री री
ग रि ग म ग ध धा मा गा रि री धा स सा सा ॥८१५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ रविचन्द्रा भाषा ॥२९॥ (४२)

गान्धारांशग्रहा षड्जन्यासा पूर्णस्वरा मिथः ।
संगता समयोश्चैव रिगयोश्चाल्पसप्तमा ॥
रविचन्द्रा टक्कभाषा मध्यमग्रामसंश्रया ॥८१६॥

गा ध गा म सा स मा ध मा स मा ग सा स सा म
गा ध धा ध मा रि मा रि री ग सा स सा म मा ग ।
सा स री ग मा स नी ध सा ग मा म सा नि धा म
सा स सा स नी नि सा स धा स सा स नी स पा स ॥८१७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ अम्बाहेरी भाषा ॥३०॥ (४३)

मध्यमांशग्रहा षड्जन्यासा पञ्चमवर्जिता ।
गान्धारधैवताभ्याञ्च बहुला टक्कसम्भवा ॥
भाषाम्बाहेरिकानाम्नी षड्जग्रामोपशोभिता ॥८१८॥

मा मा मा म म सा मा गा री गा री म ध नी ध सा ।
सा नि धा म ध नी मा ग रि गा सा रि ग मा स सा ॥८१९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ मध्यमग्रामदेहा भाषा ॥३१॥ (४४)

मध्यमांशग्रहा षड्जन्यासा टक्कसमुद्भवा ।
षड्जमध्यमसंगत्या(ऽ)पचिता मध्यगानयुक् ॥
मध्यमग्रामदेहेयं भाषा पूर्णस्वरोदिता ॥८२०॥

म म मा स रि गा गा म म प धा नि प धा म गा ।
सा रि गा स नि धा मा म म ग मा स म गा स सा ॥८२१॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गान्धारपञ्चमी भाषा ॥३२॥ (४५)

टक्करागसमुद्भूता मध्यमग्रामसंभवा ।
धैवतांशग्रहा सान्ता गान्धारस्वरभूयसी ॥
षड्जमध्यमसंवादा पूर्णा गान्धारपञ्चमी ॥८२२॥

ध ध धा ध म पा मा ग ग ग री स ग री रि गा ।
ग म पा ध ध नी धा धा नि ध पा स म मा स सा ॥८२३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ टक्कजनिते विभाषे ॥२॥

॥अथ तानवलिता विभाषा ॥१॥ (३)

स्यात्तानवलतिर्नाम विभाषा टक्करागजा ।
मध्यमांशग्रहा पूर्णा षड्जन्यासकृतस्थितिः ॥
शार्दूलमुनि-[1]सम्मत्या मध्यमग्रामसंश्रया ॥८२४॥

स प ध प म प धा नी धा प पा मा म गा री
ध स ध प ध प मा पा पा म धा धा ध सा सा ।
रि रि ग रि रि स सा री सा स सा नी ध पा नी
ध प प म म प सा धा नी स सालाप उक्तः ॥८२५॥

॥ इत्यालापः ॥

[1] A. B. संगत्या ।

॥ अथ पोता विभाषा ॥२॥ (४)

पञ्चमांशग्रहा षड्जन्यासा याष्टिकसम्मता ।
मध्यमग्रामगा पूर्णा पोता नाम विभाषिका ॥८२६॥

प प प ध नी सा धा म प पा ग म पा प धा ।
प ग री स रि गा पा म प म गा स रि गा स सा ॥८२७॥

॥ इत्यालापः ॥

एवं भाषा(:)समाख्याता [1]एकत्रिंशद्विभाषिके ।
द्वे एव सर्वसम्मत्या टक्के प्रोक्ता महीभुजा ॥८२८॥

॥ इति टक्करागः सम्पूर्णः ॥

॥ अथ शुद्धपञ्चमजनिता भाषाः ॥४॥

॥ अथ आभीरी भाषा ॥१॥ (४६)

पञ्चमांशग्रहन्यासा शुद्धपञ्चमसंभवा ।
प्रचुरैर्गमकैर्युक्ता गान्धारर्षभवर्जिता ॥८२९॥

संग्रामे विनियोक्तव्याऽऽभीरी वीररसावहा ।
संपूर्णा चास्ति भाषेयं याष्टिकाचार्यसम्मते ॥८३०॥

ननु नौडुवतानेषु गान्धारर्षभयोः क्वचित् ।
लोपो विधीयते सद्भिरिह किं तस्य नोदना ॥८३१॥

उच्यते, नैष दोषो(ऽ)स्ति भाषात्वादिह भाषणात् ।
आचार्यस्य तद्वक्तर्यप्रामाण्यमुररीकृतम् ॥८३२॥

प प पा नि नि धा ध प सा ध म पा, ध प पा ध म धा स स सा नि स नी ।
नि ध पा म ध पा प प मा ध स सा, स नि सा नि नि धा प म धा प प पा ॥८३३॥

म ध सा स स नी स नि नी ध नि धा, ध प मा ध प पा प म धा स स नी ।
ध स सा नि ध पा म ध पा ध नि नी, ध प मा ध प पालपनं गदितम् ॥८३४॥

॥ इत्यालापः ॥

नी नी स नी नी स ध सा स धा मा, धा नी स धा मा ध नि नी ध धा पा ।
पा धा म मा धा प म धा प मा धा, सा नी स धा मा ध नि नी ध पा पा ॥८३५॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[1] Actually thirtytwo Bhāṣās have been given instead of thirtyone.

॥ अथ बाङ्गाली भाषा ॥२॥ (४७)

बाङ्गाली पञ्चमे भाषा मध्यमग्रामसंश्रया ।
पञ्चमांशग्रहन्यासापन्यासा ऋषभस्वरे ॥८३६॥

आतारस्थानगान्धारगतिरस्याः[1] प्रयोगतः ।
उत्सवेषु सदा गेया रसे पञ्चेषुदैवते ॥८३७॥

पा पा पा स नि सा नि धा स स स सा री सा रि सा री म मा
मा मं ग स रि रि रि रि सा री सा स री सा स री[2] ।
मा धा सा स स नी ग गा स स ध सा मा पा म मा मा ग गा
री री सा रि रि मा ध पा म ध प पालोपो(ऽ)त्र संलापितः ॥८३८॥

॥ इत्यालापः ॥

स प रि प प प सं नी धा स सा सा स मा प
नि प प स नि ध धा नी नी प पा धा स सा सा ।
स रि रि म म म धा मा मा ग धा री ग री सा
स स नि नि ध ध नी नी पा प पा रूपके स्युः ॥८३९॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ सैन्धवी भाषा ॥३॥ (४८)

पञ्चमांशग्रहन्यासा रिपापन्याससंयुता ।
आतारपञ्चमगतिर्भूयसी ऋषभेण तु ॥८४०॥

अल्पसप्तमनिस्वाना स्वनैः सङ्क्रमकैः शुभा ।
प्रयोज्या सर्वभावेषु शुद्धपञ्चमसंभवा ॥
सैन्धवी मध्यमग्रामे गेया क्षितिभृतोदिता ॥८४१॥

पा पा पा स प धा रि री रि रि रि मा[3] मा धा प पा सं प धा
सा री री रि रि सा रि री स रि ग री मा धा प धा सा रि गा ।
सा री री रि रि गा प री रि म स सा री री स धा पा म धा
पा मा धा प प सा प धा स प ध सा पा धा स पा धा स नी ॥८४२॥

री री सा रि स री प मा ध प म धा पा पा स पा धा स री
पा मा धा प म धा प पा स प ध सा री री रि री सा रि री ।
री सा री ग रि सा ध पा ध स रि गा सा धा रि धा री रि गा
पा री री म स सा रि री स ध प मा धा पा म धा पा प पा ॥८४३॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] A. omits विसर्ग ।
[2] The metre is broken in this foot.　　[3] B. पा ।

पा धा मा ध स रि (री) ग सा रि स रि मा गा री स धा सा ध धा
पा पा सा रि रि री प री प प रि मा मा मा म सा सा रि सा ।
री री री रि रि सा स धा ध प प पा धा धा स सा पं ध सा
री सा री ग स धा ध पा ध प म धा धा पा म धा धा प पा ॥८४४॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ त्रवणा भाषा ॥४॥ (४९)

तथैव[1] पञ्चमोद्भूता त्रवणा भूरिपञ्चमा ।
पञ्चमांशग्रहन्यासा ऋषभेण विवर्जिता ॥८४५॥

षाडवान्दोलितैर्युक्ता गमकैर्मध्यमाश्रिता ।
तारगान्धारकं यावदालापगतिपेशला ॥
उद्वेगे विनियोक्तव्येत्याह भाषाविचक्षणः ॥८४६॥

प पा प धा नी ध नि धा नि नी सा, नि धा प पा पा ग ग सा स नी धा ।
स सा स नी धा स ध नी नि धा पा, म धा प पालाप इतीरितो(ऽ)यम्॥८४७॥

॥ इत्यालापः ॥

प धा नि धा स नी ध धा प धा म मा स सा नि धा
ध सा नि धा ध नी नि नी प मा ग सा स गा ग गा ।
म मा ग धा ग सा स सा नि धा नि नी नि नी म धा
ध धा प नी नि नी ध पा प धा ध मा स धा ध धा ॥८४८॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ दाक्षिणात्या भाषा ॥५॥ (५०)
शुद्धपञ्चमभाषा स्यान् मध्यमग्रामगानयुक् ।
पञ्चमांशग्रहन्यासा तारैर्निमपधैवतैः ॥८४९॥

उपेता ऋषभेणापन्यासेन स (सा) विराजिता ।
दाक्षिणात्या नियोक्तव्या प्रियस्य स्मरणे बुधैः ॥८५०॥

पा पा प मा ध स नि री रि रि मा रि गां री
गा गा प नी म नि ध पा प प पा ध सा नी ।
री री रि री ग रि ग गा रि स नी रि री नी
नी गा प नी ध प स नी म ग री ग री री ॥८५१॥

नी री स नी नि ध प नी ग नि धा प पा मा
धा सा नि री रि रि रि गा स नि री रि गा मा ।

[1] A. B. तथैवत्र ।

गा री स नी ध स प धा स नि री···(?)
री री रि री ग ग प पा नि प नी ध पा पा ॥८५२॥

॥ इत्यालापः ॥

पं पं धं ध म नी रि री ग रि स नी धा नी नि पा पा ध सा
नी री नी रि रि गा स सा म ग रि नी मा गा ग री मा नि सा।
नी धा नी नि प पा प पं ध ध स नी री री ग री सा नि धा
नी नी पा प ध धा स नी रि रि ग नी सा नी ध री री प पा ॥८५३॥

॥ इति रूपकालापः ॥

याष्टिकस्य मते चैषा विभाषा परिकीर्तिता ॥८५४॥

॥ अथ सौराष्ट्री भाषा ॥६॥ (५१)

सौराष्ट्री मध्यमग्रामे ग्रहांशन्यासपञ्चमा।
षड्जपञ्चमभूयिष्ठा मन्द्रमध्यमसंयुते ॥८५५॥
तारषड्जमथोपेता ऋषभेण विवर्जिता।
शृङ्गारे सर्वभावेषु नियोज्या पञ्चमोद्भवा ॥८५६॥

पा पा प पा म ध नि सा स स नी ग मा सा
सा नी ग नी ग नि ध धा ध ध सा स पा पा।
पं पा ध पा ध प म मा म ध नी म धा नी
मा धा नि सा स नि नि गा नि ग सा स सा नी ॥८५७॥

गा नी ध धा ध ध म धा स म पा प पा पा
धा पा ध पा म म म धा नि म धा नि मा धा।
नी सा स पा म नि नि धा प प धा प मा धा
पा मा ध पा प प इहालपनं प्रदिष्टम् ॥८५८॥

॥ इत्यालापः ॥

पा प म सा नि स सा नि ग ग स सा, नी ग ग सा स नि गा ग नि नि ग मा।
नी ध ध धा ध ध सा ध स स म पा, धा प ध पा म म मा म ध मं धा ॥८५९॥
धा नि स सा नि ग गा स स नि ध धा, सा नि ध सं प प धं ध ध प म धा।
सं प म मं ध ध ग म नि ध ध पा, पं म ध धं प म धं ध प प प पा ॥८६०॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ कैशिकी भाषा ॥७॥ (५२)

मध्यमग्रामगानार्हा शुद्धपञ्चमसंभवा।
पञ्चमांश[1]-ग्रहन्यासा मध्यपञ्चमभूयसी ॥८६१॥

---

[1] A. पञ्चमांशै B. पञ्चमांशैः।

पापन्यासा तारषड्जस्वरगान्धारमध्यमा ।
पञ्चमांशग्रहन्यासा सेर्ष्यायां विनियोजिता ॥८६२॥

समसप्तस्वरा सा तु तारर्षभविराजिता ।
मन्द्रमध्यमसंयुक्ता नियोज्योत्सवकर्मणि ॥८६३॥

कैश्चिदेता पुनः प्रोक्ता भाषाङ्गमिह सूरिभिः ।
एतामेव विभाषेति याष्टिको मुनिरन्वशात् ॥
निखिलेषु च भावेषु [1]विनियोगस्तथाब्रवीत् ॥८६४॥

प प पा स स धा स नि सा स ध सा, म स सा म ध सा स रि सा रि स री ।
स रि गा म प सा ध म सा स स धा, म म सा ध ध सा नि नि धा नि म गा ॥८६५॥

म प पा प स पा स म धा स म मा, स म धा स ध सा नि रि सा रि ग सा ।
स ध मा ग ग सा स स गा म स सा, ध स मा नि नि धा म म गा म प पा ॥८६६॥

॥ इत्यालापः ॥

म मा म धा स नी ध नी ध सा ध गा ग सा स नी
ध नी ध पा प री ग सा ध नी ध मा नि धा स सा ।
ग मा नि धा प धा स री ग री म गा स धा नि धा
ध धा प मा म मा नि धा स सा म नी नि धा ध पा ॥८६७॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ गूर्जरी भाषा ॥८॥ (५३)

गूर्जरी पञ्चमादेव मध्य(म)ग्रामसंश्रया ।
पञ्चमांशग्रहन्यासा मधनीस्वरभूयसी ॥८६८॥

गापन्यासा तारषड्जा विजये विनियोगभाक् ।
इमामेव विभाषेति मुनिराचष्ट याष्टिकः ॥८६९॥

प पा प धा मा स ग सा म नी नी, ध धा नि धा नी नि ग सा ध मा मा ।
ग मा स गा गा स स री म धा सा, स गा प पा मा ग ग पा ध पा पा ॥८७०॥

॥ इत्यालापः ॥

प षड्ज सा सा स ध नी नि नी धा, प धा स धा मा म ग सा रि मा पा ।
प सं नि नी गा प म गा ग मा नी, नी धा ध पा रूपकमुक्तमेतत् ॥८७१॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[1] A. विनियोगं तथा etc.

॥ अथ आन्ध्री भाषा ॥९॥ (५४)

पञ्चमादेव संभूता षड्जग्रामनिवासिनी ।
ग्रहांशऋषभन्यासपञ्चमा स्वल्पषड्जका ॥
सकाकलिका भाषाऽऽन्ध्री किन्नरोरगवल्लभा ॥८७२॥

रि री रि रि म री गा रि रि म धा ध म सा नि री ।
स नि री रि रि री मा रि रि ग मा प ध मा प धा ॥८७३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भावनी भाषा ॥१०॥ (५५)

गान्धारांशग्रहा षड्जग्रामगामिसमस्वरा ।
पन्यासा स्वल्पनिस्वानपञ्चमा पूर्णसुस्वरा ॥
सपमध्यमसंगत्योपचिता भावनी स्मृता ॥८७४॥

गं गा ग म स मा गा म स म पा प ध नी नि गा ।
ग रि सा म ग री सा स प ध नी म प नी ध पा ॥८७५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ बाङ्गाली भाषा ॥११॥ (५६)

धैवतांशग्रहा न्यासपञ्चमा संगता पुनः ।
षड्जधैवतसंगत्या तथा संवादमापिता ॥८७६॥

मध्यमर्षभयोर्भाषा बाङ्गाली पञ्चमोद्भवा ।
षड्जग्रामकृतावासा गीतविद्राजसम्मता ॥८७७॥

ध धा ध पा मा स ध सा रि मा पा, ध नी रि गा मा म रि मा प धा नी ।
स धा रि मा धा ध प मा स धा मा, नि धा प मा गा रि स धा ध पा पा ॥८७८॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ तानोद्भवा भाषा ॥१२॥ (५७)

मध्यमांशग्रहा[1] स्वल्पर्षभस्वनविराजिता ।
पञ्चमन्याससंयुक्ता मधसंगतिसंगता ॥
तानोद्भवा पञ्चमोत्था मध्यमग्रामवासिनी ॥८७९॥

म मा स गा सा रि ग धा म धा धा, म नी प धा मा म ध नी ध नी सा ।
म मा म नी पा ध ग सं नि धा नी, नि धा प धा मा म ग री म पा पा ॥८८०॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] A. B. add विसर्ग ।

॥अथ त्रावणी भाषा ॥१३॥ (५८)

निषादांशग्रहा न्यासपञ्चमा गनिसंयुता ।
षड्जमध्यमबाहुल्या पञ्चमर्षभदुर्बला ॥८८१॥

पञ्चमर्षभयोर्यद्वा बाहुल्येनोपशोभिता ।
सकाकलिस्वरा भाषा त्रावणी पञ्चमोद्भवा ॥८८२॥

नि नी नि नी धा नि ध नी प मा मा, स सा म सा सा स ग री प मा पं ।
स मा रि मा मा प प सं म पा पा, प नी नि नि(नी)सा म नी(नि)पा···(?)॥८८३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ त्रावणी भाषा ॥१४॥ (५९)

याष्टिकस्य मते चेयं षड्जांशा पञ्चमान्तिका ॥८८४॥

सं सं सं प प पं ध धा ध नि नि नी सा सं नि धा नी ध सा
री सा सा नि ध नि(नी)ध सा रि प रि मा सा री प पं पा ध नी ।
मा सं नी स नि मा ध मा ध स नि धा मा गा म धा नी स सा
सं सं सं नि स सं नि गा स नि ध सा सा सा ध नी पा प पा ॥८८५॥

॥ इत्यालापः ॥

केषाञ्चिदेषा भाषाङ्गं धग्रहांशा रिपोज्झिता ।
[1]आतारमन्द्रधा गाल्प(।) प्रार्थने चोरुमध्यमा ॥८८६॥

॥ अथ शुद्धपञ्चमजनिते विभाषे ॥३॥

॥ अथ विभावनी विभाषा ॥१॥ (५)

पञ्चमांशग्रहन्यासा शुद्धपञ्चमसंश्रया ।
मतारा [2]मन्द्रषड्जा च सापन्यासा रिर्वजिता ॥
विभावनी विभाषेयमुत्सवे विनियोजिता ॥८८७ ॥

पा पा पा म ग मा प पा म ग ध नी धा मा म'गा मा प पा
पा गा गा स स नी ध पा प प म नी नी धा नि सा सा म गा ।
मा पा पा प म पा म नी स नि ध पा पा पा म पा मा नि सा
नि(नी)धा मा ग प मा नि नी ध प स धा सा धा प मा धा प पा ॥८८८॥

॥ इत्यालापः ॥

पं पं पं म ग मं म पं प म ग गं सं मं नि म न्नी(मं नी) ध मं
गा पा पा प प गा स सा स नि ध सा नी धा प पा मा नि नी ।
नी धा नी स म मा ग मं प प ग नी सा नी ध धा पा प पा
सा नी नी ध नि नी ध नी स स स मा धा धा प पा रूपकम् ॥८८९॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[1] A. अतार etc.

[2] B. षड्जमन्द्रा ।

॥ अथ आन्धाली विभाषा ॥२॥ (६)

पञ्चमे दाक्षिणात्या या विभाषाऽऽन्धालिका मता ।
पञ्चमांशग्रहन्यासा निषादाल्पतया युता ॥८९०॥

भूरितारस्वरा तारधैवता मृदुषाड्जिका ।
सापन्यासा विहीना च गान्धारेणेति बाडवा[1] ॥
नियुक्तनिधने गेया याष्टिकेन प्रकीर्तिता ॥८९१॥

प प म म स रि मा पा धा प धा पा ध पं धं
ध ध प प स म सा री री प मा धा म मा पा ।
स नि ध प प ध पं धं पं प मा मा म सा री
म प ध प [2]ध प मा पं धा प मा पा प मा सा ॥८९२॥

नि स नि म ध नि सं धं मा म री मा प धं धं
स म रि स रि प री मा मा प धा पं ध तं धा ।
प ध प प म म सा री मा प धा पं ध पा धा
स नि ध प प ध पा मा पा प आलाप उक्तः ॥८९३॥

॥ इत्यालापः ॥

रि री प पा री स रि सा ध पा द्विः, प धा ध पा धा ध प पा म मा मा ।
म मा प मा पा प ध पा ध मा मा, प मा ध सा धा स ध सा म धा मा ॥८९४॥

॥ इति रूपकालापः ॥

[3]त्रयोदशैवं भाषाः[4] स्युर्विभाषे द्वे तथैव च ।
शुद्धपञ्चमरागेऽत्र मुनित्रितयसम्मते ॥८९५॥

॥ इति पञ्चमः समाप्तः ॥

॥ अथ भिन्नपञ्चमजनिता भाषाः ॥५॥

॥अथ शुद्धभिन्ना भाषा ॥१॥ (६०)

भिन्नपञ्चमजा भाषा षड्जग्रामकृताश्रया ।
धैवतांशग्रहन्यासा धैवतर्षभसंगता ॥
षड्जमध्यमसंवादा शुद्धभिन्ना मता सताम् ॥८९६॥

---

१ B. षाडवे ।
२ A. omits second धप ।
३ Actually fourteen 'Bhāṣās' have been given under this Rāga.
४ A. omits विसर्ग ।

ध ध धा ध रि धा धा रि स म धा रि प नी प धा ।
ध प मा स रि गा मा ग ध रि धा रि ध धा प पा ॥८९७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ धैवतभूषिता भाषा ॥२॥ (६१)

तथैव पञ्चमे भिन्ने मध्यमग्रामगानयुक् ।
मध्यमांशग्रहा धान्ता मन्द्रर्षभविभूषिता ॥८९८॥

मध्यमर्षभसंवादा ऋषभस्वरदुर्बला ।
द्रुतमध्यलया तारषड्जा स्फुरितधैवता ॥८९९॥

पूर्णाऽऽरोह्यवरोहिभ्यां वर्णाभ्यामुपशोभिता ।
ललितैर्गमकैर्युक्ता भाषा धैवतभूषिता ॥९००॥

म म म रि म रि मा मा गा म सा मं म गा री
म ग रि म ग रि मं मं मा प पं धं ध नी धं ।
म म म ग रि म पा पं धा नि धा नी स [1]धा पं
प ध नि स ध नि सं धं मा म री मा प धं धं ॥९०१॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ विशाला भाषा ॥३॥ (६२)

पञ्चमांशग्रहा धान्ता षड्जधैवतसंगता ।
संपूर्णा मध्यमग्रामे भिन्नपञ्चमसंभवा ॥
विशाला गदिता भाषा बुधैः किन्नरवल्लभा ॥९०२॥

प प पंचम धा नी ध स ध नी स ध नी प धा ।
प म गा स रि गा मा प प ध नी म प नी प धा ॥९०३॥

॥ इत्यालापः ॥

इत्येताः पञ्चमे भिन्ने भाषास्तिस्रः प्रकीर्त्तिताः ॥९०४॥

॥ अथ टक्ककैशिकजनिता भाषाः ॥६॥

॥ अथ मालवा भाषा ॥१॥ (६३)

[2]टक्ककैशिकजा भाषा मालवा षड्जसंश्रया ।
धैवतांशग्रहन्यासा षड्जधैवतसंगता ॥
पञ्चमर्षभयोश्चापि संगत्योपचिता सदा ॥९०५॥

ध ध धा ध ध धा धा धा स रि मा प प मा ग री ।
म धा पा धा ग री मा प म धा धालाप ईरितः ॥९०६॥

---

[1] B. पा।   [2] B. टक्का etc.

॥ अथ भिन्नवल्लिका भाषा ॥२॥ (६४)

षड्जांशधैवतन्यासा[1] बहुला धनिषादयोः ।
पञ्चमर्षभसंवादा टक्ककैशिकसंभवा ॥
भाषेयं भिन्नवल्लीका षड्जग्रामकृताश्रया ॥९०७॥

ध ध नी ध नि धा नी धा प नी नि स नी ध पा ।
ध प नी म प नी गा री स गा री म प नी ध धा ॥९०८॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गान्धारललिता भाषा ॥३॥ (६५)

मध्यमांशग्रहा पूर्णा धैवतन्यासभूषिता ।
नियोज्या पितृकृत्येषु गान्धारललिताह्वया ॥९०९॥

मा धा सा सा प पा सा सा म ग धा स ग री स री ।
ध धा स री रि गा गा री रि सा गा री स री ध धा ॥९१०॥

॥ अथ कच्छेली भाषा ॥?॥ (?)

मध्यमांशग्रहन्यासा निगाभ्यां सरिवर्जिता ।
प्रसन्नषाड्जिका (सा) रिभूयसी शासने स्मृता ॥
कच्छेली भाषिका [2]भिन्नषड्जे मध्यमगानयुक् ॥९११॥

॥ अथ द्राविडी भाषा ॥४॥ (६६)

पञ्चमांशग्रहा धान्ता पूर्णा मध्यमभूयसी ।
मध्यमग्रामगा भाषा धनिसंगतिराजिता ॥
द्राविडी देशनाम्नेयं विख्याता याष्टिकोदिता ॥९१२॥

पा पा मा म ग धा धा पा मा धा सा सा नि धा ध नी ।
प प नी ध प नी धा धा धा स नि धा म म नी नि धा ॥९१३॥

॥ इत्यालापः ॥

इमां विभाषामाचष्ट स्पष्टं कश्चिन्न तद्वरम् ।
इति तिस्रः समादिष्टाष्टक्ककैशिकसंभवाः ॥
भाषा भाषाविदग्धेन कालसेनेन भूभुजा ॥९१४॥

---

[1] B. न्यास ।

[2] The reference to भिन्नषड्ज is confusing in the context of the 'Bhāṣās' of टक्ककैशिक । Kallinātha's commentary on S. R. gives कच्छेली as a Bhāṣā of भिन्नपञ्चम । cf. S. Rāj. v. 1027.

॥ अथ हिन्दोलकजनिता भाषाः ॥७॥

॥ अथ भिन्नवलिता भाषा ॥१॥ (६७)

हिन्दोलि(ल)कसमुद्भूता मध्यमग्रामवासिनी ।
गान्धारांशग्रहा षड्जप्रान्ता धैवतवर्जिता ॥९१५॥

गा गा रि सा नि नि नि नी प स नी प पा पा
नी सा स गा स नि स गा ग स गा ग गा सा ।
पा नी स सा रि नि नि नी नि म गा ग सा नी
नी नी स मा ग स नि सा स स सालपेत ॥९१६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ द्राविडी भाषा ॥२॥ (६८)

द्राविडी प्रेङ्खके[1] भाषा पञ्चमांशग्रहा तथा ।
षड्जस्वरान्तिमा पूर्णा षड्जग्राममुपाश्रिता ॥९१७॥

पा नी धा ध स मा स गा रि ग ग गा गा री स धा सा रि गा
मा री गा स ध सा प धा प ग ग पा धा सा रि पा गा प मा ।
गा री सा स नि सा प री स स रिं धा सा री ग गा मा म गा
री सा री ग रि री स री म प स सा सालाप इत्यूहितः ॥९१८॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ रविचन्द्रा भाषा ॥३॥ (६९)

निषादांशग्रहा सान्ता रविचन्द्रा धवर्जिता ।
षड्जे प्रेङ्खकसंभूता भाषा गीतज्ञवल्लभा ॥९१९॥

नि नि नि स म म मा री मा ग री सा स सा मा
ग म नि नि स स नी सा सा नि पा पा प नी सा ।
नि प प प नि स नी सा पा स नी गं ग पा मा
प म म रि म प नी नी सा नि नी नी स सा सा ॥९२०॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ पार्वती भाषा ॥४॥ (७०)

पार्वती प्रेङ्खके भाषा षड्जन्यासग्रहांशिका ।
संपूर्णा षड्जगानार्हा गमकालप्तिपेशला ॥९२१॥

---

[1] The author speaks of प्रेङ्खक as a synonym of हिन्दोलक ।

स स नि प म रि मा मा नी ध पा मा म री मा
प नि नि म रि म गा नी सा नि नी सा ग पा नी ।
स स नि प म प नी मा धा नि धा पा म मा री
स म रि म स म गा री सा नि सलाप उक्तः ॥९२२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गौडी भाषा ॥५॥ (७१)

गौडी हिन्दोलि(ल)के भाषा षड्जन्यासग्रहांशिका ।
मन्द्रषड्जी (जा) पञ्चमोत्थगमकालापपेशला ॥९२३॥

धैवतर्षभहीना च मन्द्रषड्जा रिधोज्झिता ।
प्रियसंभाषणे तज्ज्ञैर्नियोज्या षड्जसंश्रया ॥९२४॥

सा सा स सा स ग म पा प म पा म पा मा
मा गा स सा स स ग मा प प मा ग मा पा ।
मा पा ग पा म प ग मा प प मा ग सा सा
सा सा नि सा ग म म गा म नि सा म सा सा ॥९२५॥

गा सा स सा स स ग मा स ग मा स सा गा
सा पा प पा म प म गा ग स सा स सा मा ।
सा पं म पं प प ग मं प प मा म सा मा
सा गा स मा नि म ग सा स नि सा स सा सा ॥९२६॥

॥ इत्यालापः ॥

स स ग म ग प मा म (मं) मं ग सा षड्ज सं सं
ग म म प प (ग) गा पं मा प गा सा प मा पा ।
ग ग नि प नि स नी सा सा ग मा पा म पा मं
म म म म ग नि सा गं गा म गा सा नि सा मं ॥
ग ग स स इति युक्तं रूपकं गौडिकाख्यं(ख्यम्) ॥९२७॥[1]

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ मालववेसरी भाषा ॥६॥ (७२)

हिन्दोलि (ल)के पुनर्भाषौडुवा मालववेसरी ।
षड्जांशग्रहणन्यासा गापन्यासा रिधोज्झिता ॥९२८॥

गतारा मन्द्रपा युक्ता गमकैश्च सपञ्चमैः ।
योज्या संभोगशृङ्गारे रसे वीरे च सा बुधैः ॥९२९॥

---

[1] One foot is extra in this verse.

स सं सं नि पं पं प मं गं ग पं मं
ग मं सं ग पं मं प पं पं म गं मं ।
म गं सं स पं मं स सं गं स पं नी
स सा नी नि सं गं स मं गा प नी सं ॥९३०॥

॥ इत्यालापः ॥

सा सा नि पा म प म गा म प मा स सा सा
सा सा स गा ग प म सा द्विरिदं नि सा सा ।
सा सा ग सा म नि नि पा नि प मा ग गा सा
सा नी ग मा स प नि पा स नि सा स सा सा ॥९३१॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ छेवाटी भाषा ॥७॥ (७३)

बहु (मन्द्र ?) षड्जग्रहांशान्ता ऋषभेण विवर्जिता ।
धैवतस्वरभूयिष्ठा (ऽ) पन्यासान्वितगस्वरा ॥९३२॥

तारगान्धाररुचिरा मन्द्रधैवतभूषिता ।
नियोज्येयं रसे हास्ये गमकैः समलङ्कृता ॥९३३॥

उत्सवे च सदा तज्ज्ञैः छेवाटी प्रेङ्खकोद्भवा ।
याष्टिकः पुनराचष्ट पूर्णमेतां समस्वराम् ॥९३४॥

स स स स ग म पा पं सं ग पं मं ग . . (?)
म ग ध नि प (प)पामं गा नि धा पं प पं मं ।
ग प म ग प म गा पं मा ग गं सं स सं गं
म प प प प म गं पं पं म गा धा नि पा पं ॥९३५॥

म ग नि ध प प पा मं गा प मा गा प मा गा
ग स स स स ग मं पं पा प पा मं ग पा मं ।
ग ध म ग प म गा पं मा ग सा गं स सा गं
म प नि स स ग सा गं मा ग पा पं नि सा मं ॥९३६॥

॥ इत्यालापः ॥

स गा म मा प मा प मा प मा म गा ग सा स सा
ग गा नि नी स नी स सा स सा ग सा ग मा प पा ।
स नी स गा स धा नि पा (प) नी प मा म मा प मा
म गा म सा स गा म पा नि मा स गा स नी स सा ॥९३७॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ काम्बोजी भाषा ॥८॥ (७४)

षड्जांशग्रहणन्यासा निषादस्वरभूयसी ।
मन्द्रपञ्चमसंयुक्ता धैवतर्षभवर्जिता ॥९३८॥

हिन्दोलकसमुद्भूता मध्यमग्रामवासिनी ।
भाषा काम्बोजिका अस्या आलापोऽथ निरूप्यते ॥९३९॥

सा सा सा प प नी नि सा नि स स सा सा गा स सा सा स नी
सा सा नी स स गा स सा नि नि स पा नी गा ग गा सा स सा ।
पा नी नी नि प मा ग मा म ग म मा गं सा स सा सा ग सा
सा गा मा म म गं ग गा ग प प नी सा सा स आलापनम् ॥९४०॥

॥ इति आलापः ॥

सा सा पा नी नि सा नी स प नि नि निं नि पा नी स गा सा नि सा सा
मा मा गं गा स सा गं ग ग स नि स नि सा पा प पा नी नि सा पं ।
गं गा सा मं ग मा मं ग म स नि ग नि पं नी नि सा गं स नी मा
मा गा गं गा ग सा नी नि नि स स ग स गा सा स सा रूपकं वै ॥९४१॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ षड्जमध्या भाषा ॥९॥ (७५)

हिन्दोलकसमुद्भूता षड्जग्राममुपाश्रिता ।
षड्जांशग्रहणन्यासा धैवतर्षभदुर्बला ॥९४२॥

निषादर्षभहीनत्वादौडुवा गपसंगता ।
षड्जमध्यमसंवादा षड्जमध्येति कीर्त्तिता ॥९४३॥

सा सा सा ग प मा सा ध स ग पा म म गा म गा ।
स स सा म प गा मा म म गा सा म ग धा स सा ॥९४४॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ मधुरी भाषा ॥१०॥ (७६)

मधुरी प्रेङ्खके भाषा मध्यमग्रामसंश्रया ।
मध्यमांशग्रहा षड्जन्यासा पञ्चमभूयसी ॥
धन्योश्च धपयोर्युक्ता संगत्या प्रेक्षणे भवेत् ॥९४५॥

म म मा ध नि पा धा नि नि ध सा म म गा स री ।
स रि गा म म धा नी ध प ध नी म म गा रि सा ॥९४६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ चूतमञ्जरी भाषा ॥११॥ (७७)

तथैव प्रेङ्खके भाषा मध्यमा चूतमञ्जरी ।
मध्यमांशग्रहा षड्जन्यासा ऋषभवर्जिता ॥९४७॥

षड्जपञ्चमसंगत्या संयुक्ता षाडवी तथा ।
निगसंवादसंपन्ना अस्या आलाप ईर्यते ॥९४८॥

मा मा मा स प मा नी धा स प मा म ध पा स गा ।
म म सा प प नी धा स प मा म म ध पा स सा ॥९४९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ हिन्दोलकजनिते विभाषे ॥४॥

॥ अथ भिन्नपौराली विभाषा ॥१॥ (७)

विभाषा प्रेङ्खके भिन्ना पौराली षड्जविश्रमा ।
मध्यमांशग्रहा पूर्णा प्रेक्षणा (णे ?) विनियोजिता ॥९५०॥

म मा म म स पा मा प नी सा सा ग म मा ग सा ।
ध ग मा स म गा री सा नी सा म ग रि सा नि सा ॥९५१॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ पिञ्जरी विभाषा ॥२॥ (८)

गान्धारांशग्रहा सान्ता निषादेन विवर्जिता ।
विभाषा पिञ्जरी नाम हिन्दोलकसमुद्भवा ॥९५२॥

ग गा गा री सा धा स स रि ग ग मा गा रि स ध सा
प धा पा गा पा धा स रि ग प ग गा री स स नि सा ।
ध री सा सा री धा स रि ग ग म मा गा रि स रि री
ग री री सा री मा प ध रि प रि गा रि रि रि सा ॥९५३॥

॥ इत्यालापः ॥

इति भाषा दशैका च हिन्दोले द्वे विभाषिके ॥९५४॥

॥ अथ बोट्टरागजनिता भाषा ॥८॥

॥ अथ माङ्गली भाषा ॥१॥ (७८)

बोट्टे स्यान्माङ्गली भाषा पञ्चमांशग्रहा तथा ।
मध्यमन्यासकलिता संपूर्णा मध्यमोज्ज्वला ॥९५५॥

निषादवद्धैवतयोः संवादेन विभूषिता ।
बाहुल्यं दृश्यते त्वस्याः सर्वस्वरगतं बुधैः ॥९५६॥

सर्वेषु मङ्गलेष्वेषा गीयते गीतकोविदैः ।
तेनासौ मङ्गला प्रोक्ता कालसेनेन भूभुजा ॥९५७॥

पा पा धा पा प धा धा गा गं गा पा धा म गा रि री ।
रि गा मा पा स नी धा पा नी धा पा प स गा स सा ॥९५८॥

॥ इत्यालापः ॥

बोट्टरागः समुद्दिष्टो माङ्गल्या भाषयैकया ॥९५९॥

॥ अथ मालवकैशिकजनिता भाषाः ॥९॥

॥ अथ मालवा भाषा ॥१॥ (७९)

ग्रहांशन्यासषड्जाख्या भूरिगान्धारनिस्वना ।
वर्जिता धनिषादाभ्यामौडुवा मन्द्रपञ्चमा ॥९६०॥

मालवा षड्जगानार्हा जाता मालवकैशिकात् ।
नियोज्या दीपनादौ तु सङ्कीर्णत्वमुपेयुषी ॥९६१॥

निधहेत्वौडुवत्वेन विनाप्यन्येन केनचित् ।
पथौडुवैव (अथौडुवैव) विज्ञेया नानामतविचारतः ॥९६२॥

सा स सा सा स सा गा ग गा गा म गा
री रि सा सा स गा सा ग री री स सा ।
सा ग गा मा प मा गा ग पा पा ग री
री स सा गा स गा री रि सा सा स सा ॥९६३॥

सा ग पा मा प मा सा ग री री रि सा
पा प मा गा ग मा गा रि री गा म गा ।
गा रि री सा स सा गा स गा गा(प पा)
पा ग री री रि सा मा ग गा सा स सा ॥[1]
गा ग पा पा ग गा मा ग गा गा म गा
री रि सा सा ग सा री रि सालापनम् ॥९६४॥

॥ इत्यालापः ॥

स गा गा पा गा गा म ग ग म ग री री रि रि रि री
स री सा मा पा पं म ग ग प ग मा धा रि रि रि सा ।
रि री सा री गा री स प म ग म मा मा प स रि री
स नी सां सा मा गा म ग म रि स गा री रि स स सा ॥९६५॥

॥ इति रूपकालापः ॥

[1] Two feet are extra in this verse.

॥ अथ बाङ्गाली भाषा ॥२॥ (८०)

मध्यपञ्चमभूयिष्ठा षड्जन्यासग्रहांशिका ।
षड्जे बाङ्गालिका भाषा नियोज्योत्सुकताजुषि ॥
संपूर्णस्वरनिर्ह्लादा जाता मालवकैशिकात् ॥९६६॥

स स स स प म गा मं गा ग मं मं ग पा पं
प म म ग ग म गा मं पा स सा सं नि सं सं ।
नि रि ग रि स प धा नी पा प नी पा नि पा मं
म ग म प प नि सा सा री रि सा री स सा सा ॥९६७॥

॥ इति आलापः ॥

स सा म गा म गा रि री रि री ग मा प गा म गा
रि सा स सा रि री स नी नि सा ध नी ध सा नि सा ।
स सा रि गा ग री स नी स सा रि री स नी स सा[1] ॥९६८॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ हर्षपुरी भाषा ॥३॥ (८१)

षड्जांशग्रहणन्यासा तारपञ्चमभूषिता ।
मन्द्रमध्यमभूयिष्ठा धैवतेन विनाकृता ॥९६९॥

भाषा हर्षपुरी नाम हर्षादौ विनियोजिता ।
आचष्ट याष्टिकस्त्वेनां पूर्णां मालवकैशिके ॥९७०॥

स स स स रि स सा निं गा म पा पा म सा सं
प प स स स ग मा गा गा रि री सा स नी नी ।
प स नि स म ग री सा नी प सा नी स सा सा
नि रि रि प ग नि री सा स(ा) स सा सा नि नी नी ॥९७१॥

नि स रि स नि स सा सा सं म पा पं म सं सं
प प प म म ग मा गं गा ग गा री रि सा सा ।
नि स स नि नि प सा नी सा म गा री रि सा सा
नि नि प स नि स सा सा री प गा नी स सा नी ॥९७२॥

स स रि नि स नि नी री मा रि गा नी स सा मं
ग म प प स प पा पं मा म गा री रि सा सा ।
नि नि प स नि स सा सा गा रि नी नी प सा नी
स ध स रि रि रि पा सं नी रि सा नी स सा सा ॥९७३॥

॥ इत्यालापः ॥

[1] One foot is wanting in this verse.

स नी रि सा री ग रि सा नि री री, ग सा नि गा गा रि नि सा म गा गा ।
री गा रि पा गा रि स नी स री गा, सा सा ग रीदं किल रूपकं वै ॥९७४॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ गौडी भाषा ॥४॥ (८२)

षड्जांशग्रहणन्यासा षड्जग्रामनिवासिनी ।
निषादस्वरभूयिष्ठा तारमन्द्रस्थषाड्जिका ॥९७५॥

रणरणके नियोक्तव्या केषांचन मते पुनः ।
वीरे भाषेयमुदिता गौडी मालवकैशिके ॥९७६॥

सा सा सा नि ध सा प मा स ग नि नी धा नी ध धा मा प मा
मा गा सा स ग गा स सा ग रि स गा मा गा ग नी नी ध सा ।
पा मा गा म प पा स मा ग म रि री सा सं स नी री रि पा
सा नी री स नि सा स मा ग म नि गा मा नी ग मा नी नि धा ॥९७७॥

सा पा मा ग म नी नि धा ध प म गा मा गा ग सा गा ग री
री सा मा ग म नी ध नी स प ग गा मा पा प सा मा ग सा ।
री री सा स नि री रि पा स नि रि सा मा री स नी सा स सा-
लापोऽयं गदितोऽथ रूपकमपि प्रायेण संवर्ण्यते ॥९७८॥

॥ इत्यालापः ॥

स नी ध सा स पा प मा म गा म नी नि धा नि धा ।
म पा म गा ग पा स मा ग री रि सा स नी रि री ॥
प सा नि री रि सा ग मा ग नी स नी ध पा म पा ।
म गा म गा ध गा म मा रि सा नि सा नि री स सा ॥९७९॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ मालववेसरी भाषा ॥५॥ (८३)

तथैव षड्जे षड्जांशग्रहन्यासा धवर्जिता ।
ऋषभस्वरापन्यासा मपगैर्गमकैर्युता ॥९८०॥

तारर्षभस्वरा मन्द्रपञ्चमस्वनराजिता ।
ईर्ष्यायां विनियोज्यैषा भाषा मालववेसरी ॥
प्रसादे चापि केषांचिज्जाता मालवकैशिकात् ॥९८१॥

स सा सा सा पा सा प म ग प प मा मा ग म प मा
ग मा री री गा गा म म प म ग नी नी प नि नि नी ।

नि री री पा सा नी रि रि रि प ग गा गा ग रि रि री
स सा नी री री पा प ग ग ग ग री री स स नि री ॥९८२॥

रि पा सा नी री सा नि स स स नि सा सा प प प मा
ग मा सा गा मा गा प म ग रि रि री गा ग स स सा ।
प गा नी नी पं पा नि रि रि स प सा सा नि नि रि पा
प मा गं गा गा री रि स स स नि री सा नि स स पा ॥९८३॥

नि सा सं पा पं पा म म ग प प पा मं ग म म गा
म गा पा गा मा गा रि रि नि रि प गा गा रि रि स सा ।
स नी री री पा सा नि रि स नि स सा सा नि स स सा
प पा मा गा मा गा प म ग स नि री री प नि स सा ॥९८४॥

॥ इत्यालापः ॥

स सा पा गा पा नि रि मा गा (म ग) रि रि स सा
नि नी पं पा पा नी नि रि रि स नि सा री रि ग ग मा ।
म पा पा नी नी पा नि म ग रि रि री सा स नी (नि) रि री
रि सा सा मा गा मा रि ग स नि ग गा गा रि ग स नी ॥
रि पा नी नी री रि स म स स सा रूपकमिदम्[१] ॥९८५॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ सैन्धवी भाषा ॥६॥ (८४)

षड्जग्रहांशकन्यासा षड्जग्रामकृताश्रया ।
गनिहीना पभूयिष्ठा समन्द्रा तारपञ्चमा ॥९८६॥

सर्वभावनियोगार्हा जाता मालवकैशिकात् ।
औडुवा सैन्धवी भाषा कालसेनेन वर्णिता ।
संपूर्णमितामाचष्ट याष्टिको मुनिपुङ्गवः ॥९८७॥

स सा सा सा सा सा रि ग म प प पा धा प ध म मा
रि री मा री री सा स स स रि म पा पा प प ध पा ।
म पा पा धा पा पा म प प प ध सा पा प ध प सा
रि री मा पा धा पा म रि रि स रि सा सा स स रि मा ॥९८८॥

म री मा पा पा पा प ध प ध प धा पा म रि रि मा
रि सा सा सा सा री म प प प प प प धा पा म रि स सा ।
म गा पा पा पा धा स प प म प धा पा म रि स सा
प धा पा मा री मा रि रि स स स सालापभणितिः[२] ॥९८९॥

॥ इत्यालापः ॥

[१] On foot is extra in this verse.
[२] B. भणितः ।

सा सा री री म मा री रि प प प ध प मा री स सा मा म री पा
पा पा धा धा स सं पा ध प म रि म रि मा री स सं सा ध धा धा ।
धा सा सा सा म मा री रि प प रि रि स री सा रि सा धा स सं सं
री री पा मा रि री पा ध प म रि रि स री सा म री री रि सा सा ॥९९०॥

॥ इति रूपकम् ॥

॥ अथ पौराली भाषा ॥७॥ (८५)

षड्जे षड्जग्रहांशान्ता षड्जमध्यमभूयसी ।
[1]पूर्णा पौरालिका भाषा जाता मालवकैशिके ॥
नियोज्या सर्वभावेषु ब्रह्मशैलाधिपोदिता ॥९९१॥

सा सा स सा सा म स मा स पा धा, धा पा म पा मा ग रि सा रि सा नि (नी) ।
नि(नी)सा ध पा मा ग रि सा स गा गा, स(सा)गा रि मा नी नि नि गा स स(सा)सा ॥९९२॥

॥ इत्यालापः ।

॥ अथ बाङ्गाली भाषा ॥८॥ (८६)

मध्यमांशग्रहा सान्ता मध्यमग्रामगानयुक् ।
मध्यमर्षभसंगत्या संगता भूरिमध्यमा ॥
भाषा बाङ्गालिका पूर्णा जाता मालवकैशिके ॥९९३॥

म मा म गा री स रि गा म री गा, स मा ग री गा ग रि मा म गा री ।
म मा रि री मा नि स धा प मा री, म री स गा मा ग रि मा म सा सा ॥९९४॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ अर्द्धवेसरी भाषा ॥९॥ (८७)

ग्रहांस(श)मध्यमा सान्ता षड्जमध्यमभूयसी ।
निषाददुर्बला भाषा सङ्कीर्णा त्वर्द्धवेसरी ॥
मालवकैशिके जाता मध्यमग्रामसंश्रया ॥९९५॥

म मा म गा सा रि स नी प धा मा, ग सा म मा मा म स री ग सा सा ।
म मा ग री पा ध प मा स पा धा, प मा स मा गा स म री स सा सा ॥९९६॥

॥ अथाभीरी भाषा ॥१०॥ (८८)

षड्जे षड्जग्रहांशान्ता स्वल्पाल्पश्रुतिनिस्वना ।
षड्जर्षभयोः संगत्या संगता च समाश्रया ॥
साधारणस्य सङ्कीर्णाभीरी मालवकैशिके ॥९९७॥

---

[1] A. पूर्ण ।

स सा स मा री रि ग मा प मा गा, स री री (रि) सा सा रि स सा ग पा मा ।
प धा स धा नी नि स धा प मा री, ग सा रि सा री ग म पा म सा सा ॥९९८॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ खञ्जनी भाषा ॥११॥ (८९)

पञ्चमांशग्रहा सान्ता गान्धारेण विवर्जिता ।
सन्योर्मन्योश्च संगत्या संगता षाडवा तथा ॥
सङ्कीर्णा खञ्जनी भाषा जाता मालवकैशिके ॥९९९॥

पा पा प पा मा प म पा ध नी नी, स धा प धा मा म नि धा प धा मा ।
प नी ध पा मा रि स नी स नी नी, मा(म)धा स नी मा नि स नी नि सा सा ॥१०००॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गूर्जरी भाषा ॥१२॥ (९०)

मालवाद्ये कैशिके च षड्जे षड्जस्वरान्तिमा ।
निषादांशग्रहा भाषा गूर्जरी निरिसंगता ॥
मध्यमर्षभसंवादा संपूर्णा किन्नरप्रिया ॥१००१॥

नि नी नि सा नी ध प मा प धा नी, स नी ध पा मा रि ग री ग री सा ।
सा गा रि गा मा प ध सा नि धा मा, नि धा प धा नी स म पा नि सा सा ॥१००२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ मालवकैशिकजनिता विभाषा ॥५॥

॥ अथ शुद्धा दिभाषा ॥१॥ (९)

तथा विभाषिका शुद्धाभिधा मालवकैशिके ।
मध्यमांशग्रहा षड्जन्यासा पूर्णैकिका मता ॥१००३॥

मा मा गा रि ग गा नी पा धा नी मा प ध नी स धा ।
स ध मा ग रि मा सा म म गा री म प धा स सा ॥१००४॥

॥ इत्यालापः ॥

इति त्रिमुनिसम्मत्या भाषा द्वादश कीर्त्तिताः ।
विभाषा चैकिका रागे प्रोक्ता मालवकैशिके ॥१००५॥

॥ इति मालवकैशिकः सम्पूर्णः ॥

॥ अथ गान्धारपञ्चमजनिता भाषा ॥१०॥

॥ अथ गान्धारी भाषा ॥१॥ (९२)

गान्धारपञ्चमे रागे गान्धारी भाषिकैकिका ।
धैवतांशग्रहन्यासा षड्जमध्यमभूयसी ॥
गान्धारबहुला वापि षड्जग्रामनिवासिनी ॥१००६॥

ध ध ध प म प मा पा मा ग री सा स सा री
ग म म प म ध नी सा सा ध नी धा प[1] पा धा ।
ध प म रि ग स सा नी मा प नी सा स नी मा
म म ग म स रि री सा मा म गा मा स धा धा ॥१००७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भिन्नषड्जजनिता भाषाः ॥११॥

॥ अथ त्रावणी भाषा ॥१॥ (९२)

भिन्नषड्जे रिग्रहांशा(श)धैवता चाल्पषड्जिका ।
संपूर्णा यामकालेषु प्रयोक्तव्याद्भुते रसे ॥
षड्जग्रामे त्रावणीयं भाषा किन्नरवल्लभा ॥१००८॥

री री ध धा नि रि नि धा ध नि नी रि नी नी
धा नी ध नी ध म म मा ध म पा नि धा (धा) ।
मा धा नि री रि म ग मा ग ध मा ग री सा
मा धा नि धा नि ध म मा ध नि री ध धा धा ॥१००९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ षड्जभाषा ॥२॥ (९३)

धैवतांशग्रहन्यासा संपूर्णा षड्जदुर्बला ।
देवार्चने नियोक्तव्या षड्जभाषाऽत्र षड्जगा ॥१०१०॥

अथास्ति भाषा किल भिन्नषड्जे, ध नी ध धा सा नि ध धा स मा धा ।
ग मा नि धा गा म नि धा ग री सा, नि धा प मा पा म म धा नि धा धा ॥१०११॥

॥ अथ गूर्जरी भाषा ॥३॥ (९४)

मध्यमांशा धैवतान्ता गूर्जरी भिन्नषड्जगा ।
पूर्णा गूर्जरदेशोत्था नियोज्या मुनिचिन्तने ॥१०१२॥

म मा म गा री रि म धा म मा गा, नि नी ग मा नी म ग सा ग री री ।
स मा ध पा पा ध ध मा ध सा सा, रि सा म मा धा प म धा म धा धा ॥१०१३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ बाह्यषाडवा भाषा ॥४॥ (९५)

स्याद्बाह्यषाडवा भाषा भिन्नषड्जे(ऽ)पि षद्स्वरा[2] ।
मध्यमांशग्रहा गान्ता रिहीना वसने स्मृता ॥१०१४॥

---

[1] B. मा ।	[2] A. B. add विसर्ग ।

मा धा पा नी नि पा पा मा पा धा सा धा ग गा म मा ।
नी नी पा मा प नी धा धा धा गा गालाप ईरितः ॥१०१५॥

॥ अथ गान्धारी भाषा ॥५॥ (९६)

तथैव भिन्नषड्जेऽस्ति भाषा[१] गान्धारिकापि च ।
गांशग्रहा मध्यमान्ता भूरिमस्वरराजिता ॥
तपस्विषु प्रयोक्तव्या रसे च करुणाभिधे ॥१०१६॥

गा गा धा नी स सा नी धा धा मा मा ग म धा नि सा ।
नी सा री धा ग मा धा नी सा री गा रि स नी ध मा ॥१०१७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ ललिता भाषा ॥६॥ (९७)

तथैव ललिता भाषा ग्रहांशन्यासधैवता ।
रिगमैर्भूरिभिस्तारमन्द्रैर्युक्ता धमन्द्रभाक् ॥१०१८॥

रितारा भिन्नषड्जोत्था रिलोपात् षाडवा मता ।
मगङ्कस्य मते पूर्णा अस्या आलाप ईर्यते ॥१०१९॥

धा पा धा धा ध मा सा नी नी धा मा गा स नी ध धा ।
मा धा ध नि स मा गा गा धा स मा मा स नी म धा ॥१०२०॥

॥ अथ कौशली भाषा ॥७॥ (९८)

निषादांशग्रहा धान्ता रिलोपेन हि षाडवा ।
कौशली भिन्नषड्जोत्था प्रतीहारप्रवेशने ॥१०२१॥

नी नी धा पा म पा गा मा सा सा सा स स धा नि पा ।
सा सा सा म ग मा नी धा सा सा सा म ग मा नि धा ॥१०२२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ तुम्बरा भाषा ॥८॥ (९९)

धैवतांशग्रहन्यासा ऋषभेण विवर्जिता ।
तुम्बरा भिन्नषड्जस्था नियोज्या ब्रह्मचारिणि ॥१०२३॥

ध नी स गा मा म ग पा म गा नी, स नी ध धा धा स स गा म मा नी ।
नि सा स मा मा ग ग गा ग मा सा, स धा ध धालाप उदीरितोऽयम् ॥१०२४॥

॥ अथ गान्धारललिता भाषा ॥९॥ (१००)

मध्यमांशग्रहा पूर्णा धैवतन्यासभूषिता ।
नियोज्या पितृकृत्येषु गान्धारललिताह्वया ॥१०२५॥

---

[१] A. B. गान्धारिका विपा ।

मा धा सा सा प पा सा सा म ग धा स ग री स री ।
ध धा स री रि गा गा री रि सा गा री स री ध धा ॥१०२६॥

॥ अथ कच्छेली भाषा ॥१०॥ (१०१)

मध्यमांशग्रहन्यासा निगाभ्यां सरिवर्जिता ।
प्रसन्नषड्जिका यो(सा)रिभूयसी शासने स्मृता ।
कछेली भाषिका भिन्नषड्जे मध्यमगानयुक् ॥१०२७॥

मा मा मा पा ध री री मा मा सा री रि म मा रि मा ।
पा धा सा सा स री री री सा सा धा पा प धा म मा ॥१०२८॥

॥ अथ कलिङ्गी भाषा ॥११॥ (१०२)

धैवतांशग्रहन्यासा [1]षट्स्वरा षड्जलोपनात् ।
प्रसन्नान्तावरोहिभ्यां कलिङ्गी योगमागता ॥१०२९॥

धाचतुष्कं रि नी धा पा द्विर्द्धनी री ग पा नि धा ।
धा नी री गा नि धा धा पा पा धा गा री नि धा ध धा ॥१०३०॥

॥ अथ पार्वती भाषा ॥१२॥ (१०३)

संपूर्णा पार्वती भाषा भिन्नषड्जसमुद्भवा ।
पञ्चमांशग्रहा धान्ता पर्वतप्रायदेशजा ॥१०३१॥

पा पा पा म रि री नी री नि ध पा ध ध सा रि मा ।
पा पा ग रि रि री सा नी धा [2]पा धा ध ध पा ध पा ॥१०३२॥

॥ अथ मध्यमा भाषा ॥१३॥ (१०४)

ग्रहांशधैवता षड्जप्रान्ता पूर्णा च मध्यमा ॥१०३३॥

ध धा नि नी नी स ग नी ध नी धा, म पा प री पा प ध नी नि धा नी ।
ग री स सं पा प ध धा म पा गा, म सा ग री नि(नी)ध म मा म गा गा ॥१०३४॥

॥ अथ सैन्धवी भाषा ॥१४॥ (१०५)

ग्रहांशन्यासधा त्यक्ता रिपाभ्यां मन्द्रधा तथा ।
निषादबहुला सैन्धव्युद्दीपननियोगभाक् ॥१०३५॥

ध ध ध ध म म धा नी नी नि सा नी स मा धा
ध नि ध नि नि ध धा गा मं ग मं सं नि धं धं ।
म ग ग ग म ग मा धा गा म धा नी नि नी नी
नि ध नि स ध म गा मा सा नि धा धा म धा धा ॥१०३६॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] A. B. षड्ज ।   [2] A. omits पा धा ।

धा गं गं ग नि सं नी धं नि धं गं म स गं स धं ।
नि स नी नि ध नी धं धं रूपकालाप ईदृशः ॥१०३७॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ शुद्धा भाषा ॥१५॥ (१०६)

[1]शुद्धा भाषा भिन्नषड्जे ग्रहांशन्यासधैवता ।
गापन्यासा धभूयिष्ठा रिहीना मृदुषड्जिका ॥
धतारा पञ्चमेनापि रहिता याष्टिके मते ॥१०३८॥

धा धा ध धा स ग ग गा ग ग मा ग मा मा
धा गा ध धा ध प नि धा ध स सा म मा मा ।
सा गा म धा ध स नि सा नि स गा स नी गा
धा धा ध नी ग ग म मा ग म सा नि धा धा ॥१०३९॥

मा धा ध पा नि ध ध पा ध म गा ग सा गा
मा धा ध धा स नि ग सा ग नि धा ध पा नी ।
धा नी ग गा म स स नी ध ध नी ध पा सं
नी नी स मा ध ध ध धालपनं प्रदिष्टम् ॥१०४०॥

॥ इत्यालापः ॥

ध धा सा ग मा मा ग मा धा नि सं सं, ग मा धा ध धा धा म मा गं स गं गं ।
स गं सा नि नी नी नि सा नी ध सं गं, म सं गं म गा नी नि मा मा धधं धं ॥१०४१॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ त्रवणा भाषा ॥१६॥ (१०७)

त्रवणा भिन्नषड्जेऽस्ति ग्रहांशन्यासधैवता ।
गमकैर्मधुरैर्युक्ता पञ्चमर्षभवर्जिता ॥१०४२॥

ध धा स नी ग मा नि धा स सा स नी ध सा नि सा
नि नी ध नी नि धा स सं स नी ध धा म गं ग सं ।
स नी नि धा ग मा म गा नि धा म मा म गं ग सं
स नी नि धं ध नी ध गं ग सं स गा नि नी स धा ॥१०४३॥

॥ इत्यालापः ॥

ध नि ध ग स ग नी नी नी स नी नी ध धं सं
म नि नि ध नि ध सा धं धा ग गा मा ग मा सा ।
स नि नि ग स नि धं धं सा नि सा धा नि गं गं
म ग नि स म म धा नी धैवतो मा नि धा धा ॥१०४४॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[1] B. शुद्ध ।

॥ अथ दाक्षिणात्या भाषा ॥१७॥ (१०८)

तथैव दाक्षिणात्यास्ति भिन्नषड्जे धमन्द्रिका ।
षड्जतारस्वरा धांशग्रहन्यासा निदोलिता ॥१०४५॥

नियोक्तव्या च संतापे प्रियस्य स्मरणेऽपि च ।
विभाषेति पुनर्भाषामिमामाचष्ट याष्टिकः ॥१०४६॥

ध धा धा सं धा नी ध नि स स स गा नी प नि ध धा
ध मा धा नी सा सा स स रि म रि गा री ग नि स नी ।
रि सा नी धा धा मं प ध म प म नी मा प म म पा
म गा मा गा मं धं स नि ध म प सा नी ध ध ध मा ॥१०४७॥

ध नी मा धा नी मा नि स स स स नि धा मा प नि ध धा
ध सा धा नी सा सा स रि स स रि गा नी स नि रि सा ।
नि धा नी पा मा नी ध ध म ध म धा नी ध म ध नी
स मा गा नी धा मा म प म नि ध धा धा नि ग ध धा ॥१०४८॥

॥ इत्यालापः ॥

धा धा मा नि स सा स री ध म प मा नी धा ध मा धा नि सा
सा मं नी स स री ग [1]नी स नि रि सा सा नी ध मा धा ध धा ।
धा धा धा म ध सा नि धा ध प म धा धा मा प मा नी नि सा
नी नी नी स नि मा ग धा ध म प मा नी गा नि नी धा ध धा ॥१०४९॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ बाङ्गाली भाषा ॥१८॥ (१०९)

भिन्नषड्जेऽस्ति बाङ्गाली ग्रहांशन्यासधैवता ।
मध्यमान्दोलिता गापन्यासा धैवतमन्द्रिका ॥
उद्दीपने नियोक्तव्येत्याह कृष्णमहीपतिः ॥१०५०॥

ध धा सा नि सा सा स नि ध स स सा नी ध स नि धा
नि नी धा नि(नी)सा सा स नि ध ध [2]ग गा गा स स नि धा ।
ग मा गा मं नी धा म म ग म स सा नी स नि नि धा
ध नी धा गं गा सा स म नि नि ध सा मा ध ग ध धा ॥१०५१॥

॥ इत्यालापः ॥

ध नी धा ग धा गा ग सा नी नि नि(नी)सा, नि नी धा ध सा मा नि नी धा नी(नि)धा धा ।
ध सा गा म गा सा स नी नी नि गा सा, नि धा सा नि धा नी ध धा धा स नी धा ॥१०५२॥

॥ इति रूपकालापः ॥

---

[1] A. B. नि स नी री सा नि धा मा धा धा ।
[2] B. म ।

॥ अथ श्रीकण्ठी भाषा ॥१९॥ (११०)

धैवतांशग्रहन्यासा त्यक्तपा धैवताल्पिका ।
गतारा मन्द्रधा चापन्यासेनर्षभभूषिता ॥१०५३॥

श्रीकण्ठी भिन्नषड्जोत्था भवेदुत्कण्ठिते जने ।
याष्टिकः पुनराचष्ट रिलोपात् षाडवामिमाम् ॥१०५४॥

धा धा धा ध ध री रि री रि म म गा री मा म धा री नि धा
सा नी नी स रि गा रि मा नि रि ध मा धा धा ध धा नी रि नी ।
धा नी री ध नि री रि मा म ग रि मा धा मा ध री नि(नी) नि धा
नी सा री ग नि गा नि नी म रि रि धा धा मा ध धालापनम् ॥१०५५॥

॥ इत्यालापः ॥

ध धा नि री री म म मा ग री मा, ध मा ग री सा ध रि नी नि धा गा ।
रि नी नि धा नी स नि गा ग री सा, रि री रि नी नी ध ध मा ध धा धा ॥१०५६॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ गान्धारी भाषा ॥२०॥ (१११)

धैवतांशग्रहन्यासा संपूर्णा गधसंगता ।
गान्धारस्वरभूयिष्ठा गान्धारी भिन्नषड्जगा ॥१०५७॥

धा धा ग ध ग सा री गा ग ध गा ग म पा स धा ।
ग ध गा रि म पा गा ध ग म री रि म धा ग धा ॥१०५८॥

॥ अथ सैन्धवी भाषा ॥२१॥ (११२)

ग्रहांशमध्यमा धान्ता पञ्चमर्षभदुर्बला ।
संगत्या समयोर्युक्ता समसंवादपेशला ॥
सैन्धवी सिन्धुदेशोत्था संपूर्णा भिन्नषड्जगा ॥१०५९॥

म म गा रि स नी री मा ग रि मा म प धा स मा ।
स म धा स म पा रि(री)गा ग रि मा स म गा प धा ॥१०६०॥

॥ अथ मालवी भाषा ॥२२॥ (११३)

मध्यमांशा धैवतान्ता विभाषा मालवी मता ।
पूर्णा मालवदेशोत्था चिन्ताग्रस्ते नियुज्यते ॥१०६१॥

मा री म गा प म रि मा प ध धा ध धा सा
धा पा ध धा म प स सा रि स सा रि सा धा ।
पा सा ध पा स स स मा म रि सा नि सा सा
री मा ध धा प स ध पा स स पा म धा धा ॥१०६२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भिन्नषड्जजनिते विभाषे ॥६॥

॥ अथ मालवा विभाषा ॥१॥ (१०)

तथा मतङ्गमुनिना भिन्नषड्जे समीरिता ।
संपूर्णांशग्रहन्यासधैवता भूयसी पुनः ॥१०६३॥
सरिसैश्च प्रयोगार्हा [1]टक्ककैशिकसंज्ञिनः ।
रागस्य साम्ययोगेन विभाषा मालवाभिधा ॥१०६४॥

धा धा गा ग रि मा गा री मा मा प ध म मा ध धा ।
ध ध मा म ध धा धा स सा ध मा स ग री म मा ॥१०६५॥
रि म धा स प धा सा सा म प मा ग रि मा ध मा ।
प धा ध सा ग री मा गा रि म नी ग ग मा प मा ॥१०६६॥
ध ध धा स स धा धा म ग रि मा ध प मा प मा ।
म स सा स ग गा गा म ग रि मा ध प सा ध धा ॥१०६७॥

॥ इत्यालापः ॥

धा मा धा ग ग धा ध नी म म ध धा मा सा ध पा मा ग धा
धा मा नी ध ध मा ध धा म नि म सा सा सा म मा मा ध गा ।
री री सा स नि नी नि नी ग स स नी नी धा ध मा मा ध धा
सा सा मा म स पा म मा ध स नि धा धा धेत्विदं रूपकम् ॥१०६८॥

॥ इति रूपकालापः ॥

॥ अथ पौराली विभाषा ॥२॥ (११)

पौरालिका विभाषाऽथ भिन्नषड्जसमुद्भवा ।
धैवतांशग्रहन्यासा समस्तस्वरभूयसी ॥
पापन्यासा मन्द्ररिधा कर्मकर्तृप्रशंसने ॥१०६९॥

धा धा धा ध नि सा स री रि रि ग गा री गा ग मा गा रि नी
सा नी नी ध प धा नि धा प नि ध धा धा धा ध नी सा ध नी ।
सा धा नी स रि री रि री रि (स नि नी री) सा नि री सा नि पा
पा धा पा ध प धा नि धा म नि ध धा पा नी ध धालापनम् ॥१०७०॥

॥ इत्यालापः ॥

प धा नि नी रि री नि री रि मा म गा ग री रि सा
स नी नि सा ध धा नि सा नि धा प धा म मा ग री ।
रि सा स मा ग री ग री स री स नी ध नी ध नी
स धा ध धा नि पा नि मा ध मा ध पा प धा ध धा ॥१०७१॥

॥ इति रूपकालापः ॥

[1] B. ष्टक्क ।

॥ अथ भिन्नषड्जजनिता अन्तरभाषाः ॥१॥

॥ अथान्तरभाषा निषादवती ॥१॥

धैवतांशग्रहन्यासा संपूर्णा षड्जदुर्बला ।
भिन्नषड्जेऽन्तरा भाषा निषादवतिका मता ॥१०७२॥

धा मा म पा प म ग मा प नि धा ध पा धा
गा पा म धा ग ध म नी ध ग गा स नी धा ।
धा पा प धा स ग म मा प नि धा ध सा री
सा नी ध नी ध प म गा ग ध नी ध धा धा ॥१०७३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथान्तरभाषा स्वरवल्ली ॥२॥

धैवतांशग्रहन्यासा ऋषभेण विवर्जिता ।
विज्ञेयान्तरभाषेयं स्वरवल्ली मृदुस्वरा ॥१०७४॥

ध धा मा पा गं गा ग म ध नि स नी धं ध म प मा
म गं धं सं नी धा नि स स ग म पा पा . . . . (?) ।
म मा गं धं गा धं नि स स नि स नी गं ग नि स नी ।
ध धं पं मं धं सं म ध नि स स धं पं म ध ध धं ॥१०७५॥

॥ अथ कलिङ्गजान्तरभाषा ॥३॥

तथैवान्तरभाषा स्याद्भिन्नषड्जे कलिङ्गजा ।
गांशग्रहा धैवतान्ता विपरन्यति(?)दुर्बला ॥१०७६॥

गां गा मा ग म धा सा ग नि ध मा म ग गा ध सा ।
ग ध सा नि ध मा सं ग गं गा सं ग ग धा म धा ॥१०७७॥

॥ इत्यालापः ॥

एवं भाषा भिन्नषड्जे विंशतिः परिकीर्त्तिताः ।
तिस्रो विभाषा विज्ञेयाश्चतस्रोऽन्तरभाषिकाः[1] ॥१०७८॥

॥ इति भिन्नषड्जः समाप्तः ॥

---

[1] Actually twentytwo 'Bhāṣās', two 'Vibhāṣās' and three 'Antarabhāṣā's have been given instead of tewnty, three and four respectively.

॥ अथ वेसरषाडवजनिते भाषे ॥१२॥

॥ अथ बाह्यषाडवा भाषा ॥१॥ (११४)

मध्यमांशग्रहन्यासा निगयो रिमयोर्युता ।
वेसरे षाडवे पूर्णा भाषेयं बाह्यषाडवा ॥
[1]संपूर्णा पं विना बाह्यषाडवा कैश्चिदिष्यते ॥१०७९॥

म गा मा म ग रि री मा ग नि ग पा प रि री ग नी ।
नि ग री म रि गा सं ग ग नी स रि स री रि मा ॥१०८०॥

॥ इति आलापः ॥

॥ अथ नट्टा भाषा ॥२॥ (११५)

षड्जांशा मध्यमन्यासा नट्टा गान्धारभूयसी ।
समशेषस्वरा रम्या भाषा वेसरषाडवे ॥१०८१॥

स नि ध प म ग री गा मा प धा पा म गा री
स रि ग म प म गा री सा रि मा मा ग री सा ।
प म ग रि स नि सं गं मा प धा मा ग री मा
ग म प स नि स री सा नी ध पा मा ग री सा ॥१०८२॥

॥ इत्यालापः ॥

भाषाद्वन्द्वमिति प्रोक्तं रागे वेसरषाडवे ॥१०८३॥

॥ इति वेसरषाडवरागः संपूर्णः ॥

॥ अथ मालवपञ्चमजनिता भाषाः ॥१३॥

॥ अथ विभावनी भाषा ॥१॥ (११६)

पांशग्रहान्ता संपूर्णा भाषा मालवपञ्चमे ।
वनेषु कामिनीसंगे नियोज्या ऋषिकैर्नरैः ॥
विभावनीति तामेवाचष्ट याष्टिकसत्तमः ॥१०८४॥

प पा पा म री री ग गा नी ध धा धा, नि री गा रि मा गा रि नी धा प पा पा ।
प धा मा म मा मा प धा री रि गा गा, म गा री म मा नी प धा पा प पा पा ॥१०८५॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] A. B. give this line as the second one in the next verse pertaining to 'Naṭṭā Bhāṣā'.

॥ अथ पौराली भाषा ॥२॥ (११७)

पञ्चमांशग्रहन्यासा गाल्पा मालवपञ्चमे ।
सावरोहिप्रसन्नान्ता भाषा पौरालिका रसे ॥
बीभत्से मुनिना प्रोक्ता मतङ्गेन भयाकुले ॥१०८६॥

प पा नी ध धा नी ध गा सा स सा गा, स नी धा ध नी नी प धा मा ग गा सा ।
ग पा पा ध नी सा स री गा नि सा नी, ध पा पा म मा गा स गा सा प पा पा ॥१०८७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ वेदवती भाषा ॥३॥ (११८)

पूर्णा वेदवती भाषा सान्ता मालवपञ्चमे ।
पञ्चमांशग्रहा योज्या रसे सा करुणे बुधैः ॥१०८८॥

पा पा ध पा ध प प मा स स नी स री गा
पा पा प धा रि ग म गा म म सा ध री गा ।
धा सा नि धा नि स नि धा ध म पा ध धा पा
री धा रि सा स स स सालपनं प्रदिष्टम् ॥१०८९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथान्ध्री भाषा ॥४॥ (११९)

मध्यमांशा पञ्चमान्ता भाषा मालवपञ्चमे ।
आन्ध्रदेशोद्भवा ह्यान्ध्री सर्वभावनियोगभाक् ॥१०९०॥

मा धा प सा प नि ध धं ध नि पा म मा पां
पा री प मं नि स नि धं प म मा ध धा नी ।
धा पा प पा नि ग रि गा नि रि सा नि नी सा
गा मा प मा नि ध प पालपनं प्रयोगः ॥१०९१॥

॥ अथ पञ्चमी भाषा ॥५॥ (१२०)

पांशान्ता पञ्चमी पूर्णा भाषा मालवपञ्चमे ।
प्रसन्नान्तारोहिवर्णा तारपा मृदुसत्तमा ॥१०९२॥

पा पा स सा ग रि ग सा रि म पा म गा गा
मा नी ध मा स स ग पा ध ध नी स सा धा ।
पा मा प धा नि नि रि गा म ध धा म धा धा
पा मा ग री ग ग रि नी स स सालपेत[१] ।१०९३॥

॥ अथ मालवपञ्चमजनिता विभाषा ॥७॥

॥ अथ गान्धारी विभाषा ॥१॥ (१२)

पूर्णा विभाषा गान्धारी पान्ता गांशग्रहा तथा ॥१०९४॥

गा गा गा नि नि धा धा ध रि रि गा प म गा रि री ।
स नि धा ध ग धा नी सा गा धा नी धा ध पा प पा ॥१०९५॥

॥ इति ॥

पञ्चभाषा विभाषैकेत्युक्ता मालवपञ्चमे ॥१०९६॥

॥ इति मालवपञ्चमः संपूर्णः ॥

॥ अथ भिन्नतानजनिता भाषा ॥१४॥

॥ अथ ताना भाषा ॥१॥ (१२१)

पञ्चमांशान्तिमा ताना भिन्नताने रिर्वाजिता ।
सकाकलिका शृङ्गारे विनियुक्ता पुरातनैः ॥१०९७॥

प पा पा म स नी सा ग म पा पा म ध नी स नी ।
प पा ध नी म गा सं ग प प पा म स नी प पा ॥१०९८॥

ताना भाषैकिका भिन्नताने याष्टिकसम्मता ॥१०९९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ पञ्चमषाडवजनिते भाषे ॥१५॥

॥ अथ शकभाषा ॥१॥ (१२२)

ऋषभांशा मध्यमान्ता संपूर्णा गपभूयसी ।
रिधयोः संगता प्रोक्ता रागे पञ्चमषाडवे ॥
शकभाषाह्वया या(ऽ)स्या आलापः समुदीर्यते ॥११००॥

रि रि री म ग मा रि मा म ग री ग रि सा म धा ।
ध नि सा स ध नी मा ग ग रि मा रि ग मा म मा ॥११०१॥

॥ अथ रेवगुप्ता भाषा ॥२॥ (१२३)

ऋषभांशग्रहन्यासा निभूयिष्ठा धदुर्बला ।
रेवगुप्ता स्मृता भाषा रागे पञ्चमषाडवे ॥११०२॥

[1] A. सालपेत् B. सालपेतः ।

रि री रि स नि धा पा म रि म रि ग रि मा री री ।
इति भाषाद्वयं प्रोक्तं रागे पञ्चमषाडवे ॥११०३॥

एवं भाषा [1]द्वयश्विभूसंमिताश्च (१२२) प्रोक्ताः सर्वा विश्वसंख्या (१४) विभाषाः ।
तद्वद्भाषाश्चान्तराख्याश्चतस्रः क्षोणीभर्त्रा पूर्वशास्त्रानुसारात् ॥११०४॥

न विद्यते यद्यपि सम्प्रदायः कासांचिदेताः सुधिया तथापि ।
छायां श्रिताः क्वापि च रागजाता ऊह्यास्तथालापमुपाश्रिताश्च ॥११०५॥

यद्गुणग्रामरागेण रञ्जितं भुवनत्रयम् ।
ग्रामरागादि तेनेदं राज्ञा सम्यक् परीक्षितम् ॥११०६॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रेण कालसेनेन विरचिते संगीतराजे गीतरत्नकोशे
रागोल्लासे ग्रामरागादिपरीक्षणं समाप्तम् ॥

---

[1] The available text contains 123 Bhāṣās, 12 Vibhāṣās and 3 Antarabhāṣās instead of 122, 14 and 4 respectively as spoken of in the above verse.

अथ रागाङ्गोपाङ्गं नाम द्वितीयं परीक्षणम् ।

यस्याङ्गोपाङ्गसंघातं रागमूर्त्तेरुपासते ।
रागिणो रागतो रागं भजे तस्मिन् विरागिणि ॥१॥

[१] रागाङ्गोपाङ्गभाषाङ्गसमूहतः क्रियाङ्गानि ।
उद्दिश्यन्ते (च) क्रमशः सत्योद्देशेन भूभर्त्रा ॥२॥

रागाद्यो मध्यमादिस्तदनु रुचिवशाद् भैरवो मालवश्री(ः)
श्रीरागः सोमरागो गदित इह च कोलाहलो मेघरागः ।
कामोदो रक्तहंसः स्फुटमथ कथितो नट्टनारायणाख्यो
धन्यासी देशरीती अथ पुनरुदितावाहसः साहसश्च ॥३॥

नर्त्तो गौडो वसन्तस्तदनु निगदिता गूर्जरी देवशाखा
हिन्दोलः शंकरस्याभरण-[२]पदयुतः पञ्चमश्चाम्रपूर्वः ।
गौडी लाटी वराटी प्रतिपदमथ बङ्गालकः पञ्चमोऽथो
कर्णाटी पल्लवी दीपक इह गदितः सापि घण्टारवाख्यः[३] ॥४॥

चतुस्त्रिंशदिमे रागा रागाङ्गत्वेन कीर्तिताः ।
उपाङ्गान्यथवा वक्ति राज्याङ्गोपाङ्गसंयुतः ॥५॥

कौन्तली द्रावि(वि)डी सैंधव्यपस्थानवराटिका ।
हतस्वरवराटी च प्रतापोपपदा तथा ॥६॥

वराटीति मया सम्यक् षट्(ड्) वराट्यः प्रकीर्तिताः ।
छायातुरुष्कोपपदे तोडिके द्वे तथोदिते ॥७॥

महाराष्ट्री च सौराष्ट्री द्राविडी दाक्षिणात्यका ।
गूर्जरीणां चतुष्कं च भुञ्छिका स्तम्बतीर्थिका ॥८॥

छायाप्रतापोपपदे[४] वेलावल्यौ च भैरवी ।
छायानट्टा च मल्हारो(रः)कामोदा सिंहलादिमा ॥९॥

रीतिगौडः पूर्वगौडः छायोपपदगौडकः ।
तौरुष्को देशवालश्च कर्णाटो गौडकास्तु षट् ॥१०॥

---

१ A. B. add अथ ।
२ A. omits पद ।
३ A. B. घण्टावराख्यः ।
४ B. छायाप्रतापोपदे ।

देवालश्चैव वल्लाता राज(ग)चूडामणिस्तथा ।
एकोनत्रिंशदाख्यातान्युपाङ्गानि महीभुजा ॥११॥

भाषाङ्गान्यथवा वच्मि सद्भाषैकविचक्षणः ॥१२॥

गाम्भीरी भ्रमरावली च ललिता वेलावली सैन्धवी
वल्लाता [1]मधुरध्वनिश्च शशिका छाया च नादान्तरी ।
श्रीकण्ठी च तरङ्गिणी च बटुकी गोल्ली च नागध्वनि-
र्नट्टा शुद्धावराटिका च लघुका मोदोत्पली गौडिका ॥१३॥

काम्बोजी तोडिकान्धाल्यथ पुनरुदिताऽऽभीरिका वेगरञ्जी
देवाला कैशिकी भुञ्छ्यथ खलु कथिता चित्रवेलावली च ।
भूपाली सैन्धवी चापरसुपदयुता त्रावणी भैरवी च
डोंबक्री सत्पुलिन्दी तदनु च गदिता कालिका मालवी(वा) च ॥१४॥

गान्धारगति(श्)चौहाली वेगरञ्यासावरी[2] च ।
आडी कामोदिका नीलोत्पली प्रथममञ्जरी ॥१५॥

तथा कर्णाटबङ्गाली मल्हारी सातवाहिनी ।
दाक्षिणात्यायुगं तारावली(च)कालिङ्गी तथा ॥१६॥

गान्धारसिन्धु(:) कर्णाटी सौराष्ट्री च रगन्तिका ।
भम्माणी सिंहली कामोदिका रामकृतिस्तथा ॥१७॥

कछेली च कुरङ्गी च सावरी बाङ्गलीति च ।
निरालम्बा च सौवीरी षट्षष्टिप्रमितानि च ॥१८॥

भाषाङ्गानि समाचष्ट स्पष्टाष्टाशेषमूर्त्तिमान् ।
पूर्वरामकृती रामकृतिर्गौडकृतिस्तथा ॥१९॥

देवक्रीन्द्रक्रियौ भावकृतिर्नागकृतिस्तथा ।
विपाथक्री त्रिनेत्रक्री कुमुदक्री शिवक्रियः ॥२०॥

ऊजःकृतिः स्वभावक्री मरुधन्यकृती अपि ।
हंसुक्रीति क्रियाङ्गानि षोडशेशोऽभ्यधाद्विभुः ॥२१॥

देशीरागाः समुद्दिष्टाः कालसेनेन भूभुजा ।
युगवेदेन्दुसंख्याकाः(१४४) मतङ्गादिमतादिह ॥२२॥

---

[1] A. मधुरी ।
[2] A. B. वेगरञ्ज्यासावरीति ।

श्रीरागः सोमरागश्च कामोदावाम्रपञ्चमः ।
बङ्गालो[१] मेघरागश्चेत्यष्टौ तल्लक्ष्मसंगतैः(तेः) ॥२३॥

ग्रामरागा इति प्राहुः केचित्तत्रोच्यते त्विदं ।
किं ग्रामरागता ग्रामसंभवत्वादिहेष्यते ॥२४॥

समाश्रयाद्वा गीतीनामथ शुद्धादिभेदतः ।
न शुद्धादिसमावेशो भिन्नलक्षणसंभवात् ॥२५॥

तत एव न गीतीनां भिधात्वमिह सम्मतम्[२] ।
न केवला ग्रामजनिर्ग्रामजत्वविधायिनी ॥२६॥

अतः सर्वाङ्गसम्पन्नो रागाङ्गत्वमिहाभ्यधात् ।
बाङ्गाली सौवीरी ललिता कोलाहला रगन्ती[3] ॥२७॥

[४]छेवाटीकैशिकी(कि)-कामधुकर्यो मालवा च पिञ्जरिका ।
दाक्षिणात्या वेगरञ्जी त्रावणी भोगवर्द्धनी ॥२८॥

चतुर्दशेमा रागाणां जनकाः कश्चिदूचिवान् ।
बह्वाचार्यविरोधेन तत्र नास्माकमादरः ॥२९॥

उद्देशक्रममाश्रित्य मतङ्गादिमताश्रितम् ।
रागाङ्गादिगतं लक्ष्म वक्ष्ये लक्ष्मविदां मुदे ॥३०॥

॥ अथ मध्यमादिः ॥१॥

स्यान्मध्यमग्रामभवाभिरामा मांशग्रहान्ता रसमुख्ययोज्या ।
शुचौ दिनस्य प्रथमं(मे) विभागे गेया सुपूर्णा किल मध्यमादिः ॥३१॥

वेणुप्रवीणा अथ वैणिकाश्च पूर्वं प्रयुज्याखिलरागराशेः ।
इमामभीष्टं निजमालपन्ति रागं ततः प्राक्(ङ)मुनिभिः प्रदिष्टम्॥३२

म पा ध नी सा नि प मा म नी सा, ग गा नि पा मा प नि सा ग मा गा ।
प नी स गा मा प ध नी स नी पा, पा(प)पा ध नी सा प नि सा ग मा मा ॥३३॥

॥ इत्यालापः ॥

---

१ B. बंगालो ।
२ B. संगतम् ।
3 A. B. add च ।
४ Three syllables are extra in the first half of this verse.

अथवा

मा मा म सा नी स प नी म पा मा, ग सा प गा मा म प पं ग री सा ।
स नी नि पा सा नि स सा नि पा मा, नि पा म पा मा नि स री नि मा मा ॥३४॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भैरवरागः ॥२॥

धैवतग्रहविरामपेशलो भिन्नषड्जहृदयाभिनन्दनः ।
गीयते शरदि विश्रममेते (विश्रमे गते ?) विप्रलम्भकरुणारसाश्रयः ॥३५॥

वासरप्रथमयास (म) कालिको भैरवो (ऽ) परिपतानभैरवः ।
गीयते (ऽ) त्र सगतारमन्द्रमो वैणिकैः स खलु भैरवप्रियः ॥३६॥

एकास्याष्टभुज (:) श्वेतवर्णो वृषभवाहनः ।
कृतिवासाः सर्पशूलखट्वाङ्गजपमालिका (:) ॥३७॥

वीणापाशफलाब्जानि बिभ्राणो भैरवप्रभः ।
कैश्चिद्रागविदां वर्यैः स्मर्यते शूलिरूपभृत् ॥३८॥

ध ध ध ध स म मा गा धा स धा सा ग नी सा
म स ध ध स ध धा धा सं ग मं गं ग मं धं ।
म ध नि स ध नि मा गा गा स धा गा म धा मा
म ध स ध नि स गं गा धा स धालाप एषः ॥३९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ मालवश्रीः ॥३॥

याता (ऽ) ङ्गतां मालवकैशिकस्य पूर्णस्वरा सग्रहविश्रमांशा[१] ।
गेयाद्भुते वीररसे दिनस्य हेमन्तकाले प्रहरे चतुर्थे ॥४०॥

स सा नि सा गा स ग मा प नी गा, स गा ग री सा म ग पा स नी धा ।
म मा म गा सा रि स गा म पा मा, ग मा (ग मा) गा म ग सा रि सा सा ॥४१॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ इति वा ॥

स सा रि गा मा नि ध पा प सा सा, नि धा प सा सा नि ध नी प मा सा ।
धा धा म धा नी स नि धा नि धा पा, नि धा प मा गा स रि सा स सा सा ॥४२॥

॥ इति वा ॥

---

[१] A B add विसर्ग ।

॥ अथ श्रीरागः ॥४॥

षड्जग्रामे षाड्जिकाजातिजातं षड्जन्यासांशग्रहं तारमध्यम् ।
पाल्पं मन्द्रस्थानगं केचिदेनं प्राहुः प्राज्ञा औडुवं रागविज्ञाः ॥
वीरे गेयं प्रावृषि श्रीशतुष्ट्यै श्रीरागाख्यं [1]पूर्णमेके वदन्ति ॥४३॥

केचिदेनं गौरवर्णमष्टबाहुं चतुर्मुखम् ।
पद्मपाशाङ्कुशवरी(करं) बीजपूरकपुस्तकान् (कम्) ॥४४॥

बिभ्राणं पाणिषट्केन वीणासक्तकरद्वयम् ।
ब्रह्माणमिव हंसेन गच्छन्तं जगदुर्बुधाः ॥४५॥

सा सा सा री री ग री सा नि सा नी, धा पा मा गा मा रि सा नी नि सा री ।
पा पा मा री सा नि नी सा ग री सा, सा सा सा सालाप उक्तो नृपेण ॥४६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ सोमरागः ॥५॥

षाड्जीजातिभवः षड्जे षड्जन्यासग्रहांशकः ।
निगोत्कटः सोमरागो वीरे मध्यस्थतारमः ॥४७॥

स स सा सा नि गा मा प म ग नी नि ग सा स नी ।
स प नी ध म नी नी ध ध म नी नी ग री स मा ॥४८॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ कोलाहलः ॥६॥

कोलाहलष्टक्कभवस्तदङ्गं सांशग्रहो मध्यममन्द्रहीनः ।
निषादतारः सकलैः स्वरैश्च तारैर्युतः षड्जगगानरम्यः ॥
वर्षासु गेयः स्वनिदानवच्च निरूप्यते वर्तनिकास्य सम्यक् ॥४९॥

शुकयाना रक्तवस्त्रा गौरवर्णेति कश्चन ॥५०॥

सा सा मा प नि सा नि सा नि नि स गा री सा स नी सा नि सा
नी नी पा म रि पा म री रि स स मं मा पा प मा मा प नी ।
नी सा पा म ग मा प मा ग स ध धा नी नी स सा सा स नी
पा सा मं म म मा प मा रि रि ग री गा पा नि सा नी नि सा ॥५०॥

॥ इति [2]वर्त्तनी ॥

---

[1] B. पूर्वमेके ।
[2] B. वर्त्तिनी ।

॥ अथ मेघरागः ॥७॥

टक्कजातः [१]षड्जगानेन रम्यो धांशन्यासस्तारधादिः सतारः ।
मन्द्रस्थाने नोज्झितो मेघरागो वर्षाकाले गानविद्भिः प्रयोज्यः ॥५१॥

मेघाभो(ऽ)ष्ट-[२]भुजैकास्यः पीतवासा मयूरगः ।
शङ्खचक्रगदावीणापद्माभयवरासिभृत् ॥
इष्यते कैश्चिदेवायं न तु त्रिमुनिसम्मतः ॥५२॥

ध धं धं ध पं पं ग पं धा ग पं धं, नि सं धं स धा सं नि धं मा प गं गं ।
ग गं सं स गं री ग री सा नि नी सा, रि धा पा ग गा री नि सा सा नि धा धा ॥५३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ कामोदः ॥८॥

षड्जे तारे गृह्यते धैवतांशः संतः(सान्तः)षड्जे षड्जमध्यासमुत्थः ।
अङ्गे भूमि(ति?)वेंसरः[३]षाडवादिर्गान्धारो(ऽ)स्मिन् मन्द्रतारः प्रदिष्टः ॥
साम्यः शेषेषु स्वरेष्वस्य साक्षात् कामोदोऽयं ग्रामरागो(ऽ)पि दृष्टः ॥५४॥

स स ध ध नि ध धा नी गा स धा मा प मा गा
ग रि स ग म नि धा सा सा म गा नी प मा नी ।
स स ध ध नि प मा गा मा म नी सा ग धा धं
स ध नि ध प ध सा धं धा म री गा स सा सा ॥५५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ द्वितीयकामोदः ॥९॥

षड्जे षाड्जीसंभवः ष(स)ग्रहांशन्यासष्टक्काङ्गः समान्यस्वरो(ऽ)यं ।
कामोदो(ऽ)यं मन्द्रगान्धाररम्यो जात्युत्थत्वाद् ग्रामरागत्वमस्य ॥५६॥

कामोदाह्वयं(ख्यं) क्रौञ्चगामिगौरं नीलाम्बरं स्मृतम् ॥५७॥

स स स म प नि सं सं सा प गं गं स री सं
रि ग म प ध नि सा धं सा ध नी मा प गा मं ।
स नि प नि म प री गं सा प सा री रि सा री
स रि ग म नि ध सा नी सा नि मा नी स सं सं ॥५८॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[१] B. षड्जगाने ।
[२] A. B. भुजैः कास्यः ।
[३] A. B. वेरसः ।

॥ अथ रक्तहंसः ॥१०॥

गान्धारपञ्चमस्याङ्गं [1]षड्जे धांशग्रहान्तकः ।
रक्तहंसो गतारश्च ऋषभेण विवर्जितः ॥
हंसयानः पीतवस्त्रो विद्रुमप्रभ इष्यते ॥५९॥

धा धा ध धा स नि ध नी ग स नी ध धा नी
सा नी ध धा ग ग स गा म ग मा ग सा नी ।
धा नी ध धा म ध ग गा स म गा स सा नी
धा मा ग सा नि ध नि सा ध ध धा नि धा धा ॥६०॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ नट्टनारायणः ॥११॥

रागं नट्टनरायणं ककुभतो जातं तदङ्गं पुनः
वर्षाकालनियोगिनं सकरुणं गान्धारतारान्वितम् ।
मन्द्रस्थानगपञ्चमं समतया सप्तस्वरैरञ्चितं
षड्जग्रामसुगानपेशलरवं धांशग्रहान्तं विदुः ॥६१॥

नीलवर्णश्चतुर्बाहुर्नारायण इवापरः ।
शङ्खचक्रगदावीणाकरो गरुडवाहनः ॥
मन्यते कैश्चिदेवायममतङ्गमतस्थितैः ॥६२॥

धा धा नी ध स गा गा ध प ध नी नि प गा म सा ।
म ध नी ग ध सा नी ध म धा नी प म धा म धा ॥६३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ धनासी (धन्यासी) ॥१२॥

षड्जग्रहांशा मन्यासा गपाल्पा ऋषभोज्झिता ।
सर्वर्त्तुषु प्राक्प्रहरे रसे वीरे नियोजिता ॥
धन्नासी गीयते षड्जे जाता कैशिकमध्यमात् ॥६४॥

स स नि स ग स नी गा सा ग पा नी स गा मा
नि स नि स ध प नी पा सा ध नी पा म गं गं ।
म ग प ग स ग नी सा गा स सा नी स (सं) सा
प म ग ग म ग पा गा सा स सा नी प मा मा ॥६५॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] B. षड्ज ।

॥ अथवा ॥

सा नी स गा म ग ध नी म म गा स नी सा
गा मं म पं म ग स नी [1]स ग मा प प (पा) पा ।
नी सा प पा म प प पा नि स पा प मा प
पा गा ग मा प म ग सा नि स नी प मा मा ॥६६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ देशी रागः ॥१३॥

ऋषभांशग्रहन्यासा गमन्द्रा पञ्चमोज्झिता ।
निमसैरधिका देशी [2]गातव्या करुणे रसे ॥६७॥
रेवगुप्तोद्भवा षड्जग्रामगानमुपेयुषी ।
देशकार इति ख्याता बृहद्देशीविदां वरैः ॥६८॥

री री म री ग म ध पा म ग री नि री गा
नी धा स नी ध नि ध सा नि ध मं ध मं गं ।
री गा रि नी रि ग म गा रि रि गा म गा री
गा री नि री ग म ग री रि रि री म गा री ॥६९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ रीतिः ॥१४॥

[3]रीतिर्लोके प्रसिद्धत्वान्न मया लक्ष्यते स्फुटम् ॥७०॥

॥ अथाहसः ॥१५॥

[4]सन्दिग्धलक्षणत्वेनाथाहसो(ऽ)पि न लक्ष्यते ॥७१॥

॥ अथ साहसः ॥१६॥

ग्रहांशन्यासषड्जः[5] स्यात् समन्द्रो मध्यतारगः ।
हिन्दोलसंभवो रागो साहसो गीयतेऽहिभिः ॥७२॥

॥ अथ नर्तः ॥१७॥

ककुभाङ्गं नर्तरागः [6]पूर्णो धांशग्रहान्तकः ।
प्रसन्नमध्यसञ्चारिवर्णः षड्जे प्रगीयते ॥७३॥

---

[1] B. सा गा मं म पं ग मं स नी ।
[2] B. ज्ञातव्या ।
[3] B. रीति लोके ।
[4] A. सन्दिग्धं लक्षणत्वेन etc.
[5] A. omits विसर्ग । [6] A. B. पूर्णा ।

धा धा स नि नि धा पा म म प गा ग म गा रि सा ।
स रि गा रि ग मा मा प ग म पा प म नी प धा ॥७४॥

॥ अथ गौडः ॥१८॥

निषादांशग्रहन्यासष्टक्काङ्गं पञ्चमोज्झितः ।
वर्षासु करुणे गेयो गौडो गायकसत्तमैः ॥७५॥

नि नी नि ध स नी नि ध म ग री ग म री स गा ।
म नि धा स नि धा नी स स नी नि स म गा ध नी ॥७६॥

॥ अथ वसन्तः ॥१९॥

सांशन्यासग्रहः पूर्णो मन्द्रनिः सपकम्पितः ।
भूयिष्ठरिनिसो दैने पश्चिमे प्रहरे बुधैः ॥७७॥

हिन्दोलाङ्गं वसन्तोऽयं वसन्ते गीयते शुचौ ।
विद्रुमाभं दशभुजं षडास्यं कोकिलागतिम् ॥७८॥

तालखट्वाङ्गचक्राब्जफलशङ्खांश्च[1] षट्करैः ।
बिभ्राणं वीणया सक्तकरद्वन्द्वं वराभये ॥
दधतं पाणियुग्मेन केचित् प्राहुरतद्विदः ॥७९॥

री री रि गा म नि ध पा म ग री स री री
गा मं रि गा म प स सा म रि गा रि सा री ।
पा मं रि मा म प ध नी नि स नी ध पा मं
पा धा नि धा रि नि ध धा प ध मा म सा री ॥८०॥

॥ इति करणम् ॥

सा री ग सा ग ग म धा म ग मा ग री गा
मा मा ग सा नि ध नि सा ग म गा स गा सा ।
गा सं ग मं म ध नि धं नि स गं म सं गं
सा नी ध नी स ग स नी ग ध नी स सा सा ॥८१॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गूर्जरी ॥२०॥

अङ्गं पञ्चमषाडवस्य रिधभूयिष्ठा ग्रहांशर्षभा
न्यासे मध्यमपेशला ऋषभतस्तारा सदा वा(ता)डिता ।
मन्द्रस्थानगमध्यमा[2] शुचिरसे पूर्णस्वरा गूर्जरी
षड्जग्राममुपेत्य गानकुशलैर्गेया हरिप्रीतये ॥८२॥

---

[1] A. B. शङ्खांश्च ।
[2] A. B. add अनुस्वार ।

मेषगा पीतवस्त्रा च गौरांगी कैश्चिदिष्यते ॥८३॥

[१]रि गा म मा गा रि ग री स री सा, नि री नि री गा म प मा म गा मा ।
ग री रि पा धा नि स री नि धा नी, ध मा म गा री नि रि मा रि मा मा ॥८४॥

॥ अथवा ॥

री री रि गा म नि ध पा म ग री स री री
गा मं रि गा म प प मा ग रि गा रि सा री ।
पा मं रि मा म प ध नी नि स नी ध पा मं
पा धा नि सा रि नि ध पा प प मा ग सा री ॥८५॥

॥ इति करणम् ॥

॥ अथ देशाख्या ॥२१॥

देशाख्या गग्रहांशान्ता गान्धारस्फुरिता विरिः ।
गान्धारपञ्चमस्याङ्गं शृङ्गारे गीयते जनैः ॥८६॥

करुणेऽपि च गायन्ति [२]निमन्द्रा च समस्वरा ।
पञ्चमेनोज्झिता चेयं न रुण्डः(?) कैश्चिदुच्यते ॥८७॥

षड्जेनापि विहीनेयं गीयते क्वचिदेव हि ।
समस्वरा च संपूर्णा वेणुप्रावीण्यशालिभिः ॥
गौरवर्णा पीतवस्त्रा महामेषमुपाश्रिता ॥८८॥

ग ग म म प ग मा गा नी स गा सा ग मा पा
प म म प प ध पं गं गं स नी सं ग सं गं ।
म प नि स नि स गं गा गं स नी सं ग सं नी
ध प म म ग प मा गा सं नि सा गा ग सं गा ॥८९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथवा ॥

ग पा ध नी सा नि ध पा म पा नी, ध पा म (पा पा) प स पा म पा मं ।
म मं ग गं मा प म पा ध नी सा, ग गा म धा री ग रि गा नि सं गा ॥९०॥

॥ अथ हिन्दोलः ॥२२॥

षड्जस्वरग्रहं षड्जन्यासं षड्जांशपेशलम् ।
मार्गहिन्दोलसंभूतं हिंदोलाङ्गं प्रकम्पितम् ॥९१॥

---

[१] A. B. give a confused version of the first two feet as
रि गा म मा गा रि गा री सा निरी नी रि ग म प मा गा ।

[२] B. omits नि ।

मपाभ्यां, मन्द्रनिं पूर्णं निरिसैरधिकं स्वरैः ।
विलम्बितमध्यमेन रसे शृङ्गारनामनि ॥९२॥

वीरे चापि स हिन्दोलान्दोलने कुसुमाकरे ।
ऋतौ गेयं मुख्यवृत्त्या देशीहिन्दोलसंज्ञकम् ॥९३॥

इममेव [१]वसन्ते च केचिदाहुर्विचक्षणाः ।
अतः सर्वर्त्तुषु प्रायो गायंत्यादिषु मंगलम् ॥९४॥

सा सा ग री ग म ग पा ध प मा ग री गा
गा री स री ध नि स सा नि नि सा स नी धा ।
नी धा म गा प म ग री रि स नी ध नी गा
धा नी ग री म ग स री स नि धा रि सा सा ॥९५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ शंकराभरणः ॥२३॥

पञ्चमांशग्रहन्यासो ऋषभेण विवर्जितः ।
मतारो मधभूयिष्ठो मध्यमग्रामगानयुक् ॥
शंकराभरणो रागो गीयते शंकरप्रियः ॥९६॥

पं पा प ध नि पा मा प ध ग सा स ग मा प मा ।
प ध नी स ध नी नी प म प नी ग म नी म मा ॥९७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथाम्रपञ्चमः ॥२४॥

गान्धारपञ्चमस्याङ्गं तारनिः स्वल्पपर्षभः ।
गान्धारांशग्रहन्यास आम्रपंचमकः शुचौ ॥९८॥

ग म नी ग म धा नी प स ग री ग म नी म धा ।
ग ग धा नि ग सा मा ग ग रि मा म ग मा ग गा ॥९९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ तोडिका ॥२५॥

शुद्धषाडवसंभूता सतारा कम्प्रपञ्चमा ।
समेतरस्वरा तोडी मध्यमांशग्रहान्तिका ॥१००॥

---

[१] 'Vasanta' is a repetetion of 'Kusumākara' spoken of in verse 93. हेमन्त would, perhaps, be a better reading.

मन्द्रगान्धारसंयुक्ता नियोज्या हर्षकर्मणि ।
शृङ्गारे च रसे तज्ज्ञैर्गातव्या प्रियसंगमे ॥१०१॥

मा मा मा म प नी प धा म प ध नी सा नी ध नी मा प नी
धा पा मा म ग री स नी ग म ध सा सा री म मा पा ध नी ।
सा री मा म ग मा ग री ग ध स री मा धा स धा सा रि मा
मा धा नी म ग मा रि सा ग रि ग नी मा मा ग री गा म मा ॥१०२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ लाटी ॥२६॥

शुद्धपञ्चमरागाङ्गं लाटी स्यान्मन्द्रवर्जिता ।
धैवतांशग्रहन्यासा पञ्चमस्वरवर्जिता ।
स्वल्पत्वादिविहीना च भाषाङ्गं कश्चिदभ्यधात् ॥१०३॥

॥ अथ वराटी ॥२७॥

भिन्नपञ्चमभवा वराटिका, तारधांशमृदुमा समस्वरा ।
सग्रहान्तपरिपूरितस्वरा, कामदैवतरसा नियुज्यते ॥१०४॥

स स रि ग रि स नी धा सा रि मा गा रि मा पा
म ग म ग रि स नी धा सा रि मा नी ध पा धा ।
प ध स स स नि धा नी धा प धा सा नि धा गा
म रि ग रि स नि सा री गा म री सा नि धा सा ॥१०५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ बङ्गालः ॥२८॥

बङ्गालः षाडवस्याङ्गं ग्रहांशन्यासमध्यमः ।
सपाभ्यां कम्पितो गेयः सर्वर्त्तुषु विचक्षणैः ॥१०६॥

प्रहर्षे विनियोक्तव्यो रसे शृङ्गारनामनि ।
पीतवासा गौरवर्णालंकृतः षड्जवाहनः ॥१०७॥

॥ अथ बङ्गालः ॥२९॥

बङ्गालोऽन्यो मग्रहान्तो जातो मालवकैशिकात् ।
रिहीनो मृदुपस्तारपञ्चमः कामदैवतः ॥१०८॥

मा म मा ग ध मा मा ग ध पा द्विर्मधनी ध गा ।
म नि धा मा ग सा सा नि ध नि धा म नि धा म मा ॥१०९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ पञ्चमः ॥३०॥

शुद्धपञ्चमकस्याङ्गं ग्रहांशन्यासपञ्चमः ।
न रागाङ्गमयं केचिद्रागाङ्गमिति कश्चन ॥११०॥

पञ्चवक्त्रो दशभुजो श्यामो(ऽ)नेकपवाहनः ।
वीणापाशाब्जमालाहिकलाभयवरांकुशान् ॥
ष(ख)ट्वांगमपि बिभ्राणः पाणिभिः कैश्चिदिष्यते ॥१११॥

प प नी ध प नी पा मा म प गा ग प नी म पा ।
स रि गा प म गा री गा म पा धा म म पा प पा ॥११२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ कर्णाटी ॥३१॥

धान्ता षड्जग्रहन्यासा तारगा मन्द्रमध्यमा ।
समशेषस्वरा पूर्णा कर्णाटी कर्णरक्तिदा ॥११३॥

इमां भाषां समाचष्ट मतङ्गादिविदां गणः ।
रागाङ्गमाह [1]निःशङ्को ग्रामरागानुसारतः ॥
कृष्णवस्त्रा नीलवर्णा गजेन्द्रवरवाहना ॥११४॥

॥ अथ पल्लवी ॥३२॥

श्रिता धैवतन्यासमंशं ग्रहं [2]म(ग)ताराममन्द्रा षड्जर्षभाढ्या ।
सुपूर्णा मता पल्लवी रागकाङ्गं तथा कैश्चिदेषैव भाषाङ्गयुक्ता ॥११५॥

ध धा सा ग री री ग सा धा ध पा मा, ग री सा म नी धा म नी सा ग री पा ।
ध सा नी ध पा री ग री सा स नी धा, म धा नी प नी पा म गा री स धा धा ॥११६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ दीपकः ॥३३॥

मध्यमान्तगतभिन्नकैशिकस्तारमः पगरवातिदुर्बलः ।
सग्रहांशपरिपूर्णसप्तको दीपको मनिधनो निमन्द्रकः ॥११७॥

सा नी सा म ग मा ग मा ध प म गा री सा नि सा सा रि गा
मा नी नी स स री ग मा नि नि स सा री गा म नी नी स सा ।
री गा मा नि नि सा ग री स नि प पा धा पा म गा री नि नी
सा नी धा प म मा प मा रि ग म गा री सा ग री सा म मा ॥११८॥

---

[1] cf. S. R. 2. 2. 4
[2] A. B. या मतारा ।

स सा स नी स री प धा नि सा ग मा ग सा नि धा ।
नि सा नि धा ग मा स नी स मा ग सा स री म धा ॥
नि सा रि पा म मा स मा गं मा म मा म मेति वा[1] ॥११९॥

॥ इति आलापः ॥

॥ अथ घण्टारवः ॥३४॥

रागं घण्टारवाख्यं मविरतिरुचिरं भिन्नषड्जप्रसूतं
धांशं धादिं धमंशं शरदि विगलिते गीतिरीतिप्रशस्तम् ।
वीरे संग्रामपूर्वे रस इह गदितं राग(तार ?)गान्धारनादं
[2]पूर्णं मन्द्रादिभूषं वदति मुररिपौ रागवान् कालसेनः ॥१२०॥

धा धं धं स रि गं स री ग म प धं धं पा नि धं मा ध नी
नी धं सा रि ग गा ध मा ग रि ग सं सं गं नि सं गं ग मं ।
धा मा री नि ध नी प धा रि प रि मा नी गा म गा सा रि सा
सा धा मा प म री प मा म रि ग मा सा गा रि सा गा म गा ॥१२१॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ इति रागाङ्गानि ॥

लक्ष्यलक्षणसंयुक्तं रागाङ्गाणां कदम्बकम् ।
निरूप्य रूपयत्यत्रोपाङ्गसङ्घं महीश्वरः ॥१२२॥

॥ अथोपाङ्गानि ॥

॥ अथ कौन्तली ॥१॥

स्युर्वराट्या उपांगानि कौन्तलीप्रभृतीनि षट् ।
सन्यासांशग्रहा तत्र कौन्तली भूरिनिस्वरा ॥
कम्प्रधा मन्द्रषड्जा च षड्जग्रामे शुचौ रसि(रसे) ॥१२३॥

स स नि नि म ग री सा सा नि नी सा ...(?) ।
सा सा स रि ग मा मा गा रि सा सा नी ध पा ध नी ।
सा ध नी स रि गा नी सा रि धा म म ग री स सा ॥१२४॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ द्राविडी वराटी ॥१॥

स्याद् द्राविडी सग्रहणा वराटी सान्तांशिका मन्द्रनिषादिनी च ।
कंप्रर्षभा तद्गमका तु षड्जे ग्रामे प्रगे मुख्यरसे प्रशस्ता ॥१२५॥

आस्वीषद्भेदतो नैव पृथगालाप ईरितः ॥१२६॥

---

[1] One foot is wanting in this verse.

[2] A. पूर्णे ।

॥ अथ सैन्धवी ॥३॥

ग्रामे षड्जे सग्रहान्ता धकम्प्रा किंचित् षड्जे कंपिता मन्द्रमध्या ।
शृङ्गारे स्यात् सैन्धवी भूरिकूजद्गान्धारोक्ता द्राविडीवल्लभेन ॥१२७॥

रक्तवस्त्रा च हेमाभा मीनवाहनमाश्रिता ॥१२८॥

॥ अथापस्थानवराटी ॥४॥

व्यत्यस्तथा(व्यत्यासस्थाः) स्युः स्वरा यत्र सोक्ता सांशन्यासा संनिमैर्मन्द्रसंस्थैः ।
वीरे प्रोक्ता सूरिभिः [1]साद्भुते वा दैने यामे पश्चिमे स्याद्वराटी ॥१२९॥

॥ अथ हतस्वरवराटी ॥५॥

हतस्वरैरुल्बणनादयुक्ता, हतस्वरा सग्रहतां(णां)शमोक्षा ।
प्रकम्पिता धैवतमन्द्रिता च, संचारिवर्णाध्युषिता वराटी ॥१३०॥

॥ अथ प्रतापवराटी ॥६॥

प्रकम्पिता पंचमषड्जदेशे प्रभूतमाकम्पितधैवता च ।
प्रतापपूर्वाभिमता वराटी वीरे(ऽ)द्भुते(ऽ)ह्नश्चरमे च यामे ॥१३१॥

स सा गा ग मा सा म गा री रि सा नी, स नी पा नि पा धा प मा गा रि सा मा ।
स री गा म नी धा म मा गा रि सा मा, स नी धा म गा मा म नी सा स मा पा ॥१३२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ इति वराट्युपाङ्गानि ॥

॥ अथ छायातोडी ॥७॥

तोड्येव [2]रिपनिर्मुक्ता छायातोडी प्रकीर्तिता ॥१३३॥

॥ अथ तुरुष्कतोडी ॥८॥

तौरुष्की रिनिभूयिष्ठा गाल्पा तोंड्या(?) च ताडिता ॥१३४॥

॥ अथ चत्वारि गूर्जर्युपाङ्गानि ॥

॥ अथ महाराष्ट्री गूर्जरी ॥९॥

विपञ्चमा रिग्रहणांशमोक्षा मन्द्रस्थनिर्गूर्जरिकोपदिष्टा ।
षड्जे महाराष्ट्रपदे नियुक्ता रसे(ऽ)द्भुते वीररसे च सोक्ता ॥१३५॥

---

[1] A. सद्भुते ।
[2] A. रिनिर्मुक्ता ।

रि रि ग म प म गा री सं स री गा म मा पा
रि म ग रि स रि गा मा मा ध पा पा रि धा[१] पं।
म ग म प नि ध पा मं गा म पा मा ग री धा
नि नि ग रि स नि सा नी धा प मा पा म गा री ॥१३६॥

॥ अथ सौराष्ट्री गूर्जरी ॥१०॥

इयमेव रिकम्पाढ्या सौराष्ट्री गूर्जरी भवेत् ॥१३७॥

॥ अथ द्राविडी गूर्जरी ॥११॥

द्राविडी गूर्जरी मन्द्रतारस्फुरितनिस्वरा ॥१३८॥

॥ अथ दाक्षिणात्या गूर्जरी ॥१२॥

गमन्द्रा दाक्षिणात्या स्यादुत्तरोत्तरताडिता ॥१३९॥

॥ अथ चतस्रो वेलावल्यः ॥

॥ अथ[२] भुञ्छीवेलावली ॥१३॥

धैवतांशग्रहन्यासा मध्यमस्वरवर्जिता।
आन्दोलितसपा भुञ्छी योक्ता योगवियोगयोः ॥१४०॥

मध्यमस्याविलोपित्वादत्र यत्तस्य लोपनम्।
गदितं [३]शार्ङ्गदेवेन तद्गतिश्चिन्त्यतां बुधैः॥
वेलावलीविभेदत्वादस्यां गग्रहतोचिता ॥१४१॥

ध ध पा प ग री सा नि नि सा री ग ध पा नि सा।
स स पा प ग री गा ध ध नी नि ध ग पा प धा ॥१४२॥

॥ इत्यालापः ॥

ध म नी स स नी धा प ध ध मा नि ध पा ग मा।
म ग री रि ग री सा ग म ग मा प ध नी नि मा ॥१४३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ स्तम्भतीर्थिका ॥१४॥

भुंछ्येव वर्जिता पेन मादिका स्तम्भतीर्थिका।
रक्ताङ्गी सर्पगमना पीतवस्त्रा स्मृता बुधैः ॥१४४॥

---

[२] B. पा धं।
[१] S. R. gives this name as तुच्छी।
[३] cf. S. R. 2. 2. 137.

॥ अथ छायावेलावली ॥१५॥

वेलावल्येव मध्ये स्याद्धनिमन्द्रा धकम्पिता ।
छायावेलावली नाम तदोपाङ्गं भवेदियम् ॥१४५॥

॥ अथ प्रतापवेलावली ॥१६॥

सैव वेलावली नाम प्रतापोपपदा भवेत् ।
पञ्चमर्षभनिर्मुक्ता ममन्द्रा ताडितस्वरा ॥१४६॥

ध नि स नि नि ध धा नी धा ध सं गं म धं धं
नि ध ध म ग स नी सा नी ध धा धं म गं सं ।
ग स नि ध नि म धा धा धा नि सा(सा) स गं गं
म म ध ध म ग सा नी नी ध नी धा नि धा धा ॥१४७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भैरवी ॥१७॥

भैरवी भैरवोपाङ्गं धग्रहांशावसानिका ।
मन्द्रतारगगान्धारा समशेषस्वरा भवेत् ॥१४८॥

ध नी स ग म धा नी ग स ग री म ग धा नि धा ।
ध प मा ध ध पा मा ग म ध नी स रि गा नि धा ॥१४९॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ छायानट्टा ॥१८॥

नट्टैव पञ्चमे मन्द्रा द्विश्रुतिस्वरकम्पिता ।
तारसप्तमभूयिष्ठसंचारा दीर्घकम्पिता ॥
छायानट्टाऽत्र विज्ञेया रसे वीरे(ऽ)द्भुते(ऽ)पि च ॥१५०॥

सा नी पा ध नि सा स री ग म ग री सा मा प सा नी ध पा
मा धा(पा)प म गा रि री स ध नि धा सा धा नि सा पा म मा ।
पा री सा रि म पा रि सा नि नि स सा री सा ध नी पा म री
गा मा री स म गा रि सा रि स नि धा नी नी स सालाप(पि)नी ॥१५१॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ मल्हारः ॥१९॥

धांशग्रहन्यासयुतो गमन्द्रः सपञ्चमाभ्यां रहितो निदीप्तः ।
अन्धाल्युपाङ्गं जलदस्य काले मल्हारनामा किल षड्जगानः ॥१५२॥

ध नि ध नि रि ध नी री गा स गा री ग नी धा
म ध म ग नि ध मा धा री ध मा गा रि धा नी ।
रि ग रि रि ग म मा री गा नि धा मा ग गा मा
ग रि म नि ध म ग़ं गा गा रि सा नी ध धा धा ॥१५३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ सिंहली कामोदा ॥२०॥

आडीकामोदिकोपाङ्गं कामोदा सीहली मता ।
भाषाङ्गं सिंहली कामोदिका तुल्या विलोक्यताम् ॥१५४॥

॥ अथ रीतिगौडः ॥२१॥

भूयिष्ठर्षभगान्धारो ममृदुस्तारवर्जितः ।
रीतिगौडस्त्रिधानि(:)स्या(त्) समान्दोलितषड्जकः ॥१५५॥

नि सा रि गा मं म ग मं प धा मं, ग री स नी सा स नि गा रि री गा ।
म गा रि सा धा म म गा रि सा नी मा पा ध नी नी स नि मा प धा नी ॥१५६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ पूर्वगौडः ॥२२॥

तारस्थनिग्रहांशान्तः सगयोः समयोर्युतः ।
संगत्या षड्जभूयिष्ठो ऋषभेण विवर्जितः ।
पूर्वगौड इति ख्यातः पूर्वदेशजनप्रियः ॥१५७॥

नी नी ध पा गा ध प मा ग री गा, म पा ध धा नी रि ग सा स सा नी ।
धा धा स नी नी ध म गा स सा नी, -त्यालापनं राजवरोपदिष्टम् ॥१५८॥

॥ अथ छायागौडो मालवगौडश्च ॥२३,२४॥

त्रिर्निगस्तिरिपव्यापी पूर्णस्फुरितषड्जपः ।
छायागौड इति ख्यातो द्रविडस्तत्प्रियस्त्वतः ॥१५९॥

अयं निरिपनिर्मुक्तो मालवो गौड उच्यते ।
सालंको(ऽ)प्ययमेव स्यान्निषादस्यातिकम्पनात् ॥१६॥

नि स स ध स स धं धं सं ध गा री स पा मा
ग रि म ग रि म गा री सा ग पं पा ग मा गं ।
ग रि ध स ध स री धा सा रि गा मा ग री गा
प म ग रि स नि सं री री गं मा गा रि सा नी ॥१६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ तुरुष्कगौडः ॥२५॥

तुरुष्कगौडो रिपवर्जितो गबहुस्त्रिनिस्ताडितमन्द्रदेशः ।
रसे तथायं करुणे नियुक्तो यामे परस्मिन् दिवसस्य पूर्वैः ॥१६२॥

आन्दोलितः षड्जगतप्रदेशो केदारगौडो(ऽ)प्ययमेव चोक्तः ॥१६३॥

नि नि ध ग म ग मा धा नी स नी धा नि सा सा
स नि स ग स नि धा मं मा ध नी धं ग गा मं ।
ग स स ग स ग मा सं गा म धा नी ध मा गं
स स नि स नि नि राज्ञालाप उक्तो विचार्य ॥१६४॥

॥ अथ देशवालगौडः ॥२६॥

ग्रहविरतिनिषादः कंप्रषड्जो रिपाभ्यां
रहितनिजशरीरो देशवाल(:) प्रदिष्टः ।
निधगसबहुचारस्ताडितः सर्वसादि-
स्वरनिजभवन(:)स्यात्पूर्वगौडो(ऽ)प्ययं वा ॥१६५॥

नी नी सा स ध नी ध नी स ग म सा गा मा ध नी नी स नी
धा मा मा ध म मा म गा स स म गा गा मा ग मा गा स सा ।
गा सा नी ध नि धा[1] नि धा नि स म गा मा सा ग सा नी स नी
धा नी सा नि ध नी म धा म म ग सा सा नी ध धा नी नि नी ॥१६६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ कर्णाटगौडः ॥२७॥

निविरतिग्रहणांशकपेशलो निधगसैरतिभूरिभिरुज्ज्वलः ।
करुणवेदिभिरुत्कटगीतिमान् दिनदले चरमे नियुज्यते ॥१६७॥

इति कर्णाटगौडोऽयं कर्णाटजनवल्लभः ।
संपूर्णो गमकालप्तिगानयोगविराजितः ॥१६८॥

नि धा नि पा म धा प धा नि नी ग री ग नी ध पा
म गा रि सा म धा स री ग गा ध पा म गा रि मा ।
नि धा स नी ध पा प मा स सा ग री स नी ध धा
ध मा रि गा स री ग नी नि धा प मा ग री स नी ॥१६९॥

॥ इत्यालापः ॥

शार्ङ्गदेवादयः केचित्कांश्चिदेषु स्वबुद्धितः ।
षड्जग्रहांशकानूचुर्न तथा लक्ष्मवर्त्मनि ॥१७०॥

॥ इति षट्(ड्)गौडोपाङ्गानि ॥

---

[1] B. Omits one धानि ।

॥ अथ धोरणी ॥२८॥

तारस्थाननिषादांशग्रहा रिपविवर्जिता ।
षड्जग्रामे धीरणीयं वर्णेनारोहिणा युता ॥१७१॥

तथा संचार्यलंकारे निषादन्यासपेशला[१] ।
करुणे वासरस्यान्त्यप्रहरे विनियुज्यते ॥१७२॥

नी नी ध मा मा ग स नी स मा मा, म धा नि नी धा ध ग गा स नी नी ।
नी धा ध मा मा म ग नी नि गा गा, म धा नि नी सा नि नि मा ग [२]री नी ॥१७३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ वल्लातादेवालौ ॥२९,३०॥

वल्लातिका च देवाल इत्युपाङ्गयुगं मया ।
लक्ष्यमार्गाप्रसिद्धत्वादत्र ग्रन्थे न लक्षितम् ॥१७४॥

॥ अथ [३]रागचूडामणिः ॥३१॥

[४]रागचूडामणौ रागे षड्जग्रामनिवासिनि ।
सग्रहांशे निविरतौ तिरिपान्दोलितर्षभे ॥१७५॥

तारषड्जे मन्द्रमध्ये सुप्रकम्पितपञ्चमे ।
विनियुक्ते युद्धवीरे(ऽ)द्भुते दिनमुखे तथा ॥१७६॥

मन्द्रादिभूषे [५]चारोहिवर्णे क्ष्माभृदुपक्रमे ।
नरेन्द्रविजये गेये कमलापतिवल्लभे ॥
आलप्तिस्तन्यते राज्ञा गीतज्ञहृदयंगमा ॥१७७॥

स रि रि ग म रि री गा मा ग री सा ग मा पा
प प रि म म प धा नी नी स [६]नी धा प पा मा ।
स स रि रि ग म पा धा पं प सा नी ध गा मा
रि रि ग म प ध नी नीत्येष आलाप उक्तः ॥१७८॥

॥ इत्युपाङ्गानि ॥

अङ्गोपाङ्गचयैर्यस्मिन् रागं राजसुताः सदा ।
विवृण्वन्ति कृतस्तेन रागाङ्गोपाङ्गनिर्णयः ॥१७९॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनेन विरचिते स्वोपज्ञसंगीतरत्नकोशे
रागोल्लासे रागाङ्गोपाङ्गपरीक्षणं द्वितीयं समाप्तम् ।

---

[१] B. पेशली ।
[२] B. नी ।
[३] [४] B. राज ।
[५] त्वारोहि ।
[६] B. री ।

॥ भाषाङ्गं नाम तृतीयं परीक्षणम् ॥

षड्भाषाः शिर आदीनां यस्याङ्गानां प्रचक्ष्यते ।
विवर्त्तस्तमहं वन्दे सर्वभाषातनुं शिवम् ॥१॥

॥ अथ गांभीरी ॥१॥

षड्जग्रामाभिरामा नरहरिदयिता सग्रहांशा मतारा
सान्ता सान्तप्रयोज्या परिपगमपयुक् षड्जतो मूर्छनाढ्या ।
भाषाङ्गं दन्तिलोक्तेरियमुत गदितोपाङ्गकं कोलाहलाद्यै-
र्गाम्भीरी भूमिभर्त्रा पुनरियमुदिता भूषितारोहिवर्णैः ॥२॥

स सं सं ग मं धा म नी सा म धा मं, स नी मं ग सं सं ग सं सं नि सं गं ।
स धं सं ग सं मं स मं नी ध सं गं, म नी सा ग मा गा म धा मं नि सं सं ॥३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भ्रमरावली ॥२॥

भाषाङ्गं भ्रमरावली निगदिता तारस्थगान्धारिका
मध्ये मार्द्दवपेशला विरहिता(ऽ)[1] -नंशाल्पका धेन च ।
अंशे च ग्रहणे तथा च विरतौ युक्ता निषादेन सा
षड्जाद्यञ्चितमूर्च्छना गमकयुक् सारोहिवर्णान्विता ॥४॥

नि नी सं ग मं नी ग मं पं च मं पं, नि गं पं स गं री ग मं नी ग मं सं ।
रि गा री नि धा री प धा नी नि धा नी, नि पा सा ग री सा ग री मा प नी नी ॥५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ ललिता ॥३॥

धैवतांशग्रहन्यासा सतारा मन्द्रमध्यमा ।
बहुला रिगयोः पाल्पा भाषाङ्गं ललिता भवेत् ॥६॥

॥ अथ द्वितीया ललिता ॥४॥

या टक्करागे ललिता प्रदिष्टा तदङ्गमेषा ललिता समा च ।
न्यासांशषड्जा रिपवर्जिता च तारा गधाभ्यां मृदुषड्जदेशा ॥७॥

स्वरैस्तथा स्याल्ललितोक्तिदैश्च संगीयते वीररसे प्रवीणैः ॥८॥

---

[1] A. B. धांशाल्पता ।

स स नि धा नि स सा ग म गा म धा, ग म स नी ध नि सा स ग मा ध नी ।
स नि स नी ध स नी ध म गा म गा[१], स नि ध नी स स सा नि स सा स सा ॥९॥

॥ इत्यालापः ॥

सा सा स सा म म ध धा ध ध मा ध मा मा
गा गा स सा स ग म सा ग(ग) मा ध धा धा ।
धा धा ध मा ध नि नि धा म म गा म सा सा
सा धा नि नी ध नि नि धा नि स सा नि सा सा ॥१०॥

॥ इत्यालापः[२] ॥

सा सा मा धा ध धा धा ध म म ग ध ग सा सा स गा मा ध धा नी
धा मा धा मा म मा धा म ग म स स स सा सा ग गा सा ग मा सा ।
गा मा धा धा ध नी धा ध ध नि म म ध मा गा स सा सा ग सा सा
सा सा सा नी ध धा नी ध नि ग ग स ग धा नी स सा धा नि सा सा ॥११॥

॥ इति वालापः ॥

॥ अथ ललिता ॥५॥

भिन्नषड्जस्य भाषा या ललिता तत्समुद्भवा ।
ग्रहांशन्यासधा पूर्णा निगमैः कम्पितैर्युता ॥१२॥

तारमन्द्रस्वरैर्ज्ञेया ललितैर्मन्द्रधैवता ।
प्रयोज्या ललिते स्नेहे हेमन्ते प्रहरेऽग्रिमे ॥१३॥

ध धा धा धा नी री ग म ग रि म गा री रि रि रि री
रि मा मा धा धा धा प नि ध प म गा री म ग रि री ।
ग री गा मं गा मं रि ग म ग रि धा नी रि ग स नी
रि धा मा धा री गा रि ग म ग ध नी नी ग स ध नी ॥१४॥

ध धा धा मा धा धा ध ध नि रि ध नी री ध नि रि गा
स नी मा नी धा धा ध ध म रि ग मा गा रि रि म मा ।
रि री री री गा मा प ध प ध नि धा पा म ग रि री
स गा मा री गा मा रि ध नि रि ग सा नी स नि ध धा ॥१५॥

॥ इत्यालापः ॥

(ध)धा स नी स नी स री ग सा नि सा नि धा म मा ।
ध धा म नी नि धा ध धा ध री रि री रि गा म गा ॥
म गा रि धा प मा ग री म गा रि सा नि धा ध नी ।
रि गा स नी स नी ध नी म धा स नी नि नी ध धा ॥१६॥

॥ इति वालापः ॥

---

[१] B. repeats मगा ।
[२] B. इति वालापः ।

मा गा री रि ग री म सा नि ध म धा मं धा [1]प मा सा नि धा
मा नी धा नि ध धा स नी ध ध स नी सा नी ध धा नी ध नी ।
नी धा नी स ध नी म गा रि रि ग मा मा पा ध नी सा ध नी
गं गा सं ग नि पा म धा म रि ग मा गा री म गा री स धा ॥१७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ वेलावली ॥६॥

यां भाषां ककुभो जनिष्ट रुचिरां सा भोगवर्द्धन्यथो
तस्या अंगमियं नृपेण गदिता वेलावलीनामतः ।
सम्पूर्णा गमभूर्धतारकलिता धांशग्रहान्ता हरि-
प्रीत्यै कम्पितधा नियोगनियता स्याद्विप्रलम्भे रसे ॥१८॥

धा नी सा स ग गा स नी स नि ध मा मा धा नि सा धा ग मा
सा गा सा नि ध गा म गा स ग म धा नी धा ध मा गा स गा ।
धा नी सा स ग गा ध मा ग स ग सा नी धा ग गा मा स गा
गा धा नी ध ध धेति भूमिपतिना(ऽऽ)लापो(ऽ)त्र संलापितः ॥१९॥

वृषगा गौरवर्णा च रक्तवस्त्रेति केचन ॥२०॥

॥ अथ सैन्धवी ॥७॥

याष्टिकेन मुनिनात्र पंचमे भाषितेति कथिता(ऽ)त्र सैन्धवी ।
सैव गीतपरमार्थवेदिना सैन्धवी निगदिताङ्गसंज्ञया ॥२१॥

॥ अथ वल्लाता ॥८॥

भाषामभाषिष्ट तु भिन्नषड्जे श्रीकण्ठिकामत्र मुनिर्मतङ्गः ।
तदङ्गमंशग्रहणान्तषड्जां वल्लातिकामाह महीमहेन्द्रः ॥२२॥

॥ अथ मधरी ॥९॥

भाषा या ककुभोद्भवा मधुकरी ख्याता तदङ्गं मता
धांशान्तग्रहणा ममन्द्रमधुरा तारस्थषड्जान्विता ।
सम्पूर्णा गमकान्विता शुचिसमावेशे नृभिर्गीयते
सा ज्ञेया मधुरी मधूक्तिविसरन्माधुर्यधुर्योक्तितः ॥२३॥

पीतवस्त्रा च नीलाङ्गी शुभ्रसारसवाहना ॥२४॥

---

[1] A. repeats प मा सा नि धा ।

॥ अथ ध्वनिः ॥१०॥

तारस्थानविवर्जिता ग्रहविरत्यंशोक्तषड्जस्वरा
मध्यस्थानगमध्यमा धपपरित्यक्ता वितारस्वना ।
भाषाङ्गं ध्वनिनामधेयमवनीभारावतारान्तक-
श्रीतामेन्द्रकुलावतंसमणिना प्रोक्तं मतङ्गोक्तितः ॥२५॥

सा रि गा ग नि री गा स नि रि गा स ग गा म मा ।
ग रि सा स ग मा मा म स स सालाप ईरितः ॥२६॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ शशिका ॥ ११॥

गन्यासग्रहणा न (ग ?) तारगतिका षड्जस्वरांशाञ्चिता
मन्द्रस्थानकषड्जिका समरवा शेषस्वरा वैणिकैः ।
विज्ञेया प रि पा प पा प विलसत्साम्राज्यभागुक्तितः
स्वस्थानैः शशिका चतुर्भिरमितप्रीतिप्रदा श्रीपतेः ॥२७॥

॥ अथ छाया ॥१२॥

मांशग्रहन्यासविभूषितेयं छायेति भाषाङ्गतया प्रदिष्टा ।
प्रदीप्तमन्द्रर्षभनादवेद्या धपाधिका षड्जविवर्जिता च ॥२८॥

म मा ध पा पा म ध मा ग री गा, ध गा रि गा री म ग री प धा मा ।
ध पा म धा री ग रि मा म गा पा, प धा म धा गा ग रि नी ध मा मा ॥२९॥

॥ इति चालापः ॥

॥ अथ नादान्तरी ॥१३॥

नादान्तरी सग्रहणावसाना दीप्तर्षभा स्वल्पनिनादगा च ।
भूयिष्ठनी षड्जधपैरुपेता मन्द्रस्थमा राजवरप्रदिष्टा ॥३०॥

॥ अथ श्रीकण्ठी ॥१४॥

श्रीकण्ठिकामभाषिष्ट सर्वभाषाङ्गवेदिता ।
धांशग्रहान्ता बहुधा भिन्नषड्जभवा विगा ॥३१॥

॥ अथ तरङ्गिणी ॥१५॥

तरङ्गिणी भूमिभृतोपदिष्टा सतारधांशा मृदुगा च पूर्णा ।
समस्वरा न्यासकृतर्षभा च तथर्षभादित्वमिह प्रयाता ॥३२॥

॥ अथ बटुकी ॥१६॥

निगदिता बटुकी धरणीभृता मविरतिग्रहणा ऋषभोज्झिता ।
बहुलतारयुताल्पमृदुस्वना विरहितालिपततादिकृतांकनैः ॥३३॥

॥ अथ गोल्ली ॥१७॥

रागराजिविदिहाभ्यधादिमां गोल्लिकां मनिगतारनिस्वनाम् ।
धग्रहांशविरतिं रिभूयसीं तारमध्यमयुतां मतान्तरात् ॥३४॥

॥ अथ नागध्वनिः ॥१८॥

नागध्वनिं निगदति पृथिवीहृदीशो
वीरे(ऽ)प्ययं सविरतिग्रहमंशषड्जं ।
पान्तांशकं पुनरमुं घनकालगेयं
कश्चित्तथाङ्गमिह टक्कजवेगरञ्ज्याः ॥३५॥

॥ अथ नट्टा ॥१९॥

हिन्दोले पिञ्जरी या प्रथमत उदिता भाषिकाङ्गं तदीयं
नट्टा सांशग्रहान्ता मृदुतरनिरवा सादिसाम्याप्तशोभा ।
दीप्तस्थाना प्रदीप्तप्रतिरवपधगा सादि(तार)स्वराढ्या
गेया दैने परार्धे प्रचुरगमक-[1]भाक् (ग्) युद्धवीरे(ऽ)द्भुते च ॥३६॥

कश्चिद्[2] विमध्यमामेतामाह साहसनिष्ठुरः ।
न तथा दृश्यते लोके न तदाद्रियते ततः ॥३७॥

स नि ध प म ग री गा मा प धा पा म गा री
स रि ग म प म गा री सा रि गा सा ग री सा ।
प म ग रि स नि सा गा मा प धा पा म गा री
प म ग म प स नी सा री स नी मा ग री सा ॥३८॥
॥ इत्यालापः ॥

क्रौञ्चासना पीतवस्त्रा मेघश्यामलरूपधृक् ॥३९॥

॥ अथ शुद्धा वराटी, बटुकी च ॥२०॥

सौवीरे गदितास्ति या प्रथमतः सौवीरिका भाषिता
तस्या अंगमिमां वदन्ति सुधियः शुद्धां वराट्याह्वयां ।
षड्जांशग्रहणावसानकलितां तारस्थलोद्यां सदा[3]
योज्यां शान्तरसे दिनस्य विरतौ सप्तस्वरैरञ्चिताम् ॥४०॥

तामेव बटुकीमाह भूरिभिर्धनिपैर्युता(म्) ।
धनदस्य प्रतिनिधिर्भूरिभिर्धनपैर्युतः ॥४१॥

---

[1] B. युक् ।
[2] A. B. कश्चित् त्रिमध्यमां etc.
[3] A. तास्थलोद्यंसद्यां B. तारस्थलोद्यसंध्यं ।

स म नि ध म ग री सा सा ग री मा प धा नी
स ध नि ध प ध सा सा मा प गा री स री गा ।
स म नि ध रि ग नी धा सा स मा पा प सं सा
स नि ध प प स मा गा गा म नी धा ध सा सा ॥४२॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ लघुकामोदः ॥२१॥

कामानन्दविधायिनी लघुतरा कामोदिका कामद[१]-
श्रीकृष्णेन घना रतामुपगता पूर्णस्वरा मन्द्रगा ।
षड्जाद्यंशविरामसंगतियुता रामप्रमोदप्रदा
शृंगारे विनियोजिता सुगमका गेया निशाद्ये दले ॥४३॥

स सा प धा प मा ग गा म गा प मा ग मा ग री
स नी नि सा रि गा रि सा नि धा नि सा ग री स नी ।
प पा ध नी स नी स नी स पा म पा नि सा नि धा
प मा ग री ग मा प धा प मा ग री ग री स सा ॥४४॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ उत्पली ॥२२॥

उत्पलामलविलोचनो(ऽ)भ्यधादुत्पलीं मविरतिं च धांशिकाम् ।
तारसग्रहयुतां निमन्द्रिकां पूर्णतामुपगतां रसें(ऽ)द्भजे ॥४५॥

॥ अथ गौडी ॥२३॥

या मतङ्गेन गदिता गौडी मालवकैशिके ।
तामिहाचष्ट भाषाङ्गं राजा रागरहस्यवित् ॥४६॥

कश्चिदाचष्टि तामेवोपांगसंगमुपेयुषीम् ।
त्रिषड्जां मन्द्रतारस्थषड्जां सप्तमभूयसीम् ॥४७॥

हिन्दोलरागाश्रयणात् वसन्तोपाङ्गतां गताम् ।
केचिद्गमकसंयुक्तपञ्चमान्तामिहाभ्यधुः ॥४८॥

रसे वीरे शुचौ काले प्रियसंभाषणे तथा ।
शृंगारे(ऽ)स्या अपि प्राह विनियोगं नराधिपः ॥४९॥

भाषानिरूपणे चास्या आलापो(ऽ)पि प्रदर्शितः ।
पीतवस्त्रा च गौराङ्गी गजेन्द्रवरवाहना ॥५०॥

---

[१] A. B. add विसर्ग ।

॥अथ काम्बोजी ॥२४॥

धान्तग्रहांशा सनिपैश्च भूरिः काम्बोजिकेयं ककुभप्रसूता ।
भाषाङ्गकं याष्टिकसंमतस्य काम्बोजिका तुल्यवरा च पूर्णा ॥५१॥

इमां त्रिषड्जां विधारिं[1] निर्भूरिं हिन्दोलजामाहुरतद्विदो(ऽ)न्ये ।
शुचौ नियुक्तां करुणे रसे च संचारिवर्णप्रगुणां वदन्ति ॥५२॥

॥ अथ तोडी[2] ॥२५॥

मध्यमांशविरतिं प्रदीप्तसां कम्प्रपञ्चमयुतां च मंद्रगाम् ।
शुद्धषाडवभवां समस्वरां तोडिकां[3] शुचिरसां[4] घनागमे ॥५३॥

मा प पा प नि प मा ग पा ग पा, सा नि नी ध ध प मा ग री स गा ।
री स गा रि नि स मा प पा म पा, पा म पा म प ग री स नी ध मा ॥५४॥

॥ इत्यालापः ॥

रक्ताङ्गी रक्तवस्त्रा च रक्तांशुवरवाहना ॥५५॥

॥ अथ अन्धाली ॥२६॥

शुद्धपंचमजा भाषा दाक्षिणात्या पुरोदिता ।
तदीयमंगमन्धाली तारधा गविवर्जिता ॥५६॥

पञ्चमांशग्रहन्यासा भूयिष्ठर्षभपञ्चमा ।
दिनादौ गीयते काले शुचौ शुचिरसोज्ज्वला ॥
धूम्रवर्णा कृष्णवस्त्रा शूकरं समुपाश्रिता ॥५७॥

॥ अथ आभीरी ॥२७॥

पञ्चमे कथिता भाषा(ऽऽ)भीरिकापि पुरा मया ।
तामेवात्र विजानीयाद्भाषाङ्गत्वेन रागवित् ॥५८॥

कश्चित्ककुभसंभूतामाभीरीमङ्गतां गता(म्) ।
त्रिधां तारपधां भूरिनिरिपां पूर्णमादिकाम् ॥५९॥

आभीरीवल्लभां गेयां रणमूर्द्धनि संजगौ ।
आलापस्तत्र तत्रापि दर्शितः पूर्वमेव हि ॥
नीलवस्त्रा च गौरांगी मयूरवरवाहना ॥६०॥

---

[1] A. विधारि ।
[2] B. तोंडी ।
[3] A. तोडिका　B. तोंडिका ।
[4] A. रसा ।

॥ अथ वेगरञ्जी ॥२८॥

या मतङ्गेन मुनिना टक्के भाषा समीरिता ।
भाषाङ्गं सैव संपूर्णा विज्ञेया वेगरञ्जिका ॥६१॥

॥ अथ देवाला ॥२९॥

[1]लोकवर्त्मन्यवर्त्तित्वाद्देवाला न प्रकीर्त्तिता ।
मयूरवाहना श्यामा नीलवस्त्रेति केचन ॥६२॥

॥ अथ कैशिकी ॥३०॥

या पञ्चमे मतङ्गेन भाषा कैशिकिकोदिता ।
सैव भाषाङ्गमित्याह कालजिद्रागराजिवित् ॥
दोलारूढा सुगौराङ्गी गीतगानरता सदा ॥६३॥

॥ अथ भुञ्छी ॥३१॥

धान्तग्रहांशा मृदुमध्यमा च मतारिका गेन विवर्जिता च ।
भूरिप्रयोगर्षभपञ्चमा च भुञ्छ्यत्र भाषाङ्गतया प्रदिष्टा ॥६४॥

ध ध नी ध ध नी नी सा नि नि गा नि नि गा ग गा ।
म ग री नि ध नी सा नी नि नि धा नि नि धा ध धा ॥६५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ चैत्रवेलावली ॥३२॥

धान्तग्रहांशा मृदुगा च पूर्णा निगप्रदीप्ता विरतौ दिनस्य ।
प्रोक्ता सबीभत्सभयानकाख्ये वेलावली चित्रपदोपपेता(?) ॥६६॥

ध धा प नी सा स ग गा ग मा गा, नि सा नि नी नी स ध नी स नी सा ।
रि नी स री नी ध ध धा ध नी धा, नि पा ग मा गा रि स नी स नी धा ॥६७॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ भूपाली ॥३३॥

त्रवणाङ्गं सग्रहांशन्यासा ऋषभवर्जिता ।
भूपालपालकेनोक्ता भूपाली दैन्यलज्जयोः ॥६८॥

स स नी नि ध पा मा ग स ग मा ग म पा नि सा ।
स नि धा म ध नी नी स ग म धा म ध नी स सा ॥६९॥

॥ इत्यालापः ॥

---

[1] B. लोके ।

॥ अथापरा सैन्धवी ॥३४॥

याष्टिकः पुनराहि(हे)मां सैन्धवीसंज्ञया सुधीः ॥७०॥

॥ अथ त्रावणी ॥३५॥

या भिन्नषड्जे त्रवणा पुरोक्ता तदङ्गकं त्रावणिका प्रदिष्टा ।
धान्तग्रहांशा विरिपा दिनादौ याचज्ञाकृतौ प्रेयसि गीयते च ॥७१॥

॥ अथ भैरवी ॥३६॥

उपाङ्गभणिता च तत्र भैरवी प्रतनिष्यते ।
नीलांशुका रक्तवर्णा शुकवाहनमाश्रिता ॥७२॥

॥ अथ डोम्बक्री ॥३७॥

या भिन्नषड्जे त्रवणा तदङ्गं डोम्बक्रिया भूपतिनोपदिष्टा ।
सांशग्रहा धैवतविश्रमा च विर्वाजिता चर्षभपञ्चमाभ्याम् ॥७३॥

हेमन्तकाले प्रथमे दिनार्द्धे प्रगीयते या करुणे रसे च ।
षड्जस्वरस्थानकृतावसानां तामेव [1]रत्नाकरकृज्जगाद ॥७४॥

स स री म प धा गा म स रि गा म रि गा स धा ।
नि धा मा प ध नी पा म म पा नी स ध नी प धा ॥७५॥

॥ इत्यालापः ॥

हेमवर्णा रक्तवस्त्रा नरयानमुपाश्रिता ॥७६॥

॥ अथ पुलिन्दिका (पुलिन्दी) ॥३८॥

पुलिन्दिका भिन्नषड्जे पूर्वमेवोदिता तु या ।
सैव भाषाङ्गमित्युक्ता सर्वभाषाङ्गवेदिना ॥७७॥

॥ अथ कालिका ॥३९॥

सतारगा निग्रहणांशिका च विपञ्चमा मन्द्रगपाविहीना ।
मृद्वल्पताद्येन विनाकृतेयं निरूपिता भूमिभृतात्र कालिका ॥७८॥

॥ अथ मालवा ॥४०॥

टक्ककैशिकभवा तु मालवा या तदङ्गमिह मालवा मता ।
संगताविह रिपौ सधौ तथा निग्रहांशविरतिर्नियोजिता ॥७९॥

वासरान्तिमदले शुचौ रसे रस्यते च करुणे पुरातनैः ।
धैवतांशविरतिर्भयानके कैश्चिदेव निपुणं विभाव्यते ॥८०॥

---

[1] cf. S. R. २. २. १०८

॥ अथ गान्धारगतिः ॥४१॥

गान्धारगतिका धांशग्रहान्ता तारगापि च ।
स्तम्भतीर्थिकिकामेतामेवाहुः कश्यपादयः ॥८१॥

धा धा नि धा नि धा नी स रि नि धा रि ग मा ग मा ।
ग म मा ग रि सा सा स नि धा धालाप ईरितः ॥८२॥

॥ अथ [1]चौहाली ॥४२॥

षड्जांशा मग्रहान्ता पहीना चाथ[2] समस्वरा ।
धतारा मृदुमध्या च [3]चौहाली तारदेशयुक् ॥८३॥

॥ अथ गेरञ्जी ॥४३॥

षड्जांशग्रहणन्यासा मृदुधा दीप्तपञ्चमा ।
स्वल्पपा धरिभूयिष्ठा पूर्णा गेरञ्जिका मता ॥८४॥

॥ अथ सावेरी ॥४४॥

योक्ता रगन्ती ककुभस्य भाषा सावेरिकाङ्गं कथिता तदीया ।
धांशा गतारा मृदुगाल्पषड्जा विपञ्चमा निग्रहणा निमोक्षा ॥
हास्ये स(च) शृङ्गाररसे नियोज्या शरत्प्रवेशे रिधभूयसी च ॥८५॥

मा धा धा नि ध गा ध नी नि रि रि नी री नी रि गा मा ग मा
मा द्विश्चैतदथो ग गा नि ध [4]नि नी धा धा म गा मा ग गा ।
री नी नी रि नि री ग मा ग रि म गा री नी ध नी नी ध नी
राज्ञालापनकोविदेन निरिपालापः समालापितः ॥८६॥

॥ इति करुणालापः ॥

श्वेतवर्णा नीलवस्त्रा मृगवाहनमाश्रिता ॥८७॥

॥ अथाडीकामोदा[5] ॥४५॥

बांगाली भिन्नषड्जे प्रथमत उदिता या तदङ्गं मतेयं
कामोदाडीति पूर्वा गुरुवचनकृतौ धग्रहांशावसाना ।
पूर्णा गान्धारतारा स्वरसमनिनदा मन्द्रमा काल [6]उक्ता
हेमन्ते [7]वासराद्ये दल इह खलु बीभत्ससंज्ञे रसे च ॥८८॥

---

[1],[3] B. बौहाली ।
[2] A. B. च हीन नाथ ।
[4] A. ध ।
[5] B. कामोदी ।
[6] A. युक्ता ।
[7] B. वासरस्याद्ये ।

ध धा ध पा धा स रि गा ग सा री, ग री स नी धा प ध सा रि गं गा ।
ध पा ध पा मा म ग री स नी धा, स नी ध पा धा स रि गा ध धा धा ॥८९॥
॥ इत्यालापः ॥

क्रौञ्चयाना गौरदेहा नीलाम्बरविभूषिता ॥९०॥

॥ अथ नीलोत्पली ॥४६॥

नीलोत्पली गेन विर्वाजता च समस्वरा षड्जकृतावसाना ।
षड्जर्षभांशग्रहणा रसे स्याद्भयानके मन्द्रितपञ्चमा च ॥९१॥

॥ अथ प्रथममञ्जरी ॥४७॥

भोगवर्द्धनिका भाषा ककुभे या पुरोदिता ।
तदङ्गमेषा पांशान्तग्रहा प्रथममञ्जरी ॥९२॥

गमन्द्रा रिधतारा च भूरिगान्धारमध्यमा ।
संपूर्णा शरदि प्रायः शृङ्गारे गीयते बुधैः ॥
लक्ष्येषु लक्ष्यते तज्ज्ञैर्मध्यमांशादि कुत्रचित् ॥९३॥

प पा ध नी पा ध प पा नि धा पा, नि सा नि सा नी[1] ग स री स री गा ।
स नी ध पा मा प ध नी स सा गा, रि गा स गा री रि नि नी ध पा पा ॥९४॥
॥ इत्यालापः ॥

दोलास्था गौरवर्णा च श्रुतिमण्डलवादिनी ॥९५॥

॥ अथ कर्णाटबङ्गालः ॥४८॥

या टक्कभाषा किल वेगरंजी[2] कर्णाटबंगाल इदं तदङ्गम् ।
षड्जावसानं ग्रहणांशगं स्यान् मुख्ये रसे स्याज्जलदागमे च ॥९६॥

गा गा प गा मा ध प पा नि धा मा, पा मा म मा गा ग स नी ध पा नी ।
री सा नि धा पा ध प मा म धा पा, म पा म गा गा ग म गा स सा सा ॥९७॥
॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ मल्हारी ॥४९॥

विभाषान्धालिका या तु मल्हारी तत्समुद्भवः ।
पञ्चमांशग्रहन्यासाममन्द्रा गस्वरोज्झिता ॥९८॥

गेया मुख्यरसे काले वर्षासु सुरवल्लभा ।
[3]शार्ङ्गदेवस्त्विमामाहोपाङ्गत्वे(ऽ)तिसमीपतः ॥९९॥

---

[1] B. री ।

[2] A. मेवरञ्जी B. एवरञ्जी ।

[3] cf S. R. 2.2.153

प प ध ध नि ध नी नी धा प धा सा रि सा री
ध ध ध ध प रि सा री सा नि धा सा रि सा नी ।
ध स नि ध म रि री सा री स नी धा प धा नी
स स नि ध प प धा नी पा ध नी पा ध धा पा ॥१००॥

॥ इत्यालापः ॥

नीलाभा रक्तवसना कपोतं[1] वाहनं श्रिता ॥१०१॥

॥ अथ शातवाहनी ॥५०॥

धैवतांशग्रहन्यासा निसंगा(निमन्द्रा)तारवर्जिता ।
संवादिसंगतियुता भाषाङ्गं शातवाहनी ॥१०२॥

॥ अथ दाक्षिणात्या ॥५१॥

भिन्नषड्जे मतङ्गेन दाक्षिणात्योदिता तु या ।
सैव भाषाङ्गमित्युक्ता श्रीकालसेनभूभृता ॥१०३॥

॥ अथ लघुदाक्षिणात्या ॥५२॥

निमन्द्रर्षभतारा स्यान् ममन्द्रा धनिभूयसी ।
पञ्चमांशग्रहन्यासा लघ्वी स्याद् दाक्षिणात्यिका ॥१०४॥

॥ अथ तारावली ॥५३॥

तारावली पग्रहांशावसाना तारषड्जिका ।
संपूर्णा मृदुगान्धारा शृङ्गारे ताडिता मता ॥१०५॥

॥ अथ कालिंगी ॥५४॥

या भिन्नषड्जे कालिङ्गी याष्टिकेन पुरोदिता ।
सैव भाषाङ्गममला परिणाममुपेयुषी ॥१०६॥

॥ अथ गान्धारसिन्धुः ॥५५॥

न लक्षितात्र गान्धारसिंधुर्लक्ष्येष्वदर्शनात् ॥१०७॥

॥ अथ कर्णाटी ॥५६॥

गान्धारतारा मृदुमा धैवतांशग्रहान्तिमा ।
समशेषस्वरा पूर्णा कर्णाटी वर्णिता भये ॥१०८॥

॥ अथ सौराष्ट्री ॥५७॥

नीलाङ्गी कृष्णवसना गजेन्द्रवरवाहना ॥१०९॥

---

[1] B. कपोत ।

गनिधप्रचुरा हीना रिपाभ्यां मन्द्रधैवता ।
षड्जांशग्रहण्यासा सौराष्ट्री राष्ट्रवर्द्धिनी ॥११०॥

॥ अथ रगन्ती ॥५८॥

ककुभे या रगन्त्युक्ता भाषा सैवाङ्गतामिता ॥१११॥

॥ अथ भम्माणी ॥५९॥

त्रिपा सतारा[१] मृदुमस्वरा च हीना निगाभ्यां धगताल्पता च ।
भम्माणिका याष्टिकसम्मतेन भाषाङ्गमुक्ता वसुधाधिपेन ॥११२॥

॥ अथ सिंहलीकामोदा ॥६०॥

संपूर्णा च समस्वरा धविरतिप्रारंभगांशस्वरा
गे दीप्ता मृदुमध्यमा निगदिता कामोदिका सिंहली ।

धा धा नी ध ध नी ध पा म ग रि सा नी धा नि धा गा ग पा
मा गा गा रि स नी नि धा ध रि रि सा नी धा नि नी धा नि धा ॥११३॥

॥ अथ रामकृतिः ॥६१॥

कोलाहला टक्कभवात्र भाषा पूर्वोदिता रामकृतिस्तदङ्गम् ।
सान्ता ग्रहांशीकृतमध्यमा च विवर्जिता पञ्चमनिस्वनेन ॥११४॥

दोलारूढा च गौराङ्गी वीणादण्डविभूषिता ॥११५॥

॥ अथ कछेली ॥६२॥

शार्दूलमुनिना भिन्नषड्जे भाषा विभाषिका(ता) ।
सैव भाषाङ्गमित्युक्ता कछेली कृष्णभूभुजा ॥११६॥

॥ अथ कुरंजी ॥६३॥

त्रिपा ममन्द्रा विधगा भूरिपञ्चमषड्जिका ।
कुरञ्जी स्वरसंपूर्णा भाषाङ्गमिह नोदिता ॥११७॥

॥ अथ शाम्बरी ॥६४॥

रगन्ती काकुभी तज्जा शाम्बरी मन्द्रमध्यमा ।
मध्यमांशग्रहा न्यासधैवता[२] स्वल्पषड्जिका ॥
तारगा करुणे गेया पहीना शरदागमे ॥११८॥

---

[१] A. B. सराता ।

[२] A. B. मध्यमांशग्रहन्यासा धैवता etc.

॥ अथ बांगाली ॥६५॥

बांगाली भिन्नषड्जे या मतंगस्य मते स्थिता ।
तस्या भाषाङ्गतामाह सर्वाङ्गपरिपूरितः ॥११९॥

॥ अथ निरालम्बा ॥६६॥

निरालम्बा तु संपूर्णा मांशान्ता पञ्चमग्रहा ।
गमन्द्रा तारधा चैव शृंगारे ताडिता मता ॥१२०॥

॥ अथ सौवीरी ॥६७॥

सौवीरे याष्टिकेनोक्ता सौवीरी यात्र भाषिका ।
सैव भाषाङ्गमित्युक्ता भाषामर्मविदां वरैः[1] ॥१२१॥

एवं षट्षष्टिसंख्याका भाषा अत्र मयोदिताः ।
काश्चिन्नोदाहृताः काश्चिल्लक्षिता नाप्रसिद्धितः ॥१२२॥

॥ इति भाषाङ्गानि ॥

सत्यभाषैकमिष्टेन षड्भाषाचक्रवर्त्तिना ।
भाषांगानां कृते(तं)लक्ष्म लक्ष्मवेदिमुदे मुदा ॥१२३॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे(गीत)रत्नकोषे
(रागोल्लासे) भाषाङ्गपरीक्षणं तृतीयम् ॥

---

[1] A. B. भाषामर्मविदां वराम् ।

क्रियाङ्गं नाम चतुर्थं परीक्षणम्

यस्य ध्यानक्रियायां स्युरंगभूताः पराः क्रियाः ।
अक्रियाय नमस्तस्मै क्रियामार्गप्रवर्त्तिने ॥१॥

॥ अथ पूर्वरामक्रिया ॥१॥

मांशमग्रहविराजपेशला पूर्णसप्तकशरीरशालिनी ।
सादिकस्वरलघुप्रचारिणी[१] पूर्वरामकृतिरीशतोषिणी ॥२॥

मा मा सा धा प मा पा ध प ध स रि रि सा री रि सा री स री मा
री सा धा री स धा सा रि म रि स ध स सा री स धा पा म पा धा ।
मा री मा मा ध पा मा रि रि म रि ध प धा पा म री मा रि सा सा
री सा धा धा नि धा पा म रि म रि स स री सा ध धा नी ध पा मा ॥३॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ रामक्रिया ॥२॥

आपञ्चमं तारमृदुप्रचारा सांशग्रहान्ता रिसभूरिनादा ।
स्याद्विप्रलम्भे करुणे रसे च रामक्रिया वासरपश्चिमार्द्धे ॥४॥

स नी सा गा मा पा ध प म ध प मा गा म ग ध पा
स नी धा नी धा[२] पा म म ग प म पा मा ग रि नि पा ।
ग मा पा मा पा नी ध प म प ध पा मा ग स नि धा
ध धा नी धा पा मा म प म प नि धा पा म ग रि सा ॥५॥

॥ इत्यालापः ॥

॥ अथ गौडकृतिः ॥३॥

[३]गौडक्रिया सग्रहणांशमोक्षा रिधोज्झिता पञ्चममन्द्रिता च ।
मध्यप्रदीप्ता मपभूरिभावा वीरे(ऽ)द्भुते चैव रसे प्रदिष्टा ॥६॥

स स प प म प मा पा पा प नी पा प मा गा
म ग म स नि प नी सा पा नि सा सा ग मा पा ।
म प म प म प मा पा मा प नी धा प मा गा
म म प नि म प मा गा मा प मा गा ग री सा ॥७॥

॥ इत्यालापः ॥

---

१ B. प््रसारिणी ।
२ B. omits धा ।
३ A. गौंड ।

गौराङ्गी वीणया सक्ता दोलारूढा ह्युपाश्रिता ॥८॥

॥ अथ देवकृतिः ॥४॥

समस्वरा धग्रहणा निमन्द्रा[1] न्यासांशषड्जा विरिपा मतारा ।
देवक्रिया वीररसे प्रदिष्टा तथाद्भुते कृष्णमहीधवेन ॥९॥

ध नि ध स ग म सा नी मा ग सा गा म धा नी
ध नि नि ध स ग मा गा सा नि धा नी म गा सा ।
ग स ग स स ग मा धा नी ध नी सा ग मा गा
स स नि ध ग म गा मा धा नि धा नी स गा मा ॥१०॥

॥ इत्यालापः ॥

मेघाभा रक्तवसना च गरुडोपरि संस्थिता ॥११॥

॥ अथ इन्द्रक्री ॥५॥

धैवतांशग्रहेन्द्रक्री रिन्यासा षड्जवर्जिता ।
रसे नियुक्ता मुनिभिः सबीभत्से भयानके ॥१२॥

॥ अथ भावकृतिनागकृती ॥६-७॥

क्रियाङ्गद्वितयं भावकृतिर्नागकृतिस्तथा ।
लक्ष्यमार्गाप्रसिद्धत्वान्न सम्यगिह लक्षितम् ॥१३॥

॥ अथ विपाथक्री ॥८॥

[2]स्यात्त्रिनेत्रकृतेरंगमल्पमध्यमनिस्वना ।
विपाथक्री कश्चिदेतामुपाङ्गमित्यकीर्त्तयत् ॥१४॥

॥ अथ त्रिनेत्रक्री ॥९॥

त्रिनेत्रक्री धैवतांशग्रहन्यासा समस्वरा ।
सतारा स्वल्पषड्जा च भयानकरसाश्रया ॥१५॥

॥ अथ कुमुदक्रीशिवक्रियौ ॥१०-११॥

न लक्षिति(तेऽ)प्रसिद्धत्वात् कुमुदक्रीशिवक्रियौ ॥१६॥

---

[1] A. B. निमन्द्री ।
[2] B. स्यास्त्रि ।

॥ अथौजक्रीः ॥१२॥

सग्रहान्ता मन्द्रमध्या ऋषभेण विवर्जिता ।
स्यात् स्वभावकृतेरङ्गमोजक्री कम्प्रपञ्चमा ॥१७॥

॥ अथ स्वभावक्री(:) ॥१३॥

सग्रहांशविरामा स्यान्निमन्द्रा धपवर्जिता ।
भूरिमन्द्रस्वरा वीरे स्यात् स्वभावकृतिस्त्वियम् ॥
इमां कश्चिदुपाङ्गत्वेनोक्तवान् रागतत्त्ववित् ॥१८॥

॥ अथ मरुत्कृतिः ॥१४॥

षड्जांशग्रहणन्यासा धैवतर्षभवर्जिता ।
शुद्धभैरवजा धीरै वीरे मरुत्कृतिः स्मृता ॥१९॥

॥ अथ धन्यक्री ॥१५॥

अङ्गं देवकृतेः प्रोक्तं धन्यक्री केनचित्त्विह ।
लक्ष्ये (ऽ) प्रसिद्धिगा[1] तेन लक्षणं न समीरितम् ॥२०॥

॥ इति पञ्चदशक्रियाङ्गानि ॥

प्रवर्त्तन्ते क्रिया (:) सांगा यत्प्रसादान्महीतले ।
तेन राज्ञा क्रियाङ्गानि लक्षितानि समासतः ॥२१॥

बृहद्देशीविदा राज्ञा देशीरागाः समासतः ।
युगवेदेन्दुरूपेण (१४४) सलक्ष्मणा निरूपिताः ॥२२॥

ग्रहादन्यस्वरे न्यासो य उक्तः पूर्वसूरिभिः ।
रागेषु केषुचित्तत्र रक्तियुक्तिर्दवीयसी ॥२३॥

अतः श्रीकालसेनोऽत्र[2] रक्तियुक्तिविधानवित् ।
देशीरागेषु वदति न्यसनं स्वग्रहस्वरे ॥२४॥

प्रातर्वसन्तकालीना मध्याह्ने ग्रीष्मकालिकाः ।
अपराह्ने तथा गेया रागा वर्षासु ये मताः ॥२५॥

रात्रेस्तु प्रथमे यामे गीयन्ते शिशिरे तु ये ।
शरद्गेया मध्यरात्रे पररात्रे तथैव च ॥२६॥

---

[1] A. B. लक्ष्ये (ऽ) प्रसिद्धितो तेन ।
[2] B. श्रीकालसेनोक्त ।

हेमन्तकाले ये गेया गातव्यास्ते यथातथम्[1] ।
एवं तत्तदृतुभवा विभज्य दिवसे(ऽ)पि च ॥

यथाकालं प्रगातव्या(:)कृष्णकर्णोक्तितो बुधैः ॥२७॥

रागो यस्य समुल्लसत्यनुदिनं श्रीशम्भुपादाम्बुजे
यस्मिन्नुल्लसति क्षमाधवसुता-चेतो(ऽ)नुरागो(ऽ)न्वहम् ।
धत्ते यच्चरणो(ऽ)रिमूर्द्धसुलसत्सत्पद्मरागास्पदं
रागोल्लास इह क्षमाधिपतिना तेनायमुल्लासितः ॥२८॥

इति श्रीजगदीशवनदेवनिजगणेन जगदीश्वरीकामेश्वरीचरणकिंकरेण श्रीकामाक्षागिरिविभुना अध्युष्टतमनरेश्वरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन श्रीपुरग्रहणसंवर्द्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्तिपराजिताचलनायकेन संगमतीरदुर्गोद्धरणोद्धृतसकलमण्डलाधीश्वरेण दमनपुरविध्वंसनबंदीकृतयवनीनिचयेन महिषमेरुजयाजेयविभवेन शाकंभरीरमणपरिशीलनपरिप्राप्तशाकंभरीपरितोषितशाकंभरीप्रमुखशक्तित्रयेण अष्टादशगिरिशिखरपरिवारितांजनगिरिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण महदम्बमातृकादूरोद्धूलनर्धाषितामहोरगपुरेण श्रीवनदेवस्वामिप्रसादरचनापरपरमेश्वरेण त्र्यंबकेश्वरसन्निधिकीर्त्तिस्तंभोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौम-[2]स्वर्गतायथार्थीकरणरचितचारुपथेन श्रीकामाक्षागिरिनवीननिर्मितपराजितसुमेरुणा श्रीमहिषाचलोपरिश्रीहरिचरणरचिताचलदुर्गेण अभिनवभरताचार्येण वीणावादनप्रवीणेन यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण त्रिसन्ध्यक्षेत्रसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन परमभागवतेन महाराजाधिराजश्रीराजमानमृगांकतामराजेन्द्रनंदनेन महानाम्नी(राज्ञी)सौभाग्यवतीश्रीजसमांबिकाहृदयनंदनेन सकलसीमन्तिनीशिरोमणिनिकुम्भराजन्यवंशावतंसश्रीमहाराज्ञीश्रीकर्मवतीश्रीलषुमादेवीहृदयाधिनाथेन श्रीमहाराजाधिराजश्रीकालसेनेन महीमहेन्द्रेण विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे रागोल्लासे क्रियांगपरीक्षणं चतुर्थं समाप्तम् ॥

(रागोल्लासश्च समाप्ति समगात्)[3]

---

[1] A. तथायथं ।

[2] B. सूर्गता ।

[3] Reference is invited to Appendix II at the end of the text for critical notes and parallel references pertaining to Rāgollāsa.

तृतीयः प्रकीर्णकोल्लासः

वाग्गेयकारो नाम प्रथमं परीक्षणम्

यस्य लोकस्य महिमा प्रकीर्ण इव दृश्यते ।
तं नुमो नृत्यबन्धेषु विप्रकीर्णजटं हरम् ॥१॥

अथ वाग्गेयकारादिलक्षणं लक्ष्मविन्मुदे ।
इतस्ततो विप्रकीर्णं प्रकीर्णं विप्ररागवित् ॥२॥

[१]ऐन्द्रादिव्याकृतिज्ञो यतिललितपदच्छन्दसां संगतिज्ञो-
ऽलंकारन्यासदक्षो नवनवरचनाधातुनिर्माणवेदी ।
भेदी तूर्यत्रयस्य प्रविकसदतुलं प्रातिभज्ञानशाली
वाचामाचारसंपद्विजितवरकविप्राज्ञसाम्राज्यसम्पत् ॥३॥[२]

उच्छिष्टोक्तिप्रबन्धाद्बुपरतधिषणो मूर्च्छनाग्रामजाग्रत्-
तानालंकारवर्णाद्यखिल उपमतिर्नाम कोशेष्वधीति (ती) ।
मेधावी भव्यमूर्ति-[३]विगतगदचयः सर्वशास्त्रप्रवीणो
मुक्तेर्ष्यारोषदोषः परहृद (य) विदामग्रणी रञ्जकश्च ॥४॥

नृत्तज्ञो देशभाषापरिचयचतुरो धातुमात्वोः समत्वे
योक्ता वक्ता सभायां रसविशदमतिः कत्थते नात्मनेत्रः ।
अन्योक्तत्यागनिष्ठः कलसकलकलाकोविदः श्लक्ष्मभाषी
नानादेशस्थितिज्ञः पदविशदमतिर्ग्राम-[४]रागाद्यभिज्ञः ॥५॥

सार्धस्निग्धान्तरात्मोचित रुचि-[५]रुचितप्रायवाक्यप्रदाक्ष्य-
चातुर्याढ्यप्रबन्धे दृतविशदतरप्रायनिर्माणकारी ।
त्रिस्थानप्रौढितं च स्फुटगमकयुतालप्तिचातुर्यधुर्यो
राज्ञा वाग्गेयकारः कथित इह परं तद्विदामार्यवर्यः ॥६॥

१ B. ऐन्द्रव्याकृतिज्ञो ।

२ cf. S. R. 3. 2-9 for 3-8 above.

३ B. विगत etc.

४ A. राज्ञा etc.

५ B. रचित ।

एभिर्युक्तो [1]गुणौघैर्वरमिह गदितो मध्यमो मातुकर्म-
ण्यप्रौढे धातुमातू अवरुचिरतरे संविद(ा)त्तप्रगल्भः ।
कर्त्तुं युक्तान् प्रबन्धानधम इति तथा मन्दधीर्धातुकर्म-
ण्युत्कृष्टो मातुकर्मण्यपि समरभुवां सूत्रधारेण राज्ञा ॥७॥

वदति वस्तुकविं गुणपूजितं तदवरं खलु वर्णकविं नृपः ।
तदनु कुट्टिकरं परधातुषु प्रसभमातुकरं पुरुषाधमम् ॥८॥

॥ इति वाग्गेयकारः ॥

[2]गान्धर्वो मार्गदेशीविदिह निगदितः केवलो मार्गवेत्ता
विज्ञातव्यः स्वरादिः पुनरिह स तथा वर्त्तनीयः स्वरादिम्(दिः) ।
विज्ञातालापकर्मण्यखिलगुणयुतालप्तिनिर्माणदक्षो-
ऽक्षोभ्यो राजेन्द्रसंसद्यनवरतपराभ्यासतो वश्यकण्टः ॥९॥

त्र्यक्षप्राज्यप्रसादाधिगतगुणगणाविष्टशारीरशाली
शालीनप्रोज्झितान्तःकरणपटुतरानेककाकुप्रवीणः ।
रागोपाङ्गक्रियाङ्गाद्यविकलभजनस्फीतभाषाङ्गवेत्ता
जेता प्रावादुकानामविकलवहनीमार्गगानाप्तमार्गः ॥१०॥

ताले कामप्रवीणोभयगतिचतुरो विश्रमः सर्वकालं
शास्त्रे सत्संप्रदायः सुघटपटुवरो वस्तुनिर्माणवेदी ।
स्फूर्जन्निर्जवनापटु(:)पटुधियामग्रेसरः पेशलो
गीतोद्ग्राहविधौ विमुक्तिपदवीपण्डामितः सिद्धिमान् ॥११॥

न्यूनाधिक्यगसावधानधिषणः स्फूर्जद्वहो(हू)ल्लासवान्
प्रोदञ्चद्भूजनो(ऽ) प्रयत्नगमकस्थानत्रयं व्याप्तिमान् ।
[3]शुद्धच्छायालगज्ञः श्रुतिविशदमतिः स्थानसंस्थस्वरज्ञो
गीतज्ञैः शस्यतेऽयं नृपसदसि सदा गायनग्रामनेता ॥१२॥

रम्यविश्रान्तिनिर्वाहशाली सुघरणान्वितः ।
सावधानोऽभियोगी च क्रियावानुत्तमः स्मृतः ॥१३॥

निर्दोषः कैश्चिदेषां रहिततनुरयं सद्गुणानां समूहात्
संप्रोक्तो मध्यमोत्थाधम इह गदितो गायनो दोषयुक्तः ।
संप्रोक्तः पञ्चधाऽयं क्षितिपतिविभुना रञ्जको भावकोऽथो
शिक्षाकारोऽनुकारो रसिक इति तथा लक्षणं प्रोच्यतेऽथ ॥१४॥

---

१ B. गुणोघै etc.
२ cf. S. R. 3. 12-24 for 9-17 verses above.
३ The metre is changed from the third foot.

स प्रोक्तो रञ्जको यः सहृदयहृदयं रञ्जयत्पार्श्वतोऽन्यो
विख्यातो भावको योऽतिशयमभिदधात्यत्र गीतप्रपञ्चे ।
शिक्षाकारोऽनुशिष्टो धरणिधवभृता न्यूनशिक्षाविदग्धः
स स्यादेवानुकारः परकृतरचनायाः प्रयस्यानुकारान् ॥१५॥

विज्ञातव्यो रसावेशित इह रसिकः स त्रिधाभूयमिष्ट-
श्चैकिल्लो वृन्दगाना यमलक इति तेष्वेक एवात्र गाता ।
विज्ञेयः पूर्वमुक्तः पर इह गदितो वृन्दगो योऽत्र गायेद्
यो गायेत् स द्वितीयो यमलक इति स प्रोच्यते भूमिभर्त्रा ॥१६॥

तारुण्यप्रतिमप्रपञ्चचतुरा माधुर्यधुर्योक्तयो
लावण्यामृतदुग्धसागरकलारूपौघरत्नाकराः ।
तानाभावकलाकलापकलिता हृद्या विदग्धप्रिया
गायिन्यो गदिता हि गायनवरैस्तुल्या नृपेणामुना ॥१७॥

॥ इति गायिन्यः ॥

[1]उद्घुष्टः [2]कपिलः(विकलः) काकी सूत्कारी सानुनासिकः ।
[3]उद्घडो(ऽ)पस्वरो(ऽ)व्यक्तो विरसो [4]विनिमीलनः ॥१८॥

तुम्बकी [5]बोम्बको वक्री स्थानभ्रष्टो(ऽ)व्यवस्थितः ।
प्रसारी [6]करभो भीतः संदष्टोऽनवधानकः ॥१९॥

कम्पितः शङ्कितो मिश्रः कराली च वितालकः ।
पञ्चविंशतिरित्येते गायना निन्दिताः स्मृताः ॥२०॥

उद्घुष्टो विरसो घोषाद् [7]गानतो गायन(:)स्मृतः ।

॥ इति उद्घुष्टः ॥१॥

न्यूनाधिकश्रुती(:) गायन् स्वरान् कपिल(विकल) ईरितः ॥२१॥

॥ इति कपिलः (विकलः) ॥२॥

---

१ S. R. उद्घृष्टः । cf. S. R. 3. 25-38 for 18-34 above.

२ S. R. विकलः ।

३ S. R. उद्घडः ।

४ A. विनिमीलितः । S. R. विनिमीलकः ।

५ S. R. झोम्बकः ।

६ B. ककुभो ।

७ B. ज्ञानतो ।

काकवत्[१] क्रूरनिर्घोषः काकी गायन उच्यते ॥२२॥

॥ इति काकी ॥३॥

मुहुर्मुहुः सूत्कृतानि गायन्यः(नः) कुरुते स तु ।
सूत्कारी, च नासिकया गायन्नुक्तोऽनुनासिकः ॥२३॥

॥ इति सूत्कारी सानुनासिकश्च ॥४, ५॥

छागवद् वर्हानं कुर्वन्नुद्घडो गायनो मतः ।

॥ इति उद्घडः ॥६॥

अपस्वरस्तु स ज्ञेयो यो वर्ज्यस्वरगायनः ॥२४॥

॥ इति अपस्वरः ॥७॥

गद्गदध्वनिरव्यक्तवर्णो(ऽ)व्यक्त इतीरितः ।

॥ इति अव्यक्तः ॥८॥

विरसो नीरसं गायन्, निमीलयति लोचने ॥२५॥

गायन् निमीलकः प्रोक्तः, तुम्बकी स तु कथ्यते ।
यस्तुम्बकवदुत्फुल्लगलो गायति गायनः ॥२६॥

॥ इति विरसः, निमीलकः, तुम्बकी च ॥९, १०, ११ ॥

बोम्बकः स तु विज्ञेयो यो गायति विनिन्दितः ।
सि(शि)रालभाल वदनकन्धरं(रो), वक्रिते गले ॥२७॥

गायन् वक्रीति कथितः, प्राप्तुं यः स्थानकत्रयम् ।
न शक्तोऽस्ति स विज्ञेयः स्थानभ्रष्टो मनीषिभिः ॥२८॥

॥ इति बोम्बकः, वक्री, स्थानभ्रष्टश्च ॥ १२, १३, १४ ॥

सोऽव्यवस्थित इत्युक्तः स्थानकैरव्यवस्थितैः ।
यो गायति, प्रसारी तु स रूपकशरीरयोः ॥२९॥

प्रसारणात् परिज्ञेयः, करभः स तु कथ्यते ।
गायत्यूर्ध्वीकृतगलो यः पुमान् करभो यथा ॥३०॥

॥ इति अव्यवस्थितः, प्रसारी, करभश्च ॥ १५, १६, १७ ॥

भयान्वितः स्मृतो भीतः, संदष्टः स तु कथ्यते ।
संदश्य दशनान् यो वै गायत्यनवधानकः ॥३१॥

---

[१] B. काक (omits वत्)।

काकवत्[१] क्रूरनिर्घोषः काकी गायन उच्यते ॥२२॥

॥ इति काकी ॥३॥

मुहुर्मुहुः सूत्कृतानि गायन्यः(नः) कुरुते स तु ।
सूत्कारी, च नासिकया गायन्नुक्तोऽनुनासिकः ॥२३॥

॥ इति सूत्कारी सानुनासिकश्च ॥४, ५॥

छागवद् वर्हानि कुर्वन्नुद्घडो गायनो मतः ।

॥ इति उद्घडः ॥६॥

अपस्वरस्तु स ज्ञेयो यो वर्ज्यस्वरगायनः ॥२४॥

॥ इति अपस्वरः ॥७॥

गद्गदध्वनिरव्यक्तवर्णो(ऽ)व्यक्त इतीरितः ।

॥ इति अव्यक्तः ॥८॥

विरसो नीरसं गायन्, निमीलयति लोचने ॥२५॥

गायन् निमीलकः प्रोक्तः, तुम्बकी स तु कथ्यते ।
यस्तुम्बकवदुत्फुल्लगलो गायति गायनः ॥२६॥

॥ इति विरसः, निमीलकः, तुम्बकी च ॥९, १०, ११ ॥

बोम्बकः स तु विज्ञेयो यो गायति विनिन्दितः ।
सि(शि)रालभाल वदनकन्धरं(रो), वक्रिते गले ॥२७॥

गायन् वक्रीति कथितः, प्राप्तुं यः स्थानकत्रयम् ।
न शक्तोऽस्ति स विज्ञेयः स्थानभ्रष्टो मनीषिभिः ॥२८॥

॥ इति बोम्बकः, वक्री, स्थानभ्रष्टश्च ॥ १२, १३, १४ ॥

सोऽव्यवस्थित इत्युक्तः स्थानकैरव्यवस्थितैः ।
यो गायति, प्रसारी तु स रूपकशरीरयोः ॥२९॥

प्रसारणात् परिज्ञेयः, करभः स तु कथ्यते ।
गायत्यूर्ध्वीकृतगलो यः पुमान् करभो यथा ॥३०॥

॥ इति अव्यवस्थितः, प्रसारी, करभश्च ॥ १५, १६, १७ ॥

भयान्वितः स्मृतो भीतः, संदष्टः स तु कथ्यते ।
संदश्य दशनान् यो वै गायत्यनवधानकः ॥३१॥

---

१ B. काक (omits वत्) ।

स्थायवागादिषु प्रायोऽ-[1]वधानेन विवर्जितः ।

॥ इति भीतः, संदष्टः, अनवधानकश्च ॥ १८,१९,२० ॥

कम्पितः कम्पनादुक्तो मिथः शब्दशरीरयोः ॥३२॥

॥ इति कम्पितः ॥२१॥

यः सशङ्करवो[2] गायेत् त्वरया स तु शङ्कितः ।

॥ इति शङ्कितः ॥२२॥

भूरिशो मिश्रयन्नुक्तो(क्तः) शुद्धच्छायालगादिकान् ।
रागान्, मिश्रकसंज्ञोऽयं कालसेनेन भूभुजा ॥३३॥

॥ इति मिश्रकः ॥२३॥

कराली विकृताकारप्रसारितमुखो मतः ॥

॥ इति कराली ॥२४॥

गेयं तालच्युतं गायन् वितालः सद्भिरीरितः ॥३४॥

॥ इति वितालः ॥२५॥

गायकानामिमे दोषा लक्षिताः पञ्चविंशतिः ।
गेयस्य कण्ठसाध्यत्वात् तद्विशुध्यर्थमौषधम् ॥३५॥

प्रोच्यते गायकप्रीत्यै सर्वभूतानुकम्पिना ।
अपथ्यवर्जनाद् दोषा न स्युः प्रायो नृणां यतः ॥३६॥

अतस्तद्वर्जनं पूर्वमुच्यतेऽन्यत्ततोऽपि च ।
गायनो [3]वर्जयेत् [4]क्षारमन्नं पर्युषितं तथा ॥३७॥

[5]आरनालं यवान्नं च कटुकं चापि यद्भवेत् ।
गुरुप्रायमिहान्यद् यन् माहिषक्षीरमादितः ॥३८॥

श्लेष्मकारी च यत्प्रायस्तदश्नीयान्न कर्हिचित् ।
प्रत्यूषे मधुना साकं चूर्णमाहौषधं लिहेत् ॥३९॥

रात्रौ सलवणं चापि भक्षयेत् त्रिफलां सुधीः ।
हृद्यत्कण्ठकरं रात्रौ खादिरं चूर्णमीरितम् ॥४०॥

---

१ B. -ऽनवधानेन ।
२ A. B. सशङ्करवयो ।
३ B. वर्जत् ।
४ B. क्षारं चान्नं ।
५ A. आनरालं ।

स्थायवागादिषु प्रायोऽ-[1]वधानेन विवर्जितः ।

॥ इति भीतः, संदष्टः, अनवधानकश्च ॥ १८,१९,२० ॥

कम्पितः कम्पनादुक्तो मिथः शब्दशरीरयोः ॥३२॥

॥ इति कम्पितः ॥२१॥

यः सशङ्करवो[2] गायेत् त्वरया स तु शङ्कितः ।

॥ इति शङ्कितः ॥२२॥

भूरिशो मिश्रयन्नुक्तो(क्तः) शुद्धच्छायालगादिकान् ।
रागान्, मिश्रकसंज्ञोऽयं कालसेनेन भूभुजा ॥३३॥

॥ इति मिश्रकः ॥२३॥

कराली विकृताकारप्रसारितमुखो मतः ॥

॥ इति कराली ॥२४॥

गेयं तालच्युतं गायन् वितालः सद्भिरीरितः ॥३४॥

॥ इति वितालः ॥२५॥

गायकानामिमे दोषा लक्षिताः पञ्चविंशतिः ।
गेयस्य कण्ठसाध्यत्वात् तद्विशुध्यर्थमौषधम् ॥३५॥

See G.A. 2, 11 p. 26

प्रोच्यते गायकप्रीत्यै सर्वभूतानुकम्पिना ।
अपथ्यवर्जनाद् दोषा न स्युः प्रायो नृणां यतः ॥३६॥

अतस्तद्वर्जनं पूर्वमुच्यतेऽन्यत्ततोऽपि च ।
गायनो [3]वर्जयेत् [4]क्षारमन्नं पर्युषितं तथा ॥३७॥

[5]आरनालं यवान्नं च कटुकं चापि यद्भवेत् ।
गुरुप्रायमिहान्यद् यन् माहिषक्षीरमादितः ॥३८॥

श्लेष्मकारी च यत्प्रायस्तदश्नीयान्न कर्हिचित् ।
प्रत्यूषे मधुना साकं चूर्णमाहौषधं लिहेत् ॥३९॥

रात्रौ सलवणं चापि भक्षयेत् त्रिफलां सुधीः ।
हृद्यत्कण्ठकरं रात्रौ खादिरं चूर्णमीरितम् ॥४०॥

---

[1] B. -ऽनवधानेन ।
[2] A. B. सशङ्करवयो ।
[3] B. वर्जत् ।
[4] B. क्षारं चान्नं ।
[5] A. आनरालं ।

नागवल्लीदलैः साकं साकं[१] वा खादिरैर्दलैः ।
मुस्तापौनर्णवैः पत्रैः क्रमुकैर्मिश्रितीकृता[२] ॥
भक्षिता कुरुते कण्ठं किन्नरीगणगर्वदम् ॥४१॥

तित्तिरास्तैलसंभृष्टा भक्षिता गायकं नरम् ।
कुर्वन्त्यभ्यासतो नूनं वंशवीणानिनादितम् ॥४२॥

क्षीरवृक्षसटीमार्गी (मार्द्री ?)[३] गुडूचीबर्बरैस्तथा ।
कुशकाशैः श्रितं तोयं कण्ठमाधुर्यकारणम् ॥४३॥

अपामार्गशिरीषाम्लवेतसैर्बिल्वसंयुतैः ।
श्रितं पयः प्रकुरुते कण्ठं श्रुतिमनोहरम् ॥४४॥

वासा ब्राह्मी वचा पथ्या क्वाथः समधुपिप्पलिः ।
सेवितः पुरुषं कुर्यात् सप्ताहान्मञ्जुलध्वनिम् ॥४५॥

सर्पिर्मधुकसंसिद्धं प्रत्यहं यः पिबेन्नरः ।
तस्य कण्ठो भवेन्नूनं किन्नरीगणगर्वनुत् ॥४६॥

गुडूच्यपामार्गविडङ्गशङ्खीवचाभयाशुण्ठिशतावरीभिः ।
लीढं घृतं गव्यमहो विधत्ते मेधाविनं किन्नर-(पूजितं) च ॥४७॥

हेमन्ते शिशिरे प्रभातसमये ग्रीष्मे प्रदोषे तथा
पुष्पाणां समयेऽर्धरात्रसमये मध्याह्नतः प्रावृषि ।
कालोऽथो शरदस्त्रिकालसमये नव्योक्तिकल्लोलिनी
सान्निध्यं सुकवेः प्रयाति नियतं नित्यं सरस्वत्यहो ॥४८॥

यत्पापं न्यासहर्तुर्न्यकथि मुनिवरैः कूटसाक्ष्यं[४] प्रचक्रु-
र्यत्पापं या च गर्हा सदसि तनुभृतामश्नतो वान्तमन्यैः ।
तत्तद्गीतस्य चौर्यं विदधत उदितं तद्ग्रहो नैव कार्यो
गीतेऽन्येन प्रयुक्ते निखिलनिगमवित् कालसेनोपदेशात् ॥४९॥

यस्य वागतिशेतेऽत्र वाचं शास्त्रकृतामपि ।
वाग्गेयकारस्तेनोक्तः सद्गेययशसा स्फुटः ॥५०॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्र[५]-श्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे
गीतरत्नकोशे प्रकीर्णकोल्लासे वाग्गेयकारपरीक्षणं प्रथमम् ॥

---

[१] A. omits second साकं ।
[२] B. मिश्रतीकृताम् ।
[३] B. मार्गी ।
[४] A. साक्ष B. साक्षी ।
[५] B. महेन्द्रेण ।

शब्दभेदादि नाम द्वितीयं परीक्षणम्

दोषा गुणा इवाभान्ति यत्प्रसादेन देहिनाम् ।
निर्दोषं निर्गुणं वन्दे तमीशं लोकवन्दितम् ॥१॥

शब्दः सप्तविधः स्वहेतुवशतो वातश्च पित्तं कफो
हेतुत्वेन निवेदिता मुनिवरैर्व्यस्ताः समस्ता अपि ।
तत्तद्भेदभिधाविशेषसहितं वातादिदोषक्रमात्
तेषां लक्षणमत्र वक्ति विशदं लक्ष्मागमे पारगः ॥२॥

[१]बोम्बकः स इह वातजो मतः स्थूल उच्चतरतामुपेयिवान् ।
सारताविरहितश्च कर्णयोः सज्वरः पुरुषनीरसध्वनिः ॥३॥

नाराटनामानममुं वदन्ति पित्तोद्भवं शब्दविचारदक्षाः ।
स्थानत्रयव्याप्तिवशेन हृद्यं गम्भीरलीनं सुघनं प्रशस्तम् ॥४॥

श्लेष्मसंभव इहास्ति खाहुलो मन्द्रमध्यगमनेन पेशलः ।
सौकुमार्यमधुरत्वमिश्रितः स्निग्धसुन्दररवः श्रवःपथि ॥५॥

स प्रौढिमापितस्तज्ज्ञराडै(डि)ल्ल इति कथ्यते ।
समस्तैर्जायमानो यः स मिश्र इति कीर्त्तितः ॥६॥

चत्वार एते गदिता मयात्र भेदा यथावद् ध्वनिवर्त्मगामिनः ।
इतःपरं द्वन्द्वजशब्दसंस्थं भेदत्रयं चारु विचार्य कथ्यते ॥७॥

द्वन्द्वजौ बोम्बनाराटौ तथा बोम्बकखाहुलौ ।
नाराटखाहुलावेतैस्त्रिभिः स्यात् सान्निपातिकः[२] ॥८॥

एतेष्वत्युत्तमः साक्षाच्छब्दः स्यात् सान्निपातिकः[3] ।
निःसारितारूक्षताख्यविरुद्धगुणहानितः ॥९॥

खाहुलोन्मिश्रनाराट उत्तमः परिकीर्तितः ।
खाहुलो बोम्बयुक्तस्तु मध्यमः स्याद् विवर्जितः ॥१०॥

विरुद्धगुणयोगेन विरुद्धगुणसंश्रयात् ।
अधमो बोम्बनाराटो रौक्ष(क्ष्य)निः-[४]सारतायुतः ॥११॥

---

[१] cf. s. R. 3. 39-81 for 3—49 above.

[२] [3] B. सान्निपातकः ।

[४] B. सारिता ।

अधमाधम इत्युक्तः शब्दसाम्यविदा स तु ।
एतेषां बहवो भेदा-[१]स्तत्तद्गुणविमिश्रिताः ॥१२॥

मधुरस्निग्धघनोऽन्यः कश्चित् स्यात् स्निग्धकोमलशब्दः ।
त्रिस्थानव्याप्तिकरः कश्चिद्गानमधुरकोमलकः ॥१३॥

त्रिस्थानमृदु-[२]गम्भीरो(रः)स्निग्धो मृदुर्घनपरो विनिर्दिष्टः ।
त्रिस्थानोऽन्यशब्दो घनमधुरमृदुस्थितित्रये चान्यः ॥१४॥

त्रिस्थाने मृदुमधुरस्निग्ध इति कीर्त्यते ध्वनिरपर इह ।
मधुरस्निग्धगभीरत्रिस्थानव्यापकघनोऽन्यः ॥१५॥

स्निग्धकोमलगभीरघनत्रिस्थानलीनक इति स्मृतोऽपरः ।
कश्चिदत्र मधुरश्च कोमलस्निग्ध एव गदितो महात्मभिः ॥१६॥

स्निग्धलीनश्च त्रिस्थानशोभी गम्भीर इत्यपि ।
एवं दशोदिताः शब्दभेदाः श्रीकृष्णभूभुजा ॥१७॥

नाराटखाहुलोन्मिश्र(:) खाहुलो बोम्बमिश्रितः ।
कोमलस्निग्धनिःसारः स्मृतोऽन्यो मधुरो मृदुः ॥१८॥

निःसारोच्चतरः स्निग्धमृदुरूक्षपरः स्मृतः ।
कोमलस्निग्धनिःसारस्थूलोऽन्यः स्निग्धकोमलः ॥१९॥

मधुरः कोमलस्थूलो निःसारोच्चतरः परः ।
क्षौमनिःसारपीनश्च भेदाः षडितरे मताः ॥२०॥

बोम्बभेदास्तु नाराटे षडन्ये मुनिसम्मताः ।
घनत्रिस्थानरूक्षश्च तत्रैकः परिकीर्त्तितः ॥२१॥

तथान्यो घनगम्भीररूक्षो मुनिभिरीरितः ।
लीनपीवरनिःसाररूक्षस्तत्र तृतीयकः ॥२२॥

अन्यो लीनघनस्थूलोच्चतरस्तु चतुर्थकः ।
त्रिस्थानघनगम्भीरलीनरूक्षस्तु पञ्चमः ॥२३॥

त्रिस्थानलीननिःसाररूक्षपीवर इत्यमी ।
संप्रोक्ता द्वन्द्वजा भेदा अथ ब्रूमस्त्रियोगजान्[3] ॥२४॥

---

[१] B. स्तद्गुणविमिश्रताः ।

[२] B. गभीरो ।

[3] B. omits this verse.

त्रिस्थानस्निग्धनिःसारस्तत्रैकोऽन्यो मृदुर्घनः ।
मधुरोच्चतरो रूक्षो गम्भीरस्तु द्वितीयकः ॥२५॥

तृतीयः कोमलस्निग्धघनोच्चतरपीवरः ।
चतुर्थः कोमलस्निग्धो लीनत्रिस्थानपीवरः ॥२६॥

निःसारोच्चतरः प्रोक्तः पञ्चमो रूक्षपीवरः ।
त्रिस्थानलीनमधुरनिःसारोच्चतरः स्मृतः ॥२७॥

षष्ठस्त्रिस्थानगम्भीरस्निग्धकोमलसंघनः ।
मधुरोच्चैस्तरो लीनः सप्तमो मधुरो मृदुः ॥२८॥

गम्भीरलीनत्रिस्थानरूक्षोच्चः सारतोज्झितः ।
अष्टमः कोमलो लीनत्रिस्थानमधुरो घनः ॥२९॥

पीवरोच्चतरो रूक्ष इत्येवं परिकीर्त्तितः ।
एवं खाहुलनाराटे योगे शब्दभिदा दश ॥३०॥

बोम्बखाहुलयोर्योगे षड् भेदाः परिकीर्त्तिताः ।
बोम्बनाराटयोर्योगे षडष्टौ च तथा परे ॥३१॥

बोम्बखाहुलनाराटसंसर्गे संनिरूपिताः ।
संभूयैवं विमिश्रस्य त्रिंशद्भेदाः प्रकीर्त्तिताः[1] ॥३२॥

गुणसंसर्गतोऽप्येषां सूक्ष्मभेदाः परं शताः ।
[2]संरम्भतोऽपि न प्रोक्ता ग्रन्थविस्तरभीरुणा ॥३३॥

॥ इति शब्दभेदाः ॥

मधुरः कोमलो गाढत्रिस्थानप्रचुरो घनः ।
चेहालः करुणः श्लक्षणः स्निग्धोन्मृष्टसुखावहः ॥३४॥

श्रावकश्छबिमान् रक्तियुक्तश्चेत्येवमीरितैः ।
गुणैर्विभिद्यते शब्दः पञ्चादिदशभिः स्फुटम् ॥३५॥

तारस्थाने प्रौढियुक्तो माधुर्याञ्चितरञ्जकः ।
मधुरः प्रोच्यते शब्दः कोकिलाध्वनिपेशलः ॥३६॥

कोमलोऽन्वर्थनामैव गाढ(:) स्यादश्लथस्तथा ।
प्रौढश्च [3]स्थानत्रितये छबिरक्त्यादयो गुणाः ॥३७॥

---

[1] B. परिकीर्त्तिता: ।
[2] B. संभरन्तो ।
[3] B. omits स्थान ।

यस्यैकरूपा दृश्यन्ते स त्रिस्थान उदाहृतः ।
पीवरः प्रचुरः प्रोक्तो घनोऽन्तःसारवान् रवः ॥३८॥

न स्थूलो न कृशः साम्याद् घनस्निग्धोऽनुरञ्जकः ।
चेहालः कथ्यते शब्दो ललनानामयं सदा ॥३९॥

आकण्ठकुण्ठनात् [1]पुंसां तत(:) स्थूलो यतः स्मृतः ।
श्रवणादेव कारुण्यरसवृद्धिकरो मतः ॥४०॥

करुण,-स्तैलधारावदच्छिन्नो श्लक्ष्ण उच्यते ।
सुदूरं श्रूयते नैव रूक्ष(:)संस्निग्ध उच्यते ॥४१॥

श्रोतृश्रोत्रसुखो मृष्टो न छिन्न(:) स्थानकत्रये ।
सुदूरश्रवणात् श्रोत्रसुखकृत् श्रावको मतः ॥४२॥

छविमानुज्ज्वलः शब्दः कण्ठनैर्मल्यतो भवेत् ।
रञ्जको रक्तिमानुक्तो ब्रह्मशैलावनीभृता ॥४३॥

इति पञ्चदश प्रोक्ता गुणा गायकशब्दजाः ।
दोषा अपि समासेन वक्ष्यन्ते शब्दसंश्रयाः ॥४४॥

रूक्षः केणिः कृशः केटिः काकोली स्फुटितस्तथा ।
निःसारो भग्न इत्येतत् शब्दे दोषाष्टकं विदुः ॥४५॥

स्निग्धत्ववर्जितो रूक्षः, स्थानयोस्तारमन्द्रयोः ।
[2]क्लेशगम्यस्तु केणिः स्यादतिसूक्ष्मः कृशो मतः ॥४६॥

केटिर्गुणविहीनस्तु त्रिस्थानव्याप्तिवर्जितः ।
यः काककुलनिर्घोषनिष्ठुरः श्रूयते रवः ॥४७॥

स काकोली स्मृतः शब्द(:) स्फुटितोऽन्वर्थनामकः ।
एरण्डकाण्डनिःसारो निःसारः कीर्तितो ध्वनिः ॥४८॥

नीरसः कथ्यते भग्नखरोष्ट्रध्वनिनिष्ठुरः ।
इति दूषणसंघातो गातृशब्दे निरूपितः ॥४९॥

[3]सुरक्तं मधुरं पूर्णं सुकुमारमलंकृतम् ।
व्यक्तं प्रसन्नं व्युत्कृष्टं श्लक्ष्णं सममिमे दश ॥५०॥

---

[1] A. पूसां ।

[2] A. लेश ।

[3] cf. S. R. 4. 373-79 for 50—58 above.

[१]गुणा गीते समादिष्टाः सुरक्तं तत्र तद्यथा ।
गात्रोत्थध्वनिवैषम्यवर्जितं, मधुरं पुनः ॥५१॥

हृदयङ्गमविच्छित्तिमाधुर्यगुणसंस्मृतम् ।
स्वरैरङ्गैः पदैः पूर्णं रागेणच्छन्दसापि च ॥५२॥

प्रयोगैश्चापि संपूर्णं, सुकुमारमथोच्यते ।
लावण्यं गुणसंपूर्णं लघुप्रायाक्षराञ्चितम् ॥५३॥

त्रिस्थानसंभवं [२]यत्स्यात्तद्विज्ञेयमलंकृतम् ।
व्यक्तं ज्ञेयमभिव्यक्तैः प्रकृतिप्रत्ययाक्षरैः ॥५४॥

प्रसन्नं कर्क(प्रक)टार्थं स्याद् वैदर्भीरीतिसंस्मृतम् ।
वि(व्यु)त्कृष्टमुक्तमुच्चाराद् द्रुते मध्ये विलम्बिते[3] ॥५५॥

नीचोच्चयोश्च वर्णानां सुश्रव्य(:) श्लक्ष्णमुच्यते ।
वर्णस्थानलयादीनामवैषम्ये समं स्मृतम् ॥५६॥

गीते दश गुणाः प्रोक्ता दशदिग्जयशालिना ।
गतक्रमं कलाबाह्यं श्रुतिकालविरोधि च ॥५७॥

शास्त्रे लोके तथा दुष्टं पुनरुक्तमपार्थकम् ।
ग्राम्यं सन्दिग्धमित्येषा दशधा गीतिदुष्टता ॥५८॥

रागोऽभिव्यज्यते यत्राभ्यासेनापि विना ध्वनौ ।
तच्छारीरमिति प्रोक्तं शरीरेण सहोद्भवात्[४] ॥५९॥

[५]कडालं मधुरं चैव सौचलं बहुभङ्गि च ।
तच्चतुर्धा स्मृतं तस्य लक्षणं प्रोच्यते मया ॥६०॥

कडालमिह विज्ञेयं कठिनं स्थानकत्रयम् ।
मधुरं तच्च यस्य स्यान् माधुर्यं मन्द्रमध्ययोः ॥६१॥

रक्तिप्रकाशकं तारे शारीरं सौचलं मतम् ।
एतद्-गुणविमिश्रं यद् बहुभङ्गि तदीरितम् ॥६२॥

---

१ A. गुणातीते ।
२ A. यस्मात् etc.
3 B. विलम्बितः ।
४ cf. S. R. 3. 82.
५ cf. Quotation from 'Saṅgītasamayasāra' in Simhabhūpāla's commentary on S. R. 3. 82 for 60-63 above.

कडालमधुरं चैव तथा मधुरसौचलम् ।
कडालसौचलं चैव चतुर्थं त्रयमिश्रितम् ॥६३॥

एवं चतुर्विधं [१]ज्ञेयं शारीरं बहुभङ्गिकम् ।
[२]माधुर्यं रञ्जकत्वं च मृदुता च गभीरता ॥६४॥

स्निग्धानुरणनत्वं[३] च घनता कान्तिभागिता[४] ।
स्वभावाद् दृश्यते यत्र तच्छारीरमितीर्यते ॥६५॥

अननुरणनत्वं[५] च वैस्वर्यं रूक्षतापि च ।
निःसारता विरक्तिश्च काकित्वं स्थानविच्युतिः ॥६६॥

कृशता कर्कशत्वं चेत्यादिभिर्दूषणैर्युतम् ।
कुशारीरमिह प्रोक्तं तत् सुशारीरशालिना ॥६७॥

विद्यादानादिभिः पुंसामुत्कृष्टादृष्टपुष्टितः ।
सुशारीरस्य संप्राप्तिः प्रसन्ने पार्वतीपतौ ॥६८॥

यद्गानगुणमाकर्ण्य किन्नरैः किन्नृता धृता ।
तेन श्रीकालसेनेन[६] वर्णितो गुणनिर्णयः ॥६९॥

इति श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां संगीतरत्नकोशे प्रकीर्णकोल्लासे शब्दभेदादिपरीक्षणं द्वितीयम् ।

---

१ B. चैव ।
२ cf. S. R. 3. 83-86 for 64-68 above.
३ B. -नुसरणत्वं ।
४ B. भङ्गिता ।
५ A. यत्रानुरणनत्वं । B. यत्रानुसरणत्वं ।
६ B. कालसेन ।

गमकनिरूपणं नाम तृतीयं परीक्षणम्

यदीयस्वरकम्पेन जायते स्वरकम्पनम् ।
मोक्षादिगमकं नौमि तं स्मरारिमकम्पनम् ॥१॥

श्रुत्यन्तरगतां छायां स्वश्रुतिस्थानसंभवाम् ।
स्वरूपं गमयेद् येन गमकस्तेन कीर्त्तितः ॥२॥

[१]श्रोतृचित्तसुखदः स्वरकम्पः कीर्त्तितोऽत्र गमकः क्षितिभर्त्रा ।
तस्य पञ्चदशसम्मितभेदाः प्रकीर्त्तिताः, प्रथमस्तु नामितः ॥३॥

नामित(:)स्वरगणस्य संनतेः [२]कामितस्वरविदा निवेदितः ।
॥ इति नामितः ॥१॥

कम्पितस्फुरितलीनमुद्रितान्दोलिताहतवलित्रिभिन्नकाः ॥४॥

प्लावितस्तिरिप-[३]हुम्फितसंज्ञोल्लासिताह्वकुरुलाख्यमिश्रितः ।
कम्पनाद् द्रुतदलस्य(लयस्य) वेगतः कम्पितोऽत्र गमको निरूपितः ॥५॥
॥ इति कम्पितः ॥२॥

अर्धमातृकगतित्रिभागतो वेगत(:) स्फुरितमाह भूमिपः ।
॥ इति स्फुरितः ॥३॥

लाघवाद् द्रुतगतेन कम्पनाल्लीनमाह परकम्पनो नृपः ॥६॥
॥ इति लीनः ॥४॥

मुद्रितोऽत्र गमको निरूपितो वक्त्रमुद्रणभवो महीभुजा ।
॥ इति मुद्रितः ॥५॥

दोलितो लघुगतेन वेगितान्दोलितो निगदितो महीभृता ॥७॥
॥ इति आन्दोलितः ॥६॥

अग्रिमं स्वरमभिद्रुतं गतो यो निवृत्तिमविताहस्तु सः ।
॥ इत्याहतः ॥७॥

कीर्त्तितो विविधवक्रिमयुक्ताद् वेगतो वलिरिभास्यसेविना ॥८॥
॥ इति वलिः ॥४॥

---

[१] cf. S. R. 3. 87-96 for 3-13 above.

[२] A. B. कामतत्स्वरविदा ।

[३] S. R. गुम्फित ।

गमकनिरूपणं नाम तृतीयं परीक्षणम्

यदीयस्वरकम्पेन जायते स्वरकम्पनम् ।
मोक्षादिगमकं नौमि तं स्मरारिमकम्पनम् ॥१॥

श्रुत्यन्तरगतां छायां स्वश्रुतिस्थानसंभवाम् ।
स्वरूपं गमयेद् येन गमकस्तेन कीर्त्तितः ॥२॥

[१]श्रोतृचित्तसुखदः स्वरकम्पः कीर्त्तितोऽत्र गमकः क्षितिभर्त्रा ।
तस्य पञ्चदशसम्मितभेदाः प्रकीर्त्तिताः, प्रथमस्तु नामितः ॥३॥

नामित(:)स्वरगणस्य संनतेः [२]कामितस्वरविदा निवेदितः ।
॥ इति नामितः ॥१॥

कम्पितस्फुरितलीनमुद्रितान्दोलिताहतवलित्रिभिन्नकाः ॥४॥

प्लावितस्तिरिप-[3]हुम्फितसंज्ञोल्लासिताह्वकुरुलाख्यमिश्रितः ।
कम्पनाद् द्रुतदलस्य(लयस्य) वेगतः कम्पितोऽत्र गमको निरूपितः ॥५॥
॥ इति कम्पितः ॥२॥

अर्धमातृकगतित्रिभागतो वेगत(:) स्फुरितमाह भूमिपः ।
॥ इति स्फुरितः ॥३॥

लाघवाद् द्रुतगतेन कम्पनाल्लीनमाह परकम्पनो नृपः ॥६॥
॥ इति लीनः ॥४॥

मुद्रितोऽत्र गमको निरूपितो वक्त्रमुद्रणभवो महीभुजा ।
॥ इति मुद्रितः ॥५॥

दोलितो लघुगतेन वेगिनान्दोलितो निगदितो महीभृता ॥७॥
॥ इति आन्दोलितः ॥६॥

अग्रिमं स्वरमभिद्रुतं गतो यो निवृत्तिमविताहस्तु सः ।
॥ इत्याहतः ॥७॥

कीर्त्तितो विविधवक्रिमयुक्ताद् वेगतो वलिरिभास्यसेविना ॥८॥
॥ इति वलिः ॥४॥

---

[१] cf. S. R. 3. 87-96 for 3-13 above.

[२] A. B. कामतत्स्वरविदा ।

[3] S. R. गुम्फित ।

स्थानकत्रितयविश्रमवर्जं संघनस्वर इह त्रिभिन्नकः ।

॥ इति त्रिभिन्नः ॥९॥

प्लावितः प्लुतगतेन कम्पनात् कीर्त्तितोऽत्र गमको महीभृता ॥९॥

॥ इति प्लावितः ॥१०॥

यो लघिष्ठडमरुस्थरि(नि)स्वनानुकृतिसुन्दरो रवः ।
व्योमवेगिततुरीयभागवद्वेगवाँस्तिरिप ईरितः स तु ॥१०॥

॥ इति तिरिपः ॥११॥

योऽभ्रमिततुरीयभागवत्तोयसंभ्रम इवापि स्फुरन् ।
विस्फुरच्चलत्तरङ्गरिङ्गणैः सम्मितः स तिरिपो मतः सताम् ॥११॥

॥ इति वा तिरिपः ॥११॥

हुङ्कृतेन हृदयङ्गमो यो गभीरनिनदः स हुम्फितः ।

॥ इति हुम्फितः ॥१२॥

उत्तरोत्तरगतान् स्वरानिहोल्लासितः क्रमवशाद् व्रजन् भवेत् ॥१२

॥ इति उल्लासितः ॥१३॥

प्रोच्यतेऽत्र कुरुलो[1] वलिरेव ग्रन्थिलः[2] स खलु [3]कण्ठचकोमलः ।

॥ इति कुरुलः ॥१४॥

मिश्रणादविरलं गमकानां मिश्रितो निगदितः क्षितिभर्त्रा ॥१३॥

॥ इति मिश्रः ॥

तस्य सन्ति बहुशोऽभिधा पुनः स्थायवेगविवृतौ मया स्फुटम् ।
तत्स्वरूपविवृतिः करिष्यते तांविदन्ति विदुषां वराः स्वयम् ॥१४

यस्य रा(वा)मवचोभङ्ग्या व्याहृतिर्गमकाविदाम् ।
तेन श्रीकालसेनेन गमकाः सम्यगीरिताः ॥१५॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनेन विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्त्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे प्रकीर्णकोल्लासे गमकनिरूपणं तृतीयं परीक्षणम् ॥३॥

---

[1] A. कुरलः ।

[2] B. ग्रन्थितः ।

[3] A. कम्प० B. कण्ठ० ।

स्थायवागो नाम चतुर्थं परीक्षणम्

कामिभिः स्थायसम्पत्तिर्यत्प्रसादादवाप्यते ।
तमहं शंकरं देवं वन्दे स्थायममायिनम् ॥१॥

अत्र [1]लक्ष्मप्रकरणे लक्षणे स्थायवागयोः ।
न्यरूपि वागविवृतिर्विभज्य प्रतिपादिता ॥२॥

अथो विवरणं स्थायगतं तावत् प्रतन्यते ।
वागा अपि प्रसंगेन विव्रियन्तेऽत्र केचन ॥३॥

[2]शब्दस्य वाद्यशब्दस्य-छायाया यन्त्रढाल्ययोः ।
लवन्याहतेस्तीक्ष्णप्रेरितः स्वरलङ्घितः ॥४॥

इत्यसंकीर्णलक्ष्माणो दश स्थायाः प्रकीर्त्तिताः ।
तत्र शब्देऽस्य ते स्थाया येषां शब्दैरयन्त्रितैः ॥५॥

[3]ग्रहणमिति शब्दस्य तेऽत्र स्थायाः प्रकीर्त्तिताः ।
॥ इति शब्दस्य (स्थायाः) ॥१॥

येषु राग इवाभान्ति वाद्यशब्दाः स्वभावतः ॥६॥
रागस्यावयवानां च बृंहका राजसम्मताः ।
॥ इति वाद्यशब्दस्य (स्थायाः) ॥२॥

ध्वनेर्विकारो यः काकु(ः) सा छाया सा च षड्विधा ॥७॥

स्वरजा रागजा चान्यरागजा देशसंभवा ।
क्षेत्रजा यन्त्रजा चेति तासां लक्षणमुच्यते ॥८॥

श्रुतिन्यूनाधिकत्वेन या स्वरान्तरसंश्रया ।
स्वरान्तरस्य रागे स्यात् स्वरकाकुरसौ भवेत् ॥९॥
॥ इति स्वरकाकुः ॥

सा रागकाकुर्विज्ञेया छाया रागस्य योनिजा ।
॥ इति रागकाकुः ॥

रागे रागान्तरच्छाया काकुः सा त्वन्ययोनिजा ॥१०॥
॥ इति अन्यरागकाकुः ॥

---

[1] cf. S. Raj. I 2. 3. 50-51.

[2] cf. S. R. 3. 97-188 for 4-132 above.

[3] B. ग्रहण इति ।

देशस्वभावजा छाया या रागे वर्त्तते क्वचित् ।
सा देशकाकुर्विज्ञेया रागच्छायाविचक्षणैः ॥११॥

॥ इति देशकाकुः ॥

रागे नानाविधा छाया प्रतिक्षेत्रं निसर्गजा ।
सा क्षेत्रकाकुर्विज्ञेया क्षेत्रं देहो यतः स्मृतम् ॥१२॥

॥ इति क्षेत्रकाकुः ॥

वंशवीणादियन्त्रोत्था छाया या दृश्यते क्वचित् ।
रागे सा विबुधैर्ज्ञेया यन्त्रकाकुरिति स्फुटम् ॥१३॥

॥ इति यन्त्रकाकुः ॥

छायास्थायाः स्मृता ये ते रागे छायान्तरं श्रिता(ः) ।
अन्यच्छायाप्रवृत्तौ हि सत्यां रागांशवेदिभिः ॥१४॥

॥ इतिच्छायाया(ः) स्थायाः ॥३॥

दृश्यन्ते यत्र यन्त्रोत्थरागेष्वेव विचक्षणैः ।
बाहुल्यास्ते तु विज्ञेया छाया यन्त्रसमुद्भवा ॥१५॥

॥ इति यन्त्रस्य (स्थायाः) ॥४॥

मुक्ताफलानां गतिवद्यैषा[1] सस्खलिता गतिः ।
वर्णानां दृश्यते येषु स्थायास्ते ढालसंभवाः ॥१६॥

ढालशब्देन चलनं प्रोच्यते लुण्ठनात्मकम् ।

॥ इति ढालस्य (स्थायाः) ॥५॥

विना प्रयासमामन्द्रं ताराद् यद् द्रुतकम्पनम् ॥१७॥

तदेव नमनं चातिकोमलं लवनी स्मृता ।
एषु(येषु) सा विद्यते स्थायास्ते लवन्याः प्रकीर्त्तिताः ॥१८॥

॥ इति लवन्याः (स्थायाः) ॥६॥

वर्णत्रयेऽपि यः कम्पो विचित्रो वेगसंयुतः ।
वहनी नाम सा गीतालप्तिसंबन्धभेदतः ॥१९॥

द्विविधा, सा पुनर्द्वेधा स्थिता(रा) रागं(वेगं) युता, पुनः ।
त्रिधा[2] हृधा च कण्ठ्या [3]च शिरस्या चेति भेदतः ॥२०॥

---

[1] A. गतिवत् येषा ।
[2] B. adds च ।
[3] B. omits च ।

देहस्था हृदयोद्भूता वहनी सा पुनर्द्विधा ।
खुत्ता चैव तथा[1] फुल्ला तयोर्लक्षणमुच्यते ॥२१॥

विशन्त इव दृश्यन्ते यस्यामन्तः स्वरास्तु सा ।
खुत्तेति परिविज्ञेया, सोत्फुल्लेत्युदिता पुनः ॥२२॥

यस्यामभ्यासवेगेन निर्यान्तीवोपरि स्वराः ।
गमकेषु वलिर्नाम [2]योक्तैवंविधरूपिणी ॥२३॥

वहनी नाम सा ज्ञेया यन्त्रवादनकोविदैः ।
येषु रागेषु ते स्थाया वहन्यास्ते प्रकीर्त्तिताः ॥२४॥

॥ इति वहन्याः (स्थायाः) ॥७॥

सुतीक्ष्ण इव यस्तारस्वरः पूर्णश्रुतिर्भवेत् ।
स तीक्ष्णः प्रोच्यते स्थायः स्वरमर्मविशारदैः ॥२५॥

॥ इति तीक्ष्णः (स्थायः) ॥८॥

तिर्यगूर्ध्वमधस्ताच्च वादकप्रेरितैः स्वरैः ।
प्रेरितो नाम विज्ञेय(:) स्थायश्रुतिविशारदैः ॥२६॥

॥ इति प्रेरितः (स्थायः) ॥९॥

उल्लङ्घयन् स्वरान् भूरीन् लाघवादन्तरान्तरा ।
स्वरलङ्घितनामा स्यात् स्थायः संकीर्णलक्षणः ॥२७॥

॥ इति स्वरलङ्घितः (स्थायः) ॥१०॥

॥ इत्यसंकीर्णा दश स्थायाः ॥

॥ अथ संकीर्णाः स्थायाः ॥

स्थापनाया गते रक्तेश्छबेरंशावधानयोः ।
द्रुतश्च(स्य) करुणायाश्च निकृतेश्च भृतस्य च ॥२८॥

नादस्य गात्रभजनापस्थानोपशमस्य च ।
काण्डारणानिर्जवनान्वितानाञ्च[3] ध्वनेस्तथा ॥२९॥

स्वरस्य विविधत्वस्य स्निग्धचोक्षसुदेशिकाः ।
गाढो ललितगाढश्च ललितो लुलितं समः ॥३०॥

कोमलः प्रसृतो घोषापेक्षितोचितसंज्ञकः ।
त्रयस्त्रिंशदमी स्थायाः प्रसिद्धा गुणभेदतः ॥३१॥

स्थापनायास्तु ते ज्ञेयाः स्थाया गुणभिदावशात् ।
पुनः पुनः स्थापयित्वा येषां प्रतिपदं कृतिः ॥३२॥

॥ इति स्थापनायाः (स्थायाः) ॥१॥

---

[1] B. तथोत्फुल्ला । [2] A. B. योक्तव्यं विधिरूपिणी ।
[3] A. B. -न्वितानामध्वनस्तथा ।

मत्तमातङ्गवद् यत्र सविलासाद् भवेद् गतिः ।
गीतस्य तद्युता(:) स्थाया गतेरुक्ता मनीषिभिः ॥३३॥

॥ इति गतेः (स्थायाः) ॥२॥

[१]उत्कर्षो दृश्यते यत्र रक्ते रक्तेस्तु ते मताः ।
॥ इति रक्तेः (स्थायाः) ॥३॥

कोमला दृश्यते कान्तिर्येषु ते स्युः छबेरिह ॥३४॥
॥ इति छबेः (स्थायाः) ॥४॥

रागान्तरस्य [२]यो रागेऽवयवोंऽशः[३] स उच्यते ।
सप्तधा कारणांशः कार्यांशों(ऽ)शांश एव च ॥३५॥

सजातीयांशको मध्यस्थांशको(ऽ)सदृशांशकः ।
सदृशांशश्च, यो रागे कार्ये(ऽ)शः [४]कारणोद्भवः ॥
कारणांशो यथा रामकृतौ कोलाहलांशकः ॥३६॥

॥ इति कारणांशः ॥

कार्यरागांशको यो वै कारणे दृश्यते क्वचित् ।
स कार्यांशो भैरवेऽस्ति भैरव्यंशो यथार्थतः ॥३७॥

॥ इति कार्यांशः ॥

अंशांशः स तु यत्रांशें(ऽ)शान्तरः संचरेदिह ॥३८॥
॥ इति अंशांशः ॥

गौडत्वाद्यां समां जातिं समाश्रित्य प्रवर्त्तिता(:) ।
कर्णाटाद्याः सजातीयास्तेष्वेकांशोऽपरत्र यः ॥
सजातीयांशके(कः) सोऽत्र विज्ञेयो रागवेदिभिः ॥३९॥

॥ इति सजातीयांशकः ॥

परस्परं नो सदृशौ तावेव सदृशौ च यौ ।
मध्यस्थौ तौ तयोरंशो नट्टादेशाख्ययोर्यथा ॥४०॥

मध्यस्थांशः स विज्ञेयो, -(ऽ)सदृशांशः स उच्यते ।
सादृश्यशून्ययोरंशः परस्परगतो यथा ॥
वेलावल्याश्च गुर्जर्या यथांशो(ऽ)कार्यमंशयोः ॥४१॥

॥ इति मध्यस्थांशोऽसदृशांशश्च ॥

---

[१] B. उक्तेर्ष्या ।

[२] A. ये ।

[३] A. B. (ऽ)वयवों(ऽ)शस्य ।

[४] B. करुणोद्भवः ।

सदृशांशो यथा नट्टावराट्योः शुद्धयोर्मिथः ॥
परस्परं सदृशयोरेकोंऽशः परिवर्तते ॥४२॥

॥ इति सदृशांशः ॥

येष्वंशो दृश्यते स्थायास्तें(ऽ)शस्य परिकीर्त्तिताः ॥४३॥

॥ इति अंशस्य (स्थायाः) ॥५॥

चित्तस्यैकाग्रभावेन ग्राह्यास्ते अवधानजाः ।

॥ इति अवधानस्य (स्थायाः) ॥६॥

येषु द्रुतत्वं शब्दस्य स्थायास्ते द्रुतशब्दजाः ॥४४॥

॥ इति द्रुतस्य (स्थायाः) ॥७॥

करुणायाश्च ते स्थाया येषु स्यात् करुणो रसः ॥४५॥

॥ इति करुणायाः (स्थायाः) ॥८॥

अन्यूनाधिकता रागे येषु स्थायेषु दृश्यते ।
ते स्थाया निकृतेर्ज्ञेया बलात् संस्थापिता स्थितौ[1] ॥४६॥

॥ इति निकृतेः (स्थायाः) ॥९॥

भरणं रागरन्ध्राणां यैः स्थायाः स्युर्भृतस्य ते ।

॥ इति भृतस्य (स्थायाः) ॥१०॥

बहुलो दृश्यते येषु नादस्ते नादजाः स्मृताः ॥४७॥

॥ इति नादस्य (स्थायाः) ॥११॥

[2]ये गात्र एव दृश्यन्ते स्थाया गात्रस्य ते मताः ॥४८॥

॥ इति गात्रस्य (स्थायाः) ॥१२॥

आरोप्यते प्रयत्नेन रागे योऽतिशयो बुधैः ।
तदुक्तं भजनं तेन युक्ता(:) स्युर्भजनस्य ते ॥४९॥

॥ इति भजनस्य ॥१३॥

आयासेन विना यत्र प्राचुर्यं दृश्यते ध्वनौ ।
स्वस्थानं तदपस्थानमेतद्गुणविपर्ययात् ॥
तद् यत्र विद्यते स्थायास्तेऽपस्थानस्य सम्मताः ॥५०॥

॥ इत्यपस्थानस्य (स्थायाः) ॥१४॥

---

[1] cf. Quotation from Saṅgītasamayasāra in Siṁhabhūpāla's commentary on S. R. 3. 143.

[2] A. यो गात्र येव. B. ये गात्र यैव ।

येषूपशान्तिः क्रियते कृत्वा तीव्रतरं ध्वनिम् ।
रागप्रयोगतत्त्वज्ञैर्विद्यादुपशमस्य तान् ॥५१॥

॥ इत्युपशमस्य (स्थायाः) ॥१५॥

स्तम्भादिषु यथा लोके पद्मायुत्किरणं तथा ।
यत्र काण्डारणा रागे स्थाया(स्)ते स्युस्तदुद्भवाः ॥५२॥

॥ इति काण्डारणायाः (स्थायाः) ॥१६॥

सुकुमारो रक्तियुक्तो वक्रः सूक्ष्मत्वमापितः ।
स्वरो येषु क्रमेणैते ज्ञेया निर्जवनान्विताः ॥५३॥

॥ इति निर्जवनायाः (स्थायाः) ॥१७॥

अत्यायताः प्रयोगा ये स्थायास्ते स्युरिह ध्वनेः ॥५४॥

॥ इति ध्वनेः (स्थायाः) ॥१८॥

गाम्भीर्यं चैव माधुर्यं घनत्वं येषु दृश्यते ।
मन्द्रस्थाने स्वरस्यैते स्थायाः पूर्वैरुदीरिताः ॥५५॥

॥ इति स्वरस्य (स्थायाः) ॥१९॥

ये भजन्ते विचित्रत्वकारिणीं भङ्गिमञ्जसा ।
रागे नानाविधोल्लासैः स्थायास्ते विविधत्वजाः ॥५६॥

॥ इति विविधत्वस्य (स्थायाः) ॥२०॥

स्निग्धो रूक्षत्वरहितो ध्वनिर्येष्वत्र दृश्यते ।
स्निग्धाः स्थायास्तु ते प्रोक्ताः, चोक्षस्थायः स कथ्यते ॥५७॥

यत्रौज्ज्वल्यं भवेद्रागे, कथ्यते स सुदेशिकः ।
यो वल्लभो विदग्धानां, तथा गाढः स उच्यते ॥५८॥

शिथिलत्वं न यत्रास्ति, स एव मृदुतामितः ।
प्रोक्तो ललितगाढस्तु, ललितस्तु विलासवान् ॥५९॥

॥ इति स्निग्धाः, चोक्षाः, सुदेशिकाः, गाढाः, ललितगाढाः, ललिताश्च
(स्थायाः) ॥२१–२६॥

घूर्णनामृदुतायुक्तो लुलितः परिकीर्त्तितः ।

॥ इति लुलितः ॥२७॥

हीनो वेगविलम्बाभ्यां सम इत्युच्यते बुधैः ॥६०॥

॥ इति समः ॥२८॥

कोमलो(ऽ)कर्कशः प्रोक्तः, प्रसृतः प्रसरान्वितः ॥६१॥

॥ इति कर्कशः, प्रसृतश्च, (स्थायः) ॥२९, ३०॥

महान् य(:) स्निग्धमधुरो वहन्यां च [1]वह्नेर्वलौ ।
एषा ध्वनिः सघोषः स्यान् मन्द्रे ते घोषजा मताः ॥६२॥
॥ इति घोषाः (स्थायाः) ॥३१॥

स्थायं स्थायेन पूर्वेण पूर्त्यर्थं योऽभिकाङ्क्षति ।
अपेक्षितस्तु स ज्ञेय,-स्तथैवोचितसंज्ञकः ॥
योग्यतामापितो गीते गीतज्ञेन विपश्चिता ॥६३॥
॥ इति अपेक्षितः, उचितश्च (स्थायः) ॥३२, ३३॥

संकीर्णलक्षणा(:) स्थायास्त्रयस्त्रिंशदिमे स्फुटाः ॥६४॥
॥ इति त्रयस्त्रिंशत् संकीर्णस्थायाः, गुणकृतभेदाः प्रसिद्धाः ॥

प्रलम्बितोऽवस्खलितस्त्रोटितोल्लासितौ वहः ।
अक्षराडम्बरक्षिप्तस्थायुको(का) दीर्घकम्पितः ॥६५॥
स्थिरभ्रामितसूक्ष्मान्तोत्प्रविष्टा(:) संप्रविष्टकः ।
प्रतिगृह्योल्लासितश्च स्यादलम्बविलम्बकः ॥६६॥
प्रसृताकुञ्चितश्चाथ स्यात् त्रोटितप्रतीष्टकः ।
तरङ्गितो नित्सरण इति प्रोक्तः समासतः ॥
असंकीर्णा विंशति(:) स्युः स्थाया ईषत् प्रसिद्धितः ॥६७॥
जलं दोलायते यद्वदभृतार्द्धभृते घटे ।
गीते लुण्ठन्ति ये तद्वत्ते स्थायाः स्युः प्रलम्बिताः ॥६८॥
॥ इति प्रलम्बितः ॥१॥

यो मन्द्रादप्यधो याति सोऽवस्खलित उच्यते ॥६९॥
॥ इति अवस्खलितः ॥२॥

क्वचित् स्वरे चिरं स्थित्वा तारं स्पृष्ट्वाग्निवत् परम् ।
प्रत्यागच्छति यो वेगात् त्रोटितः स उदाहृतः ॥७०॥
॥ इति त्रोटितः ॥३॥

वेगेनोर्ध्वं स्वरा यत्र प्रेर्यन्ते गीतकोविदैः ।
उल्लासितो भवेत् स्थायस्तत्र संप्रतिपत्तितः ॥७१॥
॥ इति उल्लासितः ॥४॥

स्रोतसां वेगवत् कम्पो यत् स्वरेषु वहस्तु सः ॥७२॥
॥ इति वहः ॥५॥

यत्राक्षराणां दृश्येत स्फूर्त्तिराडम्बराकृतिः ।
मुख्यास्ते परिविज्ञेया अक्षराडम्बरोद्भवाः ॥७३॥
॥ इति अक्षराडम्बरः ॥६॥

---

[1] A. B. वले वहौ ।

ऊर्ध्वमूर्ध्वं प्रसारः(:) स्याद् यस्यासौ क्षिप्त उच्यते ॥७४॥

॥ इति क्षिप्तः ॥७॥

स्थित्वा स्थित्वा स्वरेष्वादावेकैकस्मिन् द्वयोर्द्वयोः ।
त्रिषु त्रिष्वथवा यस्य प्रचार(:) स्थायुकस्त्वसौ ॥७५॥

॥ इति स्थायुकः ॥८॥

स दीर्घकम्पितो यत्र सुचिरं कम्पते स्वरः ।

॥ इति दीर्घकम्पितः ॥९॥

स स्थिरो यत्र कम्प(:) स्यात् स्वराणां स्थायवर्णगः ॥७६॥

॥ इति स्थिरः ॥१०॥

विधत्ते यो भ्रमं स्थायः स्वरेषु भ्रामितस्तु सः ।

॥ इति भ्रामितः ॥११॥

निगद्यते स सूक्ष्मान्तो यः क्रमेणाल्पतां गतः ॥७७॥

॥ इति सूक्ष्मान्तः ॥१२॥

उत्प्रविष्टः स विज्ञेयो य आरोहे स्वरो घनः ।

॥ इति उत्प्रविष्टः ॥१३॥

संप्रविष्टः स विज्ञेयो (योऽ)वरोहे स्वरो घनः ॥७८॥

॥ इति संप्रविष्टः ॥१४॥

यः कन्दुकवदुत्क्षिप्योत्क्षिप्यैव प्रतिगृह्यते ।
प्रतिगृह्योल्लासितो(ऽ)सौ स्थाय उक्तो मनीषिभिः ॥७९॥

॥ इति प्रतिगृह्योल्लासितः ॥१५॥

प्रतिगृह्याविलम्बेन क्रियते यो विलम्बितः ।
गीततत्त्वविदामत्र स्यादलम्बविलम्बकः ॥८०॥

॥ इति अलम्बविलम्बकः ॥१६॥

प्रसृताकुञ्चितः स स्याद् यः प्रसार्यावकुञ्चितः ॥८१॥

॥ इति प्रसृताकुञ्चितः ॥१७॥

स त्रोटितप्रतीष्टः स्याद्यत्रैकं मन्द्रतारयोः ।
त्रोटयित्वा तयोरेकः(कं) प्रतिगृह्येत कश्चन ॥८२॥

॥ इति त्रोटितप्रतीष्टः ॥१८॥

चलाचला उल्लसन्ति स्वरा यत्र तरङ्गवत् ।
तरङ्गितः स विज्ञेयः, स तु निःसारणाभिधः ॥
निःसरन्त इवाभान्ति स्वरा यत्र क्रमोद्गताः ॥८३॥

॥ इति तरङ्गितः, निःसरणश्च ॥१९, २०॥

॥ इतीषत्प्रसिद्धा विंशतिरसंकीर्णलक्षणम्(णाः स्थायाः) ॥

घटनायाः कलायाश्च सुखस्याक्रमणस्य च ।
प्रकृतिस्थस्य शब्दस्य चालेर्जीवस्वरस्य च ॥८४॥

वेदध्वनेर्घनत्वस्य संहितो लघुरन्तरः ।
वक्रो दीप्तः प्रसन्नश्च बद्धः कलरवस्य च ॥८५॥

शिथिलोऽवघटो ह्रस्वः प्रसन्नमृदुसंज्ञकः ।
रागेष्टौ(ष्टो)ऽपस्वराभासः छान्दसो गुरुदीर्घकौ ॥८६॥

प्लुतश्च सुकराभासो दुष्कराभास इत्यपि ।
साधारणस्तथा(ऽ)साधारणः शिथिलगाढकः ॥८७॥

निराधारश्च मिश्रश्चेत्येवं गुणविभेदतः ।
स्थाया ईषत् प्रसिद्धा(ः) स्युस्त्रयस्त्रिंशदिह स्फुटाः ॥८८॥

घटिता इव ये भान्ति शिल्पिना सुप्रयत्नतः ।
स्थाया गीतेषु ते ज्ञेया घटनाया मनीषिभिः ॥८९॥

॥ इति घटनायाः (स्थायाः) ॥ १ ॥

तालस्य यैः कलापूर्त्तिः क्रियते ते कलोद्भवाः ।

॥ इति कलायाः (स्थायाः) ॥ २ ॥

[1]प्राणसौष्ठवतो(ऽ) क्लेशनिर्वाह्या(ः) स्युः सुखस्य ते ॥९०॥

॥ इति सुखस्य (स्थायाः) ॥ ३ ॥

आक्रमणस्य ते ज्ञेया ये गीते गायनैः सदा ।
बलात् प्राणेन गृह्यन्ते, प्रकृतिस्थध्वनेश्च ते ॥९१॥

शब्दः प्रकाशते येषु दृत (धृति) भृत्यादिवर्जितः ।
स्वभावादेव, जक्केति चालिर्नाम गुणो मतः ॥
रम्यविश्रान्तिनिर्वाहस्तद्युताश्चालिसंभवाः ॥९२॥

॥ इति आक्रमणस्य, प्रकृतिस्थशब्दस्य, चालेश्च (स्थायाः) ॥ ४–६ ॥

अंशो जीवस्वरस्तत्र तत्प्राधान्येन वर्त्तिताः ।
ये ते जीवस्वरस्य स्यु,–स्तथा वेदध्वनेरपि ॥
वेदध्वनिनिभध्वाना(ः) स्थाया ये ते प्रकीर्त्तिताः ॥९३॥

॥ इति जीवस्वरस्य, वेदध्वनेश्च (स्थायाः) ॥ ७,८ ॥

---

[1] A. B. प्राणासोष्टवतो ।

ते घनत्वस्य विज्ञेया येऽत्रान्तःसारसंभृताः ॥९४॥

॥ इति घनत्वस्य (स्थायाः) ॥ ९ ॥

तारान्मन्द्रस्थिर्ति यावद् घण्टानादवदायातः[1] ।
संहितः परिविज्ञेयो, लघुः स्याद् गुरुतां विना ॥९५॥

॥ इति संहितः, लघुः (स्थायः) ॥ १०,११ ॥

ध्रुवकाभोगयोरन्तरन्तरः परिगीयते ।

॥ इत्यन्तरः (स्थायः) ॥ १२ ॥

विद्युल्लतेव कुटिलप्रचारो वक्र उच्यते ॥९६॥

॥ इति वक्रः (स्थायः) ॥ १३ ॥

दीप्तप्रसन्नस्तारेऽपि यः सौकर्यमुपागतः ।

॥ इति दीप्तप्रसन्नः (स्थायः) ॥ १४ ॥

बद्धस्तब्धस्तु विज्ञेय,-स्तथा कलरवस्य च ॥९७॥

माधुर्यं यत्र बाहुल्याद् ध्वनौ, स शिथिलो मतः ।
विश्लिष्टसन्धिर्यः स्थायो, दुष्करोऽवघटो मतः ॥९८॥

॥ इति बद्धः, कलरवस्य, शिथिलः, अवघटः (स्थायः) ॥ १५,१८ ॥

दीर्घत्वरहितो ह्रस्वः, सुकरः कोमलो ध्वनिः ।
प्रसन्नमृदुरित्युक्तो, रागेष्टः स तु कथ्यते ॥
रागेणेष्टः स्वपूर्त्यर्थं यः स्थायो गेयकर्मणि ॥९९॥

॥ इति ह्रस्वः, प्रसन्नमृदुः, रागेष्टः (स्थायः) ॥ १९,२१ ॥

स स्यादपस्वराभासो योऽपस्वरवदीक्ष्यते ।

॥ इति अपस्वराभासः (स्थायः) ॥ २२ ॥

छान्दसः स तु विज्ञेयो ग्रामीणजनवल्लभः ॥१००॥

॥ इति छान्दसः (स्थायः) ॥ २३ ॥

स्थायो गुरुर्घनरवः, स्वरादौ दीर्घ आयतः ।

॥ इति गुरुः, दीर्घः, (स्थायः) ॥ २४,२५ ॥

त्रिमात्रयोच्चारितो यः प्लुतोऽत्यन्तविलम्बितः ॥ १०१ ॥

॥ इति प्लुतः (स्थायः) ॥ २६ ॥

यो दुष्करोऽपि सुकरवदाभाति ध्वनिः सदा ।
स ज्ञेयः सुकराभासः, सुकरो दुष्करो यथा ॥
भासते दुष्कराभासः स ज्ञेय(:) स्थायवेदिभिः ॥१०२॥

॥ इति सुकराभासः, दुष्कराभासः (स्थायः) ॥ २७,२८ ॥

---

[1] A. B. नादवतायतः ।

यस्योपलब्धि(:) सर्वत्र स साधारण इष्यते ।

॥ इति साधारणः (स्थायः) ॥ २९ ॥

क्वचिदेव नु (न) सर्वत्र योऽस्त्यसाधारणस्तु सः ॥१०३॥

॥ इति असाधारणः (स्थायः) ॥३०॥

विश्लिष्टसन्धिरादौ यस्तथान्ते दृढबन्धवान् ।
प्रोक्तः शिथिलगाढोऽसौ, निराधारः स उच्यते ॥
नापेक्षते वह्न्यादि(दी)र्यः स्वनिर्वाहसिद्धये ॥१०४॥

इति शिथिलगाढः, निराधारः (स्थायः) ॥३१,३२॥

एतेषां मिश्रणाज्जातो मिश्रितः सोऽप्यनेकधा ।
तिरिपस्फुरितो लीनस्फुरितः स्फुरिताहतः ॥१०५॥

त्रिभिन्नकम्पितो लीनत्रिभिन्नः कुरुलाहतः ।
तिरिपान्दोलितो [1]वलित्रिभिन्न(स्)तिरिपाहतः ॥१०६॥

[2]तिरिपस्फुरितो लीनकम्पितः कम्पिताहतः ।
आन्दोलितप्लावितकः समुल्लासितनामितः ॥१०७॥

हुम्फितान्दोलितश्चैव प्लावितोल्लासितस्तथा ।
कुरुलान्दोलितश्चैव तथा नामितमुद्रितः ॥१०८॥

लीनमुद्रितसंज्ञश्च तथा मुद्रितहुम्फितः ।
हुम्फितस्फुरितश्चैव तथा कम्पितहुम्फितः ॥१०९॥

तिरिपोल्लासितो लीनमुद्रितो लीननामितः ।
वह्नीढालयो(:)छाययन्त्रयोः शब्दढालयोः ॥११०॥

तीक्ष्णप्रेरितयोर्ढालवह्न्योः शब्दयन्त्रयोः ।
वह्नीयन्त्रयोः शब्दछाययोः शब्दवाद्ययोः ॥
एकोनत्रिंशदेतेषु(३४?)मिश्रभेदा द्विभेदजाः ॥१११॥

कम्पिताहतलीनश्च वलिस्फुरितहुम्फितः ।
तिरिपान्दोलितवह्नः प्लावितोल्लासिताहतः ॥११२॥

त्रिभिन्ननामितक्षिप्त,-स्तीक्ष्णप्रेरितयन्त्रजः ।
नामितान्दोलितवलि,-र्वलिनामितकम्पितः ॥११३॥

मुद्रितोल्लासितवलि,-स्त्रिभिन्नकुरुलाहतः ।
त्रिभिन्नलीनस्फुरितः प्लावितान्दोलिताहतः ॥११४॥

---

[1] A. B. लीनत्रिभिन्नकुरुलाहतः ।

[2] A. B. तिरिपान्दोलितो ।

यस्योपलब्धि(:) सर्वत्र स साधारण इष्यते ।

॥ इति साधारणः (स्थायः) ॥ २९ ॥

क्वचिदेव नु (न) सर्वत्र योऽस्त्यसाधारणस्तु सः ॥१०३॥

॥ इति असाधारणः (स्थायः) ॥३०॥

विश्लिष्टसन्धिरादौ यस्तथान्ते दृढबन्धवान् ।
प्रोक्तः शिथिलगाढोऽसौ, निराधारः स उच्यते ॥
नापेक्षते वहन्यादि(दी)र्यः स्वनिर्वाहसिद्धये ॥१०४॥

इति शिथिलगाढः, निराधारः (स्थायः) ॥३१,३२॥

एतेषां मिश्रणाज्जातो मिश्रितः सोऽप्यनेकधा ।
तिरिपस्फुरितो लीनस्फुरितः स्फुरिताहतः ॥१०५॥

त्रिभिन्नकम्पितो लीनत्रिभिन्नः कुरुलाहतः ।
तिरिपान्दोलितो [1]वलित्रिभिन्न(स्)तिरिपाहतः ॥१०६॥

[2]तिरिपस्फुरितो लीनकम्पितः कम्पिताहतः ।
आन्दोलितप्लावितकः समुल्लासितनामितः ॥१०७॥

हुम्फितान्दोलितश्चैव प्लावितोल्लासितस्तथा ।
कुरुलान्दोलितश्चैव तथा नामितमुद्रितः ॥१०८॥

लीनमुद्रितसंज्ञश्च तथा मुद्रितहुम्फितः ।
हुम्फितस्फुरितश्चैव तथा कम्पितहुम्फितः ॥१०९॥

तिरिपोल्लासितो लीनमुद्रितो लीननामितः ।
वहनीढालयो(:)छाययन्त्रयोः शब्दढालयोः ॥११०॥

तीक्ष्णप्रेरितयोर्ढालवहन्योः शब्दयन्त्रयोः ।
वहनीयन्त्रयोः शब्दछाययोः शब्दवाद्ययोः ॥
एकोनत्रिंशदेतेषु(३४?)मिश्रभेदा द्विभेदजाः ॥१११॥

कम्पिताहतलीनश्च वलिस्फुरितहुम्फितः ।
तिरिपान्दोलितवहः प्लावितोल्लासिताहतः ॥११२॥

त्रिभिन्ननामितक्षिप्त,-स्तीक्ष्णप्रेरितयन्त्रजः ।
नामितान्दोलितवलि,-र्वलिनामितकम्पितः ॥११३॥

मुद्रितोल्लासितवलि,-स्त्रिभिन्नकुरुलाहतः ।
त्रिभिन्नलीनस्फुरितः प्लावितान्दोलिताहतः ॥११४॥

[1] A. B. लीनत्रिभिन्नकुरुलाहतः ।

[2] A. B. तिरिपान्दोलितो ।

तिरिपान्दोलितक्षिप्तो लीनकम्पितनामितः ।
दीर्घकोमलसूक्ष्मान्तः क्षिप्तप्लावितनामितः ॥
एते त्रियोगजा मिश्रभेदाः षोडश कीर्त्तिताः ॥११५॥

वहाक्षराडम्बरजप्रलम्बिततरङ्गितः ।
वहाक्षराडम्बरजत्रोटितोल्लासितस्तथा ॥११६॥

अविलम्बविलम्बोत्प्रविष्टनिःसरणः परः ।
प्रलम्बितावस्खलितत्रोटितोल्लासितस्तथा ॥११७॥

दीर्घकम्पितसूक्ष्मान्तस्थायुकश्च तथा परः ।
त्रोटितसंप्रविष्टोत्प्रविष्टनिःसरणाह्वयः ॥११८॥

प्रतिगृहीतोल्लासितसंप्रविष्टप्रलम्बितः ।
त्रिभिन्नलीनस्फुरिताविलम्बकविलम्बकः ॥११९॥

ढालशब्दोत्थयन्त्रोत्थवाद्यशब्दभवः परः ।
त्रिभिन्नतिरिपस्फुरितवाद्यशब्दजः परः ॥
चतुर्योगभवा एते मिश्रभेदा दशोदिताः ॥१२०॥

त्रिभिन्नलीनस्फुरितप्लावितोल्लासिताह्वयः ।
ढालच्छायायन्त्रवाद्यशब्दस्फुरितसंज्ञकः ॥१२१॥

तीक्ष्णप्रेरितसूक्ष्मान्तत्रिभिन्नस्वरलङ्घितः ।
त्रिभिन्नलीनस्फुरितकम्पिताहतसंज्ञकः ॥१२२॥

प्रतिगृहीतोल्लासितभ्रामिताहतहुम्फिता (तः) ।
पञ्चयोगभवा (:) पञ्च मिश्रभेदा (:) प्रकीर्त्तिताः ॥१२३॥

तिरिपान्दोलितवलित्रिभिन्नकुरुलाहतः ।
तीक्ष्णप्रेरितसूक्ष्मान्तह्रस्वदीर्घप्लुताह्वयः ॥१२४॥

यन्त्रच्छायावाद्यशब्दतीक्ष्णप्रेरितहुम्फितः ।
वहनीढालयन्त्रोत्थस्थिराकुञ्चितहुम्फितः ॥१२५॥

दीर्घकम्पितसूक्ष्मान्तभ्रामितस्थायुकाहतः ।
तिरिपान्दोलितक्षिप्तकुरुलाहतहुम्फितः ॥१२६॥

एवं षण्मिश्रभेदाः स्युः षट्संयोगभवा(:) स्फुटाः ।
[1] षट्षष्टिरेवं संप्रोक्ता मिश्रभेदाः समासतः ॥१२७॥

अनन्तत्वान्न शक्यन्ते वक्तुं कार्त्स्न्येन केनचित् ।
अन्यानपि पथानेन विदाङ्कुर्वन्तु तान् विदः ॥१२८॥

ननु मिश्रस्य भेदानां नोच्यन्ते केन हेतुना ।
नामान्यत्र, यतस्तेषां नियतं नाम किंचन ॥१२९॥

---

[1] S. R. 3. 178–88 speaks of only 36 mixed varieties.

तिरिपान्दोलितक्षिप्तो लीनकम्पितनामितः ।
दीर्घकोमलसूक्ष्मान्तः क्षिप्तप्लावितनामितः ॥
एते त्रियोगजा मिश्रभेदाः षोडश कीर्त्तिताः ॥११५॥

वहाक्षराडम्बरजप्रलम्बिततरङ्गितः ।
वहाक्षराडम्बरजत्रोटितोल्लासितस्तथा ॥११६॥

अविलम्बविलम्बोत्प्रविष्टनिःसरणः परः ।
प्रलम्बितावस्खलितत्रोटितोल्लासितस्तथा ॥११७॥

दीर्घकम्पितसूक्ष्मान्तस्थायुकश्च तथा परः ।
त्रोटितसंप्रविष्टोत्प्रविष्टनिःसरणाह्वयः ॥११८॥

प्रतिगृहीतोल्लासितसंप्रविष्टप्रलम्बितः ।
त्रिभिन्नलीनस्फुरिताविलम्बकविलम्बकः ॥११९॥

ढालशब्दोत्थयन्त्रोत्थवाद्यशब्दभवः परः ।
त्रिभिन्नतिरिपस्फुरितवाद्यशब्दजः परः ॥
चतुर्योगभवा एते मिश्रभेदा दशोदिताः ॥१२०॥

त्रिभिन्नलीनस्फुरितप्लावितोल्लासिताह्वयः ।
ढालच्छायायन्त्रवाद्यशब्दस्फुरितसंज्ञकः ॥१२१॥

तीक्ष्णप्रेरितसूक्ष्मान्तत्रिभिन्नस्वरलङ्घितः ।
त्रिभिन्नलीनस्फुरितकम्पिताहतसंज्ञकः ॥१२२॥

प्रतिगृहीतोल्लासितभ्रामिताहतहुम्फिता (तः) ।
पञ्चयोगभवा (:) पञ्च मिश्रभेदा (:) प्रकीर्त्तिताः ॥१२३॥

तिरिपान्दोलितवलित्रिभिन्नकुरुलाहतः ।
तीक्ष्णप्रेरितसूक्ष्मान्तह्रस्वदीर्घप्लुताह्वयः ॥१२४॥

यन्त्रच्छायावाद्यशब्दतीक्ष्णप्रेरितहुम्फितः ।
वहनीढालयन्त्रोत्थस्थिराकुञ्चितहुम्फितः ॥१२५॥

दीर्घकम्पितसूक्ष्मान्तभ्रामितस्थायुकाहतः ।
तिरिपान्दोलितक्षिप्तकुरुलाहतहुम्फितः ॥१२६॥

एवं षण्मिश्रभेदाः स्युः षट्संयोगभवा(:) स्फुटाः ।
[1] षट्षष्टिरेवं संप्रोक्ता मिश्रभेदाः समासतः ॥१२७॥

अनन्तत्वान्न शक्यन्ते वक्तुं कात्स्न्येंन केनचित् ।
अन्यानपि पथानेन विदाङ्कुर्वन्तु तान् विदः ॥१२८॥

ननु मिश्रस्य भेदानां नोच्यन्ते केन हेतुना ।
नामान्यत्र, यतस्तेषां नियतं नाम किंचन ॥१२९॥

---

[1] S. R. 3. 178–88 speaks of only 36 mixed varieties.

न विद्यते, यतो यस्मिन् मिश्रे स्थायोऽस्ति यो बहुः ।
स्थायेषु पूर्वमुक्तेषु स तन्नाम्नोपदिश्यते ॥१३०॥

ढालमिश्रः क्षिप्तमिश्र इतिवत्तत्र तत्र च ।
लक्ष्मसाम्ये तु स स्थायो मिश्रनाम्नैव कीर्त्तितः ॥१३१॥

एवं सभेदमिश्रेण सहिताः संप्रदर्शिताः ।
त्रयस्त्रिंशदिमे स्थाया अत्र संकीर्णलक्षणाः ॥१३२॥

॥ इति त्रयस्त्रिंशत् संकीर्णलक्षणस्थायाः ॥

एवं षण्णवति(:) स्थायास्तत्प्रसंगेन केचन[१] ।
वागा अपि मया प्रोक्ता अथालप्तिः प्रपञ्च्यते ॥१३३॥

[२]आलप्तिर्गदिता द्वेधा रागरूपकभेदतः ।
स्वस्थानैश्च चतुर्भि(:) स्याद्रूपकस्यानपेक्षणी ॥१३४॥

रागालप्तिस्तु, लक्ष्माथ स्वस्थानानां निरूप्यते ।
स स्थायी कथ्यते राग(:)स्वरे यस्मिन्निवेश्यते ॥१३५॥

[३]अध्यर्धः स्यात्ततस्तुर्य(:) स्वरस्तस्मादधस्तनः ।
चालनं मुखचाल(:) स्याद् वांशिकानां मते ह्ययम् ॥१३६॥

स्वस्थानमेतत् प्रथमं द्वितीयमथ कथ्यते ।
चालयित्वा स्वरेऽध्यर्धे न्यसनं नाम तद्भवेत् ॥१३७॥

अर्धस्थिते चालयित्वा न्यसनं स्यात् तृतीयकम् ।
अत्र स्थायिस्वरादुक्तो द्विगुणस्त्वष्टमस्वरः ॥१३८॥

द्व्यर्धद्विगुणयोरन्त(:)स्थितोऽर्धस्वर उच्यते ।
स्वस्थानं स्याच्चतुर्थं तु स्थायिनि न्यस्यते यदा ॥१३९॥

द्विगुणे चालयित्वा तु रागः संस्थाप्यते यदा ।
एवं चतुर्भिः स्वस्थाने रागालप्ति(:)स्फुटा भवेत् ॥१४०॥

[४]स्थायैः स्तोकस्तोककैः सुप्रसन्नैर्नानाभङ्गिभ्राजमानस्वरूपैः ।
व्याप्ता युक्तैरंशसंज्ञस्वरस्य प्रोक्ता रागस्थापना नारदाद्यैः ॥१४१॥

रागेणोक्ता [५]रूपकस्थेन याऽसौ तालेनाथ प्रायशस्तद्गतेन ।
सेयं प्रोक्ता रूपकालप्तिरार्यैः द्वेधा प्रोक्ता सैव तत्तद्विभेदात् ॥१४२॥

---

[१] B. केनचित् ।
[२] cf. S. R. 3. 190--202 for 134--46 above.
[३] S. R. द्व्यर्धः ।
[४] A. B. स्थायी ।
[५] A. रूपकस्थन, B. रूपकस्थान ।

प्रतिग्रहणिकैकिका तदनु भञ्जनीसंज्ञिका ।
परा प्रथमतस्त्वियं प्रथमवर्णिता लक्ष्यते ।
यदात्र प्रतिगृह्यतेऽवयवक(:)स्थितो रूपके[१]
विधाय सरिगादिकं स्थितिजुषं सदालप्तितः ॥१४३॥

द्विधा पुनर्भञ्जनिका प्रदिष्टा तद्रूपकस्थायविभञ्जनेन ।
नानाप्रकारः क्रियते यदात्र स्थायः पुना रूपकसंस्थितश्च ॥१४४॥

मानेन तस्यैव पदस्य सोक्ता त(ज्)ज्ञैरियं स्थायविभञ्जनीति ।
तेनैव मानेन पदैश्च तैश्चान्यथान्यथा रूपकमेव सर्वम् ॥१४५॥

गायेदसौ रूपकभञ्जनीति प्रोक्ता परालप्तिरियं पुराणैः ।
वर्णैरलंकारगुणैः सुपूर्णा स्थायैश्च नानागमकैर्विचित्रा ॥
आलप्तिरुक्ता मुनिभिः पुराणैश्चित्राढ्यभङ्गिप्रगुणा मनोज्ञा ॥१४६॥

॥ इत्यालप्तिलक्षणम् ॥

[२]गातृवादकसमूह उच्यते वृन्दमत्र गदितं तु यत् (तत्) ।
उत्तमं पुनरिहापि मध्यमं तत् कनिष्ठमिति लक्षितं पुरा ॥१४७॥

तत्र गायकचतुष्टयं वरं गायिका द्विगुणितास्तु तत्समाः ।
द्वादशाङ्गचतुरास्तु गायिकास्तत्र वांशिकचतुष्टयं वरम् ॥१४८॥

वेदसम्मितमृदङ्गधारिभिर्युक्तमुत्तममिदं निवेदितम् ।
मध्यमं निगदितं तदर्धतस्तत् कनिष्ठमुदितं तदर्धतः ॥१४९॥

एक एव किल मुख्यगायक(:)स्युस्त्रयोऽत्र समगायकाः पुनः ।
गायिका(:)किल चतस्र ईरिता वंशमर्दलभृतोर्द्वयं द्वयम् ॥१५०॥

गायनीजनित उत्तमवृन्दे मुख्यगायनिकयोर्द्वयं दश ।
गायिका[३]-समतया निवेदिता वंशमर्दलभृतोः पृथक्(ग्)द्विकम् ॥१५१॥

मध्यमे तु वरगायिनिकैका स्युश्चतस्र इह तत्समगाने ।
वांशिकः पुनरिहैक इष्यते(ऽ)त्यूनितं पुनरिहास्ति विहीनम् ॥१५२॥

[४]स्याद्यथेष्टमथवानुरक्तितः सा यतोऽत्र गदिता गुणाधिका ।
उत्तमाभ्यधिकमेतदत्र कोलाहलं प्रणिगदन्ति सूरयः ॥१५३॥

षड्गुणं वदति षड्गुणातिगप्रीतिपूरसमवाप्तसद्गुणः ।
मुख्यगायकपरानुवृत्तिता तालकालमिलनानुवर्तिता ॥१५४॥

---

[१] A. B. रूपकैर्विधाय ।

[२] cf. S. R. 3. 203–23 for 147–60 above.

[३] B. adds विसर्ग ।

[४] A. B. साध्यते० ।

व्याप्तिशक्तिरपि च स्थितित्रयोऽन्योन्यसंत्रुटितपूर्त्तिशक्तिता ।
शब्दसाम्यमिति ते महीभृता सर्वसाम्यमतिना निरूपिता(:) ॥१५५॥

आहुर्वृन्दविशेषमत्र कुतपं त्रेधा सुसंबन्धतो
नाट्यस्याप्यवनद्धकस्य च ततस्योक्तैः प्रभेदैरिह ।
गौडैर्गौर्जरकौंकणैर्मलयजैराङ्गैश्च बाङ्गैस्तथा
कालिङ्गैरपि चोलमालवमहाराष्ट्रान्ध्रहम्मीरजैः ॥१५६॥

पात्रैराभिनयप्रपञ्चचतुरैर्नानाङ्गहारप्रयो-
गज्ञैस्ताण्डवलास्यवेदिभिरलं चारीषु सश्लि (च्छि) क्षितैः ।
प्रौढै(:)स्थानकचित्रकर्मकरणप्रौढिप्रपञ्चे वरो
नाट्येऽयं कुतपोऽरितापनविदा राज्ञा पदे स्थापितः ॥१५७॥

मुख्यैः पाटहपाणवैस्त्रिवलिकानिःसानभेरीधरै-
र्डक्कामर्दलदर्दुरोस (ग्र) करटाढक्काहुडुक्काधरैः ।
कम्राहा (ढा) वज (स) सेल्लुकावज (पट) महाघण्टाकुडुक्काकरै-
र्घण्टाडक्कुलिपट्टवाद्यवडसस्फीतोरुरुञ्जाधरैः ॥१५८॥

इत्येवं विविधावनद्धकुशलैरन्योन्यसंहर्षतः
स्फारस्फीतिविदर्शिभिस्तु कुतपो राज्ञावनद्धे कृतः ।
वीणाविच्छुतिमण्डलस्वरगणप्रावीण्यविद्वल्लकी-
ज्येष्ठाघोषवतीजयाशतपदाभृत्कूर्मिकापाणिभिः ॥१५९॥

चित्रावित्परिवादिनीधरपिनाक्यौदुम्बरीधारिभिः
सारङ्ग्यालापिनीभकिन्नरकिकाहस्तैर्वरैर्वांशिकैः ।
साकं वादितमत्तकोकिलिकया युक्तैश्च शङ्खादिभिः
शृङ्गाद्यैर्मुहरीधरैः सुघटितैः पावादिके कोविदैः ॥१६०॥

प्रोक्तोऽयं कुतपस्ततस्य, मिलिता यत्र स्युरेते त्रय-
स्तद्वृन्दं नृपवृन्दसेवितपरः श्रीकालसेनोऽभ्यधात् ॥१६१॥[1]

विप्रकीर्णधनैर्लोके विप्रकीर्णसुकीर्त्तिना
प्रकीर्णकः समुल्लासो राज्ञोल्लासित ईप्सितः ॥१६२॥

इति श्रीजगदीशवनदेवनिजगणेन जगदीश्वरीकामेश्वरीचरणकिंकरेण श्रीकामाक्षागुरुविभुना अध्युष्टतमनरेश्वरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन श्रीपुरग्रहणसंवर्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्त्तिपूरपराजिताचलनायकेन संगमतीरदुर्गोद्धरणोद्धृतसकलमण्डलाधीश्वरेण दमनपुरविध्वंसनबन्दीकृतयवनीनिचयेन महिषमेरुजयाजेयविभवेन शाकम्भरीरमणपरि-

---

[1] Two lines are missing in this verse.

शीलनपरिप्राप्तशाकम्भरीपरितोषितशाकम्भरीप्रमुखशक्तित्रयेण अष्टादशगिरिशिखरपरिवारिताञ्जनगिरिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण महदम्बमातृकापुरोद्धूलनर्धर्षितमहोरगपुरेण श्रीवनदेवस्वामिप्रसादरचनापरपरमेश्वरेण श्रीत्र्यम्बकेश्वरसन्निधिकीर्तिस्तम्भोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौमस्वर्गयथार्थीकरणरचितचारुपथेन श्रीकामाक्षागिरिनवीननिर्मितिपराजितसुमेरुणा श्रीमहिषाचलोपरि श्रीहरिचरणरचिताचलदुर्गेण अभिनवभरताचार्येण वीणावादनप्रवीणेन यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण त्रिसन्ध्यक्षेत्रसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन परमभागवतेन महाराजाधिराजमहाराणाश्रीमृगाङ्कतामराजेन्द्रनन्दनेन महाराज्ञीसौभाग्यवतीजसमाम्बिकाहृदयनन्दनेन सकलसीमन्तिनीशिरोमणिनिकुम्भराजन्यवंशावतंसमहाराज्ञीश्रीकर्मवतीलषु(घु)मादेवीहृदयाधिनाथेन श्रीराजाधिराजश्रीकालसेनमहीमहेन्द्रेण विरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे प्रकीर्णकोल्लासे स्थायवागपरीक्षणं चतुर्थं समाप्तम् ।

।। प्रकीर्णकोल्लासश्च तृतीयः समाप्तिमगादिति विततमतीनामभिमतसिद्धिरस्तु ।।

चतुर्थः प्रबन्धोल्लासः

गीतकं नाम प्रथमं परीक्षणम्

शुद्धं यस्य महः सद(ा)लिविततं छायालगं योगिभि-
र्वेदादावपि विप्रकीर्णमिव सद्यन्मार्ग्यते स्वात्मनि ।
नानारूपकवस्तुभेदकलनानीतप्रबन्धात्मने
श्रीरङ्गप्रमुखाभिधानवपुषे तस्मै नमो विष्णवे ॥१॥

[१]संदर्भः स्वरसंभवो विगदितो गीतं सतां रञ्जकः
स द्वेधा(ऽ)कथि रागगीतवशतो द्वैधे पुनः कारणम् ।
वाद्याद्या दशलक्षणा निगदिता रागे पुनर्गीतके
धात्वङ्गादिसमुच्चयः पुनरदो द्वेधोदितं सूरिभिः ॥२॥

गान्धर्वं च तथैव गानमिति तत्राद्यं तु शुद्धाभिधं
श्रुत्याद्यन्तरभाषिकान्तमुदितैस्तैर्मन्द्रकाद्यैर्युतम् ।
गीतैस्तैर्दशभिश्चतुर्भिरधिकै रुद्रस्तुतौ योजितैः
सर्वं चैतदिहाप्यमुत्रफलदं ब्रह्मादिभिः कीर्त्तितम् ॥३॥

गन्धर्वैरिह संप्रदायविहृतिं हित्वा यतो गीयते
तद् गान्धर्वमिदं विद(ः)प्रणिगदन्त्यन्यत् पुनर्गीयते ।
यद् वाग्गेयकृतां वरेण विलसद्वैचित्र्यविन्यासवत्
तत्तल्लक्षणलक्षितं पुनरदो द्वेधा निबद्धं तथा ॥४॥

अन्यः स्यादनिबद्धमत्र निगदव्याख्यातमन्त्यं मया-
(ऽऽ)लप्त्याद्यं तु परीक्षणक्षणमिदं [२]लक्ष्माभिधे तत्त्वतः ।
धात्वङ्गादिनिबद्धमन्यदपि [३]तत्तद्भेदभिन्नं पुरः
सम्यक्त्वादभिधास्यते सुनिपुणं देशीपरीक्षाक्षणे ॥५॥

मार्गाश्रितत्वात् श्रुत्यादिलक्षितं शुद्धसंज्ञितम् ।
तत् प्रसंगात् प्रवक्ष्यन्ते गीतकानि सविस्तरम् ॥६॥

तालप्राधान्यतो यद्यप्येषां तत्रौचितिर्भवेत् ।
तथापि वस्तुमात्रा(णां) शीर्षकं लक्ष्मकीर्त्तनम् ॥७॥

[४]मन्द्रकं प्रथमं तत्र द्वितीयमपरान्तकम् ।
उल्लोप्यकं प्रकरिका तथैवौवेणकं पुनः ॥८॥

---

[१] cf. S. R. 4. 1-5 for 2-5 above.

[२] A. लक्ष्याभिधे ।

[३] A. ततद्भेद० B. तद्भेद० ।

[४] cf. S. R. 5. 53-60 for 8-18 above.

रोविन्दकोत्तरे चैव छन्दकासारिते तथा ।
वर्द्धमानं पाणिकाथो ऋचो गाथा तथैव च ॥९॥

सामानि गीतकानीति संप्रोक्तानि चतुर्दश ।
मन्द्रकाद्युत्तरान्तं च सप्तकं गीतकाभिधम् ॥१०॥

चतुर्दशापि चोक्तानि बुधैः प्रकरणाह्व(ख्य)-या ।
प्रस्तूयन्ते प्रकीर्यन्ते मार्गतालैस्तु पञ्चभिः ॥११॥

अतः प्रकरणानीह प्रोक्तानि भरतादिभिः ।
बहुधा वस्तुतालाङ्गैः प्रकर्षेण स्थितैर्यतः ॥१२॥

कुलकछेद्यकपदप्रकारैः क्रियते ततः ।
आहुः प्रकरणं नाम मद्रकादि पुरातनाः ॥१३॥

कुलकं छेदकं चेति राज्ञा द्विधोदितं हि तत् ।
तत्र सर्वाणि वस्तूनि संश्रयन्त्येकवाक्यताम् ॥१४॥

कुलकं तत्र वाक्यानां भिन्नत्वे छेदकं मतम् ।
निर्युक्तं पदनिर्युक्तमनिर्युक्तमिति त्रिधा ॥१५॥

भिद्येते ते पृथक् तत्र निर्युक्तं तदुदाहृतम् ।
यद्युक्तमुक्तसर्वाङ्गैः पदनिर्युक्तकं पुनः ॥१६॥

उपोहनैस्तथा प्रत्युपोहनैश्च विनाकृतैः ।
बद्धं स्तुतिपादे(पदै)र्युक्तमनिर्युक्तमथोच्यते ॥१७॥

शीर्षकप्रमुखैरङ्गैर्वस्तुमात्रैर्यदीर्यते ।
[१]तद्वस्तुकावमुख्येन कालसेनेन भूभुजा ॥१८॥

गीताङ्गवास्तु-[२]वत्तत्राभाणि सद्वस्तुवास्तुना ।
प्रकार्या(कर्या)मन्द्रके वापि तथा चैवापरान्तके ॥१९॥

अर्थहीनं क्रमाद् वस्तु षण्मात्रादुत्तरोत्तरम् ।
मा षष्ठ्यामादिके वस्तु प्राधान्यात् कुत्रचिन्मतम् ॥२०॥

संख्यानियमरहितं वक्तव्यं तत्र तत्र च ।
चातुर्विध्यादेवमेतत् पुनरेव चतुर्विधम् ॥२१॥

[३]स्वयोनिजातिजैरंशापन्यासन्याससंज्ञकैः ।
स्वरैः संन्यासविन्यस्तैर्वस्तुनो मद्रकादिषु ॥२२॥

समाप्तेर्नयनादुक्तं वैरिसंन्यासदायिना ।
चतुर्धा वस्तुनो न्यासे जात्यंशाद्यैरिहेष्यते ॥२३॥

---

[१] B. तद्वस्तुका च्र etc.

[२] A. वस्त्रत्रा० B. वस्त्वत्रा० ।

[३] cf. S. R. 5. 61-2 for 22 above.

[1]समाप्तिर्यत्र वर्णस्य वा पदस्योभयोरथ ।
सा विदारीति विज्ञेया गीतस्य च विदारणात् ॥२४॥

खण्डनार्थाद् गीतखण्डं तत्त्वेनात्राभिधीयते ।
सा द्विधा कथिता राज्ञा तत्रैका महती, परा ॥२५॥

अवान्तरा च तत्रादौ महती लक्ष(क्ष्य)ते स्फुटा ।
व्यापिका सर्ववस्तूनां पदवर्णसमाप्तिका ॥२६॥

अवान्तरा तु सा ज्ञेया या समाप्त्ये(प्ते)पदे भवेत् ।
समापने च वर्णस्य समाप्ते च पदे क्वचित् ॥२७॥

असमाप्ते च वर्णे स्यात्तथोभयसमापने ।
गीताङ्गत्वेन ये (या) युक्ता त्ववगाढादिमध्यगा ॥२८॥

दत्तिलादिमतज्ञेन[2] राज्ञा चोक्तं तथा सताम् ।
जात्यंशोंऽशोऽनयोस्तस्मिन् जात्यंशे स्वल्पिते सति ॥२९॥

तत् संवादी वानुवादीविदार्योरंशतां व्रजेत् ।
प्रमाणमेतयोर्ज्ञेयं शोभाया अनतिक्रमात् ॥३०॥

एताः पुनरसंख्याता [3]दत्तिलाद्यैरुदीरिताः ।
यथाशोभं[4] यतो गीते पदच्छेदः प्रियास्पदम् ॥३१॥

संख्यानियममेतासु ब्रूते भरततत्त्ववित् ।
तिसृभ्यो न्यूनिता हीना महत्यस्ता विदारिकाः ॥३२॥

यत्र गीतिवशादल्पप्रयोगस्तत्र सैकिका ।
नन्दयन्त्यां यथा जातौ सोऽयमित्थं प्रकीर्त्तिताः (तः) ॥३३॥

तिसृभ्यस्त्वधिकास्ताः स्युराचतुर्विंशतिं पराः ।
अत्रोदाह्रियते सम्यगाचार्यस्य तु सम्मतिः ॥३४॥

[5]त्र्यवरैकादश वरा विदार्यः परिकीर्त्तिताः ।
चतुर्विंशतिरेतासां प्रमाणं परमं स्मृतम्[6] ॥३५॥

अवान्तरभवास्तास्तु चतुर्विंशतिरीरिताः ।
तास्तु सर्वाः प्रयोक्तव्या गीतमर्मविशारदैः ॥३६॥

---

१ cf. S. R. 5. 72-75 24-32 above.

२ A. मतङ्गेन ।

३ B. दन्तिलाद्यै० ।

४ A. Omits अनुस्वार ।

५ A. B. त्रिवरै० । S. R. अवरै० । Siṁhabhūpāla's commentary reads त्र्यवरै० and that appears to be the best reading.

६ cf. S. R. 5. 75-77 for 35-37 above.

न्यासान्ता अथवांशाख्यस्वरक्लृप्तसमाप्तिकाः ।
अतीतानागतसमग्रहे धन्यतमो ग्रहः ॥३७॥

यथाशोभं विधातव्य इति मार्गविदो विदुः ।
गीताङ्गानि त्रिधा चात्र चतुर्धा [१]दत्तिलोऽब्रवीत् ॥३८॥

एककं विविधोद्वृत्तं भरतोक्तिविदां वरः ।
त्रीणीत्येव समाचष्टे त्रिशक्ति-[२]परिपूजकः ॥३९॥

एककं तत्र विज्ञेयमङ्गमङ्गविदा सदा ।
विदार्येका गीतसंस्था गीतज्ञेन महीभृता ॥४०॥

[3]तत्र स्थायादिभिर्वर्णैः पदैः साम्यादलंकृतः ।
द्वैगेयकमृते कार्यो न्यासान्तो विविधो विदा ॥४१॥

द्वैगेयकाख्यो [४]विविधस्तार्तीयिकस्य वस्तुनः ।
चतुष्कले मन्द्रकेऽन्ते तत्रैव कथयिष्यते ॥४२॥

विविधस्य प्रमाणं तु विदारीद्वितयं मतम् ।
वृत्तं चतुर्विधं ज्ञेयं विदारीयोगतो बुधैः ॥४३॥

तत्रावरं तु तिसृभिरुत्तरोत्तरतः परम् ।
स्याच्चतसृभिः पञ्चभिः[५] षड्भिश्चैव समासतः ॥४४॥

प्रायेण मन्द्रके स्यातामङ्के विविधैकके[६] ।
प्रकर्या अपि वस्त्वर्धे पादे रोविन्दकस्य तु ॥४५॥

वृत्तं रोविन्दकोल्लोप्यकोत्तरेषु भवेदिह ।
[७]नो वर्णनियमापेक्षमेककाद्यङ्गकत्रयम् ॥४६॥

विविधस्त्रिविधो [८]ज्ञेयस्तत्त्रैविध्यं निरूप्यते ।
[९]सामुद्गश्चार्धसामुद्गो विवृत्तश्चेति तद्यथा ॥४७॥

सामुद्गः स्याद् विदार्योस्तु पदवर्णादिसाम्यतः ।
पदवर्णस्वरा यत्र विदार्योर्भागयोः समा(:) ॥४८॥

तदा स्यादर्धसामुद्ग एकस्या एव साम्यतः ।
विदार्या भागयोरन्यः पूर्वस्याः परिकीर्त्तितः ॥४९॥

---

१ B. दन्तिलो० । २ B. पदपूजकः ।
3 cf. S. R. 5. 70-71 for 41-42 above.
४ A. B. विविधो । ५ A. B. पञ्चमश्च ।
६ B. विविधैकका ।
७ B. न ।
८ B. ज्ञेयस्तु त्रैविध्यं ।
९ cf. S. R. 5. 69-70 for 47-49 above.

परस्या वा विदार्यास्तु पदवर्णादिसाम्यतः ।
भागयो(ः) स्यात् परस्त्रेधाऽर्धसामुद्गः समीरितः ॥५०॥

विवृत्ताख्यस्तु विव(वि)धो न्यासापन्यासनिर्मितः ।
असमानविदारीकोऽभिहितोऽरिविदारिणा ॥५१॥

[1]वृत्तं पुनर्द्विधा प्रोक्तमवगाढं प्रवृत्तकम् ।
तत्रावगाढं विज्ञेयं वर्णेनारोहिणा युतम् ॥५२॥

अवरोहिणि वर्णे स्यात् प्रवृत्तिरिति तत्र च ।
सामान्यलक्षणं त्वस्यावरोह्यारोहिणौ मतौ ॥५३॥

यतोऽवगाढमंशान्तमवरोहिणि वर्णके ।
आरोहिणि प्रवृत्तं स्यान्न्यासान्तं दात्तिले मते ॥५४॥

समापनं तु वृत्तस्यैकतरस्मिन् स्वरे स्मृतम् ।
न्यासापन्याससंन्यासविन्यासानां तु मध्यतः ॥५५॥

स्वकीयरागजनकजातिसंबन्धिनामिह ।
वृत्तस्य तु विदारीणां समाप्तिरिह सम्मता ॥५६॥

स्वरागहेतुजात्यंशे तत्संवादिनि वा स्वरे ।
अनुवादिनि वा तस्यानन्तरस्वर एव च ॥५७॥

एकान्तरे स्वरे वै तत्(द्) वैशाखिलमते मतम् ।
स्वरागहेतु-[2]जातिस्थमंशं संवादिनं स्वरम् ॥५८॥

न्यासस्वरमपन्यासमारभ्यैव क्रमेण च ।
आरोहे चावरोहे च(ऽपि) चातुर्विध्यं पृथक् ततः[3] ॥५९॥

प्रवृत्तस्यावगाढस्य मन्तव्यं मार्गवेदिभिः ।
त्रिचत्वाः पञ्चषा(शो)वापि विदार्यो वृत्तलक्षणम् ॥६०॥

तदेव युग्मसंज्ञं स्यात् पञ्चभिः षड्भिरेव वा ।
विदारीभिः समारब्धमिति गीतविदो विदुः ॥६१॥

एवमङ्गविधावुक्ते मन्द्रकं लक्ष्यतेऽग्रतः ।
उद्देशक्रममाश्रित्य [4]तल्लक्षणशरीरिणा ॥६२॥

---

[1] cf. S. R. 5. 108-112 for 52-59 above.

[2] B. जात्युत्थ०

[3] A. कतः ।

[4] A. B. स्तल्लक्षण०

[1]तालत्रैविध्यतस्तत्र विधिनैककलादिना ।
मन्द्रकं त्रिविधं ज्ञेयं तत् पुनर्द्विविधं मतम् ॥६३॥

स्यात् त्रिवस्तु चतुर्वस्तु ग्रथ्यते तत्र शीर्षकम् ।
त्रिवस्तुग्रथिते तस्मिन् [2]तूर्यवस्त्वेव शीर्षकम् ॥६४॥

चतुर्वस्तुनि तस्मिस्तु वस्तुतत्त्वविवेकिना ।
अथ प्रस्तूयते तावत् प्रस्तारो मद्रके स्फुटः ॥६५॥

[3]आरभ्यैककलं तत्र वसवो गुरवः स्मृताः ।
तावन्त एव लघवो वस्तुन्याद्ये यथाक्रमम् ॥६६॥

एवमेवान्यवस्तूनि त्रीणि चत्वारि बोहयेत् ।
तत्राचार्यमते तावत् तद्गुरुत्रयमादिमम् ॥
अपातं ध्रुवपातं तु केषाञ्चन मते मतम् ॥६७॥

शम्यादिकानामिह पूर्ववर्णग्रहे ग्रहस्तालविदा प्रयुक्तः ।
गुरोश्चतुर्थादिह पातक्लृप्तिः शम्याद्वयं तालयुगं च शम्ये ॥६८॥

तालौ शतौ द्विस्त्वथ सन्नि(पा)तो गलेषु शेषेषु यथाक्रमेण ।
एवं हि वस्तुत्रितयं प्रयोज्यं स (म ?) तेऽस्य शीर्षं विदुषा निवेश्यम् ॥६९॥

चतुष्कलस्त्वेककलोऽथ पञ्चपाणिर्भवेच्छीर्षकसंविधाने ।
उपोहनं गीतविदा विधेयं गुरुद्वयान्तेऽत्र च पूर्वखण्डे ॥७०॥

तच्छेषवस्तुद्वितये गुरुस्थमुपोहनं स्यात् प्रतिपूर्वकं च ।
तदेव योज्यं गुरुणि तृतीये वस्तुन्यथाद्ये किल मद्रकस्य ॥७१॥

तत् केचिदाहुः स्फुटमेकवस्तु गुरौ चतुर्थे च मते तदीये ।
उपोहनं तु प्रतिपूर्वमस्मिन् प्रसूयतेऽथाङ्गविधानमस्य ॥७२॥

[4]गुर्वष्टकः स्याद् द्विविधस्तदङ्गं तथैककं लैर्वसुभिः प्रदिष्टम् ।
तत्र स्फुटः स्याद् द्विविधो विदारीयुग्मं विदार्यैककयैककं च ॥७३॥

द्वैगेयकाख्येन विना विधेयो न्यासान्तकोऽसौ विविधः समस्तः ।
चतुष्कलेऽथ द्विकले तथैककले भवेन्मन्द्रकगीतकेऽस्मिन् ॥७४॥

---

[1] cf. S. R. 5. 59-60 for 63-64 above.

[2] B. स्तूर्य०

[3] cf. S. R. 5. 61-65 for 66-71 above.

[4] cf. S. R. 5. 68.

[1]मन्द्रग्रहांशोपचितं सदाद्यं वस्तुद्वयं वस्तुविदामभीष्टम् ।
ख्यातं विदार्यैककमंशकान्तमथो भवेन्न्यासंसमाप्तिकं वा ॥७५॥

गुर्वक्षरे तालगते तु पातं वदन्ति तज्ज्ञाः कलिकाप्रमाणम् ।
लघ्वक्षरे त्वर्धकलं च [2]पातमुल्लोप्यके गीतविदो गृणन्ति ॥७६॥

अथ कृष्णमहीन्द्रेण मन्द्रकाश्रितवस्तुगः ।
प्रस्तारः प्रतिपत्तॄणां प्रबोधाय प्रतन्यते ॥७७॥

आदौ गुर्वष्टकं स्थाप्यं तत्र पूर्वगुरुत्रये ।
उपोहनमुखाध्वानं पातहीनं प्रकल्पयेत् ॥७८॥

गुरोश्चतुर्थात् शशता ताशो लघ्वष्टकं ततः ।
शताता शतथा ताश ताशमत्र कलाविधिः ॥७९॥

एवं वस्त्वादिकं गीत्वा वस्तुद्वन्द्वमथ त्रयम् ।
एवमेवोहयेद् वस्तुत्रयान्ते शीर्षकं ततः ॥८०॥

चतुष्कलेनोत्तरेण यथाक्षरं गतेन वा ।
सन्ता शता शता तत्र यथाक्षरकलाविधिः ॥८१॥

चतुष्कले आनिविप्रास्तथा आताविशा अपि ।
आनिवित्ता आनिविशा आताविप्रेति पञ्चमी ॥
षष्ठी आनिविशं प्रोक्ता पञ्चपाणिकलाविधिः ॥८२॥

॥ अथ न्यासः ॥[3]

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ उ उ उ श श ता ता श इति यथाक्षरेण शीर्षकं	। । । । । । । । श ता ता श ता श ता सं चतुष्कलेन वा यथा	॥ एवं वस्तु ॥ ऽ ऽ ऽ ऽ आ ता वि श ॥२॥
ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता ऽ ऽ ऽ ऽ आ नि वि ता ॥३॥	ऽ ऽ ऽ ऽ आ नि वि प्र ॥१॥ ऽ ऽ ऽ ऽ आ नि वि श ॥४॥	ऽ ऽ ऽ ऽ आ ता वि प्र ॥५॥ ऽ ऽ ऽ ऽ आ नि वि श ॥६॥[4]

[1] cf. S. R. 5. 77.

[2] A. B. पातं तालोपके ।

[3] The illustrative portions in this Ullāsa are being reproduced without any modification. Wherever corresponding portions are available in S. R. reference has been made to the same.

[4] cf. S. R. p. 37 (portion following 5. 77).

अथोदाह्रियते राज्ञा मद्रकादि यथाविधि ॥८३॥[1]

	ऽ मा मा मा स [2]व र दं सु उ	(ऽ) नि ऽ सा र प ति उ	(ऽ) प नि ऽ मा प रि ण त उ	(ऽ) प म गा ० १ च र णं ० श
ऽ प म गा म व र वृ षभ श	ऽ ग मा ग तिं ता	ऽ म प गा वि श दं ता	ऽ म म पा वि म लं श	। । प ग री उ डु गण श ता
(।) (।) स स नी प रि वृढ ता श	(।) (।) नि स पा प रि ब द्धा श	(।) (।) स नि मा द्ध ज टं ता सं	मा त्रा ॥१॥ प्रथमं वस्तु मात्रा	म नि ऽ पा अ हि प ति ०
ऽ म प मा म णि गण ०	। नि सा री वि श द ०	नि म मा वि भू षं श	म पा ऽ ध नी सु र न र श	सा नि ऽ प मा किं न र ता
प नी ऽस गा से वि त ता	स नि ऽ प मा २ च र णं श	इति द्वितीयं वस्तु	स ग ॥ मा गि रि वर श ता	प नि । सा त न या ता श
ग म ॥ पा घ टि त ता श	प ग ॥ मा श री रं ता सं	म प नि ध मु नि ग ण	स नि प म प रि वृ त	प नि सा भ व न

[1] A. B. give this 'Ślokārddha' in the first square from left.

[2] The verbal structure is as follows :—
वरदं सुरपतिपरिणतचरणं, वरवृषभगतिं विशदं विमलं, उडुगणपरिवृढपरिबद्धजटम् ।
अहिपतिमणिगणविशदविभूषं, सुरनरकिन्नरसेवितचरणम् ।
गिरिवरतनयाघटितशरीरं, मुनिगणपरिवृत-*भवननिदेशम् ॥
गजचर्मधरं, भुवनाधिपतिं, वेदमयं, सितशूलमजं, जगतामीशं, भूताधिपतिं, ध्यानाभिरतम् । प्रणतार्त्तिहरं, मायारूपं, प्रणमति शिरसा, नवरतमिह तं कृष्णनरेशः । त्रिपुरान्तकरं, मदनाङ्गहरं । शिवमजेयं, कर्पूरगौरं, भस्माङ्गरागं, कैलासनाथं, ज्ञानमय,-मभिमतफलदं, भक्त्या गम्यं, भुजगोपवीतं, गङ्गाधर,-महिबद्धजटम् ॥
* B. भुवन ।

ग स नि प नि दे शं श	मात्रा	म प नि स गजचर्मधरं श	ग म गा भुवनाधिपतिं ता	प नि स ग वे द म यं ता
म प ध नि सितशूलमजं श	स नि ॥ प म ज ग ता श ता	प ध ॥ नी मी शं ता श	स प ॥ नि स भू ता धिपतिं ता श	ग म ॥ मा ३ ध्यानाभिरतं ता सं
मात्रा इति तृतीयं [1]वस्तु	मपधनिसनिपम प्रणतार्त्तिहरं	प नि ॥ स म मा या रू पं ता	सरिपऽमपनिसा प्रणमति श	गमगपपनिसा शिरसा ता
ग म ॥ प ध नवरतमिह श	धनिसधनिसमा तं कृष्णनरेशः ता	इति यथाक्षरेण षट्पितापुत्रकेण शीर्षकम् ॥	म पा ध नी त्रिपुरान्तकरं आ	सा नि प मा मदनाङ्गहरं नि

प नी स ग शिवमजेयं वि	स नी प मा कर्पूरगौरं प्रा	प नि सा गा भस्माङ्गरागं आ	मा गा पा नी कैलासनाथं ता
म गा मा प ज्ञा न म यं वि	ध नी स नी अभिमतफलदं श	पा मा पा धा भक्त्या गम्यं आ	नि सा पा नी भुजगोपवीतं नि
सा ग मा मा गङ्गाधरं वि	ग मा म मा अहिबद्धजटं ता ऽ		

(?)स्याच्चतुर्विंशतिभिः कलाभिर्वस्तुमद्रके ।[2]
द्विकले पादभागा(:) स्युस्तत्र द्वादश तैः पुनः ॥८४॥

चतुर्भिः पादभागै[3](:) स्यान्मात्रा तासां त्रयेण तु ।
वस्त्वेकं विविधस्तत्र मात्रयोः प्रतिवस्तु च ॥८५॥

भवेत्तृतीयमात्रायामेककं शीर्षकं पुनः ।
यथाक्षरेण द्विकलेनाथ वा पञ्चपाणिना ॥८६॥

वस्तुत्रयात् परं कार्यं कलानां त्रितयेन च ।
पूर्ववस्तुमुखे कार्यमुपोहनमथानयोः[4] ॥८७॥

वस्तुनोः कलिकं वाथ द्विकलं प्रत्युपोहनम् ।
न कार्यमत्र केषांचित् सम्मते प्रत्युपोहनम् ॥८८॥

अथ प्रतिकलं पातविधानमधुनोच्यते ।
पादभागत्रये निप्रौ निसाविति चतुर्थके ॥८९॥

---

१ B. omits वस्तु ।
२ cf. S. R. 5. 78-80 for 84-88 above.
३ B. ०भागे ।
४ ०न्ययोः ।

एवं स्यात् प्रथमा मात्रा द्वितीयायां तु नेः क्रमात् ।
शता ताशा इमे वर्णास्तृतीयायां शतालकौ ॥९०॥

ताशताशौ तासमिति शेषं वस्तुद्वयं पुनः ।
एवमेव प्रकर्त्तव्यं ततः शीर्षककल्पना ॥९१॥

न्यासः ॥ वसन्तरागेण ॥ इति द्विकलेन षट्पितापुत्रकेण वा शीर्षकम् ॥

ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ		ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ		ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	
निप्र	निप्र	निप्र	निश	मात्रा १	निश	निता	निता	निश	मात्रा २	शता	ताश	ताश	तास	मात्रा ३

इत्येकं वस्तु ॥ एवं शेषं वस्तुद्वयं कृत्वा तदन्ते शीर्षकम् ॥

ऽ। ऽ। ऽ।
सता शता शता ॥ इति यथाक्षरेणोत्तरेण ॥

स रि ऽ ग स म ग ऽ म ध ॥१॥ [1]जय जय जगदेकजीवितेश्वर निप्र	म ग ऽ म ग रि स ऽ म म ॥२॥ ज य त्रि पु र त नु द ह न निप्र	
ग स ऽ नि ध नि स ऽ ग म ॥३॥ ज य म द न म द द ल न निप्र	स नि ग ध नि स स स ॥४॥ ....(?) (निश)	मात्रा १
[2]रि स रि गा स ग ऽ मा मा ध ॥१॥ ज य भु व न भ य ह र ण (निश)	म ग ऽ मा ग रि सा ऽ ग मा ॥२॥ ज य नि र त ज न श र ण निता	
गा स ऽ ग म म धा ऽ नी ध ॥३॥ ज य वि श द त रु ण क र ण निता	ध नी स ग ग नी ऽ स सा ॥४॥ ज य त्रि द श न त च र ण निश	मात्रा २

[1] The verbal structure is as follows :—
जय जय जगदेकजीवितेश्वर ! जय त्रिपुरतनुदहन ! जय मदनमददलन ! जय भुवन*-भयहरण ! जय निरतजनशरण ! जय विशदतरुण-†करण ! जय त्रिदशनतचरण ! जय गजेन्द्रकृत्तिवसन ! जय स्फटिकगिरिसदन ! जय दनुजकुलकृतकदन ! जय भगवन् (द्) रतिसदन ! जय विकटपटुनटन ! जय दक्षमखमथन ! जय रविविधुशिखिनयन ! जय विविधनयविमल ! जय विकसितमुखकमल ! जय विविधरसशबल ! जय विधृत‡-विधुशकल ! त्रिगुणातीतं, गुणगणसहितं, विकटजटं, नागैर्यक्षैः, सेवितचरणं, लोकगुरुं, निजजन-शरणं, कमलाकरणं, प्रणमामि सदा, कृष्णनृपतिजयदं, हरमजेयमहम् ॥
* B. omits भय। † B. करुण। ‡ B. विधुत।
[2] A. omits रि।

स ग ऽ म म ध नि ध ऽ नि ॥१॥ ....(?) शता	स ग ऽ म स ग स ऽ नि ध ॥२॥ जय गजेन्द्रकृत्तिवसन ताश	
स नि ध नि ऽ स ग ऽ स स ॥३॥ जय स्फटिकगिरिसदन ताश	स ग स नि ध नि स स ॥४॥ जय दनुजकुलकृतकदन तासं	मात्रा ३ इत्येकं वस्तु

स रि ऽ ग स ग ऽ स ग म ॥१॥ जय भगवद् रतिसदन निप्र	ग स ऽ ग स ग ऽ स ग म ॥२॥ ज य वि क ट प टु न ट न निप्र
म ध ऽ नि ध नि ऽ स ग म ॥३॥ ज य द (ऽ) क्ष म ख म थ न निप्र	स ग स नि ध नि स सा ॥४॥ जय रविविधुशिखिनयन निश
स रि ऽ ग स ग ऽ स ग म ॥१॥ ज य वि वि ध न य वि म ल निश	ग स ऽ गा स ग मं ऽ मं ध ॥२॥ ज य वि क सि त मु ख क म ल निता
नि मं ऽ नि सं गा मा ऽ सा गा ॥३॥ ज य वि वि ध र स श ब ल निता	सा नी ऽ नी सा ग ध ऽ नी सा ॥४॥ जय विधृतविधुशकल निश

मा मा स सा त्रिगुणातीतं आ	नी स प नी गुणगणसहितं नि	म पा मा ग विकटजटं वि	प गा मा म नागैर्यक्षैः आ २[1]
म पा ग मा सेवितचरणं[3] श	[2]पा पं गा री लो क गु रुं[3] ता	सा स नी नी निजजनशरणं वि	नि पा स नी कमलाकरणं प्र
सा सा नी पा प्रणमामि सदा आ	मा नि पा म कृष्णनृपति- नि	पा मा नी स जयदं हर(-) वि	रि नी म मा मजेयमहम् सं

[1] B. १　　[2] B. प।

[3] A. B. transpose लोकगुरुं and सेवितचरणं।

इति चतुष्कलेन पञ्चपाणिना वा शीर्षकं विधेयम् ॥ अतःपरं द्विकलमद्रकप्रस्तारो भविष्यति ॥ तदेवं चतुर्थं वस्तु शीर्षकस्थाने ज्ञातव्यम् । इत्येककलं मन्द्रकं समाप्तम् ॥ मध्यमादिरागेण चतुर्वस्तुमद्रके तु एवमेव चतुर्थं वस्तु कर्तव्यम् । न पृथक् शीर्षकमिति ॥

स रि ग स रि म ग स ॥१॥ [1]जय गिरिदुहितृरतिकरण शता	ग स ग स ग म ध ध ॥ जय पुनरुज्जीवितरतिरमण ताश	
नि ध नि स ग म स ग ॥३॥ जय परेतभुवि कृतभ्रमण ताश	स ग स नि ग ध नि स जय भविकजनमनसि कृतक्रमण तासं	मात्रा ३ इति द्वितीय वस्तु
स री ऽ गा सा गा ऽ सा गा मं ॥१॥ जय विधुतदशवदन निप्र	गा मं ऽ मा धं ऽ नी मं ऽ नी सं ॥२ जय विशदतररदन निप्र	
गा मं ऽ गं सं सा नी नी सा ॥३॥ जय विकसितामलवदन निप्र	सं गं ऽ सा नी ऽ गा धा नी सा ॥४॥ जय सुमतिकृतभजन निश	मात्रा १
सा री ऽ गा सा ऽ गा सा ऽ गा सा ॥१॥ जय निगमसदवधृतमहि निश	गा म ऽ मा धा नि मा ऽ म मा ॥२ जय त्रिभुवनातुलगरिम निता	
ग म ऽ सं गं स नी ऽ धा नी ॥३॥ जय मुनिमानसततमित निता	स ग ऽ सा नी ध नी ऽ स सा ॥४॥ जय अन्धकक्षतद्रढिम निश	मात्रा २

[1] The verbal structure is as follows :—
जय गिरिदुहितृरतिकरण ! जय पुनरुज्जीवितरतिरमण ! जय परेतभुवि कृतभ्रमण ! जय भविकजनमनसि कृतक्रमण† ! जय विधुतदशवदन ! जय विशदतररदन ! जय विकसितामलवदन ! जय सुमतिकृतभजन ! जय निगम-‡सदवधृतमहि ! जय त्रिभुवनातुलगरिम ! जय मुनिमानसततमिम(त) ! जय अन्धकक्षतद्रढिम ! जय शेखरीकृतकनक ! जय अदितिजकुलजनक ! जय निजजनीकृतसनक ! जय निजसितिमहसितकनक ! जय सुरासुर-शिरोरत्न-निघृष्टचरणाम्बुज ! जय अपरसंसारपारगह(म)नैकपोत ! जय श्रीकाल-सेनैकवरदशिव ! जय सुरनरोरगमुकुटमणिमञ्जरीरञ्जितचरणपीठ ! जय विषमविषोर्मिलपितभुवनभयभङ्गजातनीलकण्ठ ! जय कण्डूयलदोर्मण्डलोत्पाटित-कैलासकम्पकम्पितगिरिजासंश्लेष ! विश्लेषितयोगसंक्षोभचरणनखाग्रपीडन-पीडितदशकण्ठ ! जय ध्यानावसाननिर्मुक्तजटैकदेशनिर्गतसुरसरिद्व्यापितलोक-त्रितय ! जय पृथ्वीपुरन्दर-$श्रीकालसेनजयदानोद्यतवराभयकरशिव ! नमस्ते ॥

† B. भ्रमण । ‡ B. संदव० । $ B. omits श्री ।

सा री ऽ गा सा ग मा ऽ मा ध ॥१॥ जय शेखरीकृतकनक शता	मा गा ऽ मा गा री ऽ सा म मा ॥२॥ जय अदितिजकुलजनक ताश	
ग सा ऽ नी धा नि सा ऽ गा म ॥३॥ जय निजजनीकृतसनक ताश	नी स गा सा ग धा नि सा ॥४॥ जय निजसितिमहसितकनक	मात्रा ३ इति तृतीयक वस्तु

सा री ग ऽ ऽ स ग गा ॥१॥ जय सुरासुरशिरोरत्न- सं	म धा ऽ ऽ म ग ॥२॥ निघृष्टचरणाम्बुज ता	म ग री ऽ ऽ स मा ॥३॥ जय अपर-संसार- ॥३॥ श
म ग सा ऽ नि ध नी ॥४॥ पारगह(म)नैकपोत ॥४॥ संता	स ग ऽ म स ॥५॥ जय श्री— ॥५॥ श	स नी ध ऽ स स नी नि सा ॥६ कालसेनैकवरद शिव ॥६॥ ता

स री ऽ ग स ग मा ऽ ध म ॥१॥ जय सुरनरोरगमुकुटमणिमञ्जरीरञ्जित- चरणपीठ ॥१॥ ॥ निप्र ॥	ग म ऽ ऽ गा री स मा ऽ ग सा ॥२॥ जय विषमविषोर्मिलपितभुवनभयभङ्गजात- नीलकण्ठ ॥२॥ ॥ ताश ॥
नि ध नी सा ऽ ऽ ग मा गा स ॥३॥ जय कण्डूयलदोर्मण्डलोत्पाटितकैलासकम्प- कम्पितगिरिजासंश्लेष ॥३॥ ॥ निता ॥	गा सं ग म ऽ ऽ म धा नि स ॥४॥ विश्लेषितयोगसंक्षोभचरणनखाग्रपीडनपीडित- दशकण्ठ ॥४॥ ॥ निश ॥
ग म सं ऽ ऽ गं स नी ध नी ॥५॥ जय ध्यानावसाननिर्मुक्तजटैकदेशनिर्गतसुर- सरिद्व्यापितलोकत्रितय ॥ ताप्र ॥	स ग सा ऽ ऽ नी ग धा निसा ॥६॥ जय पृथ्वीपुरन्दरश्रीकालसेनजयदानोद्यतवरा- भयकरशिव नमस्ते ॥ निस ॥
इति द्विकलेनोत्तरेण शीर्षकम् ।	इति समाप्तं द्विकलमन्द्रकम् ॥

[1]द्विकले मन्द्रके लक्ष्म यन्मया प्रागुदाहृतम् ।
चतुष्कले तदेव स्यात्(द्) द्विगुणं किन्तु तत्र च ॥९२॥

चतुष्कला (:) पादभागा वस्तुत्रितयतः परम् ।
चतुष्कलेनोत्तरेण केवलेनास्य शीर्षकम् ॥९३॥

तेनैककलयुक्तेन द्विकलेन युतेन वा ।
अत्रोपवहनं पातहीनमष्टकलं भवेत् ॥९४॥

वस्तुन्याद्ये(ऽ)न्ययो(:) कार्यं कलैकं द्विकलं तथा ।
चतुष्कलेनैव वाद्यद्विगुणेन विधीयते ॥९५॥

चतुष्कलं वा नो कार्यं प्रत्यपोहनमेव वा ।
गीते पदावृत्तियुतोंऽशादिरंशान्त एव च ॥९६॥

---

[1] cf. S. R. 5. 82-87 for 92-100 above.

द्वैगेयकाख्यो विविधस्तार्तीयकस्य वस्तुनः ।
प्रान्ते गीतिविदा कार्यो दं(द)त्तिलादिमतादिह ॥९७॥

अथ पातकलास्तत्र पादभागत्रये क्रमात् ।
आनिविप्राद्वयोरानिविशा आनिविताद्वयोः ॥९८॥

एकत्रानिविशा आशविका(ता)श्चैकत्र तत्कलाः ।
द्वयोराताविशा-[१]स्त्वानिविसमन्ते तथैकतः ॥९९॥

एवं पातविधिः कार्यो मद्रकेऽत्र चतुष्कले ।
[२]विनियोगो(ऽ)ङ्गुलीनां तु [३]चच्चत्पुटवदीरितः ॥१००॥

ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र १	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र २	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ४
ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश १	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता २	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ४
ऽ ऽ ऽ ऽ आशविता १	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविश २	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविश ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविस ४

मात्रा ३, इत्येकं वस्तु ॥ इति वस्तुत्रयं गीत्वा अन्ते चतुष्कलेन केवलेन पञ्चपाणिना वा एककलद्विकलाभ्यां युतेन शीर्षकम् ॥

ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र १	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविश २	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ४
ऽ ऽ ऽ ऽ आताविप्र ५	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविसं ६	इति चतुष्कलेन शीर्षकम् ॥	

ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता १	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र २	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविश ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता ४
ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ५	ऽ ऽ ऽ ऽ [४]आताविप्र ६	आनिविसं ७	इति यथाक्षरसहितेन चतुष्कलेन शीर्षकम् ॥

ऽ ऽ निप्र १	ऽ ऽ ताश २	ऽ ऽ निता ३	ऽ ऽ निश ४	ऽ ऽ ताप्र ५	ऽ ऽ निस ६	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र ७	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ८

ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता ९	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश १०	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविप्र[५] ११	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविसं १२	[६]इति द्विकलयुतेन चतुष्कलेन शीर्षकम् ॥

[१] A. B. ०स्त्राणि० ।
[२] A. विनियोगाङ्गुलीनां ।
[३] A. चञ्चत्पुट ।
[४] B. आनाविप्र ।
[५] B. आनिविप्र ।
[६] B. This portion is given after no. 6 in next line.

ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र १	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविश २	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ४	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविप्र ५	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविसं ६
ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र १	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविश २	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ४	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविप्र ५	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविसं ६

ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र १	ऽ ऽ ऽ ऽ आताविप्र २	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता ३	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ४
ऽ ऽ ऽ ऽ आताविप्र ५	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश ६		

इति चतुष्कलद्वयेन शीर्षकम् । अथोदाहरणानि ॥

स नि ऽ ध प १ [1]घनसा- आ	म ग ऽ री गा २ ररुचिं नि	म प ऽ ध प ३ गिरिजा- वि	म ग ऽ रि स ४ दयितं प्र
रि ग ऽ म प १ त्रिदशा- आ	म ग ऽ रि स २ धिपतिं नि	रि ग ऽ म ग ३ वृषभा- वि	रि स ऽ प म ४ धिपगं प्र
ग रि ऽ स नि १ नयना-	स ग ऽ म प २ भिरुचिं	ध प ऽ म ग ३ विमलं	रि प ऽ म ग ४ सततं
म प ऽ स नि १ शिरसा आ	सरि ऽ सनि २ शिवदं नि	म ग ऽ रि स ३ प्रणमा- वि	गरि ऽ स स ४ मि शिवं सं
स नि ऽ ध प १ सुषमा- आ	म ग ऽ रि ग २ निलयं नि	म प ऽ ध प ३ मदनां- वि	म प ऽ ध प ४ गहरं श
म ग ऽ रिस १ शशिना अ	रि ग ऽ म प २ कलितं नि	म ग ऽ रि स ३ परमा- वि	रि ग ऽ म ग ४ णुपरं ता
रि स ऽ प म १ त्रिपुरां- आ	ग रि ऽ स नि २ तकरं नि	स ग ऽ [2]प म ३ मृगच- वि	ध प ऽ म ग ४ र्मगतं ता

[1] The verbal structure of प्रथमवस्तु is as follows :—

घनसाररुचिं, गिरिजादयितं, त्रिदशाधिपतिं, वृषभाधिपगं,
नयनाभिरुचिं, विमलं सततं, शिरसा शिवदं, प्रणमामि शिवम् ।
सुषमानिलयं, मदनाङ्गहरं, शशिना कलितं, परमाणुपरं,
त्रिपुरान्तकरं, मृगचर्मगतं, गजचर्मपटं, प्रणतोऽस्मि हरम् ॥

[2] B. मप ।

(Continued at the bottom of next page.)

रि प ऽ म ग १ गजच- आ	म प ऽ स नि २ र्मपटं नि	स रि ऽ स नि ३ प्रणतो- वि	म ग ऽ रि स ४ (ऽ)स्मि हरं श
स रि ऽ ग म १ कमल- आ	प म ऽ ग रि २ प्रभवं नि	स रि ऽ ग म ३ हरिणी- वि	ग रि ऽ स प ४ कलितं श
म ग ऽ रि स १ शिरसा आ	म ग ऽ रि स २ दधतं नि	स ग ऽ म प ३ मृगया- वि	ध प ऽ म ग ४ भिरतं ता
स रि ऽ ग म १ शशिनः आ	ग रि ऽ प म २ शकलं नि	ग म ऽ प म ३ शिरसा वि	स नि ऽ रि स ४ दधतं ता
स नि ऽ स रि १ प्रणमा- आ	नि ग ऽ म रि २ मि हरं नि	नि स ऽ रि स ३ शिरसा वि	म ग ऽ रि स ४ सततं श
स रि ऽ म ग १ त्रिदिव- आ	म ग ऽ रि स २ प्रभवं श	प म ऽ ग रि ३ कमला- वि	ग म ऽ ध प ४ निलयं ता
स नि ऽ ध प १ रुचिरं आ	म ग ऽ रि स २ सुचिरं ता	स स ऽ स नि ३ हृदये वि	ध प ऽ म ग ४ करवै श
स नि ऽ ध प १ करुणा- आ	स नि ऽ ध प २ तिगतं ता	स नि ऽ ध प ३ विजिता- वि	म ग ऽ री सा ४ भरणं श
ग री ऽ प म १ शरणं आ	ग म ऽ प स २ तमहं नि	नि स ऽ रि स ३ मनसा- वि	म ग ऽ रि स ४ (ऽ)नुसरे सं

कमलप्रभवं, हरिणीकलितं, शिरसा दधतं, मृगयाभिरतं,
शशिनः शकलं, शिरसा दधतं, प्रणमामि हरं, शिरसा सततम् ॥

त्रिदिवप्रभवं, कमलानिलयं, रुचिरं सुचिरं, हृदये करवै,
करुणातिगतं, *विजिताभरणं, शरणं तमहं, मनसा(ऽ)नुसरे ॥

* A. B. निर्जितभरणं ।

स नि ऽ ध प १ यमिनः आ	म ग ऽ रि ग २ शमिनो श	म प ऽ ध प ३ दयितं वि	म ग ऽ रि स ४ सततं ता
स रि ऽ ग म १ हृदये आ	प म ऽ ग रि २ निहितं ता	स रि ऽ ग म ३ विततं वि	ग रि ऽ म स ४ शिवदं श
प म ऽ ग रि १ परितो १ आ	स नि ऽ ग स २ (ऽ)धिगतं २ ता	म प ऽ ध प ३ परतः ३ वि	म ग ऽ रि स ४ परमं ४ श
म ग ऽ म प १ मनसा १ आ	स नि ऽ स रि २ कलयं- २ नि	स नि ऽ म ग ३ ति शिवं ३ वि	म ग ऽ रि स ४ शिवदं ४ शं एकं वस्तु
स नि ऽ ध प १ [1]निगमा- १ आ	प म ऽ ग रि २ नुगुणं २ वि	रि ग ऽ म प ३ विषयो- ३ वि	प ध ऽ प म ४ परतं ४ प्र
ग रि ऽ स रि १ भविता- १ आ	ग म ऽ प म २ मधिपं २ नि	ग रि ऽ स रि ३ यमिहा- ३ वि	म ग ऽ रि स ४ पचितं ४ प्र
प म ऽ ग रि १ तमहं १ आ	स नि ऽ स ग २ सदयं २ नि	म प ऽ ध प ३ मदयं- ३ वि	म ग ऽ रि प ४ तमजं ४ प्र
म ग ऽ म प १ विरजं १ आ	स नि ऽ स रि २ विगुणं २ नि	स नि ऽ ग म ३ सगुणं ३ वि	म ग ऽ रि स ४ न नुवे ४ श
स स ऽ स नि १ जगति १ आ	स नि ऽ ध प २ प्रभवं २ नि	स नि ऽ स नि ३ वितता- ३ वि	ध प ऽ म ग ४ नुभवं ४ प्र

यमिनः शमिनो, दयितः (तं) सततं, हृदये निहितं, विततं शिवदं,
परितो(ऽ)धिगतं, परतः परमं, मनसा कलय-, न्ति शिवं शिवदम् ॥

[1] The verbal structure of द्वितीयवस्तु and तृतीयवस्तु is as follows :—
निगमानुगुणं, विषयोपरतं, भवि(ब)तामधिपं, यमिहापचितं,
तमहं सदयं, मदयन्तमजं, विरजं विगुणं, सगुणं न नुवे ।
जगति प्रभवं, विततानुभवं, दुरितौघहरं, प्रणमामि हरं,
हरिपद्मभव, -प्रभवप्रमुखा, -कर-कामदमी-, हितदं सुखदं ।

स नि ऽ ध प १ दुरितौ- १ आ	स नि ऽ ध प २ घहरं २ नि	स नि ऽ ध प ३ प्रणमा- ३ वि	म ग ऽ रि स ४ मि हरं ४ प्र
ध प ऽ म प १ [1]हरिप- १ आ	ध प ऽ म प २ द्मभव- २ नि	म ग ऽ रि प ३ प्रभव- ३ वि	प म ऽ ग म ४ प्रमुखा ४ प्र
प स ऽ नि स १ कर-का- १ आ	स नि ऽ ग म २ मदमी- २ नि	म ग ऽ रि सं ३ हितदं ३ वि	स नि ऽ म ग ४ सुखदं ४ श
स नि ऽ ध प १ विजिता- १ आ	म ग ऽ रि ग २ पसदं २ नि	म प ऽ ध प ३ विमला- वि	म ग ऽ रि स ४ पधनं ४ श
स रि ऽ ग म १ गिरिशं १ आ	प म ऽ ग रि २ गिरिरा- २ नि	स रि ऽ ग म ३ जसुता- ३ वि	म ग ऽ रि स ४ दयितं ४ ता
स नि ऽ ग स १ यतिभिः १ आ	म प ऽ ध प २ स्वहृदा २ नि	म ग ऽ रि प ३ निहितं ३ वि	म ग ऽ प म ४ प्रकृतेः ४ ता
म ग ऽ रि प १ परतः १ आ	म ग ऽ [2]प म २ प्रथितं २ नि	स रि ऽ स नि ३ प्रणतो- ३ वि	स ग ऽ रि स ४ (ऽ)स्मि शिवम् ४ श (इति द्वितीयं वस्तु ?)
स रि ऽ ग म १ निगमागम्यं १ आ	म ग ऽ रि स २ त्रितयातीतं श	रि ग ऽ म प ३ विश्वाकर-३ वि	ग म ऽ प ध ४ मनाकारं ४ ता
म प ऽ ध नि १ योगारूढं आ	प ध (ऽ) नि स २ कमलासनगं २ ता	ध नि ऽ स ध ३ कमलापति- वि	म ग ऽ रि स ४ सेवितचरणं ४ श

विजितापसदं, विमलापधनं, गिरिशं गिरिरा, -जसुतादयितं,
यतिभिः स्वहृदा, निहितं प्रकृते(:), परतः प्रथितं, प्रणतो(ऽ)स्मि शिवम् ॥
निगमागम्यं, त्रितयातीतं, विश्वाकर, -मनाकारं,
योगारूढं, कमलासनगं, कमलापति, -सेवितचरणम् ।
कमलाभमुखं, धनदाधिपतिं, धनदं शिरसा, प्रणमामि हरम् ॥

[1] A. B. हरिप- द्मप्रभ- वप्रभ-वप्रमु-खाकर- कामद- मिहितदं मुखमेव ।
[2] B. मप ।

म ग ऽ रि स १ कमला- १ आ	म ग ऽ ग म २ भमुखं २ ता	रि स ऽ म ग ३ धनदा- ३ वि	म ग ऽ ग म ४ धिपति ४ श
रि स ऽ म ग १ धनदं १ आ	म प ऽ ध प २ शिरसा २ नि	म ग ऽ रि प ३ प्रणमा- ३ वि	ग म ऽ प स ४ मि हरं ४ शं

इति वस्तुत्रयं गीत्वा अन्ते चतुष्कलेन केवलेन पञ्चपाणिना एककलद्विकलाभ्यां युतेन शीर्षकम् ।

स सा ऽ स नि १ [1]नटवत्-१ आ	स नि ऽ ध प २ त्रितनु-२ नि	म प ऽ स नि ३ भुंवन-३ वि	स नि ऽ ध प ४ स्थितये ४ प्र
म ग ऽ रि ग १ संहर्त्तुं १ आ	म प ऽ ध प २ परिपा-२ ता	म ग ऽ रि ग ३ लयितुं ३ वि	म प ऽ ध प ४ कर्त्तुं ४ श
स नि ऽ ध प १ हर इति १ आ	म ग ऽ रि ग २ तमसा २ नि	म प ऽ ध प ३ भव इति ३ वि	म ग ऽ रि स ४ रजसा ४ ता
रि ग ऽ म प १ शिव इति १ आ	म ग ऽ रि स २ सत्त्वगुणेन २ नि	रि ग ऽ म प ३ परिणति-३ वि	म ग ऽ रि स ४ मुपगतो ४ श
प म ऽ ग रि १ यस्तमहं १ आ	स नि ऽ स ग २ त्रिगुणं २ ता	म प ऽ ध प ३ विगुणं ३ वि	म ग ऽ रि प ४ सकलं ४ प्र
म ग ऽ म प १ निष्कलं १ आ	स नि ऽ स रि २ सर्वगं २ नि	स रि ऽ स नि ३ सर्वदं ३ वि	म ग ऽ रि स ४ प्रणतोऽस्मि शिवं ४ सं १

[1] The verbal structure is as follows :—

नटवत्-त्रितनु-भुंवन-स्थितये, संहर्त्तुं परिपालयितुं कर्त्तुं, हर इति तमसा, भव इति रजसा, शिव इति सत्त्वगुणेन परिणति-मुपगत(तो) यस्तमहं त्रिगुणं विगुणं सकलं निष्कलं सर्वगं सर्वदं प्रणतोऽस्मि शिवम् ।

स नि ध प म म ग १ [१]कामदकामगं सं	स नि ध प २ कामरूपं २ ता	म ग रि ग ३ सदा का- ३ श
म प ध प ४ मनापूरकं ४ ता	म ग रि ग ५ कामकामं ५ श	म ग स री ६ परं विश्वरूपं ६ ता

स रि ऽ ग म १ वियद्ध- १ आ	म ग ऽ रि स २ त्सदा शुद्ध- २ नि	प म ऽ ग रि ३ माकाशकल्पं ३ वि	स नि ऽ स ग ४ कोकचेष्टा- ४ श
म प ऽ ध प १ निमित्तं १ आ	म ग ऽ रि स २ सहस्र-२ ता	रि ग ऽ म प ३ शिरसं ३ वि	म ग ऽ रि स ४ सहस्र- ४ श
रि ग ऽ म ग १ नयनं १ आ	रि स ऽ प म २ सहस्र-२ नि	ग रि ऽ स नि ३ चरणं ३ वि	स ग ऽ म प ४ सहस्र- ४ श
ध प ऽ म ग १ बाहूदरं १ आ	रि प ऽ म ग २ सहस्र-२ ता	म ग ऽ रि प ३ भानुनिभं ३ वि	म ग ऽ म प ४ तेजोरूपं ४ श
स नि ऽ स रि १ अविदितरूपं १ आ	स नि ऽ स रि २ कलनातीतं २ ता	स नि ऽ म ग ३ जगतामादि-३ वि	ग म ऽ ग रि ४ मनादि- ४ प्र
म ग ऽ रि प १ निरुपाधि १ आ	म ग ऽ म स २ सततं २ नि	स रि ऽ स नि ३ प्रणमति ३ वि	म ग ऽ रि स ४ कृष्णनरेशः ४ सं

॥ इति यथाक्षर-साहनेन (सहितेन) चतुष्कलेन शीर्षकम् ॥

[१] The verbal structure is as follows :—

कामदकामगं कामरूपं सदा कामनापूरकं कामकामं परं विश्वरूपं,
वियद्धत्सदा शुद्धमाकाशकल्पं कोकचेष्टानिमित्तं सहस्रशिरसं,
सहस्रनयनं सहस्रचरणं सहस्रबाहूदरं सहस्रभानुनिभं तेजोरूपं,
अविदितरूपं कलनातीतं जगतामादिमनादिनिरुपाधि सततं प्रणमति कृष्णनरेशः ॥

स रि ऽ ग म १ [1]दैत्यैर्यक्षैः १ नि	म ग ऽ रि स २ किन्नरमुख्यैः २ प्र	ग रि ऽ म प ३ फणिनामीशै- ३ ता
म ग ऽ रि स ४ र्मुनिसङ्घैः ४ श	रि ग ऽ म ग ५ सगुरुसहितैः ५ नि	रि स ऽ प म ६ इन्द्रप्रमुख्यै (खै-) ६ ता
ग रि ऽ स नि ७ र्नाकिप्रवरैः ७ नि	स ग ऽ म प ८ संस्तुतमा- ८ श	ध प ऽ म ग ९ प्रणतार्त्तिहरं ९ ता
ग रि ऽ प म १० जगतामीशं १० प्र	ग म ऽ प स ११ भुजङ्गाभूषं ११ नि	स नि ऽ रि स १२ गङ्गाधरं १२ सं

नि म ऽ ग रि १३ [2]चन्द्रापीडं आ	स रि ऽ ग म १४ खट्वाङ्गधरं नि	म ग ऽ रि स १५ शूलासिकरं वि	स रि ऽ ग म १६ साजगवं प्र
ग रि ऽ स प १७ धराद्यष्टतनु- १७ आ	म ग ऽ रि स १८ परिपालित-१८ ता	प म ऽ ग रि १९ चतुर्दश- १९ वि	स नि ऽ स ग २० भुवनं २० श[3]
स नि ऽ ध प २१ श्रुतिसम-२१ आ	म ग ऽ रि ग २२ धिगतभवा-२२ नि	म ग ऽ ध प २३ द्यष्टाभिधान-२३ वि	म ग ऽ रि स २४ महिमानं २४ ता
रि ग ऽ म प[4] २५ अनन्तमूर्त्ति-२५ आ	म ग ऽ रि स २६ योगाभिरतं नि	रि ग ऽ म ग २७ योगफलदं २७ वि	रि स ऽ प म २८ यजनीयं २८ श

[1] The verbal structure is as follows :—
दैत्यैर्यक्षैः किन्नरमुख्यैः फणिनामीशैर्मुनिसङ्घैः सगुरुसहितैः इन्द्रप्रमुखैः नाकिप्रवरैः संस्तुतमाप्रणतार्त्तिहरं जगतामीशं भुजङ्गाभूषं गङ्गाधरम् ॥

[2] The verbal structure is as follows :—

चन्द्रापीडं खट्वाङ्गधरं शूलासिकरं साजगवं धराद्यष्टतनुपरिपालितचतुर्दशभुवनं श्रुतिसमधिगतभवाद्यष्टाभिधानमहिमानं, अनन्तमूर्त्तियोगाभिरतं योगफलदं यजनीयं यजमानं यज्ञफलदं *मन्त्राधीशं मन्त्रफलदं श्रीकालसेनमहितं प्रणतोऽस्मि जगदीशम् ।

* A. मन्त्रीधीशं ।

[3] B. omits श । [4] B. पम ।

ग रि ऽ स नि २९ यजमानं २९ आ	स ग ऽ प म[1] ३० यज्ञफलदं ३० ता	म प ऽ ध प ३१ मन्त्राधीशं ३१ वि	म ग ऽ रि प ३२ मन्त्रफलदं ३२ प्र
म ग ऽ म प ३३ श्रीकालसेन- ३३ आ	म प ऽ स नि ३४ महितं ३४ नि	स रि ऽ स नि ३५ प्रणतोऽस्मि ३५ वि	म ग ऽ रि स ३६ जगदीशं ३६ श

स सा ऽ स नि १ [2]नित्यानन्दं १ आ	स नि ऽ ध प २ नित्यज्ञानं २ नि	स नि ऽ ध प ३ जगतामार्दि ३ वि	म ग ऽ स नि ४ संसार-४ प्र
ध प ऽ म ग ५ सागरपार- ५ आ	स नि ऽ ध प ६ गाहन- ६ ता	म ग ऽ रि ग ७ पोतायितं ७ वि	म प ऽ ध प ८ सनकादिक-८ श
म ग ऽ रि स ९ चेत(:)सदनं ९ आ	स रि ऽ ग म १० नयनारामं १० नि	प म ऽ ग रि ११ रामारमणं ११ वि	स रि ऽ ग म १२ निर्जितकरणं १२ ता
म ग ऽ रि स १३ परिहृतमरणं १३ आ	प म ग रि १४ मुनिजन-१४ नि	स नि स ग १५ शरणं १५ वि	स नि स ग १६ विरहाहरणं १६ श
स ग ऽ प म संसृतितरणं आ	म प ध प सुरजनतरणं ता	म ग रि प भवभयहरणं वि	म ग म प कमलाशरणं प्र
स नि ऽ स रि २१ गगनश्रवणं २१ आ	नि स ऽ रि स २२ श्रुतितः श्रवणं २२ नि	नि म ऽ ग रि २३ अनुमितमननं २३ वि	म ग रि स २४ स्वहृदाधेयं २४ सं

१ B. मप।

२ The verbal stucture is as follows :—

नित्यानन्दं नित्यज्ञानं जगतामार्दि संसारसागरपारगाहनपोतनितं (पोतायितं) सनकादिकचेत:सदनं नयनारामं रामारमणं निर्जितकरणं परिहृतमरणं मुनिजनशरणं विरहाहरणं संसृतितरणं सुरजनतरणं भवभयहरणं कमलाशरणं गगनश्रवणं श्रुतितः श्रवणं अनुमितमननं स्वहृदाधेयं ॥

नि स ऽ रि स २५ [1]प्रकाशित २५ आ	म ग रि स २६ भूर्भुवःस्वः- २६ नि	रि ग ऽ म ग २७ प्रभृतिलोक- २७ वि	म ग रि स २८ सप्तकं २८ प्र
स रि ऽ प म २९ पञ्चवक्त्र- २९ आ	ग रि ऽ स नि ३० प्रसाद- ३० ता	स ग ऽ म प ३१ प्रसन्नीकृत- ३१ वि	प ध ऽ म ग ३२ पञ्चमहाभूतं ३२ श
म ग ऽ रि प ३३ दशनयन- ३३ आ	म ग ऽ म प ३४ विलोकन- ३४ नि	म ग ऽ प म ३५ विलोकित- ३५ वि	स नि(ऽ)स रि ३६ दशदिक्- ३६ ता
स नि ऽ स रि ३७ पालसार्थ- ३७ आ	स नि ऽ ग म ३८ कीकृतचेतः- ३८ नि	स नि ऽ ग म ३९ प्रसाद- ३९ वि	म ग ऽ रि स ४० परिपाकं ४० श
स रि ऽ ग म ४१ सकलभू- ४१ आ	म ग ऽ रि स ४२ पालशृङ्गार- ४२ ता	म प ऽ ग रि ४३ हारतार- ४३ वि	सनि(ऽ)सग ४४ माणिक्य- ४४ प्र
म प ऽ ध प ४५ श्रीकालसेन- ४५ आ	म ग ऽ रि प ४६ वरदं ४६ नि	म ग ऽ स नि ४७ प्रणतोऽस्मि ४७ वि	म ग ऽ रि स ४८ खण्डपरशुं ४८ सं

अथापरान्तकं ब्रूते परान्तोऽपि पयोनिधेः ।
करदीकृत्य भूपालान् भूपालानां शिरोमणिः ।।१०१।।

[2]त्रेधा परान्तकमदो निगदन्ति भेदाच्चचच्चत्पुटस्य कलितैककलादिकस्य ।
तत्रैकमेव किल वस्तु वदन्ति केचित् पञ्चापरे षडपरे त्वपरेऽथ सप्त ।।१०२।।

शाखाख्यया निगदितानि च तानि तद्वदन्यैः पदैर्विरचिता प्रतिशाखिका स्यात् ।
शाखार्धमाह चरमं प्रतिशाखिकाख्यमाचार्यवीथ्यचरमः सविशाखिलोऽत्र ।।१०३।।

शाखैव वस्त्विवति मुनिर्भरतोऽभिधत्ते तस्याः परार्द्धमपि च प्रतिशाखिकेति ।
वस्त्वैकमत्र गुरुभिस्तु चतुर्भिरेव तावद्भिरेककलके लघुभि(:)प्रदिष्टम् ।।१०४।।

---

[1] The verbal structure is as follows :—
प्रकाशितभूर्भुवःस्वःप्रभृतिलोकसप्तकं पञ्चवक्त्रप्रसादप्रसन्नीकृतपञ्चमहाभूतं
दशनयनविलोकनविलोकितदशदिक्पालसार्थकीकृतचेतःप्रसादपरिपाकं
सकलभूपालशृङ्गारहारतारमाणिक्यश्रीकालसेनवरदं प्रणतोऽस्मि खण्डपरशुम् ।।

[2] cf. S. R. 5. 88—92 for 102—107 above.

अस्मादथो द्विगुणितं द्विकले विधेयं वस्त्वर्कसम्मितकलं च चतुष्कलेऽथ ।
द्वैगुण्यभाङ्ग निगदितं द्विकलादिकं यत् तद्वस्तु तद्द्विगुणिताभिरतं कलाभिः ॥१०५॥

ये त्वेकवस्तुकमिदं निगदन्ति तेषामाद्या कलोपवहनं च परा कला च ।
स्यात् प्रत्युपोहनमथैककले च तस्मिन् आद्या कलोपवहनं गदितैकिका हि ॥१०६॥

स्यात् प्रत्युपोहनमिह प्रथितं यतोऽस्मिन् वस्तूनि वस्तुनियतानि बहूनि सन्ति ।
अत्रोत्तरेण रचितं किल शीर्षकं स्यात्(च्)शा(छा)खागतं भवति वा प्रतिशाखिकान्ते ॥१०७॥

केषांचनैककलिकेन हितेन सर्वसंगीतसारविदुषां विदुषां प्रसिद्धम् ॥१०८॥

उपोहनं स्याद् [१]द्विकले द्विकलं वा कलैकिका ।
एकया [२]कलया चात्र प्रत्युपोहनमीरितम् ॥१०९॥

वस्त्वर्द्धसम्मितं ज्ञेयं [३]चतुष्कलमुपोहनम् ।
(मार्गे ?) तु दक्षिणे ख्यातं द्विकलं प्रत्युपोहनम् ॥११०॥

तदेव वार्त्तिके[४] मार्गे द्वे चतस्रोऽथवा कलाः ।
केषांचन मते चास्मिन्न कार्यं प्रत्युपोहनम् ॥१११॥

[५]सर्वत्रैककलो नैव शाखान्ते [६]पञ्चपाणिना ।
विधेयं शीर्षकं केचिदत्राहुः [७]प्रतिशाखिनः ॥११२॥

शाखायाः प्रतिशाखायाः संबन्धिन्यन्तवस्तुनः ।
कलाषट्के(ऽ)न्तिमे पञ्चपाणिरावृत्तिसंयुतः ॥११३॥

यथाक्षरः स्वपातैस्तु युतो वापि(प्य) युतोऽपि वा ।
गातव्यस्तालिकासंज्ञः कैश्चिदावृत्तिर्वाजितः ॥११४॥

यथाक्षरः पञ्चपाणिः शाखिकाप्रतिशाखयोः ।
पृथु(थ)गन्ते प्रयोज्यायमिष्यते तालिकाभिधः ॥११५॥

पञ्चपाणेः कला(स्)त्यक्त्वा[८] कैश्चिदेवायमिष्यते ।
तदुत्तरकलाभिस्तद्रूपं तस्यैव नान्यतः ॥११६॥

---

१ A. द्विकलो ।
२ B. omits कलया ।
३ A. B. चतुष्कल उपोहनम् ।
४ B. वार्तिको ।
५ cf. S. R. 5. 92—95 for 112—116 above.
६ B. पञ्चपा ।
७ B. प्रतिशाखि ।
८ B. त्यक्ता ।

नैकवस्तुनि विज्ञेया तालिकैषा कदाचन ।
एतस्यान्येषु भेदेषु वस्त्वन्त्यार्धे तु सा मता ॥११७॥

[१]अत्रोपवर्त्तनं कार्यं वृत्तिदक्षिणमार्गयोः ।
चतुर्षु वस्तुषु प्रायो गीतेषु तदनन्तरम् ॥११८॥

वस्तुनोऽत्र तुरीयस्य पश्चिमार्धे तु याः कलाः ।
तद्गतैस्तैः पदैरेव तदर्धलययन्त्रितैः ॥११९॥

तद्गीतिगानमधुरैः पञ्चपाणौ यथाक्षरे ।
द्विकले तु विशेषोऽयं कैश्चिदत्राभिधीयते ॥१२०॥

तद्वस्तुनस्तुरीयस्य निर्मितः सकलैः पदैः ।
[२]षट्कलत्वादस्य पुनर्न चैककलसंगतिः ॥१२१॥

कैश्चित्[३] पञ्चमवस्त्वादि कलाषट्के तदिष्यते ।
अस्मिन् जनकजातिस्थन्यासस्वरसमापनम् ॥१२२॥

उपान्तिके प्रयुक्तानि पदान्यत्र पुनर्यतः ।
आवर्त्यन्ते ततः प्रोक्तमुपवर्तनकं बुधैः ॥१२३॥

[४]अत्राचार्यमते तावदङ्गकल्पनमिच्छया ।
अङ्गद्वयीमभाषिष्ट दन्तिलो विविधैकके[५] ॥१२४॥

पाताः षडेव विज्ञेयास्तृतीयादिगलेष्विह ।
अत्रादिमकले त्यक्त्वा शम्यातालश्च ताशता ॥१२५॥

सन्निपातश्चैककले षट् पाताः क्रमतो मताः ।
द्विकलादौ भवेत् पातविधिर्मद्रकवत् स्फुटः ॥१२६॥]

केचिदावापनिष्क्रामावादौ विक्षेपको मतः ।
मध्ये त एव द्विकले चतुष्कलविधौ पुनः ॥१२७॥

शम्यामष्टमिकां तालं द्वादशं षोडशं पुनः ।
प्रवेशमथवा पातात्(द्) द्विकले संगृणाम्यहम् ॥१२८॥

---

१ cf. S. R. 5. 97–98 for 118–119 above.

२ cf. S. R. 5. 98, 99.

३ B. केच्चित् ।

४ cf. S. R. 5. 100.

५ A. विवधैः कको । B. विवधैः कके ।

नैकवस्तुनि विज्ञेया तालिकैषा कदाचन ।
एतस्यान्येषु भेदेषु वस्त्वन्त्यार्धे तु सा मता ॥११७॥

[१]अत्रोपवर्त्तनं कार्यं वृत्तिदक्षिणमार्गयोः ।
चतुर्षु वस्तुषु प्रायो गीतेषु तदनन्तरम् ॥११८॥

वस्तुनोऽत्र तुरीयस्य पश्चिमार्धे तु याः कलाः ।
तद्गतैस्तैः पदैरेव तदर्धलययन्त्रितैः ॥११९॥

तद्गीतिगानमधुरैः पञ्चपाणौ यथाक्षरे ।
द्विकले तु विशेषोऽयं कैश्चिदत्राभिधीयते ॥१२०॥

तद्वस्तुनस्तुरीयस्य निर्मितः सकलैः पदैः ।
[२]षट्कलत्वादस्य पुनर्न चैककलसंगतिः ॥१२१॥

कैश्चित्[३] पञ्चमवस्त्वादि कलाषट्के तदिष्यते ।
अस्मिन् जनकजातिस्थन्यासस्वरसमापनम् ॥१२२॥

उपान्तिके प्रयुक्तानि पदान्यत्र पुनर्यतः ।
आवर्त्यन्ते ततः प्रोक्तमुपवर्तनकं बुधैः ॥१२३॥

[४]अत्राचार्यमते तावदङ्ककल्पनमिच्छया ।
अङ्कद्वयीमभाषिष्ट दन्तिलो विविधैकके[५] ॥१२४॥

पाताः षडेव विज्ञेयास्तृतीयादिगलेष्विह ।
अत्रादिमकले त्यक्त्वा शम्यातालश्च ताशता ॥१२५॥

सन्निपातश्चैककले षट् पाताः क्रमतो मताः ।
द्विकलादौ भवेत् पातविधिर्मद्रकवत् स्फुटः ॥१२६॥

केचिदावापनिष्क्रामावादौ विक्षेपको मतः ।
मध्ये त एव द्विकले चतुष्कलविधौ पुनः ॥१२७॥

शम्यामष्टमिकां तालं द्वादशं षोडशं पुनः ।
प्रवेशमथवा पातात्(द्) द्विकले संगृणाम्यहम् ॥१२८॥

---

१ cf. S. R. 5. 97–98 for 118–119 above.
२ cf. S. R. 5. 98, 99.
३ B. केचित् ।
४ cf. S. R. 5. 100.
५ A. विवधैः कको । B. विवधैः कके ।

निप्रनिप्रनिशनिताताासताशमिति स्फुटान् ।
चतुष्कले विशेषोऽत्र यथावदुपवर्ण्यते ॥१२९॥

तुर्यवस्तूत्तरार्द्धस्थैः पदैरेतद्विधीयते ।
आवापश्चैव निष्कामो विक्षेपश्च प्रवेशकः ॥१३०॥

आनिविप्राः पुनस्तद्वदावापनिविशास्ततः ।
आनिविक्षेपता आताविशास्त्वाविनिसं तथा ॥
क्रमादेककलादीनां प्रस्तारो दर्श्यते[1] मया ॥१३१॥

ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं	ऽ । ऽ ऽ । ऽ स ता श ता श ता	। । । । ता श ता सं	इति प्रतिशाखा
अथ शीर्षकं	स ता श ता श ता	इति शीर्षकं	इत्येकं वस्तु
अथ पञ्चवस्तुकोदाहरणं	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इत्याद्यं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति द्वितीयं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति तृतीयं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति चतुर्थं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति शीर्षकं	इति दृश्ये च प्रति-शाखा इति
एवमेव षड्वस्तुकं सप्तवस्तुकं च ॥	शाखोत्तरार्द्धप्रतिशाखा चैव पञ्चवस्तुके पञ्चवस्तु शाखा ॥	इति प्रतिशाखा	। । । । ता श ता सं
इति तृतीयवस्तूत्तरार्द्धं	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति चतुर्थकं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	इति पञ्चवस्तुकप्रति-शाखा	एवं षड्वस्तुके त्रिवस्तुका	सप्तवस्तुके सार्द्धत्रि-वस्तुका प्रतिशाखा

[1] B. दृश्यते ।

निप्रनिप्रनिशनितातासताशमिति स्फुटान् ।
चतुष्कले विशेषोऽत्र यथावदुपवर्ण्यते ॥१२९॥

तुर्यवस्तूत्तरार्द्धस्थैः पदैरेतद्विधीयते ।
आवापश्चैव निष्कामो विक्षेपश्च प्रवेशकः ॥१३०॥

आनिविप्राः पुनस्तद्वदावापनिविशास्ततः ।
आनिविक्षेपता आताविशास्त्वाविनिसं तथा ॥
क्रमादेककलादीनां प्रस्तारो दर्श्यते[१] मया ॥१३१॥

ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	ऽ । ऽ ऽ । ऽ स ता श ता श ता	। । । । ता श ता सं	इति प्रतिशाखा
अथ शीर्षकं	स ता श ता श ता	इति शीर्षकं	इत्येकं वस्तु
अथ पञ्चवस्तुकोदाहरणं	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इत्याद्यं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति द्वितीयं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति तृतीयं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति चतुर्थं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति शीर्षकं	इति दृश्ये च प्रति- शाखा इति
एवमेव षड्वस्तुकं सप्तवस्तुकं च ॥	शाखोत्तरार्द्धप्रतिशाखा चैव पञ्चवस्तुके पञ्चवस्तु शाखा ॥	इति प्रतिशाखा	। । । । ता श ता सं
इति तृतीयवस्तूत्तरार्द्धं	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति चतुर्थकं वस्तु	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	इति पञ्चवस्तुकप्रति- शाखा	एवं षड्वस्तुके त्रिवस्तुका	सप्तवस्तुके सार्द्धत्रि- वस्तुका प्रतिशाखा

[१] B. दृश्यते ।

सर्वेषां वस्तूनां शाखात्वे तदुत्तरार्द्धानां प्रतिशाखात्वे त्वेवम् ॥

ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति शाखा	। । । । ता श ता सं	इति प्रतिशाखा[1] १
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति शाखा	। । । । ता श[2] ता सं	इति प्रतिशाखा २
ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं	इति शाखा	। । । । ता श ता सं	इति शाखा ३ — ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति शाखा	। । । । ता श ता सं	इति प्रतिशाखा ४	ऽ ऽ ऽ ऽ । । । । उ उ श ता ता श ता सं
इति शाखा	। । । । ता श ता सं	इति प्रतिशाखा ५	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति शीर्षकम्	

॥ इति मतभेदेन एककलमपरान्तकम् ॥

॥ अथ द्विकलमुदाह्रियते यथा ॥

ऽऽ निप्र	ऽऽ निप्र	ऽऽ निश	ऽऽ निता	ऽऽ ताश	ऽऽ तासं	एकं वस्तु
ऽऽ निप्र	ऽऽ निप्र	ऽऽ निश	ऽऽ निता	ऽऽ ताश	ऽऽ तासं	इति द्वितीयं वस्तु
ऽऽ निप्र	ऽऽ निप्र	ऽऽ निश	ऽऽ निता	ऽऽ ताश	ऽऽ तासं	तृतीयं वस्तु
ऽऽ निप्र	ऽऽ निप्र	ऽऽ निश	ऽऽ निता	ऽऽ ताश	ऽऽ तासं	इति चतुर्थं वस्तु

[1] B. omits nos. 1, 2, 3 etc.

[2] B. सं ।

ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	उपवर्त्तनम्	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं	
इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	इति शाखा	एवमेव प्रतिशाखा	शाखापश्चिमार्द्धप्रतिशाखात्वे तु पञ्चमवस्तुकां शाखां
गीत्वा तदुत्तरं सार्द्धवस्तुद्वयं प्रतिशाखा यथा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ निता ताश तासं	तृतीयं वस्तूत्तरार्द्धम्	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति चतुर्थं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति उपवर्तनं	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	सर्ववस्तूनां शाखात्वे तदुत्तरार्द्धानां प्रति-शाखात्वे त्वेवं	शाखाप्रतिशाखा, त्रीणि युग्मानि गीत्वा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति शाखा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ नि ता ता श ता सं	इति शाखा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति शाखा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ नि ता ता श ता सं	इति शाखा	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
उपवर्त्तनं	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	इति त्रिविधं पञ्चवस्तुकं	एवं षड्वस्तुकं सप्तवस्तुकमपि	अथ चतुष्कलप्रस्तारः

ऽऽऽऽ आनिविप्र	ऽऽऽऽ आनिविप्र	ऽऽऽऽ आनिविश	ऽऽऽऽ आनिविता	ऽऽऽऽ आनिविश

ऽ ऽ ऽ ऽ आ नि वि सं	इत्येकं वस्तु	एवं चत्वारि वस्तूनि गीत्वा उपवर्तनं	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	उपवर्तनं

ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	उपवर्त्तनम्	ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निश निता ताश तासं
इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	इति शाखा	एवमेव प्रतिशाखा	शाखापश्चिमार्द्धप्रतिशाखात्वे तु पञ्चमवस्तुकां शाखां
गीत्वा तदुत्तरं सार्द्धवस्तुद्वयं प्रतिशाखा यथा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ निता ताश तासं	तृतीयं वस्तूत्तरार्द्धम्	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति चतुर्थं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति उपवर्तनं	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	सर्ववस्तूनां शाखात्वे तदुत्तरार्द्धानां प्रति-शाखात्वे त्वेवं	शाखाप्रतिशाखा, त्रीणि युग्मानि गीत्वा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति शाखा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ नि ता ता श ता सं	प्रति इति शाखा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ निप्र निप्र निश निता ताश तासं
इति शाखा	ऽऽ ऽऽ ऽऽ नि ता ता श ता सं	प्रति इति शाखा	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
उपवर्त्तनं	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
इति शीर्षकं	इति त्रिविधं पञ्चवस्तुकं	एवं षड्वस्तुकं सप्तवस्तुकमपि	अथ चतुष्कलप्रस्तारः

ऽऽऽऽ आनिविप्र	ऽऽऽऽ आनिविप्र	ऽऽऽऽ आनिविश	ऽऽऽऽ आनिविता	ऽऽऽऽ आनिविश

ऽ ऽ ऽ ऽ आ नि वि सं	इत्येकं वस्तु	एवं चत्वारि वस्तूनि गीत्वा उपवर्तनं	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	उपवर्तनं

ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविसं

इति पञ्चमं वस्तु	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति शीर्षकं

एवमुपवर्तनतालिकाशीर्षकसहिता पञ्चवस्तुका शाखा तत एवमेव प्रतिशाखा, पश्चिमार्द्धप्रतिशाखात्वे तु पञ्चवस्तुके पञ्चवस्तुकां शाखां गीत्वा तृतीयवस्तूत्तरार्द्धादिसार्द्धवस्तुद्वयं प्रतिशाखा ।। यथोदाह्रियते ।।

ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविसं | इति तृतीयवस्तूत्तरार्द्धम्

ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आताविश　ऽऽऽऽ आनिविसं

इति चतुर्थं वस्तु | ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ सं ता श ता श ता | उपवर्तनं | ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविसं

ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविसं | इति पञ्चमं वस्तु

ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ सं ता श ता श ता | इति तालिका ।। ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ सं ता श ता श ता | इति शीर्षकम्

सर्ववस्तूनां शाखात्वे तदुत्तरार्द्धे प्रतिशाखात्वे त्वेवं, शाखा यथा ।।

ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविसं

ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविसं | इति शाखा

इति शाखा, एवमन्यानि त्रीणि शाखाप्रतिशाखायुग्मानि गीत्वा ।

ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता | उपवर्तनं | ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविश

ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविसं | इति शाखा

ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता | इति पञ्चमवस्तुप्रतिशाखा

ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता | इति तालिका | ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता

इति शीर्षकं	ऽ ऽ ऽ ऽ ता नि वि शं	इति शाखा	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता
ऽ ऽ ऽ ऽ ता नि वि श	इति प्रतिशाखा	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति तालिका
ऽ ऽ ऽ ऽ ता नि वि सं	इति प्रतिशाखा	ऽ । ऽ ऽ । ऽ सं ता श ता श ता	इति शीर्षकं
इति पञ्चमं वस्तुकं	इति षड्वस्तुकं	सप्तवस्तुकं च ।	चतुष्कलमपरान्तकम् ॥

अथ गीतकविन्यासः क्रियते लक्षणान्वितः ।
मार्गगीतिग्रहयतिकलालयविभूषितः ॥१३२॥

द्विकले वार्त्तिको मार्गो गीतिः संभाविता मता ।
समो ग्रहो यति(:) श्रो(स्रो)तोगता मध्यो लयः स्मृतः ॥१३३॥

चतुर्मात्रा कला ज्ञेयाऽनुगतोऽवयवः स्मृतः ।
चतुष्कले दक्षिणश्च मार्गोऽतीतो ग्रहो यतिः ॥१३४॥

गोपुच्छा पृथुला गीतिस्तत्त्वं चावयवः स्मृतः ।
विलम्बितो लयश्चाष्टमात्रा(:) प्रोक्ता(:) कला इह ॥१३५॥

षट्पितापुत्रकेण तालेन मल्हाररागे उदाहरणं ॥

ध धा ध नि [१]कर्पूरगौर- ३	नि ध रि(नि) ध वपुषं विशदं ३	इति उपोहनम् ॥	नि रि ग म कलावत्कलाधरं श
ग रि ग नि ध पिङ्गजटाकलापं	ध म ध म नागेन्द्रभूषणमणि-	ग नि ध म राजमानभालं	ध रि ऽ ध स विशालनय-

[१] The verbal structure is as follows :—

कर्पूरगौरवपुषं विशदं, कलावत्कलाधरं, पिङ्गजटाकलापं, नागेन्द्रभूषणमणिराजमानभालं, विशालनयनाग्निदीप्तं, कर्णावतंसीकृतभानुचन्द्रं, चन्द्रार्कनेत्रं, हृतचन्द्रकान्ति, सच्चन्द्रकोद्भासिगजेन्द्रकृत्तिकृतोत्तरासङ्गविराजमानं, हाराहिफूत्कारविजृम्भमाणनेत्रासिभाभासितभूर्भुवं(वः) स्वः स्वविभागं । पद्मासनोत्पीडितयोगपादीकृताहिराजोल्बणफूत्कृतेन घूर्णद्गणारब्धनवीननृत्तं योगीशमीशं शिरसा नतोऽस्मि ।

	ग रि ऽ ध नि धा नाग्निदीप्तम्	इति वस्तु ।। इयमेव शाखा ।।	ततो यथाक्षरेणोत्तरेण शीर्षकं यथा
	ध नि रि ऽ ग रि रि कर्णावतंसीकृतभानुचन्द्रं सं	ग म रि ऽ ग रि चन्द्रार्कनेत्रं ता	ग नि ऽ ध म ग हृतचन्द्रकान्ति श
	ग गा ऽ ग रि म सच्चन्द्रकोद्भासि- ता	ध नि ऽ म ग गजेन्द्रकृत्ति- श	ग रि ऽ स नि कृतोत्तरासङ्गविराजमानं ता
अथवा	ध नि ऽ ध नि हाराहिफूत्कार- ता	ध रि ऽ नि रि विजृम्भमाण- श	ग म ऽ ग रि नेत्रासि भा- ता
	ध नि ऽ ध धा भासितभर्भुवःस्वः- स्वविभागं ।। सं	इति प्रतिशाखा	तत इति शीर्षकं
	ध नि ध ऽ नि रि ध पद्मासनोत्पीडित- सं	नि रि ऽ ग म योगपादीकृताहिराजो- ता	ग रि ऽ ग नि ध ल्बणफूत्कृतेन श

म ध ऽ रि ध घूर्णद्गणारब्धनवीननृत्तं ता	म ध ऽ रि ध योगीशमीशं श	स ग रि ध ऽ ध नि धा शिरसा नतोऽस्मि ता	इति शीर्षकं

।। इति शाखाप्रतिशाखाशीर्षकसहितमेकवस्तुकपरान्तकम् ।।

।। अथ पञ्चवस्तुकम् ।।

स ऽ सा स नि [1]यत्पाद० उ	ध स ऽ प म पद्मम ०क उ	स ग ऽ नि नि रं०द जु श	धा नी ऽ धा धा षः००शु ता

[1] The verbal structure is as follows:–
यत्पादपद्ममकरन्दजुषः शुकाद्या देवं तमहं शरणं प्रपद्ये। उदयगिरिशिखरशेखरदिनकरतानिकरानुकाररुचिरतरं। वरवृषभोपरि परिणतमशिवहरं शंकरं वन्दे। दिनकरशशधरहुतवहनयनरुचारोचितत्रिदिवं। त्रिदिवाधीशाराधितचरणयुगं संश्रये गिरिशं। शिखिवाहनशिखिविशिखीकरणाकुलकरभुजङ्गपरितुष्टं गजवदनं कलयन्तं मनसि मुदा मोदितं भजेऽहमजं।

मा प ऽ म म का० द्या० ता	ग म ऽ म ग देवं तमहं श	म ग ऽ म म शरणं० ता	ग ग ऽ स सा प्रपद्ये० सं
इत्याद्यं वस्तु	स ग ऽ रि स उदयगिरि- उ	स ग ऽ म ग शिखर०- उ	ग ग ऽ नि नि ०शेखर श
नि नि ध स दिनकरता- ता	ध स ऽ प म निकरा०- नि	प म ऽ म ग नुकार०- श	ग म ऽ प प रुचि०र- ता
प प ऽ स स तरं ०० सं	इति द्वितीयं वस्तु	स म ऽ ग म वरवृष उ	रि रि ऽ स स भोपरि उ
स रि ऽ स म परिगत० श	ग म ऽ नि ध मशिव० ता	नि म ऽ प ग हरं००० ता	नि म ऽ प ग[1] शं००० श
ग ऽ म प प करं०० ता	स म ऽ ग सा वं० दे सं	इति तृतीयं वस्तु	स म ऽ ग स दिनकर ३
स म ऽ ग स शशधर उ	समगस हुतवह- श	समरिरि नयन०- ता	सा सा ऽ स म रुचा०० ता
स म ऽ स म रोचित० श	ग स ऽ ग स त्रिदि०० ता	स म ग स वं००० सं	इति चतुर्थं वस्तु
सारीरिस त्रिदिवा० उ	स नि रि रि धी००शा उ	प स ऽ नि रि राधित० श	स म ऽ रि स चरण० ता
नि स ऽ स स युगं०० ता	स म ऽ रि स सं००श्व श	स म ऽ रि स ये००० ता	नि स ऽ स सा गिरिशं० सं
इति पञ्चमं वस्तु	स नि ध स शिखिवाहन- सं	सप ऽ प म शिखि०- ता	मगमनि विशिखी०- श

[1] B. म।

नि ध नि ध करणा० ता	रि स ऽ नि स कुलकर- श	नि रि ऽ स सा भुजङ्गपरितुष्टं ता	इति तालिका
स स ऽ स नि गजवदनं सं	ध रि ऽ स नि कलयन्तं ता	ध स ऽ स प मनसि० श	म ग ऽ म ग मुदा०० ता
म म ऽ रिस मोदितं० श	नि स ऽ नि रि सा भजेऽहमजं ता	इति शीर्षकं	स नि ऽ ध स गौ००री[१]-
स प ऽ प म गौ००र- उ	म ग म नि विशा०ल- श	नि ध ऽ नि ध पयोधर- ता	म प ऽ म ग भा००र- ता
प म ऽ म ग समा०हि- श	म ग रि रि तनय०- ता	रि स नि सा नं००० सं	आद्यं वस्तु
स नि ऽ रि रि भा००ल- उ	प स ऽ नि रि विलो००- उ	रि स ऽ ग म चन००- श	ग नि ऽ स नि लो००ल- ता
ध प ऽ म प हुताशन- ता	म ग ऽ म ग ली००ला- श	ध ग ऽ म म कवलित- ता	रि स नि सा मदनं सं
इति द्वितीयं वस्तु	सा सा ऽ स नि घन०० उ	सा सा ऽ स नि घनसार- उ	स नि ध स सहोदर- श
सा सा स नि सुं००० ता	स नि ऽ स नि दर००- ता	स नि ऽ स नि शशिकर- श	ध स ऽ स नि रुचि०र- ता

[१] The verbal structure is as follows :—

गौरीगौरविशालपयोधरभारसमाहितनयनं । भालविलोचनलोलहुताशनलीलाकवलितमदनं । घनघनसारसहोदरसुन्दरशशिकररुचिरशरीरं । उत्फणफणिगणवलयशिरोमणिकिरणविभिन्नतमिस्त्रं । गजवरचर्मवसनधरमीशं नमत सुधानिधित्रिक-(भाल)मजस्त्रं । अमरासुरोरगकिन्नर-मानव-नव-नवगीतचरित्रं । शशिकरनिकरनिभाननमीशं नमत सदा नतशिरसा ।

ध स ऽ नि ध सा शरीरं० सं	इति तृतीयं वस्तु	सा सा नि ध उत्फण०- उ	स म ऽ नि ध ०फणि०- उ
स प ऽ स प ग०ण०- श	म स ऽ ग नि वलय०- ता	नि ध ऽ नि ध शिरोमणि- ता	म ध ऽ ध म किरण०- श
प म ऽ म ग विभिन्न०- ता	री ग ऽ रि सा तमिस्त्रं० सं	इति चतुर्थं वस्तु	स म ऽ ग स गज००- उ
स नि ऽ ध नि वर००चर्म- उ	स म ऽ ग स वसन०- श	स नि ऽ ध नि धर००- ता	स म ऽ ग म मी०शं० ता
नि ध ऽ नि स नमत सु- श	ग म ऽ प प धा-निधि-भा ता ल	स म ऽ ग सा लमजत्रं सं	इति पञ्चमं वस्तु
स नि ध ऽ स स प अमरा- सं	प म ऽ म ग सुरोरग- ता	म नि नि ध नि ध किन्नर०- श	प म ग म ग प मा० न व- ता
स म ऽ ग रि नव-नव- श	रि स स नि रि रि सा गीतचरित्रं ता	इति तालिका	स नि रि रि स ग शशिकर- सं
म ग ऽ नि स निकर- ता	नि ध प ऽ म प म निभानन- श	ग म ग ऽ ध ग म मीशं०० ता	स रि ऽ स नि नमत सदा श
स नि रि स स स नत शिरसा ता	इति शीर्षकं	इयं प्रतिशाखा	इति पञ्चमवस्तु[1]
एवं षड्वस्तुकं सप्तवस्तुकं	शाखोत्तरार्द्धप्रति- शाखात्वे तु पञ्चवस्तुके पञ्चवस्तुकां शाखां गीत्वा प्रतिशाखा यथा ।।	ध नि ध नि ज य ज य ता	रि ध नि रि ह र ह र श

[1] A. पञ्चवस्तुकम् ।

ग म ग रि [1]मदशिव- ता	ग नि ध धा निकरं स	इति तृतीयं वस्तूत्तरार्द्धम् ।	... ... हिमकर- उ
... ... शेख(र)- उ	धा धा धा नि शिरःशिखि- श	रि ध धा नि प्रभ- ता	रि ग म ग वृषभ०- ता
रि ग नि ध म००नो- श	म ध म ग ०रम०- ता	म ध नि धा या०नं० सं	इति चतुर्थं वस्तु
धा धा ध म ग००ज०- उ	ग रि ग म वदनो०- उ	ग ग रि म दितभु०- श	ग रि म नि जवन०- ता
ध म ग ग लीला००- ता	ध म ग ग लालन-ह्- श	ग रि स नि र्षित- ता	धा धा ध ध वदनं० सं
इति पञ्चमं वस्तु	धा नि ध नि समदमदन- सं	रि ध नि रि मद-दम- ता	ग म ग रि न-विधूनि- श

ध नि नि रि त-रति- ता	ध नि रि ध वर००- श	ध नि ध ध दाननिदानं ता	इति तालिका
ध नि ध नि त्रिपुरान्त० सं	ध म ग स करं०० ता	ग ग रि म त्रिपुरा- श	नि ध म ग दयितं० ता
ग ग रि स त्रिपुरं० श	नि ध धा धा वं० दे० ता	इति शीर्षकं	इति पञ्चवस्तुके प्रतिशाखा

[1] The verbal structure is as follows :—

जय जय हर हर मदशिवनिकरं । हिमगिरि(कर)शेखरशिर(:)शिख(खि)प्रभ-वृषभमनोरमयानं । गजवदनोदितभुजवनलीलालालनहर्षितवदनं । समद-मदन-मद-दमन-विधूनित-रतिवरदाननिदानं । त्रिपुरान्तकरं त्रिपुरादयितं त्रिपुरं वन्दे । सुरासुरशिरोरत्ननिघृष्टचरणाम्बुजं हरं वन्दे । सकलं कलनातीतं कलये ।

एवं षड्वस्तुके त्रिवस्तुका। सप्तवस्तुके सार्द्धत्रिवस्तुका प्रतिशाखा सर्वेषां वस्तूनां शाखात्वे तदुत्तरार्द्धानां प्रतिशाखात्वे यथा।		ध नी धा नी सुरासुर- उ	रि ध नि रि शिरोरत्न- उ
ग म ग रि नि००० - श	ग नि ध म घृ ० ० ष्ट- ता	ध म ग नि चरणा०- ता	धा म धा री म्बुजं०० श
ध स रि ग हरं ता	ध नि धा धा व०न्दे० सं	इति शाखा	धनि धनि सकलं ता
रि ध नि रि कल०ना- श	ग म ग रि तीतं०० ता	ग नि धा धा कलये० सं	इति प्रतिशाखा

एवं शाखाप्रतिशाखयोः पराणि चत्वारि युग्मानि गीत्वा तालिकाशीर्षके द्विर्गेयं। इति मतभेदेन एककलमपरान्तकम्। अथ द्विकलोदाहरणम्।

ऽ ऽ ध नि ध नि रि ध नि रि [1]हरिहरवपुषं० निप्र	ऽ ऽ म ग ग रि ग नि ध म कलुषितवनजं० निप्र		ऽ ऽ ध नि ध म धरि ध स कमलादयिता०- निश	ऽ ऽ ग रि ध नि रिगरिरि राधित०चर०णं निता
ऽ ऽ धमगग रिसनिध शरणमशरणं ताश	गरिसनि धधधा तमहं०करवै तासं	इत्यु/अ. वस्तु	एवं चत्वारि वस्तूनि गीत्वा ततो यथाक्षरेणो-त्तरेणोपवर्त्तनं यथा॥	ध धा ऽ ध नि प्रसृमर- सं
ध म ऽ ग म या तनु०- ता	ध म ऽ ग ग रुचया० श		रि स ऽ नि ध दिशि(दि)शि ता	ग रि ऽ स नि निर्जित०- श
निध ऽ ध ध भानुसहस्रं ता	इति उपवर्तनं। ततः पूर्ववत् पञ्चमं वस्तु। ततो यथाक्षरेणोत्तरेण तालिकाशीर्षके॥		इति शाखा एवमेव प्रतिशा(खा) पश्चिमार्द्धप्रतिशाखादीनामेवोदाहरणावली ऊह्या। अथ चतुष्कलप्रस्तारः।	

[1] The verbal structure is as follows :—
हरिहरवपुषं रपु(कलु?)षितवनजं कमलादयिताराधितचरणं, शरणमशरणं तमहं करवै। प्रसृमरया तनुरुचया दिशि(दि)शि निर्जितभानुसहस्रं। पुरादिहृदयेश्वरीं पुरविभेदनित्योदितां, विशिष्टगुणमन्दिरं सततमिन्दीवरं, महार्हमणिनूपुरां, मणिमेखलाडम्बरां, कलक्वणितकङ्कणं, स्फुरितचारुचञ्चत्करां, विविक्तगुणमौक्तिकावलिविराजमानस्तनीं, नमामि गुणरागिणीं त्रिपुरसुन्दरीं मातरम्।

धनि धनि रिधनिरिगम पुरादिहृदयेश्वरीं पुर-विभेदनित्योदितां ॥ आनिविप्र	गरी गनि धाम धम गनि विशिष्टगुणमन्दिरं सततमिन्दीवरं आनिविप्र	धमधरि धसगरि धनि महार्हमणिनूपुरां मणिमेखलाडम्बरां आनिविप्र	रिगरिरि गमगरि गनि कलक्वणितकङ्कणं स्फुरितचारुचञ्चत्करां आनिविता
धमगम गागरिमनिध विविक्तगुणमौक्तिका-वलिविराजमानस्तनीं आताविश	मगगागरिसासानीधधधा नमामि गुणरागिणीं त्रिपुरसुन्दरीं मातरम् । आनिविसं	इत्येकं वस्तु । एवं चत्वा-रि वस्तूनि गीत्वा यथा-क्षरेणोत्तरेणैव तालिका । ततस्तेनैव शीर्षकम् ॥	अनया दिशा प्रस्तारक्रमेण सर्वं चतुष्कलं गेयं ।

अनयैव दिशा षड्वस्तुकं सप्तवस्तुकं वाऽपरान्तकं गेयम् । एवमपरान्तकं समाप्तम् । अतः परमुल्लोप्यकम् ।

उल्लोप्य द्विषतां कीर्त्तीरुल्लोप्यकमथो नृपः ।
अभिधत्ते स्वतेजोभिः सर्वतेजोविलोपकः ॥१३६॥

[1]एकस्यामत्र मात्रायां द्वौ गुरू द्वौ लघू तथा ।
गुरुरन्ते चैकया(ऽ)स्य मात्रया स्यात् समापनम् ॥१३७॥

एतदेककलं चास्माद्द्विगुणं द्विकलं मतम् ।
तच्चाष्टमात्रा निर्वर्त्यमेतस्माद्द्विगुणं पुनः ॥१३८॥

चतुष्कलं षोडशभिर्मात्राभिरुपवर्णितम् ।
एतदेककलाद्येन त्रिधा मद्रकवन्मतम् ॥१३९॥

तत्र द्वौ विव(वि)धौ कार्यौ मात्रापूर्वपरार्द्धयोः ।
पूर्वार्द्धे मुखसंज्ञः स्यात् परार्द्धे वृत्तसंज्ञकः ॥१४०॥

स च प्रतिमुखं नाम वृत्तमत्र प्रकीर्त्तितम् ।
[2]त्रिचतुरपञ्चषाभिर्विदारीभिर्विनिर्मितम् ॥१४१॥

वर्णेनारोहिणारब्धं यत्तत्स्यादवगाढकम् ।
वृत्तं प्रवृत्तसंज्ञं स्याद् यद्वा(ऽऽरोहणा)वरोहिणा ॥१४२॥

आरब्धमेव द्विविधमस्याथ स्यात् समापनम् ।
स्वरागहेतुजातेस्तु न्यासापन्यासयोः पुनः ॥१४३॥

समापनं विदारीणामंशसंवादिनि स्वरे ।
अनुवादिनि वा कार्यमनन्तरस्वरैरथ ॥१४४॥

[1] cf S. R. 5· 105-117 for 137-151 above.
[2] A. B....त्वाभिः पञ्चषड्भि० ।

तथैकान्तरितैरेतद्राजराजस्य सम्मतम् ।
उल्लोप्यके चतुर्धा स्यादारोहो वावरोहणम् ॥१४५॥

उपक्रम्य स्वरन्यासमंशं संवादिनं स्वरम् ।
अपन्यासस्वरं वाथ विशेषस्तु चतुष्कले ॥१४६॥

मात्रानन्तरतः कार्यं वैहायसकमङ्गकम् ।
यद्वा कलाप्रयोगेण शून्यान्मात्राचतुष्टयात् ॥१४७॥

मात्रानन्तरतः कार्याद्वैहायसकमिष्यते ।
वैहायसकमल(थ?) स्यात् कलाद्वादशनिर्मितम् ॥१४८॥

वर्णानुकर्षणं तालावृत्तिश्चेत्यभिधाद्वयम् ।
वैहायसस्य विज्ञेयमङ्गत्वेन निवेशने ॥१४९॥

वैहायसान्विका मात्रा यद्वा शाखेति सम्मता ।
सैवान्यप्रतिशाखा स्यात् पदैरन्यैर्विनिर्मिता ॥१५०॥

वैहायसानन्तरतः सापि गेयेति सम्मतिः ।
तदेकाङ्गं षडङ्गं वा द्वादशाङ्गमथापि वा ॥१५१॥

इत्याह कालसेनोऽत्र सकलाङ्गसमन्वितः ।
परैर्विंशतिरङ्गानि कैश्चिदुक्तानि तद्यथा ॥१५२॥

मात्रामुखं प्रतिमुखं वैहायसकमित्यपि ।
षट्कमेककमुख्यं स्यात्ततो(ऽ)न्ताहरणं भवेत् ॥१५३॥

अतो न विव(वि)धस्त्वेवं स्थिताद्यान्यपरे जगुः ।
आद्यमङ्गं विधातव्यमस्मिन् विव(वि)धसंज्ञकम् ॥१५४॥

ततः स्युरेककादीनि तदन्ते विंशितान् यथा ।
अन्तमाहरतीत्येतदन्ताहरणनामकम् ॥१५५॥

यथाक्षरे पञ्चपाणौ विधातव्यं विपश्चिता ।
अन्तं विना(ऽ)प्येतदेव ज्ञेयं संचरणाह्वयम् ॥१५६॥

[1]एतत् संहरणं नाम समापयति गीतकम् ।
गीताङ्गमत्र विज्ञेयं वृत्तं संहरणे स्फुटम् ॥१५७॥

एककं विव(वि)धो वा स्यादन्ताहरणनामनि ।
संता शता शता पाता उत्तरे स्युर्यथाक्षरे ॥१५८॥

---

[1] cf. S. R. 117.

तथैकान्तरितैरेतद्राजराजस्य सम्मतम् ।
उल्लोप्यके चतुर्धा स्यादारोहो वावरोहणम् ॥१४५॥

उपक्रम्य स्वरन्यासमंशं संवादिनं स्वरम् ।
अपन्यासस्वरं वाथ विशेषस्तु चतुष्कले ॥१४६॥

मात्रानन्तरतः कार्यं वैहायसकमङ्गकम् ।
यद्वा कलाप्रयोगेण शून्यान्मात्राचतुष्टयात् ॥१४७॥

मात्रानन्तरतः कार्याद्वैहायसकमिष्यते ।
वैहायसकमल(थ?) स्यात् कलाद्वादशनिर्मितम् ॥१४८॥

वर्णानुकर्षणं तालावृत्तिश्चेत्यभिधाद्वयम् । See San S.R. 5.115cd
वैहायसस्य विज्ञेयमङ्गत्वेन निवेशने ॥१४९॥

वैहायसान्विका मात्रा यद्वा शाखेति सम्मता ।
सैवान्यप्रतिशाखा स्यात् पदैरन्यैर्विनिर्मिता ॥१५०॥

वैहायसानन्तरतः सापि गेयेति सम्मतिः ।
तदेकाङ्गं षडङ्गं वा द्वादशाङ्गमथापि वा ॥१५१॥

इत्याह कालसेनोऽत्र सकलाङ्गसमन्वितः ।
परैर्विंशतिरङ्गानि कैश्चिदुक्तानि तद्यथा ॥१५२॥

मात्रामुखं प्रतिमुखं वैहायसकमित्यपि ।
षट्कमेककमुख्यं स्यात्ततो(ऽ)न्ताहरणं भवेत् ॥१५३॥

अतो न विव(वि)धस्त्वेवं स्थिताद्यान्यपरे जगुः ।
आद्यमङ्गं विधातव्यमस्मिन् विव(वि)धसंज्ञकम् ॥१५४॥

ततः स्युरेककादीनि तदन्ते विशितान् यथा ।
अन्तमाहरतीत्येतदन्ताहरणनामकम् ॥१५५॥

यथाक्षरे पञ्चपाणौ विधातव्यं विपश्चिता ।
अन्तं विना(ऽ)प्येतदेव ज्ञेयं संचुरणाह्वयम् ॥१५६॥ है/- See Corrigenda

[1]एतत् संहरणं नाम समापयति गीतकम् ।
गीताङ्गमत्र विज्ञेयं वृत्तं संहरणे स्फुटम् ॥१५७॥

एककं विव(वि)धो वा स्यादन्ताहरणनामनि ।
संता शता शता पाता उत्तरे स्युर्यथाक्षरे ॥१५८॥

---

[1] cf. S. R. 117.

यदा संहरणं तत् स्याद् वृत्तमङ्गं तदा भवेत् ।
अन्ताहरणसंज्ञायां विव(वि)धो वैककं भवेत् ॥१५९॥

[1]त्रिविधोऽन्तः परं कार्यस्ततोऽन्ताहरणाद् बुधैः ।
युग्मो(ऽ)युग्मस्तथा मिश्र इति त्रैविध्यभाग् भवेत् ॥१६०॥

तेषां प्रथमतः शुद्धश्चतुरस्रविनिर्मितः ।
त्र्यस्रोऽन्तः प्रथमस्तेषां दत्तिलोक्तेः प्रतीयते ॥१६१॥

पृथक् त्रयाणामेतेषां त्रीण्यङ्गानि प्रचक्षते ।
स्थितं प्रवृत्तमपरं महाजनिकनामकम् ॥१६२॥

एतेषां क्रमतो वक्ष्ये लक्षणानि समासतः ।
युग्मेऽन्ते द्विकलेन स्याद्युग्मेन स्थायिवर्णगम् ॥१६३॥

स्थितं चञ्चत्पुटेनैव द्विकलेन प्रवृत्तकम् ।
किन्तु चञ्चत्पुटस्याद्ये कलानां च चतुष्टये ॥१६४॥

युग्माश्रये स्यादुद्घट्टो(ऽ)न्त्ये कलानां चतुष्टये ।
पदानि प्राचितान्येव गायेदिति मुनेर्मतम् ॥१६५॥

अस्याद्यभागे विव(वि)ध एककं च तथान्तिमे ।
पूर्वार्धस्थपदानां चेदावृत्तिस्तत्र गीयते ॥१६६॥

महाजनिकनाम स्यात्तदा तद्वै प्रवृत्तकम् ।
गु(रुः) केषांचन मते तस्य स्थितविलम्बिते ॥१६७॥

गेयंताललये राज्ञः श्रीकृष्णस्य मते भवेत् ।
स्थितं यवं............यगीतिविराजितम् ॥१६८॥

गीताङ्गनियमं चात्र नाब्रुवन् भरतादयः ।
[2]त्र्यस्रेऽन्ते द्विकलेनेह त्र्यस्रेण स्थितकल्पनम् ॥१६९॥

............तत्र कर्तव्यं पञ्चपाणौ यथाक्षरे ।
द्विकलः स्याच्चचञ्चत्पुटस्तन्महाजनिकेऽङ्गके ॥१७०॥

अयमत्र विशेषोऽन्यमहाजनिकवन्मतम् ।
मिश्रोऽन्तः षड्विधो युग्मायुग्मसंकरजो यथा ॥१७१॥

स्थितप्रवृत्ते युग्मस्यायुग(ङ्ग)माहाजनिकं तथा ।
एकोऽपरस्तु युग्मस्य महाजनिकमन्यते(के) ॥१७२॥

---

[1] cf. S. R. 5. 118-122 for 160-166 above.
[2] cf. S. R. 5. 123-124 for 169-172 above.

यदा संहरणं तत् स्याद् वृत्तमङ्गं तदा भवेत् ।
अन्ताहरणसंज्ञायां विव(वि)धो वैककं भवेत् ॥१५९॥

[1]त्रिविधोऽन्तः परं कार्यस्ततोऽन्ताहरणाद् बुधैः ।
युग्मो(ऽ)युग्मस्तथा मिश्र इति त्रैविध्यभाग् भवेत् ॥१६०॥

तेषां प्रथमतः शुद्धश्चतुरस्रविनिर्मितः ।
त्र्यस्रोऽन्तः प्रथमस्तेषां दत्तिलोक्तेः प्रतीयते ॥१६१॥

पृथक् त्रयाणामेतेषां त्रीण्यङ्गानि प्रचक्षते ।
स्थितं प्रवृत्तमपरं महाजनिकनामकम् ॥१६२॥

एतेषां क्रमतो वक्ष्ये लक्षणानि समासतः ।
युग्मेऽन्ते द्विकलेन स्याद्युग्मेन स्थायिवर्णगम् ॥१६३॥

स्थितं चञ्चत्पुटेनैव द्विकलेन प्रवृत्तकम् ।
किन्तु चञ्चत्पुटस्याद्ये कलानां च चतुष्टये ॥१६४॥

युग्माश्रये स्यादुद्घट्टो(ऽ)न्त्ये कलानां चतुष्टये ।
पदानि प्राचितान्येव गायेदिति मुनेर्मतम् ॥१६५॥

अस्याद्यभागे विव(वि)ध एककं च तथान्तिमे ।
पूर्वार्धस्थपदानां चेदावृत्तिस्तत्र गीयते ॥१६६॥

महाजनिकनाम स्यात्तदा तद्वै प्रवृत्तकम् ।
गु(रुः) केषांचन मते तस्य स्थितविलम्बिते ॥१६७॥

गेयंताललये राज्ञः श्रीकृष्णस्य मते भवेत् ।
स्थितं यवं············यगीतिविराजितम् ॥१६८॥

गीताङ्गनियमं चात्र नाब्रुवन् भरतादयः ।
[2]त्र्यस्रेऽन्ते द्विकलेनेह त्र्यस्रेण स्थितकल्पनम् ॥१६९॥

············तत्र कर्तव्यं पञ्चपाणौ यथाक्षरे ।
द्विकलः स्याच्चञ्चत्पुटस्तन्महाजनिकेऽङ्गके ॥१७०॥

अयमत्र विशेषोऽन्यमहाजनिकवन्मतम् ।
मिश्रोऽन्तः षड्विधो युग्मायुग्मसंकरजो यथा ॥१७१॥

स्थितप्रवृत्ते युग्मस्यायुग(ङ)माहाजनिकं तथा ।
एकोऽपरस्तु युग्मस्य महाजनिकमन्यते(के) ॥१७२॥

[1] cf. S. R. 5. 118-122 for 160-166 above.
[2] cf. S. R. 5. 123-124 for 169-172 above.

अयुग्मस्य तृतीयोऽथायुग्मस्य स्थितमन्यके ।
युग्मस्याथ चतुर्थस्तु स्थिते युग्मे स्थिते भवेत् ॥१७३॥

युग्मस्य तु प्रवृत्ते च महाजनिक एव च ।
अयुक्प्रवृत्ते युग(ङ)माहाजनिकस्थितयोः परः ॥१७४॥

युक्प्रवृत्ते युग(ङ)माहाजनिकस्थितयोः परः ।
अनुक्ताङ्गं विशेषेऽस्तु[1] स्थितादिषु यथायथम् ॥१७५॥

एककं विव(वि)धो वा स्यादङ्गत्वेनेति केचन ।
युग्मस्यन्तस्थितं यद्वा विव(वि)धद्वितयेन च ॥१७६॥

[2]एककद्वितयेनाथ युक्तं कार्यं विजानता ।
अयुग्मस्य स्थितं चान्यतराङ्गं तत्र चेष्यते ॥१७७॥

विव(वि)धैककयोरन्यतरं तत्राङ्गमीरितम् ।
एवमेव प्रवृत्तं स्यादयुग्मस्य स्थितं यथा ॥१७८॥

तत् केचन प्रवृत्ताभ्यां युक्तं युग्मस्य मन्वते ।
अयुग्मस्य प्रवृत्तेनैकैककेन युतं परे ॥१७९॥

अन्तस्य महाजनिकं द्व्यङ्गमेकाङ्गकं परम् ।
अनित्यं केचिदिच्छन्ति राजराजो(जेन) तन्मतम् ॥१८०॥

[3]मिश्रोऽन्तोऽयं यदा द्व्यङ्गो विमहाजनिकस्तदा ।
स्थितप्रवृत्तरहितो यदैकाङ्गस्तदा भवेत् ॥१८१॥

निषिद्धस्यान्तरस्येह विधिरङ्गस्य सम्मतः ।
शम्यातालौ द्विरभ्यस्तौ सन्निपातस्तथान्तिमः ॥१८२॥

उल्लोप्यके त्वेककले प्रोक्तः पातकलाविधिः ।
निष्क्रामशम्ये निष्क्रामतालौ शम्याथ तालकः ॥१८३॥

निष्क्रामः सन्निपातश्च द्विकलेयं कलाविधिः ।
चतुष्कले तथा (ऽ)वापनिविशाः क्रमतः कला(:) ॥१८४॥

आवापनिविता आशविता आनिविसं तथा ।
निविशा निविताश्चैव निशताथो शताथ सं ॥१८५॥

---

[1] B. विशेषस्तु ।
[2] cf. S. R. 5. 125-26 for 177-78 above.
[3] cf S. R. 5. 127-28.

अयुग्मस्य तृतीयोऽथायुग्मस्य स्थितमन्यके ।
युग्मस्याथ चतुर्थस्तु स्थिते युग्मे स्थिते भवेत् ॥१७३॥

युग्मस्य तु प्रवृत्ते च महाजनिक एव च ।
अयुक्प्रवृत्ते युग्(ङ्)माहाजनिकस्थितयोः परः ॥१७४॥

युक्प्रवृत्ते युग्(ङ्)माहाजनिकस्थितयोः परः ।
अनुक्ताङ्गं विशेषेऽस्तु[1] स्थितादिषु यथायथम् ॥१७५॥

एककं विव(वि)धो वा स्यादङ्गत्वेनेति केचन ।
युग्मस्यन्तस्थितं यद्वा विव(वि)धद्वितयेन च ॥१७६॥

[2]एककद्वितयेनाथ युक्तं कार्यं विजानता ।
अयुग्मस्य स्थितं चान्यतराङ्गं तत्र चेष्यते ॥१७७॥

विव(वि)धैककयोरन्यतरं तत्राङ्गमीरितम् ।
एवमेव प्रवृत्तं स्यादयुग्मस्य स्थितं यथा ॥१७८॥

तत् केचन प्रवृत्ताभ्यां युक्तं युग्मस्य मन्वते ।
अयुग्मस्य प्रवृत्तेनैकैककेन युतं परे ॥१७९॥

अन्तस्य महाजनिकं द्व्यङ्गमेकाङ्गकं परम् ।
अनित्यं केचिदिच्छन्ति राजराजो(जेन) तन्मतम् ॥१८०॥

[3]मिश्रोऽन्तोऽयं यदा द्व्यङ्गो विमहाजनिकस्तदा ।
स्थितप्रवृत्तरहितो यदैकाङ्गस्तदा भवेत् ॥१८१॥

निषिद्धस्यान्तरस्येह विधिरङ्गस्य सम्मतः ।
शम्यातालौ द्विरभ्यस्तौ सन्निपातस्तथान्तिमः ॥१८२॥

उल्लोप्यके त्वेककले प्रोक्तः पातकलाविधिः ।
निष्क्रामशम्ये निष्क्रामतालौ शम्याथ तालकः ॥१८३॥

निष्क्रामः सन्निपातश्च द्विकलेयं कलाविधिः ।
चतुष्कले तथा (ऽ)वापनिविशाः क्रमतः कला(ः) ॥१८४॥

आवापनिविता आशविता आनिविसं तथा ।
निविशा निविताश्चैव निशताथो शताथ सं ॥१८५॥

[1] B. विशेषस्तु ।
[2] cf. S. R. 5. 125-26 for 177-78 above.
[3] cf S. R. 5. 127-28.

वैहायसे द्वादशेमाः स्युर्द्वादशकले कलाः ।
निविशा निवितानिश्च द्विः शतौ सं कलाश्च वा ॥१८६॥

द्वितीये पञ्चमे लुप्ता विक्षेपं सन्निवेश्य च ।
प्रवेशं कम्बलः प्राह पूर्वमेव कलाविधिम् ॥१८७॥

विशाखिलस्तु शशता ताश ताश च ता च सं ।
वैहायसे कलायोगश्चतुर्द्धैवं प्रकीर्त्तितः ॥१८८॥

वैहायसं विधातव्यमत्रैकाङ्गादि वा पुनः ।
षडङ्गान्तं द्वादशाङ्गसमाप्तिकमथोदितम् ॥१८९॥

तेष्वाद्यमङ्गं विविधमेककान्यन्तिमं स्मृतम् ।
स्थिते तु पञ्चमो ज्ञेयो निष्कामोऽन्याः कलाः पुनः ॥१९०॥

चच्चत्पुटे तु द्विकले [1]त एवास्मिन् प्रकीर्त्तिताः ।
प्रवृत्ते तु कलानां स्युस्त्रितयादनु पञ्चसु ॥१९१॥

कलासु शम्यातालौ द्वौ सन्निपातोऽन्तिमः पुनः ।
आद्ये कलात्रये पातास्त एव द्विकलस्य हि ॥१९२॥

चच्चत्पुटस्य विज्ञेयाः स्थिते त्र्यस्रगते पुनः ।
तुर्यप्रवेशा द्विकलत्र्यस्रतालगताः कलाः ॥१९३॥

अन्याः कलाविदा ज्ञेया उल्लोप्यककलाविधौ ।
तत्रान्ताहरणं चैव वैहायसविवर्जितम् ॥१९४॥

[2]स्याच्चतुष्कलमुल्लोप्यमिति केचन मन्य(न्व)ते ।
तच्चतुर्धा पुनः प्रोक्तं क्वचिदन्तान्तिमं पुनः ॥१९५॥

क्वचिदन्ताहरणान्तं [3]क्वचिद् वैहायसान्तिमम् ।
क्वचिदेतत्प्रहाणेन मात्रामात्रमिहेरितम् ॥१९६॥

अथाभिधीयते सम्यक् प्रस्तारोऽस्य मया यथा ॥१९७॥

॥ एककलोल्लोप्यके मात्रा ॥१॥

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ　　ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशनिता शतानिसं । इति द्विकलोल्लोप्यकमात्रा । शता शतासं आनिविश आनिविता

---

[1] B. ता ।

[2] cf. S. R. 5. 132-33 for 195-96 above.

[3] B. omits portion starting with क्वचिद् and ending with निशनिता निप्रनिसं* on p. 512 of printed text.

वैहायसे द्वादशोमाः स्युर्द्वादशकले कलाः ।
निविशा निवितानिश्च द्विः शतौ सं कलाश्च वा ॥१८६॥

द्वितीये पञ्चमे लुप्ता विक्षेपं सन्निवेश्य च ।
प्रवेशं कम्बलः प्राह पूर्वमेव कलाविधिम् ॥१८७॥

विशाखिलस्तु शशता ताश ताश च ता च सं ।
वैहायसे कलायोगश्चतुर्द्धैवं प्रकीर्त्तितः ॥१८८॥

वैहायसं विधातव्यमत्रैकाङ्गादि वा पुनः ।
षडङ्गान्तं द्वादशाङ्गसमाप्तिकमथोदितम् ॥१८९॥

तेष्वाद्यमङ्गं विविधमेककान्यन्तिमं स्मृतम् ।
स्थिते तु पञ्चमो ज्ञेयो निष्क्रामोऽन्याः कलाः पुनः ॥१९०॥

चच्चत्पुटे तु द्विकले [1]त एवास्मिन् प्रकीर्त्तिताः ।
प्रवृत्ते तु कलानां स्युस्त्रितयादनु पञ्चसु ॥१९१॥

कलासु शम्यातालौ द्वौ सन्निपातोऽन्तिमः पुनः ।
आद्ये कलात्रये पातास्त एव द्विकलस्य हि ॥१९२॥

चच्चत्पुटस्य विज्ञेयाः स्थिते त्र्यस्रगते पुनः ।
तुर्यप्रवेशा द्विकलत्र्यस्रतालगताः कलाः ॥१९३॥

अन्याः कलाविदा ज्ञेया उल्लोप्यककलाविधौ ।
तत्रान्ताहरणं चैव वैहायसविवर्जितम् ॥१९४॥

[2]स्याच्चतुष्कलमुल्लोप्यमिति केचन मन्य(न्व)ते ।
तच्चतुर्धा पुनः प्रोक्तं क्वचिदन्तान्तिमं पुनः ॥१९५॥

क्वचिदन्ताहरणान्तं [3]क्वचिद् वैहायसान्तिमम् ।
क्वचिदेतत्प्रहाणेन मात्रामात्रमिहेरितम् ॥१९६॥

अथाभिधीयते सम्यक् प्रस्तारोऽस्य मया यथा ॥१९७॥

॥ एककलोल्लोप्यके मात्रा ॥१॥

ऽ ऽ
निशनिता शतानिसं । इति द्विकलोल्लोप्यकमात्रा । शता शतासं आनिविश आनिविता

[1] B. ता ।

[2] cf. S. R. 5. 132-33 for 195-96 above.

[3] B. omits portion starting with क्वचिद् and ending with निशनिता निप्रनिसं* on p. 512 of printed text.

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आशविता आनिविशं । इति चतुष्कलोल्लोप्यमात्रा । निविश निविता निशतास तासं । इति

ऽ । ऽ ऽ । ऽ
वैहायसं, कलाप्रयोगशून्यात् कलाचतुष्कानन्तरं वा । शता शता शतां । इत्यन्लाहरणम् ।। अथवा युगयुगमिश्र (युगयुङ्मिश्र) इति त्रिधान्तः, तस्य प्रत्येकं स्थितप्रवृत्तमहाजनिकानि त्रीण्यङ्गानि ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशनितानिप्रनिसं इति युग्मस्थितम् । निशनिशता शतासं । इति युग्मप्रवृत्तम् । निशनिता

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निप्रनिसं । इति चतुरस्रमहाजनिकम् ।। इत्ययुग्मस्थितम् । निशताप्रनिसंनिशताप्रनिसं । इत्ययुग्मप्रवृत्तम् । इत्ययुग्ममहाजनिकम् ।

यथाक्षरेणोत्तरेण प्रवृत्तमत्र कीर्त्तितम् ।
निवृत्तियुक्तं स्थितवन्महाजनिकमित्यपि ।।१९८।।

मिश्रोऽन्तः षड्विधो यथा । युग्मस्य स्थितप्रवृत्ते अयुग्मस्य महाजनिकं यथा ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
निशनितानिप्रनिसं । इत्यु(इति यु)ग्मस्थितम् । सं ता श ता श ता । इत्यु(इति यु)ग्मप्रवृत्तम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशनितानिप्रनिसं* । इति युग्ममहाजनिकम् । इत्येकोऽन्तः । निशताप्रनिसं । इत्यु(त्ययु)ग्मस्थितम् ।

ऽ । ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
संता शता शता । इत्ययुग्मप्रवृत्तम् । निशनितानिप्रनिसं । इत्ययुग्ममहाजनिकम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
इति द्वितीयोऽन्तः । निशनितानिप्रनिसं । इत्ययुग्मस्थितम् । संताशताशता ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
इत्योजप्रवृत्तम् । निशताप्रनिसं । इत्योजमहाजनिकम् । इति तृतीयः । ओजस्य स्थितम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
युग्मप्रवृत्तमहाजनिके यथा निशताप्रनिसं । इत्योजस्थितम् । संताशताशता । इति युग्मप्रवृत्तम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशनितानिशनिसं । इति युग्ममहाजनिकम् । इति चतुर्थः । युग्मस्य स्थितमोजस्य प्रवृत्तमहाजनिकं यथा ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
निशनितानिप्रनिसं । इति युग्मस्थितम् । संताशताशता ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
इत्योजप्रवृत्तम् । निशताप्रनिसं । इत्योजमहाजनिकम् । इति पञ्चमः । युग्मस्य प्रवृत्तमयुग्मस्य स्थितमहाजनिके यथा ।

ऽ । ऽ ऽ । ऽ
सं ता श ता श ता । इति युग्मप्रवृत्तम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतानिप्रनिसं । इति अयुग्मस्थितम् । निशनितानिप्रनिसं ।। इत्ययुग्ममहाजनिकम् । इति षष्ठः ।। अथवा युग्मस्य स्थितमोजस्य प्रवृत्तं युग्मस्य महाजनिकम् । इति पञ्चमः । ओजस्य स्थितं युग्मस्य प्रवृत्तमोजस्य महाजनिकम् ।। इति वा षष्ठः ।।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
आशविता आनिविशं । इति चतुष्कलोल्लोप्यमात्रा । निविश निविता निशतास् तासं । इति
ऽ । ऽ ऽ । ऽ
वैहायसं, कलाप्रयोगशून्यात् कलाचतुष्कानन्तरं वा । शता शता शता । इत्यन्ताहरणम् ।। अथवा युगयुगमिश्र (युगयुङ्मिश्र) इति त्रिधान्तः, तस्य प्रत्येकं स्थितप्रवृत्तमहाजनिकानि त्रीण्यङ्गानि ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशनितानिप्रनिसं इति युग्मस्थितम् । निशनिशता शतासं । इति युग्मप्रवृत्तम् । निशनिता
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निप्रनिसं । इति चतुरस्रमहाजनिकम् ।। इत्ययुग्मस्थितम् । निशताप्रनिसंनिशताप्रनिसं । इत्ययुग्मप्रवृत्तम् । इत्ययुग्ममहाजनिकम् ।

यथाक्षरेणोत्तरेण प्रवृत्तमत्र कीर्त्तितम् ।
निवृत्तियुक्तं स्थितवन्महाजनिकमित्यपि ।।१९८।।

मिश्रोऽन्तः षड्विधो यथा । युग्मस्य स्थितप्रवृत्ते अयुग्मस्य महाजनिकं यथा ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
निशनितानिप्रनिसं । इत्यु (इति यु) ग्मस्थितम् । सं ता श ता श ता । इत्यु (इति यु) ग्मप्रवृत्तम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशनितानिप्रनिसं* । इति युग्ममहाजनिकम् । इत्येकोऽन्तः । निशताप्रनिसं । इत्यु (त्ययु)-
ऽ । ऽ ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ग्मस्थितम् । संता शता शता । इत्ययुग्मप्रवृत्तम् । निशनितानिप्रनिसं । इत्ययुग्ममहाजनिकम् । इति द्वितीयोऽन्तः । निशनितानिप्रनिसं । इत्ययुग्मस्थितम् । संताशताशता ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
इत्योजप्रवृत्तम् । निशताप्रनिसं । इत्योजमहाजनिकम् । इति तृतीयः । ओजस्य स्थितम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
युग्मप्रवृत्तमहाजनिके यथा निशताप्रनिसं । इत्योजस्थितम् । संताशताशता । इति युग्म-
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
प्रवृत्तम् । निशनितानिशनिसं । इति युग्ममहाजनिकम् । इति चतुर्थः । युग्मस्य स्थित-
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
मोजस्य प्रवृत्तमहाजनिकं यथा । निशनितानिप्रनिसं । इति युग्मस्थितम् । संताशताशता ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
इत्योजप्रवृत्तम् । निशताप्रनिसं । इत्योजमहाजनिकम् । इति पञ्चमः । युग्मस्य
ऽ । ऽ ऽ । ऽ
प्रवृत्तमयुग्मस्य स्थितमहाजनिके यथा । सं ता श ता श ता । इति युग्मप्रवृत्तम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतानिप्रनिसं । इति अयुग्मस्थितम् । निशनितानिप्रनिसं ।। इत्ययुग्ममहाजनिकम् । इति षष्ठः ।। अथवा युग्मस्य स्थितमोजस्य प्रवृत्तं युग्मस्य महाजनिकम् । इति पञ्चमः । ओजस्य स्थितं युग्मस्य प्रवृत्तमोजस्य महाजनिकम् ।। इति वा षष्ठः ।।

स्थितप्रवृत्ताभ्यामथवा ह्यङ्गो (ङ्गं) कैश्चिदिष्यते ।
महाजनिकमेतस्य कैश्चिदङ्गं चिकीर्षितम् ॥१९९॥

स्थितप्रवृत्तरहितः (तं) कैश्चिदङ्गं चिकीर्षितम् ।
स्थितप्रवृत्तरहितः कैश्चिदेष चिकीर्षितः ॥२००॥

चतुष्कलोदाहरणमथ प्रस्तूयते यथा ॥२०१॥ (गौडीरागे)

स नी ऽ ध सा [1]शि ० वं ० आ	स पा ऽ प मा शां ० तं ० नि	म गा ऽ म नी ज ग न्ना थं वि	नि धा ऽ म पा लो ० का ०- श

स गा ऽ ग पा नु ० ग्र ह- आ	स मा ऽ ग री का ० र कं नि	रि सा ऽ स नी शि व मे व आवि	नि री ऽ प सा प ० रं ० निता	नि री ऽ स गा दे ० वं ० आ

म गा ऽ नि सा ज ग ० ०- श	नि धा ऽ प मा दी ० शं ० आ वि	प मा ऽ ग मा लो का ती तं निता	म गा ऽ ध गा व रं ० ० आ
ग मा ऽ म री व र दं ० नि	स नी ऽ स नी न ० मा ०- वि	रि सा ऽ स सा म्य ० हं ० सं	इति मात्रा । अथ षट्खण्डात्मकं वृत्तम् ।

ऽ ऽ स नि ध सा स पा प मा गि रि जा ० न य न ०- नि प्र	ऽ ऽ म ग म नी नि धा म पा ग मा स रो ० ज वि का ० श न ०- निश
ऽ ऽ गपासमा गरिरिसनी रजनी ० क० रं० निता	ऽ ऽ रीरीपसनि रिसगमन(नि) प र म माकरं ० नि वि नि स
ऽ ऽ निध पम मा मा मग मग धा गा त्रि त या ० ती ० तं ० आता	ऽ ऽ मम री सा नी सा निरि सा सा त्रि ज ग द ०० धी ० शं ० विप्र

॥ इति वृत्तमथ वैहायसम् ॥

---

[1] The verbal structure is as follows :—

शिवं शान्तं जगन्नाथं लोकानुग्रहकारकं, शिवमेव परं देवं, जगदीशं लोकातीतं वरं वरदं नमाम्यहम् ।

गिरिजानयनसरोजविकाशनरजनीकरं परमम(ा) करम् । त्रितयातीतं त्रिजगदधीशं, त्रितनुं त्रिगुणं विगुणं विशदं विमलं सकलं कलनातीतं, कलितकलानिधिकलानिकरं, प्रणमामि हरम् ।

स नी ऽ ध सा त्रि त तुं ० नि	स पा ऽ प मा त्रि गु णं ० वि	ग म ऽ म नी धा वि गु णं ० ० श

म पा ऽ ग मा वि श दं ० नि	ग पा ऽ स मा वि म लं ० वि	ग रि रि ऽ स स नि स क ० लं ० ० ता	रि रि प ऽ स नि रि क ल ना ती ० तं नि

सम सग नी स क लि त ०- श	निध पध पा मा क ला नि धि- ता	मग सग ऽ धा गा क ला नि क रं श
म म री ऽ सा नि प्र ण ० मा मि ना	सा निरि सा सा ह रं ० ० सं	इति वैहायसम् ।

अवरोहिवर्णे च प्रवृत्तसंज्ञं एककलं द्विकलयोः । अथवा इयमेव मात्रावैहायसात्मिका शाखा ईदृश्येव प्रतिशाखा ।

स नी ऽ ध सा [1]स त तं ० आ	स पा ऽ प मा स न का ०- नि	म गा ऽ स नी दि ० क ०- वि	नि धा ऽ म पा प रि गी तं श
म गा ऽ ग पा गी ता ग म्यं आ	स मा ऽ ग री गी त गु णं नि	रि सा ऽ स नी सु र व र- वि	रि री ऽ प सा न त च र णं ता
नि री ऽ स गा शरणं ० आ	म गा ऽ नि सा जित ० ०- श	नि धा ऽ प मा मरणं ० वि	प मा ऽ म गा सुरणं ० ता
म गा ऽ ध गा अ सु रा ० आ	ग मा ऽ म री रा ० तिं ० लि	स नी ऽ स नी वि द लि त- वि	रिसा ऽ ससा रति पं० सं
स नी ऽ ध सा र ति दं ० नि	स पा ऽ प मा सु ख दं ० वि	म ग म नी नि धा सुखनि ०- श	म पा ग मा धा नं ० ० नि

[1] The verbal structure is as follows :—

सततं सनकादिकपरिगीतं, गीतागम्यं गीतगुणं, सुरवरनतचरणं, शरणं, जितमरणं, सुरणं, असुरारातिं, विदलितरतिपं, रतिदं, सुखदं, सुखनिधानं, रतिपतिशमनं, रतिसुखसारं, पारंसंसृतिनीरनिधिम् ।। निगमनिरूपणपरिगतसारं, जितदितितनयं, सा(सु)विदितनयनं, प्रणमामि परमपरम् । संसारसागरे सेतुं नेतुं स्वहृदयनिलयमहं ध्यानागम्यं, ध्येयं सततं प्रणमामि शिवम् ।।

त्रिदिवाधीशं, तृतीयनयनादुदितहुताशनमदनं प्रणतोऽस्मि शिवम् ।। ब्रह्मशैलविभुना प्रणतं सततं कृष्णनृपेण गिरीशं प्रणमत सततमज्ञेयम् ।

गपा समा रति पति- वि	गरिरि सनी शम नं ० ता	रिरी पसनिरी रति सुख- नि	गसगमनीस सारं ० ० श
निधप मपामा पारं ० ० ० ता	मगमग धागा सं०सृति श	ममरी सानि नीर ० ० ता	सनिरि सासा नि ०धिं ० ० सं

इयं प्रतिशाखा । अथ अन्ताहरणम् ।

सनीधसा सपापसा निगमनि-रू ०- सं	सपापमा मगारिसा पण ० ० ० ०- ता	सनीरिसा मगानिसा परिगत-सारं ० श
समागरी मगारिसा जितदिति-तनयं ० ता	सगामगा निधानिसा सुविदित-नयनं श	सनीधसा सपामसा प्रणमामि परमपरं ता

इति यथाक्षरे पञ्चपाणौ षट्खण्डात्मके अन्ताहरणे वृत्तः (त्तम्) । अथवा त्र्यस्र-चतुरस्रमिश्रभेदेन त्रिधान्तः ।

स नी ध सा संसारसागरे नि	स पा म पा सेतुं श	म गा म नी नेतुं०स्वहृदय- नि	नि धा म पा निलयमहं ता
म गा ग पा ध्याना-गम्यं नि	स मा ग री ध्येयं ० प्र	रि सा स नी सततं ० नि	रिरीपसा प्रणमामि शिवम् सं

इति [1]चतुरस्रेण वृत्तम् ।

सग मग त्रिदिवा०- नि	निस निध धी० शं० श	पम पम तृती०य- नि	गम मग नयनाद्रुदि- श
धग मम तहुताशन- ता	रिस निस मदनं प्रण- श	निरि सस तोऽस्मि शिवं सं	इति चतुरस्रेण वृत्तम्
सनी ऽ धसा ब्रह्मशैल- नि	सपा ऽ मपा विभुना० श	मगा मनी प्रणतं० नि	निधा पमा सततं० ता
मगा गपा कृष्णनृपेण नि	ससा गरी गिरीशं० प्र	रिसा सनी प्रणमत सत- नि	रिरी पसा तमज्ञे०यं सं

इति चतुरस्रेण महाजनिकम् । एवं त्र्यस्रेणापि उदाहरणं ज्ञेयम् ।

[1] B. चतरश्रेण ।

इत्युल्लोप्यकमाम्नातं कालसेनेन भूभुजा ।
सुप्रकारप्रकरिका प्रकर्यथ निरूप्यते ॥२०२॥

यशांसि प्रकरीकृत्य दिक्षु सर्वासु भूपतिः ।
[1]प्रकरीसंज्ञकं वक्ति गीतकं गीतकोविदः ॥२०३॥

सार्द्धवस्तुत्रयेण स्याच्चतुर्भिरेव वस्तुनि(भिः) ।
प्रकरी तत्र वस्तूक्तं मात्राभिः षड्भिरेककम् ॥२०४॥

एकस्यां तत्र मात्रायां कलाः षोडश कीर्त्तिताः ।
पदानि तस्य चत्वारीत्याहुराद्या महर्षयः ॥२०५॥

तत्रान्त्यमर्द्धमादौ स्यात् पक्षे सार्द्धत्रिवस्तुके ।
वस्तूनि त्रीणि सार्धानि प्रकर्यां गीतके यदा ॥२०६॥

तदा ज्ञेयं तु वस्त्वर्द्धमुपोहनमिति स्थितिः ।
चतुर्षु वस्तुषु प्रोक्तं वस्तुमात्रमुपोहनम् ॥२०७॥

प्रत्युपोहनमत्र स्याद्विकल्पेनेति केचन ।
कनिष्ठासारितकला अत्रान्ताहरणे स्मृता(:) ॥२०८॥

वृत्तं तु त्रिविदारीकमिह संहरणे स्मृतम् ।
केचिदन्त्यस्य मात्रान्त्यामत्र संहरणं विदुः ॥२०९॥

केचित् सप्तमिकामात्रामिह संहरणं जगुः ।
इह प्रकर्यां वस्तूनामर्द्धेष्वङ्गविधि(:) पुनः ॥२१०॥

मद्रके विविधे यस्तु स विज्ञेयो मनीषिभिः ।
अथारीणां कलापाते दक्षो व्याघ्रनृपान्वये ॥२११॥

कलापातविधिं ब्रूते प्रकर्या(:) कृष्णभूपतिः ।
विशेषविधिमुज्झित्वा पादभागं प्रति स्मृताः ॥२१२॥

आनिविप्रा इमे पाताः षट्सु मात्रासु मार्गतः ।
[2]तत्र द्वितीया या मात्रा तालान्तां तां प्रयोजयेत् ॥२१३॥

तालपातेन संयोज्या तुर्या या द्वादशी कला ।
अष्टमस्तालपात(:) स्यात् पञ्चम्यामपि तत्त्वतः ॥२१४॥

कला द्विकलमाद्रक्योः पूर्वं या गदिता मया ।
ता एव षष्ठ्यां मात्रायामद्वितीयान्तिमा मताः ॥२१५॥

द्वितीयान्त्याति(सु) मात्रासु शम्या योज्या विपश्चिता ।
उपोहनं कलापातहीनमाहुर्महर्षयः ॥२१६॥

षष्ठी वा सप्तमी मात्रा यदा संहरणं तदा ।
अन्त्यां कलां विना ज्ञेयाः कनिष्ठासरितोदिताः ॥२१७॥

---

[1] S. R. 5. 134-38 for 203-210. above.
[2] cf. S. R. 5. 139-42 for 213-17.

अथ प्रस्तारमाधातुं यतते जगतीपतिः ॥२१८॥

ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्राः	मात्रा १
ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता	मात्रा २
ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविशं	मात्रा ३
ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश	मात्रा ४
ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविता	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविप्र	ऽ ऽ ऽ ऽ आनिविश	मात्रा ५
ऽ ऽ ऽ ऽ निशनिता	ऽ ऽ ऽ ऽ नितानिश	ऽ ऽ ऽ ऽ शताशता	ऽ ऽ ऽ ऽ सतासता	मात्रा ६

इति षण्मात्रमेकं वस्तु । एवं सार्द्धानि त्रीणि वस्तूनि चत्वारि वस्तूनि गीत्वा अन्ते कनिष्ठासारितात्मकं संहरणं कार्यम् ॥ यथा ॥ शता शता शता शता शता शता शता शतासं ॥ इति संहरणम् ॥

कनिष्ठासारितकलाः सन्निपातविवर्जिताः ।
अन्यस्य वस्तुनः षष्ठीमात्रया संयुता अथ ॥
उक्तं संहरणं चाथ सप्तमीमात्रिकायुताः ॥२१९॥

अथोदाहरणम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ शताशता	ऽ ऽ ऽ ऽ शताशता	ऽ ऽ ऽ ऽ शताशता	ऽ ऽ ऽ ऽ शताशता	इति प्रकरी

अस्याः प्रस्तारः । मध्यमादिरागेण यथा ॥

मा प म प कं ० क ण- आ	मा प म प चा ० रु ०- नि	मा प म प भु जं ० ग- वि	नी नी म पा फ णा ० ०- प्र
म गा म पा म णि ० ० आ	ग म म प कि ० र ०- नि	म म प प णा ० ० ०- वि	ग रि स स रु ण ० ०- प्र

[1] The verbal structure is as follows :—
कंकणचारुभुजङ्गफणामणिकिरणारुणशशिलेखसाच(चि)-
समयसमर्हर्षित-*निपुणान्दोलितमौलिसमूहम् ॥१॥
गौरीनयनसुलोलविलोकनजीवितमदनं,
कनकपिशङ्गजटापरिसरगतगङ्गाधौतकपोलम् ॥२॥
* A. B. ननिदोलित० ।

नि नि प स श ० शि ०- आ	नि स स नि ले ० ख ०- नि	म प नि प साचि स म- वि	म प म नि य स ० म- प्र
स रि नि म हृ षि त नि- आ	म नि प म पु णा न्दो- नि	म प नि स लि त मौ ०- वि	रि नि मा मा लि समूहं श

(इति) एकमात्रा मध्यमादिरागेण ॥१॥

(अथ द्वितीयमात्रा गौडीरागेण)—

ध ध ध ध गौ ० री ०- आ	स म म ग न य न ०- नि	ध स ध स [1]सु ० ० ०- वि	ग नि स म [2]लो ० ल ०- प्र
स ध ध स वि लो ० ०- आ	ध ध ध स क ० न ०- नि	ग म ग ग जी ० ० ०- वि	म ध म ध वि त ० ०- प्र
नि स ध नि म द ० ०- आ	म ग ग स नं ० ० ० नि	ध ग म ध[3] क न क ०- वि	म म ध स पि ० शं ०- प्र
ध नि स ग ग ज टा ०- आ	म म ध स प रि स र- नि	ध नि स ग ग त गं गा- वि	ग ध स ध धौ त क पोलम् ता

॥ इति द्वितीयमात्रा । इति गौडीरागेण ॥२॥

हिमरुचिधामधवलविधुलेखातिलकित-†मौलिमधीरं

गजमुखषण्मुखबालक्रीडा- ॥३॥

विकसितवदनसरोजम् ।

हिमगिरितनयापीनपयोधरकुङ्कुमपिञ्ज(रि)ताशम् ॥४॥

नमत नमत मतिमतिलेखावन्दितचरणसरोजं,

चन्द्रापीडं चन्द्रकमण्डित-‡चारुनिचोलम् ॥५॥

विशदकपोलतलप्रतिबिम्बितकर्णविभूषम्¶-उरग-

शिरोमणिनिजमणिसंभ्रमचुम्बितहिमगिरिदुहितृसलीलम् ॥६॥

† A. B. गौधि० । ‡ A. निचौलं चारु, B· निचोलं चारु ।

¶ A. B. विभूषण ।

[1] A. B. स । [2] A. लिलो । B. लिल ।

[3] A. repeats this square.

(अथ तृतीयमात्रामालवरागेण)

स स नि ग हि म ० ०- आ	स ग स ग रु चि ० ०- नि	म प नि ग धा ० म ०- वि	स ग ग रि ध व ल ०- प्र
स ग म प वि धु ० ०- आ	स नि प म ले ० ० ०- नि	म ग ग स खा ० ० ०- वि	रि स ग म ति ल कि त- प्र
प ग ग म मौ ० ० ०- आ	ग म ग स लि म धी ०- नि	ग स रि स रं ० ० ० वि	स ग ग रि ग ज मु ख- प्र
म ग म ग ष ० ण्मु ख- आ	स नि प स बा ० ० ०- नि	स ग ग म ल ० ० ०- वि	स रि सा सा क्री ० डा ०- प्र

॥ इति तृतीयमात्रा । इति मालवरागेण ॥३॥

(अथ चतुर्थमात्रा श्रीरागेण)

स स स रि -वि क ० ० आ	रि ग रि स सि ० ० त- नि	नि स नि ध व द न स- वि	प म ग म रो ० ० ०- प्र
रि स नि नि जं ० ० ० आ	स रि प प हि म ० ०- नि	म रि स नि गि ० रि ०- वि	नि स ग रि त न या ०- प्र
स स स स पी ० ० न[1]- आ	रि ग म नि प यो ० ०- नि	ध प ध म ध ० र ०- वि	स नि ध प कुं ० कु ०- ता
स स नि ध म र्पि ० ०- आ	ध नि ध प ज ० ० ०- नि	नि ध प म [2]रि ० ० ०- वि	ग रि स स ता ० श म् श

॥ इति चतुर्थमात्रा ॥ इति श्रीरागेण ॥४॥

[1] A. B. repeat पीन in the next square and the verbal portion in all the successive squares is shifted forward accordingly.

[2] A. B. omit 'रि' in this square and read only ज in its place.

(अथ पञ्चमी मात्रा । सोमरागेण)

स स स स न म त ० आ	नि ग म प न म त ० नि	म ग नि नि म ० ति ०- वि	ग स स नि म ० ति ०- प्र
स प नि ध ले ० खा ०- आ	म नि नि ध वं ० ० दि- नि	ध म नि नि त च र ०- वि	ग रि स नि ण ० ० ०- ता
स स स स स रो ० ०- आ	नि ग म प जं ० ० ० नि	म ग नि नि चं ० द्रा ०- वि	ग स स नि पी ० डं ० प्र
स प नि ध चं ० द्र क- आ	म नि ध नि मं ० डि त- नि	ग रि स स चा रु ० ०- [1]वि	म ध नि नि नि चो लं ० श

॥ इति पञ्चमी मात्रा सोमरागेण ॥५॥

(अथ षष्ठी मात्रा सोमरागेणैव)

सरिमम विशद०- नि	मपगरि कपो०ल- श	स प म रि तल००- नि	म प रि म प्रतिबिं०- ता
प प रि म बितकर्ण- नि	प स नि ध विभूषम्- ता	नि ध प ध उरग०- नि	प ध ऽ प म शिरो००- श
ध म ऽ ध म मणि००- श	म प ऽ रि रि निज००- ता	प प ऽ रि म मणिसंभ्र- श	प म ऽ ध म म-चुम्बित- ता
म प ऽ रि रि हिमगिरि- स	स प ऽ नि स दुहितृ- ता	नि प स रि सली००- स	प म रि स लम्००० ता

॥ इति षष्ठी मात्रा । इति षण्मात्रमेकं वस्तु सोमरागेणैव ॥६॥

[1] A. B. transpose वि and श in the last two squares.

(अथ प्रथममात्रा)

नि नि ऽ ध प [१]विमलं ० आ	नि ध ऽ प प क ० म ला- नि	म ग ऽ म स दयितकृ- वि	ग म ऽ प ग तस्तवमु- प्र
म प ऽ ग स दितमती- आ	नि ध ऽ प म व-दुरापं नि	ग म ऽ प म निर्जित ०- वि	नि ग ऽ प म मदनं ० प्र
ध नि ऽ ग म कमला०- आ	नि ग ऽ म प सदनं ० नि	ग म ऽ प ध दितिज-कु- वि	नि ध ऽ प म ० लं कृत- प्र
ग म ऽ नि ध कदनं० आ	ग म ऽ प म परमं ० नि	नि ध नि ध वं ० दे ह्- वि	नि ध नि नि रमजितम् श

॥ इति प्रथममात्रा ॥१॥

(अथ द्वितीयमात्रा सौराष्ट्ररागेण)

स ध प म दे०वं० आ	ग नि ध म दनुज०- नि	म ध नि ध कुलक्षय- वि	स ध नि ध करणं० प्र
म ध नि ग चरणप- आ	ग नि ध म रिचरण- नि	ध म नी ग परमज- वि	ग नि नि धा नतया० प्र

[१] The verbal structure is as follows :—

विमलं कमलादयितकृतस्तवमुदितमतीवदुरापं,
निर्जितमदनं कमलासदनं दितिजकुलं कृतकदनं, परमं वन्दे हरमजितम् ॥१॥
देवं दनुजकुलक्षयकरणं चरणपरिचरणपरमजनता(त)या ।
वन्दे वन्दितचरणसरोजं सुरनरकिन्नरफणिगणमुनिजननिकरैः ॥२॥
अन्धकनिधनस्थपतिप्रवरं वरदं वरदाभयकरयुगलं,
असित्रिशूलवराहिटङ्कघण्टा(ऽ)जगवशरावत्रिपाशाङ्कुशवरशक्तिधरम् ॥३॥
इन्द्रादिकपरिवारसमेतं, अजिनं परमानन्दं, दैत्यैर्नित्यं
सेवितचरणं, ज्वलननिभजटं भुजगपरिकरम् ॥४॥
दैत्यैर्नित्यं भुजगपरिकरं, दैत्यैर्नित्यममरपतिनतं,
सुरपरिचरितं, गजचर्मभृतं, पिङ्गजटं, सुरनुतचरणम् ॥५॥
रुद्रं रौद्रं भयदं विकटजटं, व्योमकेशं, भवं भवभयहरं,
भवं भवभयहरं, अमरप्रवरं वन्देऽहमजम् ॥६॥

ग नि ध नि वन्दे वन्दि- आ	धा स ध नी तचरण- नि	नि ध नी स सरोजं वि	ग म ध नि[1] सुरनर- प्र
ध नि स नि कि०००- आ	ध नि स नि न्नरफणि- नि	ध नि नि स गणमुनि- वि	नि नि स सा जननिकरैः ता

(इति) द्वितीयमात्रा सौराष्ट्ररागेण ॥२॥

(अथ तृतीयमात्रा सौराष्ट्रीरागेण)

स स नी ग अन्धकनि- आ	नि धा नी धा धन-स्थप- नि	स ध नी स ति-प्रवरं नि	स धा नि धा वरदं० प्र
स ग ध स वरवाभ- आ	ध ग नि स यकरयु- नि	स ग ध नि गलं०० वि	सा सा ऽ स नि असि-त्रि- प्र
ध नि ऽ स नि शूलवरा- आ	ध नि ऽ नि ध हि-टङ्क- नि	नि ध ऽ ग नि घण्टाऽजग- वि	ध नि ऽ स नि व-शराव- प्र
ध नि ऽ स स त्रिपाशां- आ	नि ध ऽ ग म कुश० नि	म ग ऽ म ध वरशक्ति- वि	नि नि ऽ स स धरं०० श

॥ इति तृतीयमात्रा सौराष्ट्रीरागे ॥३॥

(अथ चतुर्थी मात्रा रामकृतिरागेण)

स नि ऽ स ग इन्द्रादिक- आ	म प ऽ ध प परिवार- नि	म ध ऽ प म समेतं० वि	ग म ऽ ग ध अजिनं० प्र
प स नि ध परमा० आ	नि ध प म नन्दं ० ० नि	म ग ऽ प म दैत्यैर्नित्यं वि	प म ऽ ग रि से०वि०- प्र
नि प ग म त ० च ०- आ	प म ग रि रणं ० ० नि	नि प ग म ज्वलन०- वि	प म प नि निभज०- ता
ध प म प टं ० ० ० आ	ध प म ग भुजग०- नि	स नि ध ध परिक०- नि	ध नि ऽ ध स रं ० ० ० श

॥ इति चतुर्थी मात्रा रामकृतिरागेण ॥४॥

[1] B. transposes this square and the next one.

(अथ पञ्चमी मात्रा रामकृतिरागेण)

स नि ध ध दैत्यैनि०- आ	ध नि ध ध त्यं ० ० ० नि	मा म प म भुजग०- वि	प नि ध प परिकरं प्र
म ग रि स दै०त्यै०- आ	म ग रि स नि०त्यं० नि	स नि[1] स प अमर-प- वि	म प ध प ति-नतं० ता
म प ध प सुर०प- आ	म ध ध प ०रि०च- नि	ग म ग ध रितं ० ० वि	प स नि ध गजच०- प्र
ग म प म संभृतं० आ	ध प म प पिंगजटं नि	प नि ध प सुरनुत- वि	म ग रि सा चरणं ० श

॥ इति पञ्चमी मात्रा रामकृतिरागेण ॥५॥

(अथ षष्ठी मात्रा कर्णाटबङ्गालरागेण)

ग ग स ग रु ० द्रं ० नि	म ध प प रौ ० द्रं ० श	नि ध म प भयदं० नि	म म ग म विकट०- ता
ग स नि ध ज०टं० नि	प नि स रि व्योमकेशं ता	नि ध प ध भवं ० ० नि	प स म ध भव ० ०- श
प म म प भयह०- ता	प म म ध रं० भवं० ता	प म म प भवभय- श	रि स नि ध हरं ० ० ता
प ध प म अमर०- स	म ध प म प्रवरं० ता	ग ग ग म वन्देऽह०- स	ग स स सा मजं ० ० ता

इति षष्ठी मात्रा । इति षण्मातृकं द्वितीयं वस्तु कर्णाटबङ्गालेन[2] ॥६॥

---

[1] B. पम ।

[2] B. कर्णाटरागेण ।

(अथ प्रथममात्रा मल्हाररागेण)

ध नि ध नि नित्यानन्दं आ	रि ध नि रि नि०त्यं० नि	ग म ग रि नित्यस०- वि	ग नि ध म रू०पं० प्र
ध म ग नि रू०पा० आ	ध म ध रि ती०तं० नि	ध स ग रि गुणवीतं वि	ध नि रि ग वीतारातिं प्र
रि रि ग म भुवनैक आ	ग रि ग नि नाथं०० नि	ध म ग ग भुवनैक- वि	ग रि स नि नाथं०० प्र
ध म ग ग अभयप- आ	ग ग रि स रमभय- नि	ग ग रि स प०दं० वि	स नि ध ध हरं वन्दे श

॥ इति प्रथममात्रा मल्हाररागेण ॥१॥

(अथ द्वितीयमात्रा मरुत्कृतिरागेण)

स स ग म त्रिपुरं० आ	स ग म ग त्रिपुर०- नि	स म ऽ ग प नाशकरं वि	प नि ऽ स प त्रिपुरना- प्र
स म ऽ प म शकरं० आ	नि प ऽ म प दे वं ० त- नि	स ग ऽ म ग म०हं ० वि	स स ऽ म ग देवं० त- प्र

The verbal structure is as follows :—

नित्यानन्दं नित्यं नित्यसरूपं रूपातीतं गुणवीतं वि(वी)त(ा)रातिं,
भुवनैकनाथं भुवनैकनाथं, अभयपरमभयपदं हरं वन्दे ॥१॥
त्रिपुरं त्रिपुरनाशकरं त्रिपुरनाशकरं देवं तमहं देवं तमहं त्रिपुरहरमसिकरं,
देवं तमहं प्रणतामरपितृगणनतचरणम् ॥२॥
प्रणतामरपितृगणनतचरणं, गणनतचरणं, प्रणतामरपितृ-
गणनतचरणं, पृथिवीसलिलं, पृथिवीश(स्)तमहं वन्दे ॥३॥
पृथिवीसलिलं, ज्वलनं पवनं, सूर्याचन्द्रौ, सूर्याचन्द्रौ,
यजमानाकाशं, यजमानाकाशं, सूर्याचन्द्रौ यजमानाकाशम् ॥४॥
यज्ञाधिपतिं, यज्ञाधिपतिं, सूर्यं सोमं यज्ञाधिपतिं,
सूर्यं सोमं, अष्टौ तन्वो मुनिभिर्यस्य प्रोक्ता(स्)त्रैलोक्यगुरुम् ॥५॥
अष्टौ मुनिभिर्यस्य प्रोक्ता(स्)त्रैलोक्यगुरुं तमनन्तगुणं,
त्रैलोक्यगुरुं नतचर(ण)गुरुं नतचरणं तमहं वन्दे देवेशम् ॥६॥

ग म ऽ प नि म०हं आ	स नि ऽ प म त्रिपुर- नि	नि नि ऽ प म मसिक- वि	नि प ऽ प नि रं००दे- प्र
स नि ऽ प म वं तमहं आ	म प ऽ ग प प्रणताम- नि	स प ऽ नी स र-पितृगण- वि	प नि ऽ स स नतचरणं ता[1]

॥ इति द्वितीयमात्रा मरुत्कृतिरागेण ॥२॥

(अथ तृतीया मात्रा धोरणीरागेण)

नि नि ऽ ध स प्रणता०- आ	म ग ऽ स नि मर०पि- नि	स म ऽ म म तृ०गण- वि	ध नि ऽ नि ध नत०० प्र
ध म ऽ ग स चरणं० आ	नि नि ऽ नि ध गणनत- नि	ध म ऽ म म चरणं० वि	म ग ऽ नि नि प्रणताम- प्र
ग म ऽ म ध रपितृ आ	नि नि ऽ स नि गणनत- नि	नि म ऽ ग नि चरणं० वि	नि नि ऽ नि ध पृथिवी०- प्र
ग म ऽ ग म सलिलं आ	ध नि ऽ ध म पृथिवीश- नि	म ग स स स्तमहं० वि	नि स नि नि वं०दे० श

(इति) तृतीया मात्रा धोरणीरागेण ॥

(अथ चतुर्थी मात्रा तुरुष्कगौडरागेण)

नि ध नि प पृथिवी-स- आ	म ध प ध लिलं ० ० नि	नि नि ग रि ज्वलनं प- वि	ग नि ध प वनं सू०- प्र
म ग रि स र्या० चं०- आ	म ध स रि द्रौ० सूर्या- नि	ग ग ध प चन्द्रौ यज- वि	म ग रि ग मानाकाशं प्र
नि ध स नि यजमा०- आ	ध प प म ना० का०- नि	ग स ग रि शं ० ० ० वि	स नि ध ध सूर्याचं०- ता
ध म रि ग द्रौ यजमा- आ	स रि ग नि ० ना ० का- नि	नि ध प म ० ० ० शं वि	ग रि स नि ० ० ० ० प्र[2]

(इति) चतुर्थी मात्रा तुरुष्कगौडरागेण ॥४॥

[1] B. प्र। [2] A. omits प्र।

(अथ पञ्चमी मात्रा कर्णाटगौडरागे(ण) ।)

सा सा म धा यज्ञाधिप- आ	ध ध ध धं तिं ० य ० नि	म म ग ध ज्ञा०धि०- वि	ग स स स पतिं ० ० प्र
स स ग ग सू० यं० आ	स ग म स सो० मं० नि	ग म ध ध यज्ञा धिप- वि	ध नि ध ध तिं ० ० ० ता
ध नि म म सूर्यं ० ० आ	म ध ऽ म ग सो० मं० नि	स स ऽ स ग अष्टौ वि	स स ऽ स स तन्वो प्र
स नि ऽ ध ध मुनिभिर्य- आ	नि ध ऽ नि ग स्य प्रोक्ता- नि	ग स ऽ ग ध स्त्रैलोक्य- वि	नि स ऽ स नि गुरुम् ० ० श

॥ इति पञ्चमी मात्रा कर्णाटगौडरागे(ण) ॥५॥

(अथ षष्ठी मात्रा ललितरागेण)

ध ध ऽ ध म अष्टौ मुनि- नि	ध ध ऽ ध नि भिर्य०स्य श	रि ध ऽ नि रि प्रो ० क्ता ० नि	ग स ऽ नि म ० स्त्रै० लो- ता
नि ध ऽ ध ध ० क्य० गु- नि	ध म ऽ रि ग ०रुं तम- ता	म ग ऽ रि ध नं० त-गु- नि	म रि ऽ रि रि णं ० त्रै ०- श
रि ग ऽ म प लो० क्य०- श	ध प ऽ ध नि गुरुं० न- ता	ध प ऽ म ग त० चरण- श	रि रि ऽ म ग गुरुं ० न- ता
म रि ऽ ग म त० चर- स	रि ध ऽ नि रि णं तमहं ता	ग स ऽ नि स वंदे ० ० स	नि स ऽ नि ध देवेशं० ता

॥ इति षष्ठी मात्रा ॥६॥ इति षण्मातृकं तृतीयं वस्तु ललितरागे ॥

(अथ प्रथममात्रा शुद्धवराटीरागेण)

स म ऽ नि ध [१]स्थित्युत्पत्ति- आ	म ग ऽ री सा प्रलय-नि- नि	स ग ऽ रि म मित्तं ० ० वि	प ध ऽ नि स प्रलय-नि- प्र
ध नि ध प मित्तं ० ० आ	ध स स म स्थि० त्यु०- नि	प ग रि स त्प ० त्ति०- वि	रि ग स म प्रलय-नि- प्र
नि ध रि ग मि ० त्तं ० आ	नि ध स स ० चन्द्रा०- नि	म प स स र्द्ध०धरं वि	स स नि ध अलकार्द्ध- प्र
प प स म ० धरं ० आ	ग ग म नि पुञ्जार्द्धध- नि	म नि ध ध रं प्रणमा- वि	ध ध स स मि हरं० श

इति प्रथममात्रा शुद्धवराटीरागेण ॥१॥

---

[१] The verbal structurs is as follows :—

स्थित्युत्पत्तिप्रलयनिमित्तं, प्रलयनिमित्तं, स्थित्युत्पत्तिप्रलयनिमित्तं,
चन्द्रार्द्धधरं, अलकार्द्धधरं, पुञ्जार्द्धधरं, प्रणमामि हरम् ॥१॥

ललनार्द्धधरं, रसनार्द्धधरं, ललनार्द्धधरं, ललनार्द्धधरं,
बहुभिर्विविधैर्बहुभिर्विविधैः, बहुभिर्विविधैर्ललनार्द्धधरं, बहुभिः ॥२॥

विविधैः, विकटैः, विकृतैः, विमुखैः, सुमुखैः, विमुखैः, सुमुखैः,
विकटैः, विकृतैः, विमुखैः, सुमुखैः प्रमथैः सततं, प्रमुखैः, सततं विततम् ॥३॥

परिवृततनुमहं, परिवृततनुमहं प्रमथैः सततं परिवृततनुमह-
मीशं, सुखदमीशं, सुखदं सततं, प्रणमत *ईशं, विकृतैः ॥४॥

विमुखैः प्रमथैः परिवृततनुमहमीशं वरदं, प्रणतार्त्तिहरं,
हरमहमुदितमनुदितं परिनुतमहमीडे गिरिशं सततम् ॥५॥

प्रथमं सुगमं मुनिभिः सगणैः प्रणुतं, सुखदं सततं प्रणमत
†ईशं, सुखदं सततं प्रमथैः प्रणुतं, ‡ईशं सततं, प्रणमत ॥६॥

* A. B. मीशं ।

† A. B. मीशं ।

‡ A. B. मीशी ।

(अथ द्वितीयमात्रा गौडीरागेण)

स स स नि ललना- आ	ध स प म र्द्धधरं० नि	स ग नि नि रसनार्द्ध- वि	ध नि ध ध धरं लल- प्र
म प म म ना०र्द्ध-ध- आ	ग स म ग रं ० ० ० नि	ग स स ग ललना०- वि	रि स ग म र्द्ध-धरं० प्र
ग ग नि नि बहुभि-र्वि- आ	ध नि ध ध विधैर्बहु- नि	म प म म भिर्विविधै- वि	ग म म ग र्बहुभि०- प्र
ग स स ग र्विविधैः आ	म ग ग नि ललना०- नि	नि ध स प र्द्ध ० धरं वि	नि नि ध स ० बहुभिः ता

इति द्वितीयमात्रा गौडीरागेण ॥२॥

(अथ तृतीयमात्रा गौडीरागेण)

स नि ध स विविधैः० आ	स प प म विकटैः० नि	म ग म म विकृतैः ०- वि	नि ध नि ध विमुखैः ० प्र
म प म ग सुमुखैः- आ	ग प स म विमुखैः ० नि	ग रि रि स सुमुखैः ० वि	स नि रि रि विकटैः प्र
रि स म ग विकृतैः आ	ग नि स म विमुखैः ० नि	ध प म प सुमुखैः वि	म ग म ग प्रमथैः प्र
ध ग म स सततं आ	रि स नि स प्रमुखैः नि	रि स नि स सततं वि	नि रि सा सा विततम् श

॥ इति तृतीयमात्रा गौडीरागेण ॥३॥

(अथ चतुर्थीमात्रा सौराष्ट्रीरागेण)

स स नि ग परिवृत- आ	ग नि ध नि तनुमहं नि	स ग म ग ० ० ० ० वि	ग नि स नि परिवृत- प्र
ध नि ग नि तनुमहं आ	स स नि ध प्रमथैः स- नि	ग नि ध नि ततं परि- वि	नि ध स नि वृततनु- प्र
स स नि ध महमी०- आ	नि ध म म शं० सुख- नि	म स नि ग दमी० शं वि	ग नि ध ग सुखदं० ता
नि ध स स सततं० आ	नि ग ध नि प्रणमत नि	स स नि ध ० ईशं ० वि	ध नि स सा विकृतैः० श

।। इति चतुर्थी मात्रा सौराष्ट्रीरागेण ।।४।।

(अथ पञ्चमी मात्रा कर्णाटबङ्गालरागेण)

ग ग स स विमुखैः आ	म ध प पा प्रमथैः नि	नि धा मा प परिवृत- वि	मा म मा ग त०नु० प्र
ग स नि ध म ० ह ० आ	प नि रि स मी० शं० नि	नि ध प ध वरदं ० वि	प म म ध प्रणतार्त्ति- ता
प म प म हरं ० ० आ	ग ग ग म हरमह- नि	म ध प म मनुदित- वि	म प म ग मुदितं प्र
ग ग [1]ग म परिनुत- आ	प म प म महमीडे नि	ग ग [2]ग म गिरिशं० वि	ग स स स सततं० श

इति पञ्चमी मात्रा कणटिबङ्गालरागेण ।।५।।

१-२ B. मग ।

(अथ षष्ठी मात्रा)

स नि स ग प्रथमं० नि	म प ध प सुगमं ० नि	[1]म ध प म मुनिभिः श	म ध [2]ग म सगणैः नि
म स नि ध प्रणुतं ता	नि ध प म सुखदं० नि	म ग प म सततं० ता	प म ग रि प्रणमत नि
नि प ग म ई० शं श	प म प नि सुखदं ० श	ध प म प सततं श	ध प म ग प्रमथैः० ता
स नि ध ध प्रणुत०- श	म म प म मी०शं० ता	प नि ध प सततं स	म ग रि स प्रणमत स (ता ?)

॥इति षष्ठी मात्रा ॥६॥

॥षण्मातृकं चतुर्थं वस्तु ॥४॥

एवं चतुर्णां वस्तूनामन्ते कनिष्ठासारितकलाभिः संहरणं यथा ॥

नि ध नि पा [3]आद्यमनं- श	म धा प धा तं तेजोरू- ता	नि नी ग री पं ध्यानं ध्ये- श	ग नी प पा यं ध्यानाग- ता
ग मा रि सा म्यं आद्यम- स	ग री स सा नन्तं तेजो- ता	रि सा म धा रूपं ध्यानं स	स मा ध मा ध्येयं ध्याना- ता
म धा स री गम्यं भानु- श	ध सा रि गा वन्दिविश्वा- ता	स री ग धा त्मानं सां० श	रि गा ध पा ख्यै० र्यो० ता

ग धा प मा गै० र्नि० श	ग गा रि गा श्चि० त० ता	स री म नी मू० र्त्तिं स	नि धा ध मा भा० नुं० ता	ग मा स नी व०न्दे० सं

[1] B. मपधप ।   [2] B. मग ।

[3] The verbal structure is as follows :—

आद्यमनन्तं तेजोरूपं, ध्यानं ध्येयं, ध्यानागम्यं, आद्यमनन्तं तेजोरूपं, ध्यानं ध्येयं, ध्यानागम्यं, भानुवन्दिविश्वात्मानं, सांख्यैर्योगैर्निश्चितमूर्त्तिं भानुं वन्दे ॥ लोकालोकविभागव्यक्तं, व्यक्ताव्यक्तविभागज्ञानं, नित्यानन्दं परमं ब्रह्म, ब्रह्म प्रणमत सततं, देवमनाख्यं, प्रमथाधिपतिम् ॥

इति कनिष्ठासारितात्मकं संहरणम् । अथवा सन्निपातवर्जिताभिः अष्टादशकलाभिः अन्त्यस्य वस्तुनः षष्ठी मात्रा संहरणं कार्या । अथवा एवं सप्तमी मात्रा संहरणं कार्या यथा ।।

मा मा नी मा लोकालोक- श	नी धा धा धा विभाग-व्य- ता	धा धा सा धा क्तं व्यक्ताव्य- श	सा धा सा री क्त-विभाग- ता
री री री री ज्ञानं लोका- श	नी धा सा सा लोक-विभा- ता	सा मा [1]मा धा ग-व्यक्तं व्यक्ता- श	मा धा [2]धा धा व्यक्त-विभा- ता
धा नी नी धा गज्ञानं० श	धा सा धा नी नित्यानन्दं ता	सा सा धा नी परमं ब्रह्म स	नी धा सा सा ब्रह्म प्रणम- ता
धा नी सा सा त सततं श	मा मा [3]मा मा देवमना- ता	नी धा मा गा ख्यं प्रम० श	मा गा मा मा थाधिपतिम् ता

इति वा सप्तमी मात्रा संहरणं षाडवरागेण । प्रकरी समाप्तः ।।

लक्ष्मोदाहरणैः साकं कानिचिद्गीतकान्यगाम् ।
मार्गेणानेन मार्गज्ञैर्मार्ग्यन्तामितराण्यपि ।।२२०।।

अथ चौवेणकं वक्ति वेणुवादनकोविदः ।
उपवीणयितुं विष्णुमोवेणुकविदांवरः ।।२२१।।

ओवेणकं स्या(द्)द्विविधं तत्र तु द्वादशाङ्गकम्[4] ।
प्रवरं तच्च विज्ञेयं सप्ताङ्गमपरं स्मृतम् ।।२२२।।

पादश्च प्रतिपादश्च माषघातोपवर्त्तने ।
सन्धिश्च चतुरस्त्रं च वज्रं संपिष्टकं तथा ।।२२३।।

सवेणी च प्रवेणी स्यादुपपाताभिधं ततः ।
अन्ताहरणसंज्ञञ्चेत्येतानि द्वादशैव हि ।।२२४।।

अङ्गानि द्वादशाङ्गे स्युः, सप्ताङ्गं ब्रूमहे पुनः ।
स्यु(ः)पादप्रतिपादश्च माषघातः ससन्धिकः ।।२२५।।

---

[1] A. B. सामा मध्यम ।
[2] A. B. माधा धैवत ।
[3] A. B. मामा मध्यम ।
[4] cf. S. R. 5. 143-53 for 221-36 above.

चतुरस्रं तथा वज्रमुपपाताभिधं तथा ।
सप्तेमानि यथाशास्त्रमेतेषां लक्ष्म चक्ष्महे ॥२२६॥

यथापरान्तके वस्तु पूर्वमुक्तं चतुष्कले ।
तद्वदत्र भवेत् पादः प्रतिपादोऽपि तादृशः ॥२२७॥

तदनन्तरतः कार्यः किन्त्वन्यपदनिर्मितः ।
पादस्यैवोत्तरार्द्धेन प्रतिपादं समं परे ॥२२८॥

जगुर्यथाक्षरेणान्ये षट्पितापुत्रकेण च ।
अङ्गमाहुः शीर्षसंज्ञं तदनन्तरतः पुनः ॥२२९॥

द्विकलेनोत्तरेण स्यान्माषघाताख्यमङ्गकम् ।
अपरान्तकवत्तस्मात् परं स्यादुपवर्त्तनम् ॥२३०॥

यथाक्षरे पञ्चपाणावेतत्संपिष्टकात् परम् ।
केचिदाहुः परे प्राहुरुभाभ्यामथवा परम् ॥२३१॥

संपिष्टकान्माषघातादुपवर्त्तनतः परम् ।
उपवर्त्तनवत् सन्धिः पञ्चपाणौ यथाक्षरे ॥२३२॥

युग्मप्रवृत्तवत्तस्मा(द्) द्विकलोत्तरतालतः ।
चतुरस्रन्ततो वज्रं यथा वर्णोत्तरेण तु ॥२३३॥

सन्धिवत् स्यात्ततः संपिष्टकं द्वादशभिः स्मृतम् ।
कलाभिर्दशभिर्वापि तत्र स्याद् द्वादशाङ्गके ॥२३४॥

संपिष्टकं दशकलं तनूद्वादशकं पुनः ।
ओवेणके तु सप्ताङ्गे केचिदङ्गेऽन्यथा पुनः ॥२३५॥

व्यवस्थामाहुरत्र स्याद् वर्णैर्द्वादशभिर्युतम् ।
द्वादशाङ्गं तु सप्ताङ्गं वर्णैः सप्तभिरन्वितम् ॥२३६॥

पक्षे दशकले चेह चतुर्थी पञ्चमी कले ।
त्याज्ये द्वे तत्र पाता(:)स्युर्निष्कामप्राक् त्रयं त्रयम् ॥२३७॥

[1]पृथक्श(स्) तालयोः शम्यातालौ द्विर्द्वादशः पुनः ।
सन्निपात इति प्रोक्ता द्वादश द्वादशाङ्गके ॥२९८॥

कला(:) स्युर्द्वादशस्तत्र पातानां पृथगीरणात् ।
व्यवस्थेयं दशकले निगदा गदिता बुधैः ॥२३९॥

स्यातां वेणी प्रवेणी च पञ्चपाणौ यथाक्षरे ।
द्विकले वा भवेदन्ते अ(ह्य)थवा चतुरस्रतः ॥२४०॥

---

[1] पृथक् शंतालयोः can also be a possible reading.

चतुरस्रं तथा वज्रमुपपाताभिधं तथा ।
सप्तेमानि यथाशास्त्रमेतेषां लक्ष्म चक्ष्महे ॥२२६॥

यथापरान्तके वस्तु पूर्वमुक्तं चतुष्कले ।
तद्वदत्र भवेत् पादः, प्रतिपादोऽपि तादृशः ॥२२७॥

तदनन्तरतः कार्यः किन्त्वन्यपदनिर्मितः ।
पादस्यैवोत्तरार्द्धेन प्रतिपादं समं परे ॥२२८॥

जगुर्यथाक्षरेणान्ये षट्पितापुत्रकेण च ।
अङ्गमाहुः शीर्षसंज्ञं तदनन्तरतः पुनः ॥२२९॥

द्विकलेनोत्तरेण स्यान्माषघाताख्यमङ्गकम् ।
अपरान्तकवत्तस्मात् परं स्यादुपवर्त्तनम् ॥२३०॥

यथाक्षरे पञ्चपाणावेतत्संपिष्टकात् परम् ।
केचिदाहुः परे प्राहुरुभाभ्यामथवा परम् ॥२३१॥

संपिष्टकान्माषघातादुपवर्त्तनतः परम् ।
उपवर्त्तनवत् सन्धिः पञ्चपाणौ यथाक्षरे ॥२३२॥

युग्मप्रवृत्तवत्तस्मा(द्) द्विकलोत्तरतालतः ।
चतुरस्रन्ततो वज्रं यथा वर्णोत्तरेण तु ॥२३३॥

सन्धिवत् स्यात्ततः संपिष्टकं द्वादशभिः स्मृतम् ।
कलाभिर्दशभिर्वापि, तत्र स्याद् द्वादशाङ्गके ॥२३४॥

संपिष्टकं दशकलं तन्द्वादशकं पुनः ।
ओवेणके तु सप्ताङ्गे, केचिदङ्गेऽन्यथा पुनः ॥२३५॥

व्यवस्थामाहुरत्र स्याद् वर्णैर्द्वादशभिर्युतम् ।
द्वादशाङ्गं तु सप्ताङ्गं वर्णैः सप्तभिरन्वितम् ॥२३६॥

पक्षें दशकले चेह चतुर्थी पञ्चमी कले ।
त्याज्ये द्वे तत्र पाता(:)स्युर्निष्क्रामप्राक् त्रयं त्रयम् ॥२३७॥

[1]पृथक्श(स्) ताल्योः शम्यातालौ द्विर्द्वादशः पुनः ।
सन्निपात इति प्रोक्ता द्वादश द्वादशाङ्गके ॥२९८॥

कला(:) स्युर्द्वादशस्तत्र पातानां पृथगीरणात् ।
व्यवस्थेयं दशकले निगदा गदिता बुधैः ॥२३९॥

स्यातां वेणी प्रवेणी च पञ्चपाणौ यथाक्षरे ।
द्विकले वा भवेदन्ते अ(ह्य)थवा चतुरस्रतः ॥२४०॥

---

[1] पृथक् शंताल्योः can also be a possible reading.

यथाक्षर(:) स्या(द्) द्विकलश्चतुरस्रस्तयोरिह ।
अथवेमे क्रमात् स्यातां पञ्चपाणौ यथाक्षरे ॥२४१॥

पूर्वापरा तु द्विकले तस्मिन्नेव मुनेर्मतात् ।
प्रवेण्यनन्तरं यद्वा द्विकलोत्तरतालतः ॥२४२॥

केषांचन मते नेह गातव्यमुपवर्त्तनम् ।
तदा पातोत्तरार्द्धस्य तालेन परिगीयते ॥२४३॥

उपपातो मते तेषां द्विकलेनोत्तरेण वा ।
उपपातानन्तरतो यद्यन्तो नास्ति कर्हिचित् ॥२४४॥

तदान्ताहरणं नाम वैकल्पिकमिहेष्यते ।
अन्ते सति भवेदन्ताहरणं निर्विकल्पकम् ॥२४५॥

ओवेणके तु सप्ताङ्गे युग्मो(ऽ)युग्म इति द्विधा ।
भवेदन्तो द्वादशाङ्गे त्रिधा मिश्रविमिश्रितः ॥२४६॥

उल्लोप्यके तु यल्लक्ष्म प्रोक्तमन्तादितो मया ।
तदेवौवेणकं ज्ञेयं लक्ष्मममर्मविदा विदा ॥२४७॥

विविधाङ्गं भवेद्वेण्यं प्रवेण्यं च प्रवृत्तकम् ।
भरताचार्यसम्मत्या विशाखिलमते पुनः ॥२४८॥

[1]वेण्यां प्रवृत्तं विज्ञेयं प्रवेण्यामवगाढकम् ।
पादोपपात(द) संपिष्टेष्ववदन् विव(वि)धं बुधाः ॥२४९॥

विव(वि)धैककयोरन्यतरवद्वज्रे समीरितम् ।
नित्यमेककमाख्यातमाचार्यैरुपवर्त्तने ॥२५०॥

चतुरस्रे तु विव(वि)धमेककं वा मतान्तरात् ।
कश्चित् कलाविनिर्मुक्तमेककं त्ववपाणिना ॥२५१॥

प्रयुज्य तालभागे तु कलास्वष्टासु तत्त्वतः ।
[2]गातव्यं विव(वि)धं प्राह [3]कलायोगोपलालितम् ॥२५२॥

अन्तं गीतिपदावृत्तियुक्तमिच्छन्ति सूरयः ।
ओवेणके तु सप्ताङ्गे द्वादशाङ्गे तु मन्वते ॥२५३॥

पृथक्पदं तुल्यगीतिगानयोगेन पेशलम् ।
माषघाते द्वितीयादिकलासु तिसृषु क्रमात् ॥२५४॥

---

[1] cf. S. R. 5. 158-62 for 249-55 above.

[2] B. ज्ञातव्यं ।

[3] B, काल० ।

सम्यानिष्कामतालाः स्युस्तथा संपिष्टके पुनः ।
निष्कामः प्रथमं शम्यास्तिस्रस्तालास्त्रयस्ततः ॥२५५॥

शम्यातालौ द्विरावृत्तौ सन्निपातोऽन्तिमस्ततः ।
इति पातविधानेन युक्तमोवेणकं व्यधात् ॥
प्रत्यर्थिपातकालज्ञोऽथास्य प्रस्तार ईर्यते ॥२५६॥

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनिविता आनिविप्र आनिविश आनिविता आनिविश आनिविश । इति पादः एतत् । एवमेव प्रतिपादः । पादोत्तरार्द्धे वा यथा ।

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
आनिविता आनिविश आनिविशं । इति प्रतिपादः । सं ता श ता श ता ।

ऽ । ऽ ऽ । ऽ ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
इति वा प्रतिपादः । सं ता श ता श ता । इति शीर्षकम् । निशनिता नितानिश ताप्रनिसं । इति माषघातः ।

ऽ।ऽऽ।ऽ ऽ।ऽऽ।ऽ ऽऽऽऽ
संताशताशता । इत्युपवर्त्तनम् । संताशताशता । इति सन्धिः । नि श श ता

ऽऽऽऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ ऽऽऽऽ
श ता ता सं । इति चतुरस्रः । शं ता श ता श ता । इति ज्ञेयम् । नि श श ता

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
श ता ता सं । इति दशकलं संपिष्टकम् । निप्रताशनितानिप्रनिसं । इति वा दशकलं[1]

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ ऽ।ऽऽ
संपिष्टकम् । निशशशतातातातशताशतासं । इति द्वादशकलं संपिष्ट(क)म् । संताशता-

।ऽ ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
शता । एवमेव प्रवेणी । इत्येकपक्षः । अथवा । निप्रतिताशनितानिशताप्रनिसं । इति

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
द्विकलोत्तरेण [2]वेणी । एवमेव प्रवेणी । इति द्वितीयपक्षः । यद्वा शताशतानिशनिताश-

ऽऽऽ ऽऽऽऽऽऽ
प्रनिशं[3] । इति वेणी, एवमेव प्रवेणी । इति तृतीयः पक्षः । यद्वा । संताशताशता ।

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
इति वेणी । निप्रताशनितानिशताप्रनिसं । इति प्रवेणी । इति यथाक्षरद्विकलचतुरस्राभ्याम् ।

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
इति चतुर्थः पक्षः । निप्रताशनितानिशताप्रनिसं । इति केचन[4] । प्रवेण्यन्तरं द्विकलोत्तर-

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽ
तालेन उपवर्त्तनम् । आनिविता आनिविश । इति वा द्विकलोत्तरतालेनोपपातः । संता-

ऽऽऽऽ
शताशता । इत्यन्ताहरणम् । अतश्च सप्ताङ्गे द्विविधः । द्वादशाङ्गे त्रिविधः स तु उल्लो-प्यकप्रस्तारतः ज्ञेयः । इति ओवेणकं समाप्तम् ।

---

[1] A. B. दशकलकं । [2] A. B. प्रवेणी ।
[3] B. सं । [4] A. B. add मते ।

सम्यानिष्क्रामतालाः स्युस्तथा संपिष्टके पुनः ।
निष्क्रामः प्रथमं शम्यास्तिस्रस्तालास्त्रयस्ततः ॥२५५॥

शम्यातालौ द्विरावृत्तौ सन्निपातोऽन्तिमस्ततः ।
इति पातविधानेन युक्तमोवेणकं व्यधात् ॥
प्रत्यर्थिपातकालज्ञोऽथास्य प्रस्तार ईर्यते ॥२५६॥

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनिविता आनिविप्र आनिविश आनिविता आनिविश आनिविश । इति पादः एतत् । एवमेव प्रतिपादः । पादोत्तरार्द्धे वा यथा ।

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ
आनिविता आनिविश आनिविशं । इति प्रतिपादः । सं ता श ता श ता ।

ऽ । ऽ ऽ । ऽ ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
इति वा प्रतिपादः । सं ता श ता श ता । इति शीर्षकम् । निशनिता नितानिश ताप्रनिसं । इति माषघातः ।

ऽ । ऽऽ । ऽ ऽ । ऽऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
संताशताशता । इत्युपवर्त्तनम् । संताशताशता । इति सन्धिः । नि श श ता

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ । ऽ ऽ । ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
श ता ता सं । इति चतुरस्रः । शं ता श ता श ता । इति ज्ञेयम् । नि श श ता

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
श ता ता सं । इति दशकलं संपिष्टकम् । निप्रताशनितानिप्रनिसं । इति वा दशकलं[1]

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ ऽ । ऽऽ
संपिष्टकम् । निशशशतातताताशताशतासं । इति द्वादशकलं संपिष्ट(क)म् । संताशता-

। ऽ ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
शता । एवमेव प्रवेणी । इत्येकपक्षः । अथवा । निप्रतिताशनितानिशताप्रनिसं । इति

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
द्विकलोत्तरेण [2]वेणी । एवमेव प्रवेणी । इति द्वितीयपक्षः । यद्वा शताशतानिशनिताश-

ऽऽऽ ऽऽऽऽऽऽ
प्रनिशं[3] । इति वेणी, एवमेव प्रवेणी । इति तृतीयः पक्षः । यद्वा । संताशताशता ।

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
इति वेणी । निप्रताशनितानिशताप्रनिसं । इति प्रवेणी । इति यथाक्षरद्विकलचतुरस्राभ्याम् ।

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
इति चतुर्थः पक्षः । निप्रताशनितानिशताप्रनिसं । इति केचन[4] । प्रवेण्यन्तरं द्विकलोत्तर-

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽ
तालेन उपवर्त्तनम् । आनिविता आनिविश । इति वा द्विकलोत्तरतालेनोपपातः । संता-

ऽ ऽऽऽ
शताशता । इत्यन्ताहरणम् । अतश्च सप्ताङ्गे द्विविधः । द्वादशाङ्गे त्रिविधः स तु उल्लोप्यकप्रस्तारतः ज्ञेयः । इति ओवेणकं समाप्तम् ।

---

[1] A. B. दशकलकं ।
[2] A. B. प्रवेणी ।
[3] B. सं ।
[4] A. B. add मते ।

रसानां लाभसंतुष्टः कालसेनो [1]रसाधिपः ।
रसति स्वेच्छया गीतं रोविन्दकमिह स्फुटम् ॥२५७॥

लाभार्थं विदतेः शेषषष्ठचर्थे कनि कर्त्तरि ।
भावे क्विपि रसेर्वा रो रोविन्दकमिति स्फुटम् ॥२५८॥

पादो रोविन्दके कार्यः षड्भिर्मात्राभिरञ्चितः ।
प्रतिपादस्तद्वदेव किंत्वन्यपदनिर्मितः ॥२५९॥

[2]पादस्यान्त्ये कलाषट्के प्रतिपादस्य चान्तिमे ।
प्रस्तारसंज्ञिका गीतिरेकैवात्र प्रगल्भते ॥२६०॥

अत्रैकां गीतिमिच्छन्ति केचिदेतत्कलाष्टके ।
प्रतिपादस्य या अन्त्याः कला द्वादश कीर्त्तिताः ॥२६१॥

शरीरं तत्स्थया गीत्या द्विकलोत्तरतालतः ।
प्रतिपादानन्तरं स्याद् विधेयमिह सूरिभिः ॥२६२॥

तत्र त्रिचतुराः कार्याः प्लुताकाराः प्रयत्नतः ।
मध्ये मध्ये च तेष्वत्र वृत्तं स्यात् पूर्वलक्षितम् ॥२६३॥

वृत्तस्योर्द्ध्वमधश्चैव स्वेच्छया विविधादिकम् ।
विधेयमङ्गं तस्याद्ये कलाषट्क उपोहनम् ॥२६४॥

विव(वि)धो वा प्रवृत्तं वोपोहनेऽप्यङ्गमिष्यते ।
उपोहनमविज्ञेयमङ्गमङ्गविदा सदा ॥२६५॥

केचिच्छरीरे(ऽ)पीच्छन्ति विव(वि)धो वा प्रवृत्तकम् ।
अङ्गमङ्गविचारज्ञा न तदाचार्यसम्मतम् ॥२६६॥

शरीरानन्तरं केचित् षट्पितापुत्रकेण च ।
उपवर्त्तनकं गेयं न गेयं केचनास्यधुः ॥२६७॥

शीर्षकं गीतकस्यान्ते पञ्चपाणौ यथाक्षरे ।
शीर्षकं पञ्चधा गेयमिति केचन मन्वते ॥२६८॥

गीतावृत्तिमुपाश्रित्य पदावृत्तिमथापि च ।
उभयावृत्तिमाश्रित्य द्विस्त्रिरावृत्तिमेव च ॥२६९॥

आवृत्त्या(ऽ)थो विना यद्वा प्रथमावृत्तिरत्र तु ।
गेयाकारैस्तु कर्त्तव्यं तत्र चैककमङ्गकम् ॥२७०॥

---

[1] B. नराधिपः ।

[2] cf. S. R. 5. 165-72 for 260-70 above.

रसानां लाभसंतुष्टः कालसेनो [1]रसाधिपः ।
रसति स्वेच्छया गीतं रोविन्दकमिह स्फुटम् ॥२५७॥

लाभार्थं विदतेः शेषषष्ठयर्थे कनि कर्त्तरि ।
भावे क्विपि रसेर्वा रो रोविन्दकमिति स्फुटम् ॥२५८॥

पादो रोविन्दके कार्यः षड्भिर्मात्राभिरञ्चितः ।
प्रतिपादस्तद्वदेव किंत्वन्यपदनिर्मितः ॥२५९॥

[2]पादस्यान्त्ये कलाषट्के प्रतिपादस्य चान्तिमे ।
प्रस्तारसंज्ञिका गीतिरेकैवात्र प्रगल्भते ॥२६०॥

अत्रैकां गीतिमिच्छन्ति केचिदेतत्कलाष्टके ।
प्रतिपादस्य या अन्त्याः कला द्वादश कीर्त्तिताः ॥२६१॥

शरीरं तत्स्थया गीत्या द्विकलोत्तरतालतः ।
प्रतिपादानन्तरं स्याद् विधेयमिह सूरिभिः ॥२६२।

तत्र त्रिचतुराः कार्याः प्लुताकाराः प्रयत्नतः ।
मध्ये मध्ये च तेष्वत्र वृत्तं स्यात् पूर्वलक्षितम् ॥२६३॥

वृत्तस्योर्द्ध्वमधश्चैव स्वेच्छया विविधादिकम् ।
विधेयमङ्गं तस्याद्ये कलाषट्क उपोहनम् ॥२६४॥

विव(वि)धो वा प्रवृत्तं वोपोहनेऽप्यङ्गमिष्यते ।
उपोहनमविज्ञेयमङ्गमङ्गविदा सदा ॥२६५॥

केचिच्छरीरे(ऽ)पीच्छन्ति विव(वि)धो वा प्रवृत्तकम् ।
अङ्गमङ्गविचारज्ञा न तदाचार्यसम्मतम् ॥२६६॥

शरीरानन्तरं केचित् षट्पितापुत्रकेण च ।
उपवर्त्तनकं गेयं न गेयं केचनाभ्यधुः ॥२६७॥

शीर्षकं गीतकस्यान्ते पञ्पाणौ यथाक्षरे ।
शीर्षकं पञ्चधा गेयमिति केचन मन्वते ॥२६८॥

गीतावृत्तिमुपाश्रित्य पदावृत्तिमथापि च ।
उभयावृत्तिमाश्रित्य द्विस्त्रिरावृत्तिमेव च ॥२६९॥

आवृत्त्या(ऽ)थो विना यद्वा प्रथमावृत्तिरत्र तु ।
गेयाकारैस्तु कर्त्तव्यं तत्र चैककमङ्गकम् ॥२७०॥

---

[1] B. नराधिपः ।

[2] cf. S. R. 5. 165-72 for 260-70 above.

प्रवृत्तेन पदैर्युक्ता द्वि (तीया परिकीर्त्तिता) ।
.... ॥२७१॥

[१]अत्र पत्रमेकं त्रुटिकम् ।

.... ।

(त ?)दोत्तरः स्यात् सुविचारणायां वक्त्युत्तरं गीतकमार्यवर्यः ॥२७२॥

[२]मात्रा चतुष्कलाद्या स्यादुल्लोप्यकवदुत्तरे ।
द्विकलोत्तरतालेन ततः शाखा विधीयते ॥२७३॥

शाखावत् प्रतिशाखा स्यात् पादैरन्यैर्विनिर्मिता ।
द्वादशाङ्गा परा शाखा षडङ्गा त्वपरा स्मृता ॥२७४॥

आकारहीना कर्त्तव्या मुखप्रतिमुखान्विता ।
शाखाया(:) प्रतिशाखाया गातव्यं मध्यदेशगम् ॥२७५॥

यथाक्षरे पञ्चपाणौ भिन्नगीतिमुपाश्रिता ।
मध्यान्तयोश्च वा [३]गीतेनैककलेन विधीयते ॥२७६॥

युग्माधिकेभ्यो(ऽ)न्यतरो त(य)तो(ऽ)न्तः परिगीयते ।
नवान्तं केचन प्राहुरुत्तरे गीतकोविदाः ॥२७७॥

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
अस्य प्रस्तारः । आनिविश आनिविता आनिविश आनिविसं । (इति)

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शाखा । (इ)यमेव प्रतिशाखा । सं ता श ता श ता । इति शीर्षकम् । युग्माधिकेभ्योऽन्यतरोऽन्तः । रोविन्दकवदङ्गकल्पना । इत्युत्तरः समाप्तः ।

[४]मार्गद्वयं मन्द्रकादेः [५]शठछत्रकभेदतः ।
[६]शठ(:) स्यादङ्गसंक्षेपात् छत्रकस्त्वङ्गविस्तरात् ॥२७८॥

एतेषां विकृता भेदा(स्) त्रयमार्गानुसारतः ।
भवन्ति बहुधा ते च स्वयमूह्या विपश्चिता ॥२७९॥

कालसेनोपदेशाद्वा ज्ञातव्याः शास्त्रवेदिभिः ।
छन्दकं सर्वगीतान्ते गदितं पूर्वसूरिभिः ॥२८०॥

---

१ B. omits अत्र ।
२ cf. S. R. 5. 175-77 for 172-75 above.
३ A. B. reading of गीते is not clear, looks like कट ।
४ cf. S. R. 5. 178-81 for 278-83 above.
५ ६ S. R. शङ्ख ।

शरीरं तस्यान्यतरं स्या(त्) त्र्यस्रचतुरस्रयोः ।
यैः कैश्चित् स्वेच्छया बद्धैरङ्गैर्नवभिरञ्चितम् ॥२८१॥

चतुरस्रेण तालेन चतुरस्रमिहोदितम् ।
अङ्गैश्चतुर्भिः सहितं शरीरं छन्दकस्य तु ॥२८२॥

तथैव त्र्यस्रतालेन निबद्धं त्र्यस्रमुच्यते ।
संन्यस्येत् स्वेच्छया वास्मिन् वर्णाङ्गान्यथवा स्फुटम् ॥८३॥

तालाङ्गान्यपि वा(ऽ)स्यान्ते शीर्षकं तु विधीयते ।
चक्रमस्य तु केनापि गीतकोक्तमुखेन हि ॥२८४॥

पूर्वमुक्तेन पादेन मुखतालेन वा पुनः ।
अस्मिन् प्रतिमुखं नाम विधेयं गीतवेदिना ॥२८५॥

यत्तच्छन्दानु(गं) तस्मिन्नङ्गानां न्यसनं मतम् ।
ततो(ऽ)स्य छन्दकं नाम विहितं पूर्वसूरिभिः ॥२८६॥

ऽ ऽऽऽ ऽ । ऽ ।

अस्य प्रस्तारः । शताशता । इति चतुरस्रं शरीरम् । शताशता । इति त्र्यस्रं शरीरम् । अस्य मुखं तु गीतकान्तमुखवत् । प्रतिमुखं तु मुखवत् पादबद्धम् । अन्ते येन केनचित् शीर्षकेण सदृशः(शं) शीर्षकम् । इति छन्दकं समाप्तम् ॥

सप्तलोकैकविख्यातमहिम्ना कृष्णभूभुजा ।
सप्तगीतकविन्यासः शास्त्रमार्गेण दर्शितः ॥२८७॥

आसारितं जगति येन यशो(ऽ)द्वितीयं
निःसारितं रिपुकुलं सकलोर्वरायाः ।
प्रोत्सारितं द्विजकुलात् सकलं दरिद्र-(च दैन्य-)
मासारितं वदति सोऽत्र कृतीवरेण्यः ॥२८८॥

[1]चतुर्धासारितं ज्ञेयं कनिष्ठं च लयान्तरम् ।
मध्यमासारितं नाम ज्येष्ठासारितमित्यपि ॥२८९॥

कनिष्ठे तत्र विज्ञेयाः कलाः सप्तदशासु च ।
युग्मः स्यात्कलिको द्वौ च पञ्चपाणी यथाक्षरै(ः) ॥२९०॥

गुर्वन्ते मुक्तकस्तेषां कलाविधिरथोच्यते ।
सम्याताली द्विरभ्यस्तौ सन्तौ च द्विः शतौ च सं ।
ताद्विः शताद्वयं पाता(ः) सप्तपातो(ऽ)न्तिमस्तथा ॥२९१॥

ऽ। ऽऽ ।ऽ ऽऽ ।ऽ ऽ। ऽऽ ।ऽ ऽ
शता शता संता शता शता संता शता शता सं ।

इति कनिष्ठासारितम् ।

---

[1] cf. S. R. 5. 182-86 for 289-93 above.

शरीरं तस्यान्यतरं स्या(त्) त्र्यस्रचतुरस्रयोः ।
यैः कैश्चित् स्वेच्छया बद्धैरङ्गैर्नवभिरञ्चितम् ॥२८१॥

चतुरस्रेण तालेन चतुरस्रमिहोदितम् ।
अङ्गैश्चतुर्भिः सहितं शरीरं छन्दकस्य तु ॥२८२॥

तथैव त्र्यस्रतालेन निबद्धं त्र्यस्रमुच्यते ।
संन्यस्येत् स्वेच्छया वास्मिन् वर्णाङ्गान्यथवा स्फुटम् ॥८३॥

तालाङ्गान्यपि वा(ऽ)स्यान्ते शीर्षकं तु विधीयते ।
चक्रमस्य तु केनापि गीतकोक्तमुखेन हि ॥२८४॥

पूर्वमुक्तेन पादेन मुखतालेन वा पुनः ।
अस्मिन् प्रतिमुखं नाम विधेयं गीतवेदिना ॥२८५॥

यत्तच्छन्दानु(गं) तस्मिन्नङ्गानां न्यसनं मतम् ।
ततो(ऽ)स्य छन्दकं नाम विहितं पूर्वसूरिभिः ॥२८६॥

ऽ ऽऽऽ   ऽ । ऽ ।
अस्य प्रस्तारः । शताशता । इति चतुरस्रं शरीरम् । शताशता । इति त्र्यस्रं शरीरम् । अस्य मुखं तु गीतकान्तमुखवत् । प्रतिमुखं तु मुखवत् पादबद्धम् । अन्ते येन केनचित् शीर्षकेण सदृशः(शं) शीर्षकम् । इति छन्दकं समाप्तम् ॥

सप्तलोकैकविख्यातमहिम्ना कृष्णभूभुजा ।
सप्तगीतकविन्यासः शास्त्रमार्गेण दर्शितः ॥२८७॥

आसारितं जगति येन यशो(ऽ)द्वितीयं
निःसारितं रिपुकुलं सकलोर्वरायाः ।
प्रोत्सारितं द्विजकुलात् सकलं दरिद्र-(च दैन्य-)
मासारितं वदति सोऽत्र कृतीवरेण्यः ॥२८८॥

[१]चतुर्धासारितं ज्ञेयं कनिष्ठं च लयान्तरम् ।
मध्यमासारितं नाम ज्येष्ठासारितमित्यपि ॥२८९॥

कनिष्ठे तत्र विज्ञेयाः कलाः सप्तदशासु च ।
युग्मः स्यात्कलिको द्वौ च पञ्चपाणी यथाक्षरै(ः) ॥२९०॥

गुर्वन्ते मुक्तकस्तेषां कलाविधिरथोच्यते ।
सम्यातालौ द्विरभ्यस्तौ सन्तौ च द्विः शतौ च सं ।
ताद्विः शताद्वयं पाता(ः) सप्तपातो(ऽ)न्तिमस्तथा ॥२९१॥

ऽ। ऽऽ ।ऽ ऽऽ ।ऽ ऽ। ऽऽ ।ऽ ऽ
शता शता संता शता शता संता शता शता सं ।

इति कनिष्ठासारितम् ।

---

[१] cf. S. R. 5. 182-86 for 289-93 above.

लयान्तरं कनिष्ठे (तु) व्याख्यातमिह तत्र च ।
कनिष्ठासारिता (ज्) ज्ञेयं द्वैगुण्यं लयमार्गयोः ॥
वर्द्धमाननामतः[१] केचित् स्वतन्त्रमिदं जगुः॥२९२॥

अस्य प्रस्तारः कनिष्ठासारितप्रस्तारवत् (ज्) ज्ञेयः ॥ इति लयान्तरम् ॥

मध्यमासारिते ज्ञेया उत्तरा द्विकलास्त्रयः ।
तेषामाद्या (:) कलास्तिस्रस्त्यजेदाद्यस्य तद्यथा ॥२९३॥

ऽऽऽ ऽऽऽऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ
शनिता निशता प्रनिसं निप्रता शनिता निशता प्रनिसं निप्रता शनिता निशता प्रनिसं ।

इति मध्यमासारितम् ।

आसारिते तु ज्येष्ठे स्युः षट्पितापुत्रकास्त्रयः ।
तत्राद्यस्य कला (:) सप्त प्रथमाः परिवर्जयेत् ॥२९४॥

ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
आनिविश	आनिविता	आनिविश	आनिविसं	आनिविप्र ।
ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
आनिविप्र	आनिविश	आनिविता	आनिविश	आनिविश ।
ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
आनिविप्र	आनिविप्र	आनिविता	आनिविश	आनिविसं[२] ।

[३]कलाभिः पञ्चभिः षड्भिः सप्तभिश्चाष्टभिः क्रमात् ।
एतेषूपोहनानि स्युरिह वस्तुत्रयं पृथक् ॥२९५॥

विज्ञेयं सन्निपातान्तमथास्मिन्नङ्गकल्पना ।
एषामुपोहनमुक्तं[४] कनिष्ठे च लयान्तरे ॥२९६॥

आसारिते प्रतिमुखं युग्मतालेन गीयते ।
मध्यमे तु प्रतिमुखं युग्मतालेन गीयते ॥२९७॥

मध्यमे तु प्रतिमुखमाद्या अष्टौ कलाः स्मृतं (ताः) ।
कलाः षोडश आद्याश्च ज्येष्ठे प्रतिमुख स्मृतं ॥२९८॥

ज्ञेयौ शरीरसंहारौ त्र्यस्रतालेन निर्मितौ ।
विभक्ताङ्गेष्वेव पुनः शम्याशम्येव मुक्तिका ॥२९९॥

---

१ A. वर्द्धमानां मतः, B. वर्द्धमाना मतः ।
२ B. शं ।
३ cf. S. R. 5. 187-94 for 295-307 above.
४ A. मुपोहनं वक्तं (B. वक्रं) ।

लयान्तरं कनिष्ठे (तु) व्याख्यातमिह तत्र च ।
कनिष्ठासारिता (ज्) ज्ञेयं द्वैगुण्यं लयमार्गयोः ॥
वर्द्धमाननामतः[१] केचित् स्वतन्त्रमिदं जगुः॥२९२॥

अस्य प्रस्तारः कनिष्ठासारितप्रस्तारवत् (ज्) ज्ञेयः ॥ इति लयान्तरम् ॥

मध्यमासारिते ज्ञेया उत्तरा द्विकलास्त्रयः ।
तेषामाद्या (:) कलास्तिस्रस्त्यजेदाद्यस्य तद्यथा ॥२९३॥

ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ ऽऽऽ
शनिता निशता प्रनिसं निप्रता शनिता निशता प्रनिसं निप्रता शनिता निशता प्रनिसं ।

इति मध्यमासारितम् ।

आसारिते तु ज्येष्ठे स्युः षट्पितापुत्रकास्त्रयः ।
तत्राद्यस्य कला (:) सप्त प्रथमाः परिवर्जयेत् ॥२९४॥

ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
आनिविश	आनिविता	आनिविश	आनिविसं	आनिविप्र ।
ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
आनिविप्र	आनिविश	आनिविता	आनिविश	आनिविश ।
ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
आनिविप्र	आनिविप्र	आनिविता	आनिविश	आनिविसं[२] ।

[३]कलाभिः पञ्चभिः षड्भिः सप्तभिश्चाष्टभिः क्रमात् ।
एतेषूपोहनानि स्युरिह वस्तुत्रयं पृथक् ॥२९५॥

विज्ञेयं सन्निपातान्तमथास्मिन्नङ्गकल्पना ।
एषामुपोहनमुक्तं[४] कनिष्ठे च लयान्तरे ॥२९६॥

आसारिते प्रतिमुखं युग्मतालेन गीयते ।
मध्यमे तु प्रतिमुखं युग्मतालेन गीयते ॥२९७॥

मध्यमे तु प्रतिमुखमाद्या अष्टौ कलाः स्मृतं (ताः) ।
कलाः षोडश आद्याश्च ज्येष्ठे प्रतिमुख स्मृतं ॥२९८॥

ज्ञेयौ शरीरसंहारौ त्र्यस्रतालेन निर्मितौ ।
विभक्ताङ्गेष्वेव पुनः शम्याशम्येव मुक्तिका ॥२९९॥

---

१ A. वर्द्धमानां मतः, B. वर्द्धमाना मतः ।
२ B. शं ।
३ cf. S. R. 5. 187-94 for 295-307 above.
४ A. मुपोहनं वक्तं (B. वक्रं) ।

पादभागान् विहाय त्रीनाद्यानङ्गुलिकर्मणि ।
विभक्ताङ्गिषु शम्या(:)स्युरविभागे पुनर्भवेत् ॥३००॥

यथोक्तमङ्गुलीकर्मोपोहनेषु पुनर्मते ।
आदावन्ते च गुरुणी कलयोस्तु द्वयोर्द्वयोः ॥३०१॥

कला(:)स्युर्लघवो मध्ये कनिष्ठादिषु तद्यथा ।
अष्टौ च द्वादश तथा षोडशा अपि विंशतिः ।-३०९॥

सर्वेषूपोहनेषु स्यात्(द्) ध्रुवः पातो(ऽ)न्त्ययोः पुनः ।
कलयोः स्या(द्) द्वयोरेकैकाक्षरं गुरुरूपकम् ॥३०३॥

शेषाः कलाश्चतुर्मात्रैर्गणैः कार्या विजानता ।
ध्रुवपाते बुधैर्ज्ञेयो मार्गो(ऽ)पि ध्रुव एव हि ॥३०४॥

अन्यैरुपोहनान्याहुर्मात्राभिर्ध्रुवकादिभिः ।
युक्तानीहक्रमेणैव प्रयोज्यानीति केचन ॥३०६॥

केचिदासारितान्याहुर्मुखाङ्गेन विना बुधाः ।
अत्रान्तकलयोरेकं गुरुवर्णं पृथक्(ङ) न्यसेत् ॥३०६॥

अन्या(:) कलाश्चतुर्मात्रवर्णा(गणाः) कार्या यथाविधि ।
चतुष्टयं चतुर्मात्रगणानां स्याद्यदा युजि(:)॥३०७॥

कनिष्ठेति(तु) तदा ज्ञेयं द्वितीये च यथाक्रमम् ।
षट्कं च सार्द्धषट्कं च कुर्यादिति मुनेर्मतात् ॥३०८॥

लयान्तरितमप्येवं स्वतन्त्रमपि येऽभ्यधुः ।
लयमार्गविरूपत्वात्तन्मते तत्ततः पृथक् ॥३०९॥

मध्यमासारिते युग्मभागे(ऽ)ष्टौ कथिता गणाः ।
ओजे तु द्वादशान्ये स्युर्द्वितीये(ऽ)प्यर्थयोजिताः ॥३१०॥

ज्येष्ठे तु षोडश स्युश्चतुर्विंशतिरुत्तरे ।
द्वितीये तूत्तरे सार्द्धे गणाः शास्त्रनियन्त्रिताः ॥३११॥

विभक्ताङ्गासारितेषु सन्निपाते तु मध्यमे ।
गणो वाथ गणार्द्धो वा कर्तव्य इति नोदना ॥३१२॥

[1]यथाक्षरं द्विसंख्यातत्रिसंख्यातविभेदतः ।
आसारितानि सर्वाणि त्रिविधानि मुनेर्मतात् ॥३१३॥

---

[1] cf. S. R. 5. 195.

पादभागान् विहाय त्रीनाद्यानङ्गुलिकर्मणि ।
विभक्ताङ्घ्रिषु शम्या(:)स्युरविभागे पुनर्भवेत् ॥३००॥

यथोक्तमङ्गुलीकर्मोपोहनेषु पुनर्मते ।
आदावन्ते च गुरुणी कलयोस्तु द्वयोर्द्वयोः ॥३०१॥

कला(:)स्युर्लघवो मध्ये कनिष्ठादिषु तद्यथा ।
अष्टौ च द्वादश तथा षोडशा अपि विंशतिः ।-३०९॥

सर्वेषूपोहनेषु स्यात्(द्) ध्रुवः पातो(ऽ)न्त्ययोः पुनः ।
कलयोः स्या(द्) द्वयोरेकैकाक्षरं गुरुरूपकम् ॥३०३॥

शेषाः कलाश्चतुर्मात्रैर्गणैः कार्या विजानता ।
ध्रुवपाते बुधैर्ज्ञेयो मार्गो(ऽ)पि ध्रुव एव हि ॥३०४॥

अन्यैरुपोहनान्याहुर्मात्राभिर्ध्रुवकादिभिः ।
युक्तानीहक्रमेणैव प्रयोज्यानीति केचन ॥३०५॥

केचिदासारितान्याहुर्मुखाङ्गेन विना बुधाः ।
अत्रान्तकलयोरेकं गुरुवर्णं पृथक्(ङ) न्यसेत् ॥३०६॥

अन्या(:) कलाश्चतुर्मात्रवर्णा(गणाः) कार्या यथाविधि ।
चतुष्टयं चतुर्मात्रगणानां स्याद्यदा युजि(:)॥३०७॥

कनिष्ठेति(तु) तदा ज्ञेयं द्वितीये च यथाक्रमम् ।
षट्कं च सार्द्धषट्कं च कुर्यादिति मुनेर्मतात् ॥३०८॥

लयान्तरितमप्येवं स्वतन्त्रमपि येऽभ्यधुः ।
लयमार्गविरूपत्वात्तन्मते तत्ततः पृथक् ॥३०९॥

मध्यमासारिते युग्मभागे(ऽ)ष्टौ कथिता गणाः ।
ओजे तु द्वादशान्ये स्युर्द्वितीये(ऽ)प्यर्थयोजिताः ॥३१०॥

ज्येष्ठे तु षोडश स्युश्चतुर्विंशतिरुत्तरे ।
द्वितीये तूत्तरे सार्द्धे गणाः शास्त्रनियन्त्रिताः ॥३११॥

विभक्ताङ्गासारितेषु सन्निपाते तु मध्यमे ।
गणो वाथ गणार्द्धो वा कर्तव्य इति नोदना ॥३१२॥

[1]यथाक्षरं द्विसंख्यातत्रिसंख्यातविभेदतः ।
आसारितानि सर्वाणि त्रिविधानि मुनेर्मतात् ॥३१३॥

---

[1] cf. S. R. 5. 195.

उक्तरूपैर्निजेच्छातः स्थितिर्लध्वादिभिर्गुणैः ।
आर्वात्तिताक्षरपथं यथाक्षरमिहोच्यते ॥३१४॥

एकयैव द्विसंख्यातं विवृत्य परिकीर्त्तितम् ।
द्विसंख्यातं भवे (द्) द्वाभ्यां निवृत्तिभ्यां समन्वितम् ॥३१५॥

विलम्बितलयेनादौ (गी)त्वा मध्यलयेन तु ।
कार्या निवृत्तिरित्युक्ता(क्तं) द्विसंख्याते पुरातनैः ॥३१६॥

एवं निवृत्ति (:) प्रथमा त्रिरावृत्ते(स्त)तः परा ।
निवृत्त्यां तु द्वितीयस्यां कार्यो द्रुतलयो बुधैः ॥३१७॥

[1]यथाक्षरं सर्वमार्गे त्रिसंख्यातं तु दक्षिणे ।
दक्षिणे वार्त्तिके नैव(चैव)त्रि(द्वि)संख्यातं प्रकीर्त्तितम् ॥३१८॥

स्वतन्त्रं वा वर्द्धमानं यन्मते स्याल्लयान्तरम् ।
कनिष्ठं वार्तिके चित्रे तन्मते कीर्तितं भवेत् ॥३१९॥

यस्मात् कनिष्ठा(द्)द्विगुण(णं) लयमार्गलयान्तरम् ।
यदि तत्र कनिष्ठाख्यं दक्षिणेऽपि प्रयुज्यते ॥३२०॥

तदा त(द्)द्विगुणस्यास्य मार्गस्यानुपलम्भनात् ।
लयान्तरस्योदयनं न भवेदिति निश्चयः ॥३२१॥

केचिदन्ये वदन्त्यत्र ध्रुवकासारितान्यपि ।
तान्येव ध्रुवमार्गेण स्युरनावर्त्तनादिभिः ॥३२३॥

ध्रुवासारितमावृत्य विधुरं केचिदभ्यधुः ।
ध्रुवमार्गत्वतो यस्मात् कलिकः स बुधैः स्मृतः ॥३२५॥

यथा :—

S S । । । । । । । । । S S
देवं[2] हिमकरकिरणसनाथम् । इति कनिष्ठासारितस्य । एवमन्यान्यप्यूहनीयानि । अथ सर्वासारितस्योदाहृतिः सम्य(ग्)गीयते ।

मा मा मा मा री री री री द्रे ० ० ० दं ० ० ० श	धा धा नी सा धा नी सा सा वं ० ल ० ग ० क ० ता	धा सा धा नी धा पा पा पा ज ० ० ० ० ० ० ० श
धा सा धा नी मा मा मा मा झुं ० टुं ० ० ० ० ० ता	इत्युपोहनम् ।	

[1] cf. S. R. 5. 197-98.

[2] A. B. देवां हेमकर- ।

उक्तरूपैर्निजेच्छातः स्थितिर्लघ्वादिभिर्गुणैः ।
आवर्त्तिताक्षरपथं यथाक्षरमिहोच्यते ।।३१४।।

एकयैव द्विसंख्यातं विवृत्य परिकीर्त्तितम् ।
द्विसंख्यातं भवे (द्) द्वाभ्यां निवृत्तिभ्यां समन्वितम् ।।३१५।।

विलम्बितलयेनादौ (गी)त्वा मध्यलयेन तु ।
कार्या निवृत्तिरित्युक्ता(क्तं) द्विसंख्याते पुरातनैः ।।३१६।।

एवं निवृत्ति (:) प्रथमा त्रिरावृत्ते(स्त)तः परा ।
निवृत्त्यां तु द्वितीयस्यां कार्यो द्रुतलयो बुधैः ।।३१७।।

[1]यथाक्षरं सर्वमार्गे त्रिसंख्यातं तु दक्षिणे ।
दक्षिणे वार्त्तिके नैव(चैव)त्रि(द्वि)संख्यातं प्रकीर्त्तितम् ।।३१८।।

स्वतन्त्रं वा वर्द्धमानं यन्मते स्याल्लयान्तरम् ।
कनिष्ठं वार्तिके चित्रे तन्मते कीर्तितं भवेत् ।।३१९।।

यस्मात् कनिष्ठा(द्)द्विगुण(णं) लयमार्गलयान्तरम् ।
यदि तत्र कनिष्ठाख्यं दक्षिणेऽपि प्रयुज्यते ।।३२०।।

तदा त(द्)द्विगुणस्यास्य मार्गस्यानुपलम्भनात् ।
लयान्तरस्योदयनं न भवेदिति निश्चयः ।।३२१।।

केचिदन्ये वदन्त्यत्र ध्रुवकासारितान्यपि ।
तान्येव ध्रुवमार्गेण स्युरनावर्त्तनादिभिः ।।३२३।।

ध्रुवासारितमावृत्य विधुरं केचिदभ्यधुः ।
ध्रुवमार्गत्वतो यस्मात् कलिकः स बुधैः स्मृतः ।।३२५।।

यथा :—

ऽऽ । । । । । । । । । ऽ ऽ
देवं[2] हिमकरकिरणसनाथम् । इति कनिष्ठासारितस्य । एवमन्यान्यप्यूहनीयानि । अथ सर्वासारितस्योदाहृतिः सम्य(ग्)गीयते ।

मा मा मा मा री री री री द्वे ० ० ० दं ० ० ० श	धा धा नी सा धा नी सा सा वं ० ल ० ग ० क ० ता	धा सा धा नी धा पा पा पा ज ० ० ० ० ० ० ० श
धा सा धा नी मा मा मा मा झुं ० टुं ० ० ० ० ० ता	इत्युपोहनम् ।	

[1] cf. S. R. 5. 197-98.

[2] A. B. देवां हेमकर- ।

मा पा धनि धा सा रिग सा सा दे[1] ० वं० ० दे ०० वैः ० सं	सा सा धनि सम नी धप मा सा सं ० स्तु० त० च रि० ० तं ता	सा नी धा पा पध निधप मा मा दै ० त्यै ० र्य० ००० क्षै- ० श
पा पा धनि धा सा धनि धा धा र्ना ० गैः० ० पि तृ० प ति ता	धा सा धा नी ऽ पध निध मा मा सि ० द्धैः ० सं० त० त श	मा मा मा मग ऽ सा सग मा मा प्र ण मि त० च र० णं ० ता
मा मा मा पम ऽ गा सग मा मा त्रै ० ० ०० ० ०० ० ० सं	धा मा धा सा पा मा धा मा लो ० ० ० ० ० ० ० ता	री गा री गा ऽ सा नी सा(सा) क्य ० ० ० ० ० ० ०- श
धा धा सा सा ऽ धा धा नी नी हि ० तं ० ० ० ० ० ता	मा मा मा धा पा मा मा धा रु ० ० ० द्रं ० ० ० श	धा धा निस सनि धा धा री री श र ०० ण० म ह मु प ता
धा मा धा सा ऽ मा मा मा पा ग तः ० ० ० ० ० ० सं	इति कनिष्ठासारितं, इदमेव लयमार्गद्वैगुण्येन गीयमानं लयान्तरं भवति ॥	

सा मग रिग सा ऽ मग मा मा मा शुं ०० ०० टुं ०० ० ० ० श	धा नी गा री ऽऽ गा मा मा मा ज ० ग ति य ० ० ० निता	धा धा नी मा ऽऽ धा नी सा सा व ० लि ० तं ० क ० निश
धा सा धा नी ऽऽ धा मा मा मा दि ० गि ० नि ० गि ० ताप्र	धा सा धा सा ऽऽ सा सा मा मा कु ० च ० ज ० ल ० निसं	धा सा सा नी ऽऽ मा मा मा मा शुं ० ० ० टुं ० ० ० निप्र

इत्युपोहनम्[2] ।

---

[1] The verbal structure is as follows :—

देवं देवैः संस्तुतचरितं,* दैत्यैर्यक्षैर्नागैः पितृपतिसिद्धैः,
संततप्रणमितचरणं, त्रैलोक्यहितं रुद्रं शरणमहमुपगतः ॥

* A. B. नमितं ।

[2] B. adds समाप्तं श्रीः ।

सा मा गा मगरिऽऽसा गगध गा मा [१]भू ० ता ००० धि प०० ति ० ताश	धा धा नी नी ऽऽ मम मा सा सा भ ग ने ० त्र० ह रं ० नित	सा सा गा मग ऽऽ री मनि सा सा भ ग ने ०त्र ह रं० ० ० निश
मा गा सा सा ऽऽ धा नी धा सा दे ० वं ० ० ० ० ०	धध निनि मा धा ऽऽ सा सा सा सा ग० ज० च ० र्म ध रं ० निसं	सा सा धनि सा ऽऽ धनि धप मा मा रौ ० द्रं० श र० णं० ० ० ताप्र
धा पा पध पा ऽऽ धध निस सा सा रौ द्रा भय दं गज चर्म ध रं ताश	सा सा सा सा ऽऽ मा मा मा मा ज्व ल न नि भ ज टं ० निता	सा सा गम मग ऽऽऽ रिस मग सा सा भु ज ग० प० चि० कु० रं ० नि श
मा नी धा नी ऽऽ सा सा सा सा रु ० द्रं ० श र ण ० ता प्र	धा धा नी नी ऽऽ सा सा सा सा म ह मु प ग तः ० ० नि सं	इति मध्यमासारितम् ।
ऽऽऽऽ मा मा मा मा पा धा पा मा झुं ० ० ० टुं ० ० ०	ऽऽऽऽ धा नी धा नी नी धा धा पा ज ० ग ० ति ० य ०	ऽऽऽऽ धा धा नी नी सा सा सा सा दि ० ग ० नि ० गि ०
ऽऽऽऽ धा मा नी सा सा सा सा सा नि ० ति ० झ ० ल ०	ऽऽऽऽ धध निस सा सा सा सा धा सा कु० च० ० ० झ ० ल ०	ऽऽऽऽ धा सा धा नी नी धा पा मा झुं ० ० ० टुं ० ० ०

इत्युपोहनम् ।

मा मा मा मा ऽ मा मा मा मा अ म र ० प्र व रं ० श

ऽऽऽऽ
धा धनि निध धप मा मा गा मा मग मा मा मा मा मा गा मा
म द० ०० नां० ० ग ह रं ०० अ म र प्र व रं ०
आनिविश

[१] The verbal structure is as follows :—
भूताधिपतिं *भगनेत्रहरं, भगनेत्रहरं देवं, गजचर्मधरं रौद्रं शरणं, रौद्राभयदं गजचर्मधरं, ज्वलननिभजटं, भुजगपचिकुरं, रुद्रं शरणमहमुपगतः ॥

* A. भगतेव हरं । B. भगवते हर ।

ऽ ऽ ऽ ऽ

धा धा निनि नी मा मग सा सा　री गरि गा नी गा मा सा सा
अ म र० ० प्र व० रं ० म द० नां ० ग ह रं ०

आनिविता

ऽ ऽ ऽ ऽ

धा धा नी नी धा धा सा सा　नी धा पा पा धा पा सा सा
प्र ण ता म र पि तृ ग　ण न त च र णं ० ०

आनिविसं

ऽ ऽ ऽ ऽ

पा धा नी धा पा मा मा धा　मा सा मा मा मा मा सा सा
प्र ण ता म र पि तृ ग　ण न त च र णं ० ०

आनिविप्र

ऽ ऽ ऽ ऽ

सा सा सा सा नी नी धा नी　धा धा सा सा नी नी सा मा
पृ थ्वी स लि लौ ज्व ल नं　प व नं सू र्या च ० न्द्रौ

आनिविता

ऽ ऽ ऽ ऽ

मा मा मा मा मा मा मा मा　मा मा मा मा री री गा सा
सू ० र्या च ० न्द्रौ य ज　मा ० ना ० का ० शं ०

आनिविश

ऽ ऽ ऽ ऽ

मामामामा	मामामामा	रीगामामा	सासामामा
सू ० र्यं ०	सो ० मं ०	य ० ज्ञा ०	धिपतिं ०

आनिविता

ऽ ऽ ऽ ऽ

धाधासाधा	नीनीसामा	मामामामा	मामामामा
विकृतैः ०	विमुखैः	विकटैः ०	प्रमथैः ०

---

[1] The verbal structure is as follows :—
अमरप्रवरं, मदनाङ्गहरं, अमरप्रवरं, अमरप्रवरं, मदनाङ्गहरं, प्रणतामरपितृगणनतचरणं, प्रणतामरपितृगणनतचरणं, पृथ्वीसलिलौ, ज्वलनं पवनं सूर्याचन्द्रौ, सूर्याचन्द्रौ यजमानाकाशं, सूर्यं सोमं यज्ञाधिपतिं, विकृतैः, विमुखैः, विकटैः, प्रमथैः, सततं परिवृततनुमहमीशं प्रणमे ।

ऽ ऽ ऽ ऽ

धाधानीधा धासासासा मामामामा मामामामा
स त तं प रि वृ त त नु म हृ मी शं प्र ण मे
आनिविसं

इति ज्येष्ठासारितम् ।
(इति) त्रयोदशविधमासारितम् ।

वर्द्धमानमथो वक्ष्ये विस्तरात् खण्डिकातनुम् ।
तत्सापेक्षतया तासामग्रतो वच्मि लक्षणम् ॥३२६॥

[1]चतस्रस्ता विशालाद्या संगता च सुनन्दिका ।
सुमुखा चेति तत्र स्याद् विशालायां कला नव ॥३२७॥

मध्यमासारितस्याद्यवस्तुवत्ताल ईरितः ।
उपोहनं कला(:) पञ्च कनिष्ठासारिते [2]तथा ॥३२८॥

शम्यातालौ द्विरावृत्तौ सन्निपातस्ततः परम् ।
गुरुद्वयं भवेदादावन्ते गुर्वेकमिष्यते ॥
चतुर्दशलघूनि स्युर्मध्यतो(ऽ)स्यामुपोहने ॥३२९॥

शताशतासं । इति विशालायामुपोहनम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
श नि ता नि श त(ता) प्र नि सं नि प्र ता श नि ता नि
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
श ता प्र नि सं नि प्र ता शनि तानि शता प्रनि ॥

इत्येषा चतुरावृत्तिवशाद्विस्तीर्णसंगता ।
यतस्ततो विशालेति राजराजेन कीर्त्तिता ॥३३०॥

॥ इति विशाला ॥१॥

संगतायामष्टकला द्विकलो युग्म ईरितः ।
तालस्तस्या(:) षट्कलं स्यादुपोहनमिति स्थितिः ॥
उपोहने संगताया द्विकलस्त्र्यस्र ईरितः ॥३३०॥

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतासनिसं । इति संगताया उपोहनम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतानिताशप्रनिसं । इति संगता ॥२॥

---

[1] cf. S. R. 5. 200-218 for 327–58 above.

[2] A. यथा ।

ऽ ऽ ऽ ऽ
धाधानीधा धासासासा मामामामा मामामामा
स त तं प रि वृ त त नु म हृ मी शं प्र ण मे
आनिविसं

इति ज्येष्ठासारितम् ।
(इति) त्रयोदशविधमासारितम् ।

वर्द्धमानमथो वक्ष्ये विस्तरात् खण्डिकातनुम् ।
तत्सापेक्षतया तासामग्रतो वच्मि लक्षणम् ॥३२६॥

[1]चतस्रस्ता विशालाद्या संगता च सुनन्दिका ।
सुमुखा चेति तत्र स्याद् विशालायां कला नव ॥३२७॥

मध्यमासारितस्याद्यवस्तुवत्ताल ईरितः ।
उपोहनं कला(:) पञ्च कनिष्ठासारिते [2]तथा ॥३२८॥

शम्यातालौ द्विरावृत्तौ सन्निपातस्ततः परम् ।
गुरुद्वयं भवेदादावन्ते गुर्वेकमिष्यते ॥
चतुर्दशलघूनि स्युर्मध्यतो(ऽ)स्यामुपोहने ॥३२९॥

शताशतासं । इति विशालायामुपोहनम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
श नि ता नि श त(ता) प्र नि सं नि प्र ता श नि ता नि
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
श ता प्र नि सं नि प्र ता शनि तानि शता प्रनि ॥

इत्येषा चतुरावृत्तिवशाद्विस्तीर्णसंगता ।
यतस्ततो विशालेति राजराजेन कीर्त्तिता ॥३३०॥

॥ इति विशाला ॥१॥

संगतायामष्टकला द्विकलो युग्म ईरितः ।
तालस्तस्या(:) षट्कलं स्यादुपोहनमिति स्थितिः ॥
उपोहने संगताया द्विकलस्त्र्यस्र ईरितः ॥३३०॥

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतासनिसं । इति संगताया उपोहनम् ।
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
निशतानिताशप्रनिसं । इति संगता ॥२॥

---

[1] cf. S. R. 5. 200-218 for 327–58 above.
[2] A. यथा ।

सुनन्दा षोडशकला तालो युग्मश्चतुष्कलः ।
उपोहनं सप्तकलं युग्मस्तालो यथाक्षरः ॥३३२॥

ऽ ऽ ऽ ऽ
शताशता । इति सुनन्दोपोहनम् ।
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं ।
इति सुनन्दा ॥३॥

सुमुख्यामिह विज्ञेया(:) कला द्वात्रिंशदाविता(तः) ।
उपोहनं त्वष्टकलं तत्र तु द्विकलो मतः ॥३३३॥

तालश्चञ्चत्पुटस्तज्ज्ञैः ससुमुख्यामुदाहृतः ।
चतुष्कला द्विरभ्यस्ता(:) [1]प्रस्तारो(ऽ)स्या (:)प्रतन्यते ॥३३४॥

ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निश निता शप्र निसं । इति सुमुख्या[2] उपोहनम् ।
ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं
इति सुमुखी ॥४॥

तिसृष्वेतासु विज्ञेया विशालावदुपोहने ।
वर्णा आद्यन्तगा मध्ये लघवः स्युः क्रमादिमे ॥३३५॥

अष्टादशस्तथा द्वात्रिंशतिः षड्विंशतिस्तथा ।
ते चोक्ता ब्रह्मणा पूर्वं नियताः श्रेयसे यथा ॥३३६॥

झुण्टुमादौ झ(ज)गतिय ततो विलतिका(वलिकिता)इति ।
ततो दिगिनि(दि)गीत्येते [3]ततस्तितिकुचा इति ॥३३७॥

कनिष्ठासरिते ज्ञेया वर्णास्तितिझलाः पुनः ।
लयान्तरेऽधिका ज्ञेया मध्यमासारितेऽधिकाः ॥३३८॥

वर्णा(:) कुचझला ज्येष्ठेऽधिकास्तितिकुचा इति ।
चतस्रः खण्डिका एता यथालक्षणलक्षिताः ॥
यथोक्तेनैव तालेन [4]गातव्या वा ध्रुवेण वा ॥३३९॥

इति चतस्रः [5]खण्डिकाः ॥
एताः क्रमेण निर्दिष्टाः परिवर्त्तं विनापि च ।
भगवान् भरतस्त्वासां परिवर्त्तान् दशावदत् ॥३४०॥

---

[1] A. प्रस्तारो यथोच्यते ।   [2] B. सुमुख्यामुपोहनम् ।
[3] A. B. तदं तितिविचा ।   [4] B. ज्ञातव्या ।
[5] S. R. कण्डिका all throughout.

description of upohana is incomplete

सुनन्दा षोडशकला तालो युग्मश्चतुष्कलः ।
उपोहनं सप्तकलं युग्मस्तालो यथाक्षरः ॥३३२॥

ऽ ऽ ऽ ऽ
शताशता । इति सुनन्दोपोहनम् ।
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं ।
इति सुनन्दा ॥३॥

सुमुख्यामिह विज्ञेया(:) कला द्वात्रिंशदादिता(तः) ।
उपोहनं त्वष्टकलं तत्र तु द्विकलो मतः ॥३३३॥

तालश्चञ्चत्पुटस्तज्ज्ञैः ससुमुख्यामुदाहृतः ।
चतुष्कला द्विरभ्यस्ता(:) [1]प्रस्तारो(ऽ)स्या(:)प्रतन्यते ॥३३४॥

ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निश निता शप्र निसं । इति सुमुख्या[2] उपोहनम् ।
ऽ ऽ
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं
इति सुमुखी ॥४॥

तिसृष्वेतासु विज्ञेया विशालावदुपोहने ।
वर्णा आद्यन्तगा मध्ये लघवः स्युः क्रमादिमे ॥३३५॥

अष्टादशस्तथा द्वात्रिंशतिः षड्विंशतिस्तथा ।
ते चोक्ता ब्रह्मणा पूर्वं नियताः श्रेयसे यथा ॥३३६॥

झण्टुमादौ झ(ज)गतिय ततो विलतिका(वलिकिता)इति ।
ततो दिगिनि(दि)गीत्येते [3]ततस्तितिकुचा इति ॥३३७॥

कनिष्ठासरिते ज्ञेया वर्णास्तितिझलाः पुनः ।
लयान्तरेऽधिका ज्ञेया मध्यमासारितेऽधिकाः ॥३३८॥

वर्णा(:) कुचझला ज्येष्ठेऽधिकास्तितिकुचा इति ।
चतस्रः खण्डिका एता यथालक्षणलक्षिताः ॥
यथोक्तेनैव तालेन [4]गातव्या वा ध्रुवेण वा ॥३३९॥

इति चतस्रः [5]खण्डिकाः ॥
एताः क्रमेण निर्दिष्टाः परिवर्त्तं विनापि च ।
भगवान् भरतस्त्वासां परिवर्त्तान् दशावदत् ॥३४०॥

---

[1] A. प्रस्तारो यथोच्यते ।		[2] B. सुमुख्यामुपोहनम् ।
[3] A. B. तदं तितिविचा ।		[4] B. ज्ञातव्या ।
[5] S. R. कण्डिका all throughout.

[1]सद्वात्रिंच्छतं चात्र कलानां स्याद्यथाविधि ।
कलानामक्षराणां च लयस्य च विवर्द्धनात् ॥३४१॥

यतो(?) स्ववर्द्धमानत्वमभाषन्त पुरातनाः ।
अपरे तु चतु(ष्)पक्षं परिवर्त्तं जगुर्यथा ॥३४२॥

विशाला संगताद्या च सुनन्दा संगतादिमा ।
सुमुखी च सुनन्दाद्या विशालाद्या च संगता ॥३४३॥

अस्मिन् परिवर्त्तपक्षे तु खण्डिकानां विशालासंगताद्येति क्रमेण प्रस्तारो ज्ञेयः ।
इति खण्डिकावर्द्धमानम् ॥

आसारितानां मध्येऽथो वर्द्धमानं वदाम्यहम् ।
वर्द्धमाननिदानत्वादासारितचतुष्टयी ॥३४४॥

भासतेऽथ तद्वदियं तत्तदाभासतामगात् ।
सोपोहनं स्वतालेन युक्तमन्तकलावियुक् ॥३४५॥

खण्डिकान्त्यकलार्द्धेनोपेतं बालं(?)यदा भवेत् ।
तदा [2]कनिष्ठाभासन्तु वर्द्धमानं निगद्यते ॥३४६॥

विशालाया नव कला यदाष्टादशधा कृताः ।
तदोक्तेन [3]प्रकारेण प्रकटीक्रियते ह्यदः ॥३४७॥

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
यथा । शताशतासं । इत्युपोहनम् ।

। । । । । । । । । । । । । । । । ।
शताशतासं । ताश ताश तासं ताश ताश तासं ।
इति कनिष्ठा(सारिता) भासं वर्द्धमानम् ।

संगतायाः कलाषट्कमादौ कृत्वा प्रगीयते ।
विशाला चेत्तथा तद्वद्वैगुण्याल्लयमार्गयोः ॥
तदा लयान्तराभासं सत्तालं समुपोहनम् ॥३४८॥

ऽ ऽ
शताशतासं । इत्युपोहनम् । शताशता शताशता शतासं ताशताशतासं[4] ॥ इति लयान्तरा(भा)सं । वर्द्ध(मा)नम् ॥

ननु पाता(:) सप्तदश कनिष्ठासारिते स्फुटाः ।
अस्मिन्नवकला(:)साम्यं कथमत्रेति तच्छृणु ॥३४९॥

---

[1] A. B. सद्वत्रिंशत् शतं ।
[2] A. कनिष्ठाभासमिति । B. कनिष्ठाभासामिति : ।
[3] B. omits प्रकारेण । [4] B. सं ।

गुरुं ···················· कलालोपे कृते सति ।
अपचारिक(त ?)मश्रेष्ठं कनिष्ठत्वं पुरातनैः ॥३५०॥

सोपोहना सुनन्दादौ संगता सविशालिका ।
[१]मध्यासारिततालेन गीतास्तिस्रोऽपि चेद्यदा ॥
मध्यमासारिताभासं वर्द्धमानं तदा भवेत् ॥३५१॥

ऽऽऽऽऽऽऽ
शताशताप्रनिसं । इति मध्यमासारिताभासोपोहनम्

ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविसं[२]　ऽऽऽऽ निशनिता

ऽऽऽऽ शप्रनिशं　ऽऽऽऽ शनितानि　ऽऽऽऽऽऽ शताप्रनिसं । इति मध्यमासारिताभासम् ।

सुमुख्यादौ सुनन्दाथो संगता सविलासिका ।
ज्येष्ठासारिततालेन गीता सोपोहना यदा ॥
तज्ज्येष्ठासारिताभासं तदा स्याद् वर्द्धमानकम् ॥३५२॥

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
निशनिताशप्रनिसं । इति उपोहनम् ।

ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविसं

ऽऽऽऽ आनिविश　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविसं[३]

ऽऽऽऽ आनिविशं[४]　ऽऽऽऽ आनिविता　ऽऽऽऽ आनिविप्र　ऽऽऽऽ आनिविसं

ऽऽऽऽ निशनिता　ऽऽऽऽ [५]शप्रनिश　ऽऽ शनि　ऽऽ तानि　ऽऽ शता　ऽऽऽ प्रनिसं

इति ज्येष्ठासारिताभासं वर्द्धमानम् ।

आसारित(ा)दितानत्वे वर्द्धमानस्य चेष्यते ।
वर्द्धमानासारिताख्या भरताद्यैर्महर्षिभिः ॥३५३॥

विंशत्याद्याः प्रगीयन्ते यदा स्वै(:)स्वैरतालकैः ।
पूर्वोक्तक्रमतो भेदश्चतुर्द्धास्य तदा भवेत् ॥३५४॥

---

[१] A. मध्यमासारित० ।
[२] B. शं ।
[३] B. शं ।
[४] B. सं ।
[५] A. adds प्र before श ।

गुरुं······················कलालोपे कृते सति ।
अपचारिक(त ?)मश्रेष्ठं कनिष्ठत्वं पुरातनैः ॥३५०॥

सोपोहना सुनन्दादौ संगता सविशालिका ।
[१]मध्यासारिततालेन गीतास्तित्रोऽपि चेद्यदा ॥
मध्यमासारिताभासं वर्द्धमानं तदा भवेत् ॥३५१॥

ऽऽऽऽऽऽऽ
शताशताप्रनिसं । इति मध्यमासारिताभासोपोहनम्

ऽ ऽऽऽ आनिविश	ऽ ऽऽऽ आनिविता	ऽ ऽऽऽ आनिविप्र	ऽ ऽऽऽ आनिविसं[२]	ऽऽऽऽ निशनिता
ऽऽऽऽ शप्रनिशं	ऽऽऽऽ शनितानि	ऽऽऽऽऽ शताप्रनिसं ।	इति मध्यमासारिताभासम् ।	

सुमुख्यादौ सुनन्दाथो संगता सविलासिका ।
ज्येष्ठासारिततालेन गीता सोपोहना यदा ॥
तज्ज्येष्ठासारिताभासं तदा स्याद् वर्द्धमानकम् ॥३५२॥

ऽऽऽऽऽऽऽऽऽ
निशनिताशप्रनिसं । इति उपोहनम् ।

ऽ ऽऽऽ आनिविश	ऽ ऽऽऽ आनिविता		ऽ ऽऽऽ आनिविप्र		ऽ ऽऽऽ आनिविसं
ऽ ऽऽऽ आनिविश	ऽ ऽऽऽ आनिविता		ऽ ऽऽऽ आनिविप्र		ऽ ऽऽऽ आनिविसं[३]
ऽ ऽऽऽ आनिविशं[४]	ऽ ऽऽऽ आनिविता		ऽ ऽऽऽ आनिविप्र		ऽ ऽऽऽ आनिविसं
ऽऽऽऽ निशनिता	ऽऽऽऽ [५]शप्रनिश	ऽऽ शनि	ऽऽ तानि	ऽऽ शता	ऽऽऽ प्रनिसं

इति ज्येष्ठासारिताभासं वर्द्धमानम् ।

आसारित(ा)दितानत्वे वर्द्धमानस्य चेष्यते ।
वर्द्धमानासारिताख्या भरताद्यैर्महर्षिभिः ॥३५३॥

विंशत्याद्याः प्रगीयन्ते यदा स्वै(:)स्वैरतालकैः ।
पूर्वोक्तक्रमतो भेदश्चतुर्द्धास्य तदा भवेत् ॥३५४॥

---

[१] A. मध्यमासारित० ।
[२] B. शं ।
[३] B. शं ।
[४] B. सं ।
[५] A. adds प्र before श ।

यथाक्षरा(रं) द्विसंख्यातं त्रिसंख्यातमिति त्रिधा ।
पुनरेतानि भिद्यन्ते पुनः स्युर्मार्गतोऽपि च ॥३५५॥

षट्प्रकाराणि सर्वाणि यथा तद्वन्निरूप्यते ।
यथाक्षरादित्रितयं मार्गः(र्गे) स्याद्दक्षिणे पुनः ॥
वार्त्तिके द्वितयं ज्ञेयं चित्रे त्वेकमिहेष्यते ॥३५६॥

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
एवं प्रस्तारः । वि श नि ता श प्र नि श श नि ता नि श ता प्र नि शं । इति वर्द्धमानाभासं कनिष्ठम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
वि श आ नि वि ता आ नि वि प्र आ नि ता नि प्र आ नि वि शं ।
इति वर्द्धमानाभासं कनिष्ठम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
वि श आ नि वि ता आ नि वि प्र आ नि ता नि प्र आ नि वि सं ।
इति वर्द्धमानाभासं लयान्तरम् ।

ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं [1]निशनिता । सप्रनिसं शनितानि
ऽऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
शताप्रनिसं । इति वर्द्धमानाभासं मध्यमासारितम् । आनिविश आनिविता आशविप्र
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽऽ
आनिविसं आनिविश आनिविता आशविप्र आनिविसं आनिविश शताप्रनिसं
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ
आनिविता आनिविप्र आनिविश निशनिता सप्रनिशं शनितानि ।
इति वर्द्धमानाभासं ज्येष्ठासारितम् ।

वर्द्धमानानि त्रीण्येव तत्रान्त्यद्वितये मतः ।
सर्वपदविधिस्तज्ज्ञैः स्वतन्त्रासारिताश्रयः ॥३५७॥

मार्गभेदविभिन्नत्ववर्द्धमानविमिश्रणात् ।
भेदा(ः) स्युर्बहवस्तज्ज्ञैरूहनीयाः स्वबुद्धितः ॥३५८॥
इति [2]पञ्चाशद्भेदानि वर्द्धमानानि ।

वर्द्धमानं यशो वीक्ष्य वर्द्धमानगुणाकरः ।
वर्द्धमानं समतनो(द्)गीतकं गीतकोविदा(दः) ॥३५९॥

---

[1] B. confuses the प्रस्तार of मध्यमासारितम् and ज्येष्ठासारितम् ।
[2] S. R. चतुष्पञ्चाशद्भेदानि ।

यथाक्षरा(रं) द्विसंख्यातं त्रिसंख्यातमिति त्रिधा ।
पुनरेतानि भिद्यन्ते पुनः स्युर्मार्गतोऽपि च ॥३५५॥

षट्प्रकाराणि सर्वाणि यथा तद्वन्निरूप्यते ।
यथाक्षरादित्रितयं मार्गः(र्गे) स्याद्दक्षिणे पुनः ॥
वार्त्तिके द्वितयं ज्ञेयं चित्रे त्वेकमिहेष्यते ॥३५६॥

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
एवं प्रस्तारः । वि श नि ता श प्र नि श श नि ता नि श ता प्र नि शं । इति वर्द्धमानाभासं कनिष्ठम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
वि श आ नि वि ता आ नि वि प्र आ नि ता नि प्र आ नि वि शं ।
इति वर्द्धमानाभासं कनिष्ठम् ।

ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
वि श आ नि वि ता आ नि वि प्र आ नि ता नि प्र आ नि वि सं ।
इति वर्द्धमानाभासं लयान्तरम् ।

ऽ ऽ
आनिविश आनिविता आनिविप्र आनिविसं [1]निशनिता । सप्रनिसं शनितानि
ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
शताप्रनिसं । इति वर्द्धमानाभासं मध्यमासारितम् । आनिविश आनिविता आशविप्र
ऽ ऽ
आनिविसं आनिविश आनिविता आशविप्र आनिविसं आनिविश [शताप्रनिसं]
ऽ ऽ
आनिविता आनिविप्र आनिविशं निशनिता सप्रनिशं शनितानि ।
इति वर्द्धमानाभासं ज्येष्ठासारितम् ।

वर्द्धमानानि त्रीण्येव तत्रान्त्यद्वितये मतः ।
सर्वपदविधिस्तज्ज्ञैः स्वतन्त्रासारिताश्रयः ॥३५७॥

मार्गभेदविभिन्नत्ववर्द्धमानविमिश्रणात् ।
भेदा(:) स्युर्बहवस्तज्ज्ञैरूहनीयाः स्वबुद्धितः ॥३५८॥
इति [2]पञ्चाशद्भेदानि वर्द्धमानानि ।

वर्द्धमानं यशो वीक्ष्य वर्द्धमानगुणाकरः ।
वर्द्धमानं समतनो(द्)गीतकं गीतकोविदा(दः) ॥३५९॥

---

[1] B. confuses the प्रस्तार of मध्यमासारितम् and ज्येष्ठासारितम् ।
[2] S. R. चतुष्पञ्चाशद्भेदानि ।

[१]या (आ)द्या रोविन्दके मात्रा पाणिकाया मुखं तथा ।
अङ्गैरष्टभिरश्रेष्ठा वरा षोडशभिः स्मृता[२] ॥३६०॥

अङ्गान्यत्र विधेयानि तज्ज्ञैरुल्लोप्यके यथा ।
आकारान्तरितैरस्यां बिदार्यः स्युः स्तुतेः पदैः ॥३६१॥

केवलैर्वा स्तुतिपदैराकारैरथ केवलैः ।
मुखात् परं प्रतिमुखं मुखवत् स्यात् पदान्तरैः ॥३६२॥

ततः शरीरे चत्वार उत्तरा(:) स्युर्यथाक्षराः ।
......ष्टकाङ्गेन सैककेन ततो भवेत् ॥
[३]अन्येऽन्ताहरणेनेदं सान्त्येनेच्छन्ति सूरयः ॥३६३॥

ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ
आनिविप्र आनिविता आनिविप्र आनिविसं । इति मुखम् ।
ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ ऽ ऽऽऽ
आनिविप्र आनिविता आनिविप्र आनिविसं । इति प्रतिमुखम् ।
ऽ। ऽऽ ऽ। ऽऽ ।ऽ ऽ। ऽऽ ।ऽ ऽ। ऽऽ ऽऽ
संता शता संता शता शता संता शता शता संता शता शता । इति शरीरम् ।
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
निश शता शता शता शता तासं । इति शीर्षकम् । इति पाणिका ।

अर्थानुवशगैः पादैः पदैर्लौकिकवैदिकैः ।
अष्टाक्षराद्यैः छन्दोभिर्जगत्यन्तैः प्रगीयते ॥३६४॥

(?)ऋक्स्थाश्च कला अष्टचत्वारिंशत् प्रकीर्त्तिताः ।
एकाक्षरा ऋगल्पत्वे कलानां पूरणं मतम् ॥३६५॥

स्तोभाक्षरैर्मन्त्रपदैरत(:) स्तोभाक्षरावलिः ।
झण्टुमादौ जगतिय ततो [४]वलिकितेन च ॥३६६॥

ततः कुचझला वर्णास्ततस्तितिझला इति ।
ततः पशुपतीत्युक्त्वा वर्णा दिगिगि(दि)गीत्यथ ॥३६७॥

दिल्गे(र्गो) गणपतिप्राया तिति चा(धा) इति तान् पुरा ।
नियतानब्रवीत्(द्) ब्रह्मा तत(:) स्तोभाक्षरावलौ[५] ॥३६८॥

ओंकारश्च हकारश्च स्वरव्यञ्जनसंयुतः ।
त्रिकलः षट्कलो वापि गानयोगे निवेशितौ ॥३६९॥

---

[१] cf. S. R. 5. 219-35 for 360-79 above.
[२] A. B. add विसर्ग ।
[३] A. B. अन्या ।
[४] A. B. वलतिकेय च ।
[५] The स्तोभाक्षर can be read together as follows :—झण्टुं जगतिय-वलिकितकुचझलतितिझलपशुपतिदिगिदिगिदिर्गोगणपतितितिधा ।

[1]या (आ)द्या रोविन्दके मात्रा पाणिकाया मुखं तथा ।
अङ्गैरष्टभिरश्रेष्ठा वरा षोडशभिः स्मृता[2] ॥३६०॥

अङ्गान्यत्र विधेयानि तज्ज्ञैरुल्लोप्यके यथा ।
आकारान्तरितैरस्यां बिदार्यः स्युः स्तुतेः पदैः ॥३६१॥

केवलैर्वा स्तुतिपदैराकारैरथ केवलैः ।
मुखात् परं प्रतिमुखं मुखवत् स्यात् पदान्तरैः ॥३६२॥

ततः शरीरे चत्वार उत्तरा(:) स्युर्यथाक्षराः ।
.....ष्टकाङ्गेन सैककेन ततो भवेत् ॥
[3]अन्येऽन्ताहरणेनेदं सान्त्येनेच्छन्ति सूरयः ॥३६३॥

SSSS SSSS SSSS SSSS
आनिविप्र आनिविता आनिविप्र आनिविसं । इति मुखम् ।

SSSS SSSS SSSS SSSS
आनिविप्र आनिविता आनिविप्र आनिविसं । इति प्रतिमुखम् ।

SI SS SI SS IS SI SS IS SI SS SS
संता शता संता शता शता संता शता शता संता शता शता । इति शरीरम् ।

SS SS SS SS SS SS
निश शता शता शता शता तासं । इति शीर्षकम् । इति पाणिका ।

अर्थानुवशगैः पादैः पदैर्लौकिकवैदिकैः ।
अष्टाक्षराद्यैः छन्दोभिर्जगत्यन्तैः प्रगीयते ॥३६४॥

(?)ऋक्स्थाश्च कला अष्टचत्वारिंशत् प्रकीर्त्तिताः ।
एकाक्षरा ऋगल्पत्वे कलानां पूरणं मतम् ॥३६५॥

स्तोभाक्षरैर्मन्त्रपदैरत(:) स्तोभाक्षरावलिः ।
झण्टुमादौ जगतिय ततो [4]वलिकितेन च ॥३६६॥

ततः कुचझला वर्णास्ततस्तितिझला इति ।
ततः पशुपतीत्युक्त्वा वर्णा दिगिनि(दि)गीत्यथ ॥३६७॥

दिल्गे(र्गो) गणपतिप्राया तिति चा(धा) इति तान् पुरा ।
नियतानब्रवीत्(द्) ब्रह्मा तत(:) स्तोभाक्षरावलौ[5] ॥३६८॥

ओंकारश्च हकारश्च स्वरव्यञ्जनसंयुतः ।
त्रिकलः षट्कलो वापि गानयोगे निवेशितौ ॥३६९॥

---

[1] cf. S. R. 5. 219-35 for 360-79 above.

[2] A. B. add विसर्ग ।

[3] A. B. अन्या ।

[4] A. B. वलतिकेय च ।

[5] The स्तोभाक्षर can be read together as follows :—झण्टुं जगतिय-वलिकितकुचझलतितिझलपशुपतिदिगिदिगिदिर्गोगणपतितितिधा ।

अङ्गान्यत्र निवेश्यानि प्रस्तारादीनि सप्त च ।
[1]वर्णाश्चापि साम्नः स्युर्विदार्यश्च यथारुचि ॥
[2]शोभामनतिक्रम्य स्या(त्) स्वेच्छया गानसंततिः ॥३७०॥

इति ऋचां गानविधिः ॥

अष्टाविंशत्युत्तरेण कलानां स्याच्छतेन हि ।
गाथा तत्र कलापूर्त्तिः कार्या स्तोभाक्षरैरपि ॥३७१॥

मात्रावृत्तैश्च विज्ञेयाः कलाश्च चतुरक्षराः ।
तथैककानां बाहुल्यं विव(वि)धानामिहाल्पता ॥३७२॥

सामाङ्गानां च भूयस्त्वं वर्णालंकारगीतयः ।
यथाक्षो(स्तो)भं प्रगातव्या गाथायां मुनिशासनात् ॥३७३॥

इति गाथा ॥

अथ गीतविशेषस्य साम्नो गानं निरूप्यते ।
यथा स्याद् वैदिके भागे स्तोभानां रचना तथा ॥३७४॥

साम्नि सप्तापि चाङ्गानि प्रस्तावादीनि तद्यथा ।
प्रस्तावश्च तथोद्गीथ(:) प्रतिहार उपद्रवः ॥३७५॥

निधनं पञ्चमं ज्ञेयं हिंकारोंकारकावपि ।
पूर्वेषामत्र पञ्चानां गाने स्युरभिधा इमाः ॥३७६॥

स्यादुद्ग्राहो(ऽ)प्यनुद्ग्राहः संबोधध्रुवकावपि ।
निधनं पञ्चमं तत्र क्रमादन्त्यद्वया(ये) पुनः ॥३७७॥

कलापूरग(क)ता ज्ञेया गायत्रीप्रभृति स्मृतम् ।
छन्दः संकृतिपर्यन्तमृक्सामे(म्नो)विनियोजितम् ॥३७८॥

गद्ये षण्णवति(:) प्रोक्ता(:)कला एकाक्षरास्तथा ।
अपरे(ऽ)ष्टचत्वारिंशदिह प्राहुः कलाविदः ॥३७९॥

ऋचीव मन्त्रस्तोभानामिह स्यात् त्रिकलादिकम् ।
इति गानविधिं सम्यक् साम्नि सामविचक्षणः ॥
सप्ताङ्गराज्यसंपन्नः सप्ताङ्गसहितं व्यधात् ॥३८०॥

यश्चतुर्दशनाडीभिर्वाटिकागिरिमग्रहीत् ।
समरे सोऽतनोद्राजा गीतकानि चतुर्दश ॥३८१॥

इति श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे प्रबन्धोल्लासे गीतकपरीक्षणं प्रथमं समाप्तम् ।

---

[1] A. B. वारवञ्चादि ।   [2] A. B. शोभानतिक्रमान्स्याः ।

सूड-प्रबन्धा नाम द्वितीयं परीक्षणम्

येन बद्धा प्रबन्धेन सुरत्राणचतुष्टयी ।
देशीसिद्धप्रबन्धेषु सोऽधुना यतते कृती ॥१॥

तत्र यद्गदितं द्वैधं मतङ्गादिमतादिह ।
विभज्य लक्ष्यते सम्यक्(ङ) निबद्धमधुना मया ॥२॥

प्रबन्धो रूपकं वस्तु तस्य संज्ञात्रयं विदुः ।
एषामभेदेऽपि भिदा लक्ष्मतः स्यात् कियन्त्यपि ॥३॥

अङ्गैः षड्भिश्चतुर्भिश्च धातुभिर्बध्यते यतः ।
ततः प्रबन्ध इत्युक्तो गजबन्धनचञ्चुना ॥४॥

आरोप्यते गुणग्रामोपाधिकं यत्र नायके ।
रामादित्वं महीभर्त्रा तद्रूपकमुदीरितम् ॥५॥

यस्मिन् वसन्ति नियतं धातवोऽङ्गानि कानिचित् ।
सद्वस्तुध्वनिमुख्येन तद्वस्तु परिकीर्त्तितम् ॥६॥

[1]धातुः पञ्चविधस्तत्र प्रबन्धावयवाभिधः ।
उद्ग्राह आद्यभागः स्यात्ततो मेलापकध्रुवौ ॥७॥

अन्तराभोगसंज्ञौ च, लक्ष्मैषां प्रागुदाहृतम् ।
यदन्तरप्रतिज्ञेयात्(द्) धातुः पञ्चविधो भवेत् ॥८॥

तत्त्वं सालगसूडस्थे तस्मिन् प्रागेव दर्शितम् ।
धारणाद्गीतदेहस्य धातु(स्) तेषां बुधैः स्मृता(तः) ॥९॥

प्रबन्धोऽपि त्रिधा द्वित्रिचतुर्धातुयुजः क्रमात् ।
तत्र मेलापका-[2]भोगौ न भवेतां द्विधातुके ॥१०॥

त्रिधातुके प्रबन्धे तु स्वेच्छयैकस्तयोर्मतः ।
एलाढेङ्किकयोस्तौ तु धातू नित्यं व्यवस्थितौ ॥११॥

स्वरः पदं च बिरुदं तालः पाटश्च तेनकः ।
अङ्गानि षड् भवन्त्यस्य प्रबन्धस्याङ्गिनो यथा ॥१२॥

---

[1] cf. S. R. 4. 7-14 for 7-16 above.

[2] B. मेलापकौ भागौ ।

एतच्चरणहेतुत्वाच्चरणौ स्वरतालकौ ।
पाटाश्च बिरुदं चैव प्रबन्धस्य करौ मतौ ॥१३॥

मृदङ्गादौ यतः पाटाक्षराणि स्युः कराहृतेः ।
विरुशब्दं विरुद्धार्थं महाराष्ट्रा(:) प्रचक्षते ॥१४॥

तद्ददातीति बिरुदं संभवेत् करसंयुतम् ।
अतः कराभिधां धत्तस्ते तेनपदसंज्ञिते ॥१५॥

नेत्रे [1]तस्य विनिर्दिष्टे प्रबन्धार्थप्रकाशनात् ।
तेनेति तत्पदेनेह वाच्यं ब्रह्माभिधीयते ॥१६॥

संस्कृतप्राकृतापभ्रंशान्तकत्वात् त्रिधा पदम् ।
प्रकाशस्य च साधर्म्यादेतयोर्नेत्रतोदिता ॥१७॥

[2]षडङ्गादिद्व्यङ्गकान्तप्रबन्धानां क्रमादिमाः ।
मोदिन्यथानन्दिनी च दीपनी पाचनी तथा ॥१८॥

तरावल्ली(ली) तु पञ्च स्युर्जातयो भारते मते ।
कोहलस्य मते तावत् श्रुतिर्नीतिस्तथैव च ॥१९॥

सेना च कविता चैव चम्पूः पञ्चेति सम्मताः ।
सनिर्युक्त इति ख्यातः छन्दस्तालादिसंयुतः ॥२०॥

स एव स्यादनिर्युक्तस्तद्विरुद्धसमाश्रयः ।
सूडालिविप्रकीर्णाख्यभेदात्ते त्रिविधा(:) पुनः ॥२१॥

सूडोऽपि त्रिविधः शुद्धमिश्रसालगभेदतः ।
उद्देश(:) क्रमतस्तेषां क्रियते कृष्णभूभुजा ॥२२॥

एला च करणं ढेङ्की वर्त्तनी झोम्बडी तथा ।
लम्भरासावेकतालीत्यष्टभिः क्रमयोजितैः ॥२३॥

शुद्धसूडः समादिष्टः, पञ्चधा तं तु केचन ।
अत्युत्तमोत्तमौ मध्यो जघन्यातिजघन्यकौ ॥२४॥

अष्टभिः सप्तभिः षड्भिः पञ्चभिश्च यथाक्रमात् ।
चतुर्भिरपि तत्रैलादिकैकस्य प्रहाणतः ॥२५॥

---

[1] B. नेत्रेस्य ।

[2] cf S. R. 4. 19-24 for 18-23 above.

भवन्ति भेदाः पञ्चेति केचिदिच्छन्ति कुत्रचित् ।
करणं प्रथमं केचिदुत्तरादिषु मन्वते ॥२६॥

[1]एलाभिधानां प्रथममथ सालग उच्यते ।
ध्रुवश्च मण्ठकश्चैव प्रतिमण्ठो नि(:)सारुकः ॥२७॥

अड्डतालश्च रासश्चाथैकतालीत्यनुक्रमात् ।
अथ मिश्रप्रबन्धानां नामानि व्याहरामहे ॥२८॥

दशावतारकीर्त्तिधवलः ॥१॥ हरिविजयमङ्गलाचारः ॥२॥
माधवोत्सवकमलाकरः ॥३॥ सामोददामोदरभ्रमरपादः ॥४॥
मधुरिपुरत्नकण्ठिका ॥५॥ अक्लेशकेशवकुञ्जरतिलकः ॥६॥
मुग्धमधुसूदनहंसक्रीडः ॥७॥ हरिवल्लभाशोकपल्लवः ॥८॥
स्निग्धमधुसूदनरासावलयः ॥९॥ हरिसमुदयगरुडपदा ॥१०॥
साकाङक्षपुण्डरीकाक्षभ्रमररुतः ॥११॥ धन्यवैकुण्ठकुङकुमः ॥१२॥
हरिशरणकदलीपत्र(म्) ॥१३॥ हरिरमितचम्पकशेखरः ॥१४॥
हरिरसमन्मथतिलकः ॥१५॥ नारायणमदनावासः ॥१६॥
लक्ष्मीपतिरत्नावली ॥१७॥ अमन्दमुकुन्दमकरन्दः ॥१८॥
चतुरचतुर्भुजरागराजिचन्द्रोद्योतः ॥१९॥ हरिहारतालराजिजलधरविलसितः ॥२०॥
तालरागार्णवमुरारिमङ्गलकुसुमलता ॥२१॥ सानन्दगोविन्दरागश्रेणिकुसुमास्तरणः ॥२२॥
मधुरिपुमोदविद्याधरलीलः ॥२३॥ सुरतारम्भचन्द्रहासः ॥२४॥
कामतृप्तिकामहासः ॥२५॥ पौरुषरसप्रेमविलासः ॥२६॥
कामाद्भुताभिनवमृगाङ्कलेखा ॥२७॥ प्रीति(त)पीताम्बरतालश्रेणिमुक्ताफलाभिधः॥२८॥

अष्टाविंशतिरेतेऽत्र प्रबन्धा(:) कृष्णभूभुजा ।
स्वोपज्ञगीतगोविन्दमिश्रसूडे [2]प्रपञ्चिताः ॥२९॥

[3]आलिक्रमप्रबन्धानामुद्देशोऽथ प्रतन्यते ।
पञ्चतालेश्वरस्तालार्णवो रागकदम्बकः ॥३०॥

स्वरार्थो मातृका गद्यं दण्डको ध्वनिकुट्टिनी ।
आर्या गाथा द्विपथको वर्णो वर्णस्वरो घटः ॥३१॥

कैवालो(डो) गजलीला च हयलीलाङ्कचारिणी ।
स्तव(:) सूर्यप्रकाशश्च वृत्तं हरिविलासकः ॥३२॥

---

[1] cf. S. R 4. 313.

[2] B. प्रकीर्त्तिताः ।

[3] cf S. R. 4. 24-33 for 30-42 above.

द्विपदी तोटकश्चक्रवालः सरभलीलकः ।
कलहंसाभिधः क्रौञ्चपदाख्य(:) कन्दनामकः ॥३३॥

रससन्दोहनामाथ राजचूडामणिस्तथा ।
एते त्रिंशत् समाख्याता(:) प्रबन्धा आलिसंश्रयाः ॥३४॥

यद्यैलादिप्रबन्धस्थः कश्चनैषु प्रगीयते ।
तदालिक्रमगः सोऽपि गीयते तद्विवेचकैः ॥३५॥

अथैककत्वगानार्हान् प्रकीर्णान् कतिचिद् ब्रुवे ।
श्रीरङ्गः श्रीविलासश्च पञ्चाननचतुर्मुखौ ॥३६॥

सुदर्शनः स्वराङ्कः श्रीवर्द्धनो हर्षवर्द्धनः ।
सिंहलीलो हंसलीलो वीरश्री(:) स्तवमञ्जरी ॥३७॥

प्रतापवर्द्धनो वीरः शृङ्गारो रणरञ्जकः ।
सुधासागरशृङ्गारविलासौ शुकनर्तनौ ॥३८॥

त्रिपदी षट्पदी वस्तु विजयस्त्रिपदाह्वयः ।
चतुष्पदी पञ्चभङ्गिरुमातिलककन्दुकौ ॥३९॥

त्रिभङ्गिर्झम्बडं चन्द्रकलाख्यो वदनाह्वयः ।
धवलो मङ्गलाचारो मङ्गलश्चतुरङ्गकः ॥४०॥

चच्चरी पद्धडी चर्या विजयश्च वदन्तिका ।
ॐवि (ओवी)लोली ढोल्लरी च धम्माली राहडीति च ॥४१॥

पञ्चचत्वारिंशदिमे प्रकीर्णा(:) स्युः प्रबन्धकाः ।
अथोद्देशक्रमादेषां सम्यक्(ग्) लक्ष्माभिधास्यते ॥४२॥

बृहद्देश्यादिकान् ग्रन्थान् पर्यालोच्येह तत्त्वतः ।
तत्सामान्यविशेषाभ्यामुदाहृतिपुरःसरम् ॥४३॥

लक्ष्यते लक्ष्मतत्त्वज्ञतोषायैला किलायता ।
एकधातुर्द्विखण्डश्च तत्राद्यश्चरणो भवेत् ॥४४॥

वर्णसाम्यविचित्रोक्तिविशदस्तदनन्तरम् ।
कार्यः प्रयोगो गमकसंदर्भैरुपलक्षितः ॥४५॥

[१]ततः पदत्रये तस्मिन् कार्यं पल्लवसंज्ञितम् ।
विलम्बितलये तत्र द्विपदेऽथ तृतीयकम् ॥४६॥

---

१ cf. S. R. 4. 34-36 for 46-49 above.

द्रुतमानेन गातव्यमेवं पादद्वयं परम् ।
उद्ग्राहे तु तुल्यधातुः स्यात् किन्तु पादे तृतीयके ॥४७॥

पदत्रयं पल्लवाख्यं न स्यादन्यं प्रकल्पयेत् ।
साम्बोधकपदैर्युक्तं प्रयोगं तस्य चाभिधाम् ॥४८॥

मेलापक इति प्राहुर्भोजराजादिसूरयः ।
अथ ध्रुवाभिधो धातुस्तत्र द्वे तुल्यधातुनी ॥४९॥

पदे तृतीयमन्येन धातुना स्यात् पदं तथा ।
त्रयमेतदनुप्रासविभूषं भूषयेदमुम् ॥५०॥

स्तुत्यनाम्ना लयस्तस्मिन् विधातव्यो विलम्बितः ।
अत्र स्थाय्यादिवर्णेषु यो विशेषो विपश्चिता ॥५१॥

रागविन्यासवैचित्र्यजनितः स निगद्यते ।
धातुशब्देन तद्भेदा बहवस्तत्र तत्र च ॥५२॥

रागसंघट्टनाधर्मैस्ते ज्ञेया रत्नतत्त्ववत् ।
रागानुभवनिष्णातैः स्वरभेदविवेचकैः ॥५३॥

अथ प्रबन्धनिर्मातुरभिधानविजृम्भितम् ।
गीत्वा(ऽऽ)भोगं सकृन्न्यस्येत् पुनर्गीत्वा ध्रुवाभिधम् ॥५४॥

आभोगे केचिदिच्छन्ति वर्णस्य विरुदावलिम् ।
सामादन्यो ग्रहस्ताल एलायां परिकीर्त्तितः ॥५५॥

[१]मण्ठद्वितीयिकं कालप्रतितालेषु कश्चन ।
वर्णनं शौर्यधैर्यादिगुणग्रामस्य चेष्यते ॥५६॥

एलासामान्यलक्ष्मैतद्राजवाहनसम्मतम् ।
षोडशास्यां पदानि स्युरुद्ग्राहे तानि षट् पुनः ॥५७॥

तावन्ति पल्लवाख्यानि मेलापस्यैककं परम् ।
पदत्रयं ध्रुवे खण्डः पदशब्देन गीयते ॥५८॥

केचिन्मेलापकं हित्वा क्षिप्त्वा(ऽऽ)भोगं पदास्पदे ।
जगुस्तावन्ति नैवेदं राजवाहनसम्मतम् ॥५९॥

[२]अकारेकारलेष्वत्र वर्णेष्वेषु यथाक्रमम् ।
[३]श्रीशकामश्रियो नित्यं निवसन्ति यतस्ततः ॥६०॥

---

१ cf, S. R. 4. 40.   २ cf. S. R. 4. 42

३ A. श्रीशकामिश्रयो B. श्रीशकामिश्रिया ।

ऐहिकामुष्मिकफलां वदन्त्येलां पुराविदः ।
अविष्णुरीमहालक्ष्मीरेतयोर्मिथुनं यतः ॥६१॥

ला(ले)ति प्राहुरतः केचिदेलामीप्सितकामदाम् ।
[1]तत्पदानां षोडशानां वच्मि नामान्यनुक्रमात् ॥६२॥

[2]काम(ो)मन्मथवच्चेति पूर्वखण्डद्वयाभिधे ।
पल्लवत्रिपदी कान्तजितमत्ताभिधा मताः ॥६३॥

विकारी चैव मान्धाता द्वितीयेऽङ्घ्रौ पदाभिधे ।
सुमतिश्च तथा शोभी सुशोभीति पदत्रये ॥६४॥

पल्लवाख्ये भिधा(दे) प्राहुर्द्वे गीतकोचिताभिधे ।
तृतीयां(ये) ह्रस्वपदयोर्मेलापकपदस्य तु ॥६५॥

वि(सु)चित्रसंज्ञा ध्रुवके वासवोऽथ मृदुस्तथा ।
विचित्र इति संज्ञाः स्युः पदानां त्रितये पृथक् ॥६६॥

एवं षोडशसंज्ञाः स्युर्ये तु मेलापकाभिधम् ।
नेच्छन्ति पदसंज्ञायां तन्मते स्याद्विचित्रतः ॥६७

तृतीयं ध्रुवगं चान्यदन्त्यमाभोगगं पदम् ।
पदान्येवं षोडशानां देवता वच्मि तत्त्वतः ॥६८॥

पद्मालया पत्रिणी च रञ्जनी सुमुखी शची ।
वरेण्या वायुवेगा च वेदिनी मोहिनी जया ॥६९॥

गौरी ब्राह्मी च मातङ्गी चण्डिका विजयाभिधा ।
चामुण्डेति समाख्याता हरं पञ्चदशं परे ॥७०॥

पदान्येलासु सर्वासु संत्यज्याद्यानि षट् क्रमात् ।
मान्धात्रादिषु[3] पादेषु स्युः प्राणा दश दशस्विमे ॥७१॥

समानो मधुरः सान्द्रः कान्तो दीप्तः समाहितः ।
अग्राम्यः सुकुमारश्च प्रसन्नौजस्विनाविति ॥७२॥

---

१ cf. S. R. 4. 43-52 for 62-86 above.

२ A. कामवान्मघवाच्चेति । B. कामवान्मघवान्वेति । कामश्च मघवच्चेति can also be a possible reading. S. R. reads काममन्मथवत् ।

३ One syllable is extra in this line. Reading as मान्धात्रादिपदेषु स्युः or omission of स्युः can rectify the metre.

मध्यस्थानस्थितैर्वर्णै(:) कियद्भिर्व्यञ्जितो ध्वनिः ।
मन्द्रतारान्तरगतः समाना सद्भिरुच्यते ॥७३॥

मधुरः स तु विज्ञेयो यस्तारस्थानकेऽपि सन् ।
श्रोतृचित्ताह्लादकरो ध्वनिर्ध्वनिविदांवरैः ॥७४॥

तारस्थानगतो गाढबन्धवर्णगणाश्रयः ।
प्राणाभिधो रवो ज्ञेयः स सान्द्रश्च मनीषिभिः ॥७५॥

त्रिस्थानगतिसम्पूर्णश्रोतृपीयूषपेशलः ।
नादः कान्त इति ज्ञेयः कान्तवर्ण(ो) जनप्रियः ॥७६॥

यो रागव्यञ्जको नादस्तारस्थान[1]-स्थितोऽपि सन् ।
दीप्तत्वाद् दीप्त इत्युक्तो रागतत्त्वविवेचकैः ॥७७॥

न पौनरुक्त्यमाशङ्क्यं तारस्थानगसान्द्रतः ।
यतोऽत्र गाढबन्धस्य नियमो नाक्षराश्रयः ॥७८॥

संमूर्च्छनस्थायिवर्णेषु नादः प्रोक्तः समाहितः ।
यः संचारिषु वर्णेषु स्थितः कर्णरसायनम् ॥७९॥

स नादोऽग्राम्य इत्युक्तो बुधैरग्राम्यकर्मभिः ।
नादाक्षरगता(ऽ)वृत्तिरग्राम्य इति केचन ॥८०॥

वर्णेषु मूर्च्छनायां च यः कोमल(ो)मतः स्वनः ।
तमाह सुकुमाराख्यं कुमारसमविक्रमः ॥८१॥

स्वरस्थानपदादीनां यः प्रसादमुपागतः ।
स प्रसाद(:) परस्वेषु रवं प्राह प्रसन्नकम् ॥८२॥

निबिडाक्षरबन्धत्वात् त्रिषु स्थानेषु दीप्यते ।
एवं भावः स[2] ओजः स्यादोजस्वी तद्युतो रवः ॥८३॥

स[3]श्वासभूयानोजस्वीत्येके प्राणविदो विदुः ।
अनुस्वनः स्वरूपः सन् प्रबन्धपदगामिभिः ॥८४॥

उपाधिभिरभिव्यक्तः स्थानत्रितयवर्त्तिभिः ।
प्रीणयञ्जनचेतांसि प्राण इत्युच्यते रवः ॥८५॥

उपाधिभिः प्रोक्तरूपैर्नानात्वारोपतो रवे ।
प्राणसंज्ञा दशविधे गदिता कृष्णभूभुजा ॥८६॥

---

[1] A. ०स्थानास्थितो० ।
[2] A. B. एव भावस्ततोजः ।
[3] A. B. ससासभूयानोज० ।

रागोऽत्र टक्को हिन्दोलस्तथा मालवकैशिकः ।
ककुभश्चेति चत्वार एते चतसृषु क्रमात् ॥८७॥

स्थानेऽत्र टक्करागस्य श्रीरागं ब्रुवते परे ।
[१]गणमात्रावर्णदेशछन्दोवस्तुविशेषणात् ॥८८॥

एला स्यात् षड्विधा तत्र गणरूपं निरूप्यते ।
गणः संघो वर्णमात्रामिश्रभेदात् स तु त्रिधा ॥८९॥

वर्णास्तु द्विविधास्तत्र गुरुलघ्वादिभेदतः ।
तद्भेदः छन्दउल्लासे सप्रपञ्चो निरूपितः ॥९०॥

[२]एषु या जायते काचित् सा गणैला प्रकीर्त्तिता ।
सा तु स्यात् त्रिविधा शुद्धा संकीर्णा विकृतेति च ॥९१॥

नादावत्यादिभेदेन शुद्धा ज्ञेया चतुर्विधा ।
नादावती तथा हंसावती नन्दावतीति च ॥९२॥

भद्रावतीति, तासां च क्रमाल्लक्षणमुच्यते ।
आसु यो नियमः प्रोक्तो मतङ्गाद्यैर्गणादितः ॥९३॥

स आद्यचरणस्यात्र पदद्वयसमाश्रयः ।
पदद्वयानन्तरतः स्वेच्छया गणकल्पनम् ॥९४॥

नान्ताः स्युः पञ्च भगणा नादावत्यां तथा पुनः ।
तालो मण्ठष्टक्करागः श्रीरागो वा निबध्यते ॥९५॥

ऋग्वेदजा विप्रजातिः पाञ्चालीरीतिसंश्रया ।
कैशिकीवृत्तिका श्वेता शृङ्गाररसरञ्जिता ॥
भारत्याः प्रीतिजननी भारतीसेवकोदिता ॥९६॥

॥ इति नादावती ॥१॥

हंसावती स्याद्रगणैः पञ्चभिः सगणान्तकैः ।
तालो द्वितीयो राग(ः) स्याद्धिन्दोलो वृत्तिरत्र वा ॥९७॥

भवेदारभटी रीतिर्लाटी रौद्रौ रसः स्मृतः ।
यजुर्वेदसमुद्भूता क्षत्रिया वर्णतोऽरुणा ॥९८॥

चण्डिकाप्रीतिजननी केचिद्धिन्दोलतत्त्वतः ।
वसन्तं रागमिच्छन्ति हंसावत्यामपीतरे ॥९९॥

॥ इति हंसावती ॥२॥

---

१ cf. S. R. 4. 53-54 for 88-90 above.
२ cf. S. R. 4. 66-75 for 91-103.

जगणान्तैः पञ्चभिः स्यात्तगणैः प्रतितालतः ।
वृत्तिः स्यात् सात्त्वती रीतिर्गौडी वीरो रसस्तथा ॥१००॥

सामवेदोद्भवा पीता वैश्या मालवकैशिके ।
रागे नन्दावतीन्द्राणीप्रीतये तद्विदोदिता ॥१०१॥

॥ इति नन्दावती ॥३॥

पञ्चभिर्मगणैर्यान्तैरेला भद्रावती मता ।
रागे तु ककुभे ताले कङ्कालेऽथर्ववेदजा ॥१०२॥

कृष्णवर्णा शूद्रजातिर्वैदर्भीरीतिरञ्जिता ।
भारतीवृत्तिरुचिरा रसे बीभत्सनामनि ॥
वाराहीप्रीतये ज्ञेया गानयोगविचक्षणैः ॥१०३॥

॥ इति भद्रावती ॥४॥

नन्वत्र वृत्तिशब्देन वर्णनीयोपबृंहकाः।
अनुप्रासाः पृथक्(ग्) यत्र वर्त्तन्ते साभिधीयते ॥१०४॥

दीप्तमध्यमृद्वप्रायैर्वर्णोपाधिभिरिष्यते ।
उपनागरिका ग्राम्याभिधा नागरिकेति च ॥१०५॥

तस्यास्त्रिधत्वमेतस्या रीतिरप्यपराभिधा ।
उपनागरिका गौडी ग्राम्या पञ्चालिका मता ॥१०६॥

वैदर्भी स्यान्नागरिकेत्येवं सति यदुच्यते ।
हंसावत्यां रीतिरेषा लाटी [1]सा कथमुच्यताम् ॥१०७॥

कथ्यतेऽत्र समासेन वैदर्भीप्रमुखास्तु याः ।
वर्णभेदेन गदिता अनुप्रासविशेषतः ॥१०८॥

तत्र तालाद्यभेदेन पदानुप्राससंश्रया ।
लाटदेशप्रियत्वाच्च वृत्तिर्लाटी निगद्यते ॥१०९॥

एवं सति न भेदोऽभूद्वृत्तिरीत्योर्भवन्मते ।
श्रूयतामेतयोर्भेदनिबन्धमवधानतः ॥११०॥

कैशिक्यारभटी वृत्तिः सात्त्वती भारतीति च ।
वृत्तिरन्येयमुदिता साभिधेयगुणाश्रया ॥१११॥

यथा संघट्टनां प्राप्य रसानां स्युः प्रकाशकाः ।
अभिनेयदशां प्राप्य ते वृत्तित्वेन कीर्त्तिताः ॥११२॥

---

[1] A. B. साकतमोच्यताम् ।

प्रबन्धेषु पुनर्वृत्तिर्योपयोगमुपव्रजेत् ।
तन्निबन्धनरूपस्य स्वरूपं शृणु तत्त्वतः ॥११३॥

शब्दोपबृंहितार्थानां धर्मसंग्राहकोऽस्ति यः ।
तस्य वृत्तित्वमुदितं कालसेनेन भूभुजा ॥११४॥

॥ इति शुद्धैलाचतुष्टयम् ॥

एतासां बहवो भेदाः संकीर्णाः संकरान्मिथः ।
[१]लक्षणस्याप्रसिद्धत्वात् पृथक्त्वेन [२]न दर्शिताः ॥११५॥[3]

भद्रावतीमृते तिस्र आद्या गणविकारतः ।
नादावत्यादिकाः शुद्धा भजन्ते विकृतिं यथा ॥११६॥

अत्र षष्ठगणमृते विकारः कीर्त्तितो गणे ।
गणानां प्रथमादीनां विकारात् पञ्चमावधि ॥११७॥

प्रत्येकं ताः पञ्चविधा वासवी संगता तथा ।
त्रेता च चतुरा बाणा तत्रैव(क)-गणवैकृतात् ॥११८॥

वासवी संगताख्या च विकृतेर्गणयोर्द्वयोः ।
गणत्रयस्य विकृतेस्त्रेताख्या चतुरा पुनः ॥११९॥

तच्चतुर्णां स्याद्विकृतेः पञ्चानां बाणसंज्ञकाः(संज्ञिका) ।
तत्र स्याद् वासवी पञ्चविधा रामा मनोरमा ॥१२०॥

उन्नता [४]सान्त(शान्ति?) संज्ञा च नागरा चेति संज्ञिता ।
एवं च वासवी[५]पञ्चदश(गण)भेदोपजायते ॥१२१॥

गणद्वयविकारेण संगतैला प्रजायते ।
प्रत्येकं सा दशविधा जायते तिसृषु क्रमात् ॥१२२॥

रमणीया च विषमा रामा लक्ष्मीश्च कामुकी[६] ।
कामोत्सवा नन्दिनी च गौरी [७]सौम्या ततः परा ॥१२३॥

---

१ लक्ष्यस्याप्रसिद्धत्वात् would be a better reading.

२ A. omits न ।

३ cf. S. R. 4. 76-93 for 115-42 above.

४ S. R. शान्ति ।

५ As only five varieties of वासवी have been spoken of पञ्चदशभेदा॰ is confusing. Hence पञ्चगणभेदा॰ has been suggested.

६ S. R. कौमुदी ।

७ B. साम्या ।

रतिदेहेति तत्र स्युर्गणस्य प्रथमस्य च ।
चत्वारो विकृता भेदाः सद्वितीयादिकस्य तु ॥१२४॥

द्वितीयस्य तृतीयाद्यैः सहितस्य त्रयो मताः ।
सतुर्यपञ्चमस्याथ तृतीयस्य भिदाह्वये ॥१२५॥

सपञ्चमतुरीयस्य विकारादेक एव सः ।
एवं त्रिंशत्प्रभेदा स्यात् संगता तिसृषु स्थिता ॥१२६॥

त्रेतापि स्याद्दशविधा गणत्रयविकारतः ।
प्रत्येकमेवं भेदाः स्युस्त्रिंशदस्या विवेकतः ॥१२७॥

मंगला विजयाद्या च गुरुमध्या जयादिमा ।
मंगला कलिका रत्नमालैला च रतिप्रभा ॥१२८॥

तनुमध्या च वीरश्रीर्दशमी रतिमंगला ।
तृतीयस्य चतुर्थस्य पञ्चमस्य गणस्य च ॥१२९॥

सार्द्धमाद्यद्वितीयाभ्यां विकारात् स्युर्भिदात्रयम् ।
तुर्यपञ्चमयोराद्यतृतीयाभ्यां सहैव तु ॥१३०॥

विकृतेर्भिदाद्वयं स्याद्विना प्रथमपञ्चमौ ।
एको भेदो भवेदाद्यतूर्यौ हित्वा परो भवेत् ॥१३१॥

आद्यौ हित्वा द्वितृतीयौ त्यक्त्वा चार्य(द्य?)तृतीयकौ ।
विना स्युः क्रमतो भेदास्त्रयः शेषविकारतः ॥१३२॥

आद्यमारस्य संत्यज्य गणमेकैककं क्रमात् ।
विकृतैः [1]स्याद् गणैः शेषैश्चतुरा चतुरप्रिया ॥१३३॥

पञ्चधा सापि विज्ञेया स्यात् तत्राद्योत्सवप्रिया ।
महानन्दा च लहरी जया च कुसुमावती ॥१३४॥

प्रभेदैः [2]पञ्चदश(?)भिरेवं सोपचिता मता ।
बाणा विकारात् पञ्चानां गणानां स्याच्छिवप्रिया ॥१३५॥

एवं प्रत्येकमेताः स्युरेकत्रिंशद्भिदान्विता(:) ।
ततस्त्रिनवतिस्तिस्रोऽभवन्नादावतीमुखाः ॥१३६॥

---

[1] A. साद्गणैः ।

[2] पञ्चदश is confusing in the context of five varieties. The text can be reconstructed as प्रभेदैः पञ्चभिरेवं चतुरोपचिता मता ।

नादावत्यां संगता स्यात् त्रिविधा वासवी द्विधा ।
व्योमजा वारुणी व्योमवारुणी चेति संगता ॥१३७॥

एला रगणयोगेन वह्निजा वारुणी तथा ।
गणद्वयसमावेशात् प्राग्वदत्र प्रजायते ॥१३८॥

तृतीया वातसावित्री भेदमन्त्यं विना मता ।
हंसावत्यां संगता स्यात् त्रिविधा वासवी द्विधा ॥१३९॥

व्योमजा [1]वारुणी व्योमवारुणी चेति संगता ।
तगणस्य प्रतिक्षेपात्(द्) व्योमजा संगता भवेत् ॥१४०॥

यगणस्य समावेशात्(द्) वारुणीत्यभिधीयते ।
तगणे यगणे क्षप्ते सा भवेद् व्योमवारुणी ॥१४१॥

द्वाभ्यां भिदाभ्यां द्विविधा वासव्यन्त्यां भिदां विना ।
एवं शैलसुताप्रोक्ता भेदाः पञ्चदशोदिताः ॥१४२॥
॥ इति पार्वतीमते पञ्चदशैलाभेदाः ॥

विकृता एवमेवोक्ता भेदा अष्टोत्तरं शतम् ।
[2]मात्रागणैर्या रचिता सा मात्रैला प्रकीर्त्तिता ॥१४३॥

मात्रारूपं मया पूर्वं छन्दउल्लास ईरितम् ।
मात्रासंख्या परिक्लृप्ता मात्रैला स्याच्चतुर्विधा ॥१४४॥

[3]तत्राद्येन्दुमती ज्योतिष्मती चैव नभस्वती ।
ततो वसुमतीत्येताश्चतस्रो नन्दिनोदिता ॥१४५॥
॥ इति नन्दिमते मात्रैलाचतुष्टयम् ॥

[4]अत्र या वर्णगणजा नादावत्यादयो मताः ।
मात्रागणैर्विरचिता इन्दुमत्यादयश्च याः ॥१४६॥

ताः स्वस्वगणभङ्गेन चतुर्मात्रीकृतैर्गणैः ।
मात्रानादावतीमुख्या(श्)चतस्र(:) स्युरिमाः क्रमात् ॥१४७॥

गणाः पञ्च चतुर्मात्रा[5](स्)त्रिमात्रोऽन्ते यदा तदा ।
मात्रानादावती नाम सा भवेदर्जुने मते ॥१४८॥
॥ इति मात्रानादावती ॥

---

[1] A. B. वरणी । [2] cf. S. R. 4. 95.
[3] cf. S. R. 4. 99-100.
[4] cf. S. R. 4. 102-104 for 146-52 above.
[5] A. B. चतुर्मातृ ।

नादावत्यां संगता स्यात् त्रिविधा वासवी द्विधा ।
व्योमजा वारुणी व्योमवारुणी चेति संगता ॥१३७॥

एला रगणयोगेन वह्निजा वारुणी तथा ।
गणद्वयसमावेशात् प्राग्वदत्र प्रजायते ॥१३८॥

तृतीया वातसावित्री भेदमन्त्यं विना मता ।
हंसावत्यां संगता स्यात् त्रिविधा वासवी द्विधा ॥१३९॥

व्योमजा [1]वारुणी व्योमवारुणी चेति संगता ।
तगणस्य प्रतिक्षेपात् (द्) व्योमजा संगता भवेत् ॥१४०॥

यगणस्य समावेशात् (द्) वारुणीत्यभिधीयते ।
तगणे यगणे क्षप्ते सा भवेद् व्योमवारुणी ॥१४१॥

द्वाभ्यां भिदाभ्यां द्विविधा वासव्यन्त्यां भिदां विना ।
एवं शैलसुताप्रोक्ता भेदाः पञ्चदशोदिताः ॥१४२॥

॥ इति पार्वतीमते पञ्चदशैलाभेदाः ॥

विकृता एवमेवोक्ता भेदा अष्टोत्तरं शतम् ।
[2]मात्रागणैर्या रचिता सा मात्रैला प्रकीर्त्तिता ॥१४३॥

मात्रारूपं मया पूर्वं छन्दउल्लास ईरितम् ।
मात्रासंख्या परिक्लृप्ता मात्रैला स्याच्चतुर्विधा ॥१४४॥

[3]तत्राद्येन्दुमती ज्योतिष्मती चैव नभस्वती ।
ततो वसुमतीत्येताश्चतस्रो नन्दिनोदिता ॥१४५॥

॥ इति नन्दिमते मात्रैलाचतुष्टयम् ॥

[4]अत्र या वर्णगणजा नादावत्यादयो मताः ।
मात्रागणैर्विरचिता इन्दुमत्यादयश्च याः ॥१४६॥

ताः स्वस्वगणभङ्गेन चतुर्मात्रीकृतैर्गणैः ।
मात्रानादावतीमुख्या (श्) चतस्र (:) स्युरिमाः क्रमात् ॥१४७॥

गणाः पञ्च चतुर्मात्रा[5] (स्) त्रिमात्रोऽन्ते यदा तदा ।
मात्रानादावती नाम सा भवेदर्जुने मते ॥१४८॥

॥ इति मात्रानादावती ॥

---

१ A. B. वरणी । २ cf. S. R. 4. 95.

३ cf. S. R. 4. 99-100.

४ cf. S. R. 4. 102-104 for 146-52 above.

५ A. B. चतुर्मातृ ।

गणाः सप्तचतुर्मात्रा लघ्वन्ताश्चेत्(द्) यदा तदा ।
मात्राहंसावतीत्युक्तार्जुनसम्मतवेदिना ॥१४९॥

॥ इति मात्राहंसावती ॥

लघ्वन्तका गणाः सप्त चतुर्मात्रा यदा तदा ।
मात्रानन्दावती प्राह धनञ्जयमतानुगः ॥१५०॥

गणाष्टकं चतुर्मात्रमन्तस्फूर्जत्त्रिमात्रकम् ।
मात्राभद्रावतीकर्त्तृ जगत्कर्त्तृगणोदितम् ॥१५१॥

॥ इति मात्राभद्रावती ॥

॥ इत्यर्जुनोक्तमात्रैलाचतुष्टयम् ॥

मात्रैलानां चतसृणां त्रिष्वङ्घ्रिषु यदा भवेत् ।
एकद्वित्रिचतुष्पञ्चमात्रावृद्धिस्तदा पुनः ॥
एला विचित्रपूर्वा(:) स्यु(:) श्वेतवाहनसम्मताः ॥१५२॥

॥ इत्यर्जुनोक्तं विचित्रमात्रैलाचतुष्टयम् ॥

मतङ्गोऽपि च [1]मात्रैलाचतुष्टयमभाषत ।
रतेः कामा च बाणा च चन्द्रा लेखा रवे परे (गणैः परैः) ॥१५३॥

अश्विरामैर्युगरसै ऋतुनन्दैरनुक्रमात् ।
वसुदस्रेन्दुभिश्चैताश्चतस्रः स्युः कला(:) करैः ॥१५४॥

आद्ये पादे द्वितीये च यस्यां रुद्रकलाः पृथक् ।
तृतीये दिङ्मिता सा स्याद्रतिलेखा रतेर्गणैः ॥१५५॥

कामलेखा कामगणैः पादयोराद्ययोः पृथक् ।
मात्रा द्वाविंशतिः शेषे चरणे यत्र विंशतिः ॥१५६॥

युग्मवह्निमिता मात्रा यस्यां प्रत्यङ्घ्रिसंस्थिताः ।
बाणलेखा बाणगणैः सा बाणा रिगणोदिता ॥१५७॥

चन्द्रलेखा मिश्रगणैः तस्यां ब्रूमः कलाविधिम् ।
आद्यपादद्वये वह्निवेदमात्रा(:)पृथक् पृथक् ॥
दस्रवेदास्तृतीयेऽङ्घ्रावित्येताः सम्यगीरिताः ॥१५८॥

॥ इति मतङ्गोक्तरतिलेखादिमात्रैलाचतुष्टयम् ॥

अथैते नन्दिनी नाम चित्रिणीति क्रमात्(द्) ब्रुवे ।
तृतीयपादगं लक्ष्म यदि स्याच्चरणेऽग्रिमे ॥१५९॥

---

[1] cf. S. R. 4. 96-99 for 153-58 above.

शेषमङ्घ्रिद्वयं प्राग्व(द्) द्वयोरनियतैर्गणैः ।
रतिलेखाकामलेखेत्येवं मात्रैलयोरिह ॥
तदा संज्ञाद्वयं प्रोक्तं नन्दिन्यादि महीभुजा ॥१६०॥
॥ इति मात्रैलाद्वयम् ॥

कैश्चिच्चित्रा विचित्रा वेत्येवमेलाद्वयं क्वचित् ।
तद्बाणचन्द्रलेखाभ्यां न पृथक् सम्यगीक्षते ॥१६१॥
॥ इत्यष्टादशमात्रैलाः ॥

वर्णसंख्योपाधिभवोऽतिशयो यासु भेदकः ।
गणमात्राद्यनियतास्ता मात्रैला मताः सताम् ॥१६२॥

[1]षड्वर्णाच्चरणाद्यावदेकोनत्रिंशदक्षरम् ।
पादैश्चतुर्विंशति(:) स्युर्वर्णैला वर्णसंख्यकैः ॥१६३॥

मधुकर्यथो [2] सुमुखी करिणी सुरसा तथा ।
प्रभञ्जनी मदनवत्यथो स्यात् शशिनीति च ॥१६४॥

प्रभावती मालती च ललिताभोगवत्यपि ।
द्वादशी कुसुमवती कान्तिमती कुमुद्वती ॥१६५॥

कालिका कमलाख्या च विमला नलिनीति च ।
कालिन्दी विपुला विद्युल्लता चैव विशालिका ॥
सरला तरला चेति चतुर्विंशतिरीरिताः ॥१६६॥
॥ इति चतुर्विंशतिमात्रैलाः ॥

अत्र कान्तिमतीमुख्या या द्वादश मयोदिता(:) ।
मण्ठादितालमध्या तु तालेनैकेन केनचित् ॥१६७॥

द्रुता रागादिनियमरहितास्ता(:) परे विदुः ।
वर्णमात्राभिधा एला एलागानविवेचकाः ॥१६८॥
॥ इति वर्णमात्रैलाः ॥

यतिमात्रविभिन्नाया मतङ्गः पर्यभाषत ।
रमणी चन्द्रिका लक्ष्मीः पद्मिनी रञ्जनी तथा ॥१६९॥

मालती मोहिनीत्येताः सप्तैलाः किल ता मया ।
न लक्षिताः पृथक्त्वेन [3]यतिर्यन्नेह लक्ष्मभित् ॥१७०॥
॥ इति वर्णैलाः ॥

---

[1] cf. S. R. 4. 107-115 for 163-71 above.

[2] A. B. add स्यात् ।

[3] A. यतिर्यत्रेह ।

कर्णाटगौडलाटान्ध्रद्रविडानां तु भाषया ।
देशाख्यैलाः स्मृताः पञ्चतालैर्मण्ठादिभिः कृताः ॥१७१॥

वर्णैला एव या प्रोक्तास्तासां या देशभाषया ।
काचिन्निबध्यते सा तु देशाख्यैला निगद्यते ॥१७२॥

अनुप्रासविशेषेण तासां स्याद् बन्धचारुता ।
सोऽलंकारसमुल्लासे मया प्रागेव दर्शितः ॥१७३॥

[1]आदिमध्यावसाने च सानुप्रासपदाञ्चिता ।
कर्णाटैला स्मृता [2]गौडदेशैला तद्विवर्जिता ॥१७४॥

विभ्राजमानैकरसा वर्जिता गमकैरपि ।
रसैर्विराजिता लाटी प्रान्तानुप्रासभूषिता ॥१७५॥

आन्ध्रैला(ऽ)नेकगमकरागांशरसभाविता ।
प्राप्तप्राणा समानाद्यैः प्राणैः सभ्यजनप्रिया ॥१७६॥

द्राविडी स्यात् साभितो या नानाभावरसोत्कटा ।
अनुप्रासविनिर्मुक्ता युक्ता तज्जनरञ्जनैः ॥१७७॥
॥ इति [3]पञ्चदेशाख्यैला(:) ॥

अन्यथा वर्णयांचक्रुः[4] केचित् कर्णाटदेशजाः ।
एलास्तन्मतमाश्रित्य तत्स्वरूपं विविच्यते ॥१७८॥

याश्चतस्रः पुरा प्रोक्ता नादावत्यादिका मया ।
कर्णाटैलास्तु ता एव वक्ष्यमाणैर्विशेषणैः ॥१७९॥

यस्यामाद्याङ्घ्रियुगलमनुप्रासविभूषितम् ।
प्रत्येकं तच्च रत्यन्तमदनद्वयनिर्मितम् ॥१८०॥

चतुष्कामगणैरादिमध्यानु-[5]प्राससुन्दरैः ।
रतिप्रान्तैः कृतः पादस्तृतीयो यत्र शंकरः ॥१८१॥

गणनाथः स्मृतः पूर्ववदनाज्जन्म वेधसः ।
यस्या नादवतीसाम्यं शेषैर्लक्ष्मणि दृश्यते ॥१८२॥

---

१ cf.S. R. 4. 116, 128, 129 for 174-77 above.

२ A. B. गौडदेशैतालद्विवर्जिता ।

३ A. B. पञ्चदशा०

४ cf.S. R. 4. 116-26 for 178-92 above.

५ A. B. प्रासादसुन्दरैः ।

नादावती [१]सुरेखाख्या कर्णाटैला तु सादिमा ।
यस्या मध्याद्यनुप्रासयुतमङ्घ्रित्रयं भवेत् ॥१८३॥

कामैश्चतुर्भि रचितं पृथक्(ग्) वेधा गणाधिपः ।
गायत्री देवता जन्म ब्रह्मपश्चिमवक्त्रतः ॥१८४॥

[२]स्मरलेखाह्वया नन्दावती सैला प्रकीर्त्तिता ।
नन्दावतीसमं शेषं कुलवर्णादिकं मतम् ॥१८५॥

चतुर्भिर्मन्मथगणैः प्रत्येकं चरणद्वयम् ।
आदिमध्यगतप्रासं, तृतीयश्चरणः पुनः ॥१८६॥

त्रिप्रासः, कामलेखाष्टकामा हंसावती तु सा ।
हरिर्गणाधिपो जन्म दक्षिणाद्वेधसो मुखात् ॥१८७॥

सावित्री देवता यस्यां कर्णाटैला तु सा मता ।
यस्या(ः) पादद्वये बाणप्रान्ता(ः) प्रत्येकत(ः) स्थिता(ः) ॥१८८॥

म(ा)न्मथा(ः) षड्-[३]गणा(ः) पादे तृतीयेऽष्टौ गणा(ः)पुनः ।
म(ा)न्मथा आदिमध्यानुप्रासमङ्घ्रित्रयं पुनः ॥१८९॥

विधेरुत्तरवक्त्राब्जाज्जन्म यस्या गणेश्वरः ।
गन्धर्वो भद्रलेखेयमेला भद्रावती मता ॥१९०॥

रत्यन्ता(ः) पञ्चकामा(ः) स्युर्विरामे [४]मान्मथो गणः ।
प्रत्येकं त्रिषु पादेषु यदैतासां निबध्यते ॥१९१॥

चतस्रो(ऽ)प्युक्तरूपास्तु छन्दस्वत्यस्तदा स्मृताः ।
न्यूनाधिकगणाद्येन पुनरेता विनिर्मिता(ः) ॥
एलाभासा भवन्तीति राजवाहनसम्मतम् ॥१९२॥

॥ इति कर्णाटैलाः ॥

वाक्यार्थपूर्णतां नेतुमाधातुं प्रत्ययतामथ ।
एकस्यान्ते द्वयोर्वान्ते त्रयाणामथवा ततः ॥१९३॥

यत्पदं रच्यते तज्ज्ञैरङ्घ्रीणामधिकं क्वचित् ।
शिखापदमिति प्राहुस्तस्य नाम पुरा विदा(दः) ॥१९४॥

---

[१] S. R. सुलेखा ।
[२] S. R. स्वरलेखा ।
[३] A. B. गुणाः ।
[४] A. B. मन्मथो गुणः ।

तृतीयचरणादूर्द्ध्वं यदा तद्रच्यते तदा ।
मेलापकाभिधपदं कुर्यादूर्द्ध्वं शिखापदा(दम्) ॥१९५॥

इदं शिखापदं प्रायो मात्रैलाद्यासु युज्यते ।
गणैलासु न गातव्यं न शुद्धासु मुनेर्मतात् ॥१९६॥

शुद्धत्रिचरणा [1]यस्यां शुद्धैला सा मता सताम् ।
भवेत् शिखापदं यासु तासु नो पल्लवाभिधम् ॥१९७॥

ततः पल्लवनामास्मिन् पद एव शिखाभिधे ।
सर्वास्वेलासु गातव्या सकृदेवाङ्घ्रयस्त्रयः ॥१९८॥

वर्णैलासु पुनर्गेया द्विरिति प्राह राजराट् ।
सानुप्रासस्तृतीयोऽङ्घ्रिद्वावाद्यौ प्रासवर्जितौ ॥१९९॥

द्वयोश्चरणयोः कार्याश्चतस्रो यतयः पुनः ।
तृतीयो द्वियतिस्तुल्यः कर्त्तव्यः पादयोर्द्वयोः ॥२००॥

ध्रुवाभोगौ च सततवर्णैलानां यदा तदा ।
चतुर्विंशतिसंख्याता वस्त्वेला इति ताः स्मृताः ॥२०१॥

शार्ङ्गदेवमते चात्र ध्रुवे चाभोग एव च ।
त्रिष्वङ्घ्रिषु चतस्र(ः) स्युर्यतयस्तुल्यलक्षणा(ः) ॥२०२॥

भद्रावतीमृते वर्णगणजामेकिकां यदा ।
षट्षष्ठ्यैवाधिकशतसंख्यास्वेलासु कर्हिचित् ॥२०३॥

तूर्योऽङ्घ्री रच्यते तत्तदङ्घ्रिलक्षणलक्षितः ।
छन्दस्वत्यस्तदैता(ः) स्युरेला(ः) सर्वाः समासतः ॥२०४॥

दस्रवह्निगुणमिता(ः) सर्वा(ः) स्युर्मिता इमाः ।
युगाक्षिसंख्या एतासु [2]वर्णैला मेलयेद् बुधः ॥२०५॥

यतस्तल्लक्ष्मविधिना छन्दस्वत्यो न सम्मताः ।
स्युरित्थं मिलिताः सर्वा रसेषु गुण-[3]सम्मिताः ॥२०६॥

विस्तरत्रस्तचित्तेन संकीर्णा न समीरिताः ।
यतः परस्परं लक्ष्मसंकरे स्यादनन्तता ॥२०७॥

॥ इत्येलाप्रबन्धः ॥

---

[1] A. B. यस्मा ।
[2] A. B. वस्वैला ।
[3] B. सम्मताः ।

[1]स्वरैः पाटैः पदैर्बन्धतेनाभ्यां बिरुदैरपि ।
विशिष्टं चित्रमिश्राभ्यामष्टधा करणं स्मृतम् ॥२०८॥

एतेषां क्रमतो वच्मि लक्षणं लक्ष्मविन्मुदे ।
यत्र स्यातां ध्रुवोद्ग्राहौ स्वरैरेव विनिर्मितौ ॥२०९॥

पादैराभोगनिर्माणं कविवर्ण्याभिधायुतम् ।
रासस्तालो [2]ग्रहस्त्विष्टे स्वरे न्यासोंऽशकस्वरे ॥२१०॥

लयो द्रुतो भवेद्यत्र स्वराख्यं करणं तु तत् ।
ईदृग्लक्षणमन्येषां करणा(णं) नाम पीडितम् ॥२११॥

येऽत्र स्वरान् विशिंषन्ति तानत्र ब्रूमहे क्रमात् ।
स्वरैः सकरपाटैः स्यात् करपाटैः स्वरान्वितैः ॥२१२॥

द्विविधं पाटकरणं विज्ञेयं लक्ष्मवेदिना ।
करणं तत्पदाद्यं स्याद् यत्स्वरैः सपदैः कृतम् ॥११३॥

मुरजाक्षरसंयुक्तैः स्वरैर्यद्गीयते विदा ।
तद्बन्धकरणं नाम यत्स्वरैः स्यात् सतेनकैः ॥२१४॥

तत्तेनकरणं बद्धं यत्स्वरैर्बिरुदैरपि ।
बिरुदाद्यं समाख्यातं करणं गेयवर्त्मनि ॥२१५॥

पदैः सहस्तपाटैश्च स्वरैः [3]समुरजाक्षरैः ।
यद् बद्धं गीयते चित्रकरणं तन्निगद्यते ॥२१६॥

स्वरः पाटैस्तेनकैश्च क्रमाद् बद्धं यदीर्यते ।
तन्मिश्रकरणं प्रोक्तं पाटव्यत्यासभेदतः ॥२१७॥

द्विधा यत्पाटकरणं तेनेदं नवधा स्थितम् ।
तत्सर्वं त्रिविधं ज्ञेयं [4]गानभेदेन तद्यथा ॥२१८॥

आनन्दवर्द्धनं कीर्त्तिलहरीसंज्ञकं परम् ।
मंगलारम्भसंज्ञं चेत्येवं प्रत्येकमीरणात् ॥२१९॥

सप्तविंशतिसंख्यानि स्युर्यथा तद्विविच्यते ।
द्विरुद्ग्राहाभिधं गीत्वा सकृद् गायेद् ध्रुवं ततः ॥२२०॥

---

[1] cf. S. R. 4. 133-45 for 208-224 above.

[2] A. B. ग्रहस्ति ष्ठेस्वर० ।

[3] A. B. समुद्गजाक्षरैः ।

[4] A. B. नाग ।

ध्रुवार्द्धं पश्चिमं गायेदाभोगध्रुवकौ ततः ॥
उद्ग्राहो गीयते यत्र तत् स्यादानन्दवर्द्धनम् ॥२२१॥

[1] उद्ग्राहस्याद्यमर्द्धं च द्विर्गायेत्तदनन्तरम् ।
सकृद्ध्रुवमथोद्ग्राहप्रथमार्द्धं सकृत् पुनः ॥२२२॥

आभोगध्रुवकोद्ग्राहा गीयन्ते चेत् सकृत् सकृत् ।
तदा स्या(त्) कीर्तिलहरीसंज्ञकं करणं स्फुटम् ॥२२३॥

द्विरुद्ग्राहं प्रगायाथ ध्रुवाभोगौ सकृत् पुनः ।
ध्रुवोद्ग्राहौ सकृद्गायेन्मङ्गलारम्भसंज्ञके ॥२२४॥

केचित्त्वपरथा प्राहुः प्रबन्धकरणाभिधम् ।
द्रुतशेखरतालेन(ा) तालेन करणेन वा ॥
नियम्य गानतस्तेषां न चमत्कृतिकृन्मतम् ॥२२५॥

॥ इति सप्तविंशतिकरणानि ॥

अथ ढेङ्कीगतं लक्ष्म प्रवक्ष्ये लक्ष्मविन्मुदे ।
[2]द्विरुद्ग्राहदलं पूर्वं पूर्वं गीत्वा ततः परम् ।
तद्दलं सकृदुच्चार्य प्रयोगपरिकल्पितम् ॥२२६॥

अथवा [3]पदसम्बद्धं गायेन्मेलापकं ततः ।
विलम्बितलयौ तालौ ढेङ्कीकङ्कालसंज्ञकौ ॥२२७॥

उद्ग्राहमेलापकयोस्तावतालावितीतरे ।
त्रिदलोऽस्ति ध्रुवस्तत्र द्वे दले समधातुनी ॥२२८॥

किंचिदुच्चं भिन्नधातुर्द्विदलं स्यात् तृतीयकम् ।
ध्रुववत् सकृदाभोगं गीत्वा गायेद् ध्रुवं पुनः ॥२२९॥

तत्र न्यासो ढेङ्किका स्यादाभोगध्रुवयोः पुनः ।
लयाभ्यां द्रुतमध्याभ्यां तालः(ल)स्यादिलया(त्) पुनः ॥२३०॥

मुक्तावली वृत्तमाला युग्मिनी वृत्तबन्धिनी ।
चतुर्द्धेति समाख्याता तल्लक्षणमथोच्यते ॥२३१॥

तत्र मुक्तावली ज्ञेया छन्दोभी[4] रहितैः पदैः ।
वृत्तैर्नानाविधैर्युक्ता वृत्तमालेति कीर्त्तिता ॥२३२॥

---

[1] B. उद्ग्राहः ।

[2] cf. S. R. 4. 146-53 for 226-37 above.

[3] B. पदसंबन्धं ।

[4] A. छन्दोभि । B. छन्दोभिः ।

वृत्ताभ्यां युग्मिनी ज्ञेया वृत्तेनैकेन च स्मृता ।
वृत्तबन्धनिका[१] तिस्रो वृत्तमालादिकाः क्रमात् ॥२३३॥

त्रिधा स्युर्वर्णिकाख्या च मातृकागणिकेति च ।
वर्णिका वर्णजैर्वृत्तैर्मातृका मातृकाभवैः ॥२३४॥

गणिका गणजैर्वृत्तैर्दशापि स्युस्त्रिधा पुनः ।
समालंकृतिकाद्या स्याद्विषमालंकृतिः परा ॥२३५॥

मिश्रालंकृतिकाप्येता(स्)तासां लक्ष्म प्रचक्ष्महे ।
समसंख्यैरलंकारैः समालंकृतिरुच्यते ॥२३६॥

आद्यैर्विषमसंख्यैस्तैर्विषमालंकृतिर्मता ।
मिश्रैरेकद्विसंख्यैस्तैर्मिश्रालंकृतिका मता ॥
एवं स्युर्मिलिता ढेङ्कास्त्रिशच्छुतिमनोहरा(:) ॥२३७॥

॥इति त्रिशत्(द्) ढेङ्काः॥

[२]यत्रोद्ग्राहध्रुवौ सान्द्रस्वरबद्धौ पदैः पुनः ।
आभो(ग)श्च तदन्ते स्याद्वर्त्तनी सा मता सताम् ॥२३८॥

विलम्बितलयस्तालो रासादन्योऽत्र युज्यते ।
स्वराद्यकरणस्यैव गानमस्यास्त्रिधा मतम् ॥२३९॥

प्रतितालः कुडकश्च कङ्कालो द्रुतमण्ठकः ।
रासकश्चेति पञ्चैते न ताला वर्त्तनीस्पृशः ॥२४०॥

॥ इति वर्त्तनी ॥

[३]एतै रचिता तालैश्च वर्त्तन्येव विवर्त्तनी ॥२४१॥

॥ इति (वि)वर्त्तनी ॥

तालशून्यस्वरालापो यस्मादेतद्गतो मतः ।
तस्मादालापपूर्वं स्यादेतद्वर्त्तनिकायुगम् ॥२४२॥

॥ इति वर्त्तनीविवर्त्तिन्यौ ॥

उद्ग्राहस्याद्यमर्द्धं द्विप्रगायाथार्धमन्तिमम् ।
सकृत्प्रयोगसहितमप्रयोगमथापि वा ॥२४३॥

---

[१] A. B. ०कास्तिस्रो ।
[२] cf. S. R. 4. 154-69 for 238-68 above.
[३] A. B. एतैर्विरचि तालैश्च ।

ततो मेलापकं गीत्वा द्विर्गायेच्च ततो ध्रुवम् ।
ततश्च सकृदाभोगं गीत्वा न्यासो ध्रुवे यदा ॥२४४॥

तदा स्यात् (द्) झोम्बडस्तत्र ध्रुवमिच्छन्ति केचन ।
सालापं मण्ठतालेनाथवा चच्चत्पुटादिना ॥२४५॥

रचितं तत्र चाभोगं परमुद्ग्राहसन्निभम् ।
उद्ग्राहे न्यसनं केचिदस्मिन्निच्छन्ति तद्विदः ॥२४६॥

एवमेष त्रिधातुः स्याच्चतुर्धातुरिति द्विधा ।
मेलापकपरित्यागादाद्यः स्यात्तद्युतः परः ॥२४७॥

उद्ग्राहस्याद्यभागैः स्यात् (द्) गमकोऽ-[१]स्मिंस्त्रिधातुके ।
तारजो (ऽ) तारजश्चेति द्विविधोऽयं पुनः स्मृतः ॥२४८॥

तारस्थानसमुद्भूतो ध्वनिस्तारज उच्यते ।
तारजस्तेन संयुक्तः स चायं सप्तधा मतः ॥२४९॥

उद्ग्राहमुख्यधातूनां स्थानकस्य निवेशनात् ।
भेदा (:) स्युस्तत्र चत्वारश्चतुर्धातुषु ते त्रयः ॥२५०॥

त्रिधातुष्वत एवैकस्तारशून्यो भवेदिह ।
प्रतापतिलकस्तेषूद्ग्राहस्य स्थानके स्थितौ ॥२५१॥

मेलापस्थानकस्थित्या प्रतापः श्रृङ्गनामकः ।
ख्यातोऽचलप्रतापस्तु ध्रुवे स्वस्थानकस्थिते ॥२५२॥

प्रतापवर्द्धनो नामाभोगस्य स्थाननिर्मितौ ।
एत एव त्रयो भेदाः प्रतापश्रृङ्गवर्जिताः ॥२५३॥

त्रिधातुषु समाख्यातुं झोम्बडेषु विचक्षणैः ।
प्रभूतगमकस्तोकगमकत्वविशेषणात् ॥२५४॥

ते पुनर्द्विविधा ज्ञेया नवापि नवबुद्धिना ।
पुनर्गणविशेषेण पञ्चभेदा भवन्ति ते ॥ २५५॥

प्रायोगिकः क्रमाख्यश्च ततः क्रमविलासकः ।
चित्रो विचित्रलीलश्च, तेषां प्रायोगिको भवेत् ॥२५६॥

चतुर्गणः, क्रमाख्यश्च गणैः [२]पञ्चभिरञ्चितः ।
षड्भिः क्रमविलास (:) स्याच्चित्रः स्यात् सप्तभिर्गणैः ॥२५७॥

---

[१] A. B. स्मिन् धातुके ।
[२] A. B. पञ्चरञ्चितः ।

विचित्रोऽष्टभिरेव स्यान्नवभिस्त्वेवमेव ते ।
एवमेव गणैर्धातूनुद्ग्राहादिक्रमेण च ॥२५८॥

चतुराद्यैः प्रबन्धेषु प्रबन्धान् संप्रवर्त्तयेत् ।
केषांचन मते तावत् (द्) गणक्लृप्तिरियं भवेत् ॥२५९॥

उद्ग्राहखण्डगः कैश्चिदुद्ग्राहसदृश(ः) पुनः ।
भागाख्य इष्यते खण्डध्रुवादूर्ध्वं निवेशितः ॥२६०॥

ततो गेयौ ध्रुवाभोगौ लम्भके(ऽ)प्येवमेव च ।
उपमारूपकश्लेषैर्विनियुक्ता रसेषु ते ॥२६१॥

त्रयोदशप्रकाराः स्युः प्रत्येकं सर्व एव हि ।
वीरशृङ्गारयोर्ब्रह्मा नरसिंहोऽद्भुते रसे ॥२६२॥

चक्रेश्वरो रसे वीरे बीभत्से चण्डिकेश्वरः ।
हास्यशृङ्गारयोर्हंसो भैरवस्तु भयानकः(के) ॥२६३॥

विप्रलम्भे तु सारङ्गः सिंहो वीरे भयानके ।
सशृङ्गारे च करुणे शेखरः परिकीर्त्तितः ॥२६४॥

शृङ्गारे पुष्पसारस्तु प्रचण्डो रौद्रसंज्ञिनि ।
विष्णुर्वीरे रसे शान्ते नन्दीशः परिकीर्त्तितः ॥२६४ए॥

एवं ते व्योमनन्दा(ः)(९०)स्युर्विश्वघ्नसंख्यया(१३) स्फुटा(ः) ।
खाब्धिरुद्रमितास्ते(११७०) च त्रेधा कृतिविशेषतः ॥२६५॥

गद्यजाः पद्यजा गद्यपद्यजा इति ते यथा ।
सानुप्रासैः पदैर्देशभाषया संस्कृतेन च ॥२६६॥

गद्यजा झोम्बडा ज्ञेयाः पद्यजा अपि ते यथा ।
छन्दसा येन केनापि चारुत्वेन प्रपञ्चिताः ॥२६७॥

गद्यैः पद्यैर्विरचिता झोम्बडा गद्यपद्यजाः ।
खेन्दुबाणाग्निसंख्याः(३५१०)स्युरेवं ते गुणिता बुधैः ॥२६८॥

नन्दी गदाधरो रामो माधवः पुरुषोत्तमः ।
सुधाकरश्च रेवन्तः कुसुमाकरषण्मुखौ ॥२६९॥

भृगुः कृष्णो रोहिणेयो भव(ग)दत्तविदूषकाः(कौ) ।
नारदश्च किरातेशः सापेक्षो रुद्रवासवौ ॥२७०॥

दामोदरो रूपकाख्यस्ततः कमलसंभवः ।
कान्तो [1]योगेश्वर इति चतुर्विंशतिर्झोम्बडा(ः) ॥२७१॥

---

[1] B. योगीश्वर ।

उपमारूपकश्लेषैरलंकारैरलंकृता (न्) ।
उपमोपाधिकान्तेषु झोम्बडान् ब्रूमहे क्रमात् ॥२७२॥

यत्रोपमीयते वर्ण्यः सुरभूमीश्वरादिभिः ।
गेयश्रुतिमुखे तज्ज्ञैः स नन्दी झोम्बडः स्मृतः ॥२७३॥

नायकस्य जलक्रीडा स्त्रीभिः सार्द्धं प्रगीयते ।
नारायणस्य गोपीभिरिव स स्याद् गदाधरः ॥२७४॥

संभोगो विप्रलम्भश्च यत्र नेतुः प्रगीयते ।
सीतायां [1]राघवस्येव स रामो नाम झोम्बडः ॥२७५॥

[2]माधवस्येव मालत्यां प्रीतिर्दर्शनसंभवा ।
[3]वर्ण्या कामिककामिन्यो यत्रासौ माधवः स्मृतः ॥२७६॥

संभोगलक्षणो नेतुः श्रृंगारो यत्र वर्ण्यते ।
हरिलक्ष्म्योरिव प्रीत्या तमाहुः पुरुषोत्तमम् ॥२७७॥

निशाकरकरोद्योतिनिशान्तेषु महीभृताम् ।
विलासात् केलयो यत्र वर्ण्यन्ते स सुधाकरः ॥२७८॥

तुरंगममधिष्ठाय कुर्वाणः कन्दुकोत्सवम् ।
नायको वर्ण्यते यत्र स रेवन्तः प्रकीर्तितः ॥२७९॥

यत्र षड्ऋतवो वर्ण्या वर्ण्यमुद्दिश्य लीलया ।
तुष्ट्यर्थं भूमिपालानां तमाहुः कुसुमाकरम् ॥२८०॥

षण्मुखस्येव भूभर्त्तुः संग्रामो यत्र वर्ण्यते ।
जयश्रीर्बहुरूपासौ षण्मुखः संप्रकीर्त्तितः ॥२८१॥

स भृगुर्झोम्बडो ज्ञेयो भूभर्त्तुर्यत्र गीयते ।
भृगोरिव विशेषज्ञैश्छुरिकायुद्धकौशलम् ॥२८२॥

वर्ण्यते यत्र भूभर्त्तुर्नियुद्धकौशलं रणे ।
कृष्णस्येव स विज्ञेयो झोम्बडः कृष्णसंज्ञकः ॥२८३॥

यत्र प्रगीयते तज्ज्ञैर्बलस्येव महीभृता ।
मधुपानविलासोऽसौ रोहिणेयो निगद्यते ॥२८४॥

---

[1] A. B. राघवस्यैव ।

[2] A. B. माधवस्यैव ।

[3] A. B. वर्ण्याः ।

गीयते यत्र [१]भूस्वामेर्गजारोहणकौशलम् ।
भगदत्तवदित्येष भगदत्तः स्मृतो बुधैः ॥२८५॥

यत्र नायकतुष्ट्यर्थं परस्यानुकृतिर्जनैः ।
गीयते परिहासाय स विदूषक उच्यते ॥२८६॥

भूभर्त्तुरग्रतो यत्र शस्त्रशास्त्रकलादिना ।
विवादो वर्ण्यते तज्ज्ञैर्नारदः स निगद्यते ॥२८७॥

भूजानेर्मृगयायाने गिरीशस्येव वर्ण्यते ।
किरातचरितं[२] यत्र स किरातेश उच्यते ॥२८८॥

यत्र क्षमाभुजामग्रे वाञ्छितार्थनिवेदि(द)कम् ।
विज्ञापनवचोगानं सापेक्षं तं प्रचक्षते ॥२८९॥

क्षोणीभर्त्तुः पुरो यत्र पुरारेरिव गीयते ।
वैरीपत्तनविध्वंसः स ज्ञेयो रुद्रसंज्ञकः ॥२९०॥

देवेन्द्र इव भूमीन्द्रस्त्यागभोगादिभिर्गुणैः ।
वार्यते सदसि प्राहुर्वासवं तं विदांवराः ॥२९१॥

यत्र भूमीमहेन्द्रस्य गोपवेषहरेरिव ।
बालक्रीडा(:) प्रगीयन्ते स स्याद् दामोदराभिधः ॥२९२॥

वस्तुना येन केनापि समीचीनेन रूपतः ।
स्तुत्यः संश्रूयते तज्ज्ञैः स ज्ञेयो रूपको बुधैः ॥२९३॥

पद्मसंभववद्वर्ण्यः संग्राहणकलादिना ।
वर्ण्यते वर्णनाविज्ञैः स स्यात्कमलसंभवः ॥२९४॥

राज्ञो राजमहिष्या वा रूपादिगुणकीर्त्तनम् ।
कीर्त्यते यत्र तद्विज्ञैः स कान्तो नाम कीर्त्तितः ॥२९५॥

निवृत्तिजनकं वाक्यमध्यात्मविषयं जनैः ।
यत्र प्रगीयते स स्याद् योगेश्वरसमाह्वयः ॥२९६॥

॥ इति चतुर्विंशतिझोम्बडाः ॥

[3]मण्ठश्च प्रतिमण्ठश्च द्वितीयो रासगारुगी ।
निःसारुकः [४]कुडुक्कश्च [५]त्रिपुटो यतिलग्नकः ॥२९७॥

---

[१] A. B. भूजामे० ।

[२] B. ॰चरित्रं ।

[3] cf. S.R. 4. 157-59 for 297-98 above.

[४] A. B. कटुकश्च । [५] A. B. त्रिपुरो ।

अडुतालैकताल्यौ च ताल(।)एकादश त्विमे ।
झोम्बडे नियताः, केचित् पाक्षिकं मण्ठकं विदुः ॥
केचित्(द्)झोम्बडतालेन प्रबन्धं झोम्बडं विदुः ॥२९८॥

॥ इति झोम्बडप्रबन्धः ॥

[1]एकखण्डो द्विखण्डो वा धातुरुद्ग्राहसंज्ञकः ।
यत्र स्यादेककृत्वो वा द्वि(:)कृत्वस्तस्य वा भवेत् ॥२९९॥

गानं ततो ध्रुवा द्विः स्यादाभोगस्तु ततः सकृत् ।
ध्रुवं गीत्वा पुनर्न्यासो यदा स्याल्लम्भकस्तदा ॥३००॥

भागोऽप्यत्र भवेदुक्तलक्षणो झोम्बडे यथा ।
भागादूर्ध्वं ध्रुवाभोगध्रुवा ज्ञेया इतीतरे ॥३०१॥

सोऽष्टधा भिद्यते तत्र वक्ष्यमाणविशेषणैः ।
यस्मि(न्न)ताल उद्ग्राहः स स्यादालापलम्भकः ॥३०२॥

आलापानन्तरं यत्र स्यादुद्ग्राहोऽन्यधातुकः ।
ध्रुवस्थाने सप्रलम्भः पदलम्भः स उच्यते ॥३०३॥

यत्र ध्रुवपदं नाम रूपोद्ग्राहसमन्वितम् ।
त्रिचतुष्पञ्चवारं वा गीयते तद्विदांवरैः ॥३०४॥

उपलम्भः स विज्ञेयो नानाभोगसमन्वितैः ।
ध्रुवैर्बहुविधैः साकमुद्ग्राहैर्यत्र गीयते ॥३०५॥

स भागलम्भो विज्ञेयो धातुद्वयविनिर्मितः ।
यत्र ध्रुवपदाद्भागस्ततश्चोद्ग्राहवर्णनम् ॥३०६॥

उपलम्भे भागलम्भे तथा च पदलम्भके ।
शार्ङ्गदेव(म)तादेषु नाभोगो गीयते त्रिषु ॥३०७॥

उद्ग्राहा बहवो यत्र ध्रुवाभोगविवर्जिता(:) ।
एक एव तथा धातुर्विलम्भः स तु कथ्यते ॥३०८॥

यत्रोद्ग्राहोऽन्यधातुः स्या(द्) ध्रुवाश्चैवान्यथा पुनः ।
सोऽनुलम्भ इति ख्यातः कालसेनेन धीमता ॥३०९॥

इत्यष्टौ लम्भका(:) प्रोक्तास्तालैः सालगसूडगैः ।
यज्झोम्बडगतं लक्ष्म गमकस्थानकं विना ॥३१०॥

विशिष्टमादितालेन सदैव भजते(ऽ)त्र यः ।
स रासक इति ख्यातस्त्रिधा कैश्चिदिहेष्यते ॥३११॥

---

[1] cf. S.R.4. 170-82 for 299-320 above.

गणैर्वर्णैश्च मात्राभिः स्याद्रासवलयोऽग्रिमः ।
द्वितीयो हंसतिलकस्तृतीयो रतिरङ्गकः ॥३१२॥

चतुर्थस्तत्र मदनावतार इति केचन ।
[१]छगणेनान्तिमस्तेभ्यो गणैर्मात्राभवैर्मतः ॥३१३॥

षडक्षरादादिखण्डादेकैकाक्षरवृद्धितः ।
पञ्चविंशतिराख्याता रासका वर्णसंभवाः ॥३१४॥

अष्टमातृकमारभ्य यावत् स्यात् षष्ठिमातृकः ।
चरणस्तावदेते स्युस्त्रिपञ्चाशच्च मातृकाः ॥३१५॥

चतुर्गणाङ्घ्रिमारभ्य [२]यावदष्टगणाङ्घ्रिकम् ।
गणजः पञ्चधा [३]केचिद् गणस्यैकस्य वृद्धितः ॥३१६॥

संगिरन्तेऽत्र मदनावतार इति तद्विदः ।
एवमेते समाख्याता देव(वेद)दिग्गजसंमताः(८४) ॥३१७॥

सर्वे ते रासतालेन कलिता गानयोगिनः ।
आलापानन्तरोद्ग्राहं केचिदिच्छन्ति रासके ॥३१८॥

॥ इति चतुर्विंशतिरासकलक्षणम् ॥

द्विर्गीत्वोद्ग्राहकं धातुं ततो ध्रुवपदं सकृत् ।
द्विर्वा(ऽऽ)भोगध्रुवौ गीत्वा न्यासे स्यादेकतालिका ॥३१९॥

गेया तालेनैकताल्या निर्मिता गानवेदिना ।
आलापमात्रमुद्ग्राहः स्यादस्यामिति केचन ॥३२०॥

॥ इत्येकताली । इति शुद्धसूडलक्षणम् ॥

अथ [४]स्वोपज्ञसूडस्य विवृतिं विवृणे स्फुटाम् ।
अष्टाविंशतिसंख्याकैः स प्रबन्धैर्निबध्यते ॥३२१॥

तदन्ते तस्य चाभोगा गेया एकैकशोऽथवा ।
प्रत्येकं रचिता(ऽ)भोगा वक्ष्यमाणप्रकारतः ॥३२२॥

पदान्यष्टौ दशापि स्युरत्र स्वेच्छानुरोधतः ।
नानायतिग्रहलयतालरागोपबृंहिताः ॥३२३॥

---

१ A. B. वगणेनास्तिकस्तेभ्यो ।
२ A. B. यावदष्टि० ।
३ A. केचिद् गणेस्यै० B. केचितगणस्यै० ।
४ A. स्वोपज्ञस्य ।

छायालगोपाधिवशात् शुद्धसादृश्यतोऽपि वा ।
अस्य सूडस्य मिश्रत्वमभाषिष्ट महीपतिः ॥३२४॥

[1]छन्दसा येन केनापि गद्यैः पद्यैर्विनिर्मितः ।
ध्रुवः प्रतिपदं गेयः स एव हि विपश्चिता[2] ॥३२५॥

पदान्ताभोगरुचिरस्ततः पाटस्वराञ्चितः ।
दशावतारकीर्त्याद्यधवलोऽयं प्रबन्धराट् ॥३२६॥

रागोऽत्र मध्यमादिः स्यादादितालो, विलम्बितः ।
लयः, स्यान्मागधी गीतिः शृङ्गारोऽत्र रसः स्मृतः ॥
कीर्त्तनं वासुदेवस्य विनियोगो नृपोत्सवे ॥३२७॥
॥ इति दशावतारकीर्त्तिधवलनामा प्रबन्धः ॥१॥

छन्दसा मङ्गलाख्येन रचनं गद्यपद्ययोः ।
आलापश्च प्रतिपदं नानागमकपेशलः ॥३२८॥

ध्रुवः प्रतिपदं रागो ललितस्ताल इष्यते ।
आदितालः स्वरास्तेनाः प्रबन्धान्ते प्रतिष्ठिताः ॥
स हरिविजयाद्यश्च मंगलाचार उच्यते ॥३२९॥
॥ इति हरिविजयमङ्गलाचारनामा प्रबन्धः ॥२॥

रचितो गद्यपद्याद्यैर्वसन्ते[3] पार्थिवोत्सवे ।
वसन्तरागे झम्पाह्वताले मध्यलयाञ्चिते ॥३३०॥

गमकालप्तिभूयिष्ठः पूर्णकल्प(:) प्रकीर्त्तितः ।
पूर्वा(र्त्ता र्णा?) पुनस्तेनपाटौ स्वरराजिविराजितः ॥
माधवोत्सवकमलाकरनामा प्रबन्धराट् ॥३३१॥
॥ इति माधवोत्सवकमलाकरनामा [4]प्रबन्धः ॥३॥

यत्र स्याद् गूर्जरी रागस्तालो झम्पेति भागशः ।
यथाशोभं प्रयोगोऽपि गद्यपद्यान्तरान्तरः[5] ॥३३२॥

आभोगान्ते स्वराः पाटाः पुनः पद्यानि कानिचित् ।
सामोददामोदरादिप्रबन्धो भ्रमरं पदम् (भ्रमरस्त्वयम्) ॥३३३॥
॥ इति सामोददामोदरभ्रमरनामा प्रबन्धः ॥४॥

---

१ Quotation in R. P. reads. छन्दसा कीर्त्तिपूर्वेण धवलेन विनिर्मितः ।

२ A. adds विसर्ग ।

३ A. ०र्वसन्तो B. ०र्वसन्तः ।　　४ A. omits प्रबन्धः ।

५ Quotation in R. P. reads. गद्यपद्याञ्चितान्तरः ।

रागो धन्नासिका यत्र तालो वर्णयति(:) स्मृतः ।
चम्पूबन्धः प्रयोगान्ते गमकानेक[1]-विस्तरः ॥३३४॥

तदन्ते स्युः स्वरास्तेना(:) पाटाः शुचिरसाञ्चिताः ।
प्रबन्धोऽयं मधुरिपोः पुरस्ताद्रत्नकण्ठिका ॥३३५॥
॥ इति मधुरिपुरत्नकण्ठिकानामा प्रबन्धः ॥५॥

गीतो भैरवरागेण ताले वर्णयतौ तथा ।
आभोगान्तस्थितैः पाटैः स्वरैः पद्याञ्चितस्ततः ॥
अक्लेशकेशवादिमकुञ्जरस्तिलकाभिधः ॥३३६॥
॥ इति अक्लेशकेशवकुञ्जरतिलकनामा प्रबन्धः ॥६॥

रागो गौण्डकृतिर्यत्र प्रतिमण्ठपुरस्कृतः ।
आभोगान्ते तथा पाटस्वरौ[2] पद्यगणाञ्चितौ ॥३३७॥

शृङ्गाररससंपूर्णः कृष्णकेलिविराजितः ।
मुग्धमधुसूदनाद्यो हंसक्रीडः प्रबन्धराट् ॥३३८॥
॥ इति मुग्धमधुसूदनहंसक्रीड[3]-नामा प्रबन्धः ॥७॥

प्रतिमण्ठेन तालेन रागे देशाख्यसंज्ञके ।
पदात्तुर्याक्षरैर्युक्तः पदात् सप्तमतस्तथा ॥३३९॥

आकारोपचितालापगमकाकुलविग्रहः ।
आभोगा(त्) तेनकैः पाटैः प्रचुरैरतिपेशलः ॥
हरिवल्लभपूर्वोऽयमशोकपल्लवः स्मृतः ॥३४०॥
॥ इति हरिवल्लभ-अशोकपल्लवनामा प्रबन्धः ॥८॥

मालवश्रीः स्मृतो रागस्तालो निःसारुसंज्ञकः ।
वाग्गेयकारनामांकात् पदतस्तेनसंततिः ॥३४१॥

ततः पाटा(:) पदानि स्युः पञ्चषाणि रसोऽत्र च ।
शृङ्गारो वासुदेवस्य क्रीडनं रासकादिभिः ॥३४२॥

छन्दोऽपि रासको ज्ञेयं स्वेच्छया वा कृतं भवेत् ।
स्निग्धमधुसूदनोऽयं रासावलयनामकः ॥
प्रबन्धः पृथिवीभर्त्रा प्रबद्धः[4] प्रीतये हरेः ॥३४३॥
॥ इति स्निग्धमधुसूदनरासावलयनामा प्रबन्धः ॥९॥

---

[1] B. ०धिस्वरः ।
[2] B. ०स्वरैः ।
[3] A. omits क्रीड ।
[4] A. B. प्रबन्धः ।

निःसारुतालरुचिरो रागे केदारसंज्ञके ।
कविनामांकितपदात् पाटैः स्वर(स्वल्प)तरैश्चितः ॥३४४॥

ततः पद्यं विलासेनोल्लासितं जगतीपतेः ।
इत्थं हरिसमुदयात्(द्) गरुडपदसंज्ञकः ॥
प्रबन्धः पृथिवीभर्त्रा हरिभक्तेन वर्णितः ॥३४५॥
॥ इति हरिपदसमुदयगरुडपदनामा प्रबन्धः ॥१०॥

तालो वर्णयतिर्यत्र रागः केदारसंज्ञकः ।
पदानि कविनामाङ्काद् गीत्वा द्वित्राणि गीयते ॥३४६॥

स्वराणां सन्ततिः पाटा आलापस्तेनका अपि ।
ततस्त्रिचतुराणि स्युः पद्यानि प्रीतये विभोः ॥३४७॥

विप्रलम्भाख्यश्रृङ्गारे श्रृङ्गारिजनतुष्टये ।
साकाङक्षपुण्डरीकाक्षभ्रमरादिरुताभिधः ॥
प्रबन्धः कृष्णभूभर्त्रा राजराजेन निर्मितः ॥३४८॥
॥ इति साकाङक्षपुण्डरीकाक्षभ्रमररुतनामा प्रबन्धः ॥११॥

मालवीय(:) स्मृतो गौडो रागस्तालो(ऽ)[१]ड्डुतालकः ।
श्रृङ्गारो विप्रलम्भाख्यो रसो देवादिवर्णनम् ॥३३९॥

[२]पदसंततितस्तेनाः पाटाः स्वरसमुच्चयः ।
ततः पद्यानि यत्र स्युर्लयमध्यममानतः ॥
स प्रबन्धवरो ज्ञेयो धन्यवैकुण्ठकुङकुमः ॥३५०॥
॥ इति धन्यवैकुण्ठकुङकुमनामा प्रबन्धः ॥१२॥

रागः स्यात् स्थानगौडाख्यस्तालो वर्णयती रसः ।
श्रृङ्गारो विप्रलम्भाख्यः प्रमदामदनाकुलः ॥३५१॥

[३]पदानामावलेः पाठा(टा ?) गुम्फिता यत्र गीतके ।
तद्गीतं हरिशरणकदलीपत्रसंज्ञकम् ॥३५२॥
॥ इति हरिशरणकदलीपत्रनामा प्रबन्धः ॥१३॥

श्रीरागो यत्र रागा(गः) स्यात् तालस्तु ब्रुतमण्ठकः ।
वर्णनं वासुदेवस्य रति(स्)तद्विषये स्त्रियाः ॥३५३॥

---

१ A.B. ०डुतालकः ।
२ A. पदसंततिस्तेनाः ।
३ Quotation in R. P. reads. पक्षनामावलेः पाटा ।

पदेभ्यः पाटसंतानं स्वरास्तेनास्तथैव च ।
[1]प्रयोगश्च भवेद्यत्र स प्रबन्धवर(:)स्मृतः ॥
हरिरमितचम्पकवर्णेभ्यः शेखराभिधः ॥३५४॥
॥ इति हरिरमितचम्पकशेखरनामा प्रबन्धः ॥१४॥

द्रुतमण्ठेन तालेन द्रुतेनैव लयेन च ।
मल्हारे रसराजे स्यात् पदानां संततेः पुरः ॥३५५॥

स्वरग्रामस्तथा पाटास्तेना अपि यथाक्षरम् ।
हरिरसमन्मथाद्यस्तिलकः स प्रबन्धराट् ॥३५६॥
॥ इति हरिरसमन्मथतिलकनामा प्रबन्धः ॥१४॥

रागो वराटिका यत्र तालो वर्णयतिस्तथा ।
पदानि स्वेच्छयालापभूषितानि यथाद्युतिः(ति) ॥३५७॥

ततः स्वराश्च पाटाश्च ततः पद्यानि कानिचित् ।
इति नारायणपदान्मदनावासनामकः ॥
प्रबन्धः क्षितिनाथेन लोकनाथस्य निर्मितः ॥३५८॥
॥ इति नारायणमदनावासनामा प्रबन्धः ॥१७॥

तालो वर्णयतिर्मेघरागो देवादिवर्णनम् ।
[2]विप्रलम्भाख्यभृङ्गारो रसः करुणवेदनम् ॥३५९॥

कविनामाङ्कितपदप्रान्ते पाटस्वरावलिः ।
[3]द्वित्राण्यथ पदानि स्युरिति लक्ष्मीपतेः पुरः ॥
रत्नावलीप्रबन्धोऽयं निबद्धः कृष्णभूभुजा ॥३६०॥
॥ इति लक्ष्मीपरि(ति)रत्नावलीनामा प्रबन्धः ॥१७॥

नट्टो रागस्तृतीयाख्यस्तालो मध्यलयः क्वचित् ।
पदानां शोभया(ऽऽ)लापगुम्फनं गानहेतुकम् ॥३६१॥

अन्ते पाटाः स्वरास्तेनास्तदन्ते पद्यगुम्फनम् ।
एषो(ऽ)मन्दमुकुन्दाद्यमकरन्दाभिधानवान् ॥
प्रबन्धः प्रीतये गीतः श्रीपतेः कृष्णभूभुजा ॥३६२॥
॥ इत्यमन्दमुकुन्दमकरन्दनामा प्रबन्धः ॥१८॥

तालो वर्णयती रागाः क्रमादष्टादश स्मृताः ।
मध्यमादिश्च ललितो वसन्तो गूर्जरी तथा ॥३६३॥

---

[1] A. B. प्रयोगाश्च ।
[2] A. विप्रलम्भाक्ष । B. विप्रलम्भाक्षा ।
[3] A. B. द्वित्रान्यथ ।

[1]धन्यासी भैरवो गौण्डकृतिर्देशाख्यिकापि च ।
मालवश्रीश्च केदारमालवीयादिगौडकौ ॥३६४॥

स्थानगौडश्च श्रीरागो मल्हारश्च वराटिका ।
मेघरागश्च नट्टा च धारिणी(धोरणी) नियता इमे ॥३६५॥

यावद्रागं पदानि स्युः प्रान्ते पाटस्वराणि तु ।
क्वचित्क्वचिद्गतालापभूषितानि यथारुचिः (चि) ॥३६६॥

विप्रलम्भाख्यशृङ्गारो रसो नायकवर्णनम् ।
नायिकायाश्च तत्र स्यात् स प्रबन्धवरः स्मृतः ॥३६७॥

चतुरश्चतुर्भुजपदात्(द्) रागराजिपदात् पुरः ।
चन्द्रोद्योताख्यगीतोऽयं कालसेनेन निर्मितः ॥३६८॥

॥ इति चतुर्भुजरागराजिचन्द्रोद्योतनामा प्रबन्धः ॥

आदितालः प्रथमतः प्रतिमण्ठस्ततः परम् ।
चतुर्मात्राह्वमण्ठश्च तुर्यः स्यादड्डतालकः ॥३६९॥

तालो वर्णयतिः पश्चान्नवमात्रिकमण्ठकः ।
निःसारुश्च तथा झम्पा द्रुतमण्ठश्च रूपकः ॥३७०॥

प्रतितालस्त्रिपुटक एकतालीतिसंज्ञया ।
त्रयोदश क्रमात्तालाः प्रतितालं पदानि च ॥३७१॥

यथाशोभालप्तियुञ्जि तावन्त्येव ततः परम् ।
[2]काहलातुण्डुकिन्यौ च भुक्का च शृङ्गशङ्खकौ ॥३७२॥

पटहश्च [3]हुडुक्का च [4]मुरजः करटा(ऽ)पि च ।
रुञ्जा च डमरु ड(ढ)क्का पाटा एतत्समुद्भवाः ॥३७३॥

निःसारो(रुः) पटहो डक्का मर्दलो (लस्)त्रिवणी तथा ।
करटेति तथैतेषां प्रधानाक्षरयोजना ॥३७४॥

एकताल्यां डक्कुली च त्रिवली दुन्दुभिस्तथा ।
घडसश्च चतुर्णां स्यादधिका पाटसन्ततिः ॥३७५॥

---

[1] A. धन्नासी ।
[2] A. B. काहालातुण्डिकान्यौ ।
[3] A. B. तुडक्वे ।
[4] A. B. मुरूजः ।

प्रतितालं प्रयोगोऽपि रागो नट्टा निगद्यते ।
शृङ्गारो विप्रलम्भाख्यो रस उत्तमनायकः ॥३७५ए॥

दूतीसंवादकथनं नायिकायामिहेष्यते ।
एतत् स्याल्लक्षणं यत्र प्रबन्धः स निगद्यते ॥
हरिहारतालराजिजलधरविलासितः ॥३७६॥
॥ इति हरिहारतालराजिजलधरविलसितनामा प्रबन्धः ॥२०॥

यथाशोभालप्तिमन्ति यत्राष्टादशसंख्यया ।
तालाः पदानि रागस्य पाटास्तेनाः क्रमस्थिताः ॥३७६ए॥

वर्णसाम्यमलंकारो रसः शृङ्गारनामकः ।
देवादिवर्णनं छन्दो नानायतिमनोहरम् ॥३७७॥

त्रिविधोऽपि लयो रीतिः कैशिकी वर्णनापि च ।
वाग्गेयकारसंज्ञा च क्रमाद्रागादि कीर्त्यते ॥३७८॥

धोरणी च तथा नट्टा मेघरागो वराटिका ।
तथा मल्हारिश्रीरागौ स्थानमालवगौडकः ॥३७९॥

केदारो मालवश्रीश्च देशाख्या [१]गौडकृत्यपि ।
वसन्तो मध्यमादिश्च ललितश्च क्रमादमी ॥३८०॥

चच्चत्पुटश्चाचपुटः षट्पितापुत्रनामकः ।
संपक्वेष्टाक उत् (द्) घट्ट आदितालस्तथैव च ॥३८१॥

प्रतिमण्ठश्च मण्ठश्चाड्डुतालो वर्णयत्य (१) पि ।
द्रुतमण्ठश्च निःसारुझम्पा च द्रुतमण्ठकः ॥३८२॥

रूपकः प्रतितालश्च तृतीयस्त्वेकतालिका ।
पञ्चवक्त्रोद्भवाः पाटा हस्तपाटा अलग्नकाः ॥३८३॥

हौडुक्किका हस्तपाटा (श्) चित्रपाटावपाटकौ ।
हुडुक्का ढवसं (सो) मण्डिडक्काभेरीसमुद्भवाः ॥३८४॥

कंसार (रि) घर्घरीकग्रामर्दलीसंभवास्तथा ।
क्रमादष्टादशपदेष्वेते पाटाः प्रतिष्ठिताः ॥३८५॥

द्वादशादिपदेष्वस्ति विशेषः सो (स) विधीयते ।
डक्काकुडुकाकरटाप्रोद्भवा द्वादशोऽधिकाः ॥३८६॥

---

[१] B. गौण्ड० ।

त्रयोदशे सेलुकाजा निःसानोत्थाश्चतुर्दशे ।
घण्टोद्भवाः पञ्चदशे पदे सप्तदशेऽपि च ॥३८७॥

किरिकिट्टभवा अष्टादशे पाटा अमी स्थिताः ।
वीरदण्डचावनिभवा अधिकाः संप्रकीर्त्तिताः ॥३८८॥

रागाणां षाडवाद्यानां[1] ग्रामसंभवतापि च ।
वर्ण्या वाग्गेयकारेण तालरागार्णवः स च ॥
प्रबन्धः पृथवीभर्त्रा मुरारिप्रीतये कृतः ॥३८९॥
॥ इति तालरागार्णवमुरारिमङ्गलकुसुमनामाप्रबन्धः ॥२१॥

क्रमेण नट्टाकेदारः श्रीरागस्थानगौडकः ।
धोरणी मालवीयश्च वराटी [2]मेवरागकः ॥३९०॥

मालवश्रीर्देवशाखा गौण्डकृतिश्च भैरवः ।
धन्नासिका वसन्तश्च गूर्जरी च (म)ल्हारकः ॥३९१॥

ललितः सप्तदश(शे)मे रागास्तावन्ति च क्रमात् ।
पदानि तेषु तालाः स्युरिमे तन्नाम कीर्त्यते ॥३९२॥

आद्यत्रिसप्तदशमद्वादशे द्रुतमण्ठकाः ।
तृतीये नवमे चैकादशे चैव त्रयोदशे ॥३९३॥

पदे पञ्चदशे सप्तदशे रूपक ईरितः ।
चतुर्थे मण्ठतालश्चाड्डतालः पञ्चमे स्मृतः ॥३९४॥

त्रिपुटः षष्ठाष्टमयोः स्या(द्) द्रुतः प्रतिमण्ठकः ।
चतुर्दशे षोडशे च तेनाः स्युः प्रतितालकम् ॥३९५॥

मध्यमादौ पुनर्मुक्तिः शृङ्गारः साभिलाषयोः ।
स्त्रीपुंयोरुत्तमस्यात्र नायकस्योपवर्णनम् ॥३९६॥

कैशिकीरीतिमाश्रित्य पदानां रचना मता ।
छन्दः स्वेच्छाविरचितं रूपके यत्र दृश्यते ॥३९७॥

सोऽयं सानन्दगोविन्दरागश्रेणिपदात् पुरः ।
कुसुमास्तरणो नाम प्रबन्धः प्रीतिकृद्धरेः ॥३९८॥
॥ इति सानन्दगोविन्दरागश्रेणिकुसुमास्तरणनामा प्रबन्धः ॥२२॥

---

[1] A. B. षाडवाद्यां च ।
[2] A. मेघरागः ।

पदानां दशकं यत्र ताले वर्णयतौ भवेत् ।
ध्रुवः प्रतिपदं ज्ञेयः कविनामाङ्कितात् पदात् ॥३९९॥

गीत्वालापं यथाशोभं प्रतिताले ततः परम् ।
[१]पटास्तेनाश्च शृङ्गारो रसो नायक उत्तमः ॥४००॥

देवशाखाभिधे रागे प्रबन्धः संप्रदर्शितः ।
स विद्याधरलीलाख्य(:)श्रीपति[२]-प्रीतिकारकः ॥४०१॥

॥ इति मधुरिपुमोदविद्याधरलीलानामा[३]प्रबन्धः ॥२३॥

जयमङ्गलतालेन पद्यं शृङ्गारनिर्भरम् ।
गीत्वा पाटाः स्वरास्तेना रच्यन्ते यत्र रूपके ॥४०२॥

देवशाखाभिधे रागे सुरतारम्भनामतः ।
चन्द्रहासप्रबन्धोऽयं प्रीतिकृत् कमलापतेः ॥४०३॥

॥ इति सुरतारम्भचन्द्रहासनामा प्रबन्धः ॥२४॥

विजयानन्दतालेन गौडीरागे विरच्यते ।
पद्यं पाटाः स्वरास्तेना लीला नायकसंभवा ॥४०४॥

शृङ्गारो(रे)कैशिकीरीतौ कामतृप्तिपुरःसरः ।
कामिनीहासनामायं प्रबन्धः श्रीपति[४]-प्रियः ॥४०५॥

रागे कर्णाटबङ्गाले स पौरुषरसात् परः ।
[५]प्रेम्णो विलासनामायं प्रबन्धो माधव[६]-प्रियः ॥४०६॥

॥ इति पौरुषरसप्रेमविलासनामा प्रबन्धः ॥२६॥

प्रतितालेन तालेन पद्यं पाटाः स्वरास्तथा ।
तेनास्तदन्त आलापः शृङ्गारः प्रेमनिर्भरः ॥४०७॥

रागो मरुस्कृतिर्यत्र स प्रबन्धो निगद्यते ।
कामाद्भुताभिनवतो मृगाङ्कलेखाप्रबन्धः ॥४०८॥

॥ इति कामाद्भुताभिनवमृगाङ्कलेखाप्रबन्धः ॥२७॥

आदितालस्तथा पञ्चहरवक्त्रसमुद्भवः ।
प्रतिमण्ठश्चतुर्मात्रो मण्ठश्चैवाड्ड[७]-तालकः ॥४०९॥

---

१ Quotation in R. P. reads पाटास्तेनाः स्वराश्चैव शृङ्गारो रस उत्तमः ।
२ A. B. add विसर्ग । ३ A. नाम ।
४ A. adds विसर्ग । ५ A. B. प्रेम्णा ।
६ A. adds विसर्ग ।
७ B. ०श्चैव चाटुतालता ।

तालो वर्णयतिश्चैव जयमङ्गलसंज्ञकः ।
विजयानन्दनामा च जयश्रीसंज्ञकः परः ॥४१०॥

नवमात्रिकमण्ठश्च निःसारुर्झम्पकोऽपि च ।
रूपको(ऽ)द्भुतमण्ठश्च प्रतितालाभिधः परः ॥४११॥

प्रतितालं पदानि स्युः पाटास्तदुभयं तथा ।
मध्ये मध्ये यथाशोभा(ल)प्तियुक्तिर्विशेषवत् ॥४१२॥

विशेषतो वर्णयतौ जयश्रीसंज्ञकेऽपि च ।
तेनका(:) स्युः पदस्थाने प्रतितालेन चेष्यते ॥४१३॥

मुक्तिः पाटाक(क्ष)रैर्युक्तैरालापेन पुरस्कृतैः ।
पदान्येवं[1] षोडशैव ताल(ा) एकोनविंशतिः ॥४१४॥

गौडः स्याद्देशवालादि रागः सर्वपदाश्रयः ।
धीरोदात्तगुणैर्युक्तो वर्ण्य उत्तमनायकः ॥४१५॥

छन्दः स्यात् स्वेच्छया बद्धं समानादिगुणा (द)श ।
वर्ण्या(:) स्युर्यत्र स ज्ञेयः प्रबन्धः प्रीतिकृद्धरेः ॥
प्रीति(त)पीताम्बरतालश्रेणिमुक्ताफलाभिधः ॥४१६॥
॥ इति प्रीति(त)पीताम्बरतालश्रेणिमुक्ताफलनामा अष्टाविंशति(त)मः प्रबन्धः ॥२८॥

अष्टाविंशतिसंख्याकैरेभिर्भिमिश्रसमाह्वयः ।
सूडो रागाविनैयत्यादस्य शुद्धत्वमिष्यते ॥४१७॥

देशीरागादिसंबन्धात् सालगत्वमपि स्मृतम् ।
एषामतः पृथग्गाने(ऽ)प्यदोषो नृपनोदनात् ॥४१८॥

येनोच्चैर्निरमायि मूर्द्धनि महत्(द्)दुर्गं रिमे(गिरे)र्महिष-
[2]स्याजाविन्द्रघटीभिरात्मवशगं कृत्वाचलं हेलया ।
अत्युच्चैरुदधारि राजपदवीं कामेश्वरीपर्वते
क्लृप्तस्तेन नवीनरूपकलसत्सूडः प्रबन्धाधिपः ॥४१९॥

अथच्छायालगान् वक्ति प्रबन्धानवनीश्वरः ।
कामेश्वरीगिरौ राजप्रतोलीसोदरान् वरान् ॥४२०॥

---

[1] पदान्येव षोडश वै—This reading is found in the quotation in R. P.

[2] A. B. ०स्याजाविद्रघटीभि० ।

[१]ध्रुवश्च मण्ठकश्चैव प्रतिमण्ठो नि(:)सारुकः ।
अड्डातालाभिधो रास एकतालीतिनामभिः ।।४२१।।

सप्तभिः सालगो नाम सूडः प्रोक्तो महीभृता ।
रागतालग्रहलयरचना धातुमातुभिः ।।४२२।।

अलंकारैश्च भिन्नेषु यस्त्वेवान्यस्य वस्तुनः ।
छायेव लगतिच्छाया रक्तिमाधुर्ययोगतः ।।४२३।।

तस्माच्छायालगानि स्युस्तानि गीतानि तत्त्वतः ।
यत्रोद्ग्राहस्त्रिखण्डः स्यादावृत्तिद्वयपेशलः ।।४२४।।

तत्र खण्डद्वयं पूर्वमेकधातुक[२]-सम्मितम् ।
किंचिदुच्चतरं ताभ्यां पूर्वाभ्यां गानमानयोः ।।४२५।।

आभोगोऽपि त्रिखण्डः स्यात् क्वचित् खण्डद्वयाञ्चितः ।
क्वचित् स्यादेकखण्डोऽपि तत्राप्युच्चोऽन्तिमः स्मृतः ।।४२६।।

स्तुत्यनामाङ्कितस्तस्याप्येकधातु(:) किल त्वयम् ।
तं प्रगायादिमे खण्ड उद्ग्राहस्य यदा भवेत् ।।४२७।।

न्यासस्तदा ध्रुवो ज्ञेयः स च षोडशधा भवेत् ।
स्वरतालोपाधिभेदादेकैकाक्षरभेदितात् ।।४२८।।

एकादशाक्षरात् खण्डात् षड्विंशत्यक्षरावधिः ।
प्रकृतध्रुवखण्डैस्ते जयन्तः शेखरस्तथा ।।४२९।।

उत्साहो मधुरश्चैव मङ्गलः कुन्तलस्तथा ।
कमलाचारसंज्ञश्च नन्दनश्चन्द्रशेखरः ।।४३०।।

कामदो विजयाख्यश्च कन्दर्पो जयमङ्गलः ।
तिलको [३]ललितश्चेति तेषां लक्षणमुच्यते ।।४३१।।

जयन्त आदितालेन रसे शृङ्गारनामनि ।
नायकश्रोतृगातृणामायुःकीर्त्तिधनप्रदः ।।४३२।।

निःसारे(रौ) शेखरो वीरे गातुः श्रीसुभगत्वदः ।
उत्साहं (हः) प्रतिमण्ठेन हास्ये वंशविवृद्धिदः ।।४३३।।

---

[१] cf S.R. 4.313–31 for 421–42 above.

[२] A. B. संतिमम् ।

[३] A. B. तिलकश्चेति ।

[1]मधुरः करुणे गेयो भोगदो हयलीलया ।
[2]शृङ्गारे निर्मलः (मङ्गलः) क्रीडातालेन तनुते द्युतिम् ॥४३४॥

लघुशेखरतालेन कुन्तलो विस्मये प्रिये ।
झम्पातालेन [3]कमलो विप्रलम्भे सुखावहः ॥४३५॥

निःसारो[4] हर्षदश्चारो (सौ) रसे वीरे प्रकीर्त्तितः ।
वीरशृङ्गारयोरेकताल्यां[5] सिद्ध्यै[6] च नन्दनः ॥४३६॥

शृङ्गारहास्यवीरेषु प्रतिमण्ठाख्यतालतः ।
चन्द्रशेखरनामायं [7]गायकालीष्टकामदः ॥४३७॥

[8]शृङ्गारे प्रतिमण्ठेन कामदोऽभीष्टकामदः ।
द्वितीयतालतो हास्ये [9]विजयो नेतुरायुषे ॥४३८॥
आदिताले शुचौ हास्ये कन्दर्पः करुणे तथा ।
शृङ्गारवीरयोस्ताले क्रीडाख्ये[10] जयमङ्गलः ॥५३९॥

एकताल्यां[11] रसे वीरे सशृङ्गारे जयेषिणाम् ।
जयोत्साहप्रदः[12] पुंसां तिलकोऽन्वर्थनामभृत् ॥४४०॥

शृङ्गारे प्रतिमण्ठेन ललितः सर्वसिद्धिदः ।
खण्डयोराद्ययोर्वर्णनियमः स्याच्चतुर्षु वा ॥
सर्वखण्डेषु गमकाः केषुचिद्वा यथारुचि ॥४४१॥

यथालक्ष्म जयन्तादीन् ध्रुवान् यः शम्भुसद्मनि ।
गायति प्रयतो भूत्वा स यज्ञफलमश्नुते ॥४४२॥

[13]गानापूर्वस्य निवृ (र्वृ) त्यै [14]जयन्तादिध्रुवेष्विह ।
नियमो वर्णतालानां नान्यतालनिवृत्तये ॥४४३॥

तेन तालान्तरैर्गेया बुधैश्चञ्चत्पुटादिभिः ।
अथ सामान्यलक्ष्माणो ध्रुवा ज्ञेया यदृच्छया ॥४४४॥

---

[1] B. adds गणेशाय नमः । A change in the handwriting is clearly marked here. There appears to be a fresh beginning.

[2] A. B. शृङ्गारैर्निर्मलः । C. gives the above reading.

[3] B. कुसला । C. कसला । [4] A. निःसारे B. C. निःसारो ।

[5] B. C. ताभ्यां । [6] B. सिद्ध्येव । [7] C. गायकाभीष्ट० ।

[8] B. C. omit this line. [9] B. विजये । [10] B. क्रीडार्थे ।

[11] B. ताल्य । C. ताल्यं । [12] A. ०प्रदं ।

[13] A. गानात् पूर्वस्य । [14] A. जयन्त्यादि० ।

जयन्ताद्यास्तु नियता गातव्याः फलसिद्धये ।
ध्रुवद्वयशरीरा[1] स्यादेला खण्डैककेन च ॥
आभोगः[2], किन्तु निर्माणं तस्या धर्मान्तराप्तये ॥४४५॥

इति ध्रुवयशःप्राप्त्यै [3]कालसेनेन भूभुजा ।
षोडशध्रुवनिर्माणं यथाशास्त्रं विनिर्मितम् ॥४४६॥
॥ इति षोडशध्रुवाः ॥

[4]यस्मिन्नुद्ग्राहखण्डे स्यात्(द्) यतिद्वन्द्वमथैकिका ।
विरति-[5]र्ध्रुवखण्डस्य गानद्वैगुण्यमाश्रितः ॥४४७॥

ततः [6]खण्डोऽन्तराख्यश्च पाक्षिकस्तस्य गानतः ।
ध्रुवगानं सकृत्तस्मादाभोगो यत्र गीयते ॥४४८॥

ध्रुवे न्यासः स मण्ठः स्यान्मण्ठतालेन निर्मितः ।
जयप्रियो मङ्गलश्च सुन्दरो वल्लभस्तथा ॥४४९॥

कलापः कमलश्चेति स मण्ठः षड्विधो भवेत् ।
[7]रचना ग्रहरागादि-[8]साम्येऽप्यस्य यदीक्षते ॥४५०॥

षड्विधत्वं तु मण्ठाख्यताल-[9]षाड्विध्यतस्तु तत् ।
जयप्रिय(:) स्यान्मण्ठेन जगणाख्येन वीरतः ॥४५१॥

शृङ्गारे मङ्गलो गेयो मण्ठेन [10]भगणात्मना ।
सगणाकारमण्ठेन शृङ्गारे सुन्दरो मतः ॥४५२॥

वल्लभः करुणे गेयो रगणाकृतिमण्ठतः ।
हास्ये रसे विरामान्तनगणेन कलापकः ॥
विरामान्तद्रुतद्वन्द्वं लघुश्च [11]कमलोऽद्भुते ॥४५३॥
॥इति षण्मण्ठकाः॥

यादृशं मण्ठस्योक्तमुद्ग्राहे लक्ष्म तादृशम् ।
प्रतिमण्ठादिपञ्चानां लक्ष्म सेयं विचक्षणैः ॥४५४॥

---

[1] A. शरीर । [2] B. C. omit विसर्ग ।
[3] B. C. कुम्भकर्णेन भूभृता ।
[4] cf. S. R. 4. 332-42 for 447-60 above.
[5] A. B. C. विरति ध्रुव० । [6] B. C. खण्डान्तराख्यस्य ।
[7] A. रचनात् । [8] B. सामीप्यस्य ।
[9] A. षड्विध्यस्तु । [10] B. C. नगणात्मना ।
[11] A. B. C. कमले(ऽ)द्भुते ।

तत्राद्यत्रितये [1]रूपे भेदस्तालभिदात्वजः ।
तथान्तिमद्वये भेदो रचनाहेतुको मतः ॥४५५॥

एषां प्रातिस्विको भेदो[2] विशिष्य प्रतिपाद्यते ।
प्रतिमण्ठेन तालेन निर्मितः प्रतिमण्ठकः ॥४५६॥

अयं चतुर्विधस्तालचातुर्विध्यस्वरूपतः ।
[3]तेषामाद्योऽमरस्तारो विचारः कुन्द इत्यपि ॥४५७॥

[4]प्रतिमण्ठेनामर(ः) स्यात् (द्) गुरुणा तूज्ज्वले रसे ।
॥ इत्यमरः ॥१॥

प्रतिमण्ठेन तालेन तारः स्याद्वीररौद्रयोः ॥
विरामान्तद्रुतद्वन्द्वाल्लघुद्वन्द्वस्वरूपिणा ॥४५८॥
॥ इति तारः ॥२॥

विचारः स्याद्विरामान्तनगणात् करुणे[5] रसे ।
॥ इति विचारः ॥३॥

विराममध्य-[6]नगणः कुन्दः स्यादद्भुते रसे ॥४५९॥
॥ इति कुन्दः ॥४॥

शुचावपि भवन्त्येते चत्वारः प्रतिमण्ठकाः ॥४६०॥

यत्कैश्चिदुक्ता सगणे[7] भगणे प्रतिमण्ठता ।
तद्रूपादर्शनात्तेषां सा घटेत कथं तथा ॥४६१॥

उच्यते, पृथगेवैते तन्मते प्रतिमण्ठकाः ।
चत्वारस्तौ पृथक् तेभ्यो मण्ठकेष्वपि दर्शनात् ॥४६२॥
॥ इति चत्वारः प्रतिमण्ठकाः ॥

[8]निःसारुतालरचितो निःसारुरिति गीयते ।
स षड्विध(ः) स्यात्तालस्य निःसारो(ः) षड्विधत्वतः ॥४६३॥
[9]वैकुण्ठानन्दकान्तारसमरा वाञ्छितोऽपि च ।
विशाल इति, वैकुण्ठो [10]दद्वयाल्लद्वयात् शुभे ॥४६४॥
॥ इति वैकुण्ठः ॥१॥

---

[1] A. रूप। [2] B. भेद। [3] B. तेषां प्रत्यमरस्तारे। C. तेषाममरस्तारो।
[4] B. गुरुणा प्रतिमण्ठेनामर(ः) स्यादुत्कले रसे।
C. गुरुणा प्रतिमण्ठेनामर(ः)स्यादुज्ज्वले रसे।
[5] A. करुणा। [6] A. मगण। [7] B. सगणो।
[8] Cf. S. R. 4. 343-59 for 463-81 above.
[9] S. R. वैकुन्द। [10] A. Omits द।

दद्यादानन्दमानन्दे[1] विरामान्तद्रुतद्वयात् ।
॥ इत्यानन्दः ॥२॥

कान्तारो विप्रलम्भे स्याल्लघुगुर्वात्मना स्थितः ॥४६५॥
॥ इति कान्तारः ॥३॥

विरामान्तं[2] लघुद्वन्द्वं वीरे समरनामानि ।
॥ इति समरः ॥४॥

नगणाद्द[3]-द्वयेन स्याद् वाञ्छितो वाञ्छित[4]-प्रदः ॥४६६॥
॥ इति वाञ्छितः ॥५॥

शृङ्गारे स्याद् विशालाख्यो लो दौ ल इति वर्ष्मणा ॥४६७॥
॥ इति विशालः ॥६॥

॥ इति षड्विधो निःसारुः[5] ॥
[6]अड्डतालो(ऽ)ड्डतालेन निबद्धः परिगीयते ।
अड्डतालस्य षाड्विध्यात् षोढा(ऽ)यमपि कीर्त्तितः ॥४६८॥

निःशङ्कशङ्कौ[7] शीलश्च चारोऽथ मकरन्दकः ।
विजयश्चेति, तत्रैषां निःशङ्को विस्मये[8] भवेत् ॥
लघुना गुरुणा चैव द्रुतद्वन्देन निर्मितः ॥४६९॥
॥ इति निःशङ्कः ॥१॥

शृङ्गारवीरयोः शङ्को दद्वयादादिगे लघौ ॥४७०॥
॥ इति शङ्कः[9] ॥२॥

शान्ते रसेऽड्डतालेन विरामान्तद्रुतद्वयात् ।
लघुना [10]शीलनामा(ऽ)ड्डतालोऽयं परिकीर्त्तितः ॥४७१॥
॥ इति शीलः ॥३॥

दद्वयाल्लगुरुभ्यां स्याच्चारो वीरेऽद्भुते रसे ।
॥ इति [11]चारः ॥४॥

---

[1] A. B. C. ०मानन्दो ।
[2] B. विरामान्त(ा)ल्लघु० ।
[3] A. नगणादद्वयेन ।
[4] A. वाञ्छितः प्रदः । B. C. वाञ्छितप्रदाः ।
[5] A. B. C. निःसारः ।
[6] C. अड्डु ।
[7] B. C. निःशङ्कशङ्कलीलाश्च ।
[8] A. विस्मयो ।
[9] A. शङ्करः ।
[10] B. C. शीत० । A. शीलना शीलनामा ।
[11] A. विचारः ।

द्रुताभ्यां गुरुणा ख्यातः शृङ्गारे मकरन्दकः ॥४७२॥

॥ इति मकरन्दः ॥५॥

[1] द्रुताभ्यां लघुना वीरे रसे स्याद्विजयाभिधः ॥४७३॥

॥ इति [2]विजयः ॥६॥

॥ इति षड्विधोऽड्डुतालः ॥

बद्धो रासकतालेन यः [3]स रासक उच्यते ।
कम्बुजो वरदाख्यश्च विनोदो नन्द इत्यसौ ॥४७४॥

चतुर्द्धा रचनाभेदाद् भिद्यते स यथोच्यते ।
चतुर्षु रासकेषु स्यादुद्ग्राहो द्विदलः[4] सदा ॥४७५॥

आदावाद्यन्तयोरन्ते ध्रुवस्यालापका यदि ।
भवन्ति रासकास्तर्हि कम्बुजाद्यास्त्रयः क्रमात् ॥
[5]करुणे विस्मये [6]देवस्तुतावन्यरसेष्वपि ॥४७६॥

॥ इति कम्बुजवरदविनोदाः ॥१–३॥

यत्रालापमयः खण्ड उद्ग्राहस्यादिमो भवेत् ।
स्यातां शुद्धौ ध्रुवा(ऽ)भोगौ स श्रिये नन्दरासकः ॥४७७॥

॥ इति नन्दः ॥४॥

॥ इति चतुर्विधरासकः ॥

या तालेनैकताल्यैव बध्यते सैकतालिका ।
रमा च [7]चन्द्रिका चैव विपुलेति च सा त्रिधा ॥
तिसृष्वप्यासु कर्तव्यो नियतो[8] धातुरन्तरः ॥४७८॥

यस्यामेकविराम(ः) स्यादुद्ग्राहो धातुरन्तरः ।
पदात्मा सा रमा नाम गातृश्रोत्रोः श्रिये मता ॥४७९॥

॥ इति रमा ॥१॥

उद्ग्राहो द्विदलो[9] यस्यामालापैरञ्चितोऽन्तरः ।
सानुप्रासा भूरियतिश्चन्द्रिका सा घनद्रुता ॥४८०॥

॥ इति चन्द्रिका ॥२॥

---

[1] A. तादृभ्यां ।
[2] A. विज्ञेयः ।
[3] C. omits स ।
[4] A. द्विलदः ।
[5] B. C. वरुणे ।
[6] A. C. देवस्तुतौ अन्य० ।
[7] A. चन्द्रका ।
[8] B. C. नियमो ।
[9] A. द्विरलो । C. द्विगलो ।

यस्यामालापमालप्य[1] तत उद्ग्राहवर्णनम् ।
[2]आलापाक्षरयोरन्यतरात्मा धातुरन्तरः ॥
विपुला विपुलानन्ददायिनी सैकतालिका ॥४८१॥

॥ इति विपुला ॥३॥

॥ इति त्रिविधैकताली ॥

रूपकं नाम तद्गीतं [3]यत्क्रीडातालनिर्मितम् ।

॥ इति रूपकम् ॥

यतितालेन यद्गीतं [4]तद्गीतं यतिसंज्ञकम् ॥४८२॥

॥ इति यतिः ॥

यद्यप्येतद्द्वयं लोके प्रसिद्धं लक्ष्मवर्त्मनि ।
तथापि मूलराहित्यान्न [5]मयाऽत्र प्रपञ्च्यते ॥४८३॥

यद्यप्यनेकशो भेदा मण्ठादेस्तालभेदतः ।
तथापि ते न तन्यन्ते [6]यतस्तालेषु सन्ति ते ॥४८४॥

[7]शुद्धधर्मैकनिष्ठत्वा(न्)मिश्रधृष्याभिगम्यतः ।
छाया लगति नो पापा यत्र स स्ताज्जयी नृपः ॥४८५॥

इति श्रीराजाधिराज-[8]महीमहेन्द्र-[9]श्रीकालसेनेन विरचिते [10]संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे प्रबन्धोल्लासे सूडपरीक्षणं द्वितीयं समाप्तम् ॥

---

१ A. ०लाप्य । २ A. आलापक्षर० ।
३ A. य क्रीडा । ४ A. यद्गीतं ।
५ A. म......पच्यते । ६ A. यतस्त्वन्येषु ।
७ A. शुद्धे । ८ B. Omits महीमहेन्द्र । ९ B. C. कुम्भकर्णविरचिते ।
१० B. संगीतरत्नकोशे प्रबन्धोल्लासे षोडशसाहस्र्यां सूडपरीक्षणं प्रथमम् । C. संगीतराजे गीतरत्नकोशे प्रबन्धोल्लासे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां सूडपरीक्षणं द्वितीयं समाप्तम् ।

आलिक्रम-प्रबन्धा नाम तृतीयं परीक्षणम्

यस्या आलिक्रमात् केलिकलनानां कलाः क्रमात्[1] ।
प्रतिगीत्युपचीयन्ते तां नमामि महेश्वरीम् ॥१॥

पञ्चवक्त्रोद्भवैस्तालैः पञ्चभिः क्रमयोजितैः ।
प्रतिबद्धः[2] प्रबन्धोऽयं [3]पञ्चतालेश्वराभिधः ॥२॥

[4]आलापः प्रागतालः स्यादेकताल्याऽथवा भवेत् ।
प्रतितालं द्विरभ्यस्तं पृथक् स्यात् पदपञ्चकम् ॥३॥

आद्येषु त्रिषु तालेषु द्वयोः स्यादवशिष्टयोः ।
षट्पदानि ततो गेया पदमानेन गानतः ॥४॥

पृथक् पृथक् स्वराः पाटा यथास्वं तालयोगिनः ।
तेन तेनैव तालेन ततो द्विगुणमानतः ॥५॥

ततः स्यात् पाटहैः पाटैर्हौडुक्कैः शङ्खसंभवैः ।
कांस्यतालोद्भवैः पाटै-[5]र्मौरजैरन्तरः क्रमात् ॥६॥

द्रुतमाना-[6]दथाभोग-[7]स्तत्र स्याद्रूपकाभिधा ।
वर्ण्यनाम तथा वाक्यं मङ्गलाशीःपुरःसरम् ॥७॥

[8]उद्घट्टेनैव तालेन न्यास आलाप ईरितः ।
पञ्चभिर्मार्गतालैश्च सप्तविंशतिखण्डवान् ॥८॥

यस्मात् प्रगीयते लोके पञ्चतालेश्वरस्ततः ।
[9]पाटात्मत्वादन्तरस्य न खण्डत्वमिहोदितम् ॥९॥

अन्वितं स्वरतालाभ्यां [10]पदखण्डमिह स्मृतम् ।
केचित् प्रणिगदन्त्यत्र पूर्वमालाप इष्यते ॥१०॥

ततः स्वरास्ततः पाटाः [11]पदानि स्युस्ततोऽपि च ।
अन्तरः [12]पाटरचितस्ततश्चान्ये स्वरादयः ॥११॥

---

[1] B. C. कलाः ।
[2] A. B. omit विसर्ग।
[3] B. C. पञ्चतालेश्वरस्त्विह ।
[4] cf. S. R. 4.256-63 for 3-20 above.
[5] C. ०मौरजै० ।
[6] A. तथाभोग० ।
[7] A. भोगतत्र ।
[8] A. उत्घटेनैव ।
[9] A. पाटान्तरत्वाद० ।
[10] B. C. पदं ।
[11] B. C. पादानि ।
[12] B. पाटरचिता० ।

चत्वारः स्युः क्रमादत्र चतुरस्रादितालतः ।
स्वरपाटस्थितिं केचित् प्राहुः प्रतिपदं बुधाः ॥१२॥

तत्र च स्वरपाटाभ्यां [1]पदान्तादथवा [2]पदात् ।
एवं खण्डाः क्रमात् (ज्) ज्ञेयाः सान्तराः सप्तविंशतिः ॥१३॥

ततोऽन्तरस्थपाटेभ्यः स्वरपाटा [3]विलक्षणाः ।
न ततः श्रुतिवैरस्यमन्तरा यत्पदस्थितिः ॥१४॥

अथवा विरसत्वादौ न मुनीनामिहाग्रहः ।
[4]स्वरपाटादनु यदा पदगानं विधीयते ॥१५॥

तदा स्वरानन्तरास्ते पाटा यैरन्तराः[5] कृताः ।
पदादिगाने येनैव तालो मानेन गीयते ॥१६॥

अन्तरेषु ततः कार्यस्तालो द्विगुणमानतः ।
वीरावतारश्शृङ्गारतिलकश्चेत्ययं द्विधा ॥१७॥

वीरावतारस्तत्र स्याद् बद्धो वीररसेन यः ।
यः शृङ्गाररसे बद्धः शृङ्गारतिलकस्तु सः ॥१८॥

रसतालवदित्यत्र न रागा नियता मताः ।
नियतान् केचिदिच्छन्ति नट्टा तोण्डी[6] वराटिका ॥१९॥

हिन्दोलो दीपकश्चैव षाडवश्चेतिसंज्ञया[7] ।
इत्येष विधिदृष्टत्वात् [8]सर्वदेवप्रियंकरः ॥२०॥

॥ इति पञ्चतालेश्वरनामा[9] प्रबन्धः ॥१॥

[10]गद्येनैवाथ पद्येन रागेणैकेन केनचित् ।
तालार्णवः स्वेच्छया स्यात्तालैर्भूरिभिरन्वितः ॥२१॥

॥ इति तालार्णवः ॥२॥

[11]यत्र स्युर्भूरयो रागाः स स्याद् रागकदम्बकः ।
नन्द्यावर्त्तः स्वस्तिकश्च [12]पद्मपत्रस्तृतीयकः ॥२२॥

अन्तर्गर्भश्चतुर्थः[13] स्यात्(द्) भ्रमराम्रेडितावपि ।
इत्येवं गदितः षोढा [14]तल्लक्षणमथोच्यते ॥२३॥

---

[1] A. पदान्तरादथवा । [2] B. भवेत् ।
[3] A. B. विचक्षणः । C. विलक्षणात् । [4] A. स्वरः ।
[5] A. omits विसर्ग । [6] B. C. तोडी । [7] A. संज्ञयः ।
[8] B. omits सर्व……स्यात् (verse 20-21) C. सर्वदैवप्रियंकरः ।
[9] C. omits नामा । [10] cf. S. R. 4. 264.
[11] cf. S. R. 4. 253-56 for 22-25 above. [12] A. पद्मपत्रक० ।
[13] A. C. omit विसर्ग । [14] A. तल्लमथो० ।

नन्द्यावर्त्तश्चतुर्वृत्तो[1] रागराजिविराजितः ।
तालैश्चतुर्भिर्गातव्यः स्वेच्छया परिकल्पितैः ॥२४॥

अन्ये भवन्ति पूर्वस्मात् पूर्वस्मादुत्तरोत्तरम् ।
पञ्चापि द्विगुणैस्तालैर्वृत्तैश्च [2]स्वस्तिकादयः ॥२५॥

एतेषां विरुदैर्युक्त आभोगः[3] स्यात् पदान्तरैः ।
उद्ग्राहेण भवेन्न्यासस्तालमानद्वयेन वा ॥२६॥

स्वरैः पाटैश्च तेनैश्च व्यस्तैर्वाथ समस्तकैः ।
द्वितीयेन युतं वापि [4]वृत्तमत्रोच्यते बुधैः ॥२७॥

विरुदान्याहुरत्रैके प्रतिवृत्तमतस्त्रिधा ।
प्रत्येकमेकको भेद एषां संपद्यते स्फुटम् ॥२८॥

स्वरादेर्ग्रथनादत्र खण्डं[5] वृत्तेन वर्ण्यते ।
निगदं[6] निगदन्त्यत्र तालानामिव तद्विदः ॥२९॥

रागाणां नियमं तच्च न हि सर्वसमंजसम् ।
षड्भिरङ्गैरुपेतोऽयं रागैर्गेयो यथारुचि ॥३०॥

नन्द्यावर्त्तादिकान् प्राहुश्चतुरोऽभिधयान्यथा[7] ।
सगरो वासवनृपौ महत्तर इति क्रमात् ॥३१॥

[8]द्वीपं भानुं तथैवाहुरभिधे त्ववशिष्टयोः ।
तौ सप्तभिर्द्वादशभिः[9] खण्डैः स्यातां क्रमेण च ॥३२॥

तालैश्च खण्डसंख्याकैः शार्ङ्गदेवादयस्त्विमम् ।
वृत्तैरेव समाचख्युर्गद्येनैनं परे जगुः ॥३३॥

कश्चिद् गद्येन रचितं तालेनैकेन केनचित् ।
नन्द्यावर्त्ताभिधं प्राह नानारागविराजितम् ॥३४॥

॥ इति [10]रागकदम्बनामा प्रबन्धः ॥३॥

यत्र वाग्गेयकारेण स्वरैः षड्जादिसादिकैः[11] ।
अर्थो निबध्यतेऽभीष्टः स स्वरार्थो निगद्यते[12] ॥३५॥

---

1 A. B. ०वृत्तौ ।
2 A. स्वास्तिका० ।
3 A. omits विसर्ग ।
4 A. वृत्तमात्रो० ।
5 A. खण्डवृत्तेन B. खण्डं वृत्तैर्नं C. खण्डवृत्तेर्नं ।
6 C. निगदन्ति गदन्यत्र ।
7 A. (ऽ) भिद्ययानया । (ऽ) भिधयान्यया can also be a possible reading.
8 A. B. दीपं ।
9 A. omits विसर्ग ।
10 B. कदम्बः । C. रागकदम्बः ।
11 A. C. omit विसर्ग ।
12 cf. S. R. 4. 223-24.

स द्विधागादि शुद्धत्वमिश्रत्वोपाधिभेदतः ।
एकादिसप्तपर्यन्तषड्जाद्याद्य(१)क्षरावलिः ॥३६॥

दृश्यतेऽर्थवती यत्र स शुद्ध इति गीयते ।
स्वरवर्णः समस्तो वा व्यस्तो वा यत्र गीयते ॥३७॥

पदान्तरेण संयोज्यः[1] स मिश्र इति कीर्त्त्यते ।
स सप्तधा भवेदेकद्व्यादिकैर्ग्रथितः स्वरैः ॥३८॥

[2]तत्रानेकप्रकाराः स्युः क्रमात् क्रमनियोजितैः ।
भेदा द्वित्रिस्वरादीनां स्वरैरर्थवशानुगैः ॥३९॥

सर्वत्र ध्रुवकोद्ग्राहौ कार्यौ [3]गीतानुसारतः ।
उद्ग्राहे न्यास आभोगः कर्तव्यः स्यात् पदान्तरैः ॥४०॥

यावन्तः स्यु(:) स्वरा यस्मिन् [4]रागे तावद्भिरेव तैः ।
शुद्धो मिश्रश्च कर्तव्यः स्वरार्थ(:) स्वरकोविदैः ॥४१॥

अत्र वाग्गेयकारेण नाशङ्कया करणेन वै[5] ।
गतार्थता यतस्तालनियमो न विवक्षितः ॥४२॥

॥ इति स्वरार्थः[6] प्रबन्धः ॥४॥

[7]मातृकावर्णपूर्वाणि क्रमतः[8] स्युः पदानि चेत् ।
अर्थवन्ति तदा ज्ञेया मातृका सा त्रिधा मता ॥४३॥

दिव्या च मानुषी [9]दिव्यमानुषी चेति भेदतः ।
दिव्या संस्कृतबन्धेन मार्गतालैश्च गीयते ॥४४॥

मानुषी[10] प्राकृतपदैस्तालैर्देशीगतैः स्मृता ।
देवमानुषभाषाभिर्मिश्राभिर्या प्रगीयते ॥४५॥

मार्गदेशीगतैस्तालैः सोच्यते दिव्यमानुषी ।
सा [11]पुनर्द्विविधा ज्ञेया निबद्धा [12]चानिबद्धका ॥४६॥

पद्यैर्विरचिता तत्र निबद्धा कीर्त्तिता बुधैः ।
गद्यबद्धानिबद्धा स्यात् षोढैवं मातृका स्मृता[13] ॥४७॥

---

[1] A. omits विसर्ग ।
[2] B. ते चानेक० ।
[3] B. C. गाना० ।
[4] A. रागैः ।
[5] C. वौ ।
[6] A. B. स्वार्थप्रबन्धः ।
[7] cf. S. R. 4. 248-52 for 43-9 above.
[8] A. C. omit विसर्ग ।
[9] A. दिव्यामानुषी ।
[10] B. C. मानुषैः ।
[11] A. पुनर्द्विधा ।
[12] C. चानिबद्धिका ।
[13] B. adds विसर्ग ।

आभोगेऽन्यपदैरत्र न्यास उद्ग्राहमाश्रितः ।
केचित्तु प्राकृतां भाषामत्र नेच्छन्ति सूरयः ॥४८॥

सर्वमन्त्रमयी [1]त्वेषा गातव्या वेदपारगैः ।
राजभिस्तु विशेषेण तथान्यै-[2]र्निर्मलात्मभिः ॥४९॥

पुनाति कीर्त्तनादेव मातृका भुवनत्रयम् ।
यतो ब्रह्मादिका देवा अस्यामेव प्रतिष्ठिताः ॥
शब्दब्रह्मनिदानं च पराविद्येयमेव हि ॥५०॥

॥ इति मातृका ॥

[3]अपादः [4]पादसंघातो गद्यमुक्तं मनीषिभिः ।
तच्च षोढा वृत्तगन्धि चूर्णमुत्कलिकाभिधम् ॥५१॥

ललितं खण्डकं चित्रं, तल्लक्षणमथोच्यते ।
वृत्तभागयुतं यत् स्याद् वृत्तगन्धि तदुच्यते ॥५२॥

चूर्णकं [5]यत्पदैर्द्वित्रै(श्)चतुष्पञ्चैस्तथाकृतम् ।
पदैर्दीर्घसमासैर्यत्तत् स्यादुत्कलिकाभिधम् ॥५३॥

ललितं पञ्चषै(षै)र्ज्ञेयं पदैर्व्यस्तैः समस्तकैः ।
तत् खण्डं यत्समारब्धरीतिभङ्गेन निर्मितम् ॥५४॥

चम्पूबन्धकृतं यत्स्यात्तद्गन्धं चित्रमुच्यते ।
सर्वं गद्यमिदं ज्ञेयं सामवेदसमुद्भवम् ॥५५॥

वृत्तिः स्याद् भारती रीतिः पाञ्चाली [6]वृत्तगन्धिनि ।
वृत्तिः स्यात् सात्त्वती रीतिर्वैदर्भी चूर्णसंज्ञिनि ॥५६॥

वृत्तयो [7]रीतयो यत्र सर्वास्तच्चित्रमुच्यते ।
वैदर्भी कैशिकीति द्वे चित्रे [8]रीती इतीतरे ॥५७॥

वृत्तिरारभटी गौडी रीतिरुत्कलिकाभिधे ।
ललिते कैशिकीवृत्तिः पाञ्चालीरीतिरिष्यते ॥५८॥

खण्डे[9] स्यात् [10]सात्त्वतीवृत्तिर्वैदर्भी-[11]रीतिरद्भुता ।
द्रुता विलम्बिता मध्या तथा द्रुतविलम्बिता ॥५९॥

---

[1] B. C. ह्येषा । [2] B. निखिलात्मभिः ।
[3] cf. S. R. 4.185-99 for 51-74 above. [4] C. पद० ।
[5] B. C. यत्पदैर्बद्धं द्वित्रैस्त्रिचतुरैरथ ।
[6] A. B. वृत्तगन्धिनी. C. वृत्तिगन्धिनी । [7] A. रीतयोर्यत्र ।
[8] B. रीति । [9] B. C. खण्डः ।
[10] A. B. सत्त्वती० । [11] B. C. वृत्ति० ।

द्रुतमध्या तथा मध्यविलम्बेति षडीरिताः ।
गद्यस्य गतयस्तत्र बहुभिर्लघुभिः कृता ॥६०॥

गतिर्द्रुताभिधा[१] ज्ञेया स्वल्पैस्तैः स्याद् विलम्बिता ।
समस्तैः स्याद्गतिर्मध्या गतिर्द्रुतविलम्बिता ॥६१॥

लघुभिः स्यात् पृथग्रूपैर्गुरुभिः स्यात् [२]पृथग्विधैः ।
द्रुतमध्या गतिर्मध्यविलम्बेति च तैरिह ॥६२॥

मिश्रितैः स्याल्लघुगुरुभिर्गतयः[३] षडीरिताः ।
एवं प्रत्येकमेतेन गतिषट्केन[४] भेदतः ॥६३॥

षोढा गद्ये कृते जाता षट्त्रिंशद्गद्यजाभिधाः ।
शान्ते रसे वृत्तगन्धिचूर्णके द्वे प्रकीर्तिते ॥६४॥

वीरे तु स्यादुत्कलिका श्रृङ्गारे ललितं पुनः ।
हास्ये खण्डं तथा [५]चित्रं श्रृङ्गारे परिकीर्त्तितम् ॥६५॥

स्यातामाद्ये पीतवर्णे श्वेते ललितखण्डके ।
रक्तमुत्कलिकासंज्ञं चित्रं स्याच्चित्रवर्णयुक्[६] ॥६६॥

मुनिर्ब्रह्मा च रुद्रश्च कामसिद्धीशविष्णवः ।
वृत्तगन्ध्यादिगद्येषु क्रमात् स्युर्देवता इमाः[७] ॥६७॥

वेणीमिश्रमिति द्वन्द्वक्षिप्ता(ः)कैश्चित् प्रगीयन्ते[८] ।
गद्यस्याष्टौ भिधा(दा)स्तत्र वेणी स्यात् सर्वभेदजा ॥६८॥

मिश्रं स्याच्चूर्णकैर्वृत्तगन्धिभिश्च प्रपञ्चितम् ।
अथ गानविधिस्तस्य सप्रकारो निरूप्यते ॥६९॥

आदौ विधाय प्रणवं नानागमकपेशलम् ।
सालंकारमतालं च विलम्बितलयाञ्चितम् ॥७०॥

[९]आद्यन्तस्वरभूयिष्ठं नानापाटाक्षरान्वितम् ।
एवमाद्यं पदं गीत्वा पदद्वन्द्वं पृथक् ततः ॥७१॥

प्रबन्धाङ्कं सतालं च विलम्बितलयाञ्चितम् ।
प्रत्येकं द्वि प्रगायाथ प्रयोगो[१०] यत्र गीयते ॥७२॥

---

[१] A. ०भिधेया । [२] B. C. तथाविधैः ।
[३] A. B. C. गुरुभिरेव रीतिः (A. रीति) । [४] A. गतिः षड्जेन ।
[५] A. विचित्रं । [६] B. वर्णकम् ।
[७] A. गणाः । [८] A. B. C. ०यते ।
[९] A. B. आद्यं च । B. Omits verse 71 and the first half of 72.
[१०] A. प्रयोगे ।

विलम्बितेन मानेन [१]गातृनेत्रभिधायुतः[२] ।
अविलम्बितमानेन सतालं तद्द्वयं पुनः ॥७३॥

गीत्वा न्यसेद् विलम्बेन गद्यं मानेन गद्यवित् ।
केचित्तालं तथा वर्णं तेनपाटस्वरान्[3] जगुः ॥७४॥

॥ इति गद्यम् ॥६॥

[४]येन केनापि तालेन विचित्रलयसंयुतः ।
पदैः स्वरैश्च मिलितः प्रबन्धो दण्डकाभिधः ॥७५॥

क्वचिदादौ क्वचिन्मध्ये क्वचिदन्ते स्वरैर्युतः ।
दण्डकः छन्दसा [५]ज्ञेयस्तस्य भूरितरा भिदाः ॥७६॥

गदिता छन्दउल्लासे ततो ज्ञेया विचक्षणैः ।
प्रकीर्णकेष्विमं प्राहुः प्रबन्धकं दण्डकं परे ॥ ७७ ॥

॥ इति दण्डकः ॥७॥

तालद्वयशरीरत्वे ध्रुवोद्ग्राहान्यतालका ।
सममात्राकृतयतिर्मेलापकविनाकृता[६] ॥
ढेङ्कीवदन्यसर्वाङ्गा गदिता ध्वनिकुट्टनी[७] ॥७८॥

॥ इति ध्वनिकुट्टनी ॥८॥

[८]यस्यां द्वादशमात्रान्ते दलान्ते वा स्वरावलिः ।
द्विर्गेयमेवं पूर्वार्द्धमुत्तरार्द्धं स्वरान्वितम् ॥७९॥

धात्वन्तरेण गातव्यमाभोगस्तु पदान्तरैः ॥
मुक्तिरुद्ग्राहखण्डेन सा(ऽऽ)र्या(ऽऽ)र्यंजनवल्लभा ॥८०॥

तालरागावनियुतौ तद्भेदान् कतिचिद् ब्रुवे ।
लक्ष्मी ऋद्धिस्ततो बुद्धिर्लीला लज्जा क्षमा ततः ॥८१॥

दीर्घा गौडी[९] च [१०]रात्रिश्च ज्योत्स्ना छाया च कान्तिका ।
मही मतिश्च कीर्त्तिश्च ततो ज्ञेया मनोरमा ॥८२॥

---

१ B. Omits गातृ...युतः ।
२ A. Omits विसर्ग ।
3 A. ०स्वरा ।
४ Cf. S. R. 4. 280-81.
५ B. गेय० ।
६ B. C. कृतम् ।
७ cf. S.R. 4, 225.
८ cf. S.R. 4. 226-31 for 79-85 above.
९ A. गौडीश्च । S. R. गौरी ।
१० S.R. राजी ।

रोहिणी च विशाला च वसुधा च ततः शिवा ।
हरिणी च ततश्चक्रा सारसी कुररी तथा ॥८३॥

हंसी वधूरिति ज्ञेया आर्याः[1] षड्विंशतिः क्रमात् ।
षष्ठं गणं परित्यज्य गणैरन्यैर्गुरुकृतैः ॥८४॥

लक्ष्मीः, शेषाः क्रमात् कार्या एकैकगुरुभङ्गतः ।
अस्यास्तु छन्दउल्लासे भेदाः कोटिश ईरिताः ॥८५॥

अनेन गानविधिना ते गेया गीतकोविदैः ।
केचिदार्याप्रबन्धस्य गानमन्यादृशं जगुः ॥८६॥

आलापः प्रतिमण्ठेन [2]कार्यो गेयस्ततः परः ।
पूर्वार्धप्रथमो भागः[3] स्वरैर्गेयस्ततः परः[4] ॥८७॥

पाटैस्तृतीयस्तेनैः स्यात् तुर्यस्तु गमकाकुलः ।
बिरुदानि ततः पश्चादाभोगस्तु पदान्तरैः ॥
कार्यो रागैश्च तालैश्च वाञ्छितैरिति [5]तत् कथा ॥८८॥

॥ इति आर्याः ॥९॥

[6]बद्धा प्राकृतभाषाभिर्गाथार्यैव निगद्यते ।
सा त्रिपदी पञ्चपदी षट्पद्यपि च कथ्यते ॥८९॥

गुरुभङ्गसमुद्भूता[7] गाथा[8]-स्त्वार्याविदी-[9]प्सिताः ।
भेदा [10]लक्ष्म्यादयः [11]शेषमार्यावल्लक्ष्म कीर्त्तितम् ॥९०॥

॥ इति गाथा ॥१०॥

छन्दसा द्विपथेन स्याद् [12]द्विपथो नाम रूपकम् ।
स [13]संस्कृतैर्द्विपथको दोहकः[14] प्राकृतैः स्मृतः[15] ॥९१॥

पदान्तरैः कृताभोग इष्टतालकृतस्थितिः ।
तालमानद्वयेनास्य न्यासः स्यादथवा स्वरैः ॥९२॥

---

[1] A. omits विसर्ग ।
[2] B. कार्या ।
[3] A. भोगः B. भागैः ।
[4] B. परम् ।
[5] A. वत् ।
[6] cf. S. R. 4. 232-33.
[7] B. C. ०समुद्भूत ।
[8] A. ०स्वार्या० ।
[9] C. ०रिताः ।
[10] A. लक्ष्मादयः ।
[11] A. B. शेषा० ।
[12] C. द्विपादो ।
[13] A. स्वकृतै० ।
[14] B. C. दोहका ।
[15] cf S. R. 4. 233,35.

[1]अतालं केचिदिच्छन्ति गानमेतस्य तद्विदः ।
तालहीनः [2]सतालो वा प्रबन्धोऽयं चतुर्विधः ॥९३॥

आद्यः[3] स्वरैर्युतस्तत्र द्वितीयो गमकैर्युतः ।
सस्वरैर्गमकैः[4] प्रोक्तस्तृतीयस्तु[5], चतुर्थकः ॥९४॥

[6]गमकस्वरहीनः स्यात्, प्रत्येकं नवधा तु सः ।
सारसो भ्रमरो [7]हंसक्रीडोऽप्यथ मयूरकः[8] ॥९५॥

[9]छन्दउल्लास एतेषां लक्षणं गदितं मया ।
चरणव्यत्ययेऽप्येषां भेदा(ः) स्युः सारसादयः ॥९६॥

[10]एतेषामेकैकं पादं द्वौ वा त्रींश्चतुरोऽपि वा[11] ।
द्विपथानां प्रगायेच्च सकृत् (द्) द्विर्वा यथारुचि ॥९७॥

॥ इति द्विपथकः ॥११॥

[12]वर्णतालेन गातव्यो वर्णः कर्णाटभाषया ।
बिरुदैरन्विता[13]-भोगस्तालत्रैविध्यतस्त्रिधा ॥९८॥

आद्यः स्यात् त्र्यस्रतालेन चतुरस्रेण तत्परः ।
तृतीयो मिश्रवर्णेन त्रिधेति गतिरीरिता ॥९९॥

॥ इति वर्णः ॥१२॥

[14]पदैः पाटैः स्वरैस्तेनैर्वाञ्छितक्रमयोजितैः ।
रचना यस्य तं वर्णस्वरमाहुर्मनीषिणः ॥१००॥

पदादेरादिविन्यास[15]-भेदादेतं चतुर्विधम् ।
तेनकन्यासमिच्छन्ति यथाशोभ-[16]प्रयोगिणम् ॥१०१॥

॥ इति वर्णस्वरः ॥१३॥

---

[1] cf. S.R 4. 234.
[2] A. समालोकः ।
[3] A. B. omit विसर्ग ।
[4] A. गमकः ।
[5] B. C. ०तृतीयश्च ।
[6] A. गमकः स्वरहीनस्या B. C. गमकः ।
[7] A. B. C. हंसः क्रीडो० ।
[8] cf. S. R. 4. 235, 36, The five varieties which have been omitted above are :—हंसः, कुररः, चन्द्रलेखकः, कुञ्जरः, तिलकः ।
[9] cf. S. Raj I· 3. 3. 61-62.
[10] B. C. एतेषामेककं ।
[11] B. C. च ।
[12] cf. S. R. 182-84 for 98-101 above.
[13] B. C. ०रन्वितो भोग ।
[14] A. C. पादैः ।
[15] A. भेदान्ते ।
[16] B. प्रयोगिनम् ।

[१]क्रमेण व्युत्क्रमेणापि [२]द्विपद्या तेनकैरपि ।
यस्य पूर्वोत्तरार्द्धे[३] स्तः स घटस्तेनमुक्तिकः[४] ॥१०२॥

॥ इति घटः ॥१४॥

[५]पाटैर्यस्य ध्रुवोद्ग्राहौ [६]पदैर्बिरुदसंयुतैः ।
आभोगश्च ग्रहन्यासः स कैवाड इति स्मृतः[७] ॥१०३॥

स [८]द्विधा [९]पाटसार्थक्यानर्थक्योपाधिभेदतः ।
[१०]प्रत्येकं स पुनर्द्विधा शुद्धमिश्रविभेदतः ॥१०४॥

केवलैर्हस्तपाटैर्यः स शुद्ध इति गीयते ।
पाटान्तरान्वितैस्तैर्यो निर्मितो मिश्र एव सः ॥१०५॥

पाटानामर्थवत्ता(ऽ)त्र[११] पदोपाधिकृता[१२] यतः ।
निरर्थकेषु तेष्वर्थवत्त्वमत्र[१३] कुतो भवेत् ॥१०६॥

पदैर्विना ततस्तेषां पदकैवाड इत्यसौ ।
अस्याभोगस्तु बिरुदैः कर्त्तव्यो गीतवेदिना ॥
एवं न व्यभिचारोऽस्ति लक्ष्मणा [१४]करणस्य हि ॥१०७॥

॥ इति कैवाडः ॥१५॥

[१५]आर्यैव यदि गीयेत तालेन गजलीलया ।
गजलीला तदा गद्यपद्यजेति द्विधैव सा ॥१०८॥

पद्यजा तत्र विज्ञेया चतुर्द्धा तद्विविच्यते ।
स्वरैराद्यं दलं गीत्वा बिरुदैर्गीयते परम् ॥१०९॥

सतालैरेकिकास्तिस्रः परा(:) स्युः क्रमतो यथा ।
पूर्वार्द्धे चोत्तरार्द्धे चोभयार्द्धे तालयोगतः ॥११०॥

॥ इति गजलीला ॥१६॥

---

[१] A. C. क्रमण । [२] B. C. द्विषद्या ।
[३] B. ०रार्द्धे । [४] B. मुक्तिदः ।
[५] B. पटै० । [६] A. C. पादै० ।
[७] cf. S. R. 4.200-09. [८] B. C. द्वेधा ।
[९] B. पार्थ० C. यार्थ० । [१०] B. C. omit this line.
[११] C. ०वत्तत्र । [१२] B. कृतो ।
[१३] B. C. ०मर्थ । [१४] A. B. करुणस्य ।
[१५] cf. S. R. 4. 211-13. The above varieties have been spoken of under हयलीला in S. R.

[1]हयलीलेन तालेन हयलीलापि गीयते ।
अन्यलक्षणमेतस्यां गजलीलावदिष्यते ॥
छन्दसा हयतालेन केचिदेतां विदुर्विदः[2] ॥१११॥

॥ इति हयलीला ॥१७॥

[3]वीररौद्ररसैर्बद्धा विरुदैरङ्कचारिणी ।
पदान्तरैः कृताभोगा वर्ण्यनामसमन्वितैः ॥११२॥

तालैरिष्टैः प्रगातव्या वासवी कलिका तथा ।
वृत्ता वीरवती वेदोत्तरा जातिमतीति च ॥११३॥

षट्प्रकारेयमुदिता तालभेदविभंगतः ।
एकद्वित्रिचतुष्पञ्चसंख्यैस्तालैः क्रमादिमाः ॥११४॥

गातव्या वासवीमुख्याः पञ्चाथो[4] विरुदक्रमः[5] ।
बिरुदैरष्टभिः पूर्वा परा षोडशभिस्तु तैः ॥११५॥

द्वात्रिंशता तृतीया द्वापञ्चाशद्भिश्चतुर्थिका ।
चतुर्युक्तशतेन स्याद् बिरुदानां च पञ्चमी ॥११६॥

न तालबिरुदैर्जातिमत्यां नियममाश्रिते ।
[6]एकैकबिरुदस्यान्ते स्वराः पाटाश्च तेनकाः ॥११७॥

गातव्याः[7] कैश्चिदिष्यन्ते रागास्ताला इवेति च ।
नियता एव वर्ण्यन्ते न त्विदं बहुसम्मतम् ॥११८॥

॥ इत्यङ्कचारिणी ॥१८॥

क्रमाद् वेदाङ्गनामादिसूर्यनामभिरञ्चितैः ।
पदैर्द्वादशभिश्चैत्रमासादीशाभिधायुतैः ॥११९॥

स्वरैः पाटैः प्रतिपदं संयुतैर्गीयते यदा ।
रागैर्द्वादशभिः स स्यात् स्तवसूर्यप्रकाशकः ॥१२०॥

[8]वेदाङ्गा भानुरिन्द्रश्च रविनामा गभस्तिमान् ।
यमः सुवर्णरेताश्च ततश्चैव दिवाकरः ॥१२१॥

मित्रो विष्णुश्च वरुणः सूर्यश्चेति क्रमादमी ।
चैत्रादिकानां मासानामधिपा द्वादश स्मृताः ॥१२२॥

॥ इति स्तवसूर्यप्रकाशः ॥१९॥

---

[1] cf. S. R. 210. [2] B. ०र्बुधाः ।
[3] cf. S. R. 4. 201-5 for 112-17 above.
[4] B. C. पञ्चाथो । [5] B. ०क्रमम् ।
[6] A. एकैकस्य । [7] A. C. omit विसर्ग । [8] A. वेदा भोगानु० ।

[१]छन्दसा वृत्तसंज्ञेन तालेनेष्टेन गीयते ।
वृत्तं तदन्तपादान्तपाक्षिकस्वरसंयुतम् ॥१२३॥

[२]पादान्तरकृताभोगं केचिदेवं विधानतः ।
वृत्तजातं जगुर्गेयमस्वरं वाथ केचन ॥
वृत्तस्य लक्षणं सर्वं छन्दःप्रस्ताव ईरितम् ॥१२४॥

॥ इति वृत्तम् ॥२०॥

[३]स्वरैश्च बिरुदैः पाटैस्तेनकैश्च समन्वितः ।
पाटन्यासः स श्रृङ्गाररसो हरविलासकः ॥
स स्याद्धरविलासादिवर्णनीयविभूषितः ॥१२५॥

॥ इति हरविलासः ॥२१॥

[४]द्विपदी करुणाख्येन तालेन परिगीयते ।
साष्टधा तत्र शुद्धाद्या [५]पूर्णा मात्रादिका, पराः ॥१२६॥

खण्डा तारा मानवी च चण्डिका धृतिरष्टमी ।
एकस्मिन् चरणे तस्यामेकः[६] स्याच्छगणः परे ॥१२७॥

पञ्च चागुरुरन्तेऽत्र [७]जौ स्तः षष्ठद्वितीयकौ ।
चतुर्भिरीदृशैः पादैः शुद्धा द्विपदिकोच्यते ॥१२८॥

सैव [८]गुर्वधिकैः पादैः पूर्णा मात्राह्वया पुनः ।
शुद्धाया जगणः षष्ठो यदा लद्वयवर्जितः[९] ॥१२९॥

तदा स्यात् शुद्धलक्ष्मार्द्धलक्षणा खण्डिकाह्वया ।
चतुर्भिर्यगणैर्मध्ये आदौ छे [१०]चान्तगे गुरौ ॥१३०॥

[११]तारा स्यात्(न्) मानवी छेन चद्वयेन कृताङ्घ्रिका ।
पयुग्मा[१२] छगणश्चान्ते[१३] लगाभ्यां [१४]चन्द्रिका भवेत् ॥१३१॥

छाद्यैस्त्रिभिर्विरचितश्चरणश्चेत् तदा धृतिः ।
अर्द्धान्ते चरणान्ते वा द्विपदीनां स्वरान् क्षिपेत् ॥१३२॥

---

[१] cf. S. R. 4. 246-47. [२] B. पदा० । [३] cf. S. R. 4. 284.
[४] cf. S. R. 4. 214-20 for 126-32 above.
[५] A. B. पूर्णं । [६] A. ०मेत । [७] A. ज्ञौ ।
[८] B. C. गुर्वाधिकैः । [९] B. C. ०र्जितेः ···। [१०] A. धान्तगे ।
[११] A. रागा । [१२] A. ०युग्म ।
[१३] B. ०स्यान्ते । [१४] A. चण्डिका ।

गमकानपि केऽप्याहुराभोगस्तु पदान्तरैः ।
उद्ग्राहेण भवेन्न्यासस्तालमानद्वयेन वा ॥१३३॥

॥ इति द्विपदी ॥२२॥

[1]तोटकस्तोटकेन स्याच्छंदसा चरणान्तगैः[2] ।
स्वरैरेवं न वृत्तेन प्रसज्येत [3]द्विरुक्तिता ॥१३४॥

यतस्तत्र तदन्ते स्युः स्वरा लक्षणभेदकाः ।
अथवा यन्मते[4] वृत्तं नाम छन्दोऽस्ति तन्मते ॥
ततोऽन्येन प्रन्बधा(:) [5]स्युर्वृत्तसामान्यलक्षणा(:) ॥१३५॥

॥ इति तोटकः ॥२३॥

[6]पूर्वपूर्वपदस्यान्ते ये वर्णास्ते परस्य चेत्[7] ।
भवन्त्यादौ पदस्यात्र चक्रवालस्तदोच्यते ॥१३६॥

गद्यपद्यप्रभेदेन द्विविधः स [8]प्रकीर्त्तितः ।
पदान्तरैरिहाभोगो न्यासस्तालद्विमानतः ॥
स्वेच्छया तालरागौ च भवेतामत्र रूपके ॥१३७॥

॥ इति चक्रवालः ॥२४॥

खण्डैस्तालैस्तथा[9] रागैरष्टभिर्यो निगद्यते ।
स स्यात् शरभलीलाख्यः स्वरपाटयुतं पदम् ॥१३८॥

खण्डशब्देन विज्ञेयमत्र रागकदम्बवत् ।
आभोगो न (वा) पदैरन्यैः स प्रबन्धविशेषकृत् ॥१३९॥

[10]तालः शरभलीलश्च छन्दः शरभलीलकम् ।
स्वरपाटयुतः कैश्चित् प्रबन्धोऽयं प्रकीर्त्यते ॥१४०॥

विरुदं तेनकश्चेति द्वयं यस्मान्न विद्यते ।
चतुरङ्गं ततः प्राहुरिमं शरभलीलकम् ॥१४१॥

॥ इति शरभलीलः ॥२५॥

[11]छन्दसा कलहंसेन तालैर्झम्पादिभिश्च यः ।
निबध्यते प्रबन्धोऽसौ कलहंसः स च द्विधा ॥१४२॥

---

[1] cf. S. R. 4. 244.   [2] B. C. ०न्तिगैः ।
[3] A. विरु···ता ।   [4] B. यन्मतम् ।   [5] A. स्यु···लक्षणा ।
[6] A. C. पूर्वं ।   [7] cf. S. R. 4. 220-21.
[8] B. संप्रकीर्त्तितः ।   [9] A. omits तथा ।
[10] A. तारः B. C. लालः ।   [11] cf. S. R. 4. 242-43.

मात्राभवो वर्णजश्च प्रत्येकं तावुभौ द्विधा ।
गद्यपद्योपाधिवशात् तत्र स्याद् गद्यजे विधिः ॥१४३॥

आदौ गीत्वा स्वरान् पश्चात् पादानां स्यान्निवेशनम् ।
पद्यजे तु पदं पूर्वं गीत्वा पश्चात् स्वरावलिः ॥१४४॥

पदैरन्यैः स्वरान्तैः [१]स्यादत्राभोगचतुर्ष्वपि ।
तथा चतुर्ष्वप्येतेषु स्वरैर्न्यासो विधीयते ॥१४५॥

॥ इति कलहंसः ॥२६॥

[२]यः क्रौञ्चपदसंज्ञेन छन्दसा मुक्तकोऽथवा ।
प्रतितालेन तालेन स्वरन्यासो [३]विधीयते ॥
स क्रौञ्चपदसंज्ञोऽयं [४]प्रबन्धः स्वेष्टरागवान् ॥१४६॥

॥ इति क्रौञ्चपदः ॥२७॥

[५]कर्णाटलाटगौडादिभाषाविरचितैः पदैः ।
पाटैश्च यस्य [६]बन्धः स्यादाभोगो बिरुदान्वितः ॥१४७॥

यत्र वीरो रसः कन्दः स ज्ञेयः पाटमुक्तिकः[७] ।
अतालः, कन्दुकं[८] केचित्तालमाहुरतद्विदः ॥१४८॥

छन्दसा कन्दसंज्ञेन यतोऽयं रच्यते बुधैः ।
ततः कन्द इति ख्यात आर्यागीतिशरीरवान् ॥१४९॥

पूर्वार्द्धमुत्तरार्द्धं च यदा गुर्वधिकं भवेत् ।
आर्याया(ः) स भवेत् कन्दः शेषमार्यावदिष्यते ॥१५०॥

भेदाः[९] स्युरस्य पवनो [१०]रविर्धनदपावकौ ।
इन्द्रः समुद्रो वरुणश्चन्द्रोऽद्रिर्मधुमाधवौ ॥१५१॥

कामध्वजो जयन्तश्च मधुरः शुकसारसौ ।
केकी हरिश्च हरिणो गजः कादम्बकूर्मकौ ॥१५२॥

नयश्च विनयश्चैव विक्रमोत्साहसंज्ञकौ ।
[११]धर्मोऽर्थः [१२]काम इत्येत एकोनत्रिंशदीरिताः ॥१५३॥

---

[१] A. स्यादृश० [२] cf. S. R. 4. 222. [३] B. C. निबध्यते ।
[४] C. संबन्धः ।
[५] cf. S. R. 4. 205-10 for 147. above.
[६] A. बद्धं ।
[७] B. C. ०मुक्तिदः ।
[८] A. कन्दुकः ।
[९] A. C. omit विसर्ग ।
[१०] A. रविर्धनपावकौ ।
[११] B. धर्मार्थः ।
[१२] A. omits काम ।

त्रिंशद् गुरून्[1] समारभ्य क्रमाद् गुरुयुगावधि ।
एकैकस्य गुरोस्त्यागात् क्रमादत्र भवन्त्यमी ॥१५४॥

॥ इति कन्दः ॥२८॥

यत्रोद्ग्राहादिभागेषु समा वा विषमा रसाः[2] ।
[3]निबध्यन्ते प्रबन्धोऽसौ रससन्दोहनामकः ॥१५५॥

॥ इति रससन्दोहः ॥२९॥

चतुर्षु क्रमतो यत्र धातुषूद्ग्राहकादिषु ।
स्वराः पदानि पाटाश्च तेनाश्चैव स्युरादिगाः ॥१५६॥

धातवोऽपि क्रमादेवं गीयन्ते यत्र रूपके ।
राजचूडामणिस्तालो [4]जयश्रीर्जयमङ्गलः ॥१५७॥

विजयश्च क्रमादेते ताला रागाः क्रमादमी ।
श्रीरागो मध्यमादिश्च देशवालश्च गौडकः[5] ॥१५८॥

शृङ्गारश्च तथा वीरो हास्यश्चाद्भुतसंज्ञकः ।
[6]क्रमेणैते रसा ज्ञेयान्याभोगे बिरुदानि च[7] ॥१५९॥

पदस्थाने प्रबन्धोऽयं राजचूडामणिः कृतः ।
[8]स्वोपक्रमक्षमाभर्त्रा राजराजेन धीमता ॥१६०॥

॥ इति राजचूडामणिः ॥३०॥

राजानो वाहनीभूयं प्रभुं पर्युपासते ।
स राजवाहनो जीयान्नरवाहनजित्[9] श्रिया ॥१६१॥

आलयो यं सदालिस्थाः पर्युपासत ईश्वरम् ।
आलिप्रबन्धास्तेनेमे निर्मिताः [10]कृष्णभूभुजा ॥१६२॥

इति [11]श्रीराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकालसेनविरचिते संगीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां [12]गीतरत्नकोशे प्रबन्धोल्लासे आलिक्रम-प्रबन्धपरीक्षणं [13]तृतीयं समाप्तम् ।

---

[1] A. गुरू । [2] A. omits विसर्ग ।
[3] A. निबध्यते । [4] A. जंय० ।
[5] B. C. गौडका । [6] A. C. क्रमेणेति । [7] A. B. तु ।
[8] B. C. स्वापक्रमः । [9] B. ०श्रियाजितः । [10] B. C. कुम्भ० ।
[11] B. महाराजाधिराजकुम्भकर्णमहीमहेन्द्रेण C. राजश्रीकुम्भकर्णमहीमहेन्द्रेण ।
[12] B. omits गीतरत्नकोशे । [13] B. द्वितीयं ।

प्रकीर्णप्रबन्धा नाम चतुर्थं परीक्षणम्

विप्रकीर्णं[1] महो[2] यस्य नानार्थं[3] भुवनोदरे ।
अविप्रकीर्णरूपाय नमस्तस्मै चिदात्मने ॥१॥

अथ [4]प्रकीर्णकान् वक्ति प्रबन्धानवनीश्वरः ।
पर्यालोच्य पुरार्णविप्रणीतान् शास्त्रसंग्रहान् ॥२॥

[5]यत्र तालाश्च रागाश्च चत्वारोऽन्ते पदानि च ।
स श्रीरङ्गः [6]स्वराद्यङ्गत्रये पूर्वं[7] व्यवस्थिते ॥
आभोगान्यपदैर्वर्ण्यनाम्ना बिरुदसंयुतः[8] ॥३॥

॥ इति श्रीरङ्गः ॥१॥

पदाद्यङ्गत्रयं[9] [10]पूर्वं स्थितं चान्ते स्वरा यदा ।
[11]तालै रागैः पञ्चभिः स्यादाभोगेऽन्यपदैः कृते ॥
प्रबन्धः श्रीविलासाख्यो गातृनेत्रोः श्रियः प(प्र)दः ॥४॥

॥ इति श्रीविलासः ॥२॥

[12]तथा पञ्चाननः पाटैरन्तस्थैरुदितो बुधैः ।
केचिदत्र पुनः प्राहुस्तालौ द्वौ रागयोर्द्वयम् ॥५॥

॥ इति पञ्चाननः ॥३॥

[13]स्वरैस्तु स्थायिवर्णस्थैर्यस्याद्यश्चरणो भवेत् ।
द्वितीयश्चरणस्तद्वत् पाटैरारोहिवर्णगैः ॥६॥

अवरोहिणि वर्णे स्यात् [14]पदैर्भागस्तृतीयकः ।
चतुर्थश्चरणस्तद्वत् [15]तेनैः संचारिवर्णगैः ॥७॥

चतुर्मुखः प्रबन्धोऽयं[16] ग्रहमुक्तिविशेषवान् ।
वाग्गेयकारसुखदौ तालरागाविह स्मृतौ ॥८॥

॥ इति चतुर्मुखः ॥४॥

---

[1] A. विप्रकीर्णरूपो य······र्थं भुवनोदरे । [2] B. महा ।
[3] B. omits अनुस्वार । [4] A. विप्रकीर्ण० ।
[5] cf S.R. 4.265. [6] A. स्वराद्यं च ।
[7] A. B. omit अनुस्वार । [8] B. ०युताः ।
[9] A. omits अनुस्वार । [10] A. B. C. पूर्व(B.पूर्वं)मिछयान्ते ।
[11] cf. S. R. 4. 265. [12] cf. S. R. 4. 266.
[13] cf. S. R. 4. 278. [14] A. C. पादै० ।
[15] A. तानैः । [16] A. ०र्मुख B. ०र्मुखं :

[1]पदैश्च बिरुदैस्तेनैरुद्ग्राहाद्यास्त्रयः क्रमात् ।
यत्रेष्टौ रागतालौ च स प्रबन्धः सुदर्शनः ॥९॥

॥ इति सुदर्शनः ॥५॥

[2]यस्योद्ग्राहः स्वरैः शुद्धैः पदैर्यस्य ध्रुवो भवेत् ।
बिरुदैर्यस्य चाभोगः स्वराङ्कः स्वरमुक्तिकः ॥
अत्रैको द्वौ त्रयो वा स्युस्ताला गीतकविप्रियाः[3] ॥१०॥

॥ इति स्वराङ्कः ॥६॥

बिरुदैः पाटवर्णैश्च पदैर्यश्च[4] स्वरैः क्रमात् ।
तालमानद्वयं न्यासः प्रोक्तः[5] श्रीवर्द्धनो बुधैः[6] ॥११॥

॥ इति श्रीवर्द्धनः ॥७॥

क्रमात् पदैश्च बिरुदैः स्वरैः पाटैर्विरच्यते ।
इष्टाभ्यां [7]रागतालाभ्यां पञ्चाङ्गो हर्षवर्धनः ॥१२॥

॥ इति हर्षवर्द्धनः ॥८॥

[8]सिंहलीलेन तालेन रागेणेष्टेन गीयते ।
स्वरैः पाटैश्च बिरुदैस्तेनकैः सिंहलीलकः ॥१३॥

॥ इति सिंहलीलः ॥९॥

[9]हंसलीलेन तालेन पदैः पाटैर्विरच्यते ।
उद्ग्राहादित्रयं यस्य हंसलीलः स उच्यते ॥१४॥

॥ इति हंसलीलः ॥१०॥

[10]बिरुदान्तैः[11] पदैर्यस्य निर्माणं स्यात् पदान्तरैः ।
आभोगस्तु स वीरश्रीस्तालमानविमुक्तिकः[12] ॥
पाटतेनावपि प्रोचुर्धातुष्वत्रापि केचन ॥१५॥

॥ इति वीरश्रीः ॥११॥

---

[1] A. पादै० ।
[2] cf. S. R 4. 285-86.
[3] A. omits विसर्ग । स्युस्तालाश्च मालवश्रिया can also be a possible reading.
[4] A. ०र्यस्य ।
[5] A. B. omit विसर्ग ।
[6] cf. S. R. 4. 286-87.
[7] B. तालरागाभ्यां ।
[8] cf. S. R. 4. 279.
[9] cf. S. R. 4. 280.
[10] cf. S. R. 4. 296.
[11] A. omits विसर्ग ।
[12] A. ०विमुक्तकः ।

स्तूयन्ते देवता यत्र [1]तालरागानुगैः पदैः ।
शृङ्गारादिरसैरिष्टः सा प्रोक्ता स्तवमञ्जरी ॥१६॥

॥ इति स्तवमञ्जरी ॥१२॥

पाटैः पदैः स्वरैस्तेनैर्बिरुदैर्यो[2] विरच्यते ।
प्रतापवर्द्धनो नाम रागतालेष्टतायुतः ॥१७॥

॥ इति प्रतापवर्द्धनः ॥१३॥

कैशिकी[3]-वृत्तिमाश्रित्य शृङ्गाररसनिर्भराम् ।
गीतमेकमृजुं[4] गायेत् [5]कोमलैर्ललितैः पदैः ॥१८॥

तद्वदुद्ग्राहपदे कृत्वा मुहुर्मेलापकान्वितम्[6] ।
गायेत्ततः सालगस्थरूपकेष्वेकमीप्सितम् ॥१९॥

अथवा शुद्धसूडस्थप्रकीर्णकगतं तु वा ।
गीत्वा प्रबन्धं [7]तिरिप-[8]प्रमुखान् गमकांस्तु वा ॥२०॥

कृत्वा(ऽऽ)[9]र्लप्तिं विधायाथ गायेन्मेलापकं पुनः ।
उद्ग्राहपदसंयुक्तं वैदर्भीभङ्गसंभवम् ॥२१॥

प्रयोगोद्ग्राहमेलापैः संयुक्तानि यथाक्रमम् ।
अन्यानि पञ्चगीतानि संभवन्त्येवमादितः ॥२२॥

षष्ठमाभोगसंज्ञं च तत्र स्यातां यथाविधि[10] ।
वर्ण्यवाग्गेय-[11]कारकनामनी कर्म चोज्ज्वलम् ॥२३॥

उद्ग्राहेण सहैतेषु रूपकेषु च सप्तसु ।
तालाः सप्तैव निर्दिष्टा भिन्नरागस्तथैककः ॥
मेलापसंगतोद्ग्राहधातुना न्यास इष्यते ॥२४॥

[12]वीरशृङ्गारसंज्ञौ च रसौ स्यातां निरन्तरौ ।
[13]श्लेषानुविद्धौ गीतेऽस्मिन् यस्मात्तस्मान्निगद्यते ॥॥२५॥

---

[1] B. ताला ।
[2] B. C. ०र्योऽतिरिच्यते ।
[3] C. कैशिकीं ।
[4] B. C. ०मृजुपदं ।
[5] B. C. कोमलवर्णकम् ।
[6] A. ०न्विताम् ।
[7] A. B. C. प्रबन्धन्तिरिप ।
[8] A. प्रमुखानामकान्नव, B. C. पुरुषा नामकास्तवा ।
[9] B. C. लिप्तिं ।
[10] A. C. add विसर्ग ।
[11] B. C. ०काराह्व ।
[12] A.B.omit this line.
[13] B.omits this line and the next one.

वीरश्रृङ्गारसंज्ञोऽयं प्रबन्धः पृथिवीपतिः (?) ।
वीरश्रृङ्गाररूपेण वीरश्रृङ्गारकौ[1] रसौ ॥
[2]वर्ण्यौ स वीरश्रृङ्गारः कालसेनेन वर्णितः ॥२६॥
॥ इति वीरश्रृङ्गारः ॥१४॥

गीयते रङ्गतालेन पाटैः सबिरुदैस्तथा ।
रणरङ्गप्रबन्धोऽयं समादिग्रहभेदतः ॥
तालत्रैविध्यतो[3] ज्ञेयस्त्रिविधस्त्विष्टरागवान् ॥२७॥
॥ इति रणरङ्गः ॥१५॥

सानुप्रासैर्वीररसबन्धुरैः संस्कृतैः पदैः ।
बिरुदैश्च तथा पाटैस्तेनैः सगमकैः स्वरैः ॥२८॥

नेतृनामाङ्कसंयुक्तालापेन समलंकृतः ।
तालमानद्वयोपेतवाक्य(ो) मेलापमुक्तिकः ॥
सुधासागरनामासौ सुधासागरसन्निभः ॥२९॥
॥ इति सुधासागरः ॥१६॥

यस्मिन्नेकेण(न) रागेण तालेनैकेन केनचित् ।
[4]पदमादौ सम्प्रयोगः[5] स्वर आलापतेनकौ[6] ॥३०॥

गमकाश्च तथा पाटा [7]बिरुदश्च क्रमादिति ।
गीतैरेको भवेत् खण्डः[8] परे पञ्चापि तादृशाः ॥३१॥

[9]तेनकैर्बिरुदैश्चैव विशेषादद्रुतालकः ।
स श्रृङ्गारविलासाख्यः श्रृङ्गाररसपेशलः ॥३२॥
॥ इति श्रृङ्गारविलासः ॥१७॥

उद्ग्राहध्रुवकौ यत्र प्रश्नोत्तरपदैः कृतौ[10] ।
पाटप्रान्तौ[11] तथाभोगौ[12] भवेद्योऽत्र पदान्तरैः ॥३३॥

न्यासस्तालद्विमानेन स ज्ञेयः शुकसारिकः ।
कर्णाटलाटभाषाभिः केचित् प्रश्नोत्तरे[13] जगुः[14] ॥३४॥

---

१ B. C. ०श्रृङ्गारयोरसौ । २ B. C. रसयोर्वीरश्रृङ्गारः कुम्भकर्णेन वर्णितः ।
३ B. C. ०त्रैविध्यता । ४ A. पाद० ।
५ A. omits विसर्ग । ६ B. C. तेनकैः० ।
७ A .C. बिरुदं च । B. बिरुद्धं च । ८ B. खण्डो ।
९ B. C.ततः के बिरुदे । १० B. C. कृतैः ।
११ B. C. प्रातौ । १२ A. ०भोगो ।
१३ B. ०त्तरैः पदैः । १४ C. omits जगुः ।

कैश्चिदत्राष्ट-[१]चरणान्युच्यन्ते तन्मते त्वियम्[२] ।
भवेदष्टोत्तरीसंज्ञा नानाभाषाविनिर्मिता ॥३५॥

॥ इति शुकसारिकः ॥१८॥

गीत्वाद्यौ चरणौ पूर्वं किंचित् शेषं तृतीयके[३] ।
तमेव [४]पुनरावर्त्य संपूर्णं तदनन्तरम् ॥३६॥

[५]गायेच्चतुर्थं चरणं त्रिपद्यामिति तद्विधिः ।
तालेन रहिता सेयं गातव्या गानकोविदैः ॥
छन्दउल्लास एतस्या लक्षणं प्रागुदीरितम् ॥३७॥

॥ इति त्रिपदी ॥१९॥

[६]कर्णाटभाषया तालरहिता नादमुक्तिका ।
षट्पदी लक्षणं तस्याः[७] प्रागेव समुदाहृतम् ॥३८॥

॥ इति षट्पदी ॥२०॥

यस्यार्द्धमादिमं प्रान्तं[८] स्वरपाटं तथा परम् ।
स्वरतेनान्तमर्द्धं स्याद् दोहकस्तु ततः परः[९] ॥
तेनन्यासं च तद्वस्तु [१०]तल्लक्ष्म प्रागुदाहृतम् ॥३९॥

॥ इति वस्तु ॥२१॥

यस्मिन् विजयतालेन विजयो नायकस्य वै ।
तेनैः स्वरैस्तथा पाटैः [११]पादैश्च क्रमशः स तु ॥
विजयाख्य[१२]-प्रबन्धोऽयं तेनकन्याससंयुतः[१३] ॥४०॥

॥ इति विजयः ॥२२॥

[१४]पाटैश्च बिरुदैश्चैव स्वरैर्यत्र क्रमेण च ।
पदत्रयं त्रिपथकः स प्रोक्तः पृथिवीभुजा ॥४१॥

॥ इति त्रिपथकः ॥२३॥

---

१ A. ०चरण उच्यन्ते। B. C. केचिदष्टचरणा (C.चरण) उच्यन्ते (B. उच्यन्तं) ।
२ (C. त्विदम् also).
३ A. ०कः ।
४ B. पुरुषा० ।
५ cf. S. R. 4. 267-69.
६ cf. S. R. 4. 272-73.
७ A. omits विसर्गं ।
८ A. प्रान्त, B. C. प्रान्तः ।
९ cf. S. R. 4. 274-76.
१० A. तद्वस्तु ।
११ B. C. पदैर्गीतं क्रमात् ।
१२ B. adds विसर्गं ।
१३ cf. S. R. 4. 276-77
१४ cf. S. R. 4. 277.

[1]प्रत्यर्द्धं तु चतुष्पद्यां गातव्याः स्वरतेनकाः ।
आभोगस्तु पदैरन्यैर्न्यासोऽस्यां तेनकैर्मतः ॥
लक्ष्मप्रस्ताव एवास्या लक्षितं लक्षणं मया ॥४२॥
॥ इति चतुष्पदी ॥२४॥

स्वरैः [2]पदैश्च बिरुदैः पाटैस्तेनैः क्रमेण च ।
रागेणैकेन [3]तालेनैकेन तत्तद् द्वयेन वा ॥
अवादिषुः[4] पञ्चभङ्गिसंज्ञकं रूपकं विदः[5] ॥४३॥[6]
॥ इति पञ्चभङ्गिः ॥२५॥

चञ्चत्पुटस्तथा नान्दी ततः स्यात् सिंहनन्दनः
प्रतापशेखरश्चैव कङ्कालः सोमवल्लभः ॥४४॥

रङ्गभूषण इत्येते सप्ततालाः क्रमेण च ।
वसन्तो गूर्जरी देवशाखा तोडी च पञ्चमः ॥४५॥

धन्नासिका मालवादिकैशिकश्चेत्यमी तथा ।
सप्तरागा रसाः सप्त वीरश्चाद्भुतसंज्ञकः ॥४६॥

रौद्रशान्तौ पञ्चमश्च भयानक इति स्मृतः ।
करुणश्चैव शृङ्गारः क्रमात् खण्डेषु सप्तसु ॥४७॥

एते योज्या यथाशोभं[7] मेलापकयुतेन च ।
[8]आभोगः स्यात् सप्तमेन न्यासो मेलापकेन च ॥४८॥

उद्ग्राहाद्येन [9]वान्तेन नामनी कविवर्ण्ययोः ।
[10]आभोग उभयो(ः) स्यातामित्युमातिलकः स्मृतः ॥
सप्तखण्डात्मकः शुद्धः [11]कालसेनोपदर्शितः ॥४९॥
॥ [12]इत्युमातिलकः[13] ॥२६॥

[14]कन्दुकः कन्दुकेन स्यात्तालेनेष्टेन वा भवेत् ।
पदैः पाटैश्च बिरुदैर्ग्रहमुक्तिकृतास्पदः ॥५०॥
॥ इति कन्दुकः ॥२७॥

---

[1] cf. S. R. 4. 270-71.
[2] A. पाटैश्च । C. पैदैश्च ।
[3] B. तालेन केन ।
[4] A. C. omit विसर्ग ।
[5] A. C. विदुः ।
[6] cf. S. R. 4. 266.
[7] A. omits अनुस्वार ।
[8] B. C. omit this line.
[9] B. वाद्येन C. वातेन ।
[10] B. C. आभोगमुभयो ।
[11] B. C. कुम्भकर्णेन दर्शितः ।
[12] A. इति उत्तमा० B. इति उमा ।
[13] cf. S. R. 4. 266.
[14] cf. S. R. 4. 282.

[1]झम्बड(च्)छन्दसा ज्ञेयं क्रीडातालेन झम्बडम्[2] ॥५१॥
॥ इति झम्बडम् ॥२८॥

स्वरैः पाटैः पदैर्बद्धस्त्रिभङ्गिः पञ्चधा स च ।
[3]तालरागैस्त्रिभिर्यद्वा स्तुत्या देवत्रयस्य वा[4] ॥५२॥

[5]वृत्तत्रयकृतो यद्वा तालेनाथ त्रिभङ्गिना ।
त्रिभङ्गिनाथ[6] वृत्तेन तालद्वैगुण्यमुक्तिकः ॥५३॥
॥ इति त्रिभङ्गिः ॥२९॥

यत्र चन्द्रकलाप्रायं पदषोडशकं भवेत् ।
आधिदैवतसंयुक्तचन्द्रकैककलाभिधम् ॥५४॥

तेषु पञ्चदशस्विष्टा भिन्नास्तालास्तु षोडशे ।
पदे चन्द्रकलासंज्ञस्तालः[7] प्रोक्तो महीभृता ॥५५॥

अमृता मानसी पुष्टिस्तुष्टिः प्रीतिश्च रेवती ।
ह्रीः श्रीः कान्तिः स्वधा ज्योत्स्ना तथा हैमवतीति च ॥५६॥

छाया संपूरणी वामा अमा चन्द्रकला इमाः ।
वह्न्यर्कवैश्वदेवाश्च[8] चतुर्थः सलिलाधिपः ॥५७॥

वषट्कारः [9]सरित् [10]सप्तर्षयश्चाज(श्च) एकपात् ।
यमा(मोऽ)निलो मा पितरो धनदेशपितामहाः ॥५८॥

अमृतादि-कलानां स्युः क्रमेणैवाधिदेवताः ।
अत्र रागाः षोडश स्युरेक एवाथवा भवेत् ॥५९॥

इति चन्द्रकलाकारवदनेनैव निर्मितः ।
खण्डैश्चन्द्रकलातुल्यैर्युक्तश्चन्द्रकलाभिधः ॥६०॥
॥ इति चन्द्रकला[11] ॥३०॥

लक्षितेषु त्रिषु छन्दउल्लासे पूर्वमेव हि ।
वदने चोपवदने वस्त्वादिवदनेऽपि च ॥
एकैकस्वरपाटान्तश्चरणः[12] स्याद्यथाविधि[13] ॥६१॥
॥ इति [14]वदनोपवदनवस्तुवदनानि ॥३१॥

---

[1] B. C, give this line after त्रिभङ्गिः । [2] cf. S. R. 4. 281.
[3] A. B. ताले । [4] cf. S. R. 4. 282-83.
[5] A. तत्त० । [6] B. C. ०ना प्रवृत्तेन ।
[7] A. B. omit विसर्ग । [8] A. C. ०देवाश्चतुर्थः ।
[9] A, स्वरित्० [10] B. सप्तऋजयश्चाज० ।
[11] A. C. add विसर्ग । [12] A. B. चरण C. चरणाः ।
[13] A. B. C. add विसर्ग । [14] A. वदनोपवस्तुवदनानि ।

[१]येन केनापि तालेन धवलादिपदान्वितः ।
आशीर्भिर्धवलो गेयो रागेणेष्टेन तद्विदा ॥६२॥

यदृच्छया वा गातव्यो[२] धवलो लोकरूढितः ।
गदितं पूर्वमस्माभिर्लक्षणं धवलस्य तु ॥६३॥

॥ इति धवलः ॥३२॥

कैशिकी[३]-वृत्तिमाश्रित्य चम्पूबन्धेन वा पृथक् ।
गद्यैः पद्यैर्विरचितस्ताले निःसारसंज्ञके ॥
मङ्गलाचारसंज्ञोऽयं बुधैर्गेयः स्वरान्वितः[४] ॥६४॥

॥ इति मङ्गलाचारः ॥३३॥

[५]विलम्बितलये बोट्टरागे मङ्गलवाचकैः ।
पदैर्मङ्गलसंज्ञोऽयं मङ्गल[६](च्) छन्दसाथवा ॥
कैशिक्यां गीयते लोकैर्मङ्गलाभ्युदयादिषु ॥६५॥

॥ इति मङ्गलः[७] ॥३४॥

उद्ग्राहध्रुवकौ यत्र पृथक्(ग्) द्विर्द्विदलौ तथा ।
आभोगस्तु पदैरन्यैः [८]पाटैश्चैव स्वरास्तथा ॥
बिरुदानि च तेनाश्च चत्वारः क्रमतः पृथक् ॥६६।

भाषाश्चतस्रश्चत्वारस्ताला रागाश्च तत्समाः ।
भाषापाटास्तालरागा उद्ग्राहस्यादिमे दले ॥६७॥

भिन्ना भाषाः [९]स्वरास्तालरागौ चान्यौ दले परे ।
भाषाभ्यां तेनकान्ताभ्यामथवा ध्रुवको भवेत् ॥६८॥

भिन्नाभ्यां रागस्तालाभ्यां चतुरङ्गप्रबन्धके ।
ध्रुवोत्तरार्द्धतालादिराभोगस्तेन-मोक्षणः ॥६९॥

बुधैरत्र विधातव्यं [१०]पदभाषामयं सदा ।
चूडामणिकृता यत्तु रागोऽन्यो भाषिका [११]परा ॥७०॥

तालोऽन्यः पदसंयुक्तो[१२] वापि [१३]लक्षणवर्त्मनि ।
बिरुदं तत्र विज्ञेयं पदशब्देन येन वै ॥
बिरुदावसानिकोक्ता भाषा भाषाविदात्र तु ॥७१॥

॥ इति चतुरङ्गः ॥३५॥

---

१ cf. S. R. 4. 302.	२ C. व्या ।	३ B. C. ०कीं ।
४ cf. S. R. 4. 297.	५ cf. S. R. 4. 303.	६ B. ०ला ।
७ B. C. ०लम् ।	८ B. पाटा० ।	९ B. C. ०स्तथा ताल०
१० A. पदै० ।	११ A. परे ।	१२ B. ०क्ता ।	१३ A. B. लक्ष्मण० ।

चच्चरी(च्)छन्दसा बद्धा [१]घत्ता ध्रुवपदान्विता ।
क्रीडातालेन [२]बहवश्चरणा यत्र संगताः ॥७२॥

[३]गीयन्ते चच्चरी सा स्यादिति केचिदवादिषुः[४] ।
बहवश्चरणा यत्र समाः षोडशमात्रिकाः ॥७३॥

गीताः प्राकृतभाषाभिः पादयोः[५] स्युर्द्वयोर्द्वयोः ।
अनुप्रासाः सुललितास्तालश्चचच्चरिकाभिधः ॥७४॥

[६]चच्चरी सा निगदिता गीतशास्त्रविशारदैः ।
ज्ञे(गे)या वसन्तरागेण वसन्तादिमहोत्सवे ॥७५॥

॥ इति चच्चरी ॥३६॥

पद्धडी(च्) छन्दसा युग्म-[७]पादान्तप्राससंयुता ।
बिरुदैः स्वरपाटान्तैर्निर्मिता पद्धडी मता[८] ॥७६॥

॥ इति पद्धडी ॥३७॥

[९]पद्धडीप्रभृतिच्छन्दोगणैर्यस्या विरच्यते ।
चरणोऽध्यात्मविषया वाणी चर्या परा तु सा ॥७७॥

सा पूर्णा छन्दसः पूर्त्या स्यादपूर्णत्वपूर्तितः ।
समासमध्रुवेत्येषा प्रत्येकं द्विविधा मता ॥७८॥

चर्या समध्रुवा सा तु योद्ग्राहेण [१०]समध्रुवा ।
[११]उद्ग्राहादधिकं न्यूनध्रुवा स्याद् विषमध्रुवा ॥७९॥

संपूर्णचरणस्येयमावृत्त्या वा ध्रुवस्य तु ।
गेया ताले द्वितीया(ऽऽ)दौ[१२] ग्रहे न्यस्या ध्रुवेऽथवा ॥८०॥

॥ इति चर्या ॥३८॥

ताल-[१३]रागरसैर्युक्तमेलापकसमन्वितैः ।
षड्भिः खण्डैर्घातवः [१४]स्युर्यत्रासौ विजयो मतः ॥८१॥

जयमङ्गलतालेन श्रीरागेणादि-[१५]मङ्गलम् ।
द्वितीयं पञ्चमे रागे ताले श्रीवन्दने भवेत् ॥८२॥

---

१ A. घत्ता । B. C. यत्न ।
२ A. C. वह्व० ।
३ A. गीयते ।
४ A. C. omit विसर्ग ।
५ A. omits विसर्ग ।
६ cf. S. R. 4. 289-91.
७ A. ०पदान्त० ।
८ cf. S. R. 4. 294-95.
९ cf. S. R. 4. 292-94.
१० A. समुद्भवा ।
११ B. omits this line.
१२ B. सौ० ।
१३ A. रास ।
१४ A. ०र्घातवस्तु यत्रासौ ।
१५ A. मण्डलम् ।

वसन्तेन तृतीयं स्याद् वीरविक्रमतालतः ।
तुर्यं कर्णाटगौडेन सोमवल्लभतालतः[१] ॥८३॥

षट्पितापुत्रके ताले नट्टनारायणाभिधे ।
रागे स्यात् पञ्चमं खण्डं षष्ठं तालेषु पञ्चसु ॥८४॥

[२]एकेन केनचित् कार्यं रागेणैतेषु तानि च ।
त्रिस्थानगमकोपेतान्युत्साहपदवन्ति च ॥८५॥

शृङ्गारवीरशृङ्गारहास्यरौद्राः क्रमादिमे ।
रसाः पञ्चसु खण्डेषु षष्ठे पञ्च यथारुचि ॥८६॥

गीत्वा द्विवारमुद्ग्राहं मेलापकपदैरथ ।
दलानि त्रीणि युक्तानि गायेदाभोगकं ततः ॥
न्यासो मेलापके[3](ऽ)न्यो[४](ऽस्य) विधातव्यो विधानतः ॥८७॥
॥ इति विजयः ॥३९॥

[५]यत्र खण्डत्रयं प्रान्तप्रोल्लसत्प्राससुन्दरम् ।
अन्ते दन्तीपदोपेतं [६]समन्वितपरस्परम् ॥८८॥

तद्दन्तीरूपकं ज्ञेयं रूपकज्ञानशालिभिः ।
प्रहेलिकादयो[७] येऽन्ये तेऽपि दन्तीभिदा मताः ॥
एषु केचित् कवेराख्यां प्रवदन्ति विचक्षणाः ॥८९॥
॥ इति दन्ती ॥४०॥

[८]सानुप्रासा त्रिखण्डी चेद्देशभाषाविनिर्मिता ।
ऊ(ओ)वीपदावसाना चेद्बस्त्वोवी[९] कथितं तदा ॥९०॥

तालेनेष्टेन रागेण कव्यभीष्टेन केनचित् ।
गीयते तद्विदां वृन्दैर्न छन्दोऽस्यां नियन्त्रितम् ॥९१॥

[१०]एकाद्यावृत्तियोगेन खण्डानां त्रितयस्य च ।
भवन्ति बहवो भेदा नानाभङ्गिमनोहराः[११] ॥९२॥

छन्दसा येन केनापि गेया जनमनोहराः ।
तेन तेनैवमेताः[१२] स्युरोव्यः शृङ्गारमञ्जुलाः ॥९३॥
॥ इति ओवी ॥४१॥

---

१ B. C. तालकः ।
२ A. एक एकेन ।
3 A. को ।
४ A. B. C. न्यास्य ।
५ cf. S. R. 4. 308-9.
६ A. B. C. ०पेतमनन्वित (B.०पेतं) ।
७ B. C. ०द्वयोऽप्यन्ये ।
८ C. स्वानु० ।
९ B. ०र्वी ।
१० B. C. एको० ।
११ cf. S. R. 4. 304-6.
१२ A. omits विसर्ग ।

ऊं(ओ)वी[1] [2]चान्ते प्रगातव्या भेदा(:) स्युर्ध्वनिकादयः[3] ॥९४॥

॥ इत्यनुद्दिष्टा [4]ध्वनिकादयः ॥४२॥

लोली दन्ती च विज्ञेया प्रान्ते लोलीपदान्वितैः ।
त्रिभिः खण्डैरन्विता[5] स्यादिति गीतविदो विदुः[6] ॥९५॥

॥ इति लोली ॥४३॥

[7]य(ो)दोहकः[8] पूर्वमुक्तो लाटभाषाविनिर्मितः ।
तदन्ते चेड्ढोल्लरीति पदं स्याड्ढोल्लरी तदा ॥
तालेनेष्टेन गातव्या केचिज्झम्पाविधेन च ॥९६॥

॥ इति ढोल्लरी ॥४३॥

फल्गूत्सवे द्वादशभिरष्टभिर्वा यथारुचि ।
चतुर्भिश्चरणैर्बद्धा धम्माली[9] प्रोच्यते बुधैः ॥९७॥

यतिलग्नेन तालेन वैकताल्येति केचन ।
हास्यशृङ्गाररसयो रागे चैव वसन्तके ॥९८॥

गीत्वा द्विवारमुद्ग्राहं ध्रुवकं च पुनः पुनः ।
मेलापाभोगयोर्गानं विधातव्यं यदृच्छया ॥९९॥

वसन्तस्य प्रभोर्वापि स्वैरिणीनां च वर्णनम् ।
[10]अनुद्दिष्टापि गदिता वसन्तोत्सवसंगतः ॥१००॥

॥ इति धम्माली ॥४४॥

[11]चरणैर्बहुभिर्यत्र वीराणां रसवर्णनम् ।
रसोऽपि वीरसंज्ञः स्यात् सा ज्ञेया राहडीति च ॥१०१॥

॥ इति राहडी ॥४५॥

अन्येऽपि सन्ति भूयांसः प्रबन्धाः शास्त्रगोचराः ।
न[12] तान् [13]ब्रवीमहि(म्यहं)ग्रन्थविस्तरत्रस्तमानसाः(सः)॥१०२॥

तथापि छन्दउल्लासे बहवो ये प्रदर्शिताः ।
स्वरादिभिर्यथायोगमङ्गैः संयोज्य युक्तितः ॥१०३॥

---

[1] B. ०र्वी ।
[2] C. वान्ये ।
[3] B. र्वनि० ।
[4] B. घनि० ।
[5] B. ०तैः ।
[6] cf. S. R. 4. 306-7.
[7] cf. S. R. 4. 307-8.
[8] A. C. ०डः B.०जः ।
[9] C. ०लिः ।
[10] B. C. omit this line and the next one.
[11] cf. S. R. 4. 295-96.
[12] B. adds च ।
[13] B. ब्रूमहे ।

गानविद्भिः प्रगातव्या लयमानसमुज्ज्वलाः ।
क्वचिदादौ क्वचिन्मध्ये क्वचिदन्ते क्वचित् त्रिषु ॥
द्वित्राण्यङ्गानि योज्यानि पञ्चषाणि[१] यथारुचि ॥१०४॥

॥ इति पञ्चचत्वारिंशत्प्रकीर्णकप्रबन्धाः ॥

[२]नूत्नः प्रबन्धो गुणवान् उत्तमो दोषवर्जितः ।
कर्तव्यो गीतकविना तत्र नूतनतोच्यते ॥१०५॥

तालरागधातुमातु-[३]कृतौडुवलयैर्नवैः ।
तालोद्भव(ः) स्याद् भेदेन ग्रहस्य च लयस्य च ॥१०६॥

स्थायैरन्यैर्नवो रागो धातुरागांशभेदतः ।
रसालंकारवाच्यानां नवत्वान्मातुनूत्नता ॥१०७॥

स्वरपाटपदाद्यैस्तु प्रबन्धावयवैर्नवैः ।
छन्दोगणग्रहन्यासैर्नवता रचनागता ॥१०८॥

रचनौडुवपर्याया स्थाय-[४]वागविमिश्रिता ॥
तालस्य विरतेरन्यविरत्या स्यान्नवो लयः ॥१०९॥

तच्च पञ्चविधं ज्ञेयं परिवृत्तं पटान्तरम् ।
भञ्जनीसंसृतं[५] चेति [६]खल्लोत्तारानुसारकौ ॥११०॥

इति [७]पञ्चभिधो(दो)पेतं रूपकं लक्ष्यते क्रमात् ।
स्वस्थानरागतालैश्च नवैर्यत् क्रियते नवम् ॥१११॥

पूर्वं प्रसिद्धं तज्ज्ञेयं रूपकं परिवृत्तकम् ।
रूपकं पूर्वसिद्धं यत् तालरागरसादिभिः ॥११२॥

तत्र या गुणवैचित्री मातुस्थायिविशेषजा ।
तत् स्यात् पटान्तरं तच्च भञ्जनीसंश्रितं पुनः ॥११३॥

यद्रूपकं[८] निजाद्धातोर्येन भिन्नेन धातुना ।
तस्मिन्नेव यदा धातौ मातुरन्यो [९]निधीयते ॥११४॥

तदा (स तु) स्यादथ [१०]संज्ञेयः खल्लोत्तारस्तदा बुधैः ।
यदा प्राचीनगीतस्य छायाः[११] स्थानान्तरं गताः ॥११५॥

---

१ A. ०पाणि ।　　२ cf. S. R. 361-73 for 105-18 above.
३ A. मातुष्कृत्योडुव० B. कृतौद्वल० C. कृतौद्रुत० ।
४ A. B. वेगे० C. वेग० ।　　५ S. R. ०संश्रितं ।
६ A. C. खलो० ।
७ पञ्चाभिधोपेतं can also be a possible reading.
८ A. omits अनुस्वार ।　　९ B. (ऽ)भिधीयते C. विधीयते ।
१० B. C. स० ।　　११ A. C. omit विसर्ग ।

श्लिष्यन्ति [1]मातुमपरमनुसारोऽथ कथ्यते ।
तावेव तालरागौ स्तो धातुरीषद्विलक्षणः ॥११६॥

तत्रान्यो वर्ण्यते मातुस्तदा स स्यादिति स्थितिः ।
एवं पञ्चैव कथिता भेदा रूपकसंश्रिताः ॥
खल्लोत्तारानुसारौ च तेषु ज्ञेयौ पराधमौ ॥११७॥

यावन्ति गीते धरणीपदानि तावन्त एव स्वरपाटतेनाः ।
तथा विधेया गमकाश्च तस्मिन् विशिष्य नोक्तोऽत्र मया विशेषः ॥११८॥

॥ इति पञ्चविधरूपकलक्षणम् ॥

[2]सममधुरसुरक्तश्लक्ष्णविकृष्टपूर्णश्रुतिगतिसुकुमारालंकृतव्यक्तवर्णम् ।
इति विविधगुणाढ्यं सुप्रसन्नं सुवर्णं श्रुतिपुटपरिपेयं गीतमेवं विदध्यात् ॥११९॥

समवर्णलयस्थानं समं स्यान्मधुरं पुनः ।
[3]धुर्यलावण्यसंपूर्णं सुरक्तं पुनरुच्यते ॥१२०॥

वल्लवीवंशकण्ठानां नादैक्येन युतं पुनः ।
नीचोच्च-[4]द्रुतमध्यादौ श्लक्ष्णत्वे श्लक्ष्णमीरितम् ॥१२१॥

उच्चैरुच्चरितं यत्तु विकृष्टं तदुदीरितम् ।
प्रकृतिप्रत्ययाद्यैश्च छन्दोरागपदस्वरैः ॥१२२॥

पूर्तेः पूर्णाङ्गगमकं [5]पूर्णमित्यभिधीयते ।
मध्यस्थानभवं गीतं गीयते सुकुमारकम् ॥१२३॥

त्रिषु स्थानेषु यद्गीतं गीयते तदलंकृतम् ।
व्यक्तं स्फुटस्वरं ज्ञेयं प्रसन्नं प्रकटार्थकम् ॥१२४॥

दशदिग्जयिना राज्ञा गीतस्योक्ता गुणा दश ॥१२५॥

॥ इति दशगीतगुणाः ॥

दुष्टं विरुद्धं संदिग्धं कलाबाह्यं गतक्रमम् ।
पुनरुक्तमपार्थं च गीतदोषाः स्मृता बुधैः[6] ॥१२६॥

लोकदुष्टं शास्त्रदुष्टमिति दुष्टं द्विधा स्मृतम् ।
विरुद्धं श्रुतिकालाभ्यां विरोधात्(द्)द्विविधं तथा ॥१२७॥

एवं दशेमे दोषाः[7] स्युर्गीते[8] त्याज्या विजानता ॥१२८॥

॥ इति दशगीतदोषाः ॥

---

[1] B. मातुपरम० ।
[2] cf. S. R. 373-79 for 119-28 above.
[3] B. C. omit this and the next line.
[4] B, द्रुत० । [5] B. C. पूर्णाङ्गेत्य० । [6] A. B. पुनः ।
[7] A. C. omit विसर्ग । [8] B. त० ।

आदिराजयशो येन विप्रकीर्णमितस्ततः ।
[1]चित्रं प्रकीर्णास्तेनेमे प्रबन्धा उपर्वाणताः ॥१२९॥

यद्यशोगीतरत्नानां कोशो[2] भुवनमण्डली ।
गीताख्यरत्नकोशोऽयं निर्मितस्तेन भूभृता ॥१३०॥

राजवाहनतया धनाधिपं योऽतिशय्य नरवाहनं नृपः ।
राजते(ऽ)तनुत नूतनामयं [3]ब्रह्मशैलनिलये सुपद्धतिम् ॥१३१॥

[4]इति निश्शङ्कनिर्भयमल्लेन सकलभूवलयैकवीरेण श्रीकलाकल्याणकुशलेन श्रीकालसेनेन द्वादशसहस्रजनस्थानप्रभृतिवसुंधरासमुद्धरणैकधीरेण श्रीजगदीश्वरवनदेवनिजगणेन जगदीश्वरीकामेश्वरीचरणकिङ्करेण श्रीब्रह्माद्रिविभुना प्रथमप्रख्याततामराज-आमोदराज-रामराज-पेङ्कराज-ह्याङ्गराज-तामराजेन्द्र-प्रभृति-सकलमहीपालमौलिमाणिक्य-रचितसिंहासनादि-समस्त-प्रशस्तराजचिह्नाधिष्ठातृनरेश्वरेण अगस्तिपुरनिरस्तसमस्तवैरिवर्गेण कामाक्षाप्रसादासादित-कुंतीपुरेण शुद्धोद्धतोद्धतपतिनिपातपटुतरवारिधरेण[5], उद्धतपुरनारीनयननीरनिरन्तरसा(धा)-रणीसमाप्यायितशौर्यतरुवरेण भीष्मपुरजयानीतानेकराजकन्यारत्नेन मणिपुरमर्द्दनदर्शितशौर्येण कल्याणपुरजयाजितजामदग्न्येन स्थानवलयितानेकदरीपरिसरपरित्रासितमनोरवीरेण श्रीपुर-ग्रहणसंवर्द्धितयशोभरेण वाटिकाचलग्रहणजनितकीर्तिपूरपराजिताचलनायकेन राजपुरीविध्वंसन-चारुचापरचितेन सुवर्णगिरिखण्डनावनिवज्रहस्तेन नवसारीघनदेवी[6]-युवतीजनवदनयामिनीनाथ-सिंहिकासुतायमानकरालवालेन, पाटलीरण-[7]धरणीधरधनुर्धोंकारमुखरितत्रिभुवनेन तारापुर-प्रज्वालनसमुद्भूतधूममलिनीकृतसकलवैरि[8]-वदनेन कुङकुमपुरजयदर्शितसिंहविक्रमेण संज्ञापुरो-

---

[1] A. C. चित्तं ।

[2] A. कोशे ।

[3] B. omits ब्रह्मशैल, चित्रकूट is struck off. C. चित्रकूट ।

[4] B. omits इति, C. reads the colophon as under :—

इति श्रीसरस्वतीरससमुद्भूतकैरवोद्याननायकेन, अभिनवभरताचार्येण, मालवांभोधिमाथमंथमहीधरेण, मेदपाटसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन, अरिराजमत्तमातङ्गपञ्चाननेन, प्ररूढपत्रयवनदवदहनदावानलेन, प्रत्यर्थिपृथिवीपतितिमिरततिनिराकरणप्रौढप्रतापमार्त्तण्डेन, वैरिवनितावैधव्यदीक्षादानदक्षोद्दण्डकोदण्डमण्डिताखण्ड-भुजादण्डेन, भूमण्डलाखण्डलेन, श्रीचित्रकूटविभुना, अभ्युष्टनरेश्वरेण, गजनरतुरङ्गाधीशराजत्रितयतोडरमल्लेन, वेदमार्गस्थापनचतुराननेन, याचककल्पनाकल्पद्रुमेण, वसुन्धरोद्धरणादिवराहेण, परमभागवतेन, जगदीश्वरीचरणकिङ्करेण, भवानीपति-प्रसादाप्तापसादवरप्रसादेन, राजगुर्वादिबिरुदावलीविराजमानेन, राजाधिराजकुम्भ-करणमहीन्द्रेण विरचिते संगीतराजे गीतरत्नकोशे द्वितीये प्रबन्धोल्लासे श्रीचित्रकूटे दुर्गे नूतनप्रतोलीपद्धतिसहोदरं प्रबन्धपरीक्षणं चतुर्थं समाप्तमिति शुभं भवतु ।

[5] A. वारिधारेण ।

[6] A. omits देवी ।

[7] A. धरिणि

[8] A. वैरी ।

पार्जितरत्नेन वेदिकागिरिनिर्दलन[१]-दारुणेन कुरङ्गगिरिकोटविघट्टनलंपटोरुनाशीरेण, पुण्यस्तम्भोद्धूलनोद्भूताद्भुतधैर्येण संगमनीरदुर्गोद्धरणोद्धृतसकलमण्डलाधीश्वरेण, शुक्लपुरसमूलोन्मूलनप्राप्तजयश्रिया गिरिपुरडुङ्गरग्रहणसार्थकीकृतोग्राग्रहेण दमनपुरविध्वंसनवंदीकृतयवनीनिचयेन आमर्दकगिरिशिखरोपरिभावितशकनिकरेण महिषमेरुजयाजेयविभवेन, शाकम्भरीरमणपरिशीलनपरिप्राप्तशाकम्भरीपरितोषितशाकम्भरीप्रमुखशक्तित्रयेण निजभुजशौर्यवशीकृतबग्गुलराजप्रमुखमहानिधानेन बे(द्)दुरभूपालराजकृतसंस्थापनेन नराणरणकर्मकर्मठेन तुजारखानमानमर्दनगृहीत-[२]राज्यलक्ष्मीसकलभाण्डागारनिचयेन अलङ्गगिरिगहनगह्वरकुहरविहारिवैरिवीरसिन्दुरमर्दननिर्दयकंठीरवेण अष्टादशगिरिशिखरपरिवारिताञ्जनाद्रिविजयविख्यातवीर्यगर्वेण सप्तविंशतिसहस्रमहाराष्ट्रधराविधूननप्रलम्ब-(प्रबल)-प्रभञ्जनेन, सप्ततिसहस्र-[3]गुर्जराम्भोविमाथमन्थमहीधरेण,[४] महदम्बमातृकापुरोद्धूलनर्धषितामहोरगपुरेण पलायमानअजीमखानसकलगृहीतजयश्रिया[५] जाङ्गलस्थलजलधितरत्तरंगनिकरसंरम्भकुंभसम्भवेन वस्तिसोपारकलहकलितकुन्तजनितकुन्दावदातकीर्तिधवलितदिगन्तरेण शशकगिरिलुण्ठनपटुतरेण श्रीवनदेवस्वामिप्रासादरचनापरपरमेश्वरेण, श्रीत्र्यम्बकेश्वरसन्निधि(निर्मित) कीर्त्तिस्तम्भोन्नतजयस्तम्भेन श्रीब्रह्मगिरिभौमस्वर्गतायथार्थीकरणरचितचारुतरपथेन, श्रीकामाक्षागिरिनवीननिर्मितपराजितसुमेरुणा श्रीमहिषाचलोपरि श्रीहरिशरणरचिताचलदुर्गेण रायंगुरु-वायंगुरु-सेलगुरु-रायाञ्चापरमगुरुवागाङ्गला--रायाञ्चा--मुहवनरायहिसल्लराय--माचल्लपूर्वपश्चिमोत्तरदक्षिणचतुर्दिशां --रायाञ्चा-आम्बुला-इत्यादि-बिरुदावलीविराजमानेन, अध्युष्टतमनरेश्वरेण सबलराजसन्मूलनाचार्येण दुर्बलराज्य(ज)संस्थापनाचार्येण पितृवैरिसमुद्भूतरोषपोषणमहीपतिमत्तमातङ्गमस्तकाङ्कुशेन अभिनवभार्गवेण राजभुजबलभीमेन, हिन्दूकराजगजपतिना आसनसिंहासनसितातपत्रमाणिक्यमालामण्डितवातान्दोलितजयपताकाकनकदण्डचन्द्रावदातचलचामरयुगलमकरध्वजादिराजराजालङ्करणावलोकनमत्सरितमानसेतरनृपालमौलिनिहितवामचरणेन नलनहुषधुन्धुमारभरतभगीरथमान्धातृमेधातिथिप्रभृतिवीरराजरत्नोदात्तचरितेन [६]वेदमार्गस्थापनचतुराननेन सर्वदात्र्यम्बकादिगोदाविमुक्तिसमस्तामुक्तिप्रवितीर्णमुक्तिमुक्ताकलापेन, श्रीब्रह्मगिरिसन्निधिकृतयुगधर्मानुवृत्ति(र्त्ति) ब्रह्मवृन्दाधिष्ठितानेकयज्ञाद्यखिलसुकृतकृतसत्यलोकेन परमभागवतेन अभिनवभरताचार्येण सङ्गीतमीमांसानिर्माणापरप्रभाकरेण प्रबन्धराजश्रीगीतगोविंदनिर्माणपरितोषितराधामाधवेन कामाक्षास्तुतिकरणाराधितकामेश्वरीचरणकमलेन, श्रीगीतगोविन्दटीकारचनावर्णितसाङ्गशृंगाररसेन सकलराज[७]-वाग्येयकारतोडरमल्लेन सकलकविराजचक्रचूडामणिना वीणावादनप्रवीणेन सुशारीरशालिना पद्मनगरजनस्थानगोदावरीविराजमानम्लेच्छोच्छेदितचिरकालधर्मसंस्थापनेन संस्कृतभाषामहाराष्ट्रभाषातैलङ्गकर्णाटकभाषाचतुष्टयरचितनाटकराजचतुष्टयेन याचकजनकल्पनाकल्पद्रुमेण, वसंतसमयसमागतसमस्तसामन्तसीमन्तिनीसीमन्तसिंदूरपूरदूरोद्धूलनप्रकटितप्रौढप्रतापेन, निसर्गदुर्ग्रह-[८]दुर्गवर्गदुर्गमप्राकारपरिखापरिपात-

---

[१] B. निर्दल० ।
[२] B. राजलक्ष्मी ।
[3] B. गुजरोंधि ।
[४] A. महाधरणः ।
[५] A. जयश्रेया ।
[६] B. omits this epithet.
[७] B. omits राज ।
[८] A. B. दुर्गः B. omits next दुर्गं

परिखिद्यमानपरिशङ्कितपरिजनपरिवीतप्रत्यर्थिनितम्बिनीलुण्ठा (ण्ठा)-कार्गलादीर्घभुजायुगलेन धीरोदात्तधीरशान्तधीरोद्धतधीरललित-चतुर्विधनायकगुणग्रामविचारचातुरीचतुराननेन, अष्ट-विधनायिकाहावभावविवेकोद्दामोद्दीपितस्मरविलोकनानुभूयमानशृङ्गाररससान्तरनिरन्तरान्तरा-नन्देन नाटकनाटिकाख्यानाख्यायिकाप्रहेलिकाकलाकलापकौशल्येन, भारतीयरसदृष्टिभावदृष्टि-भावितभावनाभिनवभरताचार्य्येण नन्दिकेश्वरमतानुवर्तनाराधितत्रिनयनेन परमपराक्रमार्जुनेन अथ वृहन्नटेन सतताराधितधर्मेण अथ बृकोदरेण श्रीसरस्वतीरससमुद्भूतकैरवोद्यानन्नायकेन यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण सततपराभूतसमागतसूर्यवंशीन्द्रसेनराजराज्यसंस्थापनदृढाङ्गी-कारेण, गुर्जरधराधीशमहमदसुलतानधीरत्वोन्मूलनप्रचण्डपवनेन श्रीत्रिसन्ध्याक्षेत्रसमुद्भसंभव-रोहिणीरमणेन अरिराजमत्तमातङ्गपञ्चाननेन प्ररूढपत्रयवनदवदहनदावानलेन प्रत्यर्थिपृथ्वीपति-तिमिरततिनिराकरणप्रौढप्रतापमार्तण्डेन, [१]वैरिवनितावैधव्यदीक्षादानदक्षोद्दण्डकोदण्डमण्डिता-खण्डभुजादण्डयुगलेन[२] भूमण्डलाखण्डलेन गजनरतुरङ्गाधीशराजत्रितय[३]-तोडरमल्लेन वसुन्धरो-द्धरणादिवराहेण, भवानीपतिप्रसादाप्तापसाद[४]-वरप्रसादेन, अनन्यमल्लीकगर्वखण्डनमुशल-हस्तबलभद्रपराक्रमेण, महाराजाधिराजमहाराणाश्रीमृगाङ्कतामराजेन्द्रनन्दनेन, महाराज्ञी-श्रीसौभाग्यवतीजसमाम्बिकाहृदयनन्दनेन विविधविज्ञानविज्ञचमत्कारिचातुरीधुरीणसकल[५]-सीम-न्तिनीशिरोमणिरूपलावण्यलज्जालक्ष्मीनिधानशृंगार[६]--सरसीशतराजकन्याप्रवरनिकुम्भराजन्य--वंशावतंसमहाराज्ञीश्रीकर्मवतीलघुमादेवीहृदयाधिनाथेन श्रीमहाराजाधिराजमहीमहेन्द्रश्रीकाल-सेनेन [७]विरचिते सङ्गीतराजे षोडशसाहस्र्यां संगीतमीमांसायां गीतरत्नकोशे प्रबन्धोल्लासे [८]श्रीकामाक्षादुर्गे नूतनप्रतोलीपद्धतिसहोदरं प्रकीर्णकप्रबन्धपरिपाटिपरीक्षणम् ॥

गीतरत्नकोशश्च द्वितीयः समाप्तिं

समगादिति

विततमतीनामभिमतसिद्धिरस्तु ॥

---

[१] A. वैरी । [२] A. युगुलेन । [३] A. त्रिभितय ।
[४] B. ०प्रसाद । [५] A. सिमंतिनी ।
[६] A. omits शृङ्गार । [७] B. omits विरचिते ।
[८] A. कामाक्ष० ।